SON ASIR

Türk Şairleri

O - S

İbnülemin
Mahmud Kemal İNAL

Cüz : VII

Bu cild N, O, P ve R harflerini ihtiva etmektedir.

M.E.B.
DEVLET KİTAPLARI

MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ — İSTANBUL

ORHAN SEYFİ

Pek değerli şair ve ediblerimizden Orhan Seyfi Orhon, diyor ki:

"Babam, miralaylıkdan mütekaid Mehmed Emin [Bey] dir. 23 Teşrini evvel 1890 da Çengel köyü'nde doğdum.

İbtidaî tahsilimi Çengel köy ve Havuz başı mekteblerinde, Rüşdî tahsilimi Beylerbeyi mektebinde ikmal etdim. Mercan İdadî'sine girdim. Oradan çıkdıkdan sonra Tıbbiye, Mülkiye ve Hukuk mekteblerine kayd edildim. Mülkiyeye devam, mecburî olduğu için hem tenbelliğimden, hem kayd altında yaşamayı hiç sevmediğimden girmedim.

Tıbbiye'ye gelince, bir gün ameliyathanede bir hastanın nuhai şevkisine ibtali his için şırınga yapılırken gördüm. Fena halde sinirime dokundu. Bundan vaz geçtim. O zemanlar pek serbest olan Hukuka girdim. Mezun oldum.

Edebiyat hevesi, Beylerbeyi Rüşdî'sinde iken kıraet kitablarında, bilhassa "İktitaf" da gördüğüm manzumelerin tesirile başladı. Bunları bize ezberletiyorlardı. Ben, arkadaşlarımdan daha kolay ve zevkle ezberliyordum. Bilâhare bunları taklid etmeğe yeltendim. Mercan İdadî'sinde iken bu heves, büsbütün şiddetlendi, yavaş yavaş vezne alışdım. Ufak, tefek manzumeler yazmağa başladım.

Bu sıralarda İbrahim Alâüddin[1], Halil Nihad[1], M. Enver[1] gibi şair arkadaşlarla tanışdım. "Sarafim" in kıraethanesine devam ediyor, orada "Serveti Fünun" u ve diğer mecmuaları okuyordum. Arkadaşlarım da oraya geliyorlardı. Bu dostların, edebî terbiyem üzerinde tesiri olmuşdur. Bilhassa Nihad ve Enver'in, eski şairleri tanımaları, beni de onları okumaya sevk etmişdir.

Divan edebiyatından pek çabuk ve pek çok lezzet almağa başladım. Fakat her genc heveskâr gibi ben de yeniliğe âşıkdım. O esnada terkibsiz lisan meselesi çık-

[3] Tercemei halleri 94, 1226, 319 uncu sahifededir.

mışdı. Ben de aruzla, fakat terkibsiz lisanla manzumeler yazmağa çalışdım. Buna alışıncaya kadar çok güçlük çekdim. Bazı dostlarımın beğendiği "Furtuna ve Kar" ismindeki manzumeyi bu suretle yazdım.

Bir müddet sonra Ziya Gökalp, İstanbul'a gelmişdi. Türkce şiirin hece veznile yazılması lâzım geleceğini öne sürüyordu. Aruz veznini Türkcenin bünyesi için yabancı addediyordu. Türkcenin tabiî güzelliğine misâl olarak İstanbul'da halkın ve bilhassa kitabların tesiri altında kalmamış olan hanımların konuşduğu seyyal, ahenkdar lisanını gösteriyordu. Bu güzel Türkce ile ve hece veznile yazılacak şiirlerin, istikbalin edebiyatını vücude getireceğini söyliyordu.

Ziya Gökalp'ın noktai nazarını bütün kalbimle kabul etdim. O zemandan itibaren aruz veznile hiçbir manzume yazmadım. "Gönülden Sesler" unvanile topladığım şiir mecmuası, işte bundan sonra vücude gelmiş manzumelerden mürekkebdir. "Küçüklerin kitabı" adlı bir şiir mecmuası daha vardır. Bu, yirmi beş kadar manzumeyi havidir ve tab edilmemişdir.

"Gönülden Sesler" in neşrinden sonra edebiyat, beni sükutı hayâle oğrattı. Çalıştığım bu yeni tarzda muvaffak olduğumu ümid ettiğim ve bunu bitaraf zevatdan işittiğim halde mukabilinde hiçbir şey görmedim. Bahusus maişet mecburiyeti omuzlarıma çöktü. Mektebi Hukuk'tan çıktıktan sonra 1914 de Meclisi Meb'usan Kavanin Kalemine memur olmuştum. Oradan cüz'î bir para alıyordum. Kendimde iyi bir memur olmak için lâzım gelen evsafı göremiyordum. İstanbul'da Hükûmeti Milliye teessüs etdi. Meclisi Meb'usan daireleri lağvedildi. Açıkta kaldım. Hiçbir vazifem olmadığı bu sırada mizahî yazılar yazmağa başladım.

Bilâhare "Akbaba" isminde bir mecmua çıkardım. Edebiyat arkadaşım Yusûf Ziya ile müştereken neşrettiğim bu mecmua, çok rağbet gördü. Bana memurluktan daha müreffeh bir hayat temin etdi. Bunun üzerine memur olmaktan sarfınazar etdim. "Akbaba" dan sonra sırasile "Papağan", "Resimli Dünya", "Güneş", "Davul", "Yeni Kalem" mecmualarını neşrettim. "Fiskeler" namı altında mizahî yazılarımdan müteşekkil küçük bir kitab intişar etdi. Bununla beraber benim daha çok beğendiğim mizahî parçaları henüz bir araya toplamadım.

Şimdiki halde mecmuacılığı meslek ittihaz etmiş bulunuyorum. Mizahî yazı yazmanın, mizah gazetesi çıkarmanın bütün zahmet ve tehlükesine rağmen edebiyata rücu etmek fikrinde değilim.

Evvelce Harb Akademisi'nde ve Harbiye mektebinde edebiyat dersi verdim. Şimdi İstanbul Erkek Lisesile İtalyan Lisesinde Türkce ve edebiyat muallimiyim".

***

İzaha hacet yoktur ki Orhan Seyfi, fıtraten şairdir. Sesinde, tarzı tekellümünde bile şiir ahengi vardır. Bir haldeki söz söylerken şiir okuyor zannolunur.

Onun sözü gibi özü de pek nazikdir. Ruhundaki incelik — vücudünden başka — her halinde, her kalinde tecelli eder.

Güzel bir beyitin iki mısraına benziyen iki bacanağın, senelerdenberi — bugünki, dünkinden daha zarif, daha dilfirib olarak — çıkardıkları "Akbaba" ya yazdığı yazılar, Seyfi'nin mizah vadisinde de hakikaten kudret sahibi olduğunu göstermektedir.

⁂

TAHMİS

— Yahya Kemal'e peyrev —

Gülerken bir zeman bağı safa mutade geldikce
Kenarı havza gâhi bir çerağ ikade geldikce
Dururken saffı uşşak emrine âmâde, geldikce
"O şuh ağlar bugün kasrı şeref âbade geldikce"
"O nuşanuş günler hatırı naşade geldikce"

O demler şevkü şadî, bir tükenmez feyzi saridi
Güzeller serv kamet, tarhlar Şirazkâridi
Neşatından sular ruhi revan halinde caridi
"Ne cuşandı şarabü lâle bir devri baharidi"
"Ki hâlâ çeşmeler pürhun olur her yade geldikce"

Geçer her leyli sevda lebbeleb bir mah peykerle
Girenler bezme haricden durur daman öpüp yerle
Bakub mesti gurur alnında güllerden bir efserle
"Gülerdi tahtı zerrin üzre cem gülşende güllerle"
"Sebu endam sâkiler elinden bâde geldikce"

Eder çaki giriban goncei nevreste vecdinden
Süzülmüş nazdan çeşmi siyehler haste vecdinden
Akar gûş eyleyince rudlar aheste vecdinden
"Dururdı rindler dembeste, ney dembeste vecdinden"
"Ağaclıklarda bülbül durdan feryade geldikce"

Gelen yok şimdi tenha mev'idi uşşak olan havza
O her mehtabe simin sahnei işrak olan havza
Hazan ermiş karışmış sayeler berrak olan havza
"Hayalinden bakar puşidei evrak olan havza"
"O şuh ağlar bugün kasrı şeref âbade geldikce"

⁂

DİYORLAR .....

Ölürsem yazıktır sana kanmadan
Kollarım boynunda halkalanmadan
Bir günüm geçmiyor seni anmadan
Derdine katlandım hiç usanmadan
Diyorlar: kül olmaz ateş yanmadan
Denizler durulmaz dalgalanmadan
Saadet benziyor boş bir serabe
Düşüyor her seven gönül azabe
Gelmiyor çekilen derdler hisabe
Diyorum: sebeb ne bu ıztırabe
Diyorlar: kül olmaz ateş yanmadan
Denizler durulmaz dalgalanmadan

ÇİÇEKLER

Çiçekler açarken ben kuşlar gibi
Ruhumda gizli bir mahabbet sezdim
Dağlarda kararsız bir rüzgâr gibi
Gönülden gönüle serseri gezdim

Bülbülün âşina çıktım sesine
İrmaklar coşarken göz yaşım aktı
Dağılub kalbimin gül bağçesine
Her güzel göğsüne bir çiçek taktı

Hazırdım ömrümü etmeğe fida
Tatlı bir gülüşe baygın bir göze
İnandım yalan da olsa daima
Bir buseyle temin edilen söze

Gençliğim, bilirim ben zemanını
Devam edecektir ancak bir bahar
Hissettim aşkımın heyecanını
En fazla tulûdan gurube kadar

ORHAN

Orhan Şaik Gök Yay, İnebolu Rüşdî mektebi muallimi Çırpanlı Mehmed Cevdet [Efendi] nin oğludur. Temmuz 1902 de İnebolu'da doğdu.

Bir müddet lisede okudukdan sonra Ankara muallim mektebinin son sınıfına girdi. Dört buçuk yıl ilk mekteb muallimliklerinde dolaştı. Balıkesir'de bulunduğu esnada birkaç arkadaşla "Çağlayan" adlı bir mecmua neşrettiler.

Muahharen Kastamoni Lisesinin son sınıfına imtihanla girdi. Orayı bitirdikden sonra müsabakada kazanarak Yüksek Muallim Mektebi Edebiyat Şubesine kaydolundu. 1930 da mezun oldu. Vilâyetlerde lise ve muallim mekteblerinin edebiyat muallimliğinde bulundu. O sıralarda bazı mecmualarda manzumeleri ve tercemeleri intişar etdi.

Gönderdiği tercemei halde diyor ki:

"Aruzla yazdığım parçalar varsa da son zemanlarda hece ile ve halk şairleri yolunda denemeler yapmaktayım."

Alman müsteşriki Yakob'ın "Gölge Tiyatrosu Tarihi" namındaki eserinin Türklere aid kısmını terceme etdi. 1938 de basıldı.

Şimdi Bursa'da Erkek Lisesi Edebiyat öğretmenidir. Orhan Şaik, öğretmenler arasında öğretttiğini bilenlerdendir.

***

İÇLENME

Hey akar sulara saldım kendimi
Köpüre köpüre yıktım bendimi
Bir hoş olur gönül sıla dendi mi
Sular gider, ben kalırım çok demdir

Bir yaprağı sular alır götürür
Götürür de deryalarda yitirir
İçim yanar bu yapraktan ötürü
Anam değil, babam değil, ya nemdir?

Bir kâğıttan kayık yaptım yüzdürdüm
Kenarına selâm sabah dizdirdim
Tâ gönülden sana mektub yazdırdım
Mektub gitsin, ben kalayım Sitemdir

Sular mıdır bir hoş dille konuşan?
Akşam olup hayallere karışan?
Elâleme şen görünür dört köşem
Bilen bilir yıkık yerim neremdir

Gökyay'ım da der ki hatır sayılır
Kara taşa bir su düşse oyulur
İçerinden türlü sesler duyulur
Sesine ses veren olsa ne gamdir

ORHAN

Ahmed Orhan Hammamî oğlu, şair İhsan Hammamî'nin[1] oğludur. 1910 da İstanbul'da doğdu.

Pir Ahmed Çelebi, Darülmuallimin tatbikat mekteblerinde, Galatasaray Sultanî'sinde okudu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine girdi. Derslere devamla beraber Hukuk ve Ceza Mahkemeleri kitabetlerinde ve İkinci Ticaret Mahkemesi birinci kâtibliğinde bulundu.

1936 da Ankara Hukuk Fakültesinden me'zun oldu. Askerlik vazifesini Kırklareli'nde askerî hâkim muavinliğinde ifa etdi.

1937 de İktisad Vekâleti Sanayi Umum Müdürlüğü birinci mümeyyizliğine tâyin olundu. İktisad ve hukuk doktoru olmak için Paris'e giderek o ilimlerde tekemmüle çalışmaktadır.

Fransızcadan terceme ettiği küçük hikâyeler ve yazdığı makaleler, İstanbul'da ve vilâyetlerde çıkan mecmualarda neşredildi.

Aruz ve hece vezinlerinde ve çoğu mizah olarak yazdığı manzumeleri "Alay Defteri" namile topladı.

Şairliğin, babadan evlâde intikal ettiğine Orhan, kuvvetli bürhandır.

CİNCİ MEYDANI VASFINDA

Kuşak var belde, başda takye var, üstünde şal vardır
Bu halkı seyredendir "Memleketde karnaval vardır"
Biçerse terziler şayed çıkar kostüm "Ebülhevle"
Değildir pantalon asrî beyinki başka şalvardır
Ya bir sazendedir ya hanende sükkânı "Cinci" nin

[1] Tercemei hali 691 inci sahifededir.

Maval var dillerinde, ellerinde hep kaval vardır
Acayib bir panayırdır ki peynirden bu yerlerde
Kaşar yoksa eğer kirli hanım var, kaşkaval vardır
Müheyya eylemek fikrile de envaı erzaki
Müdahhar anbarında her evin çok boş çuval vardır
Bu yer cündî midir, cinci mi bilmem hep peri ruler
Suvar olmuş gezerler peşlerinde çok aval vardır
Neler yokdur aman Yareb neler yokdur şu meydanda
Meşahirden hamal var, bir de âşık kör Cemal vardır
Kaçık vardır, bodur vardır, sağır vardır, topal vardır
Alık vardır, küdük vardır, hödük vardır, akal vardır
Hevayı sathı berrinde uçar envaı mahlûkat
Safayı ka'rı bahrinde yüzer levrek, kefal vardır
Bürehnepa gezer sanma Hamami zâde "Orhan" ı
Ayağında nalınlar var, belinde peştemal vardır

23 İkinci teşrin 1929

⁂

OLMUŞUM

Geldiğim günden beri dünyaye ben hor olmuşum
Baltaya sap olmuş emma bilki zar zor olmuşum
An bean ateş saçan bir külhani hicran gibi
Tâ derunımdan yanan çok harlı bir kor olmuşum
Aşku sevdadan bana ey muttasıl bahs eyliyen
Ben bu işlerden yana meşhur doktor olmuşum
Fabrikayı mideyi çok doldurunca dün gece
Kendimi rüyade gördüm fabrikator olmuşum
Allah Allah cümle âlem zanneder karun beni
Cebde mangırdan eser yokken kalantor olmuşum
Hoş geçirmiş ömrüni kimdir diyen "Orhan" için
Çeşmelerdir gözlerim manendi horhor olmuşum

⁂

"EYYUB" de SABAH

Memleket peyizajları:

Koyu sis tabakası biyaz bir kanad gerdi
Çıkamadım diyerek denizin kenarına
Bulanık suda gece çırpınarak can verdi.

Ak sakallı bir mescid ahenkli gür sesile
Vatanı için ölen şehidin mezarına
Fâtihalar okudu yaşını sile sile

Eskiden ne şirindi, ne cazibdi gülüşü
Taş yürekli dağların bağrını bile yakdı
Kâhtane deresinin şu hazin bükülüşü

Kuşlar buse çaldılar toz pembe bir dudakdan
Yaramaz bir çatana donuk izler bırakdı
Sabah mor gözlerini açıyorken uzaktan

21 Birinci teşrin 1928

OSMAN FAHRİ

Osman Fahri, binbaşı Osman Şihabüddin [Efendi] nin oğlu ve Cenab Şihabüddin ile Ali Nusret'in küçük kardeşidir.

Darülfünun. Edebiyat Fakültesinden mezun ve otuz yaşında mecnun olarak o hal ile vefat etdi.

Ali Nusret hakkında yazdığı "Mersiyeler" unvanlı manzum ve musavver risale 1329 da basıldı. Aşağıdaki iki manzume o risaledendir.

Terbiyeye ve edebiyata dair "Arkadaş" adlı bir mecmua çıkardı. Terbiyei bedeniye öğretmeni Bay Selim Sırrı'nın neşrettiği "Terbiye ve Oyun" mecmuasına da manzumeler yazdı.

Ben, müteveffayi tanımadım. Üstad İbrahim Alâüddin "Meşhur Adamlar" namındaki eserinde hüsni ahlâkından, edebiyattaki istidadından ve zekâsından bahsediyor.

Biçarenin oğradığı musibeti, bir de zekâsını düşündükce "fartı zekâ âdemi mecnun eder" demek icab ediyor.

*
**

SENİN SESİN..

Nerde olsak, senin sesin çınlar
Şüphesiz gökde âşina aradın
Senin için kuşlar
Hepsi Nusretli bir bahar arıyor
Hepsi sensiz bahardan, inkâr
Ah sensiz bahar zulmettir
Hep unuttuk nedir gönül şevki
Yine ses var odanda ah senin
Gamı hasretle der ki: "Gelsenize
Ayrılınca unuttunuz mu beni
Kimsesiz kabrü cennetim.. kalben

Kardeşim, nerdesin, semada mısın?
Belki buldun
Eyliyorlar ne nağmeler ihzar
Hepsi yadınla yaresin sarıyor
Ediyorlar bedayiü zevki
Bize her nağme başka nâle gelir

Bu hayalî, ba'id ses ki bize
Benden arzunuzu esirgemeyin
Saklarım hâtıratı ömrümü ben
Sorunuz yerlere şu kelmeyeni"

Sorarız biz, fakat zemin samit
Ağlarız, inleriz, şifa dileriz
Nerdesin? Kalbimizde feryadın
Bizi senden bugün hayat ayırır
Sen uçub gittin ah lâkin biz
Sonra eyvah biz de bir gün de
Hilkatin sırrı mevttir mutlak
Âkibet, daima hazin, nadim
Ağlamak en büyük tesellidir

Asüman bicevab, yalnız biz
Pişi tali'de daima sakit
Kalbimiz makisi mematındır
Birleşir kalbimizde her yadın
Yine bir hayli toprak üstünde
Bir dua, başka bir şey istemeyiz
Haydi artık hayatı sevmiyelim
İftirak eylemektir ağlıyarak
Her elem göz yaşile incelenir

24 Mayıs 1329

EY ZALİM ÖLÜM

Yine rü'yalarımda tatlı yüzün
Beni mecnunı hasret itti yine
Daha dün genc, müsterih ve gayur
Bugün eyvah belki topraksın
O zeki, muhterem dimağından
Bir muammayı ömr imiş ölmek
Bizi madamki bir gün öldürecek
Ah zalim ölüm çabuk söyle
Daha lâyıkdı şübhesiz, kâşki
Mevt! Her kıymetin musallatısın
Beni istersen al veya alma
Şimdiden sendelendi her adımım
Onun ulviyeti hayatından
Dinlenir hem onun güzel kalbi

Bir büyük telhii saadetle
Ah sen var idin, evet daha dün
Mültefit, pür ümid, sahib nur
Nerde kalbin, o kalbi şeffafın
Bilmiyoruz ne kaldı, var mı soran
Bir muamma fakat siyahü semim
Bu kadar zalim olmasın derdim
Hangi tırnaklarınla kıydın ona
Seni kurban edeydiler yoluna
Sana ruhum ilelebed dargın
Kardeşim gitti kimsesiz kaldım
Fahri! kalben metin ol, alçalma
Sen de bir parça feyizyab ol ki
Hem tahafüf ider hayatı giran..

30 Temmuz 1329

OSMAN FAİZ

Muhterem Osman Faiz diyor ki:

"Dâva vekili Feraizci Zâde Salih [Efendi] nin oğluyum. 1873 Mayısında dünyaye geldim.

Bursa Askerî Rüşdî'sini bitirerek Askerî İdadî'sine girdim. İlk defa Abdülhak Hâmid'in "Bir Sefilenin Hasbi Hali" ismindeki eserini okudum. Çok zevk duydum. Babam, açık sesle okumamı söyledi. Bittabi mevzun okuyamadım. Bana ahenk ve vezn ile okuttu. O kadar müteessir oldum ki ertesi gün takliden bazı şeyler yazdım ve babama gösterdim, beni teşvik etdi.

Bursa'da İdadî sınıflarını bitirdim. Harbiye'ye naklettim. Bursa İdadî'sinden nakleden ve o sene Erkânı Harbiye mülâzimi olarak Erkânı Harbiye sınıfında tahsilde bulunan Kandiye'li Receb Vahyi ve sınıfımızın kitabet muallimi Gelibolu'lu Receb Ferdî [Beyler] bende istidad gördüklerini söylediler ve teşvik ettiler. Şiir söylemeğe devam ettim.

1891 [11 Mayıs 1307] de Mülâzimisâni olarak mektebden çıkdım. İstanbul'da kaldım.

Daha mektebde iken amcem Feraizci Zâde Mehmed Şakir [Efendi] nin Bursa'da neşrettiği "Nilûfer" risalesine manzum, mensur bazı şeyler yazdım. Daha sonra İstanbul'da "Malûmat", "Hazinei Fünun", "Mekteb", "Maarif", "Resimli Gazete", "Hanımlar ve çocuklara mahsus gazete" gibi mecmua ve gazetelerle şiirlerim neşredildi. Bazı eş'arımı havi "Beytülhazen" unvanlı küçük bir risalem tabolundu.

Şimdi altmış beş yaşımdayım. Bazan şiir söylemekle ruhan gıdalanıyorum.

Memuriyetlerim:

Mülâzimi sânilikten kolağalığa kadar İstanbul'da bir fırka kıtaatında vazife gördüm. Kolağası iken 1908 Temmuzunda Zabtiye Dairesine getirilen saray ve hükûmet ricalinin halk tarafından tecavüze oğradıkları sırada halkı teskin etmek

üzere Merkez Kumandanlığından bir bölük askerle daireye gönderildim. Zabtiye Nezaretine tâyin edilmiş olan Ziver Bey, halka söz anlatmak mümkin olmadığını görerek şaşırmış idi. Münasib söz ve muamele ile galebeliği daireden çıkardım.

İstanbul'da amele grevlerini ve taşkınlıklarını bastırmağa muvaffak olduğumu gören yeni Zabtiye Nâzırı hocam Farukî Zâde Sami [Paşa], İstanbul Polis Müdiri refakat memuru olarak beni alıkoydu. 31 Mart vak'asında vazife başında idim.

1909 da vazifei askeriyeme avdet etttim. Mektebi Hukuka devama başladım. Bu sırada İştib, Köprülü ve İpek Divanı Harbi Örfilerinin riyasetinde bulundum. Havran Divanı Harbi Örfisinde de âza olarak Süvey'de ve Şam'da vazife ifa ettim. Balkan harbine ve umumî harbe iştirak eyledim. 1916 da kendi müraceatım üzerine tekaüd edildim.

İlk şiirlerimden bir şarkı:

"Bir zemanım yok ki gönlümden kederler eksile
Çektiğim mihnet beni bıktırdı canımdan bile
Kurtuluş yok anladım gamden ne yapsam nafile
Düşmesin gönlüm gibi bir kimse derdi müşkile

Bir muvakkat şevkimin binbir belâ encamıdır
Gönlümün subhise gülmek, ağlamak akşamıdır
İbtilâmı anlamam bilmem kara sevda mıdır
Düşmesin gönlüm gibi bir kimse derdi müşkile".

⁂

"65 yaşındayım" diyen Osman Faiz, öyle cevan tabiat bir şairdir ki — hararetli, heyecanlı, sevdalı, işveli, neşveli — genc, dinc bir şair, onun gibi canlı, anlı şiir söyleyemez.

Ne lâtif bir mazhariyetdir ki şeyhuhat hengâmında da ruhı nuri şebabdan istinare ediyor. Yaşının ilerlemesi, cisminin yıpranması, onun şevki şairanesine hail olamıyor. Kendi de:

"Başımda ak göretek ma'niyi hazan dediler
Duyunca nüktei eş'arımı cevan dediler"

diyor. Öyle dememek kabil değil ki..

Eski ve yeni eserlerine bakdıkca hükmetmek lâzım geliyor ki o, şiir âlemine genc gelmişdir, genc gidecektir.

⁂

Füsunlı bir gecenin levhi mahitabında
Gönüllerin bütün esrarını sezen ruhum
Şu âlemin bütün afakını gezen ruhum
Bu şi'ri yazdı görüb bir gönül kitabında

HÜSN VE HAYAL

Hayate neş'e veren canlı bir çiçek gibidir
Füsun onun tutuşan gözlerinde canlanıyor
Önünde kalb eriyor, karşısında can yanıyor
O, şuh bir kelebek, ateşîn bebek gibidir

Nigâhı mestini hilkat şerablandırarak
Nigâhı âleme bir âlemi şerab atmış
Cihane sine deyüb sahnı mahitab atmış
Füsunı hüsnüne aşk ehlini inandırarak

O başka zevki bedii, o başka dağı derun
O başka nuri tecelli, o başka şevki nihan
Onun tehayyüli dilde uyandırır heyecan
O bir perii tecemmül, o bir cemali füsun

O bir cihan yakıcı ateşin vecizesidir
Onun nigâhı güneş, hüsnü aşkı başka güneş
O bir bedia ki olmaz onun hayaline eş
Güzelliğin güzeli bir hayali enfesidir

Onun güneş saçının her telinde bir gönlün
Sabahı şevki güler, neşei leyali yaşar
Baharı zevki güler, aşkının hayali yaşar
Odur güli gönülün, handei baharı gülün

O bir içim su ki bağrım yanar da ben içemem
İçimde ateşi yansın diye uzaklaşırım
Fakat yine o hayale dalub kucaklaşırım
O bir hayal ki ondan cihande vaz geçemem

1 Teşrinievvel 1937

*
**

NEVBAHARIN BİR GÜLİ

Sen baharın sevimli bir Gülüsün
Seheri nevbehardır gülüşün
Solmasın gül yüzün heman gülsün
Can katan cane nükhetin vardır

§

Canlı bir neş'esin çiçeklerden
Başka bir ruhsun meleklerden
Sana sevda akar yüreklerden
Anladılmaz sabahatin vardır

§

Sözlerin bir yanık gönül sesidir
Gözlerin nergisin de enfesidir
Her yerin bir bedia cilvesidir
Eşi yok bir letâfetin vardır

§

Sahni sinem sana serir olsun
Buyi zevkınla can evim dolsun
Beni hulyalara salan yolsun
Ne füsunkâr kuvvetin vardır

§

Başımın tacı, zibi sinemsin
Ruhuma bir hayali herdemsin
Sen bu âlemde başka âlemsin
Evci dilde seyahatin vardır

§

Neye boynun için için bükülü
Kalbin ateş, yüzünde belli külü
Söyle ey gönlümün yegâne gülü
Kime karşı mahabbetin vardır

§

Yaralı bir kuşun kırık kanadı
Bağrıma değdi de içim kanadı
Neye gönlün bu halimi kınadı
Bunda da hüsni niyetin vardır

§

Gördüğüm ande gökde bir yıldız
Bir güzel kız ki neşeli gamsız
"Bakmayın onlara bana bakınız"
Diye hâlen şikâyetin vardır

§

Sen benim şiiri zihayatımsın
Ruhı mânayı hâtıratımsın
Kıblegâhı tehassüsatımsın
Dilde daim ziyaretin vardır.

10 Nisan 1935

⁂

Baharı nev olur âlemde hüsni yari söyletsen
Gönüllerde gülistanlar açar didarı söyletsen

Semapeyma olur güller için bülbüllerin âhı
Yine şekvayı hep güller eder gülzarı söyletsen

Açar bin dağı hicran sinede bir gamzei fetttan
Gönülde dasitanı sihr okur dildarı söyletsen

Siyehbahtanı uşşakın yazar ikbaline divan
Leyalü emelde didei sehharı söyletsen

Bilirsin ben nasıl bir asümanı aşku hicranım
Hayali yâre can versen dili bimarı söyletsen

Görürsün lanei sevdayı geysuyi perişanda
Duyarsın nalei hicranı kalbi zarı söyletsen

Benim şevkım, benim, aşkım, benim ezvaku âmalim
Tecellisaz olur herdem bahar ezharı söyletsen

Deri divanı aşkında bulursun çillemi kâfi
Bana bir lâhza olsun çekdiğim âzarı söyletsen

Yanık bir kalbi tasvir eyleyen şemsin gurubundan
Daha rengin olur aşkı dili naçarı söyletsen

Hakikatten eserdir aklü mantıkdan garaz emma
Cihan mecnunı biidrak olur efkârı söyletsen

Ülüvvi tab'ını bilmezse de herkes ne gam Faiz!
Senin elhanı feyzindir bütün, ebkârı söyletsen

23 Ağustos 1934

OSMAN KEMALİ

Hafız Osman Kemalî, Erzurum vilâyeti dahilinde Pasinler kazasının Güllü kariyesinde 1881 [9 Mart 1297] de doğdu.

Bir buçuk yaşında iken çiçek illetinden gözleri âma oldu. Yedi yaşında bir muallimden okumağa başladı. İki senede Kur'anı Kerimi hıfza muvaffak oldu. Erzurum'da Kurşunlu camii dersiam hocalarından Arab lisanının kavaidini öğrendi. Bostan ve Gülistan gibi eserlerde okudu.

1903 de İstanbul'a geldi. Müteakiben İzmit'e ve İzmir'e gitdi. Derviş Ali namında biri İzmir'den Haleb'e götürdü. Bir müddet mevlevihanede kaldı, sikke giydi. Muahharen Bağdad'a, Necef'e ve Kerbelâ'ya gitdi. On iki sene sonra Bağdad'dan İstanbul'a döndü. Ramiz'de bir sene tarla bekciliği etdi. Kış gelince tarlanın sahibi, bekcilikden çıkardı. Şimdi Eyyub civarında oturmaktadır.

Mütesavvifane manzumeleri vardır. Gözsüz iken niçe gözlüden daha eyi sözler söylemişdir.

***

GAZEL

Ah eyle gönül ah ki huban ele girmez
Feryad ki feryad ile canan ele girmez
Varlıkla varılmaz deri ihsanına yârin
İhsan ile o sahibi ihsan ele girmez.
Derd ehline derman yine derd içre nihandır
Erbabı dile derd gibi derman ele girmez
Ey nutfe iken ahseni takvim olan insan
Bil kadrini bil sureti insan ele girmez
Tek bir nefesin, gafil olub verme hevaye

Sıhhat gibi bir nimeti subhan ele girmez
Her bir güzele meyl edub ateşlere yanma
Yusüf çok olur Yusüfi Kenan ele girmez
Âmalığına, hırkai peşminine bakma
Osman gibi bir sahibi irfan ele girmez

⁂

Öyle tesir eylemiş kim derdi aşkın canıma
Olsa yem, kanım yetişmez didei giryanıma
Gördüğüm ande seni ben akl ile etdim veda
Habü rahat girmez oldu meskeni viranıma
Destini kat' etmemek kabil değildi Yusüf'ün
Ben gibi baksaydı bir kes Yusüfi Kenanıma
Nâri hasret tâ ciğerde yakdı cismim kıldı nar
Badı âhım verdi dehşet âteşi suzanıma
Mescidü meyhaneyi tarife takat kalmadı
Küfri zülfün kim musallat eyledin imanıma
İnledi feryadü zarımla felekler serteser
Rahm kılmazsın nedendir naleü efganıma
Taşa tesir eyledi âhım Kemalî neyleyim
Ne elim yetdi, ne âhım bibedel cananıma

ÖMER SEYFÜDDİN

Ömer Seyfüddin, Binbaşı Çerkes Ömer [Bey] in oğludur. 1884 de Günan'da bir çiftlikde doğdu.

Babası, Günan ve Ayancık'da ifayı vazife ettiğinden çocukluk hayatı oralarda geçdi. Aile, İstanbul'a geldikde Aksaray'da Mektebi Osmaniye girdi. Daha sonra Eyyub'da Baytar mektebinin zabitan çocuklarına mahsus kısmında ve Edirne Askerî İdadî'sinde okudukdan sonra Harbiye mektebine kayd olundu. 1903 de piyade mülâzimi sânisi olarak çıkdı.

1906 senesine kadar İzmir redif fırkasında hizmet etdi. O sene açılan İzmir Jandarma Zabitan ve Efrad mektebine muallim tâyin olundu. 1908 de mülâzimi evvellikle üçüncü ordu nizamiye taburlarına, biraz sonra "Yakorit" hudud bölüğüne nakledildi.

1910 da tedris ücretini veretek askerlikden istifa etdi. Selânikğe gitdi. Orada intişar eden "Genc Kalemler" mecmuasında ve "Rumili" gazetesinde muharrirlik etdi.

İtalya harbinden sonra orduya davet edildi. Balkan harbi esnasında Sırb ve Yunan muharebelerinde bulundu. Yanya kalesini yedi bölükle müdafaa etdi. Muhtelif gazete ve mecmualara yazı yazarak maişetini temine çalışdı.

1914 de Kabataş Lisesi edebiyat muallimliğine ve Darülfünunda teşekkül eden "Tedkikatı Lisaniye Encümeni" âzalığına tâyin kılındı.

6 Mart 1920 [14 Cümadelâhire 1338] de vefat etdi. Kuşdili'nde Mahmud Baba türbesi haziresine defnedildi. İlletinin ne olduğu keşfedilemedi.

Açık sarı saçlı, orta boylu, zaifce, bünyesi kâvi idi.

"Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi" nde:

"Talebe iken gayet afacanmış. Zeki, fakat çalışmazmış. Kendisine "Deli Ömer", "Antipirin" gibi isimler takmışlar. İzmirde Baha Tevfik'in teşvikile fransızcayı çok kuvvetli olarak öğrendi. Paris de kymetli bir mecmuaya "Perviz" imzasile fransızca mekaleler ve şiirler yazardı".

Ve "Millî Edebiyata Doğru" namındaki eserde:

"Alelumum eserleri kitab olarak çıkmamıştır. Bir çok mecmualarda, şiirleri basılmışdır. Daha on Temmuz inkılabından evvel hece veznile yazdığı şiirler "Kadın" da bulunur. Kendisi bilhassa son neslin hikâyecileri içinde emsalsizdir. § Ekser manzumeleri, nesre benzeyen bir ifadeye maliktir. Mevzu itibarile de pek zihnidir".

deniliyor.

Üstad Ali Canib Yöntem'in, "Hayat" mecmuasına yazdığı mekalede Ziya Gökalp'ın, Ömer Seyfüddin hakkında şu mütalâada bulunduğu beyan olunuyor:

"Neşeli bir gencdi. Bedbinî nedir bilmezdi. Yaşamaktan derin bir zevk duyardı. § Gözünden bir damla yaşın akdığını görmedim. § San'atkâr yaradılmışdı. Binaenaleyh biraz muvazenesiz, hatta eksantrikî idi. § Kendisini tanıyanlar, onun tuhaflıklarını büyük bir zevkle hatırlarlar. Meselâ Yakorit hudud bölüğü kumandanı iken "Pek münasibetsiz, pek büyük" diye Razlıkdaki bütün Horozların ibiklerini kesdirdiği meşhurdur. Yine meselâ Selânik Belediye Reisi, sokak köpeklerini zehirleyor, Halk arasında aleyhdarane dedi kodular oluyordu. Ömer, Belediye reisine "Zehirlemeyiniz, hadım ediniz. Hem nesli tükenir, hem kimsenin haberi olmaz" diye tavsiye etmişdi. Dikkate pek şayan marazî bir hal, bazan kendisini simsiyah bir duman gibi sarardı".

Ali Canib diyor ki:

"Bir şeyden çabuk bıkar, canı çabuk sıkılırdı. Fakat buna rağmen okurken, yazarken hayret edilecek bir azm gösterirdi. Zahiren bir lâfı bir lâfına uymaz bir âdem gibi görünürdü ve öyle idi. Fakat bu, esasî umdelerile alâkadar olmayan şeylere münhasırdı. § Bilhassa hikâyecilik san'atını onun kadar kavramış bir gence tesadüf edemeyoruz. Ondan çok şairane yazanlar var. Fakat onun kadar teknik bilen yok. § Mizahperdazlık, Ömer için bir üzüntü değil, bir yaradılış, bir mizac idi. § Velud bir muharrirdir. Peyder pey neşredilmekde olan hikâyelerinin sekiz on cild kadar tutacağına şübhe yokdur".

Yine o vefakâr dostu "Ömer Seyfüddin hayatı ve eserleri" namile 1935 de bir kitab neşrederek bir nüshasını bana ihda etmişdir. Gönderdiği birkaç manzumesinin altına şu sözleri yazmışdır:

"Şiirleri, hikâyelerine nazaran pek sönük kalır. 36 yaşında ölen bu harikulâde zekâ, bilhassa Küçük hikâyelerile şöhret almışdır. Şimdiye kadar intişar eden eserleri: "Yüksek ökçeler", "Bahar ve Kelebekler", "Gizli mabed" "Ashabı kehfimiz" ve sairedir".

*
**

EY AŞK

Başka şairlerin hayalinde
Seni gördüm ve eyledim tebcil
Başka şairlerin hayali değil
Sendin aynile sanki habide
Hissimin, fikrimin mealinde

Seni yıllarca sevdim, ah alil
Seni bin şekle eyleyüb tahvil
Aradım nurlar zılâlinde

Sonra gördümki sen de bir... heyhat,
Bir yalansın, nasıl yalansa hayat
Sen de yoksun ve lâkin olmadığın

En büyük kıymetin, füsunundur
Var sen asla görünme, doğma sakın
Bana kal sen müebbeden mestur

⁂

AYRILIK

Ezeli bir mahabbet ümmidi
Bizi aldatdı işte kaç gecedir
Yorulan kolların düşer, gerinir,
Gözlerin: "Dünkü aşkımız neydi?

Dir, o hulya bugün sönüb gitdi..."
Ve duyarsın; yatakda bir kış erir,
Sen yatarken ufak vurulmuş bir
Kuş gibi sevgilim, yazık şimdi

Olma maziye karşı pek asabi
Haydi kalk öyle durma hasta gibi
Sevüb ayrılmak, ağlayub susmak,

Doğub ölmek kadar tabiîdir
Sevüb ayrılsak emma, ağlamasak
Ah o yaşlarla yadımız silinir!..

⁂

YIKIK HAN

Yaklaşırken yanımdaki kılağuz "yok diyordu
Burda kimse, durmayalım, bu bir yıkık binadır."
Yaklaşınca durdum bakdım içerisi tam takır
Koca zeman sert elile ezmiş idi bu yurdu

Ruhuma bir acı, sessiz, garib elem duyurdu
Etrafında gördüğüm o baldıranlar, o katır
Tırnakları, o kamişler, o çalılar.. bir ağır
Hasta gibi hepsi sanki baygın baygın uyuyordu

Sonumuzu, âkibeti düşünmeğe başladım:
"Niçin böyle yörüyeyim, üzüleyim her adım
Şu hiçliğe bile bile gidiyorken..." diyerek
Dalıyorum, bir kovukdan beklenilmez bir uçuş,
Bir kahkaha kopdu: "Yörü, yaşayana yol gerek."
Didi sandım üzerimden gelüb geçen bu Baykuş!

PERTEV

Seyyid Mehmed Pertev [Paşa], —pek garazkâr rakibi olan— Âkif [Paşa] nın[1] "Tabsıra" da söylediği vechile "Kırımiyülasıl, tatarı bedgirdar" değildir[2]. Sâdatı aleviyedendir.

Ecdadı, Hicaz'dan Antakye'ye, bir müddet sonra Nablüs'e, daha sonra Konya'ya, nihayet Kırım'a hicret ve Bağçesaray'da ikamet ettiler. Nakibüleşraf tâyin olundular.

Kırım'ın Rusya devleti tarafından zabtolunması üzerine —tahriren muarefesi bulunan— Şeyhülislâm Es'ad Zâde Mehmed Şerif [Efendi], Pertev [Paşa] nın büyük babası hâfız İsa [Efendi] ye İstanbul'a gelmesini tavsiye ve irade istihsal etttiğinden İsa [Efendi], birinci Sultan Abdülhâmid'e Arabca bir kaside takdim ve arzı şükran eyledi. Emlâk ve erazisini satarak hicrete hazırlandığı esnada vefat ettiğinden oğlu Hamdullah [Efendi], aileyi İstanbul'a getirdi. Tophane'de, sonra Üsküdar'da İhsaniye'de, daha sonra Bağçekapusu'nda birer konak ve Darıcada, Demirciler köyünde ve Alemdağı'nda birer çiftlik aldı. Kışın konakların birinde, yazın Darıca çiftliğinde otururdu. Torunu ülemadan İbrahim [Efendi] nin[3] oğlu Pertev, 1785 [1200 H.] de bu çiftlikde doğdu. Annesi, orduyı hümayun şeyhi Çerkes Halil [Efendi] nin kızı Hadice Hanımdır.

Pertev ve büyük kardeşi Mehmed Emin, sıbyan mektebine devam ettiler. Mukharen hoca Mehmed Ataullah [Efendi] den taallüm ederek icazetnâme aldılar.

Meşhur hoca Neş'et [Efendi] den de Farisî okudular. Neş'et [Efendi], Pertev [Efendi] ye "Meşreb" mahlâsını verdi. Bir gazelde bu mahlâsı kullandı. Onun vefatından sonra kardaşile hoca Vahyî [Efendi] nin Mesnevî dersine devam ettiler.

Annesinin akribasından bulunan beğlikci kisedarı Hacı Ahmed [Efendi] nin tensib ve delâleti ile tarikı ilmiyi terkederek 1804 [1219 H.] de Divanı Hümayun dairesinde rüus ve bir sene sonra Divan kalemine girdi. Kalemin usuli kadimesi mu-

---

[1] Tercemei hali 80 inci sahifededir.

[2] Bilfarz Tatar olsa, hukuku insaniye ve medeniyeden sukutu mu icabeder? Akif Paşanın garazkârı "bedgirdar" olduğunu isbate yalnız bu sözü kâfidir.

[3] Hizmetcisi Demirciler köyü ehalisinden Halil, yeniçeri yoldaşlarından Mustafa tarafından şahsî garaz sebebile itma edilerek 15 remezan 1205 de atla Darıcaya giderken Halilin arkadan atdığı tabanca kurşunile şehid oldu. Onun babası Mustafa [efendi], İstanbulda Velifendi mesiresinde bir avcının kurşunile, onun babası Hamdullah [efendi] de mesmumen vefat etdi.

Eceli kaza ile ölmek, bu aileye nasibi ezeli olduğu anlaşılıyor.

cibince — kisedar Ahmed [Efendi] nin münasib gördüğü — "Pertev" mahlâsı verildi. Bu nam ile yadedilmeğe başlandı. Asıl ismi unuduldu.

Bir sene sonra Sadaret Mektubî Odasına nakledildi. Reisülküttab Galib Efendi [sadrı esbak], bir akşam üstü kalemlerden kâtib arattı. Pertev [Efendi] den başka kimse kalmadığı haber verildi. Çağırtub bir müsvedde tebyiz ettirdi. Konuştu. Liyakatini takdir etti. Rusya devletile mütarake şartlarını tâyin etmek üzere murahhas tâyin olunduğu sırada Pertev [Efendi] yi beraber götürdü. 1811 [1226 H.] de musaleha şartlarının tâyini için Petersburg'a gittiğinde yine kâtib sıfatile maiyetinde bulundurdu[1].

Avdetinde Âmedî kalemine memur oldu. Galib [Efendi] nin — zahiren taltif suretinde — vezaret rütbesile Bolu ve Viranşehir valiliğine tâyininde — mahmisi olan — Pertev [Efendi] nin de Âmedî kaleminden çıkarılmasına irade istihsal olundu[2].

Galib [Paşa], Sıvas valiliğine tahvil edildiğinden Pertev [Efendi] yi oraya celbetdi. Bir sene sonra İstanbul'a döndü. Hâlet [Efendi] nin delâletile tekrar Âmedî Odasına memur oldu.

1820 [Şevval 1236] de âmedîciliğe tâyin kılındı. İbraz ettiği gayret ve ehliyet, padişah nezdinde takdir edilerek aralıkda âtiye ve remazanlarda has kilerden reçeller ve şurublar gönderilmek suretile taltif olunur ve teşekkür için saraya gittikce huzura kabul edilirdi.

Bazı hâsid ve fasidler kıskanırlardı. Bilhassa Âmedî hulefasından Âkif [Efendi], "Bizler de teşriki mesai ettiğimiz halde bahşişleri remazan davulcusu gibi âmedcî efendi alıyor" ve "Âmedcî efendi, bu siyaset ve kiyaset ile eğer vatanı aslisinde bulunsa idi kavminin de riyasetine geçer ve Kırım hanlığını ihraz ederdi" derdi.

1824 [Muharrem 1240] de — re'sen sadır olan irade ile — Divanı Hümayun beylikciliğine ve 1826 [Şaban 1242] de reisülküttablığa tâyin olundu.

Bir gün bir meseleye dair padişahın söylediği sözlere karşı "Halk, zâtı şahanelerine vediatullahdır. Bunların her biri hukuku insaniyenin kâffesine mütesaviyen

[1] Torunu Aziz [Bey] merhumun rivayetine göre: Pertev [Efendi] genc ve yakışıklı ve kıyafeti muntazam olduğundan hükûmetce müsafir verildiği ev sahibinin kızı alâka ve birlikde İstanbula götürmesini teklif etdi. Muvafakat görmediğinden saçından bir möhür kesesi örüb yadikâr olarak verdi. Pertev [Efendi], bu keseyi ömrünün nihayetine kadar sakladı. Rusya havalisinde sekiz ay kaldığından biraz rusca öğrendi..

[2] Yine Aziz [Bey] in nakline göre: O vakit reis vekili olan Mustafa Mazhar Efendi, mukaddema hemşiresini Pertev [Efendi] ye vermek istemiş ve kabul etdirememiş olduğundan hasıl etdiği husumet yeğeni Akif [Efendi] ye de sirayet etmişdi. Tam intikam almak zamanı olduğundan Mazhar [Efendi] Âmedî odasına gelerek Pertev [Efendi] ye "Yahu, sen nasıl âdemsin, sadrıâzamdan odacılara kadar seni kimse istemediği ve zatı şahane de odadan çıkarılmanı irade buyurduğu halde yine geliyorsun. Çıkdığını nasıl anladalım? Artık yazı takımını al da evine git" deyüb tahkir ve defetmişdir. Sui mazhariyet erbabından olduğu anlaşılan Mazharın gösterdiği nezakete karşı ben, söyliyecek söz bulamadım, bilmem siz bulabilir misiniz?

mâliktir. Haklarında her istenilen muamelenin icrası, anlardan bir ferd olan kimsenin dairei iktidarında değildir" tarzında bazı mütaleat arzetmesinden dolayı padişah, gadab ederek "çık herif" diye huzurundan tard ve derhal azletdi. 1829 1245 H.]

Vak'a Nivis Esad [Efendi] "Yunan ve Rusya meselelerinde zâtı şahaneyi reis Pertev Efendi, iğfal etmesi sebebile hünkâr beddua ederek azletmişdir" diyor.

Birkaç ay sonra meclisi vükelâye memur olarak ictima günlerinde meclise gelirdi. Azlinden mesrur ve meclise memuriyetinden mükedder olan Âkif [Efendi] "Herifin ervahı habise gibi ruhaniniyeti bir türlü kapudan[1] çıkmıyor" diye gayz ve kinini ilân ederdi.

Girid'de isyan zuhur etmesi ve devletle Mısır valisi Mehmed Ali [Paşa] nın arasının açılması üzerine padişah, bazı vükelâyı celb ile ne yapılmak lâzım geleceğini sordu. Her şeyden evvel Mehmed Ali [Paşa] nın ele alınması ve Pertev Efendinin Mısır'a gönderilmesi arzedildi. Padişah, "Güzel olur emma biz, o âdemi gücendirdik ve tahkir etdik. Bu hale karşı ondan Hüsni hizmet nasıl memul olur" dedi. Pertev [Efendi] nin sadakat ve hüsni hizmet göstereceği arzolunmasile padişah "hele bir düşünelim" dedi ve müzakereye nihayet verdi.

O esnade — muvakkat sefaretle Petersburg'da bulunan — Halil Rifat [Paşa] ile sefaret müsteşarı Süleyman Necib [Efendi] den Babı Âliye gelen tahriratın üstüne padişahın yazdığı hattın bir fıkrasında "Reisi sabık Pertev Efendi ile muhabere olunması gösterilmiş ise de artık mümaileyhin re'yü tedbiri ile maslahata girişilmesi görülen hallere göre uygun düşmiyeceğinden reis, kendiliğinden muhabere ederse etsin. Bundan böyle bu hususlar reisin bileceği ve mülâhaza edeceği şeydir" denilmiştir.

Girid'e mühimmat ve asker sevk ettirilmek memuriyetile Mısır'a gönderilmiş olan Mısır kapu kethüdası Necib [Efendi] nin hazinedarı Behram [Ağa] ya, Mehmed Ali [Paşa] nın "Ben, devlete malen ve bedenen bu kadar zeman hizmet ettim, bilinmedi, Osmanlı donanmasile İngiltere donanması bilittifak üzerime tertib olunmuş. Artık düvel ve akran yanında itibarım kalmadı. Bu hal ile bundan sonra niçe hizmet edebilirim. Ufak tefek iltimaslarım kabul olunmadığından başka üç beş senedir ümenayı devletten bir kimse bu tarafa geldiği yoktur" dediği işittirildiğinden padişah, Babı Âliye gönderdiği hattâ "Osmanlı donanması tâbiri, gayet gücüme gitti. Pertev Efendi Mısır'a gönderilsin" demiştir.

Yunan meselesinin hallile isyanın teskini için Girid'in muhafazası Mehmed Ali [Paşa] ya ihale olunduğuna ve bazı hususatın şifahen tebliğine memur edildiğine dair sadır olan fermanı hâmilen Pertev [Efendi], en büyük kardeşi Muhiddin [Efendi] nin oğlu Divanı Hümayun mühimme nivisanından Ahmed Edib [Efendi] ve Âmedî hulefasından Mustafa Reşid [Bey] i kâtib sıfatile yanına alarak 1829 [Mu-

[1] "Kapu" dediği "Babı Âli" dir.

harrem 1246] da tersaneden hazırlanan gemiye binerek Mısır'a gitti. Şifahen tebliğine memur olduğu maddeler bunlar idi. Devletin harb ve tazminat masraflarından dolayı dûçar olduğu muzayekaye Mehmed Ali [Paşa] nın muavenet etmesinin ve devlete temayülünün temini, verginin artttırılması ve ceybi hümayun ile asakiri mansure masarifi için istenilen yirmi beş bin kesenin istihsali.

Pertev [Efendi], uzun mükâlemelerden sonra Mehmed Ali [Paşa] yı, devletin arzusunu kabule ikna etdi. Mısır'dan ayrılacağı gün Mehmed Ali [Paşa], kendine ve maiyetindekilere kıymetdar hediyeler verdi.

Pertev [Efendi], bindiği geminin Antalya önüne geldiği sırada hastalanarak karaya çıktı. Antalya'nın havasile uyuşamdığından Burdur'a gitdi. Bir ay kadar kaldı. İyileştikten sonra gönderilen beylik gemiye binerek İstanbul'a geldi. Ertesi gün huzura çıktı. Mehmed Ali [Paşa] nın istifayı kusura müteallik arizasını takdim ve mükâlemelerin neticesini arzetti. Padişah, pek ziyade mahzuz oldu, dua etdi. Pırlanta ile müzeyyen gayet giranbaha bir kılıcı, kendi elile beline kuşatdı ve "Efendi, işte bu, sana âferin kılıcıdır" dedi. Babı Âliye gitmesini ve muvaffakiyetinin cümle tarafından tebrik edilmesini emretdi. Debdebe ile Babı Âliye gönderildi ve tebrik edildi. Müteakiben sadaret kethüdalığına nasbolundu. Rütbei vezaretle taltifi mükerreren tebşir edildiği halde tehirini istirham etdi.

1835 [1251 H.] de kethüdalık 'U'murı Mülkiye Nezareti" ne tahvil ve —paşalık unvanı olmayarak— rütbei vezaret tevcihile uhdesinde ibka olundu. 1836 [Rebiulevvel 1252] de Âkif [Efendi] nin azlile sabık sadaret kaymakamı Ahmed Hulûsi [Paşa] nın Hariciye Nezaretine tâyininde ona kıyasen mülkiye nâzırına da "Paşa" unvanı verilmesi irade olundu.

Nezaretin muamelât ve muhaberatı çoğaldığından ricalden Şerif [Bey], müsteşar tâyin kılındı. "Müsteşar" unvanı ilk defa olarak o vakit kullanıldı.

Tercemei halinde söylendiği vechile Âkif [Efendi] nin azli, Pertev [Paşa] ile olan münafeseyi artırdı.

Sultan Mahmud'un, aralıkda Pertev [Paşa] nın Beylerbeyi'ndeki yalısına[1] ve İstanbul'daki konağına giderek bazan gece kalması ve damadı Vessaf [Efendi] nin fındıklı'daki sahilhanesine de gitmesi ve haklarında her vesile ile ibrazı tevecciih etmesi, erbabı garazın hased ve husumetini artırmakda idi.

Pertev [Paşa] nahif ve zayıf olduğundan ekseren hastalanırdı. Tabibler, hastalığı konağın altındaki büyük mahzenin rutubetine haml ettiklerini padişah, işitince Cağaloğlu'nda "Çifte Saray" ın bulunduğu arsayı[2] konak yapılmak üzere ih-

[1] Bir gece yalıdan saraya dönerken padişah, kayığın kenarına ayağını basdığı sırada nasılsa müvazenesini gaib ederek dizlerine kadar denize dalmış ve koltuklarında bulunan Pertev [Paşa] ile Baş mabeyinci Riza [Bey] in* akılları başlarından gidüb padişahı müşkilâtla yukarı almışlardır.

[2] Evvelce Düyunu Umumiye dairesi, şimdi İstanbul erkek Lisesi olan binanın arsasıdır.

* Mükerreren Serasker olmuşdur.

san etdi. Bundan sarfınazar edilmesi hakkındaki niyazını padişah kabul etmedi. Bu da düşmenlerin adavetini tezyid eyledi.

Bir gün huzurda iken padişah, enfiye kutusunu musirrane istedi. Zeytun ağacı kökünden yapılmış olan adî kutuyu görünce "Paşa dervişliğin bu derecesine lüzum yokdur. Böyle bir kutu kullanmak sana yakışmaz, al bunu kullan" diyerek kendi pırlantalı kutusunu verdi. Âda, bundan da müteezzi olarak fesad çıkarmak istediler. Musahiblerden Küpeli Çavuş Abdî Beye — el etek öpdürerek — kutuyu aldırdılar. Padişaha "Pertev Paşa, bir mertebeye geldi ki ihsan buyurulan şeyleri beğenmiyerek şuna buna verdiği gibi geçende ihsan buyurduğunuz enfiye kutusunu da Abdi Beye vermiş" dediler, padişahın zihnini teşviş etdiler.

Pertev [Paşa], bir vesile ile Şehzade Abdülmecid ve Abdülaziz hakkında takdirkârane sözler söylediğinden müfsidane ilâvelerle padişaha yetiştirdiler.

Vükelâ ile fikir ve meslekce muhalefetden dolayı padişah bir gün huzura celb ile malûmat istediğinden paşa, devletin hal ve istikbaline dair pek uzun maruzatda bulundukdan sonra memuriyetinden afvını istida etdi.

Padişah, "Öyle şey mi olur? Sen hizmeti devletde bulundukca geceleri rahat uyuyorum" diyerek istifayı reddetdikden başka diğer vükelâya tefevvukunu göstermek üzere arkasından giden iki çavuşa iki hünkâr çavuşu ilâvesini, arkasından götürülen bir yedek atının ikiye iblağını, donanmanın, önünden geçdikce resmen selâmlanmasını ve sur haricinde arabasına dört at koşabilmeğe mezun olduğunu irade etdi. İfrat mertebesine varan bu iltifatlar ve izazlar, husamanın aklını perişan etdi.

Halk da "Tuğsuz padişah oldu. Hünkârdan farkı, hutbede namının okunmaması ve sikkede isminin yazılmamasıdır" gibi sözler söylemeğe başladılar.

Kendi, derviş meşreb bir zat olduğundan bu hallerden kaçınırdı. Ne faide ki takdiri ezelî, hükmüni icra edecekdi.

Padişahın iltifat ve mahabbeti Vessaf [Efendi] yi şımartmış ve padişaha bile gösterdiği laübaliyane muameleler haddini aşmışdı. Kayın babasının nasihatleri asla tesir etmiyordu. Damadının yolsuz hallerinden rucu etmesi için bir müddet maadin işlerini teftiş ve tedkika memur edilmek suretile nezdi humayundan uzaklaşdırılmasını musırrane istida ve irade istihsal etdi.

Vessaf [Efendi], hatır ve hayalinden geçmiyen bu halden son derece müteellim oldu. Karadenize gitmek üzere gemi ile Beylerbeyi Sarayının önünden geçerken veda maksadile mendil salladı. Fevkalâde garaibden olarak padişahın da aynı suretle mukabelede bulunduğu mervidir[1].

Bir gün meclisi vükelâde — tob beygirleri için Avrupa'dan koşum mübavaasına dair — Damad Halil Rifat [Paşa] nın tezkiresi okunarak müzakereye başlandıkda Pertev [Paşa], sanayii mahalliyenin idame ve terakkisi temin edilmek üzere

[1] O hengâmda Vessaf, yirmi sekiz yaşında ise de hüsnü letafetde misli ender, tavru edası gönülleri cazib bir dilber imiş.

her dürlü levazımın dahilden tedarükine çalışılması ve her şeyi Avrupa'dan almağa kalkışmak, devlete hizmetde rehavete, yahud başka bir emele hizmet edilmek istenildiğine hamlolunacağını söylemesi üzerine husema, bilhassa Halil [Paşa] tehevvürle meclisden çıkdılar.

Damad [Paşa], zevcesi Saliha Sultana keyfiyeti nakl ile "Hakaret ailei saltanata aiddir. İkmali namus etmedikce, yahud o âdem, tedib edilmedikce meclise ayak atmam" dedi. Sultan, ağlıyarak babasına anlatdı. Âkif[1] ve Husrev[2] [Paşalar] gibi en azılı düşmenlerde envai isnadat ile fitne ateşini yelpazelediler. « لا وفاء للملوك » meali zahir oldu.

Pertev [Paşa] ve kardeşi Mühimmatı Harbiye Nâzırı Emin [Efendi] 1837 [11 Cümadelahire 1253] de azil ve o gün Pertev [Paşa] Edirne'ye, Emin [Efendi] Kütahya'ya ve evvelce İstanbul'dan çıkarılan Vessaf [Efendi] Varna'ya nefyedildiler.

Azil ve nefi maddesi — Pertev [Paşa] ya halef olan — Âkif [Paşa] nın kalemile "Takvimi Vekayi" de şu yolda ilân olundu:

".... Umuri Mülkiye nazırı Pertev Paşa, müddeti medide menasıbı muteberede istihdam buyurulmuş ve bulunduğu bazı muhalif işlerde hatasına vukuf ile cebri noksan etmek mülahazasından naşi canibi seniyyülcevanibi şahaneden kenduye meydan verildiğinden maada muahharen rütbei valâyi vezaretle kadri terfi ve Umuri Mülkiye nezaretile vaka'u itibarı tezyid ve teyid kılınmış ise de yine bir hizmeti nafiaya muvaffak olamıyarak azayimi umurde reyi sakim ve karihası akim olduğu mütahalckak olduğundan ve bitanei halinin zavahiri ahvaline ademi mutabakatile mesalihi mülkiyede sui idaresinden başka damadı Vessaf Efendinin mütesaddi olduğu harekâtı namerziye ve etvarı biedebanesini ve kezalik biraderi Harbiye nazırı Emin Efendinin dahi uhdesinde olan memuriyetlerde ademi istikametle kendusına istinaden mütecasir olduğu envai sui hareketini menü tahzir etmesi uhdei ubudiyetine mütehattim iken ıslahı hallerine sa'yetmek değil, belki menafii mahsusa garazile damadı mumaileyhin ekseri uygunsuzluğunda iştirakinden maada mumaileyhin hizmeti celilei şahaneden ihrac ile lieclitterbiye taşraya irsalinden sonra dahi hilâfı rizayı âli derakab yine derseadete celbi daiyesine düşmesi velhasıl[3] icabatı azlü tebdili bilvücuh nezdi maali vefdı hazreti şahanede mütebeyyen olmakdan naşi Umuri Mülkiye nezaretinden azil ile Edirnede ikameti....".

Azil olunduğu salı günü sabahleyin kapucılar kethudası, Pertev [Paşa] nın yalısına gelub iradeyi tebliğ etdi. Ailesine veda etdi. Yanına dört uşak ve mevcud nakdi olan kırk beş bin kuruşun onbeş bin kuruşunu alarak kayıkla Hazreti Halid tür-

[1] Pertev [Paşa] nın nefyinden birkaç gün evvel Akif [Paşa] nın, saray ricalinden birine yazdığı cümadelahire 1253 tarihli garazkârane tezkirenin — daha doğrusu jurnalın — bazı fıkraları tercemei halinde naklolunmuşdu. Sahife: 82

[2] Husrev ve hempaları, bir gece — bermutad — mütenevvi renkli basma parçalarından yapılmış don, gömlek, ve mashara külahı giyerek şehriyarı hoş serin huzurunda curcuna tepdikleri sırada Husrev "Efendimizi hep biz eğlendiriyoruz. Ferman buyurunuz, Reuf ve Pertev Paşa kullarımız gelsinler, birazda onlar eğlendirsinler" demesile Padişah, hiddetlenüb "Onlar senin gibi rezil değildirler" diyerek onu ve diğer masharaları huzurundan koğduğu mervidir.

[3] Velhasıl... bu sözler, kavli mücerredden ibarettir ki hakiki bir tühmet isbat edemez. Her istenileni yazan kalem ve yazdıran müsaid dem, düşmenin eline geçerse elbette istediği gibi yazar, çizer. "Virmesün adaya fürsat ruzigâr Âdemi bir sözle eyler tarümar".

besine gitdi. Sırb Beyi Miloş Beyin evvelce gönderdiği faytona binerek yola çıkdı. Edirne'ye vardığında hazırlanan konakda otırdu.

Emin ve Vessaf [Efendi] lerin emval ve emlâkinin müsaderesi için konak ve yalıları möhürlendi[1].

Aziz [Beyin] in ifadesine göre: Nefiden otuz dört gün sonra süfera, İngiltere sefarethanesinde toplanarak paşanın afvını reca etmek üzere saraya gitmeğe karar verdiler ve gitdiler. Padişah, yakında getirteceğini elçilere söyletdirdi. Bu vak'a, husemayı telâşa düşürdü. Ne yapılmak lâzım ise bir an evvel yapılmasını söyleşdiler.

O günlerde donanma gemilerinden birinde padişaha ziyafet tertib etdiler. Pertev [Paşa] nın, Abdülmecid Efendiyi iclâs ettirmek üzere olduğunu yanarak yakılarak arzetdiler. Müfzidane birçok lâfla padişahı hoş seri kandırdılar.

Padişah, bir müddet sükût ettikden sonra "Vali Emin Paşaya, ferman yazılsun, vusulünde idam etsün[2]" dedi. Evvelce hazırladıkları fermanı ve tatarı son derece süratle yola çıkardılar.

Sabah olunca padişah, söylenilen sözlerin hezeyan olduğuna kanaat ederek idam fermanının hükmünü icra etmemesi için valiye heman tatar gönderilmesini emretdi. Fakat aradan on bir saat geçdi.

İdam fermanı, akşam üstü gelince, vali bir hususdan dolayı görüşmek icab etdiğinden ikametgâhında mı, yahud hükûmet dairesinde mi münasib olacağını tezkire ile sordu. Pertev [Paşa] hükûmet dairesine geldi. Vali, keyfiyeti anlatarak ne yapmak muvafık ise kendi reyine kaldığını söylemesi üzerine biçare âdem "Takdiri ilâhî böyle imiş. Bunda siz mazursunuz. Bu işin faslı padişah ile aramızda kalır. Ne yapılacak ise sür'at ve sühulet ile yapılsun" dedi.

Cellâdlığa memur edilen kavas Topuz Hasan, yağlanmış kayış ile boğdu[3] 1837 [Şaban 1253].

Vali, merhumun kavas başısı Emin [Ağa] yı odaya alarak naşı gösterdi. "Paşa gûya ansızın hastalanmış gibi senin başına şal sararak ata bindirüb fenerlerle konağa göndereceğim. Sabahleyin gelüb fücaeten vefat ettiğini haber vereceksin" dedi.

Emin [Ağa], o suretle âlenen ve gece yarısından sonra da paşanın naşı hafiyen konağa götürüldü. Sabahleyin ağalardan biri gelüb paşanın vefatını bildirdi. Vali, erkân, ülema, meşayih ve eşraf konağa gitdiler. Cenaze, ihtifalât ile kaldırılarak Seyid Celâlüddin türbesinin yanında ihzar edilen kabre defnedildi[4].

---

[1] Bu maddeye ve Pertev [Paşa] nın ihvanından iki muhterem zat, paşanın avdeti için esma çekmekde ve havas okumakda olduklarından bunların def'ine dair Akif [Paşa] nın saraya yazdığı iki tezkirenin suretini — esbak Hariciye nazırı merhum — Şekib [Paşa] nın evrakı arasında görmüşdüm ki garazkârlığın, kindarlığın bu derecesine söyleyecek söz yokdur.

[2] Husrev [Paşa] nın kölelerinden sadrı esbak Çerkes Reşid [Paşa] nın oğludur.

[3] Vessaf [Efendi] de Varna'da öldürüldü.

[4] Aziz [Bey], paşanın 1253 de, 53 yaşında ve Edirneye vusulünün 53 üncü gününde şehid edildiğini söylerdi.

Vefat meselesi 5 Remazan 1253 tarihli "Takvimi Vekayi" de şöyle ilân olundu:

"Edirnede ikamete memur Pertev Paşa, mübtelâ olduğu illeti müzminesi nüksile bir mahdan beru namizad ve meşguli ilâc olduğu halde biemrihi Taalâ hulûli eceli mev'udile! fücaeten! irtihali darı beka etmiş[1] ve müteveffayı müşarünileyhin keyfiyeti muhallefatı bilinmek üzere utufetlu defterdar efendiler hazeratı taraflarına havale olunmuştur."

İkinci fermanın vaktiyle yetişdirilemiyerek ilk fermanın hükmü icra olunduğuna dair validen gelen tahriratı padişah görünce pek ziyade müteessir olarak 'Bilâ mucib bu hale sebeb olanları, merhumun arkasından göndereceğimi bilsünler" dedise de iş işden geçdi. Ne müsebbibleri arkadan gönderdi, ne de giden geldi.

Merhumun muhallefatı ve veresesi uhdelerindeki esham kendilerine terk olundukdan başka kendinden mahlûl ve usulen miriye aid olan senevî kırk altı bin kuruşluk zeamet bedelinin de iki oğluna tevcih edildiği ilân kılındıysa de biraderile kendi uhdesinde bulunan çiftlikler, hükûmetce zabtedildiği gibi Çifte Saraylar arsasına yapılan konağın inşa masrafı da merhumun borcu addedilerek terekeden tesviyesi takarrür etdi.

Metrükât satıldığı esnade Âkif [Paşa] aralıkda konağa gelerek kütübhanede evrakı resmiye bulunduğunu söyleyüb merhumun siyasî ve edebî eserlerini götürdüğü menkuldür.

Sultan Mahmud, mesarifi hazineden verilmek üzere kabrini yapdırmağa ricalden Seyid Muhib [Efendi] yi memur etdi. Kabir mükemmelen yapıldı. Merhumun pek eski ehibbasından Lebib [Efendi] nin[2] söylediği tarih, mezar taşına hâkkolundu.

1913 de kardeşim Ahmed Tevfik merhumla Edirne'ye gitdiğimiz esnada kabri ziyaret etmiş ve kitabeyi yazmış idim:

HUVELBÂKİ

"Dari ukbaye sefer eyledi Pertev Paşa
Buna da kalmadı[3] encam bırakdı gitdi[4]
Eylesün ruhuna Allahü Tealâ rahmet
Okuyub geçme heman merkadinin tarihin
Reşhai rahmet olub noktai tarihi ana
Eyliye cayigehin cenneti alâ Mevlâ
Bu güzergâhı fena işbu vefasız dünya
İde gülkeşti behişti ana daim meva
Oku bir fatiha da ruhuna eyle ihda
Beyti firdevs ola menzili[4] Pertev Paşa"

1253

---

[1] Lûtfi [Efendi], tarihinde der ki: "Namizad ve meşguli ilâc fıkralarile fücaeten kaydi arasında olan şibhi tenakuza, müsevvidi ibare Akif Paşanın dikkat edememesi.. gömlek giyen kimesnenin haline benzese gerekdir."

[2] Tercemei hali 868 inci sahifededir.

[3] Nahoş sözler!

[4] Vak'anivis Lûtfi [Efendi] söylemişti: Bursalı şair Şeyh Zaik, Pertev Paşanın konağına müdavimlerden idi. Çifte saraylar arsasına konak yapıldığı esnada "Menzili Pertev Paşa" ibaresini havi tarih manzumesi yazmışdı. Lebib [Efendi], bilâhare "Meş'um tarihlerden biri de budur. Çünki "Menzil" ıstılahatı sofiyede "kabir" manasınadır. Bir konak için o kelimenin iradı iyi bir şey değildir" demişdi. Yukarıda yazıldığı üzere Lebib [Efendi] bunu, vefat tarihinde kullanmıştır. Pertev [Paşa] da o konak için «بيت الخير ١٢٥٣» 1253" tarihini bulmuştu.

Said Muhib [Efendi] nin Edirne'den avdetinde kabrin yapıldığı arzedildikde Sultan Mahmud, mükerreren teessüfle hırkai saadet dairesinde her gün okunan duada merhumun isminin zikredilmesini emretti.

⁂

Pertev [Paşa], orta boylu, zaif, yüzü uzunca, gözleri küçük, biraz çukur ve elâ, burnu çekme ve kemerlice, sol tarafa az meyilli, sakalı kumral ve hafif idi. Güler yüzlü idi. Kimseyi incitmemeğe çalışırdı. Elbiseye ve nezafete pek ziyade itina ederdi. Ağır yürürdü. Tütüne mübtelâ idi. Ekseren mizacı münharif olduğundan daima perhiz ederdi. Refikasına ve kızına — münasib gördüğü şekilde — elbise biçerdi. Elbiseyi gören kadınlar — yeni moda imiş gibi — aynını yaptırırlardı.

Arab ve fürs lisanlarile de nazım ve nesre ve tekellüme muktedir idi. Biraz Rusca da bilirdi. « درة الصفی » namı verilen,

« ذاك حرم اسه بالقلم مشید عرش علیه نور کالعلم محمد »

matlalı na'tine, ehibbasından ve ulemadan Bursa'lı Seyyid [Efendi][1] Arabca şerh yazmış, bunu diğer bir zat[2] rebiülevvel 1252 de Türkceye terceme etdiği gibi Selimiye hanikahı müderrisi Vezirköprülü Ali Cami [Efendi] de "Mürteca" nâmile izah eylemişdir. Müzehheb nüshası, Millet Kütübhanesine naklolunan Pertev Paşa Kütübhanesindedir.

Güzel rık'a yazardı. Kendi yazısile bir manzumesi, kütübhanemde mahfuzdur. Möhründe « دلم زمهر محمد پر نوبافت » mısraı mahkûk idi.

Divanı 1840 [1256 H.] de Babı Seraskerî matbaasında iki def'a basılmışdır. Her yaz, irade ile bir şarkı tanzim eder ve Sultan Mahmud besteliyerek sarayda saz fasıllarında ve muzıkada okunub çalınırdı.

Esbak Divanı Hümayun Beylikcisi Raif [Efendi] merhum, Pertev ve Âkif [Paşa] ları ilim ve irfan noktasından mukayese ederek "Âkif Paşa, gayet büyük bir elmasdır, lâkin içi bin dürlü şaibe ile doludur. Pertev Paşa, küçük fakat musaffa bir pırlantadır" demişdi.

⁂

Pertev [Paşa] nın mürşidi Ali Behcet [Efendi] merhumun medfun bulunduğu Üsküdar'da Selimiye dergâhı, Üçüncü Sultan Selim tarafından küçük bir zaviye olarak inşa etdirilmişdi. Pertev [Paşa], etrafdaki evleri alarak arsalarına derviş hucreleri, şeyh ve harem daireleri, taamhane ve matbah ile kütübhane yapdırdı. Padişah, vükelâ, rical ve meşayih hazır oldukları halde 1835 [13 Şaban 1251] de açılma merasimi icra olundu.

⁂

[1] Aziz [Bey], bu zatin şerheylediğini işaret etmiştir. Pertev Paşa kütübhanesindeki nüshada "Esseyid Mehmed bini Ahmedülbozkırî" ismi muharrerdir.

[2] Türkceye terceme edenin ismi yazılmamışdır.

Pertev [Paşa], Âmedî kalemi hülefasından iken sadrıâzam tek gözlü Yusûf Ziya [Paşa] nın medayihine dair tanzim eylediği:

"Dili gamdidenin bir dahi handan olduğun gördük
O naşadın hele bir kerre şadan olduğun gördük"

matlab kasideyi —o vakit büyük tezkireci olan— Reisülküttab Kastamonili Ârif [Efendi] vesatetile takdim etmesi üzerine Ziya [Paşa], "Bu Pertev yadigârı güzel şair imiş. Bizden ihsan ümidile tanzim eylediği kasidenin her beytinde körlüğümüzü yüzümüze vurmuş..." diyerek Ârif'i azil etdiğini ve Pertev'e de sadareti müddetince yüz vermediğini Ahmed Ata [Bey][1] « سفينهٔ رؤسا » dan naklen, enderun tarihinde[2] yazdıkdan[3] sonra der ki:

"Bu Pertev Efendi, zemanı memuriyet ve ikbalinde Rusya, Cezair, Yunan ve Mısır meseleleri gibi bir takım devahi ve mazarrata alet olmaktan başka yadolunacak bir muhassenatı olmıyan Pertev Paşa yadigârıdır."

Ata [Bey] in saydığı meselelere Pertev [Paşa] nın alet olub olmadığını anlatmak için o meselelerin tarihini yazmak icab eder ki bu sahifeler müsaid değildir.

*
**

Devlet ve milletce öteden beri oğranılan musibetlerin esbabından biri de, iş başında bulunan bazı eşhasın, hased ve garaz saikasile birbirinin ocağını söndürmeğe oğraşmalarıdır. Bunların kısmı âzamı, devlet ve milletin değil, kendi menfaatlerini düşünenlerdir. Pertev'in biaman hasmı olan Âkif de o gürühdandır.

Pertev [Paşa] nın da hataları vardır. Fakat hasmının anlatdığı gibi değildir. Hangi dâvada olursa olsun yalnız bir tarafın iddiası üzerine hüküm verilemez. Müddei mevkiinde bulunan Âkif [Paşa] "Tebsıra" ile dâvasını yürütdü. İstediği gibi atdı tutdu. Kanını içmekle de kinini yenemediği rakibini yerin dibine batırdı. Tarih nazarında kendi haklı ve rakibi haksız göründü.

Âdilâne bir hüküm vermek için yalnız müddeiyi değil, —müddea aleyh olan— Pertev [Paşa] yı da dinlemek iktıza ederdi. Halbuki hayatını düşmenleri imha etdiklerinden onun da bir "Tebsıra" yazarak hasmının isnadat ve müftereyatını red ve efkârı umumiyeyi tashih etmesine imkân kalmadı. Zahiren mücrim mevkiinde bulundu.

---

1 Tercemei hali 124 üncü sahifededir.

2 Cild 3 Sahife 33

3 « سفينهٔ رؤسا » da hangi Pertev [Efendi] olduğu tasrih edilmemiştir. Pertev [Paşa] nın takdirkârlarından olmadığı anlaşılan Ahmed Ata [Bey], kasideyi Pertev [Paşa] ya mal edivermişdir. Halbu ki Yusûf Ziya [Paşa] nın ilk sadareti ve Arif [Efendi] nin büyük tezkirecilikden azli hicrî 1313 senesindedir. Pertev [Paşa] o zeman, 13 yaşında idi. Kasidenin nazımı — O hengameda âmedi hulefasından olan — vak'a nivis müvakkit zade Pertev [Efendi] olduğu şübhesizdir.

Diğer bazı liyakat sahiblerile beraber onun lûtfu sahabetini görenlerin ileri gelenlerinden Mustafa Reşid [Paşa], az müddetde makamı iktidare geçince Âkif [Paşa] yı idbare oğratdı, ihkakı hak etdi.

*
**

Ebbüzziya merhum, Âkif [Paşa] "Tebsıra" yı Sultan Mahmud'un emrile yazmağa başlayub padişahın vefatı üzerine ikmalden vaz geçdiğini "Nümunei Edebiyat" da söylemekde ise de hangi senede istinad etdiğini göstermemişdir. "Tebsıra" yı padişah yazdırsa idi Pertev [Paşa] hakkındaki idam fermanı gönderildikden sonra idam edilmemesi için diğer ferman göndermemesi, idamdan dolayı teessüf etmemesi, merhumun kabrini yapdırmaması ve dualarda namını yâd etdirmemesi lâzım gelirdi. Bir âdemin ziyaından müteessir olmak, hem aleyhinde risale yazdırmak mantıka tevafuk eder mi?

*
**

Pertev [Paşa] nın, Edirne'de ikameti hengâmında başına gelenleri "Kuru Kafa" unvanile yazdığını işitmiş ise de elé geçiremediğini torunu Aziz [Bey] söylerdi.

*
**

Pertev [Paşa] merhum hakkında tarihlerde, risalelerde ve mecmualarda tesadüf ettiğim ve o zemane yetişen bazı zevatdan işitdiğim sözleri bir deftere yazub Aziz [Bey] e vermiş ve aleyhdkei bayanatı nazarı dikkate alarak merhumun mufassal tercemei halini yazmasını reca etmiş idim.

Aradan yıllar geçdi, mükerreren ihtar, hattâ — hukuku kadîmeye istinaden — tevbih ettim. Nihayet mufassal bir tercemei hal yazdı. Bir kısmını bana okudu. Tamamını okumadan vefat etti. Merhuma verdiğim defteri, kardeşi Ata [Bey] le oğlu Bay Nurullah'dan istedim, görmediklerini söylediler. Defter yok oldu, çok teessüf ettim.

Nurullah, babasının yazdığı risaleyi tevdi etti, bir müddet bende kaldı, sonra iade ettim. Bu makalenin ihtiva etdiği bahislerden ekserinin mehazi o risaledir.

Müteveffa Ali Emirinin neşrettiği "Osmanlı tarih ve edebiyat mecmuası" namındaki mecmuai acibeye Ata [Bey], büyük babası hakkında birkaç makale yazmışdı.

*
**

GAZEL

Uşşakı o mehparenin avare olurlar
Gûya feleki hayrete seyare olurlar
Suret veremez vahdete eshabı havatır
Manendei âyinei sad pâre olurlar
Ürcufe katanlar söze pişi urefade
Müsvedde gibi sonra yüzü kare olurlar
Şol hüsni sadadır ki delen bağrını halkın
Sahibleri de ney gibi pür yâre olurlar

Hicrinle dile yareler açdın ki ümidim
Didarına revzençei nezzare olurlar
Rehcuyı seraperdei hürriyet olanlar
Haki kadem ol hacei ahrare olurlar
Ey mah, dönen derdi firakınla hilâle
Pertev gibi günden güne biçare olurlar

⁂

Camı lebrizi mahabbetdir dili pürhunumuz
Huni dildir bezmi hasretde meyi gülgunumuz
Serbehaki firkatiz ey gülnihali bağı naz
Boynun eğmiştir benefşe veş dili mahzunumuz
Mesti risvayi gamı aşkız ne mümkin setri hal
Doldu taşdı sağarı çeşmi sirişk efzunumuz
Ah çekmekdir demadem ney gibi âyinimiz
Sine döğmekdir peyapey def gibi kanunumuz
Bilmeyiz resmi hıredmendî nedir zahirde lîk
Maverayi aklden agâhdır mecnunumuz
Eyleyub Pertev deri pire teveccüh hemçü şems
Yüz çevirmişdir felekden kevkebi varunumuz

⁂

PERTEV

İbrahim Edhem Pertev [Paşa], Kiğı Beyi hazinedarı denmekle mâruf, Söylemezoğlu Erzurum'lu Mehmed Timur Fenni [Efendi] nin[1] oğludur. 1824 [1240 H.] de[2] Erzurum'da doğdu.

Kiğı Beylerinin nekbete oğramasından dolayı Timur [Efendi] de mutazarrır olduğundan, daha sonra Erzurum'u Ruslar istilâ eylediğinden Erzurum'u terke mecbur oldu. Şarkî Karahisar'a gitdi. Muahharen ailesi de oraya gittiler. Edhem Pertev, beş yaşında olduğu halde babasını orada tanıdı. Bir müddet sonra Trabzon'a naklettiler.

Babasının, Gümüşhane emanetinde, Lâzistan, Şarkî Karahisar mütesellimliklerinde ve Canik muhassıllığında bulunduğu esnada Pertev [Efendi], oralarda mülâki olduğu ülema ve üdebadan ve babasından taallüm etdi.

Babası, evvelce Trabzon valisi Hazinedar Zâde Osman ve Abdullah [Paşa] ların divan efendiliğinde bulunduğundan vefatından sonra Abdullah [Paşa], hukuka riayeten merhumun ailesini himaye etdi ve Pertev [Efendi] yi maiyetindeki divan kalemine aldı. Bir buçuk sene o kaleme devam etdi.

---

[1] 1845 [1261 H.] de vefat etdi. Trabzon'da imaret kabristanında medfundur. Divançesi vardır, basılmamıştır. Nazımları kıymetli değildir. Bir müstezadından birkaç beyit:

"Ey ruhları gül lebleri mül, kâkülü şebbu — Vey zülfi semenbu
Macunı şifa hokkai lalindeki daru — Bin derde devalu
Kılma meni dilhasteye imsaki keremler — Öldürdü veremler
Yakma, demidir sineni kıl sineme yaku — Yanguna yetür su"

Refikası Fatma Dursun [Hanım] 1851 [15 muharrem 1268] de vefat etti. Rodosda Murad reisin kabri civarında medfundur. Oğlu Pertev [Efendi] nin söylediği manzumenin tarih beyti:

"Himmeti sıbteyn ile Edhem dedim tarihini — Cenneti mevâda dursun Fatıma Zehra ile".

[2] "Fatin tezkiresi" nde 1241 dir. Çaylak Tevfik [Efendi] merhum "Kafilei şüera" da "Elli beş yaşında irtihal eylediği akribasından mesmuı acizi olmuştur. Bu halde tarihi şuhudı 1233 senesi olmak lâzım geleceği..." diyor.

Abdullah [Paşa] nın vefatı üzerine Trabzon valiliğine tâyin olunan damad Halil Rifat [Paşa], Pertev [Efendi] nin liyakatini takdir ederek — henüz yirmi iki yaşında olduğu halde — mektubculuğa tâyin etdi. Valilikten infisalinde büyük kardeşi derviş Ali Kemali [Efendi] ile beraber İstanbul'a getirdi, ikisini de sadaret mektubî kalemine memur ve hamise rütbesile nişanını tevcih ettirdi.

Muahharen kapudanı derya mesnedine, İzmir, Cezairi bahri sefid ve Hudavendigâr valiliklerine tâyininde Pertev [Efendi] yi birlikte bulundurdu. Mektubculukta ve divan kâtibliğinde istihdam etti. İzmir'de hacegânlık ve Hudavendigârda Rabia rutbeleri verdirdi. Malûmatını arttıracak vesaiti ihzar etti. İzmir'de iken fransızca tahsiline başlatdı. İstanbul'a avdetinde beraber getirdi.

Kemal [Efendi] nin Berlin sefaretine tâyininde sefaret başkitabetine memur edildi.

Sefaret maiyetine iki kâtib verilmesi tekarrür etmesi üzerine kitabetin birine Münif [Efendi[1]] intihab olunmuşdu. Diğer kitabete de kendinin tâyinini Pertev [Efendi] reca etmesile Kemal [Efendi], "O kitabete akribamdan birini tâyin etdirecekdim. Fakat siz, ondan ehliyetli olduğunuz için sizi tercih ederim" dedi ve tâyin ettirerek birlikde Berlin'e götürdü.

Üç seneden ziyade Berlin'de bulundu. Alman lisanını epey öğrendi ve mukaddimatı fünun ile resim tahsiline başladı.

Aşağıdaki fıkrayı babası Ali Kemalî [Paşa[2]] merhumdan naklen Bay Necmüddin söyledi:

Pertev [Efendi], Berlin'de iken bir gün askerî bir heyet huzurunda tufenk atılarak hedefe isabet ettirilememiş. Pertev [Efendiye] de atması için ısrar etmişler. İtizarına rağmen eline verdikleri tüfenği atarak isabet ettirmiş. "Bu, tesadüf eseridir, bir kere daha atmalısınız" demişler. Üç defa atmış, hepsinde muvaffak olmuş. Huzzar, şiddetle alkışlamışlar. "Bir milletin sefaret kâtibi böyle olursa askeri nasıl olur" demişler. O sırada Kırım muharebesi devam etmekte olduğundan — nişan vesilesile — Alman gazeteleri, Türkler lehinde neşriyatta bulunmuşlar.

Halil Rifat [Paşa] nın vefatı üzerine Pertev [Efendi] nin ailesi hâmisiz kaldığından mezunen İstanbul'a geldi. Aile işlerile meşgul iken sefirin infisali kendinin de infisalini ve kemali şevk ile başladığı tahsilin terkini mucib oldu. Bu hale yaşadığı müddetce teessüf edermiş.

Babıâli terceme, muahharen pasaport odasına memur edildi. Bir sene sonra Yanya vilâyeti poletika memurluğuna tâyin kılındı. Muvakkaten İstanbul'a geldiği sırada memuriyeti lâğvolunduğundan yine pasaport odasına devam etdi.

Berlin'de bulunduğu hengâmda Kemal [Efendi], saniye rütbesi tevcihini inha etmişdi, isaf olunmamışdı. Sırı hümayun münasibetile umumî taltifat arasında

[1] Tercemei hali 997 inci sahifededir.

[2] Konyada vali iken 1898 [22 remazan 1315] de vefat etti. Mevlâna dergâhında medfundur. Muhterem bir zat idi.

— uhdesinde salise rütbesi bulunduğu halde hamise zan edilerek tafralı bir terfi olmak üzere — tekrar salise rütbesi verildi[1].

Siruz kaimmekamlığına nasbolunarak iki seneden ziyade orada kaldı. Rumeli vilâyetlerinden bazılarının teftişine memur olan Subhi [Bey], hüsn hizmetine şehadet etdiğinden saniye rütbesi ve üçüncü rütbe Mecidî nişanı ile taltif edildi[2].

Muahharen Drama kaimmekamı oldu. Bir sene hizmet etdikden sonra infisal etdi. Bihke, daha sonra Köstence kaimmekamlıklarına tâyin kılındı, rahatsızlığı sebebile ikisine de gidemedi. Zarurete uğradığından divanı muhasebatı maliye âzalığına nasbolundu.

1866 [Şaban 1282] de Cevdet [Paşa] nın Haleb valiliğine tâyininde mirimiranlık rütbesile merkez mutasarrıfı oldu. Bir müddet sonra istifa[3] ederek İstanbul'a geldi.

Sadrıâzam Âli [Paşa] nın ıslahat için Girid'e azimetinde Rumeli beylerbeyliği pâyesile Kandiye mutasarrıflığına tâyin kılındı. İki sene kadar orada kaldı. Münfasılan İstanbul'a gelince Rüsümat Meclisi Riyasetine 1869 [Cümadelâhire 1286] da — rütbesi, muadili olan Ûlâ sınıfı evveline tahvil ile — Hariciye Nezareti Mektubculuğuna nasb olundu.

Faik Reşad [Bey] merhum, "Eslâf" da der ki:

"Merhumun fazileti ilmiyesi gibi kuvvei natıkası da fevkalâde bir derecede idi. Hariciye mektubculuğuna ibtidayı memuriyetinde — ki muharriri âciz, mektubî kalemi hulefasından idim — tebriki kudum vazifesinin icrasını müteakıb iadei ziyaretle beraber hulefa efendileri ifayı vazifeye tergib ve tahris maksadile odaya gelerek — kalem ve ehli kalemin fazilet ve haysiyetine, vazifeşinaslığa, vazifeşinas olanların maddî ve manevî nail olacakları mükâfata dair — bir hutbei beliğa irad eylemişdi ki güya evvelce ezberlemiş veya bir kâğıda yazmış da okuyormuş gibi kemali serbesti ve ve dürüsti ile söylediği şu nutkun müeddasındaki hikmet ve hakikatle edasındaki halavet, cümleyi mebhut etmişti. Cümlei fezailinden biri de bir müsveddede sarfa, nahve, belâgate aid bir hata görecek olsa ya müsevvidini çağırıb ihtar veya ayrıca bir pusule ile iş'ar eylemek, güzel kaleme alınmış olan müsveddelerin kâtibini de taltif etmek idi. Hâsılı üç sene müddet hariciyede mektubculuk zımnında hocalık etmişdi."

---

1 Mehazda bundan bahsedilirken "kendileri rütbei izafiyeye pek o kadar ehemmiyet vermez bir merdi dana dil olmak cihetile şu vaz'ı garabet nümaya teessüf edecek yerde handezeni istiğrab ve taaccüb olarak kısmete kani ve zuhurata tâbi oldu" deniliyor.

2 O devirlerde rütbe ve nişanın kıymet ve ehemmiyeti büsbütün zail olmamıştı. Ekseren devlet ve millete hizmet edenlere ve efadıla verilirdi, erazile pek verilmezdi. Hizmet ve ehliyet mukabilinde rütbe ve nişan ihraz eden zevat, havas ve avamın arasında hürmet görürdü. Bilahare rütbe ve nişandan mücerred olanlar, muteber ve muvakkar oldu.

3 Mektubcı Leskofcalı Galib [Bey] de Cevdet [Paşa] ile imtizac edemiyerek istifa etdiği tercemei halinde yazılmışdı [Sahife 442]. Edhem Pertev [Paşa] nın istifası da imtizacsızlıkdan tevellüd etmiş olmalıdır. Erbabı kemalin birbirile geçinmemesi şayanı nazardır. Demek ki iki taraftan birinde kemale halel verecek derecede noksan var. Bu noksanın cihetini aidiyetini, cevdeti kariha ve hasleti kâmile sahibleri tayin edebilirler!

1871 [Rebiulâhır 1288] de rütbei Bâlâ ile serasker müsteşarlığına nasbedildi.

Esbak şûrayı devlet reisi âyandan merhum Tevfik [Paşa] dan işitmişdim; sadr esbak mütercim Rüşdi [Paşa], "Pertev Efendiyi serasker müsteşarı yapmak, üç yüz bin askerin yüzüne tükürmek demekdir" demiş.

Pertev [Efendi], edeb sahiblerinin abruyı olanlardan bulunduğu için onun müsteşarlığa tâyini, askerin yüzüne tükürmek demek olmadığını, bilâkis öyle namuslu ve liyakatli bir zat ile askere hürmet edilmek istenildiğini, Rüşdi [Paşa] gibi — şeytana ders okutacak derecede ezkiyadan olan — bir âdem, herkesden eyi bilir.

Fakat o, herkese, her şeye itiraz etmekle meluf olduğundan — yukarıdaki uygunsuz lâfla — Pertev [Efendi] den ziyade Âli [Paşa] ya tariz ve taarruz etmek istemişdir.

Mahmud Nedim [Paşa] nın[1] sadarete tâyininde 1872 [Cümadelâhire 1288] de — haiz olduğu — rütbei Bâlâ, Rumeli beylerbeyliği pâyesine tahvil ve Kastamoni valiliğine[2] memur edildi. Mehazde :

"Bu makule Avatızı elkab ve unvan ile mübahat eden güruhı avamı enamdan olmayub salikı menheci ahyar olduğundan maada her nasıl olursa olsun din ve devlet uğrunda canisperane hizmeti, mucibi zuhrı ahiret ve sermayei ikbal ve saadet bildiği hasebile memnunen ve müteşekkiren kabul ve derhal merkezi memuriyetine azimet etdi".

deniliyor.

Mahmud Nedim [Paşa] nın azlinden sonra mezunen İstanbul'a geldi. Yine Kastamoni'ye gitdi. 1872 [7 Zilkıde 1289] da[3] vefat etdi. Şabanı Veli türbesinin hatiresine defnolundu.

Boyu kısaya mail, mülâhhamca, esmer idi. Ötedenberi baş ağrısına mübtelâ imiş. Üç kızı olub birincisini esbak Maliye Nâzırı Nuri [Bey] e, ikincisini Nevrekoblu Baha [Bey] e ve birinci kızının vefatında üçüncü kızını yine Nuri [Bey] e verdi. Güzel nesih yazı yazdığını, yazısile bir « دلائل الخيرات » ve bazı taliblere verdiği meşklerin mahfuz olduğunu — üçüncü kızından mütevellid — torunu Bay Fethi söyledi.

*
**

[1] Tercemei hali 1172 inci sahifededir.

[2] Mahmud Nedim [Paşa], Yemen valiliğine tayinini arz etdiği halde Sultan Abdülâziz "vücudü oralara tahammül edemez" diyerek Kastamoniye tahvil ettirdiği mervidir.

[3] Ali Kemali [Paşa] nın tashih ve oğlu Bay Necmüddin Kemali'nin iare etdiği tercemeihal müsveddesinin — ki Ebüzziyanın "Nümunei Edebiyat" a ve Faik Reşadın "Eslâf" a dercetdikleri tercemeihalin mehazıdır — başına Ali Kemali [Paşa] tesvid tarihi olarak "18 zilkade" yazmıştır. Ebüzziya ve Faik Reşad merhumlar bunu vefat tarihi zan ile makalelerine derceylemişlerdir. Bay Necmüddin müsveddenin altına "7 zilkıde" de vefat etdiğini işaret etmişdir. "Sicilli Osmani" de de bu tarih mukayyeddir.

BASILMIŞ ESERLERİ

1 — « اطلاق الافكار فى عقد الانكار », taaddüdi zevcat aleyhinde bulunan Avrupalıların fikirlerini tashih ve hakikati tavzih maksadile yazılmışdır.

2 — "Habnâme", fermasonlara reddiyedir. Bunun bir "lâhika" sı da vardır, ayrı basılmışdır.

3 — « اسرار العجيب فى تاريخ اهل الصليب », esbak başvekil Arifî [Paşa] ve Âli [Paşa] zâde Ali Fuad [Bey] ile birlikte terceme etmişdir. Birinci cildi basılmışdır.

4 — "Av'ave", İstanbul'dan köpeklerin def'i hakkında gazetelerin neşriyatı üzerine bir hakîm ile bir kıtmir arasında muhavere tarzında yazılmışdır.

5 — "Kızıl Bayrak", komünistlere dair "Hakayıkul Vakayı" gazetesile neşrolunan reddiyedir[1].

6 — "Bekayı Şahsî ve Nev'i", müterecem makaledir. "Mecmuai Fünun" a dercedilmişdir.

"Viktor Hügo", "Janjak Ruso" ve "Volter" in eş'arından tercemeleri vardır.

Koska'daki evi[2] bir yangında yanarak kitablarile evrakı mahvolmuşdur. Bunların arasında bazı eserlerinin yanmış olması melhuzdur.

Vefatından sonra damadı Nuri [Bey], kimlerde eseri varsa — toplatub bir arada basdırılmak üzere — kendine tevdi edilmesini gazete ile ilân etmiş ise de bir netice hâsıl olmamışdır.

"Varakı mihrü vefayı kim okur kim dinler.."

*
**

Mehaz olan tercemei halde deniliyor ki :

Müşarünileyh, edib ve lebib ve refik ve şefik bir bendei sebükruh ve sıddık olup nazarı kanaat ve istiğnasında dünya ve mafiha biitibar ve hidematı devlet ve milletde rastkâr bir merdi fidakâr idi. Sigarı sinnindenberu her kime mukarin olmuş ise cümlesi kendinden memnun ve hoş dil ve kendi de akriba ve ehibbasile tabiati hikmet ve mürüvvet ile amil ve muamil olduğundan hakkında hoşnudii amme hâsıldır. Hal ve makama münasib niçe niçe reşkatı lisaniye ve letaifi âsarı kalemiyesi dahi ekseriya fevzü felâhı amme ve hassa mecrasında cari idi. Fezlekei akval ve efkârı اطلاق الافلاك nam risalei matbuasile sair perakende lâyiha ve lâtifenamelerinden müsteban ve şiir ve inşa ve sair fünunı şettade behresi ise halkabendi bezmi ünsaünsi mahabbeti olan urefa ve zurefayı zeman indinde iyandır."

Ebüzziya, "Numunei Edebiyat" da diyor ki :

Pertev Paşa, yazdığını lezzetle okutmağa müstaid bir münşi olmakla beraber eseri muharrerâtında ittihaz eylediği mesleki ifade, kendisinin seci perdazanı kudemayı taklid ve fikir ve manaya

[1] "Kafilei şuara" da "Müşarünileyhindir diye mütevaterdir" deniliyor. Esbak matbuat müdiri merhum Mehmed Şevki [Efendi] nin eseri olduğunu da söylemişlerdir. Fakat Kimin eseri olduğunu ben, bilmiyorum.

[2] İkinci evi Boğduğan kemeri civarında idi harab olmuşdur.

beyhude bir kafiyeye fida eden tarzı atik meftunlarından olduğunu isbate kâfidir. § Merhumun iktidarı inşası musaddakdır. Eğer istemiş olsa idi. Bu zemanda dahi makbul olabilecek suretde şeyler yazabilirdi. Hattâ "Av'ave" si[1] âsarının en parlaklarındandır. § Şurası münker değildir ki tarzı kudemayı kendine mahsus denecek, yani zemanına göre seve seve okunabilecek üslûba tahvil eylemiş ve ekseri muharreratında şuhii mizac ve küftarda olan iktidarını göstermişdir. § Zarif ve nüktedan bir zat olarak ülfet etdiği zevata meratibi irfanına göre söz söyler, latife perdazlıkdan haz eyler, mecalisi uzmada dahi ahrarane ve lâübaliyane idarei lisan eder idi".

Ebüzziya, Süleyman Nazif'e yazdığı bir cevabda da diyor ki:

"Edhem Pertev Paşa merhumun hattâ tercemelerine kadar yazdığı şeyler isbat eder ki onun ahdi cevanisinde edebiyatı şarkiye ile teveggul muahharen maarifi garbiye ile her nekadar tezyini efkâr etmiş olsalar yine o girivei belâ içinde puvyn olmakdan reha bulamazlar. Halbuki Pertev Paşa, zemanımızda yazdıklarını en tatlı okudanların biri ve belki birincisi idi. Bununla beraber merhumun üslûbunda maatteessüf tamamı tamamına üdebayı İranı taklid etdiği görülür..."

Recai Zâde Ekrem [Bey] merhum, "Kudemadan birkaç şair" namındaki risâlede diyor ki:

"Edhem Pertev Paşa, nazarı hakîm ve tab'ı selim sahibi bir edibi halûk idi. Tarzı atikdeki muharreratı ve eş'arı bittabi iyi değildir. Kabiliyeti külliyei kalemiyesinden edebiyatımız müstefid olmaksızın çarçabuk ziyaına teessüf olunur".

Çaylâk Tevfik [Efendi] merhum, "Kafilei Şuara" da diyor ki:

"Ulumi arabiyeden mezun ve lisan âşina bir zatı zufünûn idi. Kitabetden behresi vafir bir şairi irfan mezahir olub haylice âsar ve eş'arı vardır[2]".

Sami Paşa Zâde Hasan [Bey] merhum, bana gönderdiği bir mektubda bilmünasibe Pertev [Paşa] dan bahsederken diyor ki:

"Merhum, çok zeki ve ilmen ve tecribeten müterakki, hoşsuhbet, natuk ve sözleri istifadebahş bir zat idi. Damad Halil Paşanın divan efendiliğinde bulunduğu zemandan bahis olan hikâyeleri, zevk ve lezzetle dinlenir ve dersi ibret telâkki olunur menkulât[1] idi. Âli Paşa mensubininden olmak itibarile Malmud Nedim Paşa sadarete gelince rütbesini tahvil ederek Kastamoni valiliğine gönderdi. Bu kıymetli zat, boğaz hastalığından orada vefat etti."

Süreyya [Bey], "Sicilli Osmani" de diyor ki:

"Şair, âlim, natuk, lâtifegû, muktedir, müdebbir, zevku safaya mail, kitabeti selis, lisanı kaba idi".

---

[1] "Av'ave, adlı eseri" demek icab ederken "Avavesi!" denilmesi nahoşdur.

[2] İşte bizim teracimi ehval yazanlarımızın mesleki budur. "Mezun, zufünûn, vafir, mezahir" gibi secileri yanyana dizerek okuyanların istifadesini temin ediyoruz zannederler. Çaylak merhum, Pertev [Paşa] ya mülâki ve meclisinden müstefid olanlardan bulunduğu için gördüğü, işittiği şeylerin onda birini nakletse ahlâfa büyük hizmet etmiş olurdu. Olurdu emma nakledemez. Çünki kendinden evvel o vadide yazı yazanların isrinde bir karış ayrılamaz. Ayrılırsa yolsuzluk ettiğine kâni olur, nefsini mesul tutar.

[1] Bu dürlü menkulât — âdet olub da — zabtedilseydi şimdi biz de "zevk ve lezzetle" dinler, "dersi ibret" alırdık.

Süleyman Nazif merhum, bir mekalesinde diyor ki :

"... Berlin sefareti serkitabetinde müktesebatı garbiyesini ikmal etmeğe çalışmıştı. Bu memuriyette iken kendi elile tersim etmiş olduğu bir kıt'a Prusya haritası, elyevm müzede pederim Said Paşanın kitabları arasındadır. « اطلاق الافكار » ında üslûbı ifadeden ziyade fikren yenilik göstermeğe itina etmiş olduğu görülür. Nesrile iyi bir müceddid olan Edhem Pertev [Paşa] nın kendi mahsuli karihası olan nazımlarda hiç bir eseri teceddüd yokdur. Hattâ kırk sene evvel dünyaya gelmiş olan İzzet Molla bile eş'arında paşadan ziyade intizamı elfaz ve efkârı taze irae eder.

Rakib etti bize öz suretin gösterdi dildare Sebeb eşkistei miratı yare inkisarımdır

gibi lâfzı da, manası da hayide beyitleri pek mebzul olan bu zat, garibdir ki garbin, manzume şeklini en evvel lisanımıza idhal etmiştir. Kabiliyeti şairiyetini böyle beyitlerle temmiye, daha doğrusu imate eden bu nâzımın Jan Jak Rusodan "Hâbı pür ıztırapdır bu hayat..." gibi mısralarla manzumeler nakletmesi — hususile o zemanda — tehayyür ve takdir ile telâkki olunmağa değer. Pertev [Paşa] ya Şinasinin hiç bir nüfuz ve tesiri olmamıştır. "Av'ave" namını verdiği makalesile Şinasiyi hedefi teneshur etmiş olmasına bakılırsa sevişmediklerine de hükmedilebilir. Edhem Pertev [Paşa] nın tabiatı Şinasininkinden daha veluddur. Kırk dokuz senelik ömrü mahdudunu daima hidmeti devlette imrar etmeseydi metrukâtı kalemiyesi gerek kemiyet, gerek keyfiyet cihetile şimdikine elbette faik olurdu. Paşa, iyi bir mütercim ve pek iyi bir münşi oldukdan başka mükemmel de bir muallim imiş. Trabzonda Hazinedar zade Abdullah [Paşa] nın hidmeti kitabetinde bulunduğu zeman kerimesi Fıtnat [Hanım-efendi] ye[1] şiir ve inşa talim etmeğe memur olur..."

*
**

Ehibbasından babam Mehmed Emin [Paşa] merhum, Pertev [Paşa] nın irfan ve faziletini ve mehasini ahlâkını sena ederdi.

Büyük kardeşi Ali Kemalî [Paşa] da erbabı meziyetden, natık bir zat olduğu için Yusûf Kâmil Paşa merhum, "Aliyi Kelamî Paşa" hitabile iltifat edermiş. İki zeki kardeşin, birbirini — zemme benzer yolda — medhi, yine o tarzda birbirini tavsiyesi, Kâmil Paşayı ve meclisinde bulunanları sefayab eylermiş ki Ali Kemalî [Paşa] nın bir istidanamesine Paşanın, lâtife vadisinde Pertev [Paşa] ya yazdırdığı şerh[2] bunu müeyyiddir.

*
**

Zemanının en meşhur nedimlerinden Hafız Ömer Faiz [Efendi], Bağdad vilâyeti kapu kethüdalığına tâyin olunduğu esnade arzı hulûs etmek üzere vali, Midhat [Paşa] ya bir mektub yazılmasını Edhem Pertev [Paşa] dan reca eder. O da — Hafız Ömer'in hal ve kaliyle mütenasib bir tarzda — lâtife âmiz ve mizah engiz bir mektub yazar.

Hafız, bu mektubu, ricalin kudemasından Said [Efendi] ye gösterir. Said [Efendi], "Midhat [Paşa] gibi ciddiyat ve icraat ile melûf olan bir âdeme böyle

[1] Tercemei hali 427 inci sahifededir.

[2] İstidaname ile — Ebüzziya'nın tâbirince — "Marızı Şathiyyatda" yazılan şerh, "Nümunei Edebiyat" da mündericdir.

mektub yazılmaz. Arzı hulûs edeyim, iltifat göreyim derken hakkında aksi tesir hâsıl ettiğini görürsün" dedikten sonra Midhat [Paşa] nın mizacına muvafık yolda bir mektub yazar.

Pertev [Paşa], mizah ve lâtife vadisine mail olanlardan ve Hafız Ömer de o vadinin ileri gelenlerinden bulunduğu için Midhat [Paşa] nın meşrebini nazara dikkate almıyarak kendinin ve Ömer'in tabiatine göre idarei kalem etmiştir.

*
**

Pertev [Paşa], Berlin sefareti baş kâtibi iken Paris'e giderek sefir tarafından İmparator Üçüncü Napoleon'a takdim olunmuş. Farisî'ye pek ziyade vâkıf olduğu imparatora söylendiğinden bir gün bağçede beraber gezerken nadide çiçeklerin önünde durub "Bunların Farisî isimleri nedir" demiş, Pertev [Paşa], cevab vermemiş, imparator, cevab vermemesinin sebebini sorunca "Haşmetmaab, azemet ve haşmetiniz karşısında zihnimi toplayub da çiçeklerin Farisî isimlerini bulamıyorum" demiş. İmparator, mahzuz olmuş, gülmüş.

*
**

Merhumun eski arkadaşı Münif [Paşa] dan menkuldür:

Pertev [Paşa], hikmetti tabiiyeye merak ederek bu fenne dair eserler tetebbu ve tecribeler icra edermiş. Erzurum'lu Mehmed [Ağa] namındaki ihtiyar hizmetkârı, "bu şeytan icadı şeylerle beyhude ne oğraşıyorsun" diye itiraz edermiş. Paşa, "Bunlar beyhude olur mu? İnsan, suyun nasıl akdığını, ateşin nasıl yakdığını öğrenmek istemez mi?" deyince Mehmed [Ağa], "Bunda örgenecek ne var kim? su akar, ataş yahar" dermiş.

*
**

"İbrahim Edhem Pertev" yazılı möhrünü Trabzon'da zayi etmiş. Beş on sene sonra İstanbul'da Bat bazarında bir dükkânda görüb almış. Taşrada bulunan kardeşine gönderdiği mektubda "Möhrümü buldum, fali hayr ad etdim. Yine kullanayım mı?" diye istizan etmişdir.

*
**

Asir kıtasının zabtında — birkaç parçası aşağıya naklonulan — zafer destanını takdim etmesi üzerine Sultan Abdülâziz "500" lira ihsan ve destanın tab'iyle ordulara tevziini irade etmişdir:

Şemimi lûtfı hak geldi meşame
Başladı servler bağda hirame

Âleme bir feyzi cavidan olur
Halâyık şevkiyle huruşan olur

Kuvvetü ikbalin seyredin hele
Gelür ayağa ruzigâr ile

Tahtı Süleymanı möhriyle bile
Ol husreve genci raygân olur

Teyidi Hudadır çünki nasîri
Bir şah ki Allah ola nasîri

Götürüb yüsr ile emri asiri
Müşkiller elinde hep âsan olur

Adı yâd olunmaz birçok memleket
Asrında cem olur cümlesi elbet

Sayei feyzinde ararlar rahet
İsmi umumisi Türkistan olur

***

Âli [Paşa] Girid'de iken Yusüf Kâmil [Paşa], Memduh Beye [Paşa] "Haber yok nazlı canandan haber yok" nekaratlı bir şarkı güftesi tanzim etmesini söyler. Güfte yazılır, bestelenir, konakdaki hanende ve sazendeler geçerler. Bunlardan bazıları, Girid'e gönderilir, şarkıyı Âli [Paşa] nın huzurunda okurlar, çalarlar.

Âli [Paşa] da —o sırada yanında bulunan— Kandiye mutasarrıfı Edhem Pertev [Paşa] ya aşağıdaki şarkıyı tanzim ettirir. Damadı Ziver [Paşa] Zâde Salâhüddin [Bey] e besteletir. Gelen hanende ve sazendeler geçerler. İstanbul'a avdetde Yusüf Kâmil [Paşa] nın huzurunda okurlar, çalarlar :

O yâre halimi bir arz eden yok
Sabadan gayri bir sağ ve esen yok

Giden yok gûyi canane, gelen yok[1]
Giden yok gûyi canane, gelen yok

Na yarın eski meyli kaldı bende
Kapanmış kalmışım beyti hazende

Ne yarayı tahammül canü tende
Giden yok gûyi canane, gelen yok

Harimi hası canane gider yok
Felekde rahmü şefkatden eser yok

Benim ahvalimi bir arz eder yok
Giden yok gûyi canane, gelen yok

Şaşırdı Tihi hicran içre rahım
Yetişmez oldu yâre peyki âhım

Eğer böyle giderse ben tebahım
Giden yok gûyi canane, gelen yok

Bu rütbe inkisarım istemez yar
Tariki arzıhali tutmuş ağyar

Nihadında nezaket, merhamet var
Giden yok gûyi canane, gelen yok

Acırdı nazeninim bilse halim
Elimde kaldı artık[2] arzıhalim

Ne çare gitmeğe yokdur mecalim
Giden yok gûyi canane, gelen yok

***

[1] Vaktiyle Salahüddin [Bey] in kardeşi Bahaüddin [Bey] in* verdiği nüshada nekarat, şöyledir: "Gelen yok semti canane giden yok".

* Tercemeihali 172 inci sahifededir.

[2] İstinsah etdiğim nüshada bir kelime silinmiş, yerine "artık" yazılmış, Silinen kelime. "Pertev" dir.

"Volter" in bir münacatının tercemesi :

Ey nice kesan zatını inkâr eden Allah
Ey cümle cihan varlığın ikrar eden Allah
İşte bu sözümden yana çün âhırı dâva
Et merhameten gûşi inayet ile ısga
Ger atdım ise sahai sehv üzre bir adım
Ancak sana doğru yolu bulmakdı müradım
Gönlüm ne kadar sapsa da kasdı talebinle
Lâkin doludur mayei şevkü şeğabinle
Hâlâ bana açıldı rehi âlemi ukba
Bi havfü telâş etmedeyim anı temaşa
Ziraki tasavvur edemem sen gibi Mevlâ
Bir bendesine feyzi vücud eyleye ita
Ömründe ana bunca inayet edüb isar
Öldükde azabı ebede ede kiriftar

*
**

"Jan Jak Ruso" nun bir manzumesinin tercemesi :

Habı pür iztirabdır bu hayat
Var ise zerre zerre zevkiyat

Doğmuşuz ölmek üzre vahayfa
Anı da kahrı dehr eder ifna

Gideriz böyle cehlü gafletle
Dürlü mihnetle, bin meşakkatle

Ka'rı girdabı mevte hasretle
Mahvü kümnam eder bizi dünya

Bizse seyreyleyüb bu bünyadı
Halikı, halkı, sırrı icadı

Ararız tarhına nedir badi
Cümleyi bilmek isteriz hâlâ

Lik bu sırrı mübhemin halli
Âdeme aczü gafletü cehli

Akla teysir olunmamış belli
Etdirirler hata içinde hata

Sıyrılub ruh zulmeti tenden
Ol zeman hallolur bu şübhe vü zan

Süzülüb eyledikte azmi vatan
Bilinir hâsılı nedir mâna

*
**

"Viktor Hügo" dan terceme :

TIFLI NÂİM

Bir tıflı melek nejadü nevzad
Ya eylemesün mü habı mutad
Âsudedir âlemi gınadan
Göz yumduğu demde masivadan

Gehvarei izzü rif'at üzre
Mader kucağında rahet üzre
Yokdur haberi bu maceradan
Lâhute olur nezaret üzre

Bâlâ revi âlemi hayaldir
Kim menzili hazreti hayaldir
Bir sahai senklâhı cevher
Emvacı kevaibi melekper

Emvac reşaşerizi nağme
Ebhar ki mevchizi nağme
Salmış pederi o mülke iclâl
Kuşlar gibi maderi açar bâl

Enva'ı suver hezar mâna
Ezhrai çemenle verdi ra'na
Safvetle sürurı havzı serşar
Mevcaveri feyz olunca her bâr

Âsude güzini habı naz ol
Gör nerye çıkar bu tutduğun yol
Manendei verdi handan
Kirdabı belâye sen şitaban

Birehberü yarü yaver eyvah
Sayyadı kaza tutub kemingâh
Âlâ bu sabahatü taravet
Emma gelicek sabahı hasret

Biçare gunude habı naze
Evzai sipihri tasü baze
Gördükde bunu esiri gaflet
Nazik elini öpüb tamamet

Gülberki lebin eder iken bus
Bu Bülbüli gülsitanı kuddus
Cebrili bilince yek nazarda
Bir destin edub dehane perde

Mader göricek bu iştigali
Kâbusı belâ sanır bu hali
Mehde sraılır kumât vari
Ancak o zeman bulur karari

Ruyaları tuhfe vü teraif
Hulyası da işte bu letaif
Her tudei haki müşki ezfer
Ervah ile bu makamı taif

Esvat tarabfezayı ninni
Her cünbüşi bir edayi ninni
Hemşiresi hemnişini ikbal
Her rişe verir sadayi ninni

Miratı hayaline verir fer
Etrafını eylemiş müanber
Karındaki nuru necmi seyyar
Cevherle dolar sevahili zer

Ey nuru nazar süzül safaye
Devran işine nolur nihaye
Silâbı havadis içre galtan
Yok sende vukuf maceraye

Bu rahı hatarda habe varmış
Nahciri kucaklamışda sarmış
Ra'na bu huzuru istirahet
Seyret ne tegayyurat varmış

Hayran bu hale hep süruşan
Seyran ile cümlesi huruşan
Âzadei kaydı havfü haşyet
Şefkatle olur dumu'ı cuşan

Nergisleri öyle jale efşan
O halde açub uyunı irfan
Namus buna aceb ederde
Hayretle kılar senayi Yezdan

Can pâresine olur şitaban
Efsun dilinde, elde pistan
Hiç kalmaz elinde ihtiyari
Bir buse ile ederse handan

*
**

Mahmud Nedim [Paşa] nın sadarete tâyininde yazdığı kasideden :

Bu deli gönlümün coşkunluğu var
Yitirmiş sabrını bilmem ne arar

Öyle bir yosmadır kim hiç yokdur eşi
Güzellik göğünün parlak güneşi

Cihanı beyhude gezme serseri
Hindistan'ı değer kara benleri

Kurulmuş kaşları kaza kemanı
Kıtında helâldir kamunun kanı

O şahin bakışla bu seyfî gözler
Gönül kuşlarından bırakmaz eser

Merhameti yoktur dinlemez âhı
Ecel dedikleri emri ilâhî

Açılmış yanağı bir kudret gülü
Ol tzea hattına vermem sünbülü

Pek yahşidir anın şirin likası
Zerre denli emma yokdur vefası

İnanma sözüne olma derbeder
Âşık aldatmadadır yanında hüner

Devadır kan yutma derdli özüme
Bir nazar eyleyen soluk yüzüme

Aşk odu bir yandan bağrımı dağlar
Durmaz gözüm durmaz heman kan ağlar

Zannım o yosmanın mübtelâsıdır
Aşk ilinin eski budalasıdır

Kim görse beğenmez o mahveşi
Hakikat nurunun bir ziyasıdır

Bak da cemâline anla her yeri
Âşıka eğlence Avrupasıdır

Titretir kirpiği onun her yanı
Bu da hilkatinin muktezasıdır

Pek yaman avcıdır etrafı gözler
Çün derdli ciğerler hoş gıdasıdır

Bin âşık öldürür her bir nigâhı
Gamzesinin kadim âşinasıdır

Zar eder görünce gönül bülbülü
Benefşe, zülfünün bî nevasıdır

Her sözi, suhbeti, tavrı, edâsı
Dem ursa da kuru iddiasıdır

Her vadi aksidir bahtıma benzer
Yalın yüzlülerin bivefasıdır

Cilâdır ağlamak yaşlı gözüme
Der ki âşıkların bîriyasıdır

Felek de bir yandan zencirin bağlar
Bilmezim çekdiğim ne cezasıdır

⁂

Pertev [Paşa] nın, — Büyük Ada'da hasta bulunan küçük kızı Nefise [Hanım] a annesi tarafından — yazdığı mektub :

Akıllı edebli kızım
A benim sevgili kuzum

Mehabbetnameni aldım
Okudukca şaşdım kaldım

Seni sevmeseydik eğer
Neyleyelim ki orada
Bir taraftan sivri sinek
Sabahadek bizi üzdü
Bilir misin nasıl mercan
Mercan değil ateş idi
Kaşınır idik yane yane
Sabahlayın çünki kalkdık
Efendiyi[1] gördüm şaşdım

Gelirmidik teker meker
Başımız oğradı derde
Bir tarafdan dürlü böcek
Yüzümüze mercan düzdü
Birini götürmez bir can
Cehenneme bir eş idi
Kebab gibi döne döne
Biribirimize bakdık
Umrnacı zan ettim kaçdım[2]

---

[1] Kendi

[2] Pertev [Paşa] nın eserlerini bulmak müşkül olduğu için — basılmış, basılmamış yazılarından — fazla nümune dercetdim.

RAHMİ

Rahmi [Efendi], Harput dahilinde "Huği" karyesi ehalisinden ve ulemadan Ahmed [Efendi] nin oğludur. 1802 [1217 H.] de o karyede doğdu.

Babasının üstadı Diyaribekir ulemasından Bolu'lu Hüseynülvaiz [Efendi] yi ve babasını ziyaret etmek için sabavet hengâmında Diyaribekir'e gitdi. Yanına girdiği sırada üstad, "işmizaz" kelimesinin Türkcesini talebesinden sormakda idi. Rahmi — ezberlemiş olduğu — "Sübhai sıbyan" sayesinde kelimenin Türkcesini söylemesile üstad, pek ziyade memnun oldu. Rahmi'nin — o meclisde talebe sıfatile hazır olan — babasına "Seni tebşir ederim, oğlunda istidadı tam var. Hafızı lûgat bir şair olur" diyerek Rahmi'ye dua etdi.

Rahmi, Harput'a avdetle — kasidei bür'e şarihi — Harput'lu Ömer Naimi [Efendi] nin babası müfti Ahmed [Efendi] nin dersine devam eyledi. Üstadın ihtiyarlığı ve meşguliyetinin çokluğu, evvelki gibi neşri ilme mâni olduğundan dersde ve medresedeki odada da arkadaşı olan Ömer Naimi ile birlikde Ayintaba gittiler. Küçük Hafız Necib ve Faik [Efendi] lerden tahsili ilim etdiler.

O esnada Anadolu'nun bazı taraflarında hüküm süren Yeniçeri dağdağası, Ayintaba da sirayet eylediğinden Kayseri'ye gitmeğe mecbur oldular. Kasım, Hacı Vahdi ve Sarı Abdullah Zâde Mehmed [Efendi] lerin derslerine devam ve tahsil derecelerini mutad olan usul üzere ikmal ederek Kasım [Efendi] den icazett aldıkdan sonra 1826 [1242 H.] de Harput'a döndüler.

Yine Ömer Naimi [Efendi] ile Nezib muharebesinde İbrahim [Paşa] ordusunda bulunub ihsanına nail oldular.

Bilâhare köyüne avdetle inziva etdi. Gençliğindenberi sevdiği şiir ve inşa ile meşgul oldu. İki kızını talim ve terbiye etdi.

1884 [1301 H.] de vefat etdi. Köyünün kabristanına defn olundu. Boyu ve çehresi uzun idi. Seksen dört yaşında olduğu halde kuvayi fikriyesine halel gelmemişti. Son zemanlarında kulakları işitmemeğe başlamışdı.

108 sahifeden mürekkeb olan divanı 1303 de Harput'da vilâyet matbaasında basıldı. Eş'arı, bu divan muhteveyatından birkaç misli çok olduğu halde şunda bunda kalub bir araya toplanamadı. Sadi'nin "Bostan" ını şerh etdise de tab olunmadı.

Kendine mülâki olanlar, lâtif, nazif, nüktedan, sühanşinas, ruşen zamir bir pir olduğunu söylediler. Bizim gibi merhum da, zarafetden mahrum niçe nadana musadif olmuşdur ki :

"Âdeme feyzi hudadad iledir hüsni eda Tabı nadane tekellüfle zarafet gelmez"

demişdir.

Nurı medeniyet ve marifetden istifaza edemeyen bir köyde yetişmiş, bilâhare yine o köyde bir köşeye çekilmiş olan bir âdemin, — binnisbe mütemeddin ve her sınıf halkı muhtevi — şehirlerde ikamet ve üdeba ve zürefa ile ülfet eden bazı şairlerden daha güzel manzumeler yazabilmesi, dikkate şayandır.

⁂

GAZEL

Bakma hilâli çerhe sen, ebruyi yâre bak
Ol meh cebini seyreyle zevki kenare bak
Dil mürde kalma vaktı rebi eyle intibah
Âsarı sun'i hazreti perverdigâre bak
Verdi peyamı haşrı zemin bir hayat ile
Her bir giyahi taze ile berkü bare bak
Olmuş delili zerrede şemsi hakikatin
Sen durbini fikrile leylü nehare bak
Yokdur bekası tende kaba müsteardır
Gel bu hayate verme dil encamı kâre bak
Keşti suvarı bahri muhiti tevekkül ol
Aç badbanı himmeti bir ruzkâre bak
Yâd eyledikce heb selefin nik nâmını
Senden de böyle bir kalacak yadkâre bak
Ehli kemâlü marifetin kadri dûn olur
Nadane Rahmi, dehirde şu itibare bak

⁂

Meyl eyleme cahe gami âlemden irağ ol
Âsude nişini haremi günci ferağ ol
Yadi ruhi gülgün ile dil seyri çemende
Ey gonce dehen sen dahi tenha revi bağ ol
Bir bülbüli kudsî neğamim aşkı hudade
Terk it beni zahid yörü sen hemdemi zağ ol
Fermanı şehi aşk ile gam buldu revacı
Ey bâdei şadi haremi dilde yasağ ol
Reşki ruhi canan ile bir lâlei aşkım
Ey hali siyeh aksi benim sineme dağ ol
Pervane eder şem'i ruhe şahı mahabbet
Rahmi hele bezminde yanub sen de çerağ ol

⁂

درخیال آن قدموزون چمان مارا بس
ازرياض حرم آن سرو روان مارا بس

چه‌کند درشکن دشمن تیر و شمشیر
ناوك غمزه و ابروی کمان مارا بس

چشم دار شکر مصر نیم ای شه حسن
یك دو سه بوسه ارزان غنچه دهان ما را بس

خط بر آن کردابش مژدهٔ وصل ابدا کرد
خبر بسته سر حسن بیان مارا بس

عند لیبان سحر خیز رياض عشقم
در گلستان فنا آه و فغان ما را بس

روحی از زخم درون غرقهٔ خونابه شدیم
لاله‌وش بر دل‌خود داغ نهان ما را بس

*
**

Güli ümmidi küşayiş bulur, olmaz mahrum
Her sehar aşk ile bülbül gibi feryad edenin

*
**

Vermezse de kâmın hele azürde dil etmez
Arzeyle meramın yine bir ehli kemâle

*
**

Rahmiya kâm almadı dünyada erbabı kemal
Bermürad olmak dilersen ehli irfan olma hiç

*
**

Nice idrak eylesün keyfiyeti hüsnün senin
Bir nazar kılsa gönül aşüfte vü hayran olur

*
**

Nigâhı merhamet kıl hatırın sor sen de insaf et
Gönül dirler seri guyinde bir divane kalmışdır

*
**

Bağı vefade goncei ümmid açılmadı
Geçdi hezar gamle bu faslı behar hayf

*
**

Aşkı canan ile sen talibi didar olma
Bir tecelli ile dil pârelenür tur gibi

*
**

İblise çıkar sonma rakibin nesebinden

RAHMİ

İbrahim Rahmi [Efendi], Kandiye ehalisinden Abdülhamid [Ağa] nın oğludur. 1839 [Şevval 1255] de Kandiye'de doğdu.

İbtidaî mektebinde okudukdan sonra dayısı Hoca Salih Racih [Efendi] den ve diğer ulemadan taallüm etdi.

Âli [Paşa] Girid'de bulunduğu esnada eş'arını görüb takdir ve salise rütbesile Nalviz kazası kaimmekam muavinliğine tâyin etdi. Muahharen Kandiye mutasarrıfı Edhem Pertev [Paşa] nın tensibile Kandiye, 1868 [1285 H.] de İzmir İdare Meclisleri Baş Kitabetine, daha sonra Rüsumat Emaneti Meclisi Müsevvedliğine, 1875 [1292 H.] de İzmir Rüsumat Tahrirat Baş Kitabetine tâyin kılındı.

İzmir'de iken Yozgat'lı Mustafa Keşfi [Efendi] nin derslerine devam ederek icazet aldı.

1879 [1296 H.] de Girid Rüsumat Nezarettine, 1886 [1303 H.] de Preveze Rüsumat Nezareti Vekâletine, 1887 [Muharrem 1305] de Cidde Rüsumat Nezaretine tâyin olundu. Ferizai hacci edâ ve ravdai mütahhereyi ziyaret etdi.

Cidde'nin havasile imtizac edemedi, mezunen İstanbul'a geldi. Mütemayiz rütbesi tevcih ve 1889 [Rebiulevvel 1308] de İskenderun Rüsumat Nezaretine nasb edildi. 1892 [Muharrem 1310] da İstanbul'a gelüb bir ay sonra döndü.

Mübtelâ olduğu baş ağrısının tesirile 1894 [10 Rebiulevvel 1312] de vefat etdi[1]. Vasiyeti mucibince İskenderun'a bir saat mesafede "Bilan" mevkiindeki kabristana defnolundu.

Muallim Feyzi [Efendi[2]] nin söylediği şu tarih manzumesi mezar taşına hak olundu :

"İskenderun'da sakin danişveri Giridi
Hem nâzırı rüsumat, hem sahibi fazilet
Şevki likayi hakla el çekdi masivadan
Oldu cihanı kudse menzil resi azimet
Tarihi irtihalin kayd etdi kilki Feyzi
Rahmi Efendi kıldı cidden cinane rihlet"
1312

***

[1] Mersinde vefat eylediği ve "fazlu kemali fevkalâdesile beraber müteverri ve müstakim ve sahibi dirayet" olduğu 15 Rebiulevvel 1312 tarihli "Sabah" gazetesinde muharrerdir.

[2] Tercemei hali 419 uncu sahifededir.

ESERLERİ

1 — «واسطة السلوك فی سیاسة الملوك», Arabcadan terceme etmişdir. Basılmışdır.

2 — « فرائد الفوائد », Hafızı Şirazi divanının şerhidir. Basılmamışdır.

3 — "Âdabı İnsan", İmamı Gazali'nin « بداية الهدايه » namındaki eserinin âdabı insaniyeye müteallık kısmının tercemesidir. Basılmamışdır.

4 — "Risalei Rabıta", Mevlâna Halid قدس سره nin rabıtaya dair risalesinin tercemesidir. Basılmamışdır.

« احياء العلوم » u tercemeye başlamış, ikmaline vefatı mâni olmuşdur.

***

GAZEL

Dil, âşinayi sırrı hüvviyet değil midir
Meclayi lem'ai ehadiyet değil midir
Dil vâkıfı rümuzi hikem olsa çok değil
Üstadı nüktedanı hakikat değil midir
Rencide etme kalbini zinhar kimsenin
Kesri kulub mucibi nekbet değil midir
Takey havayi nefs ile şeytana ittiba
Bu haletin nihayeti haybet değil midir
Bir nim nigâhı mülketi dil padişahının
Rahmi medarı feyzü saadet değil midir

***

Uşşakı suzinak nevasazı âh olur
Âh ile sanki çenkzeni evci mah olur
Rahı hevada ney mey ile hoş gezinmeler
Kanuni aklü hikmete uymaz günah olur
İşret gehi de çahı mihan iken ehlinin
Nevrestegân aceb neye meyyali cah olur
Seddi hiram etse de canan hicazedek
Demkeşleri dönünce yine vasl hah olur
Eski düzenleri bulamazsa umuru halk
Mıdrabı gamle sinei âlem tebah olur
Evlâde kuşmali peder mahzı fevzdir
Merdi edibe bezmi ala cilvegâh olur
Ey dil girifti ye's ile çalma hazin hava

Fazlın sana delili tariki refah olur
Mecburı hetki perdei namus olan sefih
Bir gün felek tokadını yer ru siyah olur
Rhami, cenabı Sırrı[1] gibi rast ru olan
Şayanı iltifatı şehi cem sipah olur
Eşkeste beste, güftesine peyrev olmalı
Ümınidi afvı bizlere püştü penah olur

[1] Giridli Sırrı [Paşa].

RAHMİ

Rahmi [Efendi], Külhaş oğlu ailesinden İbrahim Sadüddin [Efendi] nin oğludur. 1870 [1291 H.] de Sıvas'da doğdu, Haziran 1910 [1328 H.] de vefat etdi.

Rahmi'yi bana bildiren, hemşehrilerinden ve kıymetli ediblerimizden Bay Samih Fethi'dir. Mukaddema bana gönderdiği verakada diyor ki :

"Rahmi, 1315 ve 1324 seneleri arasında Sıvas kasabasında türedi ve birdenbire "Emrah[1]" kadar şühret kazandı. Yalnız Sıvaslılar değil, köylüler de "Âşık Rahmi" yi tanıyorlardı ve şiirlerini bağlamaya koyub okuyorlardı. Hece veznile yazdığı şiirler Sıvas havalisinde hâlâ terennüm olunur. Bağlama çalan herkes, onun yanık güftelerine âşinadır. Aruz veznile vücude getirdiği manzumeler de hayli bir yekûn tutar.

Rahmi, eski saz şairlerinin son nümunelerinden biridir. Tamamile hudayi nabit bir ehli dildir. Ne mekteb, ne medrese görmüşdür.

Dersü talim görmeden şair kılan kimdir beni
Ağlarım lûtfı Hudaden şemsar oldukca ben

beytinde de tarif ettiği üzere şirî varlığını yalnız Allaha medyundur. İstanbul'da yetişmiş biraz tahsil görmüş, biraz da müsaadei bahta mazher olmuş olsaydı değerli bir şair olurdu. Kendini, gün görmeden ve açılamadan paymal olmuş bir goncei zekâ sayabiliriz.

Kuvvetli bir din terbiyesi alarak büyüdüğü için ateşin bir müslim hüviyyeti taşırdı. "Allah" dediği zeman yüreği ağzına gelirdi. "Muhammed" derken hünkür hünkür ağlardı. Bu derin ve coşkun dindarlık onu şair yapdı. İmanını yıllarca şiir olarak haykırdı. Bilâhare bir güzele taaşşuk etdi ve eski şairler gibi risvaylık âla-

[1] Tercemei hali 313 üncü sahifededir.

mine girdi. Şarab içdi, rakı içdi, afyon ve esrar kullandı. Nihayet alil ve mariz 35 yaşında vefat eyledi.

§ Sıvas ceridei resmiyesi muharriri sıfatile vali Reşid Âkif [Paşa] tarafından tahsis olunan "300" kuruş aylıkdan gayri medarı maişeti yokdu."

***

Kendine rahm etmiyen Rahmi,

"Devamı ömrümi mucibdir anla, pendi bırak
Efendi! bâdeyi, sâkiyi, sazı terk edemem"

diyor. Saydığı şeylerin "devamı ömri" ni değil, zevali ömrüni "mucib" olduğunu — hayatında anlamıyan — bu şairi bişuur, belki mematında anlamışdır.

"Bâde" denilen en mühlik mikrob, yazık ki en ziyade istidad erbabına musallat oluyor. Erbabı istidad arasında o katil mikrobdan nefsini kurtarabilen nâdirdir.

Badii helâk olan bâdeye, canlarını bağışlıyan liyakat sahiblerine bittâbi acınır. Onlarla beraber acınmağa lâyık olanlardan biri de biçare saz [musiki] dir. Esasen ruhu tezkiyeye ahlâkı tasfiyeye hâdim olan sazın talii nasazı, onu — sakii mülâyim meşreble el ele vererek — bâdeye hizmetcilik etmek derekesine indirmişdir.

"İlmi şerif" olan zavallı musikiyi "İlmi sahif" haline koyanlara, onu ihyayı huşe değil, imhayı huşe alet etmek isteyenlere o, hiç bir zeman hakkını helâl etmiyecekdir.

***

Aşağıdaki gazel, gönlün ve gözün hoşlanacağı şeylerden değilse de kailinin, hudai nabit oluşu, kendini ve sözlerini hoş gördürüyor. "Koşma" ları, diğer sözlerile nisbet kabul etmiyecek derecede hoşdur.

GAZEL

Şevk ile cuyendei canandır gönlüm, gözüm
Perküşayi âlemi seyrandır gönlüm, gözüm
Ben nasıl kendim idare eyleyim insaf edin
Cezbei sevda ile raksandır gönlüm, gözüm
Aşkı ben bu âlemi fânide tahsil etmedim
Hüsnü ane ruh iken hayrandır gönlüm, gözüm
Ağladıkça ben, gören beyhude ağlar halime
Sureta giryan, fakat handandır gönlüm, gözüm
Bezmi vusletde bile halim tebeddül eylemez
Nerde olsam aşk ile giryandır gönlüm, gözüm
Görmedim ben vusleti didarı emma her gece

Meclisinde subhedek mihmandır gönlüm, gözüm
Gördüğüm eşyayı ben künhile Rahmi anladım
Talibi nuraveri irfandır gönlüm, gözüm

⁂

Âşinayi bezmi aşkım etmedim bigânelik
Yâre halim arz için evvel bükâdan başladım
Matlebim ancak Hüdanın rüyeti didarıdır
Aşkımı ilâne gerçi masıvadan başladım

⁂

Var ise imanın ey insafı yok dilber sana
Handeriz olmak düşer mi giryebar oldukca ben

⁂

KOŞMA

Yuvanı aradım bulamadım
Sen bir yaz güneşidin, savuşdun

Ben bir koru idim bol ağaçlı
Gittin gideli ey güzel saçlı

Sesini duysam kızıl ırmağın
O ses senin sesine pek yakın

Döndüm dolaşdım deli yel gibi
Beni bırakdın bir kazel gibi

Zümrüd etekli, hem yeşil taclı
Kurudum kaldım çamlıbel gibi

Bin bir gam eder içime akın
Ağladır beni bir gazel gibi

⁂

KOŞMA

Hey koca göbek, ak sakallı çocuk
Yetmez mi elli yıl ölüm uykusu

Şişirme enseni boĭ saman yeyüb
Düşünsene bir yol da ben neyim deyüb

İnsanı doyuran bilgidir bilgi
Ey ulu Tanrının kıllı eşeği

Saçın biyaz emma yüreğin kara
Sil çapaklarını kalk ışık ara

Kırıtma sırtına hele çul giyüb
Bırak nalları bir çarık ara

Bilginin ardından geliyor sevgi
Aç dolaşmayı koy, bir azık ara

RAHMİ

Mehmed Rahmi [Bey], Elviye muhasebeciliklerinde bulunmuş olan Trabzon'lu Ahmed Hilmi [Efendi] nin oğludur. 1864 [1281 H.] de doğdu.

Mülkiye Mektebinde tahsilini ikmal ederek şehadetname aldı. Şûrayı devlet-de istihdam olundu, Temyiz Dairesi âzalığına irtika etdi. Şûrayı devlet mehakiminin ilgasında açıkda kaldı. Mazuliyetin imtidadından dolayı son zemanlarında zarurete giriftar oldu. Hükûmet tarafından hıristiyan mekteblerine tâyin olunan muallimler zümresine katılarak biraz medarı maişete nail oldu.

1924 [26 Remazan 1342] de vefat etdi. Eyüb kabristanına defnolundu.

Seyrek sakallı, kısa boylu, tıknaz idi. Musikide mahir, sadâsı hafif ve lâtif idi, güzel terennüm ederdi. Güzel nısfiye çalardı. Pek nefis şarkılar bestelemişdir. Vaktile şiir ile de meşgul olmuşsa da besteleri, güftelerinden —nisbet kabul etmiyecek derecede— güzeldir.

Mülkiye mektebinde sınıf arkadaşı olan Bay Ahmed İhsan, "Servetifünun" a[1] yazdığı makalede Tanburî Cemil merhumdan bahsettiği sırada diyor ki :

"Rahmi Bey san'atkâr ruhile doğmuş ve çocukluk muhiti o zemanın musiki ve edebiyat meraklılarile mücehhez olduğu için o daha küçük yaşda edebiyatla, musiki ile ülfet peyda etmiş idi. Sonra ona tabiat gayet hassas bir musiki kulağı ve ince bir yürek vermiş idi. O tam manasile maali ve irfanın âşıkı idi. Ve biz ona mektebde "âşık, şair" der idik. Rahmi Bey zemanın cereyanına uyarak gazelci idi. Şarkı küfteleri yazardı. Sonra bestekâr olmuş idi. Mükemmel "nısfiye" çalardı. Hafif fakat müessir sesi var idi. Âşık ve şairlere yakışacak suretde rind meşreb idi. Maddi şeylerle oğraşmağı hiç sevmez idi. Tam şark filesofu idi ve biz mektebde onu bu sıfatlarile takdir eder ve severdik. Rahmi Bey mektebden çıkınca Şûrayı devlete girmiş idi. Orada ömrünün otuz senesini geçirerek muhakemat dairesine âza olmuş idi. Lâkin ittihadcılar, birkaç sevmedikleri Şûrayı devlet âzasını fida için muhakemat dairesini lâğveylediler ve zavallı Rahmi açıkda kaldı. Mazuliyetin ona verdiği sıkıntıya muharebenin ve mütarekenin darbeleri de ilâve olduğu için zavallı Rahmi, çok mahrumiyetlere ve darlıklara katlanarak fakat biraz ruhundaki rindliği ve filesofluğu fida etmiyerek üç sene evvel dünyadan çekilib gitdi".

*
**

GAZEL

Niçün ah etmedesin tabeseher ah gönül
Müteessir mi olur ahdan ol mah gönül
Kalmamış âha bile sende mecalü takat

[1] 4 ağustos 1927.

Suzişi âh bitirmiş seni eyvah gönül
Sanma âhın o sitemkâreyi dâde getirir
Merhamet anda ümid eyleme billâh gönül
Sana bir yarı vefadarı hemefkâr gerek
Var mı dilhaha göre yarı dilagâh gönül
Başıma böyle belâlar getiren hep sensin
Nideyim âh gönül, âh gönül, âh gönül

⁂

Tabı cemâli âşıkı bitabı yandırır
Pek bakma mihri hüsnüne kim göz sulandırır
Meşhunı feyz edince tecellii şemsi aşk
Habide kalk olanları elbet uyandırır
Hali hazini âşık ile şevki hüsni yar
Subhı baharı şam garibanı andırır
Reşki tulû o gonce femin verdi handesi
Kim bir tebessümi niçe bin gül uyandırır
Sevda eğerçi ruha safa bahşdır fakat
Hicran belâsı âdemi candan usandırır

⁂

ŞARKI

Aşka düşdüm âşıkı avareyim
Ah ben biçare pek biçareyim
Âlemi gurbette bir gamhareyim
Ah ben biçare pek biçareyim

Yarım istiğna nümun, aşkım füzun
Hicrile gönlüm zebun, halim cünun
Taliim dun, sagari bahtım nikûn
Ah ben biçare pek biçareyim

RAİF

Mehmed Raif[1] [Bey], reisülküttab Kastamonili şair Mehmed Ârif [Efendi]nin oğludur.

Gençliğinde bir müddet Sadaret Mektubî Kalemine devam ettikden sonra tarîkı ilmiye girdi. 1823 [1239 H.] de Üsküdar, 1829 [1245 H.] de Edirne Mevleviyetine tâyin olundu. Muahharen Mekkei Mükerreme, 1836 [1252 H.] de İstanbul pâyesi verildi. 1837 [1253 H.] ve 1839 [1255 H.] de iki defa İstanbul kadısı oldu. 1841 [1257 H.] de Anadolu pâyesi ve 1843 [1259 H.] de Anadolu kadıaskerliği tevcih kılındı. Rumeli kadıaskerliği pâyesi tevcihi niyazına dair — meşhur mısraı tazminen — Şeyhulislâm Mekki Zâde Mustafa Âsım [Efendi] ye şu kıt'ayı sundu :

Melceim, dadresim, hem de veliyyünniamim
Var iken zâtı şerifin bana aya ne gerek
Rumeli pâyesini himmet edüb kıl mümtaz
"Kişi yakdığı çerağ üstüne pervane gerek"

Âtideki kıt'ayı, niyazının is'af edilmemesinden müteessir olarak söylemiş olması muhtemildir :

Şair oldum çok kaside, çok da tarih söyledim
Görmedim bir kimseden ihsan, ricali asra yuf
Rağbet olmaz şaire, ikram olunmaz anlara
Süfle perverdir cihan halkı heman bu dehre yuf

1847 [Rebiülevvel 1263] de vefat eyledi[2]. Kendi yazısile iki eş'ar mecmuası, Fatih'de Millet Kütübhanesindedir.

Oğlu Âsım [Bey], Bursa naibi iken 1902 [2 Cümadelâhire 1320] de vefat etdi. Ulemanın zurefasından bir merdi fazıl idi.

*
**

[1] Lûtfi [Efendi], tarihinde tercemei halinden bahsetmemişdir. Yalnız vefatını yazdığı sırada "ismi, pederinin isminin maklubı bimanasıdır" demişdir. Kamus tercemesinde «راعف» burnun ucuna ve sair atları geçen ata ıtlak olunduğu beyan ediliyor.

Bu halde Arif [Efendi], oğluna kendi isminin maklubunı verirken "emsalini geçen, akranına faik" manasını kaşdetmiş olacakdır.

[2] Medfenini bilmiyorum. Babasının yanında bulunmak ihtimalile Soğuk çeşmede Zeyneb Sultan camiinin haziresinde aradım, bulamadım.

GAZEL

Ben eyledikce ol şehi bidade sad niyaz
Ol bi vefa eder bana bin işve, dürlü naz
Girdim tarıkı aşka çıkar yol değilse de
Var mı benim gibi bu tarik içre ser firaz
Mestanelikle düşdüm ayağına dilberin
Afvi kusura zerre kadar, yok mudur cevaz
Feryad ey girişme, eman gamzei nigâh
Dil beste kaldı eyliyemez bir dahi niyaz
Kimler alur elimden aceb şehsüvarımı
Raif benim fezayı mahabbetde yekke taz

⁂

Çeşmi mahmur fitnei dildar
Takatim tak olur görünce seni
Bîd lerzan olur hicabından
Göricek âyine o ruhsarı
Canımı yaksa âteşi aşkın
O şehi hüsnün âşıkı ancak
Tab'ı zur averini Sırrı Beyin

Âkibet eyledi beni bimar
Kudretim kalmaz etmeğe güftar
Gülbüni nazım eylese reftar
Açılub kaldı püşt ber divar
Sevdiğim eylemem yine izhar
Ben miyim yalnız hezar hezar
Raıf'a kim eder aceb inkâr

⁂

KIT'A

Nene lâzım hey efendi bu cihan gavgası
Sâyi beyhuden olub kisve vü nan dâvası
Damenin levsi alâyıkdan edenler çide
Padişehden dahi yok zerre kadar pervası

RASİM

Seyyid Ömer Rasim [Efendi], 1778 [1192 H.] de Firecik'de doğdu. Gençliğinde İstanbul'a geldi. Tahsili ilim etdi, Defterdar Mektubî Odasına girdi. Bir müddet sonra hacegânlık rütbesi tevcih ve ser halife tâyin olundu.

Dört sene defterdar kesedarlığında bulundu. İzzet Molla'nın tercemei halinde[1] söylendiği vechile 1828 [1244 H.] vâki olan Rus harbinin mazarratına dair padişaha verilen layihanın muharriri olduğu ihbar olunması üzerine rütbesinin ref'i ve kal'abendlik kaydi ile Rados'a nefyedildi.

Yazılan fermanda "Ehli islâm beynine tefrikayı müeddi kelimatı sahife tefevvühatına ibtidar eylemesi" nefyine sebeb gösterilmişdir.

Vak'a nivis Lütfi [Efendi] nin naklettiğine göre :

Rasim [Efendi], ehibbasından birinin davetine icabetle bir gece evinde müsafir oldu. Ertesi sabah Babıâli'den iki memur gelüb Rados'a nefyedileceğini haber verdiler. Kesesinde — yirmi kuruş kıymeti olan — bir ve ev sahibinde de dört aded hayriye altunundan başka para bulunmadığından ikisi de hayret içinde kaldılar.

Kendi, evine gidüb lüzumu olan eşyayı alarak gümrüğe inmek ve ev sahibi de Darbhane nâzırı Hüsni ve kardaşı defterdar Ali Necib [Bey] lerle çavuş başı Ataullah ve Baruthane nâzırı Necib [Efendi] lere ihbar etmeğe aralarında karar verdiler ve öyle yapdılar.

Rasim [Efendi] nin menfaden avdetinde hasbihal olundukda demiş ki :

"Vakıa böyle oldu. Hanemden gümrüğe varıldıkda vükelâyı müşarünileyhimin birer âdemlerini buldum. Selâm ve tesliyetlerini tebliğ ve yol masrafı olarak defterdar ve Hüsni Beyler taraflarından yirmi beşer bin ve Hacı Ata Efendi canibinden yirmi bin ve Necib Efendiden otuz bin kuruş teslim kılındığı ve bu yüzden merki şadiye oğramış derecede mesrur kalındığı halde Hüsni Beyin âdemi koynundan bir mektub çıkarub "Lâzimei mihman nevazinin icrası içün Rados mutasarrıfı Şükri Paşaya yazarak Bey Efendimiz gönderdiler" dediğinden teşekkür edilerek Rados'a gidilmişdi. Mektub mutasarrıfa verildikde üç gün hükûmet konağında müsafir edib dördüncü gün hazırlanan bir konağa çıkardı ve her gün iki tabla taam gönderdi. Ve her ay beş bin kuruş ceb harclığı tâyin etdi".

Lûtfi [Efendi], ilâveten diyor ki:

"Hüsni Bey, harb tarafdarı olub Rasim Efendinin mağdubı padişahî olduğunu bildiği halde bu suretle harekâtı vakıası şayanı takdir bulunmuşdur[1]".

[1] Ben de derim ki: Allah, düşmüşlere muavenet ve hukuka riayet edenleri, dünya ve ukbada mes'ud eylesün.

Yukarıda ismi geçen Necib [Efendi] nin[1] tavassutile sadaret kaymakamı tarafından sırkâtibi Mustafa Nuri Efendiye [Paşa] vâki olan reca üzerine 1829 [1245 H.] de Rasim [Efendi] ıtlak olunarak İstanbul'a geldi. 1831 [1247 H.] de Sayda'ya, daha sonra Anadolu ve Rumeli'de bazı mahallere memuren gitdi. 1832 [1248 H.] de mevkufatcı, 1838 [1254 H.] de maliye tezkirecisi oldu.

Bilâhare tekaüd edildi. 1845 [1261 H.] de Hicaz'e azimet ve 1846 [1262 H.] evailinde orada vefat etdi.

Fatin [Efendi], tezkiresinde :

"Şiir ve inşada bimanend bir şairi hünermend olub eş'ar ve küftarı şayanı tahsin ve pesend vaki olmuşdur".

diyor. Bu seci'li sözlerle Rasim'in gûya resmini yapıyor! Artık şahsına ve âsarına dair fazla malûmat vermeğe lüzum var mı?

Ben, bir gazelile bir tarih kıt'asından başka şiirini görmedim, münşeatının — Tepedelenli Ali [Paşa] Zâde Veliüddin [Paşa] nın oğlu Selim Sırrı [Paşa] tarafından Hicrî 1248 senesinde tebyiz olunan — nüshası kütübhanemdedir. Bu nüshanın başına Selim Sırrı [Paşa] nın yazdığı mukaddimede, münşeatını, merhumun eviddasından mukataat hazinesi kesedarı Abdülkadir Daniş [Bey] in cem ve tertib eylediği beyan olunuyor.

⁂

"Fatin Tezkiresi" ndeki gazel :

Sanmanız şimdi bendedir gönlüm — Bir şehi hüsne bendedir gönlüm
Kıl nevaziş anı garib etme — Sevdiğim çünki sendedir gönlüm
Kandi lâli lebin sorub gitdi — Bende bilmem ki kandedir gönlüm
Bir tebessümle şâd olur cana — Arzumendi handedir gönlüm
Gâh cevrü gehi cefa Rasim — Dürlü dürlü mihendedir gönlüm

⁂

Üsküdar'da mülga Selimiye dergâhı haziresinde medfun şeyh Ali Behcet [Efendi] merhumun Bursa'da aldığı ev için yazdığı tarih kıt'ası[2] :

Bu müallâ haneyi şimdi temellük eyleyüb
Eyledi ehli kemalin serbülendi caygeh
Sakinanı arş, Rasim söyledi tarihini
Kıldı bu beyti alıb Behcet Efendi caygeh

---

[1] Sadrı esbak Mahmud Nedim [Paşa] nın babası Necib [Paşa] dır.

[2] Münşeatında mündericdir.

RASİM

Ahmed Rasim [Efendi], 1766 [1180 H.] de Üsküdar'da doğdu. "Fodlacı Zâde" nâmile mârufdur.

Üsküdar'da Validei Atik Medresesi müderrislerinden Hoca Emin [Efendi] den taallüm etdi. Gençliğinde bir müddet Sadaret Mektubî Kalemine devam eyledi. Muahharen reisülküttab Hüsni [Beyin][1] in möhürdarlığında bulundu. Hacegânlık rütbesi verildi. Kırk yaşından sonra tekaüdi ihtiyar etdi. Ayda "250" kuruş maaş tahsis olundu. Vaktile müdavim bulunduğu Sadaret Mektubî Kaleminden de senede bir kerre "500" kuruş verildi. Müreffehen yaşadı.

Bir aralık Bursa'ya gidib yedi sene oturdu, bazı urefa ve fudalâ ile ihtilât etdi. Bilâhare Üsküdar'daki evine çekildi. Otuz beş sene inzav etdi.

Evi, mekteb halinde idi, arzu edenler devam ve marifet tahsil ederlerdi.

1853 [1270 H.] de vefat etdi. Üsküdar'da İnadiye'de Bandırma dergâhının karşısındaki sahaya defnolundu.

ESERLERİ

Divanı 1855 [Muharrem 1272] de "Elhac Halil'in taş destgâhında" talik yazı ile basılmışdır. Nüshası nâdirdir.

Manzum "Nesayihi Şer'iye ve Mevize" risalesi 1898 [1316 H.] de tab olunmuşdur. Münderecatının bir kısmı, divanında vardır.

"Keramatı Evliya", "Muhasebei Nefs", "Usuli Vüsul", "Durubı Emsal", "Lûgatı Farisîye", "Şerhi Sübhai Sıbyan" namındaki eserleri basılmamışdır.

***

"Nesayihi Şer'iye" yi tab etdiren Tevfik Şehidi [Bey], risalenin başına yazdığı mukaddimede diyor ki :

"... asarı mensuresi gayet sade ve tekellüfden azade bir üslûbı bedii muhtevidir. § Nazmı serapa beliğ, musanna, ruh perverdir. Gazeliyatı Fuzuliyanedir. § İlmi, hilmi, sehavati, fazileti ehibbası beyninde meseli sair olmuşdu. En birinci meziyeti, kanaat idi. İsrafdan pek ziyade ihtiraz ederdi. Dikişini kendi dikerdi. Dikdiği dikişi değme bir kadın dikemezdi. Hüsni hatta da malik idi. Kûşei inzivaye çekildikten sonra vaktini talimi ulûma, mutalcat ve telifatı nafıaye hasretmişdi. § Vefatına kadar âlemi tecerrüdde bulunmuşdur. Tarikati nakşıbendiyenin ricali kiramından idi. Fartı zekâ ve kuvvei hafızası muhayyirül ukul bir derecede idi. İlmi tefsir ve hadisde yeditulâsı vardı. Tasavvufda haizi mertebei kemal idi. § Üdebayı Osmaniye tarafından veva bedel şu (,) işaret kullanılmağa başlanılalı

yirmi yirmi beş senelik bir zemandır. Efendi merhum, o işareti bundan yüz on sene evvel eserlerinde kullanmıştır. § İnzivaye çekildikten sonra iki bikes kız çocuğunu evlâdı mâneviye ittihaz ederek evvelâ umum beytiye, saniyen okuyub yazmak öğretmişdi. Büyüğü olan Fatma Molla Hanım on beş sene evvel, diğeri Hoca Emine Hanım geçenlerde vefat etdiler. Hoca hanım, arabî, farisî okumuş, ifadei meram edecek kadar da yazı yazmışdır. Efendi merhum, vefatından iki sene evvel hanesiyle eşyasını mumaileyileyhimaye vakfetmişdir. Tanzim etdiği vakfiyesine "Her yevm nisa taifesine namaz surelerini ve namaze müteallik mesaili talim edeler" tavsiyesini ilâve etmişdir. Hoca hanım, vefatına kadar müracaat edenlerden başka Çarşamba günleri hanei mezkûrdeki ders odasını açarak muhadderatı islâmiyeye kur'an *azim ve akaidi diniye talim ederdi*".

***

Mensur eserlerini görmediğim için "gayet sade ve tekellüfden âzade" olub olmadığını bilemem. Fakat divanını gördüm. Tevfik [Bey] in dediği gibi "Serapa beliğ..." ve "gazeliyatı Füzuliyane" değildir. Hakikat, aşağıya yazılan gazellerden anlaşılır. Manzumeleri, heman umumen mütesavvifanedir.

Pek müttaki ve ehli hal bir mümini kâmil olduğu sözlerinden anlaşılıyor.

Kitablarının bir kısmı, Bayezid'de umumî kütübhaneye vakfedilmişdir. İnce ve güzel rik'a yazı ile istinsah etdiği "Tefsiri Tibyan" tercemesi de o kütübhanededir. Nihayetine «عفاالفقیر الاثم سید احمد راسم الاسکداری عن خلفاء مکتوبی حضرت صدارت پناهی» yazmışdır. Hangi tarihde yazdığını işaret etmemişdir.

***

GAZEL

Şol dem hayale dilberi rana gelür gider
Can mürgi âşiyanına gûya gelür gider
Devlet, kişiye olsa da yar, eylemez karar
Kim zılli hüma, sayei anka gelür gider
Ârif cihane vusleti canan içün gelür
Her kes bu bezmi âleme emma gelür gider
Eyyamı unfüvaniyi etdim heba diriğ
Bildim anı ki şimdi o, hayfa gelür gider
Beytülhezane peyki saba tesliyet içün
Rasim peyamı yar hâlâ gelür gider

***

Bir kâre devam etki hebadır demesünler
Bir yolda bulun kim o hatadır demesünler
Tedbiri umurunda gerek kim ülülelbab
Tevbih zedei ruzı cezadır demesünler

Bir derde düş emma ki etibbayı zemane
Müstelzimi tertibi devadır demesünler
Günden güne artar elemi derdi derunî
Varestei takyidi rehadır demesünler
Nâdan olan elbet irer encamına kârın
Dânalara emma büdeladır demesünler
Bundan irilür beami beka zevkına Rasim
Erbabı hired, kevni fenadır demesünler

⁂

Damenkeşii meyli siva âdetimizdir
Âsudegii günci fena rahatimizdir
İhsane sebeb fazlı Hudadır bize ancak
Zan etmeki ehliyetimiz taatimizdir
Suretde hafi siretimiz gerçi ki Rasim
Hayran eden âlemleri bu haletimizdir

RASİM

Ahmed Rasim [Bey], memurinden Kıbrıs'lı Menteş oğlu Behaüddin [Efendi] nin oğludur. 1867 [1283 H.] de Fatih civarında Sarıgüzel'de doğdu.

Mükerreren evlenen babası, az zeman sonra annesi Çerkes Nevber [Hanım] ı tatlik etdiğinden biçare kadın, oğlunu mihnetler ve zaruretler içinde yetiştirmeğe çalışdı, çekmediği çile kalmadı.

Rasim, bir müddet mahalle mektebine devam etdikden sonra 1875 [1292 H.] de Darüşşefaka'ya kaydetdirildi. 1883 [1300 H.] de şehadetname aldı. Telgraf Nezareti Fen Kalemine memur oldu.

Resmî hizmetden hoşlanmadı. Ertesi sene memuriyetini terk ile matbuat âlemine girdi. "Ceridei Havadis" e terceneler yazmağa başladı. Müteakıben diğer gazetelerle mecmualara senelerce yazı yazdı. Yazmadığı gazete ve mecmua ve yazmadığı bahis kalmadı. Kitab şeklinde de pek çok edebî, tarihî eser ve hikâye ile mektebler için ders kitabları neşretdi. Büyük ve küçük eserleri yüzü mütecavizdir.

Millî âdet ve taamülâtı tasvir ve tenkidde, bilhassa mizah vadisinde kudret gösterdi. Her mevzuda ve en çok yazı yazan muharrirler arasında Ahmed Rasim, mümtaz bir mevki sahibidir.

Musikide de mehareti vardı. Sesi güzeldi. Güzel okurdu. Besteleri, güftelerinden daha hoşdur.

Sultan Abdülhamid merhumun zemanı saltanatında ulâ sınıfı sânisi rütbesi tevcih olundu. İki defa Maarif Nezaretinde — eser mezbahası olan — teftiş ve muayene encümeni âzalığına tâyin kılındı. Devam etmedi. Neşriyat ile meşgul oldu.

1927 de İstanbul meb'usu oldu. Son seneleri hastalıkla geçdiğinden meclisde birkaç defa bulunabildi.

1932 Eylûlünün 22 nci gecesi [21 Cümadelulâ 1351] de Heybeliada'da vefat etdi. Oradaki kabristana defnolundu.

"Vakit" gazetesinde[1] menakibinden bahsedilirken deniliyor ki :

Merhumun, hayatında üç dileği varmış. Biri, ölürken "Allah" demesi, ikincisi serhoş olarak[2] kendini bilmez bir halde can vermesi, üçüncüsü cenazesinin cuma günü gömülmesi. Bu üç dileğin üçü de tahakkuk etmişdir. § Merhumu, Heybeli Adada türkler kadar Rumlar da severdi. Kilise, cenazeye iştirak edib son hürmet vazifesini yapmak üzere iri yarı bir zangocu memur etmişdi. Resmî elbisesi, kasketi, sırmalı kemeri, elinde kocaman sopasile gelen zangoc, başından sonuna kadar merasimde hazır bulundu".

*
**

Marifete ve erbabına hizmeti müsellem olan şair Filorina'lı Nâzım'ı, vefatından iki sene evvel Ahmed Rasim merhuma göndererek tercemei haline dair malûmat istemişdim. Nâzım, merhumu Kadı Köyü'nde bir gazinonun bağçesinde bularak — benim namıma — istediği malûmatı yazmış, orada seyyar bir fotoğrafcıya yapdırılan resimile[3] beraber bana tevdi etmişdi.

Bir kısmı evvelce mükerreren neşrolunan o malûmat sırasında Ahmed Rasim, şu sözleri de söylemişdir :

"... dört cildden mürekkeb "Tarihi Osmanî" yi gören müsteşrik "Hartman" Alman mecmualarında takdirkârane makaleler yazdı. Beyrut, Belçika konsolosu olan zat ile Beyrut Rüsumat Nâzırı Kâmil [Efendi] tarafından Fransızcaya terceme ve müteaddid gazetede tefrika edildi. Yeni harflerle ve İstanbul şivesile Türkce bir lûgat vücude getirmek için bir senedenberi oğraşmakdayım.

Musikiyi Darüşşefaka'da iken ve sonra Zekâi Dede merhumdan taallüm etdim. Şarkı güftesi yazmak ve bestelemek itiyadı daha mekteb hayatında başladı. İlk yazub zavil makamında bestelediğim şu şarkıdır :

"Bilmem ne için cazibei dilbere düşdün
Sevdalara, firkatlere, ateşlere düşdün
Hiç olmıyacak derdi belâ pervere düşdün
Sevdalara, firkatlere, ateşlere düşdün"

O vakitki gencliğin edebiyatı bu idi.

"Böyle bir şey parçaladık, tashih buyurulur mu" diyerek Dede merhuma gösterdim. Okudu. Yüzüme bakdı. Bir daha okudu. "Geçelim" dedi ve geçdi. Bana çok iltifat etdi. Gayet mübarek bir âdem idi. O vakit de ihtiyar idi, şimdi benim gibi..

---

[1] 25 eylûl 1932.

[2] Değerli şair ve muallimlerden Bay Tahir Nadi, bir menzumesinde ne güzel söylemişdir:

"Piri mey, üstadı hey, ruşen dil, Ahmed Rasimin
Şivei tarzı beyanı cavidanından sakın".

[3] Yukarıdaki resim odur.

Güfte ve bestesi kendimin olmak üzere altmış kadar şarkım vardır. Bu şarkılardan intihab etdiklerim şunlardır :

Suzinak : "Pek revadır sevdiğim etdiklerin".
Uşşak : "Yârim geldi benim bahtım uyandı".
" : "Sen söyle ne oldun, yine avare mi kaldın".
" : "Bir bahar ister gönül gülsüz, semensiz, lâlesiz".
Nihavend : "Dök zülfünü ruhsarına mehtab tutulsun".
Suzinak : "Gelmedi, belki gelir yâr, daha bekliyorum".
Beyatî : "Yâr gülmüş halime, ben ağladım".
Isfahan : "Feryadıma, efganıma imdad edecek var".
" : "Yine yalnız, yine mahrumı teselli kaldım".
Hicaz : "Can haste, gözüm yaşlı, gönül zarü perişan".

Ahmed Rasim merhum, muhtelif eserlerinde kendi ahvalinden pek çok bahsetdiği gibi diğer zevat tarafından da hakkında pek çok yazı yazıldığından "malûmı ne lâzım etmek ilâm" itabına oğramak için sözü uzatmadım.

Yalnız şu kadar söyliyeyim ki merhum, memleketin irfanına yarım asır hizmet ve vazifesini ifaye gayret etmiş olduğundan namını unutmamak, hayır ile yâdetmek de ahlâfın vazifesidir.

Ahmed Rasim'in "Zeman Levhaları" unvanile "Zeman" gazetesine[1] yazdığı zarifelerden birkaçının buraya naklini muvafık gördüm.

KALMIYAN VEYA KALMAK İHTİMALİ AZALANLAR

1 — Kabakcı siyahiler, 2 — Kuş lokumu, revanicîler, 3 — Lökünciler, künkciler, 4 — Gazel, kaside, kıt'a nivisan ile sene başı şairleri, tarihciler, 5 — Saçlı, sakallı, kerrü ferli gazete sahibi imtiyazları, 6 — Kira beygirleri ile sürücüleri, 7 — Su mahallebicileri, haydi bişler! 8 — Sakalar, 9 — Palaskalı belediye çavuşları, 10 — Santuriler, lavtacılar, 11 — Eşekciler, 12 — Piyade kayıkcılar, 13 — Horosdan kaçan kadınlar, 14 — Orta halli aileler, 15 — Mekteb kalfaları, 16 — Bu gidişle kız oğlan kız, 17 — Hacametciler, sülükciler, 18 — Veresiyeciler, 19 — Mahalle kabadayıları, 20 — Rindan, kalenderan, ehli dilan, âşikan, sakiyan, piri muganan, 21 — Cevari ve müstefreşat ve memalik, 22 — Tramvay vardacıları, 23 — Kalemtraşcılar, möhürcüler, 24 — Müzehhibler, hattatlar, 25 — Beş vakitda namaz kılanlar, 26 — Hacılar, 27 — Besmele çekenler.

[1] 24 ve 25 Ağustos 1335

ÇOĞALANLAR VEYA ÇOĞALMAK İHTİMALİ OLANLAR

1 — Ruba tornistancıları, 2 — Yankesiciler, hırsızlar, dolandırıcılar, 3 — Fahşa, 4 — Dullar, mutallekalar, mefkudeler, 5 — Kaçakcılar, 6 — Tefeciler, elden alıcılar, satıcılar, 7 — Dellallar, simsarlar, 8 — Mezarcılar, 9 — Vefeyat, 10 — Emanetciler, 11 — Kopuklar, 12 — Gazete mülâkatcıları ve muharrirleri, 13 — Aftoslar, metresler, keşküller, 14 — Ayyaşlar, bedmestler, sulular, 15 — Frengiler, 16 — Ajanslar, 17 — Seele ve fükara, 18 — Müflisler, 19 — Matrabazlar, 20 — Parmak hisabı şairleri, 21 — Futbolcu, teniscier, 22 — Komisyon, encümen, meclis âzası, 23 — Anaforcular.

⁂

GAZEL

Karardı çeşmi ümidim fakat hatır nişanımsın
Açılma ey şebi hicran benim en hoş zemanımsın
Hayal amuzı hicrin var, safa âver visalin var
Gaminle şevkı vaslınla yine aramı canımsın
Doğar bin kevkebi şadî ne âlemler olur peyda
Gönül âram bulmaz bir nihayetsiz cihanımsın
Hayatım vermiyor şühret bu dehre sayü himmetle
Görün ey aşkı âlemsuz! şerhi dasitanımsın
Furuğundan senin ey mihri âlemtabı lahutî
Tenevvür eyledi fikrim hayat asmanımsın

⁂

NİGÂHI MEL[illegible]L

Sızlar dili mecruhu mükedderde demadem
Bir hissi elem sanki enisi ezelidir
Meyus diye kahreder ümmidimi amal
Mesud diye gizlenir ikbalime idbar
Vuslet demi hicran zede, hicran demi hoş hal
Ben anlıyorum ruhı alilimde keder var

Bir şekli hayalî görünür ruhuma mahrem
Gitmez oralardan o celisi ezelidir
Bu şekli hayalî ki senin kendine benzer

Kendin gibi nazende, perişan ve serefraz
Her turresi her turrei dil bendine benzer
Her nazresi her nazrei çeşmin gibi hem raz

Sen söyledin evvel bunu ey nuru mürüvvet
Gönlünde yatan ben ile bir de kederinmiş
Yâr olduğunu anladım, andan beri hâlâ
Gönlümde yatan sen ile bir de kederindir
Ruhum seni tizkâr ile mevkufı temaşa
Karşımda duran son nigehi gam eserindir

Bildim meğer ey huru vefakârı mehabbet
Taklibi hayat eyliyecek bir nazarınmış
Her rikkati senden duyarım, munisi candır
Senden daha mahsus olamaz rikkati eş'ar
Sen şiri emelsin, nigehin nüktei andır
Bilsen ne müheyyic, ne müessir nigehin var

Sen haste, firaş üzre serilmiş yatıyorken
Humınaler içinde yanıyordu ten! zarın
Bir başka güzellikle ağarmışdı cemâlin
Bir humreti pakize yanağında füruzan
Bir haste güzel vasfına ahra idi halin
Geysulerin alnında dağılmışdı perişan

Âsabın üzülmüş, elemi tabşikeden
Huykerde idi tarfı bina kuşı izarın
Ah anladım eyvah! yine haste idin sen
Bir ra'şei matem gibi bir hissi kederle
Korkdum mu, ne oldum ki veda etmek içün ben
Geldim, bana bakdın o teessürlü nazarla

20 Haziran 1318

RAŞİD

Seyyid Ahmed Raşid [Efendi], 1785 [1200 H.] de Diyarıbekir'de doğdu. Memleketinde bir müddet ilim tahsil etdikden sonra Musul ve Bağdad'a gitdi. Oralardaki ulemadan istifaza etdi.

Esad Muhlis [Paşa] Diyarıbekir valisi iken kitabcılığında bulundu[1]. Neşri ilim ile meşgul oldu.

1856 [1272 H.] de Diyarıbekir'de vefat etdi.

Arab şuarasının bazı eş'arını ve kendi Arabî şiirlerini dercederek "Sünuhat" ismini verdi. Bağdad müftisi allâmei şehîr Alusi Zâde Mahmud Şihabüddin merhum, takriz yazdı.

Emiri [Efendi], "Tezkirei Şuarayı Âmid" de — kendine mahsus şivei garib ile — diyor ki :

"Mağfuri müşarün ileyh, ulûmü kemalâtda yekta, muhiti âzamı fünunı şetta, âmil, âbid, nüttaki, kâmil bir allâmei bihemta idi. Umum ahalii vilâyet ve bilhassa mütemekkinanı derunı memleket, duavi hayrine nail olmayı mekasıdı dareyin içün bir iksıri âzam bilirlerdi. Diyaribekir valisi Şeyh zade İbrahim Hafid [Paşa] ve ensalü ahlâfı kiramları, hakkı ustadanelerinde fevkalâde tazim ve ziyafet ve davetlerle tevkirü tekrim eylerdi. Matlaı âmarından maktaı edvarına kadar neşri ulûmı âliye ile meşgul bulunmuş ve bilhassa camii kebiri nur lâmide müddeti medide Sahihi Buhari tedrisine devam etdiği halde hiç bir gün kitab açmayub kâffei ehadisi mübarekeyi an'anei rüvati sikat ile zikrü tadad ve gayet müessirane vazı nesayih ile iraei feyzi reşad ederek fazlü kemaline inzımam eden kuvvei hafızası gıtrifanelerine herkesi takdirhan ve hayran eylerdi. Bununla beraber umurı dünyeviyeye rağbet ve iltifatı yokdu. § Şuarayı eslâfe nazireleri ve yaranı muasırin ile müşaaresi vafirdir".

*
**

GAZEL

Âkibet cevrin harab etdi dili mamurımi
Kıldı matemhane âzarın sarayi surımi
Tal'atinle gel ziya bahşayi bezmi vuslet ol
Zulmeti firkatden azad et şebi deycurımi
Olmadın hayfa felek derdi derune çaresaz
Gerçi istirhamde bezleyledim makdurımi

[1] Fatin, böyle diyor. Emîri "Esad Muhlis [Paşa], ilmü kemaline ve ahlâkı hasenesine dilrübude olduklarından kendilerine "hoca" itıhaz edüb vefatına kadar yanından ayırmamışlardı" diyor.

Meşrebin mutadıdır kesri kulubi ârifan
Çare yok tefriha senden hatırı meksurumi
Söylemiş insafe gelmiş özrün etmiş itiraf
Eyledim pamali hasret Raşidi mağdurumi

⁂

Yâre çok suzişler izhar eylemek ister gönül
Neyleyim hengâmı fürsatda zebanım lâl olur

⁂

Meftunı oldu bir büti fettanı âlemin
Zülfi siyahı fitne feşanı cihan iken

⁂

Demi firkatde ehibba dedi sağlık olsun
Ben nice sağ olayım ruhi revanım gitdi.

RAŞİD

İbrahim Raşid [Efendi], ricali devlet hidmetlerinde bulunmuş olan Numan [Ağa] nın oğludur. 1812 [1227 H.] de İstanbul'da doğdu[1].

Cami derslerine devam etdi. Ve hususî muallimden Farisî okudu. 1831 [1247 H.] de Baş Muhasebe Kalemine girdi.

"Usuli şiri tahsil eyledik ustadden Raşid
Ne seyri bağı Şirazü ne gülgeşti Hucend etdik"

beytinde söylediği vechile Ayintab'lı şair hoca Ayni [Efendi] den şiir kavaidini öğrendi.

"Raşid kemâli nakş ile çün mahi nev bize
Bir âfitabı himmet olursa güm olmayız"

maktaını hâvi tanzim ve ustadı Ayniye takdim etdiği gazeli — o sırada Deavi nâzırı olan — Necib [Paşa] nın üçüncü oğlu Mahmud Nedim [Bey[2]] görerek davet eyledi. Bir gece suhbet etdiler. Diğer mülâkatde, "ben ve biraderlerim, sizi dairemize almağa azmetdik" dedi. Daireye kâtib tâyin olundu.

1835 [1251 H.] de Deavi kesedarı muavinliğine nasbolundu. 1841 [1257 H.] de,

"Fısk içün tekyeyi terkeyledi hanı tutdu
Şeyh şabanı kaçırdı remazanı tutdu"

matlaile takdim etdiği kaside üzerine Sadrıâzam Rauf [Paşa], "Efendi, tutduya münasib mezamîni güzel tutdurmuşsunuz. Gören zevat beğendiler" diyerek taltif ve — münhal olan — divanı deavi kesedarlığına tâyin etdi. O senenin nihayetinde azledildiğinden mefsuh dahiliye kalemi hulefasına iltihak eyledi.

---

1. Kendi velâdetine söylediği tarih:

"Mevlidim vakti sabavette pederden sordum. Söyledim ben sana Raşid "Cici tarih" dedi".
Biz de deriz ki:
"Söyledüb böyle "kaka tarih" i Ne kazandın a Efendi, söyle".

2. Mahmud Nedim [Paşa].

Muhtelif tarihlerde Edirne valisi Çengel oğlu Tahir, Belgrad muhafızı Hafız Ahmed, Haleb valisi Zarif Mustafa, Erzurum ve Sıvas valisi Feyzullah [Paşa] ların divan kitabetinde ve Muhtar [Paşa] Maliye Nâzırı iken, möhürdarlığında bulundu.

1857 [1273 H.] de Meclisi Ticaret Baş Kitabetine, 1871 [Şaban 1288] de İkinci Meclisi Ticaret ve üç ay sonra Divanı İstinaf Âzalığına nasb ve 1873 [1290 H.] de tekaüd edildi. 1882 [1299 H.] de Mahmud Nedim [Paşa] nın Dahiliye Nâzırlığında bulunduğu esnada Kastamoni ve bilâhare ilâveten Trabulusı Garb vilâyetleri kapu kethudalığına tâyin kılındı. Ulâ sınıfı evveli rütbesini ihraz eyledi.

1892 [11 Rebiulâhır 1310] de vefat etdi. Merkez Efendi kabristanına defnolundu.

"Sad sal kalınsa yine Raşid budur ahval
Seksen sene kaldık yetişür zahmet içinde"

ve

"Seksen senedir eyledik alâm ile âram
Tebdil edelim gel gönül artık bu mekânı"

beytleri, herem ve elem saikasile hayatdan usandığını gösteriyor.

Kısa boylu, hoş suhbet idi. "Sicilli Osmanî" deki beş satırlık tercemei halinde "Müdebbir, âkil, kâtib, şair, halisülfüad bir zat idi" deniliyor.

*
**

Mahmud Nedim [Paşa] dan gördüğü teveccüh ve iltifate mukabelei şükürâmiz olmak üzere nazımlarını topladı, onun namına ihda ve "Divançei âsarı aşk 1251" tesmiye etdi ve bilâhare söylediği nazımları da bu divançeye ilâve eyledi.

Eslâf içinde Antakya'lı Münifi takdir ve taklid eylediği şu beyitlerden anlaşılıyor :

"Divanı Münifi görüb eş'are üzendim
"Devlet gazeli gönlüme hoş geldi beğendim"
"Sabit gibi her çend iki üç gazelim var
Manendi Münif olmağa şair, emelim var".

Bu emelden divanının mukaddimesinde de bahsetmişdir. Fakat Münif'in de, Sabit'in de eş'arına benzer söz söylememişdir. Güzel beyitleri varsa da azdır.

Farisî gazeller de yazmışdır, fena değildir.

1860 [Zilhicce 1276] da Haleb'de zuhûr eden ihtilâle dair "Vakai Haleb" isimli bir risalesi de vardır. Muharreratı da müdevvendir. Divanı gibi bunlar da basılmamışdır.

Divanının kütübhanemde bulunan nüshası ile "Vakai Haleb", damadı Ahmed Rifat [Bey] tarafından Hicrî 1305 senesinde tebyiz ve sadrı esbak merhum Said Pa-

şaya takdim edilmişdir[1]. Paşanın vefatından sonra satılan bazı kitabları arasında zuhûr ederek muahharen bir sahhafdan almışdım.

Raşid [Efendi], möhrüne —kendi sözü olan— şu mısraı hak ettirmişdir:

« نار ابراهيم راشد كلستان »[2]

⁂

GAZEL

Ne denlu kahredersen intikame bizde niyet yok
Şehid olmak yolunda var efendim, ahzi diyet yok
Değil âzürde etmek mes ile ruhsarı dildârı
Edebgâhı mahabbetde nigâhı germe ruhset yok
Gönül razı o şuhun itiyadı cevrine emma
Nehafetden tahammül etmeğe cismimde taket yok
Bana müşfik olur sandım da meyl etdim sana eyvah
Ne etdimse ben etdim kendime, sende kabahet yok
Niyazı şefkat etdikce o şuha eyledi bidad
Yine şükreylerim Raşid bu ihsanında minnet yok

⁂

Bu sakfı kühnede hayli nukuşı pür iber gördük
Bizi hiç görmedik zan etme sultanım neler gördük
Kiminle ahzü itayı kumaşı ülfet etdikse
Hisab ender hisab etdik topundan hep zarer gördük
Abes teklifi sagar etme peyderpey bize sâki
Ne vakt içdikes destinden senin biz derdi ser gördük
Tekellüfle olan cemiyyeti hatır değil matlûb
Huzurı kalbi vahdethanede biz mahazer gördük
Nasıl ibraz edersin böyle eş'arı bize Raşid
Zeberced levha üzre hakke şayan çok eser gördük

⁂

[1] Said [Paşa] nın küçük kardeşi vergi müdiri müteveffa Ferid [Bey], Raşid [Efendi] nin damadıdır.

[2] "Ra" ile "şüd" fasılalı yazılırsa "ateş, İbrahime gülistan oldu" demekdir. "Ra" ile "şüd" birleşdirilirse şeklen "Raşid" olur emma manen olmaz.

سر بسر درس جنون را همچو آب آموختیم
ماسئوال حشر را یعنی جؤاب آموختیم
در هوای می پرستی در چنین بزم ستم
شیشهٔ خودرا شکستن از حباب آموختیم
اندرین میخانه تاتلخی اکر جوشیده ام
نشودادن هر دلی راچون شراب آموختیم
نقطهٔ مطلب ندانم در کدامین صفحه است
کرچه عمری شد که ما چندین کتاب آموختیم
هیچ حرفی نیست اینجا معنیش نبود غرض
ما کتاب دوستی را باب باب آموختیم
در دنی بالای کردون جلوه‌کاه ماشود
همچو آه دردمندان بك شتاب آموختیم
می دماند برك مرك انجام نخل عمرما
ماهمان چون کل زخار خود حجاب آموختیم
وضع پیریٔ کمان چرخ را راشد چو تیر
بارها دیدیم درعهد شباب آموختیم

*
**

Ey şehsüvarı naz, niyazım budur sana
Terk etme âşinayı kadimi vefa gibi

*
**

Neşveyabı meyi birengi mahabbet olalı
Yar dir yar işidir gezdiği yerde könlüm

*
**

Kibarı bavekarın ram olur ağuşuna emma
Eder naehli risvayı cihan, tannazei ikbal

*
**

Ey sahibi harmen savrub atma meseldir
Sen sakla samanı gelür elbette zemanı

*
**

Hürmet bulamaz müflis eğer Nergisi olsa
Rağbetli eder Serkisi simü zer, efendi

RAŞİD

Ali Raşid [Efendi], Ayintab'lı Mehmed İhlas [Efendi] nin oğludur. 1819 [1235 H.] da Ayintab'da doğdu.

Sıbyan mektebinde okudukdan sonra hususî muallimlerden Arabî, Farisî ve ulumı âliye tahsil etdi. İstanbul'a geldi.

1840 [1256 H.] de Divanı Hümayun, muahharen Sadaret Mektubî Kalemlerine girdi. 1841 [1257 H.] de —sır kâtibi denmekle mâruf olan— serasker Mustafa Nuri [Paşa] nın maiyyetinde Şam'a, 1843 [1259 H.] de Arnavudluk'da vukubulan ihtilâli teskine memur olan ümerayı askeriyeden Ali Rıza [Paşa] nın refakatinde Rumeli'ye ve 1844 [1260 H.] de muvakkaten Beyrut'da bulunan kapudan Halil ve Sayda valisi Esad [Paşa] ların ahvalinin tahkiki ve Kudüs'de Rum patriki nasbı memuriyetile o taraflara gitdi. Avdetinde kalemine devam etdi. Birkaç gün sonra Hariciye Mektubî Kalemi Mümeyyizi oldu.

1845 [1261 H.] de Hariciye Nâzırı Şekib [Paşa] nın maiyyetinde Şam'a gönderildi. Bir sene sonra Sadaret Mektubî Kalemi Mümeyyizliğine, daha sonra Meclisi Vâlâ Baş Kitabeti Muavinliğine tâyin kılındı. Muahharen Mektubî Kalemine döndü.

1854 [1270 H.] de mütemayiz rütbesi, "5500" guruş aylık, günde yedi buçuk kıye ekmek, beş buçuk kıye et tâyini, bir de kapu kethudalık ilâvesile Sadaret Mektubî Muavinliğine nasbedildi. Üç sene sonra Bağdad, Diyarıbekir ve Şehrizor memurlarının ahvalini tahkika ve muhakemelerinin icrasına memur oldu.

1857 [1273 H.] de kapu kethüdalığının ibkasile Maarif Nezareti mektubculuğuna tâyin olundu. On iki sene o memuriyetde kaldı. Teşkil olunan Meclisi Kebiri Maarifin ilk ictimaında Maarif Nâzırı sadrı esbak Safvet [Paşa], okumağa henüz başlayan, harfleri tanımıyan çocukların zihinlerini karışdırmamak için elifba cüzlerinden « رب يسر » in kaldırılmasını söyler. İslâm âza, sükût ve hıristiyan âza, nâzırın fikrine iştirak ederler. Nâzır, mazbatasının yazılmasını emr edüb dışarıya çıkdığı sırada Raşid [Efendi], "İlk mazbatamızın « رب يسر » in kaldırılmasına aid olması, âlemin hayretini celbeder, maddî ve manevî hoş olmaz" demesile müslimler, "bizim sükût edişimizde mahzuru düşündüğümüzdendir" derler. Hıristiyanlar da evvelki fikirlerinden dönerler. Nâzırın avdetinde keyfiyeti anlatırlar. Bunun üzerine nâzır, Raşid [Efendi] nezaret dairesinde eskiyerek nüfuz kesbeylediğinden her kesi reyine ittiba ettirdiğini ve bu zat ile iş görmek kabil olamıyacağını Babıâli'ye yazub azletdirir.

Raşid [Efendi], maarifden bahsolundukca, "bizim, mektubculukdan infisalimiz pek garibdir" diyerek bu vak'ayı ehibbasına hikâye edermiş.

Azlinden iki buçuk sene sonra 1871 [Şaban 1288] de Selânik ve Pizren vilâletleri kapu kethüdalıklarına nasbolundu. Muahharen Diyarıbekir, Mamuretülâziz ve Hudavendigâr vilâyetleri kapu kethüdalığı da ilâveten tevcih kılındı.

Ulâ sınıfı evveli rütbesini ve ikinci Mecidî ve üçüncü Osmanî nişanlarını ih raz eyledi.

1893 [16 Cümadelûlâ 1311] de Beylerbeyi'nde vefat etdi. Üsküdar'da hazreti Hüdaî dergâhı haziresine defnolundu.

Biyaz yüzlü, kır sakallı, orta boylu, şişmanca idi. Arab ve Fürs lisanlarile tekellüm ve kitabet ederdi. Fransızcaya da âşina idi. İlmü marifet erbabından olduğu müsellemdir.

«Tevarihi Enbiya ارشادالاذکیا فی » isimli eseri şevval 1282 de Matbaai Âmire'de basılmışdır.

Vefatını ilân eden "Sabah" gazetesine yazılan mekalede deniliyor ki :

"... Merhum, Ayintabın mâruf bir hanedanına mensub olarak tahsili maarif ve kemalâta sarfı mesaii tam ile tekmili nüsah etmiş ve lisanı arabî ve farisinin gavamızına kesbi ıtıla eylemiş olduğu gibi fevkalâde bir kuvvei hafızaya malik olduğundan kütübhanei zihayat ıtlakına şayan idi. § Sinni tahminen sekseni mütecaviz idi. Gencliği zemanında fransızca dahi taallüm etmişdir. Pek çok seneden beri ulumı arabiyeye ve Tefsir ve Hadisi şerife hasrı mütalea eder idi. Şeyhuhatile beraber daha yakın vakıtlara kadar vücudce kuvvetli idi".

Fattin tezkiresindeki birkaç satırlık tercemei halinde :

"Fenni inşade olan kudret ve müknetine nümune olmak üzere Ahmed Resmi [Efendi] merhumun eseri kalemi olan « سفينة الرؤسا » nam kitabı nefisin zeyli latifine zeyil gune bir eseri ve bir mikdar eşarı muteberi vardır".

deniliyor.

Süleyman Faik [Efendi] nin, Hicrî 1168 den 1249 [1754 - 1833] senesine kadar yazdığı zeylin, kütübhanemde bulunan yazma nüshasında — Kâmil Ahmed [Paşa] nın tercemei halinin kenarında — "Raşid Ayintabî" imzasile yalnız bir hâşiye vardır. Raşid [Efendi] nin zeyli 1249 dan — riyaset unvanının, Hariciye Nezaretine tahvili tarihi olan 1251 [1835] senesine kadar — yazılmış olmak icab eder. Ben, Raşid [Efendi] nin zeylini görmedim.

"Osmanlı Müellifleri" nde :

"1290 da tabolunan « الف النهار والنهار » = bin bir gün" hikâyesini Mustafa Hami[Paşa] ile beraber fransızcadan terceme eylemiştir. Bu hikâyenin aslı, Hind lisanı üzeredir."

deniliyor. Hikâyenin birinci cildinde mütercimin ismi yokdur. Üçüncü cildinin ba-

[1] Ebced hisabile 1281 adedini ihtiva eder ki telifi tarihidir.

sında "Tercemei Mustafa Hâmi Paşa, ba muaveneti Ahmed Midhat - Şükri" yazılıdır, Raşid [Efendi] ye dair bir işaret yokdur.

Divançesi "Hazinei Fünun" idarehanesine getirilerek 11 gazeli derc edildikden[1] sonra yeni fikirli bir iki kimse tarafından, bu zemanda öyle eski şeylerin tab'ı münasib olmıyacağı ihtar olunması üzerine divançenin sahiblerine iade edildiğini — o esnade "Hazinei Fünun" un muharriri olan — Faik Reşad merhum söylemişdi.

Raşid [Efendi] nin büyük oğlu Temyiz Mahkemesi âzasından Ârif [Bey[2]] merhumdan bilvasıta divançeyi sordum. Nezdinde bulunduğunu, menfaati müşterek olarak tab'ına teşebbüs edersem muvafakat edeceğini bildirdi. Memnuniyetle tab etdireceğimi söyletdim. Divançenin perakende olduğu ve zemanın da musaid bulunmadığını cevabını aldım.

Raşid [Efendi] nin bütün eş'arını göremedim. Görebildiklerim 12 gazel ve birkaç beyitden ibaretdir. Ekseri hakîmanedir. Güzel sözleri varsa da kendinin,

"Ziri hâk olsam da ben her çend bînamü nişan
Defteri şirim olur müstevcebi şühret bana"

ve

"Teslim olundu kişveri şirü sühan bana"

dediği gibi nazımları pek o kadar "müstevcibi şühret" olacak ve "kişveri şirü sühanin kendine teslim" olunduğunu isbat edecek derecede değildir.

⁂

Vaktile Ârif [Bey] merhumun — kalem arkadaşlarımızdan olan — kayın biraderinin davetile ve birkaç arkadaşla bir gece Beylerbeyi'ndeki evinde kalmışdık. Gösterdiği müsaade üzerine babasının yazma ve kıymetli kitablarını tedkik etmişdik. Ârif [Bey], bana ve bir arkadaşa birkaç kitab ihda etmişdi. Babasının yazdığı müntehab ebyatı ihtiva eden mecmuayı gözden geçirüb beş on beyt ve mısra istinsah etmişdim.

---

[1] Gazeller "Hazinei Fünun" a şu mukaddime ile dercolunmuşdur:

"Vilâyatı celile kapu kethüdalarından şair ve münşii meşhur Raşid Efendi merhumun mecmuai eşarı elimize geçmiş ve müşarünileyh, bekiyetüsselef fudaladen olarak kitabhanei ruzigâre yadigâr eylediği âsarı manzume ve mensure ise elhak mütaleasından telezzüz olunur. Dürari meanii lâtifeyi hâvi olmağla mecmuai nefisei mezkûrenin peyderpey Hazinei Fünun'a derci münasib görülmüşdür".

[2] 31 Mart vakasından beş on gün sonra bir gece Beylerbeyindeki evinde yatarken asker kıyafetinde müsellah ve mechul eşhas tarafından kaldırılub istavroz cihetine götürülerek tüfenkle itlâf edilmişdir. Katlin sebebi ve katiller mechul kalmışdır.

Raşid [Efendi] nin pek eskiden tanıdığı, fakat bir eyiliğini görmediği meşhur bir başvekil hakkında söylediği şu beyti de o mecmuada görmüşdüm :

"Bir sebükmağz âdem olsa baş vekili devletin
Halk kalır yalın ayak darüdiyar elden gider".

⁂

GAZEL

İtdik reca vü meskenet ey dilrüba sana
Düşmezdi eylemek bize cevrü cefa sana
Gitdin veda kılmadan etdin bizi fida
Artık selâmet eyleye ihsan Huda sana
Rahm etmeyüb hakaret ile çiğnedin bizi
Olsun helâl cümlesi bizden yana sana
Sensin efendim eyleyemem gayre arzıhal
Şükrü şikâyet eylerim ancak sana sana
Serrişte geçdi destine cana cefaler et
Açmış bulundu sırrını dil ezkaza sana
Meyus kıldı gitdi seni ol tabibi can
Ey haste dil, Huda vere artık şifa sana
Beyden gelen de beydir eya hicri gamküsar
İzzetle sadrı kalbe buyur merhaba sana
Fâni olub afaf ile can verdi âferin
Raşid anınçün işte göründü fena sana

⁂

Bir nan inayet eyle de dünyada sen bana
Açdırma hanı nakese yareb dehen bana
Ol çeh fütade Yusüfi mihnetkeşim ki ben
Heb kâkülünden urdu Zeliha resen bana
Gülzarı dehre ta olalı pa nihade ben
Hergâh badı mihnetü gamdir esen bana
Ben taliimden eyleyemem şekve kimseye
Etdim cihande her ne ki etdimse ben bana
Çünki tariki acze sülûk eyledim gönül
Teslimdir bu rahda artık düşen bana
Raşid befeyzi himmeti ustadı zilkerem
Teslim olundu kişveri şîri sühen bana

⁂

Bir gazelinden :

Cihanda âkil olan ıstırabsız yaşamaz
Tefekkür üzre olur piçü tabsız yaşamaz
Cemali yâr ile hâsıl hayatı ravzai dil
Kiyahi ruyi zemin âfitabsız yaşamaz
Ölür gider de cihande ulüvvi tab'ı olan
Tezellül eylemez asla cenabsız yaşamaz
Sitadü dadını Raşid bu suvkı fâninin
Basiret üzre görenler hisabsız yaşamaz

RAŞİD

Ali Raşid [Efendi], Girid'li Zâde İsmail [Efendi] nin oğludur. 1858 [1274 H.] de Kandiye'de doğdu.

Rüşdî mektebinde okudu. Muahharen hususî muallimden Buharî Şerif, Dürer, Mülteka, Aruz, Meani, Bedi, Beyan, Coğrafya, Hendese, Lugarıtma, usuli defteri taallüm etdi.

1872 [1 Muharrem 1289] da Kandiye Hukuk Mahkemesi, bir müddet sonra Tahrirat Kalemlerine girdi. Maarif Meclisi ve Ticaret Mahkemesi fahri ve Vilâyet Meclisi Umumî âzalıklarında bulundu.

1882 [1299 H.] de Kastamoni ve 1883 [1300 H.] de Trabzon Mektubî Kalemi Mümeyyizliğine ve vilâyet gazetesi muharrirliğine tâyin olundu.

1900 [25 Zilhicce 1317] de — Avlonyalı Ferid [Paşa] merhumun valiliğinde Konya mektubculuğuna ve sadaretinde cemiyeti rüsumiye âzalığına nasbedildi. Ferid [Paşa], babası Mustafa [Paşa] nın Kandiye'de mutasarrıf bulunduğu esnade Ali Raşid [Efendi] yi tanımış ve hakkında emniyet ve meveddet hâsıl etmişdi. İsmen cemiyeti rüsumiyede, cismen sadaret konağındaki heyeti tahririye arasında bulunarak mühim yazıları yazardı. Yazısı, başka yazılara benzemezdi. Meşrutiyeti müteakıben cemiyet, ilga edildiğinden açıkda kaldı.

1908 [17 Şaban 1326] da Teke mutasarrıflığına, bir ay sonra dahiliye mektubculuğuna tâyin kılındı. Bir sene sonra mektubculuk unvanı tahrirat müdiri umumiliğine tahvil olundu.

1911 [20 Şaban 1229] de Çanak kal'a mutasarrıflığına tâyin ve 1913 [1331 H.] de azledildi. Haksız olarak azlinden pek ziyade müteessir olub Büyük çekmece'ye çekildi, inziva etdi. Maişetce sıkıntıya uğradı.

25 Şubat 1918 [1236 H.] de menzulen vefat etdi. Büyük çekmece kabristanına defnedildi.

Ulâ sınıfı evveli rütbesini ve birinci rütbe Mecidî ve ikinci rütbe Osmanî nişanlarını haiz idi.

Uzun boylu, biyaz yüzlü, mütedeyyin, müstakim, müeddeb, danişmend idi.

Şiirden ziyade nesir ile müştehir, bir kâtibi muktedir idi. Rumca tekellüm ederdi. Arabî ve Farisî'ye âşina idi. On dokuz yaşında yazdığı mervi olan yirmi bir sahifeden mürekkeb "Terkibi Bend" i, "Safaülkulub[1]" ve Arabca cümeli arabiye tercemesile izahatı hâvi "Nümunei Hikmet" namındaki eserleri matbudur. Diğer âsarının zâyi olduğu işidilmişdir.

*
**

"TERKİBİ BEND" İNDEN BAZI EBYAT

Kabil olamaz kal ile takriri serair
Erbabı dilin söylediği başka lisandır
Çeşmi dili âgâhe bu âlemde seraser
Esrarı şuunatı ilâhiye ıyandır
§ Mir'atı safayı sıfatındır bütün eşya
Senden gelir eşyaye bu rengi mütehalif
§ Feyzü feri senden alır ârazü cevahir
Sensin yine sen menbaı envarı letaif
§ Nakıs çekemez kâmili, kâmi ana düşmez
Erbabı kemalin sebebi mahvi zekâdır
§ Yarab ne garibdir bu temaşayı tecelli
Bu hal ile herkes mütecelli müteselli
§ Piraye igûş et sühani hikmeti zira
Her merdi hakîmin sözü dürdaneye benzer
§ Mahviyet iken eşrafı unvanı meziyyet
Şanü şerefi rütbei bâlade ararlar
Âlûdei evham olan erbabı tesavvur
Mahiyeti eşyayı heyulâde ararlar
§ Sâkisi ecel bâdesi zehrabı fenadır
Bu meykedenin var mı aceb zevkü safası
§ Dana ile nadan olamaz kabili ülfet
Erbabı hüner, didei nadana dikendir
§ Bundan yüce Hakkın nice âlemleri vardır
Bu âlemi dunperveri âlem mi sanırsın

---

[1] İmamı Şaraninin «لواقح الانوار القدسيه فى مناقب العلماء والصوفيه» unvanlı eserinden mütercemdir.

Mikyas olamaz siretine sureti şahsın[1]
Her âdemi insanı mükerrem mi sanırsın

*
**

"MABERİ MECAZİDEN SER MENZİLİ HAKİKATE İNTİKAL"[2]

Bak şu sevda peresti bihabere
Acırım öyle sadedil beşere
Bilmeden sormadan bu biçare
Gönlünü kapdı kaldı avare
O, biraz cilvesazı naz oluyor
Bu, ser üftadei niyaz oluyor
Sevdiğin ram eder hayal ediyor
Talebi nimeti visal ediyor
Sanıyordu cefası yok aşkın
Süreyim derdi hükmüni zevkın
Bir de bakmış ki aşkı nasuti
Sanki bir başka ruhı lâhuti
Kökleşince bu tohmı sevdayî
Terk eder kârübarı dünyayı
Bu da bir rütbe sernigûn olmuş
Merdi kahhar iken zebun olmuş
İşi gerçekden anlamış o zeman
Keşfi encame var mıdır imkân
Haniya iltifatı cananın
Ne fenadır bu hali hubanın
Uğrayınca bu derde biçare
Daldı bahri amikı efkâre
Düşdü damanı yâre yalvardı
Sabrü tabım nihayete vardı
Gelmedi kalbi sahtı merhamete
O, sürüdükce haki meskenete
Çünki meyusü na ümid oldu
Semti ağyarden baid oldu
Kalmadı ande hükmi nefsü hava

Ne tuhaf! fikri hame hizmet eder
Ki güzellerle kesbi ülfet eder
Bir peri ruye âşina olmuş
Derdi aşkiyle mübtelâ olmuş
Güli handan gibi güler yüzüne
Kanıyor âmiyane her sözüne
Bilmiyor hiç de huyi hubani
Bezl eder cevheri serü canı
Bu oyuncak gibi gelirdi ana
Geldi nevbet safa içün de bana
Dili bidarına hulûl etmiş
Teni bitabına nüzul etmiş
Kişinin haki kalbi nerminde
Hiçleşir kâinat, çeşminde
Pençei sahtgiri sevdaye
Sadmei tiğü tiri sevdaye
Yokdu emma ki ihtiyar elde
Bu bizim habgâhı esfelde
Bakmıyor şimdi semti âşıkına
Kişi bakmaz mı yâri sadıkına
Başkalaşdı bütün bütün hali
Mahvolub gitdi cümle âmali
Dedi girme şu hunı nahakıma
İnan artık şu kavli sadıkıma
Dili kâfirde merhamet ne gezer
Bu, ana zalimane hande eder
Düşdü mecnun gibi bu vadiye
İşi kaldı Cenabı Hadiye
Geçdi tihi hatiri fâniden

---

[1] Ben de
"Suretin siretine şahiddir Başka şahid aramak zaiddir"
demişdim, bilmem hangisi doğru?

[2] Vefatından otuz altı sene evvel "Tercemanı Hakikat" gazetesine dercedilmişdi.

İrdi tâ ki kulağıma şu sâda
Pertevi hârıkı Cemâlimden
Feyz alır menbaı kemâlimden
Basarından hicabı ref etdim
Rişteı ihtilâfı kat'etdim
Gayrime bakma gönlünü bana ver
Gayrime bak da gönlünü ana ver
Çünki bu hatfei hidayetten
Geçdi gaflet gehi dalâletden
Zirvei turı asümaniden
Görünen zerredir menazirde
Her ne var ise sırda, zahirde
Şimdi bak mucizatı kudretime
Kesretin dahli var mı Vahdetime
Varsa meylin Cemâli Bariime
Yoksa fikrin Celâli şaiyime
Çeşmi hakbini ruşena oldu
Bezmi ulviye âşina oldu

RAŞİD

Ahmed Raşid [Efendi], Danişmend Yahya [Efendi] nin oğludur. 1844 [2 Şaban 1260] da İstanbul'da doğdu.

Sıbyan ve Rüşdî mekteblerinde okudukdan sonra Bayezid camii dersiam hocalarından Ahmed Ziyaüddin [Efendi] nin dersine devam etdi. Bağdad'lı Refet ve Mustafa Vahyi [Efendiler] den Farisî, baş müsevvid Hüseyin [Efendi] den fıkıh okudu. Hoca Hasan Hüsam [Efendi] merhumun Mesnevî dersinden beş sene istifaza eyledi.

1875 [Muharrem 1292] de niyabet mesleğine girdi. Malkara Naibi iken İdarei Eytam Meclisi Âzalığı inzımamile baş kitabetine tâyin kılındı. On üç sene ifayi vazifeden sonra Kartal ve Erzurum niyabetlerine ve Medinei Münevvere kadılığına nasbolundu. İki defa edâyı hacce muvaffak oldu. Bilâhare tekaüde sevk edildi.

Yaşı yüze yaklaşdığı halde maşallah şuuru ve kuvveti yerindedir. "Pendnamei Lokman hekim tercemei manzumesi" namındaki eseri 1324 de basılmışdır. Bu eserde kendinin ve diğer zatların bazı nazımları da mündericdir.

⁂

GAZEL

Ey mürgi dil aldanma himem balini baz et
Tut evci hakikatde mekân terki mecaz et
İstersen eğer goncei maksudun açılsun
Gel gülşeni ihlasa hezaranla niyaz et
Feryadı bırak şem'i rühi dilbere karşu
Cismü dili pervane gibi suzu küdaz et
Hidmet sana ezcanü dil eyler niçe Mahmud
Kıl terki siva nefsini manendi Ayaz et
Vadetdi saba kim kıla uşşakı ferahnak
Terk etme rehi rastı sen azmi Hicaz et
Zillet çeker ehli tamaın rahati yokdur
Kim anlara meyleyler ise men'i cevaz et
Lâzım kısa kesmek sözü bigâne yanında
Rindan ile Raşid sühani aşkı diraz et

⁂

"Pendnâme" den :

« دوست زیرك و دانا اختیار کن »

Dost ol âdemi tut kim ola dâna vü hakîm
Nushü tedbiri ile tâ bulasın rahı selim
Olmasa dost zeki, nef'i yok, ef'ali hata
Yarı ahmakdan olur düşmeni âkil evlâ
Fariki nikü bed olmazsa muhib olsun dur
Çünki hayrı bilemez cehl ile her kârı kusur
Kimyadır o muhib kim ola ilmü hüneri
Müşkilâtın ne ise söyle al andan haberi
Her dem insane gerek böyle muhibbi âkil
Hüsni reyile olur meyvei maksad hâsıl

§

« دوست و آشنارا وقت رنج و سختی آزمای »

Tecribe kıl demi mihnetde muhib yaranı
Süfeha aldatır ülfetle niçe insanı
Vakti nimetde riyakâr eder envai hulus
Çünki görmekde seni cevheri ikbale fusus
Semtine gelmez o, zail olıcak emvalin
Zem eder belki seni olsa diğer gûn halin
Sanma her arzı mehabbet edeni yarı muhib
Ede gör tecribe zahir olur efkârı muhib
Bilmiş ol ehli vefa yarı muhibdir ender
Vakti sahtî vü şedaidde gelür himmet eder

RATİB

Mahmud Ratîb [Bey], Dergâhı Âli Kapucu Başılarından Yenişehir Fenerli Hacı Şerif [Ağa] nın oğludur[1].

1844 [1260 H.] de babasile beraber Hicaz'a gitdi. İstanbul'a döndükten sonra Muzikai Hümayun hademesi silkine girdi. On senede onbaşı oldu. Bilâhare tekaüd edildi.

Ticaret kasdile aldığı inekler yüzünden seksen bin kuruş zarar gördüğünü hikâye eden ve :

"Oku im'anı nazar eyle budur bence dilek
İşte bed'eyledi manzumei garrayi inek"

beytile başlayub :

"Eyledim üç sene bil'afiye kârhanecilik[2]
این بود ماحصل سود و تمتع اینك

Nekadar bokdan imiş bundan işi eyle kıyas
Hâsılı kâr bize kaldı yığınlarla tezek"

beytlerile biten "İnek" kasidesinde diyor ki :

"Kaleme sonra fakiri dahi yazdı ol zat
Belki tahsil ile imlâye gelür zan ederek
Since on üç seneyi eylememişdim ikmal
Hat ber averde değilsem de değildim gudek
§ Eyledim hâsılı imrar kalemde o yazı
Eylemiş bahtı siyehkâr meğer kim bana dek
Beni bir başka yere sevk edermiş kaderim
Çekdirirmiş bana akıntıya beyhude kürek
§ Şeklü atvarı gulâm bare pesendim gibi ben
Bir güzel savta da mâlik idim evvel gerçek
Beni parlakca görünce dediler dostlarımız
Enderune bu çerağ olsa münasibdir pek
§ Enderune girecek her kim ise âdet imiş

[1] Basılan "İnek" kasidesindeki mukaddimede İstanbulda doğduğu ve takriben yetmiş beş yaşında vefat ettiği gösterilmiştir. Bu takdirde Hicrî 1242 senesinde doğmuş olması tahmin olunabilir.

[2] Süt kârhaneciliği.

Çıkarub hazreti sultana anı göstermek
Beni de eylediler arz, huzuri şaha[1]
Bana sor, titreyerek terlemek ol dem ne demek
İsmimi, sinnimi sordu pederin şühretini
Hanemiz halkını heb tâ âdedi maderdek
Enderune girişim etmedi emma tasvib
Dedi "Olmaz mı seni muzikaya kaydetsek"
Gelmemiş idi benim hatırıma ömrümde
Saz çalmak, muzika dairesine girmek
İşidince bu sözü beht ile dondum kaldım
Gelmedi hatırıma lâ vü naam bir diyecek
Anladı muzikadan nefretimi şahı fehim
Beni nevmid edüb istemedi incitmek
Dedi "Mutlak demem emma emelin yanlışdır
Kendi gadrine sebebdir sözümü dinlememek
Enderun menşei feyz ise de evvel, şimdi
O yolu sanma kadimî gibi elan işlek"
Böyle ferman edicek eyledim imâyı kabul
Yani âdabı mülûk üzre zemini öperek
Emrü fermanını tebliğ ile gönderdi beni
Muzika kışlasına serkurena Ziver Bek
Ol zeman muzikaya âmir idi miri Halil
Beni hürmetle, nezaketle kabul eyledi pek
Yazılub muzika efradına oldum dahil
Defterinden kalemin eylediler ismimi hak
Este beste diyerek ben de usule girdim
Başladım urmağa düm düm teke tekka düm tek
Verzişü sayü heves cümlesi hep çıkdı bura
Verdiler bana filâvta bunu meşk et diyerek
§ Çıkarırdım o kadar tatli filâvta sesini
Beğenür idi dudaklarımı ustam dahi pek
Hele bir işde geri kalmadım akranımdan
Gece gündüz demeyüb verzişü ikdam ederek
Feyz alub onbaşı olmuşdum onuncu senede
Olmadı mahvü heba sarf olunan sa'yü emek
İltifatına veli mazher idim padişehin
Kande görse beni taltif ederdi gülerek
Vermedi gerçi benim namıma rütbe, ihsan

[1] Sultan Abdülmecid.

Kula hak virmeyicek şahı cihan neyliyecek
§ İltifatı şehi devranı görüb hakkında
Hasedinden beni ettirdi tekaüd bir sek
Olsa da servetü samanü yesari! ancak
Hilkaten buhli mücessem idi gûya o köpek
§ Okumam yok ise de cehlime vardı ilmim
Yazımı sormaki bir şey bulamam benzedecek
Munhasır fazlü kemâlü hünerim bir düdüğe
Bilemem neydi o dem ben hele âhenk edecek
Başı boş bir sene pervazda gezdim salma
Edinüb bir de güzel rahşi sebükpayı binek
§ Nisbetim var idi bir Şeyhi Nazif[1] üzzeyle
Dergehi pâkine vâki idi sık sık gitmek
§ Dedi bir gice bana "Şimdi senin yok bir işin
Yok fakirin dahi bir kimsem işim gördirecek
İşte bir hücre sana evli değilsin nazarın
Burda kal hizmetine pirin edersen istek"
Eşki şadi dökerek kıldım itaatle kabul
Farzı ayn idi bana emrini infaz etmek
§ İşte oldum o zeman hücre nişini uzlet
Gûyiya çekdim idi hübbi sivadan el etek
§ Üç sene terbiyeme kıldı azizim himmet
Çiftelidim yine ben durmaz idim asla tek
Gördü kim kabili ıslah değil ahvalim
Ne celâl etdi bana kâr ne pendü ne kötek
Tekkeden etdi nihayet beni tardü teb'id
Ekdi zahmi dili pürhunü perişane nemek
§ Gördü bu acizü güm keşte rehi matrudı
Aldı dergâhına rahmeyledi şeyhi Özbek".

28 Kânuni evvel 1899 [24 Şaban 1317] da İstanbul'da vefat etdi. Beylerbeyi'nde Nakkaş[2] kabristanına defnolundu.

Bay Tahir, şu tarih manzumesini yazmışdır :

Cenabı rabbi ehli sühan sahib zarafet kim
Tariki mevlevide muhlisane sikke puş olmuş
Nigâhından alub Şeyhi Nazifin feyzi irşadı
O sakii beka humhanesinden cür'a nuş olmuş

[1] Tercemei hali 1114 üncü sahifededir.

[2] İnek kasidesinde "Bizi nakkaşlı deyu bin boyaya sokdu hele" demesine göre vaktile nakkaş sanatı sakirlerinden olduğu anlaşılıyor.

Sinini vafire hizmet edüb dergâhı mürşidde
Edayı hizmeti merdan içün zenbil beduş olmuş
Lisanı Hak idi bahsi hakayıkde, maarifde
Huzuri mürşidinde çünki candan kûşi huş olmuş
Hakikat şeyhi deryadil mükemmel merdi kâmildi
Eğerçi zatına terki reşadet ruypuş olmuş
Diriga gitdi ol zatı fezail maye ukbaya
Ki mevci eşk fırkat de anınçün pür huruş olmuş
Mehi şaban içinde duydu kûşi rikkatim Tahir
Çıkardı şeş cihetden ban ki matem ki "hamuş olmuş"
1317

*
**

1922 de İstanbu'da basdırılan "İnek" kasidesine — hangi zat tarafından yazıldığı işaret edilmiyen — mukaddimede deniliyor ki :

".... Hacı Ratib [Bey] merhum, sevimli, hoş, şuh, şen, mübarek bir zat idi. Müstahzaratı edebiyesine zarafeti fıtriyesi inzımam eden bu mübarek zatın meclisine doyulmaz, ilmî, edebî hikemî, nazük, rakik musahabatı eviddasını yanından ayırmazdı. Büyüklüğü kerametde arayanları icab edecek garib halleri, vardı. Kalben ve ahlâkan müzekkâ ve hilkaten mazharı ifratı zekâ olduğundan zannında, muhakemesinde hatası pek az olurdu. Kalbi, lâyefna bir hazinei kanaat, fikri maili istiğna ve uzlet idi. Dünyanın her lezzetinden ru gerdan, ikbalden hirasan idi. İsabeti ara, tahmini akıbet bu muhterem zata tecelli etmişdi. Şuunı dehre kemayelik vâkıf idi. Hayrünnas, fidakâr, keremşıar idi. Ehillâsının sürurile mesrur, kederile mükedder olmakda gösterdiği ciddiyet ve nefsinin arzusunu icra etmemek suretile 147 kuruşdan ibaret olan takaüd maaşından birikdirdiği para ile gösterdiği semahat şayanı hayret idi. Ömründe tezevvüc etmemiş ve nefsinde mücamaat vaki olmamış idi. Zümrei mevleviye arasında namı arifanesi bilhassa zikre şayan zürafadan idi. Arabi ve farisîde yedi tulâ sahibi gayet değerli bir şair idi. Âsarı şiiriyesi, arifane ve üstadane olub "Harabat" da münderic "Mevc" redifli gazeli, kudreti şairanesinin küvahıdır".

*
**

Ratib [Bey], Müzikai Hümayunda bulunduğu esnada Sultan Abdülmecid, huzuruna celbeder, flüt çaldırır, takdir ve iltifat ile dua edermiş. Ratib [Bey], bundan ehibbasına bahsetdikce "Takdiri kim tağyir edebilir? Padişah, istediğini yapmağa muktedir olduğu halde bana ne para verir, ne terfi eylerdi. Yalnız dua ederdi" dermiş. Âdile Sultan merhume[1] altı lira maaş tahsis eylemişdi. Enistesi Dahiliye Nezareti Evrak Müdür Muavini Mehmed Beyin evinde otururdu.

*
**

Askerî tekaüd sandığı âzasından Zühdi [Bey] e âdem gönderüb, "Maaşlarımı göndersin. Hisabımı kapatsın. Ben ahrete gidiyorum. Mektebe beraber gitdik. Muzikaya beraber gitdik. Nolur ahrete de beraber gidelim" dedirtmiş. Zühdi [Bey], sakalını eline alub maaşları göndermiş. O gece ikisi birden vefat etmişdir.

*
**

[1] Tercemei hali 32 inci sahifededir.

Ratîb [Bey],

"Ratib etsem nola kıtmir ile bahsi rüchan
Kemterin kelbi deri Hazreti Mevlânayım"

beytini tanzim edüb levha halinde odasının divarına asmış. Neyzen Cemal Dede "Etse mi, etsek ve mevlânayı mı, mevlânayız suretinde cem'a tahvil etseniz beyte biz de gireriz. Bundan başka "etsek" den bir de "sek" çıkmış olur" demesile Ratib "Olmaz. Köpekler bir araya gelince hırlaşır" cevabını vermişdir.

***

Üstünde nemaz kıldığı postekiyi yatağına serer, yatarmış. Sabahleyin ihvanına "vallahi sabaha kadar posteki üstünde idim" diye lâtife edermiş.

***

Bir gece Yenikapı Mevlevîhanesinde bulunduğu esnada vaktin geçdiğinden bahsederek, "Hacı Bey, artık yatsanız" demişler. Ratib de "Hacı yatmaz" cevabını vermiş.

***

Bir gün Boğaziçi'nde sahilden geçerken bir kahvehanenin önünde bir âdemin, diğerine "imamların işini ölüler sağlarlar" dediğini işidir, pek beğenir. Kendi de böyle bir söz söylemek arzu eder. Düşünerek yürürken balıkcıların denizden ağ çekmekde olduklarını görür, "balıkçıların yüzünü ağlar güldürür" mazmunu sünuh eder. Bunu da beğenerek birine söylemek ister. Sahilde duran bir kayıkcıya yaklaşarak kemâli itina ile söyler. Herif, Ratib'i hayretle süzdükden sonra, "Efendi, sen deli misin, bu nasıl söz?" der, kayığını çeküb sahilden uzaklaşır.

***

GAZEL

Zahir idince surhii rühsarı yar mevc
Didem çü bahri ahmer eder aşikâr mevc
Koymaz hayali yâri gözümde hücumi eşk
Çün aksi mahı yemde eder bikarar mevc
Geh zülfi yâri, gâh rühun anub ağladım
Bahri sirişkim urmada leylü nehar mevc
Serder havayı mihnetî aşk olmasaydı ger
Urmazdı taşa başını divane var mevc
Serkeşlik etmeseydi uyub da havasına
Olmazdı paymali gami rüzgâr mevc

Sahilde dondu kaldı meğer huni çeşmi ter
Mercanlar etdi sanma kenare nisar mevc
Gelmez tagayyür aslına birdir hakikati
Deryada gerçi zahir olur sad hezar mevc
Meczubı şevki vaslı olub Ratib ol mehin
Geh cezrü gâh med eder etmez karar mevc

*
**

Budü nabudi cihanın cümle yeksandır bana
Nisitii âleme heb varı bürhandır bana
Eyler isbatı âdem bi şek vücudı kâinat
İnü anü nikü bed beyhude unvandır bana
Hiçdir feyzi kemâli ademîde hasılım
Hiç iken tâbiri noksan ayni noksandır bana
Âczine kesbi vukufe sayü verzîşdir kemal
İtirafı cehlü noksan ilmü irfandır bana
Gâmyabî var ise âlemde na gâmîdedir
Terki namü şan Ratib izzetü şandır bana

*
**

Cihan mümkindir olmak adl ile âbad lâzımsa
Hayali feyzi ımran eyleme bidad lâzımsa
Eder zulmü taaddi şübhesiz icabı izmihlâl
Bedihîdir perişanî ger istibdad lâzımsa
Metanet, istikamet eyler intacı zafer elbet
Oku bünyanı mersus âyetin isnad lâzımsa
Alur yekdiğerin mânasın istibdadü hürriyet
Budur ben bildiğim müşkil süal irad lâzımsa
Hükümsüz kaldı isbat olmadı dâvayi hürriyet
Olunsa bari simurg ile istişhad lâzımsa
Bozulmaz kıl kadar hükmi kader tedbirü cehdinle
Düşün mahsuli sayin nefsini irşad lâzımsa
Fehm kıl âczin, olma cehlini ilm anlayanlardan
Debistanı edebde arzı istidad lâzımsa
Çıkarma namını bevvali zemzemlikle âlemde
Çalış ol sırrı hayrünnase mazher, ad lâzımsa
Medarı çare her bir emri ehle etmedir tefviz
Kühen dulâbı dehr imarına üstad lâzımsa
O zevkü gâme sad nefrinü lânet kim husulünde
Müdarayı aduyı melânet mutad lâzımsa

Hevayı gâmdan geç, müsterih ol, hatır âbad ol
Geçür hoş ruzgârın herçi bad âbad lâzımsa
Kemali kâmilü muciz edaye peyrev ol Ratib
Eğer hüsni beyane sihri nev icad lâzımsa
Ümidi feyzü ihsan ile etme serfüru gayre
Deri hunkâre arzet halin istimdad lâzımsa[1]

*
* *

ŞARKI[2]

Sanma açub sinemi Şerh edecek yare yok
Yâre gönül veresin Açmağa bir çare yok
Basdı gönül mülkini Öyle ki deryayi eşk
Merdümi çeşmim kadar Bir görünür kare yok

---

1 Altı beyti yazılmadı.
2 Zekâi Dede merhum, Isfahan makamından bestelemişdir.

RECAİ

Mehmed Şakir Recai [Efendi], Kuzat'dan Mehmed Tahir [Efendi] Zâde Madin Kalemi Serhalifesi Ahmed Nurüddin [Efendi] nin oğludur. 1803 [Zilhicce 1218] de babasının Sütlice'deki evinde doğdu.

Dokuz on yaşına girince kemâli şevk ile okuyub yazmağa başladı. On üç yaşında iken nesih yazı ile yazdığı « ﷺ » suresile hocası Filibeli Mehmed [Efendi] tarafından icaze ve "Recai" mahlâsı verildi. O esnada Kur'anı Kerimi hıfza muvaffak oldu.

On altı yaşında babasının kalemine girdi.

Sabahları Cerrahpaşa'daki evinden Beyazid camiine giderek tahsili ilim ve oradan kalemine azimet ederdi.

Bilâhare Defterdar Mektubî ve Divanı Hümayun Kalemlerine devam ederek resmî kitabeti öğrendi.

Kasabbaşı Şakir [Efendi] nin Cizye muhassıllığında kâtibi oldu.

Beş senelik refikasile iki çocuğu vefat ettiğinden Timurtaş Paşa sülâlesinden Seyfullah [Bey] in kızı Rabia Adviye Hanımla izdivac etdi.

Damad Halil Rifat [Paşa] nın Tophane Müşiriyetinde bulunduğu hengâmde Divan kitabetine tâyin olundu ve onun delâletile 1837 [1253 H.] de Hacegânlık rütbesi verildi. Divan kitabeti uhdesinde kalmak üzere Âmedî odasına memur oldu. Mukabelei müteşekkirane olmak üzere gayet ince ve nefis yazı ile küçük kıt'ada bir Kur'anı Kerim yazdı ve kendi tezhib ve teclid etdi. Halil Rifat [Paşa] ya verdi.

Mümtaz [Efendi] nin Âmedciliğinde "Takvimivekayi" muharrirliğine nasb ve mütemayiz rütbesile taltif olundu.

Sahhaflar Şeyhi Zâde Esad [Efendi] nin[1] irtihalinde 1848 [1264 H.] de vak'a nivisliğe tâyin ve rütbesi Ulâ sınıfı sânisine terfi edildi. Âmedci Fuad [Efendi] nin fevkalâde memuriyetle memleketine azimetinde Âmedci vekili oldu.

[1] Tercemei hali 321 inci sahifededir.

Lüzum gösterdiği vesait, Babıâlice istihzar olunmadığından vak'a nivislikden istifa etdi.

Âmedci vekâletinde on ay kadar bulunduktan sonra 1849 [1265 H.] da Ulâ sınıfı evveli rütbesile Takvimhanei Âmire nezaretine nasb ve 1853 [1269 H.] de azledildi. Müsteşara yazdığı bir tezkireden[1] anlaşıldığına göre :

Bir gece beygirine biner, Beyoğlu'nda bir tiyatroya gider. O gece tiyatronun kapalı olduğunu öğrenince evine dönmek üzere Kale kapusından aşağı inerken — kendi tâbirile — "kazayı hacet iktıza ve şiddet üzere takaza" ettiğinden uşağının tarifile bir eve girüp işini gördükten sonra beygirine bindiği sırada zabtiye neferleri, üstüne hücum ederler. Çıkdığı evin umumhane olduğunu söylerler. "Zar ve zor ile keşan berkeşan" zabtiye dairesine götürürler. Bir gece orada bırakırlar. Ertesi gün Takvimhaneye gider. Müteakiben azli haberi gelir.

İki sene mazul ve men'küb kaldı. Maişetce pek ziyade sıkıntıya uğradı. Zavallı âdem, — yukarıda bahsetdiğim — tezkirede : "Sinnim, residei serhaddi hamsin ve bittabi telezzüzatı nefsaniye havaları vezidei semti sükûn ve temkin olmuşdur. Ne ihtimaldir ki bendeleri, şu şıarı ve disar ile kârhaneye gireyim de zenbarelik ideyim" dedikten sonra, "Bu vak'ai fecianın hane ve kahvehanelerde tizkâr ile eğlenilmekte bulunduğundan ve efrenc gazetelerine de sermaye olarak dameni kıyamete kadar sebti tevarihi ruzgâr ve zeban güzarı sıgarü kibar" olacağından bahs ile izharı elem ve hakikatin ve zaruretinin sadrıâzama anladılmasını reca ediyor.

İki sene imtidad eden mazuliyeti esnasında işrete alışarak inhimak derecesine vardırdı. İşretden bir müddet vaz geçer, sonra yine içerdi. On sene gâh ayık, gâh baygın olarak yaşayub nihayet işretle muaşeretden kendini çekdi.

Eline geçen paraya kıymet vermiyerek[2] sarfetdiğinden şiddetli zaruretlere uğradı. Hattâ vefatında iki gümüş mecidiye ile bir bakır on paralıktan başka akçesi çıkmamıştır.

1855 [1271 H.] de Mustafa Reşid [Paşa] tekrar makamı sadarete gelince — Âmedî kaleminde iken liyakatini takdir ettiği — Recai [Efendi] yi Meclisi Maarif âzalığına, biraz sonra — ikinci defa — Takvim Nezaretine tâyin etdirdi.

Memuriyetinin "Takvimi Vakayi" de ilânına dair yazdığı fıkra sırasında şu kıt'ayı irad eylemişdir :

"Recai bendei şahı cihan Abdülmecid Handır
Vakayi nazırı kıldı yine bak bu ne ihsandır
Zemanında peyamı fethü nusret tabolundukca
Bu da düşmenlere karşu ana bir başkaca şandır".

---

[1] Kütüphanemdeki mecmualardan birinde münderictir.

[2] Paraya kıymet vermemek, lüzumundan fazla kıymet vermek gibi doğru bir şey değildir. Atalarımız "Ak akçe, kara gün içündir" demişlerdir. «ماعال من اقتصد» Efendimiz buyurmuşlardır. İktisad eden, fakir olmaz.

İki sene sonra Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye âzasından Lebib Efendi ile becayişleri icra olundu. 1859 [1275 H.] de Meclisi Valâ âzasının tenkihinde infisal etdi.

Cevdet [Paşa], "Maruzat" da diyor ki :

"75 Senesi saferinde vükelâ dahi tasarrufata ibtidar ile Meclisi Valâde zaid görülen âzayı ihrac etdiler. § İhrac olunanlardan biri de münşii meşhur Recai Efendi olub ihrac olunduğu günün akşamı arakı ziyadece içerek bedmest olduğu halde sadrâzam Âli Paşanın yalısına gidüp keyif halile ağzına geleni söylemiş ve "Ziver Efendi[1]'nin ibkası size teallûku içün ve fülânın ibkası şunun içün ve fülânın ibkası bunun içün oldu. Benden ne istersiniz, ey Allahtan korkmazlar. Seni şu necmi dünbaledarın [o hilâlde bir necmi dünbaledar doğmuşdu] şeametine havale etdim" diye çıkmış gitmiş idi".

Mazuliyet hengâmında on bin kuruş maaş tahsis edildi.

1861 [1277 H.] de Kafkasya muhacirleri için Çerkes Hafız Paşanın riyasetinde teşkil olunan komisyona üç sene devam etdi.

1864 [1280 H.] de Vilâyet Kapu Kethüdalıkları teşkil olunmasile — son memuriyet olarak — Bosna ve İşkodra vilâyetleri Kapu Kethüdalığına nasbolundu. Memuriyet mahalline haftada iki gün giderdi. Diğer günlerde Vaniköyü'ndeki yalısında kitab okumak, Celi sülüs ve ta'lik yazmak suretile geçirirdi. Halinden memnun idi.

İstanbul'u silüb süpüren meşhur hariklerden olan Hocapaşa yangınında Çemberli Taşdaki evi, bütün eşyası ve — kırk senedenberi topladığı — nefis kitablar ve yazılar ve kendi eserleri ile beraber yandı. Zavallı âdemin canını yakdı.

Bu musibeti müteakiben 1866 [1282 H.] de evlâdının sonu olan Mazhar Ziyaüddin'in kazaen vefatı, büsbütün ocağını söndürdü. Gündüzleri âhü enin eder, geceleri herkes yerlerine çekildikden sonra aşağıdaki manzumeyi hazin bir sadâ ile terennüm eylerdi :

"Gezmeğe gönderdim bir sabah erken
Geceler geçdi de gelmedi hâlâ
Dönmez mi evine, gezmeğe giden
Nerde kaldı nuri dideın Mazharım âya

Mahvoldu yıllarca verdiğim emek
Gülşeni ayşımın baharı soldu
Artık şu berzahtan kurtulsam gerek
Ömrüm payan buldu çille de doldu".

1874 [Muharrem 1291] de otuz beş senelik refikası Rabia Adviye [Hanım] ın vefatı ve evlâdının evvelce evlenerek yanından ayrılmaları, bir tarafdan da zaruretin artması kalbini dağdar, vücudüni tarümar eyledi. Bir akşam karnında zuhûr ve

[1] Âli [Paşa] nın damadı Salahüddin [Bey] in babası.

kırk sekiz saat devam eden sancının ıztırabına tahammül edemedi. 1874 [13 Şevval 1291] de vefat etdi. Hazreti Halid türbesi civarında imaretin karşısındaki hazirede babasının yanına defnolundu. Mezar taşındaki kittabe :

هو الخلاق الباقی

"Cenabı Erhamürrahimin, efadılı ricali Devleti Âliyyeden sabık Bosna vilâyeti Kapu Kethüdası Mehmed Recai bini Elhac Hafız Ahmed Nuruddin kuluna rahmet eyliye âmin lillâhi taalâ fâtiha 13 L 1291".

Eviddasından Ayıntabî Raşid [Efendi[1]] şu tarih manzumesini yazdı :

"Ricali devletin pek müntahab ehli kemali — Hünermendi yegâne zatı valâyı Recai
Naziri az gelür bir zat idi bezmi cihane — Humarı hicri sersam etdi hayfa esdıkayı
Koyub darı fenayı eyledi ukbaye rıhlet — Diriga yakdı narı fırkati ehli vefayı
Mezarı ravzai cennet, yeri firdevs ola hem — Cemali hur ile daim bula zevkü safayı
Recai mağfiretle eyledim tarihin imlâ — Ümidi rahmeti rahman idüb göçdi Recaî"

Merhum, orta boylu, kırmızı yüzlü, kalın kaşlı, iri elâ gözlü, burnu büyükce ve ucu aşağıya mail, cebhesi geniş ve başının arkası çıkıntılı idi.

***

Vefatında "Basiret" gazetesine yazılan fıkrada :

"... Envai hüneri maarif ile piraste kudemayı fuhulden olarak hususile hututun cümlesinde sahibi yedi tulâ olmasile gaybubetleri mucibi esefi umumî olsa gerekdir" denilmişdir.

***

Recai [Efendi], İslâm ulûmuna ve Şark edebiyatına lâyıkile vâkıf ve inşada mahir üdebadandır. Hayatı müddetince mütalea ve tetebbüden geri durmamışdır.

Tab'ı zarif, karihası geniş, bezlegû, laübâli, nükteperdaz, ekseri ezkiya gibi mizaha meyyal, hafızası metîn, kerim ve mütevazı idi.

Letaif ve zaraife dair menkebeler, fıkralar, şiirler hafızasını tezyin ettiğinden mevkiinde bunları irad eder, dinliyenlere safa verirdi.

Türk, Arab ve Fürs lisanlarile nesir ve nazma muktedir idi. Mizah vadisinde de güzel yazılar yazardı. Zemanının usul ve üslûbuna bizzarure ittiba ederek müsecca, müselsel yazmağa mecbur olurdu. İkinci oğlu Ekrem [Bey[2]] merhumun "Osmanlı Tarih ve Müverrihleri[3]" namındaki risaleye yazdığı tercemei halde resmî bir müsveddesinin kenarına Reşid [Paşa] tarafından "Mümtaz Efendi kârı tasvib ve tesrib seci'lerini yerleşdirmek için maslahat, ifadei sahiha ve selise yolundan çıkarıl-

[1] Tercemei hali 1370 inci sahifededir.
[2] Tercemei hali, 274 üncü sahifededir.
[3] Asıl simi "Ayinei zürefa" dır.

makdan ve ibareler takid olunmakdan ise sadece tâbirat ve hüsni ifadat tarikı iltizam buyrulsa daha münasib olacağı" işaret edildiğinden bundan sonraki yazılarında lâfzî tekellüf görünmez olduğu beyan olunmakdadır.

İlmî kudretine munzam olan çalışkanlığından pek çok şey beklenirken bütün âsarı, bitirilmemiş bir iki risale ve makale ile bazı mektublardan ve "Takvimi Vakayi" için yazub müsveddelerini zâyi etdiği bendi mahsuslardan ve yirmi otuz parça gazel, tarih, kıt'a ve beyitden ibaretdir.

Bununla beraber iki defa Takvim Nezaretinde bulunduğu altı sene müddetde bazı mühim müellefatın tashihlerine kendi bakarak tabetdirdiği gibi müteferrik bir halde bulunan kanun ve nizamları cem ile basdırdı.

Ekrem [Bey] in söylediği vechile, "Merhum, şiir ile müteveggil ve tâbiri sahihile şair olmadığı halde ilim kuvvetile aksamı nazmın muammaya varıncaya kadar. her nev'inde kudret göstermiş, gazeliyatında epeyce güzel mazmunlar, hikmet-âmiz nükteler sarf" etmişdir.

Büyük oğlu Celâl [Bey[1]], babasına yazdığı Remazaniyede diyor ki :

"Kitabetde, maarifde, nukuşı hatda, her fende
Ne geldi ne gelür, misli cihanı ilmü irfana
§ Yegâne şuhi nazükdir ki bezm içre tekellümde
Döner bir tutii şirin zebanı şekker efşane
§ Nikâtı nazmının tarifi nazmen gayri kabildir
Safayı tab'ının tavsifi gelmez tahtı imkâne
§ Sen ol üstadı kâmilsin ki ebhası fazailde
Kemal erbabı yanında döner tıflı debistane".

Sülüs, nesih ve celi yazılarda meharet kesbetdiği evanda talik yazı ile de meşgul olub muâhharen terketmiş ise de altmış yaşından sonra tekrar başlıyarak o yazıda da liyakat göstermiştir.

Reca etdiği bir yazıyı tanzim ve tersim etdiği sırada Ekrem [Bey] in takdir ve tevkirde bulunmasına karşı, "Ey oğul, az mı emek verdim. Bununla beraber kemal mertebesine yetişemedim. Hele yazdığım şeylerin kusurunu şimdi gözüm görüyor. Fakat ıslahına elde kudret yok. Senin ihtiyar olduğun var mı?" demiş ve ketebe olduğu esnalarda pirinc danelerine İhlâs sûresini yazub yuttuğunu nakletmişdir.

Ben, talik yazısını görmedim. Celi, sülüs ve nesih yazılarını görüb letâfetine hayran oldum. Rık'a yazısı da güzeldir. Değerli ediblerden torunu Ercümend Ekrem, bana iki sülüs yazısını ihda etmişdi.

Musikiye de âşina idi, dinlenecek derecede ney üfler ve keman çalardı. Gayet güzel möhür kazar, kitab teclid ve levha tezhib eder, Kâbe örtüsü dokurdu.

[1] Tercemei hali 200 üncü sahifededir.

Ekrem [Bey] tarafından yazılub nezdinde mahfuz olan varakada :

"Müşarünileyhin âsarı nesriye ve nazmiyesi ve mükemmel tercemei hali tertib ve tahrir olunmuş ise de henüz tabetdirilmemişdir. Diyaneti İslâmiye aleyhinde ve « مفتاح الاسرار » namında vaktile intişar eden farisîyülibare bir risale muhteveyatının butlanını izhar etmek maksadı diyanet perveranesile yazılub ikmaline muvaffak olamadığı risale, gerek tarzı inşa, gerek liyakati mâna ve müeddası itibarile müşarünileyhin bürhanı kemalâtıdır" deniliyor.

Bursa'lı Tahir merhum, "Osmanlı Müellifleri" nde "Münşii meşhur Veysi'nin Habnamesine de naziresi vardır" diyor. Bu, Veysi'nin ki gibi tarihî bir eser değildir. Bir tiryakinin halini musavvir, mizah vadisinde yazılmış makaledir[1]. Kütübhanemde mevcuddur, şu satırlarla nihayet bulmaktadır :

"... Öğürmekten kebedi takati çak çak ve âkibet serhoşı biçare, bir tiryaki bo..... ndan üftadei hâki helâk oldukda mı âlem mâmur ve âbadan idi?"

Bir at meselesinden dolayı birine yazdığı hecv engiz ve hezel âmiz bir tezkiresi vardır ki müstehcen olmakla beraber pek zarif ve beliğdir. "Fuhş, mânii belâgat değildir" düsturuna ittiba etmek, her makamda ve her makalde caiz olsa o tezkireyi buraya naklederdim.

***

Boğaziçi'nin en şaşaalı zemanlarında bir gece halk, kayıklar ve sandallar ile mehtab âlemi yaparlarken Recai [Efendi] de gecelik kürkünü geyüb kayığa biner, Kanlıca körfezi civarında halkın zevkına iştirak eder, bir yandan da rakı içerek balık avlar.

Kanlıca sâkinlerinden Nevres [Paşa[2]] mehtab âlemlerinin letâfetinden bahs ile denize çıkılub eğlenilmesini Sultan Abdülaziz'e arzeder. Padişah, muvafakat ederek bir gece kayıkla halk arasında dolaşırlar. Yakınında durdukları bir kayıkda ihtiyar bir âdemin, bir tarafdan rakı, bir tarafdan olta atması, padişahın hoşuna gidire. "Şu ihtiyar, tuhaf bir âdeme benziyor, biraz sataş, bakalım ne yapar" demesile — esasen lâtifekâr olan — Nevres [Paşa], — balıkcı ıstılâhile — "Baba efendi, nasıl balık baş uruyor mu" der. Beriki, "uruyor" diyerek sözü uzatmaz. Nevres [Paşa], tekrar tekrar "Baba efendi, balık baş uruyor mu" demesile — kafası tütsülü olan — efendi, fena halde hiddetlenerek yüksek sesle : "Be herif, baş uruyor mu, baş uruyor mu diye başımı şişirdin. Musallat olma, işine git. Anlaşıldı ki sen, geveze bir herifsin. Ya, şu kara sakallı âdeme ne diyelim, senin saçmalarını dinliyor da sesini çıkarmıyor" der.

---

[1] Oğlu Celâl [Bey] in de 61 beyitden mürekkeb "Tiryaki-helva" manzumesi vardır ki "Dinlesün benden ehli benkü şarab şöyle bir kıssa evliyim işrab" beytile başlar ve "Etmeseydin bu rütbe ger tacil Eder idim anı dahi tekmil" beytile biter.

[2] Tercemei hali, 1165 inci sahifededir.

Padişah, kahkahayı zor zabtederek, "Haydi, renk vermeden ayrılalım" der. Efendinin kayıkcısı, kayıkcıların düğmelerinden saraya mensubiyetlerini anlayub efendiye de anlatınca biçare âdem — keyif halile — pek ziyade ürker, arkadan kovalıyan varmış gibi sür'atle yalısına döner. Bir musibete uğrayacağını düşünerek sabahı zor bulur.

Ertesi gün saray kayığile bir yaver gelir. Padişahın emri mucibince efendiyi ürkütmeden hürmetle saraya götürür. Padişah, bilvasıta, iltifat ve taltif etdikden başka canlı bir atiyye ihsanile de efendiyi deryayı meserrete garkeder. Âdemceğiz korkunç bir rüyadan sonra saadet ve selâmete kavuşanlara benzer.

*
**

BİR GAZELİNDEN

Bin rütbe geçdi zarı hezarı feganımız
Gül faslına erişmedi gitdi hazanımız
Bir kerre geçse destimize riştei emel
Mümted olurdu haylı keşan ber keşanımız
Eşheb süvari devlet olub har nihadlar
Hayret rübude kıldı Recai inanımız

*
**

Tâ o rütbe gamü enduh ile oldum me'nus
Baksam âyineye ancak kederimdir mahsûs
Ziri şehbali hüma zulmeti idbaridir
Kişinin kevkebei bahtı olunca menhus
Dersi üstadı tehi magze ne kâr eyliyecek
Çan çan eyler nekadar darb olunursa nakus

*
**

Eşki revanım üzre hayali izarını
Sandı gören ki rihtedir cuybare gül
Tahyile bir mecaz arayor arızın görüb
Şebnemden etdi lûtfı mizac istiare gül

*
**

Serazad olmaz ehli istikamet ateşi gamden
Bunu söyleriyan şem'i fürüzan doğrudan doğru
Mey aşamanı nahvet gecrevi minhacı rifatdır
Ne mümkin rahpeymayii mestan doğrudan doğru

*
**

Nevbave bahşi gâm olamaz cüstü cuyi ham
Nahli talebde terki taleb berkü bar imiş

REFET

Mehmed Refet [Efendi], Süleymaniye kazalarından birinde doğdu. 1837 [1253 H.] de İstanbul'a geldi.

1848 [1264 H.] de Bayezid Rüşdî Mektebi Farisî mualimliğine tâyin olundu. Bilâhare diğer Rüşdî mekteblerde de Farisî okutdu.

Hacca gidüb geldi. Müderris oldu. Hangi tarihte vefat ettiği tahkik olunamadı. "Sicilli Osmanî" deki iki satırlık tercemei halinde "Evaili Abdülâziz Hanîde[1] irtihal eyledi" deniliyorsa da mevsuk değildir.

31 sahifeden ibaret olan Divançesi 1872 [1289 H.] de — hali hayatında — basılmasına göre bu tarihden sonra vefat etmiş oması lâzım gelir.

"Fatin Tezkiresi" nde :

"Tabiatı şiriyeye mazhar bir şairi sahib hüner olub henüz şivei zebanı Türkiye'yi Kemayenbagi tahsil edememiş olduğundan Türkce eş'arı kalil ve ender görülmüşdür" deniliyor.

Ziya [Paşa] yı takliden yazdığı "Terkibi Bend" de :

"Şeftalu bulunmazsa getürme acı badem
İşret mezesi meclisi sahbada çilekdir"
ve
"Piraheni dilberle beni göm dedi âşık
Evvel yok idi işbu vasiyyet yeni çıkdı"

ve gazellerinde :

Alacak cüyuşi gamzen bu yürüşle kal'ai dil
Gamı aşkınız eğerçi ana virse bin metanet"
"O dü zülfi ohşayınca bizi hayyeveş ısırdı
Kime sıdk ile sarıldık bize eyledi hıyanet"

gibi acib sözler eksik değildir.

İnsan, bu dürlü garib şiveler ve kelimeler ile şiir diye ortaya konulan lâfları dinledikce :

"Böyle bir şivei agreble şiir söylenmez
Söylenirse dilini hayye sokar insanın"

demeğe mecbur oluyor.

*
**

[1] "Evaili Saltanatında" demek olacak.

GAZEL

Ol kader pür neş'eyiz biz çeşmi mesti yardan
Bezme gelmez duhteri rez hanei hummardan
Ben dilerdim halimi mahfice arz etmek sana
Ah kim takrire fürsat yok begim agyardan
Bezmi işrette lebin bir buse vadetmiş bana
Sen ki şahidsin kefil ol dönmesün ikrardan
Yusüfi Mısrı melâhatsin, bu yakubi gami
Külbei ahzanda şâd it devleti didardan
Refeti divaneyi zenciri zülfe bağla kim
Âfiyet me'mul eder ol didei bimardan

⁂

دوستان رحم برین دیدهٔ گریان بکنید — دورم از بزم بتان چارهٔ هجران بکنید
ز آب دریا نشود آتش عشقم ننشین — چارهٔ سوز دل از دیدهٔ گریان بکنید
گر زمی دور شوم بعد وفاتم ساقی — از گل خاك سرم کاسهٔ مستان بکنید
از خیال رخ تو دیده گلستان شده‌است — بتفرج گذری سوی گلستان بکنید
بوستان شد ز شما حلقهٔ درس ای خوبان — همچو بلبل هوس جانب بستان بکنید
گر بمیرد زغم عشق خدارا رأفت — کفنش زود زپیراهن خوبان بکنید

⁂

ŞARKI

Gülşende seni beklerim ey gonce dehanım
Gel halime rahmeyle benim taze fidanım
Vadinde hilâf itme pek ister seni canım
Teşrifine pek muntazırım ruhı revanım

Sen Mısrı tarebde gezinüb hurremü handan
Yakub gibi lâyık mı bize külbei ehzan
Vuslet demidir gel bana ey Yusüfi Ken'an
Teşrifine pek muntazırım ruhı revanım

Cennet gibi bu bağı cihan cayı safadır
Ehli dile zevk etmemesi şimdi hatadır
Al bâdeyi gel kim marazı aşka devadır
Teşrifine pek muntazırım ruhı revanım

REFET

İbrahim Refet [Efendi], Diyarbekir ehalisinden Abdullah Tayyar'ın oğludur. 1834 [1250 H.] de Diyarbekir'de doğdu.

Şaban Kâmi [Efendi] den[1] bir müddet taallüm etdikden sonra Urfa, Ayıntab ve Haleb'e giderek oralardaki ulema ve üdebadan istifaza eyledi.

Haleb valisi Seydi Ali [Paşa] nın oğlu Hamdi [Paşa] ya intisab ve 1859 [1275 H.] de infisalinde birlikde İstanbul'a geldi. Paşanın Üsküdar'daki konağında hocalık etdiği esnada Atik Valide Sultan Medresesinde, müderris Ankara'lı Kara Hüseyin Hâmid [Efendi] den 1864 [1281 H.] de tahsilini ikmal etdi.

1866 [1283 H.] de Babıâli Buharî hocalığına tâyin kılındı. Üsküdar'da Atik Ali Paşa Camiinde tedrisatda bulundu. Talebeden bazılarına Mesnevî, Gülistan ve Hafız divanı okutdu.

Sultan Abdülaziz'in cülûsunda "Tarzı Cedid" namındaki mevlid manzumesini vermesi üzerine yirmi bin kuruş atiyyeye nail oldu.

1903 [14 Cümadelâhire 1321] de vefat etdi. Karaca Ahmed kabristanına defnolundu. Sudur'dan Mekkî [Efendi] nin[2] söylediği tarih manzumesi :

"Babıâlinin Buharî hacei danşveri
Ol edibi hoş sühan, girdi fezayı hikmete

Bitdi erzakı mukadder terki dünya eyleyüb
Diş kirası almağa azmetdi semti cennete

Bir elinde keşkülü cer, bir elinde arzıhal
Şimdi serdi postunu artık civarı rahmete

Yazdığı mevludı paki boynuna talik edüb
Gıbta ol cerrare kim çıkdı huzuru hazrete

Söyledim firkatle Mekkî mucemi tarihini
Gitdi İbrahim Refet bargâhı izzete"

Orta boyu, biyaz ve kısa sakallı, küçük ve kırmızı yüzlü, zayıf bir zat idi. Manzumeleri yeni sene, vefat, memuriyet, velâdet ve cülûs[2] tarihlerinden ibaret gibidir. Mükerreren basılan mevlid manzumesi, kıymetli bir eser değildir. Zaten Süleyman [Efendi] merhumun — asırlardanberi umumun makbuli olan — eseri mubareki varken bu vadide manzume yazmak, beyhude bir gayretdir. Değerli şairler-

[1] Tercemei halleri 771, 953 inci sahifelerdedir.

[2] Refet [Efendi], Sultan Abdülhamidin velâdet, yahud cülûs senei devriyelerinden birinde yazdığı manzumeye — gazete idarehanesince — serlevha yapılmak üzere isminin üstüne "Mevalii kiramdan ve şurayı benamdan faziletlü İbrahim Refet Efendi hazretlerinindir" tarzında bir ibare yazmış. Bu ibare, manzumenin başına konmak lâzım gelirken idarehanece sehven imzanın üstüne konduğundan okuyanlar gülmüşlerdi.

den Üsküdar'lı Süleyman Salim [Bey], yazdığı mensur takriza şu kıt'ayı ilâve etmiştir :

"Kılsun ey Refeti üstad, Huda Vasfını elsine pirayi fuhul
İşbu manzumei muciz eserin Ola indi nebevide makbul"

⁂

Mevlid manzumesinin mukaddimesinden :

Ey Hudavendi azîmü padişah
Rahmetindir cümle mahlûka penah
Âlemi bir demde icad eyledin
Kün dedin mamurü bünyad eyledin
Bî meşekkat ey kerimü Girdigâr
Kudretin bu masıvayı kıldı var
Çün bu âlem yok iken buldu vücud
Zatının birliğine oldu şuhud
Ey rahîm, ey şefkatü ihsanı bol
Ey ki şehler dergehinde cümle kul
Asitanın maksadı bayü fakir
Cümle ziruh hanı in'amınla sîr
Hadi vü settarsın lûtfun amîm
Vir bize rahı necatı ey rahîm
Herkesin mabudı sensin bigüman
Zâtına tapmak sezadır insü can

⁂

"Tezkirei Şuarai Âmid" deki gazeli :

Cihatı ruyi yari zülfi fitne perver almışdır
Habeş sültanı gûya şark ilinden kişver almışdır
Sevadı hat değil, yüz gösteren izharı şevketle
Şehinşa.ı rühi sudaniyandan asker almışdır
Bu benderden birer şey aldı herkes, bence keyfimce
Gözüm merdümleri bak kâselerle gevher almışdır
Sikender destine ayine aldı cem de cam aldı
Utarid veş benim tab'ı bülendim defter almışdır
Ne aldı dir ise ehli riya meyhaneden Refet
Di kim camı mey elde yanına bir dilber almışdır

REFİ

Mehmed Emin Refi [Efendi], Galata mollası, kesedar biraderi Hafız Mehmed Emin [Efendi] Zâde Abdullah Esad [Efendi] nin[1] oğludur.

Tahsili ilim etdikden sonra bir müddet fetvahanede müsevvidlik etdi. Muahharen niyabete sülûk ile bazı mahallere naib oldukdan sonra Üsküdar, Konya, 1852 [1268 H.] de Antalya, Tatar pazarı ve 1857 [1273 H.] de Girid[2] niyabetlerine tâyin olundu.

"Sicilli Osmanî" [C. 1, S. 417] de 1277 de Girid mollası olarak muteakiben vefat eylediği, [C. 1, S. 432] de "1273 Recebinde Girid mollası olub badehu fevt" olduğu, [C. 2, S. 413] de 1276 da irtihal etdiği gösteriliyor.

Bunların hangisi doğru olduğu ve nerede vefat edüb nereye defnolunduğu tahkik edilemedi.

Yine o eserde "İlm ve edebi cami ve şairdir" ve "Fatin Tezkiresi" nde "Haylice eş'arü küftarı vardır" deniliyor.

Meclisi Maarif Reisi merhum Haydar [Efendi] nin[3] mecmuasında Refi'in beş on gazeli görüldü. Bunların hezlâmiz olanları, ciddî olanlarından daha hoşdur. Meselâ, "Bağban peççeyle vafir hasbihal etdim bu şeb" mısraile başlıyan gazeli ve "Niçe bin can değer her....." mısraile nihayet bulan bir manzumesi, tuhaf mazmunları ihtiva etmekde ise de müstehcen olduğundan nakledilemedi.

***

GAZEL

Olma sofii giranhu, meşrebi rindane tut
Leik destinde gerek sübha, gerek peymane tut
Zulmeti gamden halâs ister isen pervane var
Damenin bir şem'i hüsnün durma yane yane tut

---

[1] Vefatı: 1810 [1225 H.].

[2] "Kanmadın Kandiyede kandi lebi yare gönül
Kandihare müteazim ol ey âvare gönül"
matlalı gazelinden Kandiye naibi olduğu anlaşılıyor.

[3] Tercemei hali 570 inci sahifededir.

Ey hayali yâr vahşet etme, çeşmim kıl makar
Sahili bahri Bebekde sen de sahil hane tut
İktisabı şühret etmek kasd edersen dehrde
Kafı istiğnade anka gibi şahım lâne tut
Bulmak istersen bakayı intizamı hüsnü an
Bir dili sadçak alub zülfünde cana şane tut
Pendimi dinler isen kaydi imaretden geçub
Genci razın hıfz içün bir sinei virane tut
Danei eşkin döküb rişi sefidin gösterub
Zahida! eblehlerin saydına damü dane tut
Yusüfi mazmunun ey desti Zelihayi haya!
Daima damanını böyle kavi merdane tut
Cürmü isyane Refiâ afvü gufran isteyüb
Ruzü şeb ruyi siyahın dergehi Yezdane tut

⁂

Serapa kapladı cismi nizarım talii deycur
Anı imâ içündür iktisayi fervei semmur
Hemişe paymali mevci seylâbı sirişkimken
Nice sahil sarayı merdümi didem olur mamur
Hayali gerdeni safınla ey meh daima uşşak
Ururlar yarei nasurı hicre merhemi kâfur
Tebaşiri sabahülhaşr ile def'i humar etmez
Olan sermesti sahbayi nigâhı didei mahmur
Kanaatle nemed puşanı uzlet deşti vahşetde
Ederler ser külâhı kühneyi tacı seri fağfur
Dili bimarı, vadin olsa da kemmun eder ihya
Tesellii etibbadır devayı hastai rencur
Dili âşıkda aşkı lâli yar izhar eder kendin
Kalur mu sagarı elmas içinde rengi mey mestur
Azimet eyleyüb halvet sarayı vuslete kıldım
Refia ol peri ruyi bevefki gâmı dil meshur

⁂

Menbaı hubsü belâdet şişman İzzet Molla kim
Tıneti murdarıdır şayanı nefrinü şütum
Na mübarekdir o rütbe heykeli napaki kim
Kande düşse sayesi viran olur manendi bum
Halkü icade gelüb bu nüh kıbabı çerhi dun
Bazı encüm olalı nahsü şeametle melûm

Zatı menhusundan enhas talii mürdarü şum
Doğmamış ba ittifakı zümrei ehli nücum
Mevkii Batuma kadi nasbolunmuş hayfü hayf
Öyle bir nahsi mücessem şahsı mezmumürrüsum
Makdemi meşumı suyi düşmene masruf olub
Etsün isarı hezimet, etdiği demde kudum
Şekli bed, etvarı bed, güftarü her mişvarı bed
Nahsi meşumi ebed âya nedir ol şahsı şum
Külli aybından ziyade hecvü hezle başlamış
Eyleyüb çirkâbei tab'ı rehi nazme hücum
Rihi basurı tepüb hayli hevayi söylemiş
Ol hava ile şişirsün de biraz çalsun tulum
Meclisi orduda bu zevzeklik ile urdurur
Korkarım kâhi . . . . . parmak, kehi kavuğa dum
Arzı tarih et havayı nadii idbarına
Hâkimi Batutm oldu molla kadii sedum
1270

REFİK

Mustafa Refik [Bey], tarihi edebiyatta mâruf ve zemanımıza yakın olduğu halde tercemei hali yazılamamıştır. Süreyya [Bey], Refik'e yetişenlerden ve belki görüşenlerden olmasına rağmen "Sicilli Osmanî" de "Mezahib Odası Hulefasından bir genc idi. İbtida "Mirat" namında bir risalei mevkute neşreylemişdir. Şair ve münşi olarak 1282 de koleradan fevtolmuşdu" demekle iktifa etmişdir.

Çaylak Tevfik [Efendi] de Refik'i tanımış, hattâ onun "Letaifi İnşa" nâmile tertib ve neşreylediği eseri tezyil etmiş iken hakkında malûmat vermemişdir. Tevfik'in "Kafilei Şuara" unvanlı tezkiresi "D" harfine kadar neşredilmiş olduğundan Refik'e sıra gelmemişdir. "R" harfini de yazmış olsaydı belki ona dair malûmat verirdi.

Vaktile neşrolunan "Revnak" adlı mevkut mecmuaya Refik'in bir tezkiresi dercolunarak "Asrımız üdebasından olub geçen 1282 senesi terki hayat eden Refik Bey merhumun tezkiresinin suretidir", altına da "Merhumı müşarünileybin tercemei hali ileride yazılacaktır" denildiği halde yazılmamışdır.

Hersekli Ârif Hikmet, gördüğü görüşdüğü genc, yaşlı her şairden bize bahsetdiği halde Refik'in namını yâdetmemişdir. Gerek ondan, gerek Münif [Paşa], Memduh [Paşa], Recaî Zâde Ekrem [Bey], "Ceridei Havadis'in en eski muharrirlerinden Ahmed Zarifî [Bey], Süreyya [Bey] gibi Refik'i tanımaları muhakkak olan zatlardan, bahusus — her ferdi, her şeyi bilen — sadrı esbak Said ve babam Mehmed Emin [Paşa] lardan sormadığıma teessüf etmekdeyim.

Ebuzziya, birkaç yerde Refik hakkında birkaç söz söylemişdir. "Ricali Mensiye" unvanlı makalesinde şuara ve üdebadan bazılarını mücmelen yazmış, fakat Refik'den bahsetmemişdir. Yalnız "Salnamei Hadika" da "Müşarünileyhin ciğersûz olan tercemei halini yazmağa takati müfekkirem, mütehammil değildir" demişdir.

"Âsarı Müfide Kütübhanesi" namı altında neşreylediğimiz eserler arasında Abdülhak Hâmid'in tabolunan mektublarında arkadaşlarımızdan Süleyman Nazif, benden de malûmat istiyerek Refik'e dair bir makale yazmış ise de tercemei hal denilebilecek bir şey değildir.

Refik [Bey] kimin oğludur, hangi tarihde doğmuşdur, bilmiyoruz. 1865 [1282 H.] de İstanbul sekenesini perişan eden büyük kolerada vefat etdiği esnada yirmi üç yaşında bulunduğu söylenmesine göre 1843 [1259 H.] de doğduğunu tahmin ediyoruz. İşte bu kadar..

Süleyman Nazif, makalesinde diyor ki :

"Refik [Bey] merhum, zemanının pek zeki ve münevver bir genci imiş. Şahsını idrak edenlerden bazısına yetişdik. Tanıdığı, tanımadığı her âdeme merhum kadar ilkayı hürmet etmiş bir âdem — hususile bizim diyarda — enderi nevadirdir. § Vefatından dört sene evvel "Mirat" ı[1] tesis etmesine bakılırsa vatanında ilk musavver mecmuai mevkuteyi neşreden ondokuz yaşındaki Refik'dir. Bir müddet intişar etdikden sonra emsali gibi kapanmış olan "Mir'atı Âlem" isimli musavver risalei mevkutenin müessislerine Namık Kemal [Bey] in yazdığı bir mektubda "... Memleketimizde ilk musavver mecmua Refik merhumun tesis etdiği "Mir'at" idi ve Refik'in "Mirat" da başlıca refiki de ben idim" mealinde bir fıkra okuduğumu hatırlıyorum. "Mir'at" ile en büyük teceddüdü irae etmek istiyen Refik [Bey], "Letaifi İnşa" siyle[2] de eslâfın metrukâtı edebiyesini cem'ü telfik etmeğe ikdam ediyordu. § Merhumun hayatını teferruat ve tafsilâtiyle[3] bilmiyoruz. Tercemei halini yazmak, o edibi kem nasibi tanımış veya tanınış olanlara yetişerek ömri kasirinin suveri güzarişini öğrenebilmiş olanlara aid bir vazifei milliyedir[4]. Akvamı mağlûbeye mezbelei ihtizar olan kirivei şarktan bizi mümkin olduğu kadar tecrid ve tahlis ile selâmetgâhı garbe müteveccih bulundurmak istemiş olan erbabı inkılâbın seramedanından yüksek fikirli, yüksek emelli bir Osmanlı evlâdını eşkâli maddiye ve maneviyesile tanımağa ve tanıtmağa mecburuz[5]".

Recaî Zâde Ekrem [Bey], Refik hakkındaki mersiyesine mukaddime olarak yazdığı makalede kışın bir tenezzüh tasvir ettikden sonra diyor ki :

"... Hâlü şanını bir dereceye kadar tavsife çabaladığım bülbülden o gün hasbelmevsim bir ses alamayışım "Letaifi İnşa" ve "Mir'at namındaki eserlerin sahibi Refik [Bey] merhumun bilmem neden ise bendenize hazan reside bir andelibi garibin son teranei hazini kadar müessir gelen "Aceba bülbüle ne hal olmuş..." neşidesini ihtar etdi. Halbuki bahar olunca bülbülün yine feryadı işitileceğini, o merhumun ise bir daha görülmesi kabil olmadığını düşündüm. Biçarenin şeklü siması, kendine mahsus olan etvar ve edâsı, fartı zekâsı, mekârimi ahlâkı, ulüvvi cenabı, mekânet ve metaneti, çalışkanlığı ve bu evsaf ve meziyyatının vadettiği ehemmiyeti isikbali ve en sonra — büyük kolerada kendinden bir iki gün evvel irtihal eden biraderi Rızaye refiki rahı adem olmağa şitab eder gibi — unfüvanı şebabının en parlak bir deminde bağteten giriftarı eceli kaza oluşu birer birer gözümün önünden, hatırımdan geçmeğe başladı. Etvarı âlemdeki vefasızlığı teemmül ile zavallı

[1] "Mir'at" ilk nüshası remazan 1279 da tab' olunmuştur.

[2] Birinci cildi 5 remazan 1281 de "Tercemanı Ahval" gazetesi matbaasında basılmıştır.

[3] Hattâ mücmelen bilmiyoruz.

[4] Bu söze karşı parmak hisabile şu misrai irad etmek münasibtir: "Şimdi buldun bal alacak çiçeği".

[5] Allah, rahmet eylesin, Nazif merhum "Kirivei ifrat ve tefritten nefsini tecrid ve tahlis ile selâmetgâhı itidale müteveccih bulunduramıyanların" ileri gelenlerinden idi.

Refik'e acıdım. İşte o günkü tenezzühün neticesi şu teessürat ve şu teessüratın neticesi dahi şu manzume oldu[1] :

REFİK

— Yahud —

BİR GENC ŞAİRİ ECEL RESİDE

Temdidi sürude âşikane — Varken hevesi hezârı ömrüm
Yaktı beni ateşi hazane — Birdenbire ruzgârı ömrüm
Tiz itdi güzer baharı ömrüm

Tab'ımdı hep âbü tâbı gülşen — Fikrimdi şafak gibi mülevven
Dil mest idi fartı neşesinden — Pür nefhai şevku zevk idim ben
Pür zemzeme cuyibarı ömrüm

Her suyi zümurridin bıyaban — Her kûşede hurler hıraman
Bülbülleri lem'a, rizi elhan — Bendim ana ismetimle rıdvan
Firdevs idi bağzarı ömrüm

Tahsil idi nuhbei meramım — Yoktu şu cihanda başka gâmım
Fikrimde bulunca intizamım — Serşarı safa olurdu camım
Bikülfet idi güzarı ömrüm

Neş'emde görülmeden nısabım — Devrildi peyalei şarabım
Yokken daha arzuyı habım — Birdenbire battı âfitabım
Leyl etti kaza neharı ömrüm

Bir hüşk nihâl miydim ahkar — Bir şişe mi ya rakiku kemter
Anlarca de bu değil müyesser — Kim duymadı baş ucumda mader
Ses vermedi inkisarı ömrüm

Lâkin bu hazin değil mi ya Rab — Kim tariki hâb olub beher şeb
Şuğli edebi kılub da matleb — Birkaç söze hem de namüretteb
Merhun kala yadigârı ömrüm

Yoktur bilirim vefayı âlem — Mensi dimedir geçen, müsellem
İsterdi fakat gönül biraz dem — Ansun beni âh anar mı bilmem
Yaranı vefaşiarı ömrüm

22 Şubat 1299

---

[1] Abdülhak Hâmid [Bey], Ekrem [Bey]e gönderdiği bir mektubda "Yâranı vefaşiarı ömründen bir edibi yegânenin, Refik hakkında böyle bir yadı hayrı bidiriğ eylemesi. O edibin nuhyii edeb ve üdeba ve Refik namının da âlemi edebiyatta sezavarı ihya bulunduğunu gösterir" ve Ekrem [Bey] de yazdığı cevabda "Refik mersiyesini cidden beğendiğini bilsem pek memnun olurdum. Zira Zemzemede en ziyade sevdiğim o manzumeciktir" diyor.

Namık Kemal, Magose'den Recaî Zâdeye gönderdiği bir mektubda diyor ki:

"... İstanbul'dan posta ile Refik merhumun resmini göndermişler, sağlıkla gelmiyeydi[1]. Ben, anın hayalini gönlüme dağı hasret, fikrime nuru mahabbetle nakşolunmuş zannederdim. Meğer gönülde, fikirde başka yolda yapılmış birer mezar hükmünde imiş. Fikrimi taharri etdim, gönlüme müracaat eyledim, meğer ben zihnimde, kalbimde "Refik" zannile korkunc, çirkin bir iskelet saklarmışım. Varol güneş! Meğer sen idamei hakikatde pertevi zekâyede galib imişsin. Refik'in bir resmini al da bak. Suretinden nasıl fetanet, nasıl hamiyyet, nasıl ulûvvi cenab, nasıl metanetle mümtezic rıkkat leme'an ediyor. Gûya ki kaşları, gözleri lâübaliyane tavr ile,

Getir peyale ki ey sakii şarabı ecel
Değer mi ömr, cihanın bu rütbe mihnetine

beytini inşad ediyor. Gûya ki dudakları hakîmane ve âşıkane bir tebessümle "Aceba bülbüle ne hal olmuş..." şarkısını okuyor. Ah.. Şimdi dünyada hiç unutamıyacağım bir vak'a hatırıma geldi. Hatırında mıdır? Büyük kolerada Refik ile yalıya gelmiştik. O, mazi gibi mestur ve mekin bir kıyafet de, sen ümidi istikbal gibi açık saçık bir halde idin. O, daima mezar gibi dehşetli bir sükûnet içinde idi, sen, daima hayat gibi emniyetsiz bir şetaret halinde idin. O, âdet gibi elbisei resmiye ve muamelâtı marufe altında idi, sen hürriyet gibi mizacına göre giyinmiş bir şekilde idin. O, yabanlık esvabile idi, sen gecelik entarisi ile idin. Çok mu sayıklıyorum? gönlümden neler geçtiğini bilsen mazur tutardın. O benim iskelet zannettiğim hayat, gönlümde âdeta vücud bulmağa ve belki âdeta bir Refik olmağa başladı. O sırada seni düşündüm. "Yadigârı Şebab" ın hatırıma geldi. Benim kalbim de zaif imiş, bir hayli ağladım. Refik'in rahat döşeği dedikleri bisteri mematda çekdiği ıstırab hâlâ gözümün önünden gitmiyor. Halini düşündükce küsufı ebediye tutulmuş bir kamer sanıyorum. Biraz daha ağlıyacağım...".

Ebüzziya, "Salnamei Hadika" de.:

"Meselâ memleketimizde eli kalem tutar ve bununla beraber hükûmet sayesinde geçinmekden istiğna gösterir bir kaç çocuk peyda olduğunu işitdik. Arası bir yıl geçmeden bu fikri terakkiye rayetkeşi müsabekat olanlardan "Refik'in daha yüzünü görmeden hakikatde fikri terakkinin nasiyei ikbâlinde nuru irfan ile büyük kolerada tabutunu gördük."

Diyor ve "Yeni Osmanlılar" tarihinde de Refik'in vefatından iki buçuk ay evvel Yeni Osmanlılar cemiyetine âzanın altıncısı[2] olarak iltihak eylediğini ve "O cevanmerdi bîmüdanının yani Refik [Bey] in o tarihde yüzünü görmemiş ve iki buçuk ay sonra na'şını nakleden tabutu görmüş" olduğunu söylüyor.

[1] Kâşki o resim "Sağlıkla" bize geleydi de şu esere derc ideydik.

[2] Diğer beş zat: Mehmed, Ayetullah, Namık Kemal, Nuri ve Reşad [Bey] lerdir.

Yine o tarihde Âli [Paşa] dan bahsetdiği sırada :

"... Bahusus fikiri serbestaneye meyelânını işidüb gördüğü genclerin hasmı eleddi idi. Mezahib odası hülefasından Refik [Bey] —ki zemanının Sadullah [Bey] ve Kemal [Bey] gibi ezkiyasından madud ve "Tercemanı Ahval" gazetesinde muharrir idi— munhasıran neşretdiği "Mir'at" namındaki risalei mevkute hakkında Münif [Efendi] nin "Mecmuai Fünun" a derceylediği bir fıkraya "Mir'at" da verdiği cevab, kendinin efkârı serbestî eshabından bulunduğuna delâlet edecek mertebede ahrarane yazılmış, yani terbiyei resmiye addolunan lisanı miskinaneden âri bulunmuş olması Âli [Paşa] nın canını sıkdığından "Mecmuai Fünun" a tarziye vermesini, vermediği halde risalesini kapanmış addetmesini Mezahib müdiri vesatatile kendüsüne emretmiş idi. Refik [Bey] ise meşrebi azadisini hiç bir sebeb ve suretle meskeneti âmiraneye tahvil edemiyen serazadegânı fıtratdan olduğundan 7 nci[1] nüshasında "Mir'at" ını kesrü ifnayı, zelilâne irtikâbı tarziyeye tercih ederek haysiyeti ahraranesini ilâ etmişdi. Âli [Paşa], hiç sevmediği vesaiti neşriyeden birinin bu vechile ortadan kalkmış olmasına memnun olmak lâzım gelürken maiyetinde bulunan âdi bir kalem kâtibinin, emrine imtisal etmemesinden mütehassıl gazabını bir türlü yenememiş ve o günlerde Mezahib odasınca mahlûl olan bir maaşın ketebeye taksimini natık usulen müdir tarafından tanzim ve takdim kılınan defterde Refik [Bey] merhuma zammedilen "75" kuruşu kalemile çizerek hizasına sürh ile "Emekdar olan odacı İbrahim ağaya verilmesi muvafıkı madiletdir" ibaresini yazmakla gûya ki gayzini teskin eylemişdir." diyor.

Ebüzziya, mecmuasında[2] "Vefeyat ilânları" hakkında yazdığı makalede "Tasviri Efkâr'da büyük kolerada vefat eden bir iki ricali memleketle Refik [Bey] merhum gibi nâdirei edeb ve marifet istisna edilecek olursa vefat edenlerden bir ferd hakkında bu yolda bir şey yazıldığı" görülmediğinden bahsetmekdedir ki o yazıyı Namık Kemal yazmışdır, bir kısmı şudur:

"... Hele bazı erbabı vukufun beyanına göre bu defaki kolera yalnız şimdiye kadar İstanbul'da üç defa daha zuhûr etmiş olan emsâlinden değil, 27 tarihinden beru vuku bulan vebalardan bile daha şedid imiş. İlleti mezkûre tesirile zevatı marufeden ve meşahîri erbabı fünundan İhya [Bey] ve daha hayli memurini mülkiye ve kalemiye ve ümerayı askeriye ve etibba ve bir de ezkiyayı zemaneden ve Mezahib Odası mütehayyizanı hulefasından Refik [Bey] âfeti nâgehresi memata dûçar olmuşlardır. Mumaileyh mekâtibi rüşdiyeye bile gitmemiş olduğu halde hanesinde mekâtibi rüşdiye şakirdanından ziyade şey tahsil ederek on beş on altı yaşında iken ol vakit henüz açılmış olan Mektebi Mülkiye'ye dühul ile imtihanda birinci sınıfdan şehadetname almış ve meşhud olan hadasetine nazaran mevcud olan hadaseti ibtidayi şühretine sebeb olmuşdu. Muahharen memur olduğu Mezahib Odası'nda

[1] Üç nüshasını gördüm.

[2] Numero 93.

haizi imtiyaz olduğu gibi bir müddetler "Tercemanı Ahval" muharrirliğinde bulunmuş ve o sırada birkaç nüsha basıldıkdan sonra bazı esbaba mebni çıkamamış olan "Mer'at" ı ihdas etmişdi. On beş yirmi parçadan ibaret olmak üzere müntehab eş'arı ve "Letâifi İnşa" namile meşahiri udebanın muharreratından müretteb ve matbu bir eseri vardır. Biçare daha yirmi üç yaşında idi. Küçük biraderi Tıbbiye yedinci sınıf şakirdanından Rıza [Bey] dahi Sultan Mahmud koluna memur bulunduğu halde kendisinden on yedi gün mukaddem vefat etmişdir. O dahi kemâli iştidad ile maruf idi. Koleranın zemanı buhranı esnasında fidai nefs idercesine izharı gayretle ibkai nam eylemişdir.

"Beka mümkin değildir gerçi kim devranı fânide
Fena emma belâyı mahz olur vakti cevanide".

Ekrem [Bey] in "Talimi Edebiyat" a dercetdiği —beş mısradan ibaret— "Aceba bülbüle ne hal olmuş..." manzumeciğinden başka Refik'in ortada bir eseri yokdur. Bu manzumeciğin elbette alt tarafı da vardır, fakat nerede bulmalı?

Kemal'in "Onbeş yirmi parçadan ibaret" dediği eş'arını da nasıl meydana çıkarmalı?

Merhumun eski gazetelerden birinde bir iki tarih manzumesini gördümdü. Bir oda dolusu eski gazete koleksiyonları, mütareke esnasında diğer kütüb ve eşya ile beraber Fransız ve İngiliz askerleri tarafından evimizin işgalinde satılmış, yahud memleketlerine götürülmüş olduğundan o manzumeleri de bulmak kabil değil iken bilâhare tedarük ettiğim "Ruznamei Ceridei Havadis" de tesadüf edilmekle aşağıya kaydetdim.

Mukaddema Bayezid'de Hakkâklerde kitab alub satan Ahmed [Efendi] de bir mecmua görmüşdüm, Şeyh Osman Şems [Efendi], Namık Kemal, Ârif Hikmet, Faik, Halet [Bey] lerle Kâzım ve Memduh [Paşa] lar, Manastırlı Naili ve diğer birkaç zatın, biribirlerinin gazellerine söyledikleri nazireleri hâvi idi. Bunda "Refik Bey" namına da üç gazel mündericdi ki "Mir'at" sahibi Refik olduğu ve nazirelerin 1861 [1277 H.] de Ârif Hikmet'in Lâleli'deki evinde teşkil olunan Encümeni Şuarada tanzim edildiği şübhesizdir.

Fakat Hersekli merhum, encüemne dahil olan zevat arasında Refik'in bulunduğunu söylememişdi. Belki tahattür edememişdi.

Osman Şems [Efendi] merhum "Nuri" mahlâsiyle söylediği gazellerden birinin maktaında:

"Nuriya itse eğer tanzirine himmet Refik
Bu gazel elfazı rengin ile mânidar olur"

Diğer bir gazelde de:

"Peyrevi nazmı Refiki hoş edayiz kim bizim
Hayreti irfanı âlemdir zebanı lâlimiz"

diyor.

Yukarıda söylediğim üç gazeli nakletdim. Hiçbiri "Aceba bülbüle ne hal olmuş..." derecesinde güzel değildir.

⁂

Acaba bülbüle ne hal olmuş — Derdi hasretle bimecal olmuş
Sararub cismi zarı nâl olmuş — Yoksa hâlâ bahar gelmedi mi
Müjdei vaslı yâr gelmedi mi

⁂

GAZEL

Cilvei mahzı havayı aşkdır her halimiz
Neşvei camı mahabbetdir bizim âmalimiz
Lûtfü kahrı şahedi dehrin bize yeksandır
İlticadır nargâhı aşka kasdi balimiz
Zahide zulmet ziya bahşayı rif'atdir bize
Zülfi dilberle sevadı âhı berk isalimiz
Devr olaydı muttarıd kadri vefa bilmez idik
Varsa da sem'i vukuunda bile işkâlimiz
Feyzi nuru mihri nazmı Naili[1] ile Refik
Şemse döndü zerrei tab'ı perişan kalimiz

⁂

Sad âferin o âşıka kolsun sezayi derd
Canın dahi bu rahde kılsun fidayı derd
Gamzenle zahm gelse açub dağ dağ cünun
Ruhulemini elbet eder mübtelâyi derd
Etmem ölür de sayei tiginde imtinan
Bir can ki olmaya sebebi ibtilâyi derd
Kasdi helâke tiğ bekef gelsen ey sanem
Âlem değer mi gayri hayali safayı derd
Sermesti cami vahdeti Hak olmada Refik
Maksudı ehli aşku belâ muktezayi derd

⁂

Şevkı ruhsarın hayalidir güli sahrayı aşk
Şivei caduyi gamzendir füsun peymayi aşk
Aksi tab'ı arızınla duzehi cennet eder

[1] Manastır'lı Naili'dir. Tercemei hali 1078 inci sahifededir.

Var hisab eyle nedir suzi dili şeydayi aşk
Benşehidi, tiği gamzenle sen ihya eyledin
Âferin ey nutkı can bahşın demi İsayi aşk
Gel geç ey zahid bu dâvadan meyi kevser dahi
Olamaz hem neşei yek cür'ai sahbayı aşk
Ben Kelimi Turı mânayım Refika asrda
Desti i'cazı kemaldir yedi beyzayi aşk

*
**

Şükr, ol Allah'a kim halka yeniden verdi can
Eyledi ruhı azizi âlemi şahı cihan
Devletü dine gerekdi böyle bir faruk şan
Verdi dünyaya cülûsi bir hayatı cavidan
Neyyiri ikbali tali ola her ruzü şeban
Sayei izzi ile mülki ola reşki cinan
Âleme tebşir kılsun tam tarihim Refik
Müjde kim Abdülâziz Han oldu sultanı zeman

Bu tarih ile Recai [Efendi] nin tarihi arasında tevarüd olduğundan Refik [Bey] şu tarihi de söylemişdir :

Âleme arayiş efzadır bu tarihim Refik
Oldu şeh Abdülâziz izzetle sultanı cihan

*
**

Yeni sene tarihi :

Dehre tebşir eyledim tarihi tamımla Refik
Oldu elhak sali nev, ikbali halkın mebdei

1278

REFİK

Mustafa Refik [Bey], voyvodalardan Yergöklü Hacı Murad [Ağa] nın oğludur. 1829 [1245 H.] de İstanbul'da doğdu.

Hususî suretde tahsili ilim etdi. Kayın babası Bosnalı Vezir Agâh [Paşa] nın Hicaz ve İşkodra valilikleri hengâmında möhürdarlığında ve ordu muhasebeciliklerinde bulundu. Paşanın vefatında İstanbul'a geldi.

Altıncı Belediye Dairesi muhasebeciliğine, muahharen Mısır Hidiviyeti Kapu Kethüdalığı Baş Kitabetine tâyin olundu. İsmail [Paşa] nın Hidivliği esnasında iki defa memuren Mısır'a gitdi, tevecchüne mazhar oldu.

1900 [22 Şevval 1317] de vefat etdi. Karagümrük'de Âlu Efendi dergâhı haziresine defnedildi.

Tasavvufa ve ulûmı garibeye vâkıf, halk ile ihtilâtdan çekinir, inzivayı sever idi. Tasavvufa müteallik manzum ve mensur, tabolunmamış bazı âsarı bulunduğu mervidir. Kütübhanemdeki mecmualardan birinde eş'arından bir münacat, bir kaside, bir muhammes, bir manzum mektub, yirmi altı gazel, bir şarkı, birkaç tarih mündericdir. Aşağıdaki gazeller oradan naklolundu.

GAZEL

Arızın şevkiyle ettim vakti gül, gülden ferağ
Ey güli ruhsar, sinem açtı gül gül taze dağ
Resmdir gülzarı dehr içre figanı bülbülün
ı goncei amale yapmak lâne zağ
Hum gibi bir ehli bâtından boşanmış duhteriz
Sakiya tecdidi akdi mihre boş basma ayağ
Bivefadır vadi lûtfi yare etmem itimad
Kim ki bu sevdaya düştü oldu muhtelüddimağ
Hızrı tevfikin refiki rahı tahkik et bana
Kalmayım ya Rab garib deşti talebde gümserağ

Serde sevda, dilde gam, didemde nem biihtiyar
Korkarım razı nihanım etmiyeydi aşikâr
Ruzü şeb bir Yusüfi Mısrı melâhat aşkına
Dinmeyüb durmaz kesilmez Nili eşki bikarar
Kanii didarı yâr olmak nasıl kabil olur
Gelmeyince ayni uşşaka dü âlem zerre var
Gayretim koymaz hayalin belki gelsün aynıma
Merdümi çeşmim benimçün bir rakibi fitnekâr
Seyri yâre her biri bir didei nezzaredir
Sinede göz göz açılmış niçe yüz bin yare var
Eyledi gûya Refiki bidilü dembesteyi
Feyzi can bahşi cenabı Nevresi âli tebar[1]

⁂

Gurbetin gelmez ümidi ferahı yade bile
Bir teselli bulamam âlemi hulyada bile
Kürbeti gurbet ile tâ o kadar meyusum
Edemez def, gamı hatırımı bade bile
Şebi firkat gözümi hasreti hâb eyledi âh
Razıyım şimdi seni görmeğe rüyade bile
Merhemi zahm firakı dilü canım yokdur
Değil âlemde, demi feyzi Mesihada bile
Meh ruhun yadı ile suzü güdazım geceler
Olamaz sevdiceğim şem'i şeb ârada bile
Taliim, nakli diyarı adem etsem de Refik
Naili izzi huzur eylemez orada bile

---

[1] Bu gazelin başına 1 muharrem 1286 da Mısır'da tanzim ettiğini işaret eylemiştir. Nevres [Paşa] o sırada memuren Mısıra gönderilmişti. Tercemei hali 1185 inci sahifededir.

REFİK

Mehmed Refik [Efendi], müderrisînden Tarsus Rüşdî Mektebi muallimi Nakib Zâde Mehmed İshak [Efendi] nin oğludur. 1880 [1297 H.] de Tarsus'da doğdu.

Dört yaşında babasını ve on yaşında anasını kaybetdi. Amcesi Nakibüleşraf Hafız Ahmed [Efendi] nin himayesinde yetişdi. Rüşdî mektebini bitirdikden ve iki sene Tarsus medreselerinde okudukdan sonra 1890 [1317 H.] de Kayseri'ye gitdi. Medrese derslerini ikmal ederek icazetname aldı.

Muahharen Mısır'a gitdi. Camii ezherde tahsil ile meşgul oldu. 1907 [1327 H.] de Tarsus'a döndü. Medresede talebeye ders verdi. Medreseler ilga olundukdan sonra çorab tezgâhları işletmeğe başladı.

"Ezhar yahut Mecmuai Eş'ar" namındaki eseri 1327 de Mısır'da Osmanlı matbaasında basılmışdır, 46 küçük sahifeden ibaretdir. Henüz basılmamış manzumeleri de vardır.

GAZEL

Sayd eyledim bugün ben sahrada bir gazali
Bir al ile düşürdüm dame o gül cemâli
Âhu değil ferişte vermiş safa behişte
Benzet gazali deşte çeşmanı bir de hali
Gittikce oldu meczub gitdikce oldu meclûb
Murgi dili garibi sayd etdi dâmı hali
Çeşmi anın füsunger mest olsa da hünerver
Âlem ana müsahhar derler ki yok mecali
Zülfi anın perişan takat getirmez insan
Aslı melek perişan cami iki hisali
Müjgânı fitne perver can almada hünerver
Dünya perestiş eyler görse o nevnihali
Vechinde hattı mâna ismi şerifi Mevlâ
Bak ey Refiki şeyda fikr eyle Zülcelâli

REMZİ

Remzi Baba, Tebrizlidir. Tebriz'de biraz okudukdan sonra yirmi yaşında İstanbul'a geldi. Bir işle meşgul olmıyarak yaranın yardımiyle taayyüş ederdi. Bir müddet Arnavutluk hanedanından Cafer [Paşa] nın — Aksaray'da Şekerci sokağı civarında bir tütüncü dükkânının üstünde — isticar etdiği odada oturdu. Orada bazı şairler toplanır, müşaare edilirdi.

Bir aralık bir han odasına yerleşerek iki sene kira bedelini veremedi. Esbak şeyhülislâm merhum Haydarî Zâde İbrahim [Efendi] nin[1] nakletdiğine göre o handa oturanlardan Abdurrahman [Efendi] namında mazul bir kadının çerkes kölesine ilânı mahabbet, köle de efendisine şikâyet etmekle kadı, gadabnak olur. Babanın handan def'ini hancıya ihtar eder. Hancı "Nasıl defedeyim? Ne yapsam gitmez. Şayed giderse iki senelik kira bedeli de beraber gider" der. Kadı, kira bedelini verir. Hancı da —baba orada yokken— pılı pırtısını sokağa atar. Baba, bu suretle handan tarid ve dildarından baid oluşuna pek ziyade teessür ederek kadıyı hecveder. Aşağıya dercedilen bu hecviye, babanın en hoş eserlerindendir.

1889 [Cümadelâhire 1306] da yaşı sekseni mütecaviz olduğu halde —Nuri Şeyda'nın[1] rivayetine nazaran— Mektebi Tıbbiye hastahanesinde, ehibbasından mülkiye tekaüd sandığı mazulin kalemi müdürü Safi [Bey] in nakline göre Yenibahçe'de Guraba hastahanesinde vefat ederek Edirnekapısı kabristanına ve şair Burhaneddini Belhi [Efendi] nin[1] ifadesine nazaran Üsküdar'da Seyyid Ahmed deresinde İranî'lere mahsus mezarlığa defnedildi.

2 Muharrem 1314 tarihli "Resimli Gazete" de "İşret seyyiesi bu biçareyi de sefaletin derekei nihayesine indirerek tezellüle mecbur etmiş ve yine bu seyyie neticesile Mektebi Tıbbiye hastahanesinde vefat etmişdir" deniliyor.

Esbak Sisam Tahrirat Müdüri Kemâlüddin [Bey[1]] söyledi :

"Remzi Baba'dan Farisî okurdum, Baba, eve gelüb de biraz sonra yanına gidince ekseren sarhoşlukdan sızmış bulurdum. Karakulak Hanında hasta olarak yatdığını haber alınca gitdim. Birdenbire beni tanıyamadı. "Sen kimsin" diye sordu. İsmimi söyleyince müteessir olarak dua ve sena etdi. Üstünü başını kehle istilâ etdiğini, tedavi edilemediğini söyliyerek bir hastahaneye götürülmesini reca etdi. Gülhane hastahanesine yolladım. Orada vefat etmiş.

Kıyafeti perişan, sarığı karma karışık idi. Yırtık pırtık cübbesinin üstüne kuşak bağlardı".

---

[1] Tercemei halleri 502, 1285, 182, 854, 632 inci sahifelerdedir.

Mezar taşına yazılmak üzere Şair Deli Hikmet merhumun — tercemei halinde[1] söylendiği vechile — tanzim etdiği kıt'a :

"Bir düşün ey zairi gafil şu kabrin halini
Bir de altında yatan piri belâ perverdeyi
İhtiyarlık, hastalık, gurbetle yokluk birleşüb[2]
Boğdular biçare Remzii felâket dideyi".

Eş'arının bir kısmı "Mecmuai Eş'ar" nâmile 16 sahifeden ibaret olarak 1306 da basılmıştır. Üstünde :

"Benim mezarıma bakman hakaret ile ki ben
Eğerçi mücrimim emma muhibbi Mevlâyım"

beyiti ve "Müellifi: Şeyh Remzi. Nâşiri: Mehmed Ali" yazılıdır.

"Âyinei İbret" ismindeki 91 beyitli Türkce manzumesi 1289 da tabedilmişdir. Dehirden şikâyeti hâvidir.

« حديقة العشاق » adlı manzum bir eserinin matbu olduğu işidilmiş ise de ben görmedim.

Manzumelerinin çoğunda İran şivesi görülmekte ise de Darüssade Ağası Hafız Behram [Ağa] nın medhine dair tanzim eylediği :

"Behramı felek görse bu Behramı zemini
Dergâhının ister ola derbanı kemini"

matlalı kasidesi, Nef'î gibi şairlerin tavrına benziyor.

Manzumeleri, hal ve mevkii itibarile takdire şayandır. Şeyhuhat, illet, kıllet, zillet, gurbet, işret gibi her biri, şuuri teşvişe kâfi birer âmil olan en'vai belâ, yakasına sarıldığı halde — fikrine hâkim olarak — muntazam manzumeler söyleyebilmesi, Remzi Baba'nın adî bir âdem olmadığına şehadet eder.

Kemal Zâde Ali Ekrem [Bey[3]] vaktile bana demişti ki :

"Remzi Baba'yı bugün bulsam bir vefat tarihinde yazdığı şu beyt için ayağını öperim :

"Görünce kabızı ervahı, yarü yaverine
Gören bilir ki ne hasretle eylemişdi nigâh".

Bu beyt, Baba'nın matbu eş'ar mecmuasında yokdur. Oradaki beyt şu şekildedir :

"Görünce kabızı ervahı ol garibi diyar
Soluna sağına hasretle bir nigâh etdi".

***

1 632 inci sahifededir.

2 Haftalık Malûmat gazetesinde [No. 190] "İhtiyarlık, hastalık, gurbet, zaruret birleşüb" suretinde yazılmıştır.

3 Tercemei hali 285 inci sahifededir.

Nuri Şeyda, "Şeyh Remzi merhum" unvanile haftalık "Malûmat" gazetesine yazdığı makalede, Şehzadebaşı'nda Direklerarası'nda Çaycı Hacı Reşid'in dükkânının arkasında bir yaz sabahı üç dört arkadaşla otururken yanlarına Remzi Baba gelüb "Bezle gûluk ve meclis âralık ile mevsuf olan" Nurii Mahfi [Bey] in "İrtical en şiir söylemek bizde muhal derecesinde düşvar olduğunu söyliyorlar. İşte size bir âdem, fakat metîn tahsilden ziyade büyük bir tecribe görmüş bir şair ki her mevzua göre güzel kıt'alar, kasideler inşa eder" dediğinden bahsetdikden sonra şu sözleri söylüyor :

"... Biz, bittabi bu sözün hükmüni vicdanen tasdik etmedik. Söz edebiyata intikal etdi. § Şu ufak heyetin cereyanı muhasebesi eş'ara, bilhassa merhum Naciye de munsab oldu. Remzi, merhumu o zemana kadar tanımıyor idi. Bilmem nasıl bir hîshin mütecessiri oldum ki vehleten Nacinin şu

Dide, en hayret feza bir suretin hayranıdır Sine en şiddetli bir sevdanın ateşdanıdır

gazelini okuyuverdim. Bu gazelin her beyti, ihtiyarın yüzünde işmizazlar, müessir humretler vücude getiriyor idi. Bu teessürden cesaretyab olarak

Sinen zemini aşk, serim asümandır Ahım anın sehabı savaik efşanıdır

gazelini okumağa başlayınca artık biçare âdem sabredemiyerek tanımadığı halde bu şairi metinin tazimi tebcil ile irticalen bir kıt'a söyleyiverdi ve bizi tereddüdi vicdanimizden halâs etdi. Kıt'a şu idi:

Ey mülûki sühanin gevheri tacı Naci Bezmi ilmü edebin nuri sıracı Naci
Gaybdan kutbı zemanı soruverdim nagâh Kûşime hatifi gaybi dedi Naci Naci.

Kendinin rivayetine, hem de buna inzimam eden ahlâkına nazaran — sermesti hava olan — bu şair, gençliğinde de bir meyperesti hulya endiş, hele ekseri evanını seyahatle geçirmekle Kâşgar cihetinde bulunduğu zamanlar mastabei esramyunda esiri neş'ei haşiş imiş. "İsfahan" şehrine, "Halb", "Saman" kasabalarına düşdüğü vakit büsbütün tehidest kaldığından ora eazımından birine bir kaside takdimile naili eltafı firavan olmuş. § En son seyahatinde İstanbulda bulunduğu zaman kendisini büsbütün ayşü işrete urmuş. Karakulak hanında isticar etmiş olduğu oda kerrat ile bazı eshabı hayır tarafından döşetilerek mutazaman icare dahi verilmiş ise de biçare işretden bir türlü başını alamıyarak âsarı hususiyetini elde etmek istiyen birtakım evbaş ve erazilin hile ve hud'alarına kapılmış, eşarı mevcudesi, ömri güzeştesi gibi mağsubı desti nisyan olmuştur. Seksen yaşını mütecaviz olduğu halde Mektebi Tıbbiye hastahanesinde edilen hüsni tedavi, illeti müzminesine inzimam eden dai şeyhubate kârger olamadığından orada irtihali dari naim eylemiştir. Remzi merhum, musanna tarihleri müessir mersiyeleri, beliğ gazelleri ile kadim mektebi edebin bir muktedir şairi sayılır. Hattâ bazı eserlerinin memleketi şivesine mahsus "imale" cikler bile bulunur. Fakat asla "zehaf" yoktur. İrtihalinden sonra bir sahibi hayır, muntazam bir divanını neşreylemek istemiş ise de biçarenin eş'arı, ötekinin berikinin elinde kalmış olduğundan beş altı parçadan başka bir şey bulamamış, teşekkür olunur ki bunlar olsun mahivden kurtararak derc ve neşreylemişdir."

Nuri Şeyda, Remzi Baba'nın eş'arından mazbutu olan birkaç parçayı ve risale şeklinde basılan manzumelerini "Malûmat" gazetesiyle neşreylemişdir. Orada diyor ki :

"Balâya yazmış olduğum eserler, Şeyh Remzinin âsarı müntahabeşinden değildir. Zira o biçarenin hiçbir eseri sahibleri, daha doğrusu gasıbları elinden neş'olunmak ihtimali yokur ki hepsini bir

araya toplayıb da içinden adileri atılsın da iyileri intihab olunabilsin. § Merhumı yakından tanıyanlarda biraz eseri insaf var ise bîçarenin ruhunu şadetmek için divanını telfik ve tabettirmelerini[1] benim gibi her hayırhah temenni eyler zannederim. Haberi dilsûzu irtihali vâsıl olduğu gün bu muharriri âciz de şu mücem tarihi fevtini yazmış idi:

باشد اورا شفیع رحم رسول　　رفت رمزی زعشق اهل قبول

1306

*
**

Ahmed Râsim[2] bir makalede[3] diyor ki :

"... Saraç hanı sahibi Hacı Bey, şair Remzi Babanın vekili umumi idi. Oda tutar, sildirir, süpürtür, şiltesini attırır, dükkânında yedirir, içirir, sızarsa başının altına yastık koydurur. Çıraklara gürültü etmemelerini tenbih eder, para verir, hasta olursa baktırır idi. Ben gördüğüm zaman Remzi Baba hayli müsin, hattâ iyiden iyi çökmüş idi. Sarac hanında iç büyük salesinin sol tarafında bağçeye nazır köşesinde sağdaki tezgâhın karşısında otururdu. Acem kıyafetinin bazı fersude bakayası ile başı, sırtı puşide, gözler sönük, kalın ve kırçıl uzun kaşlarile örtülmüş, yüz siyaha mail bir surette muhtekin, dudaklar bellisiz, ses kısık, pürüzlü, omuzlar çökük, öne meyyal, ağır ağır yürüdü. Bir gün bir alay Kürd hovardası, yanındaki masada oturmuşlar, avazları çıkdığı kadar bağırıyorlardı. Celâl[4] merhumla yanına gitdik. "Bu ne hal" dedik. Gözlerini zorla açdı[2].

Boğazını yırtarcasına seslenerek

Men direm nükheti zülfün götüre badı saba　　O gider başıma min türlü belâlar getirir

demiş idi, Baba, Mutavassıtinin daha ziyade Azerbaycanî şivesine tutkun olanlardan olmakla beraber ekser neşaidi hezliyat ve müstehcenata mukarin idi. § Kendisine kitabei senki mezar olmak üzere intihab etdiği "Eğerçi mücrimim emma muhibbi mevlâyım" mısraında ise büyük bir safiyet görünüyor. "Şerabiye" unvanlı bir kasidesi daha vardır ki mutavassıtinden ekserinin hoşuna giderdi. Saraçhanı mevhanesinin birkaç yerinde mey ve mahbub, pirimugan hakkında söylemiş olduğu birkaç beyt, Hacı Beyin kadirşinaslığile cerçevebend olarak muallak bulunurdu".

*
**

Bürhanüddini Belhi [Efendi], gönderdiği verakada diyor ki :

".... 1290 tarihlerinde bir gece Türkistanlı Abdülgaffar Hamii Buhari [Meraşda tekkesinde medfundur. Divanı vardır] ve Remzi Babayı Iranî ve Ali Ruhi [Bey] in dahil oldukları bir meclisi üdeba teşkil eylemiştik. Her şair birer beyt söyliyecek ve böylece bir gazel yapılmış olacakdı. Söylenilen beyitleri Ali Ruhi tahrir etmekde idi. O müşaarede meydanı Remzi Baba alarak bedihegûluğunu isbat eyledi. Mumaileyhin nazmetmiş olduğu gazelden hatırımda kalanı şudur:

Ârifi Ravzai ridvana illeti meyi sâf　　Zahidi cenneti âlâdan irak etdi gurur.

Remzi Baba, fakirülhal, hane berduş ayyaş, kalender meşreb, nadiregû bir şair idi".

*
**

---

[1] Refik merhumun tercemei halinde söylediğim gibi Nurii şeydaya karşı da "şimdi baldan bal alacak çiçeği" demeli.

[2] Tercemei hali 1358 inci sahifededir.

[3] Yenigün — İstibdadı edebi de [13 Kânunişani 1336]

[4] Tercemei hali 212 inci sahifededir.

1314 de Tahran'da basılan "Danişmendanı Azerbaycan" namındaki eserde deniliyor ki :

«رمزی بابا — ازسخنوران خوش بیان قرن سیزدهم تبریز بوده ودراستانبول توقف داشته است. روزی درموقع عبود سلطان مجید خان عثمانلی رباعی را بالبداهه انشا کرده است.

Ey padişehim bir dur dervişi ferahnâk et
Bir hafta senin harcın, on yıl bene [bana] kâfidir.

Miratı zamirinden jengi kederi pâk et
On yıl beni rahat kıl bir hafta sen imsâk et

سلطان مشارالیه ، پس از استماع کلمات وی صله وجائزه مطلوب بابا راه حواله داده گذشته است. رمزی ، بالعلی وآهی و راجی و شکوهی معاصر بوده ودر سنه ۱۳۰۲ شکوهی با او ملاقات کرده ودر دیوانش مذکور داشته است»

⁂

Baba, bir aşcı dükkânında ciğer yemiş, parasını verememiş. Aşcı hiddetlenüb acı sözlerle ciğerini sızlatmış. O sırada tanıdıklarından birinin geldiğini görünce şu kıt'ayı söylemiş :

Tuzladı aşcı, dilile yüreğim yaresini
Ciğerim paresi gel ver ciğerin paresini
Ben demem aşcıya bir şey, dilerim Mevlâdan
Bat barzarında mezad eyliye ızgaresini.

⁂

GAZEL

Zamiri gülde gülâbı ruhun nihan olalı
Yoruldu bülbüli hoş nağme terceman olalı
Ne serevdir kadin ey simten ki beslememiş
Bu itidalde Tuba cinan cinan olalı
Ne bâde hahiş eder dil ne şerbeti gül kand
Lebin müferrihi yakutı kutı can olalı
Kaşın hamı gibi mihrabı Kıblei dilü can
Ne vakt gördü Cedi, kutbı asüman olalı
Hadengi gamzene amac olundu levhi zamir
Yüzün gamile nigâre kadim keman olalı
Kenarım oldu sirişkimle kâni lâ'li akik
Nazargehimden o genci nihan, nihan olalı
Peyale der ki harabatiyanı bade perest
Harabı camı mey olmuş meyı mugan olalı
Nevayı çenkü neyi etmezem mecali şema'
Süruri bezmi gamü nale vü figan olalı

Diyarı yâri feramuş eyledim Remzi
Enisi hatırım ol yârı mihriban olalı

⁂

Muallim Naci'nin "Beliği şehir eşşeyh Remzi Baba Efendi Hazretlerinin mecmuamıza ihda buyurdukları manzumei hakîmanedir" unvanile "Mecmuai Muallim" in kabına derc etdiği manzume[1] :

Bir zeman düşmüş idim damına bintülinebin
Can nisar eyler idim namına bintülinebin
Tahtı Cemşid ile âyinei İskenderi ben
Almaz idim ıvazı camına bintülinebin
Puhte saymaz idim ol rindi harabatiyi kim
Nakdi can vermez idi hamına bintülinebin
Öyle aldanmış idim rengine kim almaz idim
Gülşeni külhanı hamamına bintülinebin
Ol kadar mail idim meclisi mestanına kim
Can verirdim kadeh aşâmına bintülinebin
Kehrüba etse lebi lâ'limi enduhi humar
Sürmezsem sağari gülfamına bintülinebin
Gönlüm ayinesini tutmaz idi jengi zalâm
Uymasaydım eğer ibramına bintülinebin
Ömrümün gülşenini eyledi taracı hazan
Bakınız keyfinin encamına bintülinebin
Gitdi zevku tarabım kalmadı gönlümde neşat
Değmedi neşesi âlâmına bintülinebin
Hayf ol âkile kim ömrı giranmayesini
Sarf ede işreti eyyamına bintülinebin
İydi nagâmlık istersen eğer dehrde sen
Cehd kıl ta iresin gâmına bintülinebin
Sa'd fercam isen et didei ibretle nazar
Nekbeti camına fercamına bitülinebin
Gencine renc demiş hadii reh, nuşuna niş
Ey dü sad lâ'n ola endamına bintülinebin
Düşmeni aklü edeb rahzeni zinhü zekâ
Bakınız sirkate ikdamına bintülinebin
Ey olan mihrine meftun seni tayib edemem
Bari sal vusleti akşamına bintülinebin
Muzifi aklü muzırrı bedenü hasiri mal

[1] Üç beytinin tayyolunduğu işaret edilmiştir.

Bakınız nef'ine, asamına bintülinebin
Hazır ol bezme veli içme koy ahbab içün
Sonra bak cengine, düşnamına bintülinebin
İster isen seni nefs etmiye iğva zinhar
Kanma Remzi gibi ahkâmına bintülinebin

***

Bir kasidesinde :

کیف ام خالی شدازرز ، کاسه ام خالی زمی — فصل کل بگذشت ساقی دادمی بیدادمی
از طبیب عشق پرسیدم علاج درد دل — گفت جام می بخور مس ماهی کل شی
سرخوشم کین تابوی می دماغی رکنم — پر زرین ازجام جمشید وجم وکاوس وکی
نشئه وشوقم ببینید از کمال انبساط — زهره سازد مشتری کردون رقص آید جدی
فصل کل سیر گلستانست و دورجام جم — سافیا ساق بده ، مطرب برن طنبور و نی

***

Handan çıkarıldığı zeman söylediği hecviye :

Ey nefyeden meni şu muhakkar makamdan
Bilmem sana çi sud bu sevdayı hamdan
Handan meni salarsan eğer taşra incinem
Şeytan çıkardı ceddimi Darüsselâmdan
Sen kâselisi bezm gehi amrü zeydsin
Ben geçmişem muaşereti hâsu âmdan
Çok zahidi müraiyi gördüm senin gibi[1]
Kandil sirkat eyledi Beytülharamdan
Hem namın urdu Haydere mihrab içinde tiğ
Havfetmeden Huda vü Resülü imamdan
Açdan bayıldı bir gece iftar vermedin
Şenn etmedin fazileti mahı sıyamdan
Çerkes gulâm merkeze ettsin şikâyeti
İsmetli hace kande . . . . . gulâmdan[2]

***

Bir akşam köprüden geçerken şu kıt'ayı söylemişdir :

Ahşam olanda görpüde tufanı Nuh olar
Papurdan çihanda bu derya çiçehleri
Gûya ki Hızır âbı hayat ile beslemiş
İsa çemengehinde bu tersa çiçehleri

---

[1] "Ben çok mürai zahidi gördüm senin gibi" suretinde de işidilmişdir.
[2] Daha başka beyitler olacağı anlaşılıyorsa da bu kadar bulunabildi.

REMZİ

Hasan Remzi [Efendi], Vodina Müfti Zâdelerinden ve Fatih müderrislerinden Hüseyin [Efendi] nin oğludur. [1288 H.] de Vodina'da doğdu.

Memleketinde biraz tahsil gördükden sonra yirmi yaşında İstanbul'a geldi. Mecmualara manzumeler yazdı. Abidin [Paşa] merhumun Cezairi Bahrisefid vilâyeti valiliği esnasında maiyetinde kullanıldı.

Balıkesir Muallim Mektebi Edebiyat muallimi iken Bay Gazali'nin[1], Balıkesir'de çıkan "Gencler Yolu" mecmuasında verdiği malûmata göre : Yunan muharebesinden sonra Adalara memnu silâh sokulmakta olduğuna dair Mabeyne çektiği telgrafa ehemmiyet verilmediğinden bizzat arzetmek üzere saraya gitdi. Başkâtib Tahsin [Paşa] ya verdiği lâyihaya da kulak verilmediğini anlayınca "alçak, hain" diyerek saldırdığından Zabtiye Nezaretine ve tahkikat icrasından sonra İzmir'e gönderildi. Gazetelere yazı yazdı.

Bir aralık Kıbrıs'a savuştu. Orada çıkan "Zeman" gazetesile neşriyatta bulundu. Daha sonra Londra'ya gitdi.

Meşrutiyetin ilânından evvel İstanbul'a döndü. Yine Gazali'nin yazdığına göre : "Galata meyhanelerinde gece gündüz içmek suretile intihara karar verdi."

Meşrutiyetin ilânından sonra fırkalara girdi, çıkdı. Gazetelerle makaleler neşretdi. Konya'ya nefyedildi. Valinin müsaadesile Konya gazete ve mecmualarına edebî yazılar yazdı. Kalemini ve dilini tutmadığından Karaman'a sürüldü. Umumî harbin sonlarında orada vefat etdi.

"Sanihatım", "Genclik Hâtıratı", "Sevdayı Medfun" adlı basılmış ve "İlhamı Vicdan[2]", "Sefalet", "Hâtırai Sevda", "Londra Hâtıratı" isimli basılmamış eserler ve "Tercemanı Hakikat", "Hazinei Fünun", "Maarif", "Musavver Terakki", "Tarik", "Şark", "Eşref" ve İzmir, Selânik, Kıbrıs, Bursa'da münteşir "Hizmet",

[1] Tercemei hali 460 ıncı sahifededir.

[2] Şiir mecmuasıdır.

"Asır", "Zeman", "Nilüfer" gazete ve risalelerinde manzum ve mensur yazıları vardır.

Yukarıdaki resim, 1893 de yapılmışdır.

⁂

GAZEL

Şerh eder feryadı kalbim infiali ruhumı
Söylesem ağlar cihan mutlak melâli ruhumı

Gönlüme vermez tesellâ nağmen ey mutrıb senin
Gaib ettim ah kim ruhulkemâli ruhumı

Biaman bir dilberin düştüm belâyı aşkına
Bideva gördüm şu derdi bimecali ruhumı

Camı pür zehr oldu peymanen de ey sakii şuh
Anlamazsın giryei suziş meali ruhumı

Cuşi ahzanı dili nagâmı duysa şairan
Huni eşkimle yazardı hasbihali ruhumı

Ben hamuş olsam da Remzi hüzni hicri yâr ile
Şerh eder feryadı kalbim infiali ruhumı

⁂

SA'DÂBAD

İnfilâkı seher, ne hoş bir dem
Bağu meşcer, şükûfeler pürnem

Her taraf zisükûn, semâ mahmur
Mürtesemdi ufukta handei nur

Mai bir tül mi, ebri nisan mı
Görünen ya nikabı canan mı

Neydi bilmem o, came habı sefid
Arz ider asüman sehabı sefid

Ne kadar canrüba şu ebri behar
Kâh bir penbe renk lem'a uçar

Ninni söylerdi bahri pürhelecan
Nağme perdazı şevk idi mürgan

Bad avarei seher yer yer
Nevbahara neşideler söyler

Böyle bir dem, huceste bir dem idi
Hemnişinim benim o gül fem idi

Dest berdesti itilâ olduk
Âzimi vadii safa olduk

Ederek bir sabahı vusleti yâd
Eyledik azmi sahnı Sâdabad

Sernigûn bidlerle cuyi lâtif
Hatırı zârım eyledi tâltif

Şöyle etrafe nazre endazım
Oldu bülbül enisü demsazım

O, ne sevda feza terane idi
Hep menazır da şairane idi

Hep rida puşi sebz idi tepeler
Oradan aksederdi nuru seher

Çağlıyanlar huraşa gelmişdi
Bu ne dilcu bühayre, neylî fam

Üfkı zer gûn, kenarı nahlistan
Bezmi hura mıdır bu yer aceba
Mutrıbanı çemen gazel hanı
Nefehatı nesimi dil perver

Burada başka bir cihan vardır
Burada gördüğüm sanem sima
Çeşmi naz âferini sahir idi
Nurı enzarıdır iden intak

Elveda ey lâtif peykerler
Muhteşem bir gurub seyr idelim
Tâ uzaklara da heykeli lâ'lin
Çökmüş etrafa hep zılâli hazin

Şemsi garib sönük sönük lemeat
Gibi zan eyledim riyahı leyal
Şöyle zevrakçedan nigâh itdim
Şebi zâhir hayal perver idi

İtdi peyda lâtif peyki kamer
Duyulan bir sadayı mevce idi

Her gönül vecdü cuşa gelmişti
Mevcatı eder bahara selâm

"Kâğıdhane" olur misâli cinan
Ne kadar dilküşa, ferah peyma
Ne kadar dilfeza hıyabanı
Sanki isarı ruhı neşe ider

Belki sükkânı asüman vardır
Ruhunu eyledi semâ peyma
Şuh ilhamkârı şair idi
Bu ne ulvî cihanı istiğrak

Başladı şamı esmerin peyker
Bu da bir başka levhadır güzelim
Gibi mihri felek zevale karin
Bir verem kız gibi keder akin

İle damenkeşi serabı hayat
Verdi fikrü hayalime şehbal
Yadı maziyle meddi ah itdim
Kamer, afaktan gülümser idi

Sathı deryada servi siminler
Vardı ruhumda neşvei ebedî

REMZİ

Seyyid Ahmed Remzi Akyürek, Seyyid Süleyman Türabii Mevlevî'nin torunu, Kayseri Mevlevîhanesi Şeyhi Süleyman Ataullah [Efendi] nin oğludur. 1872 [1289 H.] de Kayseri'de doğdu.

Sıbyan ve Rüşdî mekteblerinde okuduktan sonra babasından ve enîştesi Gönci Zâde Nuh Necati [Efendi] den taallüm etdi. Mürid Zâde Hoca Ali Riza [Efendi] den icazetnâme aldı. 1892 de İstanbul'a geldi. Bir sene Divanı Muhasebata maaşsız olarak devam etdi.

"Gördük İstanbulu'da bazı havalisini de
Babıâlisini de, Ankara valisini de"

diyerek memleketine döndü.

O esnada Kayseri'de mutasarrıf bulunan Nâzım [Paşa[1]] İdadî mektebine ahlâk ve ulûmı diniye muallimi tâyin ettirdi. Medrese talebesine Mevlevîhanede Kavaidi Farisî'ye, Pendi Attar, Gülistan, Bostan, Aruzı Cami, Mesnevî okutdu.

Meşrutiyetin ilânını müteakıben ziyaret maksadiyle Konya'ya gitdi. Çelebi'nin emriyle bir sene orada kaldı. Kütahya'da Ergonye Mevlevîhanesi Meşihati Vekâletine memur edildi.

1908 de Kastamoni ve 1913 de Haleb Mevlevîhaneleri meşihatine tâyin kılındı. Umumî harb hitamında İstanbul'dan Filistin cebhesine hareket eden Mevlevî taburuna iltihak ederek Şam ve Medinei Münevvere'ye gitdi. Avdetde Şam'da üç sene kadar oturdu. Camii Emeviye'de Mesnevî'yi Arabca şerh ve takrir ederek mahallî ulemasının takdirine mazhar oldu.

Haleb'in işgalinde İstanbul'a geldi. 1919 da Üsküdar Mevlevîhanesi meşihatine nasbedildi. Yenişehirli Avni [Bey[1]] merhumun,

"Mekin elbet şeref bahşi imaretdir mekân üzre
Harabii binayi dehr âdemsizliğindendir"

beyti mamuruna muvafık olarak dergâhı oturulabilecek bir hale koydu.

[1] Tercemei halleri 1144 ve 129 uncu sahifelerdedir.

Mülga Meclisi Meşayih Âzalığında ve Medresetülirşad Tasavvuf Müderrisliğinde bulundu. Tekkelerin ilgasından sonra Üsküdar'da Selim Ağa Kütübhanesi baş memurluğuna tâyin kılındı. Tercemei haline ve eserlerine dair "Sefinei Ebrar" müellifi Hüseyin Vassaf merhum, "Remzi Nâme" namında bir risale yazmışdır.

***

BASILAN ESERLERİ

1 — « تحفة الصائمين »: Sultan Veled'in sıyam hakkındaki kasidesinin şerhidir.

2 — "Âyinei Seyyid Sırdan: Kayseri'de medfun Bürhanüddin Muhakkı Termizi'nin menakıbine dair manzumdur.

3 — "Mir'atı Zeynülâbidin": 1414 [817 H.] de Kayseri'de vefat eden mutasavvuflardan Zeynülâbidin'in menakıbini hâvidir, manzumdur.

4 — "Gülzarı Aşk": Vahidi'nin Gül ile Bülbül arasındaki mutasavvıfane muhavereyi mutazammın Farisî eserinin tercemesidir.

5 — "Rehnümayi Marifet": Mutasavvıflardan Ebu Sabit Mehmed bini Abdülmelik'in Arabî risalesinin tercemesidir.

6 — "Münacatı Hazreti Mevlâna": Mesnevî'nin duaye aid beyitlerinden mürekkebdir.

7 — "Mevzun Kavaidi Farisî": Fürsce yazılmışdır, muhtasardır.

8 — "Bir Günlük Karaman Seyahatnamesi": Seksen beytden müteşekkildir.

9 — "Tuhfei Remzi": Tuhfei Vehbi tarzında Farisî'yi öğrenmek için yazılan manzum lûgatdır.

10 — "Tarihçei Aktab": Konya'daki Çelebilere dair, manzum tarihçedir, Nesib Dede'nin manzumesine zeyldir.

11 — "Bergüzar": Manzumelerinin bir kısmını muhtevidir.

12 — "Osmanlı Müellifleri - Bursalı Tahir": Buna yaptığı fihrist.

BASILMIYAN ESERLERİ

13 — « تكملة الطريقه معرفة الحقيقه » Sadrüddini Konevi'nin « تبصرة المبتدى وتذكرة المنتهى » namındaki Farisî eserinin tercemesidir.

14 — « حبة الحب » tercemesi: Aziz Mahmud Hüdayî قدس سره nın küçük ve Farisî bir eseridir.

15 — "Lübbi Fazilet": Molla Cami'nin bir kasidesinin izahıdır.

16 — "Üslûbı Mergub": Nuhbei Vehbi'de ve şerhindeki lûgatleri kolay bulmak için müretteb fihristdir.

17 — "Fihristi Hub" : Tuhfei Vehbi'de ve şerhindeki lûgatleri kolay bulmak için müretteb fihristdir.

18 — "Kayseri Şairleri".

⁂

Muhterem Ahmed Remzi, âlim, şair, ârif, zarif, fatin, kabili hitab, meclis âra, remzaşina, nüktedan, seriülintikal, hafızası metîn, hüsni ahlâk sahibi, nâzük, müeddeb, bir zatdır.

« سال یکو زبهارش پیداست » mealine masadak olarak henüz çocuk denilecek bir yaşda iken her şeyde eseri zekâ göstermişdir. Kayseri'de Rüşdî mektebinden şehadetnâme aldığı sırada memurin ve eşraf huzurunda idare meclisi âzasından Rifat [Bey] "Mevlevî'dir sevdiğim her dem külâh eyler bana" mısraını okuyunca Ahmed Remzi, derhal "Sen külâh etme beyim, kimse külâh etmez sana" mısraile mukabele etmişdir. Bin âferin!.

Letaifi edibanesindendir ki bir gün Mülga Üsküdar Mevlevîhanesinde muteberandan bazı zevata sigara dağıtdığı esnada "Şeyhler hadimülfukara olarak geçinirlerse de bazan hadimülağniya oluverirler" demişdir.

⁂

O âdemler ki âdem külli adem olduğun bilmez
Muhakkak âlemü âdem de bir dem olduğun bilmez
Haberdar olmamışsa « علم الاسما » rümuzundan
Beni âdemse de âdem mükerrem olduğun bilmez
Sabahı Hakkı idrâk etmiyen tahmiri tınetde
Zuhûrı âdemin âlemden akdem olduğun bilmez
Temaşa etmiyen envarı Hakkı vechi âdemde
Gönül namında bir beyti muazzam olduğun bilmez
Cidalü kal ile vahdet şinasım zanneden âdem
O sırrın ehli hale feyzi mülhem olduğun bilmez
Kitabı bihurufı aşktan ders almıyan zahid
Okur ayatı elfazilye muhkem olduğun bilmez
Bilir bilmez edenler güftügû sırrı hüviyetten
Acebdir vâkıfı esrarın ebkem olduğun bilmez
Beşerde kâinatı mündemic bilmezse bir kimse
Şümusun zerrelerde, katrede yem olduğun bilmez
Nazar endazı ibret olmıyan afaku enfüsde
Zeminü asüman levhi mücessem olduğun bilmez
Kelimi zannedenler rüyeti didardan mahrum
Terani « لن ترانی » içre müdgam olduğu bilmez
Olanlar kasrı bibünyadi cahü servete meftun

Meğer iklimi fakrın cayi hurrem olduğun bilmez
O hunîler ki halka cevr eder cüz'i sitem görse
Adalet hah olur nefsinde azlem olduğun bilmez
Gazeller nazmeder, taltif eder intak için İffet
Sükûtun Remzii naçare elzem olduğun bilmez

1 Şubat 1938

*
**

Dide, ruhi dildare nigâh etmek içünmiş
Dil, derde giriftar olub âh etmek içünmiş
Pabendi seri zülf edişi gönlümi yârin
Mahkûmı yedi bahti siyah etmek içünmiş
Pir itdi beni aşkı cevananı serefraz
Heb tuli emel, ömri tebah etmek içünmiş
Ehli dile baş eğdiği gâhi süfehanın
Aldanma serencamı külâh etmek içünmiş
Kılmış beni Hak, afvini izhare vesile
Remzi gelişim dehre günah etmek içünmiş

REŞAD

Ahmed Faik[1] Reşad [Bey], alay eminlerinden İzmir'li Tahir [Efendi] nin oğludur. 26 Eylûl 1851 [1 Zilhicce 1267] de annesinin babası İhya [Efendi] nin Kabasakal'daki evinde doğdu. "İhya Efendi hafidi" nâmile mârufdur.

Sıbyan ve İrfaniye ve müteakıben Valide Rüşdî mekteblerinde okudu. Mektebden şehadetnâme almaksızın çıkarak Bâbı Seraskeri Muhasebe Kalemine girdi. 1865 [5 Safer 1282] de büyük babası mümeyyizlerinden bulunduğu Divanı Hümayun, iki sene sonra Hariciye Mektubî Kalemlerine kaydetdirdi. Divan Kalemine devamı esnasında Tahvil Kalemi ketebesinden Cem'î [Efendi] den kalemde Farisî ve sabahları evinde Ayasofya medresesi talebesinden Ali [Efendi] den Arabî okudu. Cem'î[2] şiir ile oğraşanlardan olduğu için ona bakarak kendi de şiire heves etdi.

Erzincan'lı Hacı İzzet [Paşa] nın[3] Trablusıgarb vilâyeti valiliğine tâyininde — Hariciye mekubcısı Safvet [Paşa] Zâde Refet [Bey] den aldığı tavsiyename ile — müracaat ettiğinden Paşa, mekubcı yapacağını

---

[1] Usûlen divan kaleminde verilen mahlâsdır.

[2] Faik Reşad merhum söylerdi: "Divanı Hümayun Tahvil Kalemi Kisedarı Talibî [Efendi] nin oğlu Mustafa Muhib Cem'î [Efendi], benimle beraber diğer ketebeyi de okuturdu. Erbabı malûmatdan idi. Divanı Kebiri vardı. Nazımları, bir gazelinin şu:

Ümidi vasla düşdü dil tükenmez bir emeldir bu — Bu derdden kurtulunmaz hiç heman peyki eceldir bu

Visal cennet, firak duzeh, sual eyler isen aşkı — Sıratı müstakime benziyen bir ince teldir bu
Bu deryada niçe bikes garibler tarümar oldu — Niçe can yaktı hayfa bahrı Ummana bedeldir bu
Uyuni kariin lûnab ile doldu sükût eyle — Gönüller yandı ey Cem'î firaklı bir gazeldir bu

Beytleri gibi tatsız şeylerdir. Pek yakın müteallikatından bir rezilin, zevcesine tasallut ettiğini görünce perişan olub ertesi gün vefat etmiştir. Vefatı Hicrî 1286, yahud 1287 senelerindedir. Otuz yaşında idi".

[3] Tercemei hali 756 ncı sahifededir.

vâdederek beraber götürdiyse de vadini ifa edemediğinden zorla Humus Tahrirat Müdirliğine tâyin ettirdi. İstifa edüb İstanbul'a döndü.

Trablusıgarb'a üç ay mezuniyet alarak gittiği halde avdetinde kalemdeki iskemlesinde başkasını buldu. O sırada Ahmed Midhat [Efendi] Matbaai Âmire ve Takvimivakayi Müdiriyetlerine nasbolunduğundan Mart 1880 de Takvimivakayi başmuharrirliğine memur ettirdi.

Bir müddet sonra — mukaddema hariciye mektubcısı iken maiyyetinde bulunduğu — Âli [Paşa] Zâde Ali Füad [Bey] Maarif Nezaretine tâyin olunduğundan tebrikine gittiği sırada vâki olan teklifi üzerine Diyarıbekir Maarif Müdirliğini kabul etdi. Bilâhare Van ve Yanya vilâyetlerine tahvil edildi.

Yanya'da İdadî mektebine ilâve edilecek bir sınıfdan dolayı aralarında ihtilâf zuhûr etdiğinden Vali Ahmed Eyub [Paşa] nın şikâyeti üzerine azledildi. İstanbul'a döndü. Dört sene gazetelerde muharrirlik ve hususî mekteblerde muallimlik etdikden sonra matbuatı dahiliye mümeyyizi sâniliğine, tedricen ser halifeliğe, müdir muavinliğine ve meşrutiyetin ilânını müteakiben — muavinlik uhdesinde olarak — Takvimivakayi Müdirliğine tâyin olundu.

Tensikatda memuriyeti lâğvedildiğinden açıkda kaldı ve bilâhare tekaüdi ihtiyar etdi. Darülfünun edebiyat tarihi muallimliğine tâyin ve bir sene sonra azledildi. İnas Sulanisi edebiyat muallimi oldu. Rahatsızlığından dolayı muahharen istifa etdi. Evvelce nasbedildiği Kadastro mektebi kitabeti resmiye muallimliğini vefatına kadar ifa eyledi.

Tedricen Ulâ sınıfı sânisi rütbesini ve ikinci Mecidî ve üçüncü Osmanî nişanlarını ihraz eyledi.

26 Haziran 1914 de Göztepe'de vefat etdi. Sahrayi Cedid kabristanına defnolundu.

***

BASILAN ESERLERİ

1 — "Tarihi Edebiyatı Osmaniye" : Üç cildden mürekkebdir. Yalnız birinci cildi basıldı. 2 — "Eslâf" : Ulema ve şuaradan bazı zevatın tercemei hallerini hâvidir. 3 — "Güldeste" : Kendi eş'arını muhtevidir. 4 — "Hazinei Münteheabat". 5 — "Külliyatı Letaif". 6 — "Gencinei Letaif". 7 — "Kıraat Dersleri". 8 — "İnşa ve Kitabet". 9 — "Muhtasar ve Musavver Tarihi Osmanî". 10 — Kemal ile Muhaberemiz". 11 — "Amelî ve Nazarî Talimi Kitabet". 12 — Mükemmel Lûgati Osmanî" : Ali Nazima [Bey] le müşterekdir. 13 — "Sergüzeşti Sünuhi". 14 — Sergüzeşti Aristonotis".

***

Faik Reşad merhum, terbiyeli, nazük, halim, mütevazı, kadirşinas, çalışkan, lisana ve edebiyata vâkıf, bildiğini iyi bilir, iyi bir zat idi.

Maarif müdirliklerinde, mekteb muallimliklerinde ve gazete muharrirliklerinde yıllarca irfanı memlekete hizmet eden daniş erbabının kudemasından idi. Son zemanlarında Matbuatı Osmaniye tarihini yazmakla oğraşırdı.

Vefatından iki sene evvel İshakpaşa'da zuhûr eden yangını — bir sabah Yakacık'daki sayfiyemizden Haydarpaşa vapuriyle İstanbul'a gelirken — görüp kardeşim Ahmed Tevfik merhumla yangın yerine gitdik. Yangının mütemadiyen ilerlemekde olduğunu görünce Faik Reşad'ın Kabasakal civarındaki evine koşduk. Zavallı âdemin, şaşkın bir halde eve girib çıkdığını ve ateşin yaklaşmakda olduğunu gördük. Bir asker neferinin yardımiyle her şeyden evvel kitablarını, evrakını, daha sonra binnisbe kıymetli eşyayı, evin yanındaki muattal kârgir yağhaneye taşıdık. Iz'ansız komşulardan biri — bir kısmı yanmış, sonra sönmüş olan — âdi ot minderini de bir aralık oraya sokmuş, bütün komşularla beraber kendi eşyasının da yanmasına sebeb olmuş.

Bu yangın, biçare âdemi yakdı. Belki mevtini tacil etdi. Onu en ziyade yakan — hayatı mesabesinde olan — kitablarının ve evrakının yanması idi. Gayet nefis rık'a ve talik yazılarla ve kemâli itina ile yazdığı mecmualar ve divanları, henüz yazmakda olduğu "Matbuatı Osmaniye Tarihi" nin müsveddeleri, tertib ettiği mecmuai eş'arı ve senelerdenberi topladığı kıymetli kitabları bir anda kaybetmekden mütehassıl teessüratı hiçbir şeyle tâdil edemez oldu. Hayli zemandanberi terketmiş olduğu işrete yeniden başladı. Oğradığı musibetden bahs ile teellüm ettikce, "Benim kitablarım sizindir. Ne vakit isterseniz, alırsınız, okursunuz, yazarsınız, ne isterseniz yaparsınız" derdim. Zavallı âdem, sevinir, ağlar, dua ve teşekkür ederdi.

Senelerce haftada iki gün evimizde toplanan ulema, üdeba ve şuaraya iltihak ederdi. O, en muntazam devam edenlerdendi. Kendi eş'arını beğenmezdi. Hattâ "Güldeste" nin basılmış olmasından dolayı hicab ve azab duyduğunu söylerdi. Halbuki tarzı kadimde güzel ve metîn manzumeler yazardı.

*
**

Demdir ey sakii mürüvvetkâr
Sun bana bir iki dolu sagar
Çün demiş ittifak edüb ukalâ :
Sayalım fürsatı ganimetten
Bu zeman çünki mevsimi güldür
[illegible] gidüb zemanı hazan
Bak hele kâinata sertapa
Desti meşşatai nesimi bahar
Yani gösterdi inkılâb bu dem

Eyle lûtfü mürüvvetin izhar
Mündefi ola taki dilde keder
"Bâdedir badii husuli safa"
Müstefid olalım bu nimetden
Vakti nuşi peyalei müldür
Geldi faslı baharı hoş güzeran
Bir mücessem sürurdu gûya
Kıldı tezyini çehrei gülzar
Âdet üzre tabiati âlem

Bu sebebden ki itdi kesbi hayat
Bu sebebden ki artdı aşkı hezar
Ben de sergermi badei aşkım
Kılam icrayı nağme aheste
Edeyim yani Hakka hamdü sena
Kudreti zatıdır hemişe yapan
Hep nebatatü cümle hayvanat
Sahnı bağ içre oldu nağme güzar
Şöyle kim bi iradei aşkım
Gûş edüb bülbül ola dembeste
Farzdır hamd, Halika zira
Böyle gâhi baharü gâh hazan[1]

⁂

GAZEL

Yanımda şimdi benim âh yârim olsaydı
Enisi canım o şuhum nigârım olsaydı
Bu yerde bağ bana olmasaydı da mesken
Vatandaki kara toprak mezarım olsaydı
Beni kaderdir eden sevk, yoksa gelmez idim
Şu darı pür mihene ihtiyarım olsaydı
Aceb eder mi beni yâd sevdiğim der mi
Reşadı dilşüde vü dilfikârım olsaydı
Azabı gurbeti his eylemez idim bukadar
Yanımda şimdi benim âh yârim olsaydı[2]

⁂

Geldi bahar mevsimi oldu küşade gül
Aramı mey keşanı yine verdi bade gül
Zan etme gonce, zevkini meykeşlerin görüb
İmrendi aldı destine bir cam bade gül
Yahud femi niyaz açub ol verdi işveye
Derdi derunun eylemek ister ifade gül
Hurşidi rengi sürh ile vakti seher görüb
Sandım açıldı sahnı fezayı semade gül
Olmaz halâs hanceri ser tizi harden
Zira cefayı bülbüle eyler ziyade gül
Çekmez bahar minnetini gül için müdam
Her taze dağı sinesi oldu Reşade gül

---

[1] Bu manzumeyi gençliğinde söylemişdir.

[2] Bu gazeli Vanda, ailesinden dûr olduğu bir zemanda tanzim eylediğini söylemiş ve mecmuama yazmış idi.

REŞİD

Şerif Ahmed Reşid [Paşa], vilâyet defterdarlarından Numan Fikri Efendinin oğludur. 1858 [25 Şaban 1274] de İstanbul'da doğdu.

Üvey babasile beraber Edirne'de bulunduğu esnada Rüşdî mektebine devam ederek şehadetname aldı. Hoca Mecid [Efendi[1]] merhumdan Arabî ve Farisî bazı âsar okudu.

Hukuk mektebine girdi. Üçüncü sene mezunlarının birincisi olarak mezuniyet rüusu aldı. 1872 de Şûrayı Devlet fihrist, daha sonra Mazbata kalemlerine girüb tedricen mülâzımlığa, muavinliğe, Tanzimat Dairesi Baş Muavinliğine ve 1895 de âzalığa irtika etdi.

Yine o sene Rumeli Beylerbeyliği pâyesile Haleb vilâyeti vali muavinliğine tâyin ve muahharen Adana vlai muavinliğine nakledildi. Bir müddett Mersin mutasarrıflığı vekâletinde bulundu. Muavinliğe hıristiyan tâyini lâzım geldiğinden infisal eyledi.

Bosna muhacirlerinin Ankara havalisinde iskânı için teşkil olunan komisyon âzalığına tâyin kılındı, hüsnî hizmet etdi. O sırada Musul valiliğine nasb ve bir müddet sonra azledildi. Epey müddet mazul kaldı.

1911 [1329 H.] de Hicaz valiliğine tâyin olundu. İkinci defa farizai haccı edâ etdi. İttihad ve terakki fırkasının tekrar mevkii iktidara gelmesi üzerine bazı valilerle beraber infisal eyledi.

1918 [8 Muharrem 1337] de gribden müteessiren vefat etdi. Yetişmiş oğlu Fikri de birkaç saat sonra irttihal eylediğinden baba ve oğlun cenazelerinin birlikde nakli, bizim gibi hukuku kadimesi olanlarla beraber yabancıları da müteessir etdi. Süleymaniye camii haziresine defnolundular.

*
**

[1] Zamanının efadılı ulemasından idi. Ricali mülkiyeden ve meclisi maarif âzasından idi, sarıklı hoca değildi. Pek çok şakirdi vardır. Babam Mehmed Emin Paşa merhum da en ziyade istifaza edenlerdendir. 1880 [22 muharrem 1297] de vefat etdi. Karacaahmed kabristanında medfundur.

BASILAN ESERLERİ

1 — "Hukuku Ticaret" : 8 cilddir. 2 — "Ruhulmecelle" : 8 cilddir. 3 — "Dini Mübini İslâm" : 5 cilddir. 4 — "İmamı Âzamın Siyasî Tercemei Hali" : 1 cilddir. 5 — Hasan Kâfi'nin « اصول الحكم فى نظام العام » namındaki eserinin tercemesi : 1 cilddir.

BASILMIYAN ESERLERİ

1 — "Hüsni Dil Tercemesi". 2 — "Tarihi Umumîi İslâm" : 18 cilddir. 3 — "Riyazı Adalet". 4 — "Fethi Mübini Kudüs". 5 — "Tarihi Âli Berameke Tercemesi". 6 — "Mecmuai Eş'ar".

⁂

HAZRETİ ÖMERÜLFARUK رضى الله عنه

Âfâkı tutdu şa'şaai şânü satveti
Dünyaye verdi adli ile zibü zineti
"Faruk" denildi namı maali şiarına
Mihri münir eyledi dünyayı garkı nur
İslâm olanlar etmede zatile iftihar
Meyletmedi nümayişi bezmi cihane hiç
İmamı ümmet ile geçince hilâfete
Musa'ya döndü Kudüs'i Şerife sefer edüb
Ruhulkuds oldu semavatda şâdman
İklimi Mısr'a Yusüf'i sâni gibi müdam
Kayser çekildi dairei tenknasnıa
Ferman revayi hıttai Şamü Irak olub
Muhtac değildi zabıtaya kişveri Areb
Âcizlere muinü zahirü şefik idi
İslâma verdi ol derece intizam kim
Hiç bir emîre misli nasib olmamış iken
Tâ ki dokundu hanceri cevri kaza dirig
Bu hâkdane sığmadı ol şehsüvar hayf
Hakkın bu işte hikmeti var şübhesiz Reşid
Baki hemişe adl ile namı mukaddesi

Baş iğdiriib adulara seyfi celâdeti
Ukbada bile söylenecekdir adaleti
Farkeyledi hakikati reyi, kiyaseti
Gark etdi nura gökleri şemsi adaleti
Dini Hudayı eyledi ilâ şecaati
Âli göründü dehri deniden tabiati
Evci kemale erdi makamı imareti
Arzı Mukaddes oldu mutii hükûmeti
Ervahı enbiyaye verirdi bişareti
Cari olurdu Nil'i füyuzı inayeti
Kisra'yi kıldı serbezmini şehameti
Tasdik edildi şevketü şanı hilâfeti
Kâfi göründü ehli fesade mehabeti
Zalimleri helâk ederdi siyaseti
Oldu emin halkı cihan buldu rahati
Gördü kemâli debdebei dinü devleti
Kan ağlamışdı her işiden bu cinayeti
Lâhutıyane hemdem olub kıldı rıhleti
Cennetde oldu rifate bais şehadeti
Fâni değildi himmeti, ikdamı, gayreti

⁂

GAZEL

Öyle âli meşrebim rindan tahassür etmede
İtilâyi kadrime âlem tahayyür etmede

Mülki istiğnade düsturülâmeldir mezhebim
Âlemi ulvîde irfanım teşehhür etmede

Ya neden bilmem esiri zülfi dilberdir gönül
Daima vaslı dilârayı tefekkür etmede

Var imiş iklimi hürriyetde de hâkim meğer
Bendegânı hüsnüne daim tekebbür etmede

Öyle bir âli iken gönlüm esir oldu Reşid
Evveli lâkayd idi şimdi tahazzür etmede

REŞİD

Mustafa Salih Reşid [Paşa], Arnavudluk hanedanından esbak Şûrayı Devlet Reisi Vezir Mehmed Âkif [Paşa] nın oğludur. 1863 [1279 H.] de Yanya'da doğdu.

Bir müddet Galatasaray Sultanî mektebinde, muahharen hususî suretde Arabî, Farisî, tarih, hendese, coğrafya, biraz Fransızca okudu.

1882 [7 Receb 1299] da Âmedî Kalemine namzed ve bir sene sonra asaleten memur oldu. 1895 [12 Receb 1312] de "5000" kuruş maaşla Şûrayı Devlet âzalığına ve teşkilâtı ahirede Mülkiye Dairesi âzalığına tâyin ve maaşı "10.000" kuruşa iblâğ olundu.

1902 [12 Zilkide 1319] da "18.000" kuruş maaşla Sıvas vilâyeti valiliğine ve Meşrutiyetin ilânını müteakıben Dahiliye Nezaretine nasbedildi. İstanbul'a geldi. Hastalığından bahs ile — vazifeye başlamazdan evvel — istifa etdi.

1909 [30 Şevval 1327] de Âyan âzalığına, 1918 [7 Muharrem 1337] de Ahmed İzzet [Paşa] nın kabinesinde Şûrayı Devlet Riyasetine tâyin kılındı. Kabine ile beraber istifa etdi.

1919 [19 Şaban 1337] de Damad Ferid [Paşa] nın kabinesinde Meclisi Vükelâye memur oldu.

1905 [28 Rebiülâhır 1323] de vezaret rütbesini[1] ve muhtelif tarihlerde murassa Osmanî, murassa Mecidî, murassa İftihar nişanlarını, altın ve gümüş İmtiyaz, altın Liyakat madalyalarını ihraz eyledi.

[1] Rütbei vezaret ihsanına dair Sultan Abdalhamide aşağıdaki şifreli telgrafı yazmış, bir sene sonra niyazı is'af olunmuşdur. İstemiyene himmet etmiyorlar. Himmet görmek için de hizmet göstermek icab ediyor:

"Biminnet Velinimetim Padişahı mukaddes ve âzamım;

Bilûtfilmüteal cülûsı mukaddesi şehriyarilerindenberu hizmeti hususiye ve resmiyei mülûkânelerinde şimdiki kapu yoldaşlarımdan ziyade can fidakârane arzı sadakat ve en mühim ve nazük hususatı

Hayli müddet seretanı kebediden muztarib olarak 15 Nisan 1920 [11 Receb 1338] de vefat etdi. Fatih türbesi haziresinde babasının yanına defnolundu.

*
**

Babıâli'ye memur olduğum esnada Reşid Âkif [Paşa] Âmedî kalemi hulefasından bulunduğundan birbirimizi yalnız şahsan tanırdık. Bilâhare Hersekli Ârif Hikmet merhumun delâletile Şehzadebaşı'ndaki konağında görüşüldü. Babasile babamın hukukı kadimesi olduğundan bu cihet de meveddeti takviye etdi.

Sıvas valiliğine tâyin olundukdan sonra daima muhabere edilirdi. Tanzim etdiği gazelleri gönderir, tanzir ve tahmis edilmesini musırrane teklif eylerdi. Şiir ile meşgul olmadığımı, mazur görmesini yazardım. Hersekli gibi mümtaz bir sühansazın —şaşaalı sözlerle— tarif ve takdim etdiği "Bir kemali mücessem!" den âsarı kemal görmek istediğini bildirir, ısrar ederdi. Nâçar, gazellerini tanzir ve tahmis ederdim. Envaı takdir ve tevkiri havi teşekkürnameler gönderirdi. Hakkımda her devirde hürmet ve meveddet gösterirdi.

Zeki, nazük, dilnevaz, muntazam söz söylemeğe itinakâr idi. Dilfirib sözler, sayyadane muamelelerle muhatabını meclûb ve meftun ederdi.

Âşinalarından bazıları, reftar ve küftarda istihzaye mail ve tasannua aşüfte dil olduğundan ve müstehziyane ve mutasanniane kavl ve fiillerinden bahsederlerse de ben, zahiri hale nazır ve bitanei ahvale vukufdan mütahazzirim.

Babası gibi kendi de hanedan idi. Konağı, umumî müsafirhaneye benzerdi. Taşradan gelen müsafürler ve bir suretle mihnete oğrıyanlar orada uzun müddet yer, içer, yatarlardı. Vefa yangınında[1] konak, eşyasile beraber yandığından ve muharebeler sebebile Arnavudluk'daki emlâk v araziden intifa edilmesine imkân kalmadığından zarurete oğradı. Bittabi hanedanlıktan da eser kalmadı. Kalben ve bedenen muztarib oldu.

---

kablelvuku ihbar ile isbatı measiri rukyet ve memlûkiyet eden azad kabul etmez kölenizim. Lûtfen, merhameten femi akdesi hümayunlarından "evlâdım" tabiri şahanesile taltif ve ihya buyurulan bir esdak kulum. Sadrıâzam ve Rıdvan Paşa kullarile beraber ve biraz sonra ulâ olmuş idim. Bahriye ve Maliye Nâzırları kulları âdeta rütbesiz iken kulunuz sayei şahanelerinde esdikayı ricali hilâfet penahileri cümlesinden idim. Burada da Vallahilâzim ve Billâhilkerim ecnebi ve ermeni ve diğer matrudların entrikalarına göğüs gererek geceli gündüzlü can fidakârane çalışıyorum. Vezaretim birkaç kerreelr vadü ferman buyurulmuşdu. Teahhür etdi. Dördüncu ordu müşirini tanımadığım halde gördüğü âsarı sadakati çakeranem üzerine alelûsul terfiim için arzeylediğini kulunuza da bildirmiş iken bu dahi Velinimet Efendimize arzedilmemiş demekdir ki henüz mazharı taltif olamadım. Şübhesiz kimseşizim. Fakat Cenabı Allahdan sonra yalnız Efendimize mensubiyetle müftehirim. Hasbessadaka velbeşeriye meyus olmuyorum desem neuzübillâh yalan söylemiş olurum. Bu suretle taciz münafii edeb ise de penahım, Efendimiz oldukları için bimennihilkerim tasdi ve kıdem ve ehliyetime merhamet buyurulmasını doğrudan doğruya arza cesaret eyledim. Ağlıyarak cülûsı akdesleri ve seri mukaddesleri namına olmak üzere hakkı sarihim olan vezaret için şanı hülendi şahanelerine dehalet eylediğim maruzdur ferman.

18 Ağustos 1321 Sıvas valisi
Reşid

[1] 1918 [20 zilkade 1336]

Sıvas valiliği, ilk taşra memuriyeti olduğu halde reviyetkârane ve adilâne idarei hükûmet ve ahaliyi hoşnud ederek valiler arasında müşarünbilbenan oldu.

Dahiliye Nezaretine tâyin olunarak İstanbul'a geldiği esnada rahatsızlığından dolayı yalnız akribasını kabul edeceğini gazetelerle ilân etmişdi. Gıyaben tanıdığı Diyarbekir'li Emiri, birlikte ziyaretine gitmemizi teklif ettiğinden —o sırada vazifesi pek çok ve pek mühim olan Sadaret Mektubî Kalemi Müdüriyetinde ve birtakım hâsid ve fâsidler arasında ve envai gavail ve meşagil içinde bulunduğum halde— konağa gitmişdik. Mukbillere tekâpu, müdbirlerden tahvili ru eden ebnai ruzgâr, konağı istilâ etmişdi. Bir halde ki odalarda oturacak yer kalmamıştı. Paşanın rahatsızlığından bahs ile züvvare itizar edildiği esnada yine Emiri'nin arzusile "Şeraiti kabuli haiz akribai fikriyeden ve pedermande müntesibandan bulunduğumuz halde mazharı kabul olamıyacağımızı hal ve tavrdan anladığımız cihetle ref'i savta ictisar ve emre intizar ediyoruz" şeklinde müşterek bir varaka yazmışdım. Kenarına aynen şu satırları yazarak iade etmişdi :

"Bahusus sizler gibi nurüluyun ile ihrazı şerefi mülâkat, ruhan, fikren mucibi zindeki ve mübahat olur. Lâkin bir halde bitabım ki giyinemiyorum. Şu suretle kabule cür'et ise her mânasile muvafıkı edeb olamaz. Bir müddetler bîtabane istirahate muhtacım. Birbirimizi biraz müddet görmesek bile manen mülâkatı daimeden hâli addolunamayız. Kabuli maziret müstercadır hazerat".

Cezbi kulubdaki meharetine bu sözler de şehadet eder.

Bilâhare senelerce görüşüldü. İlmî, edebî suhbetler edildi.

Edib, kâtib şair, nüktedan, sühanşinas, mütefattın idi. Söylenilen nikât ve dekayıkı derhal tefehhüm ve takdir ederdi.

Mülâkata uzun müddet fasıla verilmemesini daima ihtar ettiğinden kardeşim merhumla birlikte ziyaretine gitdiğimiz gecelerden birinde uşak, Paşanın konakta bulunmadığını söylemişdi. Ertesi gün nükte âmiz bir tezkire yazmışdım. Şu cevabı vermişti :

"Edibi afüvvı alicenab

Bir hafta kadar yengem duacılarının nezdinde idim. Bu cihetle tezkirei edibanelerini günlet geçdikden sonra ahzü teslim edebildim. Cuma günü ise gecelemek üzere ehibbadan birinin davetine icabet etdiğim için şerefi mülâkatı kiramiyelerinden de mahrum kalmış oldum İşte lâzimei teşekkür bu sebeplerle teahhür etdi. Affı hatapuşanelerine mazhariyetimi ümid ve reca ederim. Sadede gelince hitabı müstetabınız, iştiyakı kadimi cezyid ve fakat tesadüfün hikâye buyrulan insafsızlığı hicab ve teessüri azimi tevlid eyledi. İrfanı müsellemleri de tasdik ve itiraf eder itikadındayım ki belâyı kahri rical yalnız mesanid ve menasıbı âliye üzerinde hükmünü icra ile kalmayub rabıtalı bir uşak tedarükini bile işkâl ediyor. Daha ziyade tafsil ile tasdi etmiş olmayım. Lûtfen hangi gece ikiden biraz sonra teşrife tenezzül ve rağbet buyrulursa bu senakârı samimiyi müştakane muntazır bulacağınızı beyan ve temhidatı dilfiribanelerine karşı burada da kalbî şükranlar ithafına ibtidar ile iktifa eylerim Efendim Hazretleri.

22 kânunisani 1327
Muhibbi Lâyetegayyer
Reşid Akif

Bu cevab da, gönül avlamakda, kendine senakâr tedarük etmekde meharet sahibi olduğunu teyid eden şevahiddendir.

Gençliğindenberi şiir ile iştigal ve üdeba ve şuara ile ihtilât eylediğinden bir divan teşkil edecek kadar manzumeler vücude getirmiş olması melhuzdur. Hanumanını yakan, yıkan yangın, âsarını da mahvetmişdir.

⁂

GAZEL

Mülki tahrib eyledik zevki riyaset namına
Adli yıktık halkı mahvettik siyaset namına
Cismi hürriyet kefen berduş olup ahlâk ile
Defnolunmuştur mezarı ye'se devlet namına
Kaplamışdır arzı Osmaniyi ye'cuci fiten
Kalmamıştır olmıyan zâhir kıyamet namına
Görmedim kadr âşinayı hakperestü kârdan
Vakfegiri hayret oldum istikamet namına
İzzi nefsü hubbi millet, havfı Hak, bir de vükuf
Lâzımı gayri müfarıkdır hükûmet namına
Sâyi zatî, fikri istikbal, ilmü ittihad
Münceli olmak gerek bilcümle millet namına
Zevki malî, neşvei ikbali çok gördüm Reşid
Cümlesinden geldi istiğna kanaat namına

⁂

Ey dizen cevheri esmayı gönülden gönüle
Parladan sonra müsemmayı gönülden gönüle
Başka bir feyzdedir vechi mübini ârif
Sığdırır âlemi mânayı gönülden gönüle
Pertevendaz olan envarı cemâli Hakdır
Gezdiren Kays ile Leylâ'yi gönülden gönüle
Elimizden ne gelir biz ki perişan aklız
Bağlarız zülfi semensayi gönülden gönüle
Mesti lâya'kıliz ol rütbe ki bihavfü reca
Dökeriz neşvei sahbayı gönülden gönüle
Sırrı zatız yedi beyzayi Kelimullahız
Serperiz nuri tecellâyı gönülden gönüle
İhtiyarî değil Allah bilir hali Reşid
Nakş eder sırrı tevellâyı gönülden gönüle

⁂

KIT'A

Mümkin tahammül eylemek insane dehrde
Hubbi vatanla görse dahi bir niçe hasar
Tezlili ehli izzet ederse fakat o yer
Cennet de olsa âdeme lâyik değil karar

***

Rızayi Hudayı gözet pişe kıl
Gönül kırma kemlikten endişe kıl
Bu mezreada insan ne ekse biçer
Reşida şu pendim cihanı değer

REŞİD

Zeynülâbidin Reşid [Bey[1]] Kıbrıs müteselliimi Kafkasyalı Elhac Darbaz Mesrur [Ağa[2]] Zâde esbak Kayseri mutasarrıfı Mehmed Veys [Paşa[3]] nın oğludur. 1846 [1262 H.] da İstanbul'da doğdu.

Hususî muallimlerden Arabî ve Farisî okudu. 1864 [1280 H.] de Sadaret Mektubî Kalemine ve beş altı ay sonra Babıâli Telgraf Odasına devam etdi. 1869 [22 Cümadelâhire 1286] da Trablusı Şam Sancağı Tahrirat Müdirliğine tâyin olundu. "Taktuka" da diyor ki :

"Suriye valisi Raşid [Paşa[4]] mezunen İstanbul'a geldiğinde bittesadüf Boğaziçine işliyen vapurlardan birinin yan kamarasında görüşdüm. Lâkin kim olduğunu bilmiyordum. Bereket versin suhbet, edebiyatı Osmaniye üzerine idi. Yoksa foyamız meydana, ipliğimiz pazara çıkardı. Bu fende Ahfeşin keçisi gibi başımı sallamam. Hâsılı dilkeş suhbetim

1 "Edebiyat Kumkuması" namındaki eserinde diyor ki:
Zeynel: pederin çağırdığı isim. Reşid: kalem mahlâsı.
Abidin: validenin çağırdığı isim. Zeynülâbidin Reşid: heyeti mecmuası.
Bedi: hasbelûhuvve zorı bazu ile Kemal [Bey] den âhiren istihsal olunan mahlâsı müteşairanem.

2 "Taktuka" adlı eserinde diyor ki:
"Büyük pederim 1217 de ammi ile beraber berayı seyahat İstanbula gelir ve dolayısile münasibeti olan Hazine kethudası Salih [Bey] in hanesine müsafir olur. Bu sebeble serbestce saraya gidüb gelmeğe başlar. O sırada Avrupadan ilk defa olarak İstanbula çiçek aşısı getiren tabib, saraya celb buyurulub Sultan Selimi salis "Bir çocuk olsa da tecribe olunsa" buyurmuşlarsa da mabeyncilerden hiçbiri, oğlu üzerinde tecribeyi tecviz edemediği şayi oldukda ceddim, kendi üzerinde tecribe olunmasını kethuda vasıtasile arzetdirir. O vakit için derecei tesiri mechul bir ameliyatın vücudünde tecribesine on üç on dört yaşında bir çocuğun cesareti, mahzuziyeri seniyeyi mucib olarak birçok atiyeye nail olur. İstanbulda kalmasına ve ikmali tahsil etmesine iradei seniye taallûk eder. Sonra da terakkisine sebebi müstakil olur".

3 Kayseride mutasarrıf iken 1882 [1299 H.] de hükûmet dairesinde odanın tavanı çökerek vefat etmişdir. Oğlu Ali Ruhi, Sultan Abdülhamide takdim etdiği kasidede

"Elli yıl sayei şahanede hizmet ederek — Pederim Veys kulun olmuş idi diyehan
Mutasarrıf iken üç yıl oluyor Kayseride — Üstüne ev yıkılub oldu yolunda kurban"

diyor.

4 1876 [1293 H.] da Midhad [Paşa] nın konağında Çerkes Hasan tarafından katledilmişdir.

ve bezle sencane makalâtın, müşarünileyhi meftun etdi. Ailemi sorub anladı. Trablusı Şam Tahrirat Müdirliğine ve istersem Şam'da başka bir memuriyete tâyin edeceğinden bahs ile beraber Suriye'ye gitmemi âdeta reca eyledi. O vakit kim olduğunu anladım ve bittabi muvafakat etdim. Akşam üzeri emri üzerine yalısına oğradım. Masarifi seferiye olarak yüz aded Osmanlı lirası verdi. Kabul etmemek istedim. Çünki ihtiyacım yokdu. Lâkin ısrarıma karşı ademi kabuli muhalifi edeb ve terbiye görerek bizzarure kabul eyledim. Şam'a vusulümüzün üçüncü günü Trablusı Şam Tahrirat Müdirliğine tâyin etdi. § O vakit Trablusı Şam'da mutasarrıf, Kâmil [Paşa] idi. Kıbrıs'da pederlerinin vefatı üzerine kendine ve biraderine ceddimin etdiği muavenet ve insaniyetden bahs ile "Sen, benim veliyyi nimet zâdemsin" diyerek aylarca beni hanesinde müsafir eyledi ve pek nâdir görülen hukuk şinaslık meziyetini temamen gösterdi."

1870 [Remazan 1287] de infisal eyledi. Hüsni [Paşa] nın zabtiye müşirliği ve şair Nevres'in mektubculuğu esnasında mektubcu muavinliğine tâyin ve muahharen azlolundu. Nevres'in tercemei halinde[1] söylendiği vechile "Hilâfı memul Ziya [Paşa] nın verdiği talimat üzerine memuriyeti münhal gösterilüb hazırladıkları" diğer biri nasbedildi.

Zeynülâbidin Reşid, azlini hikâye etdikden sonra diyor ki :

"Müntehası yokuşların inişe
Badıhava çalışırken her işe
Semerimi dayadılar güneşe".

Bana gönderdiği 4 Kânunisâni 1320 tarihli mektubda diyor ki :

"... Nevres [Efendi] nin teşebhüd mikdarı muavinliğinde bulunmuşdum. Serzedei zuhûr olan ve o sırada farkına varılamıyan şeameti cinnetine bendeniz hedef olmuşdum. İnfisalime sebeb oldu. İlk cezanı bizim için okudu. Halbuki Nevres, beni canı gibi severdi. Çünki peder merhumdan pek ziyade iyilik görmüşdü. Beni muavinliğe sevkeden kendi idi. Makulâne ittisale, mecnunane infisale sebebi müstakil oldu. Tafsilini arzetmiş olsam vak'ai garibe kabilinden telâkki buyrulur. Benim kadar berkeşte tali bir âdem tasavvur olunamaz. Kimden hayır ümid etdimse andan zarar gördüm. Halbuki kimseye zararım dokunmamışdır. Bilâsebebin bir karıncayı incitmemişimdir".

1871 [25 Receb 1288] de Suriye Vilâyeti Mektubî Muavinliğine nasbedildi. Şam'a varmazdan evvel muavinlikler lâğvolunduğundan açıkda kaldı.

1872 [22 Safer 1289] de Kıbrıs Tahrirat Müdirliğine tâyin edilerek bir seneden fazla hizmet etdi. 1876 [22 Muharrem 1293] da İşkodra mektubcusu oldu.

Daha sonra Fırkai ıslahiye baş kitabetile esbak Maliye Nâzırı Yusûf [Paşa] nın maiyetinde iki sene kadar Erzurum, Van vilâyetlerinde dolaşdı. Vazifeyi bitirerek Trabzon'a avdetlerinde Yusûf [Paşa] nın İstanbul'a gelmesi istenilmediğin-

[1] 1195 inci sahifededir.

den son iş'ara kadar Trabzon'da oturması cevaben bildirildi. Reşid [Bey], iş görmeden maaş almağı arzu etmediğinden istifa etdi. İstanbul'a döndü.

Muahharen Trabzon, Adana, Trablusı Garb ve Haleb mektubculuklarına tâyin kılındı. Bir aralık vekâleten Deyrizor mutasarrıflığında bulundu. 1909 da tekaüd edildi.

Ulâ sınıfı evveli rütbesini, üçüncü Mecidî nişanını, gümüş Liyakat madalyasını ihraz eyledi.

Bir müddet Haleb'de, daha sonra —zevcesi, Cezzar Mustafa [Bey] in kızının arazisi bulunduğundan dolayı— Edirne'de oturdu.

1921 de [1329 Cümadelâhiresinin 2 nci gecesi] vefat etdi. Edirne Mevlevîhanesi kabristanında esbak Şeyhulislâm Musa Kâzım [Efendi] nin civarına defnolundu. Vefatından iki sene evvel âmâ târi olmuşdu.

*
**

Mukaddema, "Kemalülmeşahîr" nâmile tertibine başladığım bir esere yazılmak üzere şair Ali Ruhi merhumun tercemei halini büyük kardeşi Zeynülâbidin Reşid [Bey] den istedim. Derhal mes'ulümü islaf etdi. O günden vefatına yakın zemanlara kadar bana « يا نور العين » hitabile edebî ve tarihî nice dekaiki hâvi mektublar[1] yazdı. Hürmet ve meveddet gösterdi.

Bir aralık kendi tercemei halini de istedim. Senelerce ihtar etdikden sonra aşağıdaki makaleyi gönderdi.

Mektublarının birinde diyor ki :

İnsan, tercemei halini yazarken kendini dev âyinesinde görür. Nevrakımı ise hiç göremez. Serküzeşt ise öyle değildir. Zatâlinizi İsa gibi muhyiü emvat görüyorum ve mesleki âlinizi pek takdir ediyorum. Her kula bu nasib olmaz. Sayiniz meşhur olsun".

Diğer bir mektubunda da diyor ki :

"İnsan, kendi tercemei halini yazamaz. Medheste çirkin olur. Aksi için kalemi ebkem olur. Hâsılı bir şeye benzemez".

Yukarıda bahsedilen tercemei hali :

"İbnülemin Mahmud Kemal [Bey], tercemei halimi istemiş ve bizi de âdem yerine koymuş idi. Buna teşekkürden başka diyecek yokdur. Beynimizde giyabî bir muarefe hâsıl olmuşdu. Muarefenin esası pederile pederimin, biraderim Ali Ruhi ile kendilerinin[2] arasındaki ülfet ve ünsiyetdir. İşte o esas, bence kıymetdar bir yadigârı âşinayı husule getirdi. Ancak yazub göndermeğe değer meydanda hiç bir şey

[1] Evimizin ecnebi askerler tarafından cebren işgalinde bir kısmı zayi oldu. Bir kısmı mahfuzdur.

[2] Merhum, bunda zühûl etmişdir. Ben, Ali Ruhiyi görmedim. Onu da tanıyan babam Mehmed Emin Paşa merhumdur. Zaten babamın, ulemadan, üdebadan, şuaradan tanımadığı yokdu.

yok. Fakat madameki bir defa boş bulunub söz verdim. Var yok bir şey yazmak lâzım geliyor. İki senedenberi belki iki yüz defa yazdım, bozdum. Bir şeye benzetemeyüb mütehayyir kaldım. Yalancı çıkdım. Dün gece Niyal zâdelerden Neş'et [Bey], berayı veda yanıma geldi, Mahmud Kemal [Bey] le muhaberemize vukufu olduğu cihetle vasıtai ülfet olmak üzere benden mektub istedi. Yazarım diyerek vadetdim. Halbuki tercemei halimden evvel miri müşarünileyhe mektub göndermemeğe kat'iyyen azmetmiş ve karar vermiş idim. Bu sebeble müşkilât tezauf etdi ve mecburiyeti kat'iye serzedei zuhûr oldu. Anın üzerine sıfâtı gayri mevcude ile tercemei halimi böylece tezyin eyledim :

Rakımülhuruf Derbaz Zâde Zeynülâbidin Reşid [Bey] in hiç bir fenne tamamile ihtisası yokdur. Malûmatı hudayî nabit nebatatı gayri müsmire ve nafia kabilindendir. Külli aybından başka hem hodpesend, hem anuddur. Nuh deyüb peygamber demiyen muannidlerdendir. Hattâ münşii meşhur Kenan [Bey[1]] merhum ve mağfurun, babası Veys Paşaya gönderdiği bir mektubda "Mahdumı inad mutadı âlileri.." diyerek şikâyetde bulunmuş ve inadından yaka silkmişdi. Mizacı asra vukufsuzluğundan mı, yoksa iktidarsızlığından mı, yahud bizce mechul olan bir sebebden dolayı mı her nedense kırk yıldır patrik hazretlerinin merkebine hizmet etdiği halde hâlâ mektubculukdan kurtulamamış ve bir baltaya sap olamamışdır. Pesmandei emsal ve akran olduğundan nâşi meyusdur. İşretle melûfdur.

Meşrebinde televvün yoksa da pek mümtezic addolunmaz. Mütekebbir değilse de mütevazı da değildir. Muamelesi umum hakkında siyyan olduğundan mafevkında bulunan heriflerin nazarında muamele naşinaslıkla mevsuf ve merdüm gürizlikden dolayı vahşetle mârufdur. Kendi de muterizlere bu beyt ile cevab veriyor :

آدمی در عالم خاکی نمی آید بدست . عالم دیگر باید ساخت ازنو آدمی

Ulûmı riyaziyede hiç behresi yokdur. Kara cümlede bile kara cahil addolunur. Bulunduğu mahallerde haini dinü devlet olan melûn mürtekibler hakkında zebandirazlık ettiği cihetle memurlardan kendine mahabbet edenler, tarafdar olanlar nâdirdir. Bazı mürtekibler, irtikâbı da terzil etdiler. Çehrei irtikâbda mevcud nikab ve nisabı hicabı kaldırdılar.

Çalgıdan, mesirelerden asla hoşlanmaz. Altı yedi senedir Haleb'dedir. Hâlâ bir mesireye gitmemiş ve camilerin, mescidlerin birine bile oğramamışdır[2]. İstanbul'da Sadâbadla Göksu'dan ve büyük Çamlıca'dan başka mahalle gitmediği ve müddeti ömründe arabaların arkasına kelb gibi düşmek ve gençliğinde bile muhadderatı islâmiyeye söz atmak gibi perde birunane halü harekette bulunmadığını ve mevakii tühmetden tebaud eylediğini maalkasem söyliyor.

---

1 Tercemei hali 859 uncu sahifededir.

2 "Zeynülâbidin" olduğu halde böyle diyor. "Zeynülfasikin" olsaydı ne derdi?

Ben kimseye fenalık etmedim diyorum. Maksadım, bana fenalık etmiyen kimseye etmedim demekdir. Yoksa birine iki ile mukabelede asla terahiyi tecviz edenlerden değilim.

7 Nisan 1323 Esseyid Zeynülâbidin Reşid"

***

Muhtelif tarihlerde gönderdiği mektublarda kendine dair söylediği sözlerden bazıları naklolundu :

"Zâtı âlii edibaneleriyle muhabereye başlamazdan evvel kalemi, parmaklarıma sarılacak, dolaşacak, ısıracak yılan, kâgadı, nebbaş tınetanı zemanenin dendanı hırs ve tamala parçalanmış kefen gibi soluk görüyordum.

O solukluk ulüvvi himmetinizle bittedric zail olmaktadır. Hattâ sadamatı mevanii haileye müsadif ve gönlümün arzuyi daimine muhalif hafta ki mektub gönderemediğim hafta olacakdır, onı heder olmuş meş'um bir hafta addediyorum".

"... tabiatimden, hilkatimden Huda bilir ya, hiç memnun değilim. Ademi memnuniyetimden dolayı bu kıt'ayı vaktile söylemişdim :

Olmuş olsaydı eğer âmedüşüd destimde
Böyle gelmekden ise gelmez idim dünyaye
Hilkatimden benim olmazsa peşiman Halik
Şaşarım ben dahi ol Halikı bihemtaye[1]

Çünki sabavet ve hadasetimdenberi cümle meşhudat, mesmuat, tevarihdeki bin yıllık vukuat, lâzımı gayrı mufarık gibi hatırımdan çıkmıyor, uykumu kaçırıyor, beni hasta ediyor. Zira uzun uzadıya zihnimde muhakeme ediyorum. Meselâ İbni Alkem, bu hiyaneti niçün yaptı? İbni Mülcem, Hazreti Ali'yi niçün öldürdü? Firavn, niçün Uluhiyet dâvasında bulundu? Bayram [Paşa] Nefi'ye nasıl kıydı? «وقس عليه البواقى» [2]

***

"Papazın çiftliği — Büyük pederim Kıbrıs mütesellimi iken bir papazın çiftliğini bin liraya satın alır, lâkin birrıza değil. Papaz, göz yaşı dökerek satar. Satmasa belki kellesi gidecek. Bu çiftliğin mahsulü validemin hanesine girer, o aile perişan olur. Bu çiftliğin mahsulü Koniçeli Hüseyin [Bey] in hanesine girer, efradı aile münkarız olur. O çiftlik alındığı fiatle satılır. Esmanile ne alındıyse hayretmedi. Şeameti zahir ve bahir oldu.

---

1 "Böyle herze, eseri mestidir!.."

2 Vaktile terceme-i halini كمال العصمه namile yazub tabettirdiğim teracimi ahval mütehassısı İsmet [Efendi] merhum da böyle söylerdi.

Ceddimden, pederimden ne kaldiyse dağıtdım. Evde hiç bir şey bırakmadım. Lehülhamd bu sebeble o nuhusetden de bir dereceye kadar kurtulduk. Ne yaparsan yap, papazın çiftliğine dokunma. Tafsilât verirsem ibretengiz bir roman olür."

***

"... Cebbarzâdelerden Fettah [Bey] merhumun hafidesi ve sadrıâzam İçilli Ahmed [Paşa] Zâde Abdürrahman [Paşa] nın kerimesi Nafia [Hanım] ı[1] alarak Köçeoğullarına intikal eden Arnavudköyü'ndeki yalıya iç küveği girmişdim. O zeman on yedi yaşımda idim. İşte o sırada kayınbiraderlerimin ilhahile Göksu'ya ve Çamlıca'lara üç dört defa gitdim. Kumardan, işretden vakit bulamazdım ki gideyim.

Bağlarbaşı'nda Yağcı İzzet[2] bağına mülâsık bir ufak ve harab köşklü bağımız vardı. Ahbab eksik olmazdı. Bunlar iki kısım idi. Bir kısmı Ârif Hikmet [Bey] gibi deryakeş harabatîler, bir kısmı Kemal [Paşa] Zâde Said [Bey] gibi kumarbazlar idi. İki ateşi hanmansuz arasında ünfüvanı şebabımı, bünyanı sıhhatimi, servet ve rahatimi harab ve yebab etdim. Bendehaneniz bir hafta meyhane, bir hafta kumarhane olurdu. Genclik kibr ve gururundan olmak gerekdir ki hey'eti ictimaiye içün taun ve kolera mikroblarından muzır olan bu iki güruhi mekruhi ademi kabul, ulüvvi cenabe muhalif gibi görünürdü. Hatifi gayb ise «این انت یا غافل» hitabile beni muateb ederdi. Bunlardan gördüğüm mazarratın tafsilâtile telvisi sahaif etmeği tenezzül addediyorum."

***

'... Hatırıma geldikce hâlâ arakrizi hacâlet oluyorum. Bir gün pederim. Füad [Paşa] ya yazdığı tezkireyi benimle gönderdi. لنشئه

Gözüm kaldı Füad'ın meclisinde Hayatülkalb var İsa deminde

Şinasi [Efendi] geldi. "Tasviri Efkâr" matbaasında tabolunmuş "Şefiknâme" den bir nüsha takdim etdi. Paşa, "Pek muğlak yazılmış derler. Evvelce mütaleanız var mı, biraz okuyunuz, dinleyelim" buyurdu.

Ammimin[3] kainbiraderi şair Kâzım [Paşa[4]] daha evvel beni görüşdürmüştü. Edebiyat ile işttigalimi bilirdi. "Hayır efendim, hiç görmedim" dedikden sonra — avampesendane tâbir ile — bülbül gibi okumıya başladım. Halbuki "Şefiknâme" yi muhacirin komisyonu reisi Rıza [Paşa] nın[5] biraderi Hacı Abdi [Bey] den

[1] Reşid [Bey] izdivac ve iftirak ve ailenin encamı haline dair "Denizden katre, güneşten zerre" unvanlı bir makale göndermiş ve "Sizin içün dehşetli bir trajedi zemini ihzar etdim" demişdi.

[2] Muasırı olan mürekkebci İzzet gibi zemanının pek tuhaf ve maruf âdemlerindendir.

[3] Vilâyet defterdarlıklarında bulunmuş olan Salih Rifat [Bey] dir. "Fatin Tezkiresi" nde üç dört satırlık tercemei hali ile bir gazeli mündericdir.

[4] Tercemei hali 801 inci sahifededir.

[5] "Sefiri kasir" namile maruf olan Rıza [Paşa] dır.

mükemmelen okumuşdum. Abdi [Bey], muhakkiki Tusi gibi idi. Arasıra Şinâsi [Efendi] ye "şurasını anlıyamadım" derdi. Ben an'anesile izahat verirdim. Şinâsi'ye şakkı şefe etdirmezdim.

Acaba Füad [Paşa]yı okumadığıma kandırabildim mi, heyhat. Arnavud köyüne vükelâ vapurile giderdim. Bir akşam Füad [Paşa], Yusüf Kâmil [Paşa] ya med'uv imiş. Vapurda beni gördü, tenezzülen âşinalık etdi. Şefik [Efendi] yi takliden arzederim ki gülehkûşei mübahatın, târemi bâlâye hemser oldu. Kâmil [Paşa] hazretlerine bir şeyler anlatmağa başladı, anlatdıkca müşarünileyh, kahkaha ile gülüyordu. Arada sırada bana doğru itarei kındili nigâh ediyordu. Zaten komşuluk sebebile birkaç defa teşerrüf etmişdim. Arası tahminen bir hafta geçmişdi, bir cuma günü Kâmil [Paşa] beni istedi, gitdim. Birçok iltifat buyurdukdan sonra Nefî'nin Farisî divanından birkaç kaside, emriyle, okudum. Biraz sonra yanındaki "Hamsei Nerkisi" nin mukaddemesini okumağa başladı. Tesadüfatı garibeden olarak Hamseyi de Hacı Abdi [Bey] le müzakere etmiş ve mukaddimesindeki noksanı fazılı müşarünileyhden işitmişdim. Müşarünileyh, mukaddimede noksan iddia etdi ve nüshai sahihasını Hamidiye kütübhanesinde buldu ve isbatı müdda etdi. Mukaddime ile tetümmeyi ezber okudum. Paşa, "yanlış olduğunu kimden işitdin" buyurdu. Kaba tâbir ile noksanı terbiyeden dolayı "görünen köye kılağuz istemez" dedim. Bu söz hoşuna giderek gülmeden bayılacakdı. Biraz letaifden sonra "Hocalarınızın ve kâtiblerinizin içinde "Şefiknâme" yi okutacak ve Hamse'nin mukaddimesindeki noksanı fark edecek derecede ashabı vukufdan bir müdekkik tahattur edemedim. Zekâvetin gayri münker. Lâkin bu derecede vükuf ve ihataya gençliğin ademi müsaadesi de malûmdur" buyurdu. Hakikati söyledim. Bir avuc altun ihsan buyurdu. Hacı Abdi [Bey] le birkaç kerre yalıya, konağa davet etdi.

Bir hafta sonra yine beni çağırtdı. "Şefiknâme" yi okutdurdu. Neresini sordu ise izahat verdim. Mahmud Celâlüddin [Paşa[1]], "Şefiknâme Şerhi" tabolundukdan sonra bir nüshasını pedere göndereceğini vadetmiş ve Kıbrıs'da bulunan pedere yazdığı beligane bir mektubda andan bahseylemişdi. Bu mektubu Kâmil [Paşa] hazretlerine gösterdikde "Nafile gönderme, tekellüfe düşme. Şerhi de oğlu, metni de oğlu, hâşiyesi de oğlu, muamması da oğlu" buyurmuşlardır."

⁂

"Âlemi edebiyatda benim için velev en şerefsiz mahallinde olsun bir makam tahsisi nakş berab gibi paydar olmaz. Abdi âciz, meydanı sühanin eri değildir. Esvatı kalemiyemde nâdiren tesadüf olunabilen hoşa gidecek bir nağmeyi de دمية من غير دام makamında telâkki etmelidir."

⁂

[1] Tercemei hali 207 inci sahifededir.

"Gönderdiğiniz Remazan tebriki ile zeyli, beni işretden geçirdi. Hüsni tesir etdi. Artık :

Düşmezse nola gül gibi sağar elimizden
Ne taibi beyhude vü ne tevbe şikestiz

beytini okumaz oldum. Zaten müdmini hamr değildim. Bekri Mustafa'ya halef olmak müsabakatını kazanamamışdım".

⁂

"... Fransızcaya merak etdim. Evvelce on beş yirmi defa başlamış, bırakmışdım. Şimdi yeniden bir heves geldi. Terceme edebiliyorum. Lâkin tekellüm, müteassir. Terceme de kolay değil, kök sökmek kadar müşkilce, belki ruhanî bir işkence oluyor. Meleke hâsıl olmıyan şeylerin kolayı da güçdür".

⁂

"... Ratbü yabis, şütür gürbe, hezeyanı mahmum kabilinden olan manzum sözlerimi bir araya toplamış olsaydım yine Esad Muhlis [Paşa] divançesi kadar bir kıt'a teşkil etmezdi. Âsarı maruza, evrakı perişan üzerinde idi. Pederin kitablariyle beraber âfetzedei yedi tetavül oldu. Zadei tabiatten hatırda kalandan başka kalmadı.

Hatırınişanım olanlardan yakında bir şey takdim ederim[1]".

⁂

"Edebiyat Kumkuması" ve "Taktuka" isimli iki edebi risalesi 1908 - 1909 [1326 - 1327 H.] da Haleb'de basılmışdır. "Sefinei Nuh" namındaki eseri tabolunmamışdır. "Makamatı Hariri" nin bir kısmını terceme etmişdir. Namık Kemal, Hersekli ve Nevres takriz yazmışlardır.

⁂

Hersekli Ârif Hikmet'in gazeline söylediği nazireden :

Bülbüli gülbanki tecellâyi aşk — Tarfı gülistanı çemenden gelir
Cazibei aşk ile Veysel karen — Merhalei budi Yemen'den gelir
Hubbi vatan zinetidir milletin — Gayreti din hubbi vatandan gelir
İzzeti rütbeyle bilen eblehin — Neşesi hadrayı demenden gelir
Doğru demiş Ârifi hikmetşinas — "Herne gelirse sana senden gelir"
Fikrime teshiri cihan ey bedi' — Kuvveti tesiri sühanden gelir

⁂

[1] Göndermedi.

BİR GAZELDEN

Gönül bir noktai dağı derundur — Ki sevda âşina divane meşreb
Kemer beste hired bir çakerimdir — Ki kudsî fıtratü bigâne meşreb[1]

⁂

Dilim müstağnii gâmı dü âlemdir hakikatde
Rüsumü külfeti bilmez aceb bir lâübalidir

⁂

Müddea tasviri gamdir dest ber cam olmadan
Ahdır maksudumuz her dem mey âşam olmadan

⁂

Meslekimden ben de memnunum ki etmem iltifat
Mesnedi ikbal için asrın Cemü Darasına

⁂

Kalmamıştır dilde takat dad için bidad için
İtiraza yer bulunmaz hükmi istibdad için

⁂

Bülbül olmuş tercemanı hamemin
Dilküşadır dasitanı hamemin[2]

⁂

Müşteri çıkmaz ana tâ be kıyamet bir ferd
Nushasın alsa ele matbaa olsa dellâl

⁂

KIT'A

Âferin ey padişahın himmet âra daveri
Millete bezl eyledin cem' etdiğin simü zeri

---

[1] Reşid [Bey] diyor ki: "Bu beyitlerim hiç bir meziyyeti haiz olmadığı halde Namık Kemal "Fahriye böyle söylenir" demişdi.

[2] Buna aşağıdaki beyti ilâve ederek Hersekli Ârif Hikmetin divanına yazdığım mukaddimeye dercetmişdim:

Mürdeyi ihyaye vardır kudreti — Sanki İsadır lisanı hamemin.

Böyle lâzımdır bu gün de ey vezir ibnülvezir
Kim hamiyyetdir veren mahiyyete zibü feri[1]

⁂

Levhasın asmak dürüst olmaz makamı rağbete
İ'vicacı heyetin manide tasvir eylese
Öşri mi'şarı yine gelmez husule fiskının
Tâ kıyamet kâtibi âmal tahrir eylese[2]

⁂

Hoca Kâmil namında biri hakkında :

Hacei sahib cehalet kâselisi muhteşem
Feylesofi pür tekayyüd kâmili nakıs ayar
Mübtedayı ilmine cehlü inadı bir haber
Müntehayı aslına mechuli mutlak bir şiar

⁂

Kıbrıs Naibi hakkında :

Her akşam sed olur babı şeriat fısk içün burda
Görülmüş mü bu denlu Kadii bîar bir yerde
Bir akşam eyledim ahvalini teftiş hem gördüm
"Yıkılmış kendi bir yerde yatar destar bir yerde"

⁂

Erzel mi aceb lâin..... Mader behata..... den
Kâzım da hakikaten denîdir Bin kerre Naimi bihayadan[3]

---

[1] Reşid [Bey] bir mektubunda diyor ki: "Muharebe zemanında [1293 Rus muharebesi] Erzincanlı İzzet [Paşa*] nın onbin lira iane etdiği işidilmişdi, bu kıt'ayı söylemişdim, "Sadakat" gazetesi yazdı. Halbuki ianenin aslı yokmuş".

[2] Bir mektubunda diyor ki: "Resmimi göndereceğim, altına bu kıtayı yazınız. İvicac yoksa da maadası mevcuddur. Bu kıtayı Kıbrıslı Kâmil Paşa hakkında söylemişdim"

[3] Tanziminin sebebi, Diyarbekirli Naim'in tercemei hali [Sahife 1083] sırasında yazılmışdır.

* Tercemei hali 756 ıncı sahifededir.

REŞİD

Reşid [Efendi], Muş müftisinin oğludur. "Müfti Zâde" namile muarrefdir. Memleketinde tahsili ilim ettikden sonra İstanbul'a geldi. Medresede tahsilini ikmal etdi.

"Nazımülhikem" denilen Hamdi [Bey] in[1] idaresindeki "Medresei Edebiye" de, sonra Vefa ve Mercan İdadi'lerinde Farisî okutdu. Damad Mahmud [Paşa] nın oğlu Sabahuddin [Bey] e Farisî tedris etdi. Onların Avrupa'ya savuşmaları üzerine Kastamoni'ye nefyolundu. Meşrutiyetin ilânından sonra İstanbul'a geldi. Kütübhaneler müfettişliğine tâyin olundu.

Muahharen Anadolu'da birkaç sancak mutasarrıflığında bulundu. İnfisal ettikden sonra İstanbul'a döndü. Burada geçinemediğinden kitablarını satarak — eski menfası olan — Kastamoni'ye gitdi. Takriben on sene evvel orada vefat eylediği mervidir[2].

Uzunca boylu, kırca sakallı, başı kılsız idi. Arab ve Fürs lisanlarına vâkıf idi. Eş'arı azdır. Fakat istediği zeman, pek güzel söylediği eldeki nümuneden anlaşılıyor.

*
**

Şair Muhiddin Raif[1], Reşid merhumun bir gazelile bir gazelinin iki beytini — kemâli takdir ile — okuyarak "Son Asır Türk Şairleri" ne yazılmasını — şairlik gayretile — tavsiye etdi. "Reşid [Efendi] yi şahsan pek iyi tanırsam da ülfetim yokdu. Tercemei halini ve şiirlerini hiç bilmem. Ben, malûmata malik değilken başkalarına nasıl malûmat vereyim?" dedim. "Bildiğim kadar söyliyeyim. Hiç olmazsa ademceğızın ismi unudulmamış olur" dedi.

Oğlundan malûmat alınmasını bilâhare ihtar etdiler. Ankara'da bulunduğunu zahmetle öğrenüb, arkadaşlarından biriyle, daha sonra posta ile iki mektub gönderdim. Aradan aylar gecdi, cevab gelmedi.

Gel, kelin perçemini tut bakalım! benden ziyade alâkadar olması lâzım gelen oğul cevab vermezse, âşinalar malûmat vermezlerse, bir yerde bir kayıd bulunmazsa ben, ne yazabilirim?

---

[1] Tercemei halleri 536, 993 ncü sahifelerdedir.

[2] Şu halde 1929 da vefat etmiş olacak. Hakikat, bence mechuldür.

Muhyiddin Raif, Bayezid kütübhanei umumisi müdiri üstad İsmail Saib ve Bay Ebülhayr ile başbaşa verüb — tercemei hal namına — ortaya koyduğumuz şu birkaç satır yazıyı hoş görmek icab eder.

Hoş görmiyenler, mechuli mutlakdan malûmi muhakkak çıkarmağa kadir olanlardır. Ben, henüz o kudreti ihraz edemedim.

⁂

GAZEL

Feyzi eşkimle rühun gülgûnter oldu lâleden
Revnakı artar gülistanın tabiî jaleden
Yakdı dünyayı nigâhı ateşînin ey peri
Sihri çeşmanın belâdan şulei cevvaleden
Ziri kâkülden gören nuri cebinin zan eder
Mah doğmuşdur yine aguşi nazı haleden
Lâli nabın bus edub buldum hayatı cavidan
Âbı Hızrı nuş kıldım ateşi seyyaleden
Olmasaydı merhemi canım ümidi vusletin
İnledirdim kubbei eflâki aksi naleden
Aşkdır sermayei îmanü irfanım Reşid
Ben dönersem kâfirim bu mezhebi çil saleden

⁂

Gözlerinden feyz alub taksim kılmış neşveyi
Sâkii bezmi ezel, peymaneden peymaneye
Âşinayanı mahabbet, dağdarı intizar
Devleti didar heb bigâneden bigâneye

REŞİD

Mustafa Reşid [Bey], Edirne'de Kadiri Hane Şeyhi Ahmed Niyazi [Efendi]nin oğludur. 1861 [1277 H.] de Edirne'de doğdu.

On dört yaşında İstanbul'a geldi. Biraz okudukdan sonra matbuata intisab etdi. "Basiret" gazetesine küçük fıkralarla başlıyarak birkaç sene sonra makaleler ve — o zemanların tâbirile — "Bendi mahsus" lar yazdı.

Bilâhare "Şark", daha sonra "Envarı Zekâ" namiyle çıkardığı mevkut risaleler, edebiyat sahasında iştiharına sebeb oldu. Küçük romanlar, edebî risaleler neşretdi.

Namık Kemal ile muhabere eder ve "Âferin Reşidcik! sen âdeta âdem olmağa istidad gösteriyorsun" ve "Evlâd", "Ağabey" gibi iltifatlarına nail olurdu.

Bir müddet Adliye Nezaretine devam etdi. Muahharen Maarif Nezaretine naklolundu, tedricen Mektubî Kalemi Müdürliğine daha sonra Mektubî Muavinliğine ve rütbesi de Ulâ sınıfı sânısine irtika etdi.

1936 Teşrinievvelinin 7 nci gecesi [20 Receb 1355] Beyoğlu'nda Bekâr sokağındaki ikametgâhında sektei kalbiyeden vefat etdi.

*
**

BASILAN ESERLERİ

"Şark", "Envarı Zekâ", "Şuküfei İstiğrak", "Medfun Emeller", "Tezkiri Mazi", "Tesaviri Hayat", "Cüzdanımdan Birkaç Yaprak", "Hayali Şebab", "Müntehabatı Cedide", "Çocuklara Münşaat", "Hazinei Mekâtib", "İnşa Muallimi", "Muharreratı Nisvan", "Bir Çiçek Demeti", "Göz Yaşları", "Yeis, yahud Bir Cürmi Meşhud", "Klora", "Hayf", "Lorans", "Neyyir", "Ressam", "Pembe Ferace", "Bir Kızın Hatası", "Tesiri Terbiye", "Son Salon ve Aşk", "Küfranı Nimet", "İzdivac - İmtizac", "Defteri Amalimden Bir Fasıl".

*
**

Süleyman Nazif "Âti" gazetesine[1] yazdığı makalede diyor ki :

"... Şinasi edebiyatına vatan mahabbetini koyan Namık Kemal ise kadın mahabbetini sokan da Mustafa Reşid'dir. Eserleri intişar etdiği günler, Babıâli caddesindeki kitabcı dükkânlarında küçük hanımlar için mübayeatda bulunan büyük konakların lala veya ayvazları daha çok görülürdü.

§ Üslûbu kendisine hs, ahenkdar bir sadelikle taravetdar ve munakkahdır. Diyebilirim ki üç kelimeyi tecavüz eden bir cümlesinden "Çiçek Demeti" müellifi derhal nez'i übüvvet eder. Bilihtiyar mı, bil'ıztırar mı bilmem, uzun senelerdenberi istitar etmişdi. Bu eski ve muazzez âşinayı hisü yadımızı "Edebiyatı Umumiye Mecmuası" tekrar hayata, yani neşriyata davet etdi."

*
**

"Tezkiri Mazi" namındaki eserini, pek küçük yaşda iken Kozan'da okumuşdum. Pek beğenmişdim. Eserin muharririni görmek arzusunda bulunmuşdum.

Evaili şebabda bir mektebi hususînin müntehi sınıfına birkaç sene tarih ve edebiyat tedris etmişdim. Edebiyat imtihanına Maarif Nezaretince mümeyyiz olarak Mustafa Reşid [Bey] gönderilmişdi. İlk defa o gün görüşmüşdük. Yadigâr olarak şu kıt'ayı yazub vermişdi :

"Heb velvelei hayat birgün Fermanber olur sukûni kabre
Ey yolcu! senin de menzilindir Bigâne bulunduğun şu hufre".

*
**

Seksenlik bir piri cevannüma idi. "Medfun Emeller" e dair cevaben yazdığı tezkirede Süleyman Nazif "daima genc üstadı kadimimiz" diye hitab etmişdi.

Yaşını almış yürümüşken çehresi, vücudü, hareketi, kıyafeti, tuvaleti ile genclerin de gıbtasını celbederdi. O, ihtiyar olduğu halde ihtiyar olmaksızın ölenlerdendir.

Yazılarında zerafet, nazarı dikkate çarpar. Nesri, nazmından güzeldir. Bütün eserlerinde aşk ve alâkadan başka bir şey yokdur. Bütün hayatında aşk ve alâka terennüm etmişdir. Nazif, ona "muaşeka şairisiniz" demekde pek haklıdır.

Bir gün —kendisi gibi hayatının son gününe kadar genc kalan— Abdülhak Hamid merhumun evinde tesadüf etdim. Ardını kesmeksizin kendi şarkı güftelerini okuyordu. Hâmid'in sıkıldığı da yüzünden okunuyordu. Hüzzardan Hüseyin Danişe hitaben şu eski beyti yüksek sesle okudum :

"Sikender seyr isen de sedi nutk et pişi kâmilde
Aristoyı hakikatbiyne nakli macera olmaz".

Hâmid, bıyık altından gülmeğe başladı. Araya söz karışdırıldı. Reşid de güfte okumağa nihayet verdi.

*
**

[1] 19 Temmuz 1334

Muallim Naci[1] hangi sebeble kızmış ise Mustafa Reşid'e hitaben — iki tarafa da lâyık olmıyan — şu kıt'ayı söylemişdir :

Ne anlarsın ne istifham edersin anlayanlardan
Aceb nakabili har şivesin mahluku aharsın
Beni tahkir eder her kavlü filile diyormuşsun
Seni tahkire hacet var mıdır zâten muhakkarsın".

*
**

TAHATTUR ET

O şeb ki bedri nevbahar atar çiçek, saçar safa
Nişimenin olursa bir hadikai ferahfeza
Halel verirse bir ara derin sükûna bir neva
Birinci itirafımı tahattur et, terennüm et

O dem ki âfitab olur medarı feyzi gülsitan
Verir nesimi anberin dili nizara taze can
Serir olursa hüsnüne kenarı âbı hoş revan
Sirişki bezmi vusleti tahattur et, tebessüm et

O günki sarsarı hazan serer çiçekleri yere
Cuyuşi gam hücum eder semaye, arza, dillere
İdersen ittikâ yine gurubda o mermere
Vedaı can hıraşmı tahattur et, teellüm et

*
**

ŞARKI

Ada'dan gitdi seninle bütün ezvaku safa
Çamları aldı gam ey nâdirei hüsnü beha
Her tarafdan geliyor badı hazanla şu sada
Görecek mi göz o nâdir gülü bir kerre daha

Mabedi aşkın olan "Dil" de her akşam ey yâr
Anıyor ande geçen her demi zevki dili zar
Şunu tekrar ediyor dil ile birlikde hezar
Görecek mi göz o nâdir gülü bir kerre daha

*
**

[1] Tercemei hali 1032 nci sahifededir

ŞARKI

Çeşmeye inerdi dağdan pek erken
Seher yıldızının rakibi bir kız
Yürüyüşü aklı kapardı benden
İniyor sanırdım gökden bir yıldız

Gül yüzüne bahar aksini salmış
Gözünün rengini seherden çalmış
Saçının telini güneşden almış
Bu saçlar olurdu destiye yaldız

Uzakda bir dağa dalgın bakardı
Gözlerinden iri yaşlar akardı
Bu dumanlı dağ hep kızı yakardı
Yüreğini çalmış orda bir hırsız

REŞİD

Mehmed Reşid [Efendi], Topcu binbaşılarından Mustafa [Efendi] nin oğludur. 1861 [1277 H.] de Bağdad'da doğdu[1].

Yedi yaşında — asıl vatanı olan — Üsküdar'a geldi. İbtidaî tahsili bitirdikden sonra Hoca Hafız İbrahim [Efendi] den tasavvurata kadar okudu. Bilâhare mutalea ile malûmatını arttırdı.

Gönüllü asker yazılarak — babasının gayretile — neferlikden mülâzimliğe kadar yükseldikden sonra istifa etdi. Mülga Nafıa Nezaretinde bir kitabete tâyin kılındı. Meşrutiyetin ilânını müteakiben yapılan tensikatda kadro haricinde bırakıldı. Kendi talebi üzerine 1919 da — pek az maaşla — tekaüd edildi.

11 Mart 1939 [20 Muharrem 1358] da vefat etdi. Karaca Ahmed kabristanına defnolundu. Maaşının azlığı ve yaşının çokluğu, biçareyi zaruret ve mihnetin son mertebesine getirmişdi. Fukarayı sabirinden idi.

Arabî ve Farisî'ye vâkıfdı. Tasavvuf ve edebiyatda behresi vardı. İmamı Gazalî'nin « ايها الولد » namındaki risalesini terceme etmişdir, matbudur. Vahdeti vücude dair « جوهر الدقائق فى كنز الحقائق » isimli risalesi, Fuzulî'nin bazı ebyatının şerhi, manzum miraciyesi, mersiyesi, divanı basılmadı.

***

GAZEL

Zevkı tecelli ile dilhurremiz
Nurı mücessem gibidir cismimiz
Âlemi dilden akarız vahdete

Sırrı şuhudi Hakka biz mahremiz
Sayesi düşmez yere bir âdemiz
Cuşişi çok sahili yok bir yemiz

[1] Babası, Bağdad ordusu zabıtlerinden iken orada doğmuş olmasından dolayı Reşidi Bağdadi" namiyle yadolunurdu.

Derk edemezsin bizi sen zahida
Lâli lebi yar iledir bahsimiz
Basdığı haki öperiz her kadem
Kayse uran tavkı cünuni biziz
Emrimiz olmaz iki, biz ey Reşid

Bi sıfatü bi cihetü bi kemiz
Sagari mina gibi dil pür demiz
Gezdiğimiz yerde anınçün hamiz
Silsile cünbanı belâ vü gamiz
Tahtı dile tacı seri Edhemiz[1]

*
**

Doğdu ol mehru dili gamperverimden renk renk
Çıkdı istikbale eşkim gözlerimden renk renk
Öyle bir şem'im ki ekvan içre yüz bin âfitab
Şulesin ikad eder dûdi serimden renk renk
Bir nihâli gülşeni aşkım gözüm dökdükce hun
Oldu peyda sırrı dil berkü berimden renk renk
Kevne her nuru nigâhımdan doğar bir âfitab
Çıkdı sırrı aferiniş cevherimden renk renk
Yansa cismim gûrei narı gamin sönmez yine
Görünür her zerrei hakisterimden renk renk
Ben o mihri asümanı lâmekânım ki Reşid
Münceli nuru kemâlim ahterimden renk renk

---

[1] Reşid merhum — tercemei halini ve gazellerile resmini alub bana getiren — Üsküdarda Selim Ağa kütübhanesi müdiri Muhterem Ahmed Remziye, bu gazeli okudukdan sonra "Epey yalan söyliyebilmiş miyim" demesiyle Remzii remzaşina "Hal edilemiyen şey, kale gelmez" cevabı ârifanesini vermişdir.

REŞİD

Ahmed Reşid, Çankırı mutasarrıfı iken vefat eden Abdullah Şefik [Efendi] nin oğludur. 1870 ibtidasında [1286 H. nihayetinde] İstanbul'da doğdu.

Soğuk Çeşme Rüşdî'sinde ve Mülkî İdadî'de okudukdan sonra Mülkiye mektebine girdi. 18 Teşrinievvel 1888 [12 Safer 1306] da şahadetnâme aldı.

Bir sene kadar mektebinin hikmeti tabiiye muallim muavinliğinde bulundu. 1890 [9 Safer 1308] da Mabeyn kitabetine alındı. 1905 [20 Cümadelûlâ 1322] de Kudüs mutasarrıflığına tâyin olundu.

Rumeli vilâyatı müfettişi Hüseyin Hilmi [Paşa] nın ihtarile Manastır valiliğine nasbolunduğu halde pek az müddet sonra yine onun şikâyetile azledildi.

Muhtelif tarihlerde Ankara, Haleb, Aydın valiliklerine ve 1912 [19 Zilkıde 1330] de — Kâmil [Paşa] kabinesinde — Dahiliye Nezaretine tâyin olundu. İttihad ve Terakki Cemiyeti mensubları tarafından Babıâli basılarak 24 Kânunisânî 1913 [15 Safer 1331] de Kâmil [Paşa] ve kabinesi istifaya mecbur edildi.

Mutcakiben Mısır'a, sonra Paris'e gitdi. Mahmud Şevket [Paşa] nın katlinde — medhali olmadığı halde — gıyaben idame mahkûm edildi.

Umumî Harb esnasında Cenevre'de oturdu. 1919 da İstanbul'a döndü. 1919 [24 Cümadelûlâ 1337] da Tevfik ve 1902 [15 Receb 1338] de Damad Ferid [Paşa] lar kabinelerinde tekrar Dahiliye Nezaretine nasbolundu.

Sanremo konferansında ittihaz edilen karar mucibince Osmanlı murahhaslarının Paris'de bulunmaları tebliğ edildiğinden 1 Mayıs 1920 [11 Şaban 1338] de diğer zatlarla beraber murahhas tâyin olunarak Paris'e gitdiler. İtilâf devletlerinin tevdi eyledikleri sulh muahedesine murahhaslar tarafından yazılan cevabı hâmilen murahhaslardan Operatör Cemil [Paşa] ile birlikde İstanbul'a geldiler. Ve tedkik ve tasdik olunan cevabnameyi alarak — İngiliz kravazörile — Paris'e gitdiler.

Murahhasların avdetinde o, Paris'de kaldı. Devletlerin verdikleri kararı Babıâli'ye bildirdi. Muahedeyi imza edemiyeceğini beyan ile Dahiliye Nezaretinden ve murahhaslıkdan istifa etdi.

Biraz sonra bu muahedeyi Ferik Hâdi [Paşa], Rıza Tevfik ve Reşad Hâlis [Bey] ler — Paris'de Sevr müessesesinde — imza etdiler.

Bay Ahmed Reşid, o zemandanberi siyaset sahasından çekildi, inziva etdi.

Devlet hizmetinde bulunduğu müddetde Saliseden başlıyarak rütbei Balâyı ve Murassa Osmanî ve Mecidî nişanlarile altun ve gümüş İmtiyaz, altun Liyakat ve Yunan muharebesi madalyalarını ihraz eyledi.

*
**

Henüz mektebde iken manzum ve mensur eserler yazmağa heves etdi. 1885 de ilk defa "Gülşen" mecmuasile şiirlerini neşretmeğe başladı. Daha sonra "Mekteb" mecmuasına manzumeler yazdı. "H. Nâzım" imzasile "Serveti Fünun" ve "Malûmat" da şiirleri ve edebî musahabeleri intişar etdi.

"Şehrah" gazetesile "Maziden Hâle" isimli siyasî makaleler ve "Yeni Gazete", "Rehber", "Alemdar" ile de bazı mühim yazılar neşreyledi.

"Nazariyatı Edebiye" unvanlı eseri, o kabil eserlerin en kıymetlilerindendir. Son senelerde Fransız facia nivisi Rasi'nin külliyatı âsarını, Lâtin şairi Virjil'in "Eneid" unvanlı destanının Fransızca tercemesini Türkceye çevirmişdir. Bunlar matbudur. Fransız facia nivislerinden Korney'den müntehab beş faciayı, Yunan şairi Omer'in "İlyad" isimli destanının Fransızca tercemesini Türkceye nakletmişdir, bunlar henüz tabolunmamışdır.

Muhterem Ahmed Reşid, milletin en değerli edib ve şairlerindendir. Şiiri, nesri birbirinden metîn ve dilnişindir. Her istediği vadide yazı yazmağa muktedir olan erbabı kalemin en mümtazlarındandır. Bu müddeaye, güzide eserleri şahiddir.

Memuriyet hayatında da ehliyet ve reviyet ile mâruf olan zevatdandır.

*
**

İleride edebiyat tarihi yazacaklara malûmat menbaı ihzar etmek maksadile "Serfeti Fünun" un mukaddema tertib eylediği suallere Bay Ahmed Reşid'in verdiği cevabların[1] bir kısmı buraya naklolundu :

"... Arab müelliflerini okuyacak kadar Arabca bilmem. İranî'lerden Sâdi'nin hayranıyım. Garb müelliflerinden — edebiyata maksur olarak — Hügo'yu, Müsse'yi, Lâmartin'i, Rasin'i, Molyer'i, Korney'i, Fuye'yi, Prodom'u, Zolâ'yı, Dode'yi, Flober'i, Mopassan'ı, Fransızca'dan mütercem Şekispir'i çok okudum. Müellifini saire miyanında Bodler, Verlen, Renye'yi de tedkik etdim.

§ Manzumatımda telâkkiyatımı tasvirden başka bir gaye takib etmedim. San'at, san'at içündir nazariyesini — bazı takyidat ile — kabule mailim. Mensuratımda şiirin bütün havadisi kevniye gibi revabıtı müstemirreye tâbi olduğunu, zevk, şah-

sîdir iddiasile âlemi edebiyatı mahkûmı keyf ve heves etmek istiyenlerin zehabı yanlış bulunduğunu isbat etmeği bir gaye ittihaz eylemişdim. Yazılarım makalâtı müteferrikadan ibaret ve bir ismi umumîden mahrumdur. Mecmuai manzumatımı da henüz neşretmedim.

16 Teşrinisâni 1336"

*
**

SON BAHARIN SON GÜNLERİNDE

Çamur renginde müstekreh bulutlar asüman peyma
Zemin, gökden düşen çirkâb içinde harü müstağrak
Bütün elvanı bel' etmiş mülevves gölgeler. Gûya
Sema toprak, ziya toprak!

Bataklıklar buharından muhammer sisler altında
Yosunlanmış, kadid olmuş ağaçlar mübteki, küskün
Suhurun şerhalenmiş karhalar var kirli sırtında
Sema düşkün, ziya ölgün!

Rutubet mevc urur esdikce bazan badı lenk-âhenk
Düşer, meş'umu mümted şehkalardan, her taraf baygın
Keder rizan bulutlardan, zemin pür eşki matem renk
Sema dargın, ziya kızgın!

Siyah bir jenk ile katmerlenen damlar, saçaklarda
Tereddüdlerle, bir miskin tekir, kâhi eder seyran
Bütün şadii hesti gizlenub kalmış bucaklarda
Sema pünhan, ziya pünhan!
Sokaklardan geçenler — bir takım eşkâli dûradur —
Çamurlar, ince yağmurlarla, sislerle bütün ıslak
Tabiat pür teneffür, rengi kasvetden cihan meftu
Sema toprak, ziya toprak!

1 Ağustos 1932

*
**

NİS'DE BİR AKŞAM

(Sadacığıma)

Tabende bir akşam ki neharın lemeatı
Oynardı henüz gölgeler altında derinden
Bir öyle sükûn vardı ki enfası hayatı
Çekinişdi sema, mas ederek sanki zeminden

Tâ ufka yakın bir yeni ay şatırü şeffaf
— Parlak geceler vadi dehanında hüveyda —
Eylerdi karanlıklara şevkı emel ithaf

Bakdım bu hilâli neve andım seni Sada!

Andım seni zira günümün solduğu demde
Ezlâl ile alûde olan ufkuma geldin
Etrafına isar ederek halei hande

Yavrum da güzeldir, yeni ay! sen de güzeldin.

*
**

KIRİZANTEMİM

1

Bir güzel alnı okşayan kâkül
Gibi taşmış, dökülmüş, ayrılmış
Tazeden taze bem biyaz bir gül
Ona nisbetle yıpramış bir kış

2

Nîm şeffaf olan tüveycinde
Deveran eyliyor, güzide hıdab
Bir biyaz nesgi dilrüba hande
Bir biyazlık ki reşk eder mehtab.

3

O tüveycin bütün verikaları
Lâciverdden, turunciden, mordan
Müteşekkil, biraz da mavi, sarı
Kuzahî bir kuşakla renk efşan

4

O biyazlık, bu tayfı nazre nevaz
Gaşyeder gamzesiyle âsabı
Bir serabi ziya eder ifraz
İhtizazatı nazenin tabı.

5

İnce, pür işve ibtisamiyle
Nefehatı nesime naz eyler
Sanır insan ki taze famile,
Çeşmi sevdaye keşfi raz eyler.

6

Dameninden sehaibi seherin
Bir ridayı hafif alır, bürünür
Nagehan okşayınca mihri zerin
Heyecanlarla pür emel görünür.

7

Bu çiçek bir kadın kadar hassas
Gözü var, kalbi var, sever, sevilir
Safveti şuhuna edince temas
Ruha bir vecdi âşıkane gelir.

Kânunisâni 1938

RAUF

Mehmed Rauf [Bey], sadrı esbak Halil Hamid [Paşa] ahfadından ve Erkânı Harbiye feriklerinden Âtıf [Paşa] nın oğludur. Annesi Bayan Hadice Fahriye[1] de, Halil Hamid [Paşa] nın hafidlerinden ve sudurdan Ataullah [Bey] in oğlu ve sudurdan Arab Zâde Hamdullah Efendinin kerime zâdesi İstanbul pâyelûlarından Mehmed Rıza [Bey] in kızıdır.

Rauf, 1882 [1299 H.] de İstanbul'da doğdu. Mirgûn Rüşdî ve Mülkiye mekteblerinde okudu.

Şûrayı Devlet İstinaf Mahkemesi Müddeii Umumî Muavinliğinde ve Şûrayı Devlet Bidayet Mahkemesi Müdeii Umumîliğinde bulunarak Prens Said Halim [Paşa] nın sadaretinde Sadaret Şifre Kalemi Müdirliğine tâyin olundu.

Bir müddet Darülfünun'un Yunan ve İtalyan edebiyatı tarihi muallimliğini ifa etdi. Subhi [Paşa] Zâde Sami [Bey] in kızıyle evlendi.

1918 [11 Cümadelûlâ 1336] da vefat etdi. Karaca Ahmed'de Halil Hamid [Paşa] ailesinin kabristanına defnolundu.

Yunan kadim edebiyatı, İtalyan edebiyatı tarihleri, Said Emir Ali'nin İngilizce yazdığı Tarihi İslâmın tercemesi, "Pervane", "Nikâhda Keramet Vardır", "Ateş ile Barut Arasında" isimli komedileri ve Raif Necdet'le birlikde yazdıkları "Tiraje" namındaki piyes basılmışdır.

---

[1] Babası, Afyonkarahisarda naib iken 1864 [1280 H.] de orada doğdu. Hususî muallimlerden Arabi ve Farisi okudu. 1880 [1297 H.] de Âtıf [Paşa] ile evlendi. "Vuslat", "Dilâra" isimli iki roman ve "Gazale Sultan" "Sitti Zeyneb" "Teskin" adlı üç küçük hikâye yazdı, hiçbiri basılmadı. On dört yaşından beri şiir ile uğraşdığını ve manzumelerinin bir kısmı zâyi olduğunu söyledi ve birkaç gazel ve şarkı verdi.

Şarkılardan biri:

Oğradın mı yine bir derde a biçare gönül — Demedim mi sana ben, verme şu gaddare gönül
Çünki sevdin o güli katlanıver hare gönül — Siper et sineni gel hanceri azere gönül
Böyledir resmi mahabbet buna yok çare gönül

Bir müddet baş muharrirliğinde bulunduğu "Resimli Kitab" da manzumeleri mündericdir. Said Halim [Paşa] nın Fransızca yazdığı âsardan bazılarını — Paşanın namına — Türkceye nakletdi. Fransız, İngiliz, Alman, İtalyan lisanlarını okur yazar, söyler, Bulgar ve Rum lisanlarını da anlardı. Edebiyat ve Sanayii Nefise'ye meclûb idi. Resim ve heykel yapar, keman çalardı. Musikide istidad sahibi idi. Terbiyeli ve asabi idi.

Şifre müdiri iken odasında oturmaz, mütemadiyen koridorda durur, yahud dolaşırdı. Galiba şevki şairiyetle mazmun saydederdi!

*
**

SERAİRİ HAYAL

Çemende rahcu idim, garib garib şeb neverd
Bir ıtrı dilrüba tesadüf etdi rehgüzarıma
Ne nükheti semendi bu, ne buyi can sitan verd
Açılmamışdı böyle bir çiçek hayali zarıma

Zilâl içinde takatim kesildi cüstücu ile
Bu zehrei bediayı bulub şagafle kokladım
Hulûl edince subhi nev nikabı leyli haile
Elimde bir sönük, soluk şükufe gördüm ağladım

Ne oldu gönlümi rübude eyliyen şemimi naz
Ne oldu.. belki kalbi mahreminde gizlidir dedim

Ve ke'sini, tüveycini açub da bakmak istedim

Kırıldı, düşdü payime, derîde oldu setri naz
Tehimiş ah pek tehi imiş bu kalbi rahnedar
Sirişk bar uzaklaşub leyale etdim intizar

*
**

SEVDİKLERİM

Severim handei melâliyle
Severim şuhu şen mealiyle
Biri bir mahremi eninimdir
Bense bir başka cevde nâzahir

Kamerin vechi pür serairini
Âfitabın edâyı sahirini
Biri de neş'esazı âfakım
Bir mehi cezbedare müştakım

"Müse" nin nağmei elem rizi
"Dante" nin sayhai sema' hizi
Beni bağlar zemini aşka biri
Beni lâkin esir eden eseri

Girye âmizi ceşmü balimdir
Rehberi şehperi hayalimdir
Biri evci kemale yükseldir
Dilde menkuş olan şiirlerdir

Bir siyah dide'i hayal âkin
Târı narile kâküli zerrin
Biri bedri leyali târikim
Lâkin iklimi başka bilmediğim

Beni bir hayli şeb düşündürdü
Beni bend eyleyüb süründürdü
Biri hurşidi nevbaharımdır
Bir melâhat benim nigârımdır

RAUF

Rauf, 1879 da Leskovik'de doğdu. Orada ve Selânik'de İbtidaî, Rüşdî ve İdadî tahsili bitirdikden sonra 1893 de Mülkiye mektebine girdi. Son sınıfda iken "Evrakı muzırra tertibinde zimedhel olmak" tühmetile — ailece ikinci vatan ittihaz etdikleri — Selânik'e nefyedildi.

Bir sene kadar Sanayi mektebi müdir muavinliğinde bulundukdan sonra babasının çiftliğine çekildi. Avrupa'ya kaçmak üzere iken yakalanarak Selânik vilâyeti maiyet memurluğuna tâyin olundu. Hasan Fehmi [Paşa] nın valiliği esnasında Menlik, daha sonra Vodina, Aziziye, Koçkiri ve Tarsus kaimmekamlıklarına, Menteşe, Mersin, Cebelibereket, İçel, Lâzkiye, tekrar Mersin mutasarrıflıklarına nasbedildi.

Bilâhare tekaüde sevk olundu. Yeşilköy'de oturmakdadır.

*
**

YİNE O[1]

Görmüş iken o misli bulunmaz kemâlini
Efsus gördü gözlerim ânı zevalini
İster hitabı İzzeti ukbade duymasun
Madam kulaklarım duyamaz hasbıhalini
Olsun haram gözlerime seyri mihrü mah
Kim görmiyor ve görmiyecek meh cemâlini
Dünya yıkılsun âhım ile kalmasun eser
Gördü huzuri bal ile son intikalini
Her safhası melâl verir subhu şamımın

[1] Vefat eden refikası hakkındadır.

Gûya ki andırır bana renki melâlini
Geldi behar başladı taklide gonceler
Kalbindeki cerihai hasret mealini
Bilmem teverrüm eyledi mi levhai gurub
Tanzir eder sabahati hüzn iştimalini

RIDVAN

Doktor Ali Rıdvan Unar, Mülga Tophane müşiriyeti memurlarından Bay Salih Saim'in[1] oğludur. 1900 [Şubat 1317] de Üsküdar'da doğdu.

İbtidaî tahsilden sonra Üsküdar Sultanî'sine, daha sonra Tıb Fakültesine girdi. 1924 de diploma aldı. Gureba hastahanesinde Süleyman Numan [Paşa] ve Kemal [Bey] in yanlarında birkaç sene çalışdı. Tıb Fakültesi birinci seririyatı dahiliyesinde ihtisasını ikmal etdi.

Ankara Nümune hastahanesinde, Samsun ve Trabzon hastahanelerinde dahiliye mütehassıslıklarında bulundu. Trabzon'dan İstanbul Sıhhî Muayene Komisyonu riyasetine naklolundu, dört sene hizmet etdi. Şimdi Haseki hastahanesi dahiliye mütehassısıdır.

***

Edebiyata pek küçük yaşda heves etdi. Daha o vakit yazdığı yazılarla istidadını gösterdi. Liseyi bitirdiği sıralarda "Sarı Yapraklar" nâmile bir edebî hikâye neşreyledi. Yine o zemanlarda yazdığı "Mekteb Şiirleri" mekteb kitablarına derc olundu. "Yedi Gün" mecmuasında tıbbî ve ictimaî makaleleri vardır.

Evvelce şiirleriyle edebiyat heveskârlarının hislerini okşıyan Doktor Rıdvan'ın şimdi —hazakat ve şefkati ile— hastaların gönüllerini ve sıhhatlarını okşayacağı şübhesizdir.

***

TRABZON GÜZELİNE

Gördüm seni akşam yine kumsalde gezerken
Dilbeste ve dalgın yürüdüm hayli peşinden
Bigâne nazarlar ile etrafı süzerken
Vechin daha tâban idi akşam güneşinden

---

[1] Memleketin irfanına hizmeti sebkeden erbabı kalemin kıdemlilerinden gayretli bir zatdır.

Artık aramam yüz sene İstanbulı belki
Gönlümde Trabzon gülünün sevgisi yandı
Hulyalı gözün öyle derin, öyle güzel ki
Kalbim seni efsanelerin bir kızı sandı

Dönmem yine girdabına düşdümse de aşkın
İsterse bütün merhaleler bir tuzak olsun
Gel sevgili yavrum demesinler bize şaşkın
Bir gün kaçalım bağlara varsın uzak olsun

⁂

AKŞAM

İndi güneş göklerden
Etrafa keder veren
Bulutlar, penbe penbe
Yıldızlar gök yüzünde
Sana yok dünyada eş
Ey güneş canım güneş

Alçalıyor, batıyor
Bir duman kapatıyor
Saçılmış pamuk gibi
Parlıyor gizli gizli
Adın her şeyden güzel
Kuzum yarın yine gel

RİFAT

Ahmed Rifat [Bey], Esbak Maliye Nâzırı Vezir Kâni [Paşa] nın oğludur. Takriben 1844 [1260 H.] de[1] doğdu.

Tahsili marifet etdikden sonra Babıâli Terceme Odasına memur oldu. Salise rütbesi tevcih olundu. 1864 [1281 H.] de Petersburg sefareti Türkce ser kitabetine tâyin kılındı.

Âdile Sultanın[2] —sadrı esbak Mehmed Ali [Paşa] dan tevellüd eden— kerimesi Hayriye Hanım Sultanla 1865 [15 Muharrem 1282] de akidleri icra ve uhdesine feriklik rütbesi tevcih ile Dârı Şûrayı Askerî âzalığına nasbedildi.

Dârı Şûraya altı ay devam etdikden sonra nikâh fesih ve feriklik nez'i ile[3] 1866 [19 Mayıs 1282] de "900" frank maaşla Paris sefareti maiyetine memur edildi. 1867 [7 Muharrem 1284] de istifa etdi.

Sultan Abdülâziz'in Paris'e seyahati mukarrer olduğundan bir müddet tebaüdleri Fransa Dahiliye Nâzırı Markı Delavalt tarafından şifahen kendine ve Ziya ve Kemal [Bey] lerle Suavi'ye tebliğ olunması üzerine Londra'ya gitdi.

Londra'dan Paris sefiri Mehmed Cemil [Paşa] ya yazdığı 1867 [23 Safer 1284 H.] tarihli mektubda diyor ki :

"Kulunuz, sefaret ser kitabetile Petersburg'da bulunduğum sırada İstanbul'ca ferikliğim tasavvur olunarak celbolunmuş ve altı ay kadar Dârı Şûraya devam et-

[1] Mürüvvet gazetesinde — vefatı ilân edildiği sırada — kırk yaşında olduğu beyan, kalınmasına nazaran 1268 de doğduğu anlaşılmakta ise de bazı şiirlerile mektublarına, bahusus Petersburg kitabetine tayini tarihine bakılırsa kırk yaşını geçmiş olduğu görülür.

[2] Tercemei hali 32 inci sahifededir.

[3] Hüsni idaresi, iffet ve istikameti ve serveti gibi hisseti de meşhur olan babasının, oğlu tarafından gelin hanım sultana hediye takdim etmemesinden dolayı nikâhın feshedildiği mervi ise de hakikati hal, bence meçhuldür.

Hanım sultan, 1866 [Zilhicce 1282] de İşkodralı Mustafa [Paşa] nın oğlu Rıza [Bey] e tezvic olundu. 1869 [16 Rebiülâhir 1286] da vefat etdi.

tikden sonra ikmali tahsil bahanesile bir sureti fevkalâde de Paris sefareti seniyesi maiyyetine gönderilmiş idim. Bundan bir ay mukaddem bilâsebeb bazı muamelâta dûçar olarak haysiyeti zâtiyemi muhatarada gördüğümden ve zaten kendi kendime ikmali tahsil arzusu gönlümde müstakar olduğundan memuriyeti âcizanemden istifa etmiş ve fakat bu iki sebebden evvelkisinin ilânını istemediğim için istifanamemde yalnız ikincisini beyan eylemiş idim".

Bilâhare İstanbul'a geldi. Bir müddet sonra — babasının münasibeti kadimesi sebebile — Mısır'a gitdi. İngilizlerin vesatatile teşkil olunan teftişi varidat idaresi baş kitabetine tâyin olundu. Arabî vak'asında işe karışdığından İngilizler Mısır'a girince onu çıkardılar. İstanbul'a geldi. Evvelâ Konya ve 1884 [1301 H.] Bursa Reji nâzırlığına tâyin kılındı.

Hastalığından dolayı Bursa'dan avdetle Heybeliada'da bir hafta tebdili hava ettikden sonra 1891 [1 Şevval 1308] de zatülcenbden müteessiren vefat eyledi. Babasının Merkez Efendi kabristanındaki merkadinin civarına defnedildi.

MEZAR TAŞINDAKİ KİTABE

Kânı irfan gevheri merhum Kânii vezir
Genc iken Rifat Beye kıydı ecel nagâh vay
Mustafa [Bey[1]] neclini mahzun bırakdı bipeder
Ol yetimi çar sale rahmeder elbet Huday
Müjdei mihmanii âlâyi illiyin ile
Hakipayı Ahmedi Muhtara olsun cebhesay
Fevti tarihin tazarrula dedi Hakkıı zâr[2]
Adni Kâni zâde Rifat Bey Efendi kıla cay

***

Manzum ve mensur eserlerinden birkaç parça, vefatından sonra "Bârikai Edeb" nâmile 1891 [1308 H.] de Bursa'da basıldı.

---

[1] Oğlu Mustafa Vahid [Bey] barut inhisarı idare meclisi reisi idi.

30 temmuz 1931 de ağzına kurşun sıkarak intihar etdi. Rumelihisarı kabristanına defnedildi. Tahsisatının "500" den "100" liraya indirilmesi, hali malisini teşviş etmesinden dolayı intihar eylediğini ve bir müddetdenberi mübtelâ olduğu melânkoli illetinin — tahsisatın indirilmesi sebebile — iştidad ettiğini gazeteler yazdılar. 1314 de Harbiye mektebinde muallimliğe başladı. Erkânıharb kolağası iken askerlikden çekildi. Kayın babası Hamdi [Bey] Düyunı Umumiyede Osmanlı Dainler vekili bulunduğundan o daireye intisab ederek mektubcu oldu. Bilâhare müskirat inhisar, sonra barut idaresine girdi. Güzel san'atler akademisinde san'at tarihi tedris ederdi. Birkaç eseri vardır.

[2] İşkodralı Mustafa [Paşa] zade vüzeradan Hasan Hakkı Paşadır. Tercemei hali 487 inci sahifededir.

"Pradiye Fodere" nin "Hukuk" unvanlı eserini terceme etdi. 1873 [1290 H.] de tabolundu. Namık Kemal, bu tercemeyi — Ebüzziya'nın neşreylediği — "Muharrir" risalesinde birkaç mektubla tenkid etdi. 29 Safer 1292 tarihli mektubda diyor ki :

Rifat Bey efendinin hukuk umumiye tercemelerini ana dair olan mektubunla beraber aldım. Beyefendinin ötedenberi bazı âsarı şiiriyelerini ve kitabın mukaddema neşrolunan birinci cüz'ünü görmüş ve kendilerinin tabiati edibanelerinde olan feyz ve kuvveti anlardan istidlâl etmişdim. § Zekâveti meşhure ve münasibat ve ikdamatı malûmelerine nazaran müteicim Beyefendi pekâlâ Fransızca bilirler. Arabide dahi mukaddimatı ulûmu okuduklarını işıdiyoruz. Kuvvei kalemiyelerine ise zaten bir şey denilemez. § Mumaileyh gibi kudretden bir kabiliyeti külliyeye malik olmakla beraber emri tahsil ve terbiyece zeman ve mekânın birçok müsaadatı fevkalâdesine mazhar olmuş ve o cihetle mülkümüzde irfan perverani şebabın hissiyatı cevanmerdane ve tecaribi pirane ile açmağa çalışdıkları silki sahihi edebin en ileri giden muktedalarından olmağa herkesden ziyade liyakat ibraz etmiş bir zatın âsarında — vaz'ü istikametine dikkat etmeksizin — kelimeler kullanmasının gerçekten şayanı teessüf olduğu dahi meydandadır".

*
**

GAZEL

Küduret kalbi zahidde gubarı masivadandır
Küşade ruyii âyine âsarı safadandır
Hakayıkde husuli marifet feyzi fenadandır
Ki isbatı vucudi Zatı Mutlak harfi lâ dandır
Bulur ârayişi Zahir zeval, envarı irfandan
Büride rengii dibac tesiri ziyadandır
Ne gam tekzib olunsa ger makali ehli irfanın
Vukuı daima men'in vucudi müddeadandır
Bulur elbette bir gün derdiser, mestanı ikbalin
Humarı âlemi âbın bütün fartı safadandır
Cihan ıslahına tedbir varsa seyfi sarımdır
Marizi müzmine bürü şifa mühlik devadandır
Nola mir'atı, âlemde felek sad pare eylerse
Bakası şimdi cahın Rifat âsarı riyadandır

*
**

Dil ki zahmi aşk ile teslimi can eyler gider
Hun ile kabrin seraser gülsitan eyler gider
Âferin ol merde kim kurbanı tigi yar olub
Hep sirişki dide veş hunun revan eyler gider
Bana kalsa intikam almazdım emma naleler
Çaresiz suzişle kasdı asüman eyler gider
Sanma tesiri hezandan görmeyüb bülbül vefa

Berki âhın sine suzi âşiyan eyler gider
Mihnetin derk eylemiş çerhın meğer Rifat gibi
Sahnı gülgeşt içre sular hep figan eyler gider

*
**

Mahveyliyen âlemde bizi şivenimizdir
Hem hali sabayız ki nefes düşmenimizdir
Tâ hâkdede gamzelerin rehzenimizdir
Bin naveki hasret çemeni medfenimizdir
Ol kafile sâlârı şebi hicrü cefayız
Kim dağı belâ meşalei ruşenimizdir
Biz bülbüli gülzarı rıza ehli fenayız
Ateşgedei derdü cefa gülşenimizdir
Musa talebiz ol rehi hırmanda ki her âh
Bir narı şererbarı şebi eymenimizdir
Rifat olalı dil, seri kâkülde mukayyed
Zenciri belâ silsilei gerdenimizdir

*
**

Aşağıdaki beyit, Rifat [Beyin] eseri olduğunu Abdülhak Hamid merhum söyledi.

İlâhî doğduğum yer hatırımdan çıkmasun ta haşr
Ölürsem de serim haki vatanla serteser dolsun

RİFAT

Mehmed Rifat [Bey], Atina muhacirlerinden, alay kâtibliğinden mütekaid Raşid [Efendi] nin oğludur. 1851 [1267 H.] de Manastır'da doğdu.

Harbiye mektebinde tahsil ederek 1872 [1289 H.] de Erkânı Harbiye yüzbaşılığile neşet eyledi. Harbiye'de muallimliğe tâyin ve muahharen kol ağalığa terfi olundu.

Sınıf arkadaşı Bedri [Bey] le[1] vazifelerinde gösterdikleri gayret ve liyakatden dolayı bilhassa Mekâtibi Askeriye Nâzırı Süleyman [Paşa] nın teveccühünü kazandılar. Sultan Abdülâziz'in hal' olunacağı gece Dolmabahçe Sarayını muhasaraya memur olan Harbiye talebesinden müteşekkil taburı Süleyman [Paşa], bu iki arkadaşa tevdi etdi. Binbaşı oldu. Rus muharebesinde ordularda bulundu, harbe iştirak eyledi, esir oldu. Musalehadan sonra İstanbul'a geldi[2].

Hal' vak'asında kullanılanlardan olduğu için İstanbul'da bulunmasını Sultan Abdülhâmid muvafık görmedi, Şam fırkasına memur ve rütbesi, kaymakamlığa terfi olundu. Bilâhare Haleb fırkasına naklolundu. Bir daha İstanbul'a getirilmedi.

1907 [1325 H.] de Haleb'de vefat etdi.

*
**

BASILAN ESERLERİ

1 — "Taksimi Arazi" tercemedir. 2 — "Muhtasar Mimarî" tercemedir. 3 — "Hendesei Resmiye ve Tatbikatı" Miralay Refik Beyle müşterekdir. 4 — "Hendesei Hattiye". 5 — "Hendesei Sathiye". 6 — "Münhaniyatı Müstamele". 7 —

[1] Tercemei hali 162 inci sahifededir.

[2] "Vurud eden Üserayı Osmaniye miyanında erkânıharbiye binbaşılarından "Çanta" müellifi Rifat Beyin de bulunduğu tahkik olunmuşdur" vakit 14 ramazan 1295.

"Külliyatı Kavaidi Osmaniye". 8 — "Osmanlı Sarfi". 9 — "Nahvi Osmanî". 10 — "Mecamiüledeb". 11 — "Hikâyatı Müntahabe". 12 — "Çanta". 13 — "Delâili Askeriye" tercemedir ve Şakir Paşa ile müşterekdir. 14 — "Kavaidi Esasiyei Harbiye". 15 — "Mühimmatı Nafia". 16 — "Süllemi Rifat". 17 — "Menakıbi Tabiiyat". 18 — "Usuli Bedayi". 19 — "Hane". 20 — "Tuhfetülislâm" manzumdur. 21 — "Mir'atülislâm". 22 — "Temaşa" tiyatro külliyatıdır, te'lif ve tercemedir. Bedri ile müşterekdir. 23 — "Hükmi Dil" tiyatrodur. 24 — "Görenek" tiyatrodur. 25 — "Cevahiri Çihar Yar ve Emsâli Kibar" bu eser "Hazinei Hikemiyat" namındaki külliyatın birinci kitabıdır[1].

1307 de Şam'da basılan "Tuhfetülislâm" ın nihayetinde "Haritalı Kurunı Ulâ Tarihi", "Kamusülbedayi", "Melbusat", emsâl ve letaifi manzumeyi havi "Yadigârı Rifat", "Müntehabatı Sinan Paşa" namındaki eserlerle bazı eş'arın ve "Cevahiri Çiharyar" ın nihayetinde de medeniyeti islâmiyeye dair "Hâdi" adlı eserin tabolunmak üzere bulunduğu ve "Din ve İslâmiyet", "Zanniyat ve Hurafatı Avam", "Alâimi Cevviye", "Mevalidi Selâse'ye Bir Nazar", "Hikemiyatı İbni Sina", "Şuarayı Arabla Şuarayı Garb", "Mütayyebatı Fenniye", "Toprak", "Müsellesatı Edebiyye" isimli eserlerin ekseri yazıldığı ve bazılarının da yazılmak üzere olduğu beyan edilmişdir.

*
**

Rifat [Bey], kızının nezdinde bulunan Divançesinin[2] mukaddimesinde diyor ki :

"Sirei Muhammedî, Kısası Enbiya, İlmi Hali İslâm manzumelerim ile bir hayli kasaidi Arabî'ye ve Farisî'ye ve birçok kıt'a ve ebyatın manzum tercemelerinden ve resaili mahsusa ve ceraidi edebiye ile tab'ü neşredilenlerden başka birçokları da mecmualarımda mahfuz bulunmuşdur.

Zâdei tab'ım olan eş'arımın dahi zabtı, akriba ve eviddamız taraflarından iltimas olunduğu cihetle evrakı perişanım arasında kalmış olanlarını toplayub şu mecmuaya kayd eyledim. Bir tasvirimin[3] altına yazmış olduğum :

Ben bu dinü devlete seyfü kalemle bir zeman
Cehdü gayret eyleyüb halimce etdim hizmeti
Sizde bu suretle ey evlâdü ahfadı vatan
Sâyedüb yâdeyleyin rahmetle nâmı Rifatı

kıt'asını burada tizkâr ederek vesilei rahmet olmak üzere şu mecmuayı imlâ eylediğimi arz ederim."

---

[1] Rifatın vafatından sonra kızı Ganime [Hanım] tarafından 1327 de Halebde basdırılmıştır.

[2] Rifatın hafidesinin sabık kayın babası Sırrı Paşa zade muhterem Yusûf Razi tarafından iare olunmuşdur.

[3] Bana gönderdiği resmin arkasına yazmışdır.

Bu mecmua, 1 sâde Türkce münacat ve 1 manzume, 23 gazel, 18 manzume, 6 mesnevî, 1 mersiye [Vak'ai Kerbelâyi Pürbelâ], 8 tarih manzumesi [üçü, Kemal'in, Süleyman Paşanın, Üsküdar'lı Safî'nin vefatlarına aiddir], 11 şarkı, 80 kıt'a, 41 beyit, 9 sâde Türkce beyit ve 2 koşmadan mürekkebdir.

Namık Kemal'in —tercemei halinde[1] bahsedildiği üzere— "Zorlu Rifat Beye" unvanile yazdığı mektubu, Süleyman Nazif, "İki Dost" namındaki risalesine naklederek haşiyede diyor ki :

"Erkânıharbiye kaymakamı iken vefat eden Manastırlı Rifat Bey, Mektebi Harbiyeden neşet etdikden sonra ve mektebde muallim iken "Çanta" adlı bir Mecmuai mevkute tesis ederek memleketimizde edebiyatı hamasiyenin ve askerlerimiz arasında heyecanı vatanperanenin taammümüne çalışmışdı. Namık Kemalin bu münasibetle Magosa zindanından yazmış olduğu bir mektub "Nümunei Edebiyat" ın ilk tabında münderic ve fevkalâde ateşindir. Rifat Bey, hamiyet ve metaneti ile kendisini ve herkese ve bilhassa mürşid ve âmiri Süleyman Paşaya sevdirmişdi. Abdülâziz'in hal'ında fiilen çalışanlardandır. Şu hareketi, o kıymetli askere ikbal ve terakki yolunu müebbeden kapadı. Kemal Beyin burada "Zorlu Rifat Beye" demesi pek de sebebsiz ve hayalî bir hitab değildir. Şu mektubun yazıldığı tarihden beş sene evvel,, Yanya vilâyati dahilinde "Parga" arazisinin çiftlik ittihaz edilmesine itirazı ve bunun mehazırı askeriyesini havi bir makaleyi Rifat Bey "İbret" gazetesile ve fakat "Bir asker" imzasiyle neşretmişdi. "Basiret" gazetesi bu makalenin eseri garaz olduğunu iddia etti. Rifat Bey bu sefer kendi imzasile ve yine Basiret gazetesiyle verdiği cevabda "O varakayı yazan garazkâr değil, âdeta millet hadimi askerdir. Hem de zorlu askerdir" demişdi. Kemal Bey, burada o hadiseyi yad ve ihtar ediyor. Rifat Bey, filhakika zorlu asker olduğu gibi güçlü, kuvvetli bir âdem imiş".

*
**

Rifat [Bey] den —muarefemiz olmadığı halde— resmini istemişdim. Yazdığı cevabı aynen buraya nakletdim. Menfade bulunan bir âdemle ve posta ile muhabere edişime, resmini isteyişime bütün ehibba, bahusus ahfiya hayret etmişlerdi. Ben de onların hayretine hayret etmişdim. Hizbi ilâhî, hıfzı ilâhidedir.

"Azizim Mahmud Kemal Bey Efendi,

İltifat nâmenizle dilşâd oldum. Hakkı âcizanemdeki hüsni zan ve itimadınıza teşekkür ederim. Mahud kıt'a Ebülûlânındır. « لزوم مالايلزم » de mündericdir. Hattâ bir kasidenin ebyatındandır. O kasideyi de leffen gönderdim. Arzu buyrulan resmimi de takdim eyledim. Cenabı Hak, sayinizi meşkûr eylesün. Arasıra yine iltifatınıza mazheriyetimi temenni ile takdimi tahıyyat eylerim azizim efendim hazret-

14 Rebiulâhır 1317 an Haleb

Erkânı Harb Manastırlı

Rifat

Hâşiye :

Melfuf kaside yazısı, bir medrese talibinindir. Çünki kitabhaneden istinsahı ana söylemiş idim. Aynen gönderdim."

*
**

[1] Sahife 820

GAZEL

Tâ ezelden aşk olmuşdur cilâyı kâinat
Çünki bir nurı mehabbetdir ziyai kâinat
Aşkdır en başlı maye cümle mevcudatda
Ol sebebden pür mehabbetdir fezayı kâinat
Keşfi raz etdim görüb ben masivayı âlemi
Aşkdan hâli değil hattâ hevayı kâinat
Görmedim bîkayd ben, âlemde her şey mübtelâ
Cezbei aşkü mehabbet ibtilâyi kâinat
Halkai tevhiddir devrü teselsül âlemi
Ol sebebdendir bulunmaz müntehayı kâinat
Cismü cevher cümleten bir merkeze meclub kim
Cezb ile olmuş müesses mübtedayı kâinat
Feyzi Rifat ister emma kûyi yâre varmağa
Âliyate vâsıl olmaz eşkıyayi kâinat

*
**

Ehli Hakkız, sanma kim cevrin bizi bizar ider
Biz cefa gördükce Hak bizlerde istikrar ider
Günde bin işkence, bin dürlü eza itsen eğer
Kessen atsan Hak sözün ecsadımız ikrar ider
Parça parça eyleyüb gömsen turaba âkıbet
Lâfzı Hakkı haki pakü senkimiz tekrar ider
Biz Halilullahız ey Nemrud, zulmunle eğer
Âlemi yaksan yine Allah, bize gülzar ider
Biz fidakârız hakikat cuyuz ey zalim bize
Her ne yapsan nafile Hak kendini izhar ider
Hak yolunda rencü mihnet bir safadır bizlere
Ehli Hakkız, sanma kim cevrin bizi bizar ider

*
**

KIT'A

Uyma ey fadıl, sakın sen cahile
Çünki ol nakıs senin kadrin yıkar
Zaidi nakıs ile darb it de bak
Hâsılı darbı nasıl nakıs çıkar

*
**

Abru kim cevheri namusdur
Çokce izaz et mukaddes tut anı
Canını ver de anı bezletme kim
Bezl edersen mübtezel eyler seni
Mübtezel olmakdan evlâdır ölüm
Canla bekler merd olan namusuni

*
**

Nuri encümle yazılmış Mesnevidir kâinat
Serteser esrarı aşkı muhtevidir kâinat
Şemse uymuş hem döner hem seyreder Arzü nücum
Sanki bir darüssemai mevlevidir kâinat[1]

*
**

BEYİT

Tutma bir ekmek içün her bir işi
Bir yarım ekmekle de ölmez kişi

---

[1] Haleb mevlevihanesine yazılmışdır.

RİFAT

Doktor Mehmed Rifat [Bey], Kilis'de Emin Çelebioğullarından Hacı Ahmed [Efendi] nin[1] oğludur. 1877 [1293 H.] de Kilis'de doğdu.

Memleketinde ibtidaî tahsil gördükden sonra İstanbul'a geldi. Soğuk Çeşme Askerî Rüşdî'sinde ve Tıbbî İdadî'sinde okudu. Askerî Tıbbiye Mektebine girdi. 1903 de sınıfın birincisi olarak çıkdı.

Bağdad'da Jeoloji tedkikatına giden bir Alman hey'etine iştirak ederek malûmatını kuvvetlendirdi. Karantina tababetinde, Tıbbiye mektebi Madeniyat muallim muavinliğinde, hudud ve sevahil sıhhıyye müdürlüğünde bulundu. Tekaüd edildikden sonra Şûrayı Devlet Âzalığına tâyin kılındı.

Avrupa'da mesanesinden ameliye yaptırub avdetinde Gureba Hastahanesine yatırıldı. On gün sonra 9 Teşrinievvel 1936 [22 Receb 1255] da hastahanede vefat etdi. Edirne Kapusu'nda şehidler kabristanına defnolundu.

***

Vefatından on iki sene evvel merhumdan tercemei halini ve şiirlerini istedim. Yazdığı cevabda :

"İltifatnamenizi şükranla aldım. Edebiyatla otuz senedenberi alâkamı kesdiğimden elimde ne bir şiirim, ne de tercemei halim var. "Tezkirei Fatin" zeyline[2] girecek hiç bir meziyyetim yok. Lûtfünüze teşekkür ve arzı itizar eylerim.

§ "Tekrar tekrar arzı hürmet ve şükran eyler ve bu mühim mesaide size nafi olacak bir mevkide olmadığıma çok teessüf ederim" dedi.

---

[1] Merhum, bana gönderdiği pusulada babasının "ulema" dan olduğunu göstermişdi. "Tan" gazetesine yazılan fıkrada "Maruf tüccardan" olduğu beyan edilmiştir.

[2] "Son Asır Türk Şairleri".

İstenilen şey, "teşekkür ve hürmet" olmadığından — biraz itabamiz suretde — tekrar müracaat etdim. Gönderdiğim sual verakasına gayet muhtasar birkaç söz yazarak, "... İdadî mektebinde iken neşretdiğim bazı eş'arım varsa da çok yazık ki mazbutum değil. Edebiyatı severim. Fakat meşgalem, beni ondan cüda etdi. İtabınıza müstahak olmadığım zannındayım. Bipayan hürmetlerimi arzederim" cevabını verdi.

Ne yazsam "teşekkür ve hürmet" den başka cevab alamıyacağını anladığımdan müracaata nihayet verdim. Fakat merhumun bunda hakkı vardı. Çünki eski mevkut risalelerde münderic ve pek genclik zemanına aid manzumelerinden başka eseri intişar etmedi. Edebiyat âleminde sesi işidilmedi. Kendinin söylediği vechile, "edebiyatdan alâkasını" kesmemiş olsaydı elbette bazı manzumeler görülür ve işidilirdi.

Bir de hatıra gelir ki meslekdaşları olan Doktor Riza Tevfik ve Cenab Şihabüddin kâbında şair olamıyacağını düşünmüş ve mesleğinde çalışub ilerlemeği daha makûl görmüş olacak ki şiirden ve şairlikden vaz geçmişdir.

Benim bu sözüm, bir zandan ibaretdir, yakın ifade etmez.

***

Vefatında "Tan" gazetesine yazılan yazıda "... Doktor, idareci, muallim ve muharrir sıfatile muvaffakiyetli ve faideli bir hayat geçirmişdir. "Verem Kabili Şifadır", "Sari Hastalıklardan Tevakki", "Genc Kalınız", "Genclere Tenasül Terbiyesi" gibi kıymetli eserleri vardır" deniliyor.

Mekteb arkadaşlarından Doktor Mazhar Osman, "Tan" muharrirlerinden birine beyanatta bulunduğu sırada şu sözleri de söylemişdir :

"... Daha mektebde iken kalemiyle hayatını kazanmağa başlamış, ailesine yardım etmişdir. "İkdam" ın Türkculuğe dair yazdığı eserler üzerinde çalışmış Evliya Çelebi Seyahatnamesini bugünki müdevven haline o, koymuşdur. Fransızca ve arabcayı da iyi bilirdi. Doktorlarımız arasında kalemi en kuvvetli olanlardan biridir. Çok çalışkandı. Hayatda muvaffak olmak için her şeye atılmışdı. Fakat hiç bir vakit izzeti nefsindeni haysiyetinden fidakârlıkda bulunmamışdır. § son zemanında gayet kıymetli bir tıbbî lûgat vücude getirmişdir, basılmak üzeredir. Hıfzıssıha mütehassısı idi".

***

GAZEL

Gönülde ibtilâyı aşk eğerçi bir azabdır
Hayata rabteden beni o tatlı iztirabdır
İzar, o makesi şafak, olunca garkai arak
Güzellik asümanına bir ateşîn sehabdır
Nigâhı naz perveraneniz, tebessümatınız

Temenniyatı âşıka lâtif bir cevabdır
Kemâli hüsnünüzden iktisabı feyzeder bütün
Hayatı şeb karini yesimiz pür abü tabdır
Neden, neden bu rütbe iğbirar gösterirsiniz
Niçün o tab'ı pakiniz rehini iğtirabdır
Uyunum, iştiyakı vaslınızla kiryebar iken
Yazık takib, iltifatınızla kâmyabdır

***

ZEHREİ TAHATTUR[1]

İki dildadei vefaperver
Birinin sinesinde bir güliter
Vakti firkatde lûtfedüb câna
Yolda bilmem ne hissi gam peyma
Çekdi bir âhı ihtisas nüma
Senden evvel ölürsem ey dilber
Ansızın bir veleh feza mevce
Atdı göğsündeki güli bir evce
Sakla sakla şu verdi mahzunu
Etmek ister refikasın takib
Ölümü, zilleti eder tasvib
Ağlar, inler, verir güle bu adı :
Gezinirlerdi işvekârane
Diğere derdi şivekârane
Beni hatır güzarın et ağla
İhtizaz âver oldu sinesine
Dedi dildarı naz perverine
Beni hatır güzarın et ağla
Onu cezbetti nehre biperva
Dedi : en son veda, yar sana
Beni hatır güzarın et ağla
Şimdi sahil nişin olan mağdur
Yine olmaz hayatdan mehcur
Beni hatır güzarın et ağla

---

[1] Fransızcadan mütercemdir.

RİFAT

Hüseyin Rifat[1], Avukat Kadı Zâde Hafız Rifat [Efendi] nin oğludur. 1878 de İzmir'de doğdu.

İbtidaî ve Rüşdî tahsilden sonra İzmir İdadî'sine girdi. Tahsil müddetini bitirmeğe bir sene kalmış iken müdirle aralarının açılması üzerine mektebi terketti. "Hizmet" gazetesine evvelâ kâtib, biraz sonra muharrir oldu. Gazetecilikten hoşnud olmıyan babasının arzusile ticarete başladısa da o meslekde malûmatı ve tecribesi olmadığından az müddetde mağazasını kapadı. Yine "Hizmet" e hizmet etdi.

Gazetenin muharrirlerinden ve İzmirlilerden bazıları nefyedildikleri sırada açıkda kaldığından İstanbul'a geldi, Darülfünun'un eczacı kısmına kaydolundu. Her sene sınıfda birinciliği muhafaza etdiği halde diploma alacağı sene, — evvelce münazaa etdiği — bir muallim, dönmesine sebeb oldu. Dönmekden pek ziyade sıkılarak Yunanistan'a kaçdı. Konsoloshane memurları tarafından ikna olunarak İstanbul'a geldi. Teminata rağmen yedi ay tevkif olundu. Aile dostlarının gayretile yakayı sıyırdı. Mekteb diplomasını verdiler, İzmir'e gitmesini ihtar etdiler.

İzmir'de "Şifa" nâmile eczahane açdı. Bu işe alışamadığından bir buçuk senede eczahaneyi elden çıkardı.

Meşrutiyetin ilânından evvelce İzmir taburları, Enver [Paşa] yı takib içün Rumeli'ye gönderildiğinden neferler arasında Manastır'a gitdi. Muahharen İzmir'e döndü. Meşrutiyet ilân olununca yine gazeteciliğe başladı. "Kokorok" nâmile siyasî bir mizah gazetesi çıkardı.

---

1 Mahlası "Mazlum" idi. Eczacı mektebinde iken "Rifat" a tahvil eyledi.

Tercemei haline dair bana gönderdiği varakada diyor ki :

"Derme çatma bir teşekkül halinde olan İttihad ve Terakki'nin o günkü İzmir hey'etini de yazılarım hoşlandırmıyordu. Vali Mahmud Muhtar Paşa ile de geçinemiyorduk. O zat haşinane muamelelerile İzmir halkına hakaret etmişdi. Ben de — tahtı idaremde çıkan — "Hizmet" gazetesile hakareti red etdim. Aramızda bir de düello meselesi çıkdı. Buna bir de — o günlerde başıma geçirdiğim — siperli, şapka ile fes arası serpuş meselesi inzımam edince ittihadcıları fena kızdırdım. Kendilerine hücum ediyordum. Valilerini hiçe sayıyordum. Nihayet serpuş meselesini ele alarak külhan beyleri vasıtasile kafamı, gözümü sopa ile parçalatdılar. Artık gazeteciliği de bırakarak başka işler arıyordum. İnsanların hastalanmalarından para kazanarak geçinmeden zevk alamadisem onların neşelerine hizmet de edemez değilim ya, dedim ve müskirat imâline başladım. Az bir sermaye ile evvelâ İzmir'de işe başladım ve bu az sermaye ile büyük fabrikalara rekabet, hattâ galebe ediyordum. Yunanlılar tarafından İzmir'in işgali üzerine İstanbul'da "Üzüm Kızı" rakısını piyasaya çıkardım. Evvelâ bir Yahudi'nin kaşkarikosu, onu takiben gelen inhisar, beni bu işimden de mahrum etdi.

Acayibdir hayatın cilvesi asla akıl ermez
Ederken bir tarafda koskoca meyhanemi viran
Kağaddan bir kayık yüzdürmemişken tekne de hattâ
Gider seyri sefainde beni âza yapar devran!

kıt'asında dediğim gibi bir zeman da seyri sefain meclisi idare âzalığında bulundum."

Meclisin ilgası üzerine açıkda kaldı. Ahiren Maarif matbaasına memur edildi.

BASILAN ESERLERİ

"Mevlâna Rübailerinden Manzum Tercemeler". İran şairlerinden elli zatın nazmen terceme edilen rübaileri, kitabın nihayetine ilâve edilmişdir.

"Hayyam Rübaileri" manzum tercemedir.

"Kırık Kavaldan Sesler" hece veznile şiir mecmuasıdır.

*
**

Eşref merhumun bütün eserlerini topladığından "Her padişahın bir vakanivisi olduğu gibi Hüseyin Rifat da benim zırva nivisimdir" dermiş.

Rifat'ın kıt'alarında Eşref'in izleri görülmektedir. Heciv ve hezil vadisinde — tekellüfsüz söylediği — kıt'alar, Eşref'in takdirine lâyıkdır.

Hazreti Mevlâna ile Hayyam'ın rübailerinin tercemeleri ve hece veznile yazdığı manzumeler de güzeldir.

*
**

KIT'A

Seni ihmal eder oğlun bile düşkünsen eğer
Servetin varsa olursun feleğin baş tacı
Gördüğünden yaratan, kimseyi dûr eylemesin
Etmesin sağ gözünü sol gözünün muhtacı

*
**

O kadar çöktü züğürtlük başa kim
Ne rakım kaldı evimde ne meze
Şimdiden sonra mekânım elbet
Ya Timarhane, ya Darülâceze

*
**

Ömrümün kühne baharında açan sünbülüsün
O baharın gönüle müjde veren bülbülüsün
Sensiz artık yaşamam ben, yaşamak da dilemem
Kocamış gönlümün ey sevdiceğim son gülüsün

RİFAT

Rifat Moralı, İzmir tüccarından Moralı Zâde Ahmed [Bey] in oğludur. 1900 [25 Haziran 1316] de İzmir'de doğdu.

İttihad ve Terakki İdadî'sinde ve Amerikan Kolejinde tahsil etdi. Umumî Harb'de mekteb kapatıldığından diploma alamadı. Hususî suretde biraz İngilizce, Fransızca, Arabî ve Farisî okudu.

Bir müddet babasının mağazasında çalışdı. 1925 de İş Bankasının İzmir şubesine memur oldu. 1931 de Ödemiş, 1935 de Isparta, 1938 de Ordu şubeleri müdirliklerine tâyin olundu.

İlk edebî yazısı 1918 de — Tokadî Zâde Şekib merhumun teşvikkâr birkaç satırı ile — İzmir'de "Muallim" mecmuasında çıkdı. Merhumdan — hayatının sonuna kadar — edebî istifadede bulundu.

Bay Rifat, tercemei haline dair bana gönderdiği varakada diyor ki :

"... Şiire Riza Tevfik'in koşmalarını taklid ile başlamışdım. Sonradan Şekib'in tesirinde kalarak — nisbeten ağır bir lisanla — aruzcu oldum. Edebî hayatımdaki en faal devre, İzmir'in işgali ve kurtuluş senelerine tesadüf eder. İşgal hâtıralarından şu kıt'ayı arz ediyorum :

İstemem mavi göklü gündüzü ben — Ya kararsın semâ, ya al olsun
Mütemadi leyale razıyım — Ufkı safında tek hilâl olsun

O sırada "Ömer Hayyam" ın rübailerini nazmen Türkceye çevirmekle de oğraşdım. Bunlar kısmen "İctihad" da çıkmışdır.

Aruz ve hece vezinlerini aynı derecede sever ve kullanırım. Yazılarımın çoğu, vaktile "Moralı Zâde Rifat Ahmed" imzası ile İzmir, İstanbul ve Anadolu mecmualarında ve gazetelerinde intişar etmişdir. Bunlardan bir kısmı İzmir'de "Yediveren namı altında basılan müşterek bir kitabda intişar etmişdir. Başkaca basıl-

mış kitabım yokdur. Meslekî ve şahsî gavailin, beni son senelerde edebiyatdan uzaklaştırdığına müteessifim."

Bay Rifat, İzmir'li şairlerin en güzel söyleyenlerindendir. Manzumeleri, bu hakikate şahid olduğundan, başka şahid aramağa lüzum yokdur.

Edebiyatdan uzaklaşması icab ederken bilâkis yaklaşanların yerine, Rifat gibilerin uzaklaşması şayanı teessüfdür.

***

RÜBAİ

[Hayyamdan terceme]

Ey dil, şu zemaneden bir ihsan arama
Devrandan ise servetü saman arama
Derman aramak derdini efzun eyler
Derdinle uyuş, kendine derman arama

***

Esrare yazık olmadı gönlüm mahrem
Ağlatdı benim ruhumu bin dürlü sitem
Madamki bensizde dönermiş âlem
Dünyaye ne halt etmeğe geldim bilmem

***

KIT'A

Niçe zulmetleri aydınlatan erbabı kemal
Dökdüler sırrı ezel uğruna beyhude emek
Bu karanlık geceden harice yol bulmadılar
Daldılar uykuya bir başka masal söylıyerek

***

ŞARKI

Çamlarda dolaşsak, yine hulyalara dalsak
Her şeyden uzak, gailesiz, bizbize kalsak
Mehtab uran enginlere bin kahkaha salsak
Heb yan yana, heb baş başa, heb diz dize kalsak

Bazan kayalardan inerek sahile ruhum
Kumlarda gezinsek ikimiz şevk ile ruhum
En sonra ecel gelse, ölürken bile ruhum
Heb yan yana, heb baş başa, hep diz dize kalsak

İzmir 1921

⁂

AKŞAM

Gökler bürüdü durgun suları
Benzin suda yüzen yaprakdan sarı
Alnını okşayor akşam ruzgârı
Teselli verici bir kardaş gibi

Senin bu tatlı, baygın gözünde
Derdli gönlün gibi her şey hüzünde
Bak, güneş akşamın solgun yüzünde
Titriyor bir damla kanlı yaş gibi

Aşkınla bülbüller geliyor dile
Haline ağlıyor felekler bile
Uğrunda can virsen yine nafile
Gönül verdiğinin kalbi taş gibi

RIFKI MELÛL

Süleyman Rıfkı Melûl Meriç, — ecdadı kadı, müfti ve müderris olan — erbabı ilimden saatci Hafız Mehmed Ali [Efendi] nin oğludur. 15 Teşrinievvel 1901 de Dedeağaç dahilinde Ferecik'de doğdu.

Rüşdî mektebinde ve Edirne Sultanî'sinde okudu. Balkan harbinde ailece İstanbul'a hicret etdiler. "Menbeülirfan" namındaki İdadî mektebine girdi. Aliyülâla derecede mezun oldu. Tıb Fakültesine beş sene devam etdi. Tıb mesleğile imtizac edemedi. Son sınıf sömestirelerini bitirdikden sonra oradan ayrıldı. Ticaret mektebine, bir sene sonra Edebiyat Fakültesine kaydolundu. İkmali tahsil ederek aliyülâla derecede diploma aldı.

Bazı mekteblerde Edebiyat, Tarihi Edebiyat, Ulûmı Tabiiye, Türkce okutdu. 1928 de Ankara Etnoğrafya müzesine memur oldu. Sırasile Ankara Erkek Lisesi, Kütahya, Akşehir Orta mektebleri, Adana Erkek Lisesi Türkce ve Edebiyat muallimliklerine tâyin ve 1936 da Kasımpaşa Orta mektebine nakledildi.

Bana verdiği tercemei hal varakasında diyor ki :

"... Manzumelerim "Serveti Fünun", "Düşünce", "Şebab", "Yarın", "Hayat", "Mihrab" mecmualarında intişar etdi. Bir divançe olacak kadar rübai söylemişdim. Son rübai şu idi :

Kurbiyetin ancak beni hoşgâm etdi
Kâfirken o nurun beni İslâm etdi
Bir ande bu divanı rübaiyatı
Çeşmanı siyahın bana ilham etdi.

aruz ve hece vezinlerinde birçok manzumeler yazmışdım, hepsi zâyi oldu. Ziyadan kurtulan manzumelerim, "İnkıraz" da münderic bulunanlardır. Matbu eserlerim "İnkıraz" ile "Akşehir Türbe ve Mezarları" dır".

***

Malûmdur ki şair ve âşık, bu iki derdmend, hüzn içinde yaşar, hüzn içinde ölürler. Hüzn, bunların nasibi ezelisidir.

"Hal ve şanıma mutabık bulduğum "Melûl" i kullanmaktayım[1]" diyen şu bizim şairi Melûle bak.. Hakikatde o, Melûli kullanmıyor, Melâl onu kullanıyor ki zahiren ve batınan Melûl oluyor.

Yüzüne yakından bakmağa lüzum yok, şöyle uzaktan göz gezdirilse Karadeniz'de gemileri batmış, yahud doğduğu gündenberi tabutlukta yatmış gibi hüzn ve melâle müstağrak olduğu görülür.

İnsanlar, yâd olundukları isimler ve mahlâslardan müteessir olurlar[2]. Dâvaya bürhan istenilirse işte Rıfkı Melûl. Kendisile beraber doğan hüzn ve melâmet, bahusus melâli şairiyet, yetmiyormuş gibi bir de senelerdenberi "Melûl" namını kullanmağa kıyam etmiş.

Fakat öyle de olmasa şair olamazdı. O güzel şiirleri, ortaya koyamazdı. Ne yapalım, kısmet böyle, şair melûl olur.

⁂

GAZEL

Gönül mahzun tali'dir anınçün daima ağlar
Benim bahti siyahım karşısında her belâ ağlar
Hazindir macerayı kalbü vicdanım çekil ey gam
Dokunma hissime zira ben ağlarsam . . . ağlar
Belâyı yesü hüsran içre geçdi her dakika âh
Derunımdan çıkan her âh ile havfü reca ağlar
Bütün ömrümce kaldım şahrahı zulmü zulmetde
Bana bir doğru yol göstermeyen nuri hüda ağlar
Bir an kurtulmadım cevri felekden görmedim rahat
Temessül eyleyüb çeşmanıma şimdi reha ağlar
Değil şekva eden mahzun reybü havf olan gönlüm
Bu hali bi kararı bahte bizzat istikâ ağlar
Eninim titretirken sakinanı hâkü eflâki
Gönülden tâ sımahı canıma çarpan sadâ ağlar
Melûl elbette masumiyetin encam olur sabit
O gün kürsii hakda hâkimi. . . . ağlar

⁂

[1] Tercemei halinde böyle söylüyor.

[2] « و للرجال نصيب من الاسماء »

RÜBAİ

Zan etmeki bir bekrii meynuşum ben
Bil neşvei irfan ile bihuşum ben
Seyrangehi âlemde şaşırmış kalmış
Bir rindi garibi hane berduşum ben

***

Va'd eylediğin şebi mükâfat hani
Dilhastei aşkına müdavat hani
İzharı mehabbetle kusur etdimse
Ya laikı olduğum mücazat hani

***

Yapdın dili viranımı izaz ederek
Yıkdın beni bir âşıkı nasaz ederek
Ey yarı cefacu, bana gadrin takey
Âzar ederek, cevr ederek, naz ederek

***

Ya Rab, beni Kays'den beter mecnun et
Ol ruyi füsunsaze ebed meftun et
Lûtfunla duamı müstecab eyle benim
Bimarlığı bende heman efzun et

RİZA

Ali Riza [Efendi], İstanbul'da doğdu. Mülkiye mektebinde tahsilini ikmal etdi. Manastır vilâyeti maiyyet memurluğunda, Yanya vilâyeti dahilinde İskrapar-Gostençka, Premedi, Margliç, Meçuve ve İskeçe kazaları kaimmakamlıklarında bulundu.

Hastalığından dolayı İstanbul'a geldi, yaşı kırka varmadan 1903 [Nisan 1319] da vefat etdi. Südlüce'de Bademli dergâhı civarında kara ağaç cihetinde ailesine mahsus kabre defn olundu. Mezar taşındaki kitabenin son beyti :

"İki ihlâs ile tarihi düşdü
Bu demde buldu mevlâsın Riza Bey"
1321

Eş'arı, sofiyane olmasından dolayı "Şairi İlâhî Neva" nâmile yâdedilirdi. Sinan Paşa tarzındaki mensur tazarruu, nesirde de kudret sahibi olduğunu gösteriyor. Arabca «المشكات النجاة «سر سورة الاخلاص»، الى اهل الصلاة فى بيان خليفة الدارين» «بيان الكمال الى اهل الزوال»، «رسالة الجود الى اهل الشهود فى بيان سر الخلقة و لتكوين»، «كتاب التوحيد فى سر المجيد» ile Hazreti Niyazii Mısri'nin üç gazelinin şerhi olan Türkce «غنائم الغازى فى بلاد النازى» unvanlı risaleleri ve divanı eş'arı, eviddasından Bursalı Tahir [Bey] merhumun nezdinde mahfuz idi, vefatından sonra eserlerin ne olduğunu bilmiyorum.

Ali Riza merhumun yukarıdaki resmini, — vefatını müteakiben — Tahir, Manastır'dan bana göndermişdi.

*
**

MÜHAMMES

Şehbali himmet açdı gönül kıldı itilâ
Her nalde mededres idi zâtı kibriya
Kafı kanaat oldu ona hıttai fena

Hâlâ mesiri ferahı ravzai beka
Şevki tareble nağmesidir nassı «إنا»

Gülzarı aşka düşdü yine şahrahımız
Gül suretinde vechini gösterdi mahımız
Bülbül ölünce nuruna düşdü külâhımız
Dahî tehassürüle çıkar arşa âhımız
Berki teabbüde bürünüb kıldık ihtifa

Tedviri fülki dil ederek semti vahdete
Daldık tevekkül eyleyerek bahri kesrete
Her sude yol bulundu hareıkâhı izzete
Gark oldu fülkimiz dahî girdabı hayrete
Yarab, nedir şu dairei yemde mülteka

Âsude hatırız hele sırrı mezahiriz
Nuruz ki ibret ehline her şeyde bahiriz
Ahsen sıfatle âlemi esmada zâhiriz
Gasl eyledikse âb ile hakka ki tahiriz
Aramgâhımız kürei nuri üstüva

Arafdır medinei devlet medarımız
Bahreyni aşk mecmai darülkararımız
Fürkanı faslı batılu hakdır nigârımız
Aşkın müvaredatına peyveste darımız
Hakkın tecelliyatına âmadeyiz, Rıza

***

Gözlerin salmış gönül iklimine sevdayi nev
Kaplamış mülki hayalatı yine hulyayi nev
Âlemi hüsne cemâlin katdı bir dünyayı nev
Ehli aşka halk olunmuş cennetülmevavi nev
Ol hevadandır ki olduk bizde bir şeydayı nev

Kaşların, kirpiklerin zülfündür ol cennetde bab
قاب قوسين اوادنى ، ذلك حسن المآب
Gözlerinle leblerin tev'em, izarın müşktâb
Ayni ihsan, kevseri can, nuri hak biirtiyab
Bir bakışla halkı mecnun etdin ey Leylâyi nev

Tıflı nevsevdayi kalbe mah ruyun dayedir
Perdedar olmuş o zülfi mişk buyun sayedir
İntisabı kâküli zertarın âlâ pâyedir
Kametin gülzarı ümmidi dile pirayedir
Çok mu olsak biz dahi bir bülbüli gûyayı nev

Suda aksi rengü buyün servi simin eylemiş
تبارك الله sathı deryayı ne rengin eylemiş
Humreti vechin ukûsi bahri şirin eylemiş
Âbı ruyün rıyi âbe çıkmış ayin eylemiş
Allah Allah, zahir olmuş bir yedi beyzayi nev

Nev heves diller esiri didei mestaneniz
Âh o ter damanı sevdadır dili divaneniz
Mest eder dünyaleri bir cür'ada peymaneniz
Kıblegâhı âşikan olmuş meğer kâşaneniz
Ey Riza eyle tavafı Kâbei ulyayi nev

RİZA

Şeyh Riza [Efendi[1]], Kerkük sancağı dahilinde "Taleban" köyünde Kürd aşiretinden Şeyh Abdürrahman Hâlis'in[2] oğludur.

Kerkük'de tahsili ilim etdikden sonra İstanbul'a geldi. Üdeba ve kübera meclislerine devam ederek iltifat gördü. Bilâhare Kerkük'e avdet etdi. Son zamanlarında Bağdad'a giderek babasının tesis eylediği dergâhda oturdu.

1908 [1326 H.] de — yaşı seksene yakın olduğu halde — Bağdad'da vefat etdi. Abdülkadirülkeylâni قدس سره türbesinin civarına defnolundu.

Mezar taşında — kendi eseri olan — şu lâtif kıt'a yazılıdır :

« يا رسول الله ، چه باشد چون سك اصحاب كهف
داخل جنت شوم در زمرهٔ احباب تو
اوء رود د چنت ومن درجهنم كى رواست
اوء سك اصحاب كهف ومن سك اصحاب تو

Mühiblerinden mütekaid Miralay Emin Feyzi [Bey[2]] den şeyhin tercemei haline dair malûmat istedim. Yazdığı varakada diyor ki :

"Türk, Arab, Fürs lisanlarında beliğ şiir söylerdi. Büyük bir mütekellim idi. Hiç bir mübahasei ilmiyede mağlûb olmamışdır. Haccı şerifi edâ etmişdi. Tarikatde irşade mezun idi[3]. Zühdü takvaye inhimakile beraber meşrebi, gayet lâübali idi. Hiç bir şeye ehemmiyet vermezdi. Âsarını cem etmek külfetine de katlanmamışdır. Letaifi eş'arı İran'a, Hindistan'a kadar intişar etmişdir. Hele Musul dahilinde kıymetşinası edeb olubda onun eş'arından mahfuzatı olmayan yok gibidir. Şiirlerini mükerreren tashih etmek ve yazmak, bozmak bilmezdi. Ekseriya bilbedahe şiir söyler ve huzzardan biri kayd ederse ziyadan kurtulurdu. Aksi takdirde unudulurdu. Bu suretle birçok eseri zâyi olmuşdur. Türkî ve Farisî kasideleri çokdur. Hâkimane ve sofiyane sözleri de nâdir değildir. Ömrünü muzayaka içinde

[1] Tercemei halini ve asarını — Süleyman Nazif merhum vesatatile görüşdüğüm — oğlu mülkiye kaimmekamlarından Halis [Efendi] den istedim. Vaid etdiği halde göndermedi. Bilâhare vefat etdi. Şeyhin damadı Mehmed Rasih [Bey] malûmat veremedi. Oda şiir söylerdi. Türkce manzumeleri pek az ve nahoş ise de farisi eserleri güzeldir. Hafızasında pek çok farisi eşar vardı. Değerli ve terbiyeli bir zat idi. 1936 [Şaban 1355] de vefat etdi.

[2] Tercemei halleri 522, 422 inci sahifelerdedir.

[3] "Kendisi muhtacı himmet bir dede' Kande kaldı gayriye himmet ede".

hitame erdirdi. Hükûmetce muhassas olan beş yüz kuruş maaşının tesviyesi bir gün tecehhur etse valileri, defterdarları hecv ederdi. Ahlâkını ve hecvde garib mazmunlar icadındaki iktidarını bilenler, kendinden hazer ederlerdi".

Esbak Şeyhülislâm Hayderi Zâde İbrahim Hakkı [Efendi[1]], Şeyh Abdürrahman Talebani'nin tercemei haline dair yazdığı mekalede[2] diyor ki:

"... Lisanı Osmanî'de Nef'i ve Farisi'de Firdevsi ve Kaani gibi esatizei şuaranın iktidarı şairanelerini âsarı manzumesinde bihakkın tecelli etdirmeğe muvaffak olan[3] şairi meşhur Şeyh Riza Efendi, müşarünileyhin mehadimi kiramındandır. Piri müşarünileyhin mirası belagati Riza Efendiye intikal etdiği gibi makamı irşad ve fazileti de encali necibesinin sinnen ve fazlen ekber ve erşedi bulunan Şeyh Ali Efendiye nasib olmuşdur."

Şeyh Riza, sadrı esbak Yusûf Kâmil Paşa merhumun —üdeba ve zurefa melcei olan— saadet hanesinin mihmanlarından idi. Hakkı kâmilde medhiyeleri vardır.

«مادر گیتی دو یوسف زاد هریك بی مثال یوسفی در حسن صورت یوسفی درحسن حال

matlalı kasidesi nezdimde mahfuzdur.

Babam Mehmed Emin Paşa merhum, şeyhin liyakatini takdir ile beraber huysuzluğunu, geçimsizliğini anlatmak için "konakda benden başka gavga etmediği adem kalmamışdı" derdi. Hattâ Paşanın kethudası ile hazine kâtibi hakkında müstehcen bir beyti vardır ki buraya nakli de müstehcendir.

Hayderi Zâde, naklederdi:

Şeyh, bir gün darülkâmildeki ağalar ve uşaklar ile bermutad döğüşür, birleşüb sokağa atarlar. Bayezid meydanına nâzır bir kasab dükkânının üstündeki odaya taşınır. Müteakiben bir mahallede zuhur eden yangına giden —yarı çıplak— genc tulumbacıları görünce şevka gelir, yangın yerine kadar arkalarından koşar. Ateşi söndürmeğe çalışan delikanlıları temaşa ederek tutuşduğu sırada elini cebine salar, yegâne serveti olan üç liranın yerinde yeller esdiğini anlayınca büsbütün yanar.

Hayderi Zâde, bir gece evimizde bulunduğu sırada, Musul valilerinden bir zat hakkında şeyhin —tahsine lâyık olmayan— şu beyti söylediğini nakletti:

"Babıâli'den çıkan valilere yokdur sözüm
Böyle bir ..... k vali ancak babı safilden çıkar".

Meclisde hazır olan şuaradan Sadık Vicdanî "Bir .... k yerine bom .... k olsa daha münasib olur" dedi. Ben de "Bu buluş, tabiatinizin inbisatına delâlet eder" dedim. Huzzar, münbasit oldu.

*
**

[1] Tercemei hali 502 inci sahifededir.

[2] Tasavvuf mecmuası Numero: 4

[3] Bu kıyasın, kıyas maalfarık olduğu, iki tarafın âsarını mukayese ile tahakkuk eder.

Şeyh Riza,

«مزن بیهوده از فضل و هنر ای یار همدم دم که از فضل و هنر بهتر بود دینار و درهم هم»

matlalı bir kaside takdim etdiğinde Âli [Paşa], elli lira maaş tahsisini arz edeceğini vaid eyler.

Şeyh, ehibbasından Baban Zâde Ahmed [Paşa] ya keyfiyeti anlatdığında "Ya sadrıâzama, yahud sana bir şey olacak, bu iş olmayacak" demiş. İş arz olunmadan Paşa, hastalanub Babıâli'ye devam edememiş ve biraz sonra vefat etmişdir.

***

Emin Feyzi, dedi ki :

"1320 de ifayı hac için Hicaz'a gideceğimi söylediğimde Şeyh "Sana hac farz değildir, gitme" dedi. Şu beyti okudum :

Maksadın halik ise halka niyaza gitme
Emelin aşkı hakikise mecaza gitme

Şeyh, biraz teemmülden sonra bu beyit ile mukabele etdi :

Kâbei dil gibi bir turı tecellin vardır.
Sendedir menzili maksud Hicaz'a gitme".

***

Yıldız'daki bomba hâdisesini haber verdiklerinde Şeyh,

Ne diyem hükmi hudadır هو يحيي و يميت
Yoksa maksudumuzu hâsıl ederdi dinamit

beytini inşad etmesile Emin Feyzi, lâtife olarak "Padişah işidirse sizi uzak yerlere nefy eder" der. Şeyh, derhal beytini şu şekle sokar :

Cümlenin hafızı hakdır هو يحيي و يميت
Padişeh zılli Hudadır ona neyler dinamit

***

Musul vilâyetinin her tarafında cinayetler vukubulduğu halde her hafta Vilâyet gazetesinde "Sayei âsayiş vayei padişahide vilâyetin her tarafında emnü asayiş berkemâldir" ibaresi yazılmakda olduğundan şeyh de şu beyti yazmışdır :

Katlü nehbi eşkıyadan millet oldu paymal
Emnü asayiş yine elhamdülillâh berkemal

⁂

Maaşını vermekde teehhur eden bir defterdare :

Namus arayan kimse hecadan hazer eyler
Şairler ile hoş geçinen def'i şer eyler
Bir faide vermez sana tehiri maaşın
Ey manii rızkım, görelim kim zarar eyler

⁂

Büyük kardeşi Şeyh Ali [Efendi] hakkında :

Hazreti Şeyhi şerifin pek büyük[1] mutadı var
Zulme meyli yokdur emma zalime imdadı var

⁂

Mukbilin .... tasına .... يرحمك denir
Müdebbirin atsesine sayhai nagâh denir
Naşi islâme bakılmaz, geberir bir matrani
Âhı hasret çekilir fevtine eyvah denir
Mürteşinin okunur mazbatai tebriesi
Her tarafdan niçe bin اشهدالله denir
Sözü eğri olana postnişini irşad
Sözü doğru olana şairi gümrah denir
Bir kuru nam kazanmakda Riza faide ne?
Üstühan parei şatranca dahi şah denir

⁂

Bu Şafak kim feleğin lekkei damanidir
Paymal etdiği mazlûmların kanidir
Âhı mazlûm, nesimi çemeni mefhareti
Deheni zahmi ciğer, goncei handanidir

[1] "Büyük" yerine "garib" olsa daha münasib olur.

Üstüne konmuş esed, sırtına binmiş seretan
Ruzüşeb melabei âlemi hayvanidir
Geç bu ikbali cihandan ne saadet umulur
Bu binadan ki sitem âzamı erkânidir
Ger bu vahşiler ise nutfei âbai felek
Medeniyet sıfatı guli beyabanidir
Bir . . . kın göksüne cevherli nişanlar dikilür
Ki fülân memleketin koca kumandanidir
Bir . . . surgani eder postnişini irşad
Sanki Veyselkarenin zübdei akranidir
Bül . . . kelbi Haleb mahlesi napâki iken
Şimdi şeyhuluzma[1] turrei unvanidir
Böyle mahsuli zina haini mader behata
Rahne cuyi nesebi Hazreti Geylânidir

*
**

Haberin var mı alınmış, ne alınmış? rişvet
Alınan şey, ne imiş? lira, kim almış? hey'et
Hey'etin adı nedir? Dairei Adliye
Anı icad edenin ruhuna yüz bin lânet
Kaç aded lira alınmış acaba? yüz elli
Sikkei halisa üstünde yazılmış duribet
Bilmedik kimler imiş rişvet alanlar? hey'at
Gidişinden bilinür haini mülkü millet
Biri müstantik efendi, biri çingâne reis
Öbürün söyleyemem, söyle babana rahmet
Hazreti daveri ekrem mutasarrıf paşa
Eşeğin başını tut Hamza'ya geldi nevbet
Otuzun Ragıb alub yuttu yigirmisin Emin
Yüzünü, söylediğim zâtı veliyyün ni'met
En büyük hısaa bu aldı yine hoşnud değil
Hepsini almadığından çeker âhı hasret
Hıssa vermek bana da lâzım iken hakkı sükût
Vermedi, ağzımı zannetti kapanmış zimmet
Çoğunun adı yazılmıştı bu kumpanyada
Almadı fasıkı mahrum gibi hiçbir kısmet
Adı defterde, özü haibü hasir biri ben

[1] Aslında "Şeyhulvüzera" dır. Halbuki — şairin kasdı gibi — bu tabir vezirlere şeyh olan postnişinleri ifade etmez. "Şeyhulvüzera", vezirlerin en eskisine itlak olunan bir unvanı tesmidir. İltibası izale içiün "vüzera" yı "uzama"ya tahvil eyledim.

Bir de Musul'da olan valii âli himmet
Söyle mafatı tedarükde bulunsun yoksa
Anı ibret ederim hecv ile emma ibret[1]
Acaba aldı kumandan dahi bir şey? hâşâ
Var mı dünyada kumandan gibi sahib iffet[2]

---

[1] Yalnız issız dağlarda, sessiz çöllerde silâhla değil, şehirlerde halk arasında kalemle de haydudluk yapılabileceğine bu sözler şahiddir. Tehdid, bazan hayata, bazan da namusa taallûk eder. Havsıyetini gözetenlere göre ikinci, birinciden daha korkunçdur. Bu halde kalemli haydudlar, silâhlı haydudlardan beterdir. Fakat bu mülâhaza, namusü iffet erbabına — ligarazın — tecavüz eden eşirraye aiddir. Yoksa İbadullahın işini rişvet ile gören haklıyı haksız gösteren mürtekib ve mürteşileri — lisanen ve kalemen — terzil ve tenkil etmek, menfeati âmmeye hizmetdir. Bu yolda hizmet edenler, elbette sadıkı vatan ve hâdimi millettir ve her türlü takdir ve tevkire lâyıkdır.

[2] Kumandanın iffetine şehadet etmek zaruridir. Zira onda yalnız iffet değil, kuvvet de vardır, kendine dil uzadanı tepeler.

RİZA

Mehmed Riza Safvet [Bey], Nişan Kalemi memurlarından ve en değerli hattatlardan Vahdeti [Efendi] nin oğludur. 1857 [4 Şaban 1273] de İstanbul'da doğdu. Annesinin babası Ebussuud evlâdından İsa Zâde Sadüddin Molla [Efendi] dir ki silsilei nesebi Sadrıâzam Rumî Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Çelebi Müfti Mehmed, Sun'ullah ve Behai Efendilere de ittisal eder.

Riza [Bey], Beşiktaş Rüşdî mektebine devam ederken 1871 [Muharrem 1288 H.] de vefat eden babasının kalemine — Sadrıâzam Âli Paşanın himmetile — alındı ve onun maaşı ve zeameti kendine tahsis olundu.

Divanı Hümayun Dairesinin usulüne tevfikan dairenin hutut muallimi Nasih [Efendi] den yazı meşkine başladı. Birkaç sene sonra icazet alarak "Safvet" mahlâsı verildi. Muahharen reisülhattatın Muhsin Zâde Abdullah [Bey] den de sülüs ve nesih yazdı. Âşir Efendi Medresesi müderrisi siyahî Hoca Reyhan [Efendi] den birkaç sene istifade etdikden sonra sudûrdan İstanbullu Hafız Esad [Efendi] nin dersine dokuz sene devam ederek 1887 [1304 H.] de icazet aldı.

1875 [1292 H.] de — "Arpacılar Sofusu" ve "Sofi Hoca" denmekle mâruf — Arpacılar camii imamı Hafız Ahmed [Efendi] nin damadı oldu[1].

Divanı Hümayun, mühimme ve kuyud kalemlerinde hizmet etdikden sonra 1891 [1309 H.] de kuyud kalemi mümeyyizi ve 1895 [1313 H.] de Beylikci muavini sânisi oldu.

Rütbesi, Ulâ sınıfı sânisine terfi edildi. Tensikatda tekrar kuyud kalemi mümeyyizliğine tâyin kılındı.

1911 [26 Rebiulevvel 1329] de vefat etdi. Çeddi Ebussud merhumun hazıresine defnolundu.

---

[1] Esbak Şeyhulislâm Hasan Hayrullah [fendi], bu zatın büyük damadıdır.

Pek müeddeb, afif, müttaki, mütevazı, necib bir zat idi. Oruca dair bir risalesi ve "Aruzı Endülüsi tercemesi" vardır, basılmamışdır. Manzumeleri azdır. Bunların birkaçı "Hazinei Fünun" ve "Musavver Terakki" risalelerine dercolunmuşdu. Birkaçını da oğlu Bay Suud, kendi divanının başına kaydetmişdir. Musikiye de vâkıf idi. Arab tarzında üstadane kanun çalardı. Güzel yazı yazardı.

***

MÜNACAT

احمدك يامن اعطانى الحياة بالكرم — اشكرك يا خالقى و رازقى بالنعم
و اصلى عل حبيبك العلا محمد — بعثته لدين الاسلام هدياً بالامم
و على آله وصحبه باجمعهم — اتهموا بالسماء الذين كانوا كالانجم
انت الذى خلقت ما كان فى الارض والسماء — و نظمت كل ما يحتاج بهم من نظم
الليل والنهار صيرت لمن رأهما — اوليهما نوراً مجلاً و اخرى بالظلم
ابتهل من ربك باصفوت و اسئل غفرانه — لان فعلك ذنب كثير بالذمايم

***

Musiki makamatını ihtiva eden gazeli :

Demadem mutrıban, Şevki tarabla pür tanin olsun
Arakla rengi lâ'li yâr gülden bihterin olsun
Nevayı Suzi dil elverdi artık, faslı Uşşaka
Girilsün şarkılar, beste, semaî nev zemin olsun
Muhayyer, Kürdîyü Tahir, Segâhü Mayeü Nekriz
Okunsun Müstear emma Hisar âsa metîn olsun
Sımahı şevk açıldı gerçi Hüzamü Dügâhından
Yegâh ey yâr Şevk efzayı bezmi samiin olsun
Tarikı Rasttan Mâhur ile Suzi dil ârayı
Çalan sazendegânın Suzinaki âteşîn olsun
Nihavende Hicazı kârı evvelde idüb tercih
Gazelhan ol cevanım, güftesi Tarzı nevin olsun
Hicazü zirgüle Neveser inşadına kâfi
Fakat ister gönül kim lâfzü mânası metîn olsun
Hüseynîyü Beyatî, Karcığar, Raksı köçek pek hoş
Gehi Şehnazü Evc âra dahi suziş rehin olsun
Ferahnâk ile Gerdaniyeden bir Buselik göster
Dili nagâmımız bari bu yüzden gâmbin olsun
Nişabun Acem'de, Isfahanda gez safayab ol
Dili âşık da câna Buselikte canişin olsun

Saba revnak verir camı subuha Safvetâ lâkin
Anı taksimde Bestenigârı nazenin olsun.

⁂

Çeşmi hasretkeşi yollarda bırakma kerem it
Makdeminle güzelim meclisi reşki irem it
Muntazır elde kadeh rağbetine sâkii cem
Meyi nuş eyle heman neşelenüb def'i gam it
Mutrıban faslı Ferahnâkdan ahenk idiyor
Şevkefza olarak sen dahi arzı neğam it
Uyub ağyare bana itme gazubane nigâh
İltifatın ile üfkendene bezli niam it
Eyliyor Safveti biçare sana böyle reca
Makdeminle güzelim meclisi reşki irem it

RİZA TEVFİK

Memleketin yegâne feylesofu ve pek mümtaz şair ve edibi olan Doktor Riza Tevfik'den tercemei haliyle birkaç parça şiirini istedim. Kemâli süratle gönderdiği tercemei halini ve iki mektubunu aynen naklediyorum :

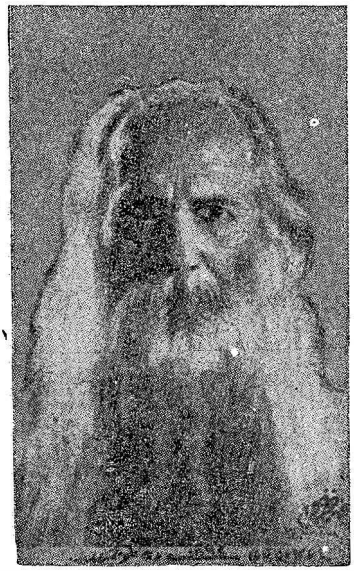

"Ben, Hoca Mehmed Tevfik Efendi ismiyle kendi âleminde mâruf, fakat Gelibolu'da meşhur bir âdemin beş evlâdının ilkiyim. Babam "1249" Cümadelâhiresinde Makedonya'nın Cumaibalâ kasabasında doğmuşdur. Yirmi yaşında İstanbul'da Fatih Medresesine girmiş "1278" de icazet almış ve derhal imtihan vererek Mektebi Mülkiyei Şahane'ye girüb iki sene sonra şehadetname almış ve sarığı çıkarmış "1280" senei hicriyesinde "250" kuruş maaşla Zabtiye Nezareti Konturato Dairesine kâtib olarak hizmeti devlete girmiş ve aynı zeman bazı mâruf zatile genclerine ders vermekle de meşgul olub mehabbet ve hürmetlerini kazanmış. Bu zevatı kiramın çoğuna ben yetişdim ve inayet ve himayetlerine mazhar oldum. Bilhassa Mümtaz Efendi Zâde Ali Riza Paşa merhum, babamın pek dostu ve hâmisi idi. Babam böyle İstanbul'da üç sene meşgul bulundukdan sonra "Münire" isminde bir çerkes kızı ile teehhül etmiş ve Yanya vilâyetinde bazı nevahi müdirliğinde gezmiş ve terfii rütbe ederek Edirne vilâyetinde Cisir Mustafapaşa kazasına kaymakam nasbolunmuş. Bu tarihden dört ay sonra yani "1285" senesi remazanının yirmi üçüncü günü güneş doğmazdan iki dakika evvel ben, Meriç sahilinde kâin hükûmet konağında dünyaye gelmişim ki "1869" Kânunisânisinin yedinci gününe tevafuk ediyor. Şu takdirce bugün yetmiş yaşımı beş gün aşmış oluyorum.

Babam, Cisir Mustafapaşa'da bir buçuk sene oturmuş ve becayiş suretiyle Kırkkilise'ye nakli memuriyet edüb orada da bir sene hizmet etmiş, oradan da ayni

suretle Babaeski'ye gidüb üç sene iki ay kalmış ve yine becayiş suretiyle Cisir Mustafapaşa'ya avdet ve yirmi altı ay daha hizmet etdikden sonra işden istifa edüb İstanbul'a rücu' etdiği zeman ben yedi yaşını iki ay geçirmiş bir çocuk olduğum halde ilk defa olarak payitahtı ziyaret etmiş bulunuyordum. Cisir Mustafapaşa'da dört buçuk yaşımda iken âminlerle, ilâhilerle mektebe başladığımı ve mektebden hiç hoşlanmadığımı hatırlıyorum. Menazırı tabiiyeden de zihnimde birçok lâtif fakat mübhem levhalar kalmış idi. "Serabı Ömrüm", "Meali Tabiat" ve "Şamı Gariban" unvanlı manzumelerim o güzel hayalâtı şiir lisaniyle tasvir arzusunun eseri ilhamıdır.

İstanbul'a geldiğimiz zeman "1876" Eylûlü idi. O sene meğer pek tehlükeli bir buhran zemanı imiş. Biz, Rumeli'nden İstanbul'a perişan bir halde hücum etmeğe başlıyan biçare islâm muhacirlerinin sefalet ve felâketine o zemanlar şahid olduk. Çünki Bülbülderesi mezarlığının medhaline nâzır bir sed üzerinde kâin viran bir küçük evde kira ile oturuyorduk. Babam bu hengâmei kıyametde bizi geçindirebilmek içün yine hocalığa baş vurdu ve o civarda Musevi'lerle meskûn Dağhamamı'nda "Sion" mektebine Türkce hocası olarak intisab etdi ve beni de en küçük çocuklarla ders okumak üzere meccanen kabul etdirdi. Bu mekteb meşhur "Alyans İzraeliyet" müessesatından idi. "1879" senesine kadar haftade beş def'a muntazaman devam etdik. Ve ben Fransızca ve Yahudiceyi pek güzel konuşacak kadar öğrenmişdim. O zeman bukadar erken iki ecnebi lisanı öğrenmeğe başlamış hiç Türk çocuğu yokdu sanırım. "1879" senesine kadar Sultan Aziz'in hal'i ve Murad'ın culûsı, Çerkes Hasan vak'ası, Sultan Murad'ın hal'i ve Sultan Hamid'in culûsı, Rus Harbi ve netayici faciası ve kahtü galâ gibi felâketlerin hepsini gördük. Babamdan da evde birçok şeyler işidir ve çok korkardım ve müteessir olurdum. İstanbul'dan hiç hazzetmedim! O sene Maarif Nezareti babamı Beylerbeyi ve Davudpaşa Rüşdi'yelerine Kavaidi Türkiye ve İnşa Muallimi olarak tâyin etdi. O mekteblere de yine beraber öğleden sonra haftada ikişer gün giderdik. On ay da böyle geçdikden sonra babama İzmit Müddeiumumi muavinliği tevcih olundu. Bin dört yüz kuruş maaş içün değil, fakat İstanbul'da cismen ve ruhan pek fena yorgun düştüğü içün kabul etdi. Hemen İzmit'e gitdik. O zemanlar o güzel memleket katil bir malarya menbaı idi. Hepimiz hastalandık. Dört ay zarfında ihtiyar hoca hanım gitdi. Yedinci ayda da genc ve dinc validem vefat etdi. Bu felâketden bir hafta sonra pek perişan bir halde yine Üsküdar'a döndük. Bir ay dinlendik. Sonra babam, bilmem hangi dostun delâletiyle Nişantaşı'nda Muzikai Hümayun Feriki Necib Paşanın konağından "Nerkis edâ" isminde bir hanımla evlendi. Sultan Murad saraylılarından idi. Bir ay sonra yine İzmit'e gitdik. Beş ay kadar daha

oturabildik. Babamın makamata recaası üzerine ayni memuriyetle Gelibolu'ya nakli tensib olundu. Heman İstanbul'a döndük ve oradan Gelibolu'ya gitdik. Ben o zeman on üç yaşımı bir iki ay aşmışdım. Gelibolu bize cennetülme'va oldu. O dilber memlekette tamamiyle serazad ve cevval, tendürüst, haşari lâkin hassas ve meveddetperver bir çocuk olarak tabiatin kucağında yaşadım ve büyüdüm. Babam hastalıklı bir adem olmakla beraber terbiyei fikriyem ile meşgul olmakdan fariğ olmazdı. Orada rüşdiye tahsilini ikmal etdim ve birinci çıkdım. Takdim etmiş olduğum çocukluk resmi[1] o zeman alınmış idi. O sene babam beni İstanbul'a götürdü ve Ali Riza Paşa merhumun himmetile Galatasaray Sultanî'sine meccanen leylî kabul olundum "1886". İyi çalışdım. Ertesi sene o kadar sıkıldım ve pervasız bir yaramaz oldum ki sınıfdan döndüm ve Gelibolu'ya ricat etdim, bir daha İstanbul'a gitmek istemedim. Babam, artık benimle tekayyüd etmedi. Fena halde müteessir oldum. Temamiyle serbest kaldığım halde hayatımdan bezdim. On yedi yaşımı sürüyordum. Nihayet babam beni tekrar İstanbul'a tahsile göndermeğe razı oldu ve kendi götürdü. Yine Ali Riza Paşanın sayei himayetinde Mektebi Mülkiyei şahanenin birinci sınıfına leylî olarak meccanen kabul olundum. Paşa merhum, resmen bana vasî olmuşdu. Ve tatil günlerini de Nişantaşı'ndaki konağında geçirirdim.

[1] Feylesof, bu resmin arkasına şu sözleri yazmıştır:

"Bu resim, Gelibolu'da alınmıştır. Ben o zeman on beş yaşımı ikmal etmiştim. En güzel ve tamamiyle hür ve heman her vechile bahtiyar geçen devri tufuliyetimi, o dilber ve mefahiri tarihiye ile, an'anatı zaferle dolu memleketde geçirdim ve bu yaşımda tabiatin her türlü cilvei hüsnüne meftun bir çocukdum. Bende biraz mizacı şairane varsa muhitin eseri feyzidir. Bu yaşımda şiir zevkinden hisse almağa başlamışodım. Tabiatle de pek samimî bir münasibetim vardı. O kadar ki

"Gelincik, böcek, kuş, deniz, çiy, şafak — Mücevher hayalimle hem renk idi
Çayırlarda nevreste, nazik, ufak — Çiçeklerle ruhum hem ahenk idi
Serazade, vahşi ve merdüm güriz — Fakat daima hür ve hep serseri
Gezerdim, o hayret feza, şule riz — Biyaz kumlu asude sahilleri ilâ ahirihi...

Eski, uzun ve gayri matbu bir manzumeden naklerdiğim şu iki kıt'a, maneviyeti şairanemin ilk defa bu yaşımda ve Geliboluda uyanmış olduğunu ve serazade mizacımın tenmiye ve terbiyesinde de bu tesadüfün büyük bir dahli olduğunu arzetmek için bu resmi takdim ediyorum.

Riza Tevfik

Mektebi Mülkiye'nin pek parlak ve uyanıklık devri idi. Hocalarımız Türkiye'nin en büyük ulemasından müteşekkil bir heyeti mümtaze idi. Talim, pek serbest ve talebenin sevieyi irfanı çok yüksek idi. Şiir zevki ve heyecanı âdeta umumî idi. Namık Kemal'in, Ziya Paşanın, Hâmid'in, Ekrem'in bir beyti bütün mekteb talebesini heyecane getirirdi. Yalnız Mülkiye mektebinde o zeman başlı başına şair olarak "İbnürreşad Ali Ferruh[1]", "İhsan", "Ali Kemal[1]" ve bilâhare İskrapar kaimmakamı namiyle şöhretşiar bir şairi sofi olan "Ali Rıza[1]" ve benim sınıf arkadaşım olan "Ali Seydi" merhumları zikretmek yeter. Yoksa herkes bu muhiti irfan içinde şairliğe namzed olarak yetişiyordu. Ben onlardan biri idim ve şiir yazıyor idim. Edebiyatdan, şiir ve inşadan da birinci çıkmışdım. Bu devri saadet, bir devri nekbete döndü. Jurnal edilen mekteb hocaları hep dağıldı. Tahsil ve talim usuli kontrol altına alındı. Buna karşı talebe fena halde isyan etdi. Bunların içinde ben de vardım. Bazı kişileri tard etdiler. Onlarında içinde ben vardım. "1890" senesi açıkda kaldım.

O esnada pederimin Gelibolu'da seretan illetinden vefat etdiğini haber aldım, gitdim. Aile işlerile meşgul oldukdan sonra İstanbul'a avdet etdim. İmtihan ile Tıbbiyei Mülkiye'ye girdim. Arnavud köyünde Arnavud İsmail Kemal Beyin evinde oturuyordum. Gelibolu mutasarrıfı iken beni tesadüfen tanımış ve çok teveccüh göstermişdi. Talebeye bir konferans verdimdi. Fakat hususî bir yerde idi. Jurnal etmişler. İsmail Kemal Beyin evinde tevkif edilüb kitablarımla beraber Zabtiye Nezaretine tahtelhıfz sevkolundum. Bir ay kadar mevkuf kaldım. Nâzım Paşa[1] merhum o vakit pek parlak bir Zabtiye Nâzırı idi ve zeki, afif, münevver, şair ve insaniyetperver bir âdemdi, bana pek eyi muamele etdi. Beni tebrie uğrunda çok himmet gösterdi. Tevkifhaneden otuz gün sonra çıkdım. Fakat çok perişan idim. Ayasofya hamamı civarında sâkin şehremaneti muhasebecisi Reşad Efendi merhumun oğlu Reşid Bey Sultanî arkadaşlarımdandı. Beni evine davet etdi. Saikai hiddetle Nâzım Paşaya küstah bir mektub yazdım. Bu sefer Zabtiye habishanesine girdim. Bir hafta caniler ve hırsızlarla konuşdum. Lâkin kış şedid idi. Fena hasta oldum. Çıkarmak istediler, çıkmadım, inad etdim. Hile ile çıkarub serbest bırakdılar. Tıbbive idaresi de beni tardetmiş idi. Zeki Paşayı gördüm, tekrar mektebe kabulümü emretdi. Beni, pederimin akribası bu hayatdan kurtarmak için evlendirdiler. Mektebi Tıbbiyei Mülkiye'den âkıbet "1315" de ve dört aylık bir çocuk babası olarak doktor çıkdım. Lâkin —tâbiri mahsusı üzere— çokdan mimlenmiş olduğumuzdan dolayı şahadetnamemi vermediler, ihtiyaten haczedüb beni başı boş salıverdiler.

Merhum Cenab Şihabüddin ile görüşdüm. Kendisi benden bir iki yaş büyükdü ve çekirdekden yetişmiş karantine doktoru ve karantine meclisi âlisi âzasından biri idi. O zeman karantine müdiri olan meşhur Ahmed Midhat Efendi de

[1] Tercemei halleri 408, 837, 1496, 1149 ıncı sahifelerdedir.

matbuat âleminde biraz şöhret kazanmağa başlamış olduğumdan dolayı beni tanımış ve defeat ile birçok benimle görüşmüş bulunduğu için teveccüh gösterirdi. Merhum Cenab, bana karantine hizmetine girmeyi tavsiye etdi. "Daha serbestdir ve bir hayli müddet taşralarda hizmete mecbur olacağın için ayda otuz İngiliz lirası alırsın ve uzun zeman gözden kaybolub ismini unutturursun" dedi. Midhat Efendiye resmen müracaat etdim. "Fakat şahadetnamem mahcuzdur" dedim. "Mektebden bir kâğıd getir, biz onun üzerine muamele yaparız, zararı yok" dedi. Öyle yapdım. İmtihan verdim. O sırada hacce gitmek üzere harekete müheyya bir vapur varmış, Midhat Efendi, tavsiye etdi. Bindim, yola çıkdık. İstanbul'da kıyamet kopmuş. Jurnal etmişler, Ahmed Midhat Efendinin etekleri tutuşmuş. Fakat bana temamile itimadı olduğu için "Şimdi bir telgraf çekerim, Çanakkale'den döner" demiş. Filhakika telgrafı alır almaz avdete mecbur oldum. Bu yüzden birçok suallere maruz ve cevablara mecbur kaldım. Nihayet Avrupa'ya kaçmak niyeti ile değil, dünyanın en müdhiş cehennemi olan "Kamaran" adasına gitmekde olduğum anlaşılınca "Şevketmeab Efendimiz sizin gibi okumuş ademlerin İstanbul'da hizmet etmesini tercih buyurdular" diye taltif edildim. Muhterem hocalarımdan Râsim ve Mustafa Münif Paşanın tensibi ile ve bin beş yüz kuruş maaşla Gümrük Eczayı Tıbbiye Müfettişliğine tâyin edildim. Bir de Cemiyeti Tıbbiyei Mülkiye'ye âza oldum. Fakat iki yerden maaş alınamıyacağı için bir müddet Cemiyeti Tıbbiye yevmiyelerini vermediler. Sonra verdiler. Bu vazifelerle İlânı Meşrutiyete kadar kanaat etmişdim. Lâkin İlânı Meşrutiyet'den bir sene evvel pek aziz dostum Manyasî Zâde Refik Bey merhumun ibramı ve tavassutu üzerine İttihad ve Terakki Cemiyeti hafiyesine girüb pek çok arkadaşlarıma orada mülâki olmuşdum. İlânı Meşrutiyet'deki faaliyetimi zikre hacet yok. Meb'us olduğum zemanı da hikâyete lüzum yok. Meclis dağıldıkdan sonra bir sene boşda kaldım. Balkan muharebesinden sonra Karantine Meclisi Âzası nasbolundum. Ve Harbi Umumî nihayetine kadar o mevkii muhafaza etmekle beraber eserlerimi yazmakla vakit geçirdim. Darülfünun'da büyük bir şevk ile felsefe dersleri verdim.

Mondros muahedesi üzerine düveli galibe askerleri memleketimizi işgal ettikleri zeman merhum Sultan Vahidüddin'in emri ve ısrarı üzerine nâzır oldum[1], sonra âyan oldum. Fakat hakikatde hükûmet hizmetine girmiş olduğuma şiddetle nâdim oldum. Kâşki kendi zevkıma göre ulûm ve felsefe ve şiir ile vakit geçirmiş olsa idim, belki iki odalı bir evim olurdu. Ve ömrüm de yok yere heder olmazdı.

[1] 1918 [6 safer 1337] de Tevfik [Paşa] kabinesinde maarif nezaretine ve 1919 [23 Şaban 1337 ve 14 zilkide 1338] de Damad Ferid [Paşa] kabinesinde iki defa Şûrayı Devlet riyasetine tayin olundu. 1915 [4 temazan 1337] de Paris sulh konferansına memur edilen murahhaslara müşavir oldu. Daha sonra murahhaslar arasına dahil olunarak diğer murahhaslarla beraber Sevr muahedesini imza etdi. Yüzelliliklere katıldı. Bilâhare affedildi.

Ömrümde nişan ve rütbe kabul etmedim ve ihsan almadım. En hoş geçirdiğim zeman da burada tamamen âsude yaşadığım günlerdir."

§

Edibi Nihriri Muhterem Efendim,

İltifatnamenizi alır almaz emrinizi ifa etmek için çalışdım. Şu son zemanlarda aldırmış olduğum fotoğraflardan bir dane tedarük edebilmek için Beyrut'a kadar gidüb ısmarlamak lâzım geldi. Tercemei hal için de bazı vesaik ve kuyudatı tarihiyeye müracaat mecburiyeti ile bir iki gün oğraşdım. Biraz gecikdimse afvı âlinizi reca ederim efendim.

Eş'arı âcizanemden eseri âliniz için intihab olunacak parçaların tensib ve tâyinini bendenize havale buyurmak suretile büyük bir nezaket ibraz buyurmuşsunuz. Buna cidden teşekkür ederim efendim. Lâkin bu hususda zevkı âlinize ve isabeti reyinize tamamile kanaatım vardır ve telifine himmet buyurmakda olduğunuz kitabın pek müfid ve pek de güzel bir eseri edebi olacağından eminim. Türk medeniyetinin zarif eserlerinde bir üslûbı has ile göze çarpan cilvei zevkı ve âsarı edebiyemizde asil ve zarif Türk şivesini hakkile tanıyan nevadirdensiniz. Mektubunuzun mürekkebinde bile o asaleti zevk ve İstanbulluluk var. Benim kullandığım şu sırnaşık sulu boyadan pek farklı ve o kadarki beni birdenbire coşdurdu ve bütün âsarı nefisemizi hatırıma getirdi. Binaenaleyh bendeniz size "Serabı Ömrüm" unvanlı mecmuai eş'arımı takdim ediyorum. Bazı dostların ve bilhassa Türk talebesinin iltiması üzerine pek ucuz satılabilecek bir suretde bundan dört sene evvel Kıbrısda basdırmışdım. Bu mecmua şimdiye kadar arasıra yazmış olduğum şiirlerin nisbeten en iyilerine şâmildir. Ve bunların içinde cebri nefs ile yazılmış veyahud muhayyele kuvvetile uydurulmuş hiç bir manzume yokdur. Zâtı âlinizi beyhude eziyetden kurtarmak için evvelâ matbaa hatalarını kemâli dikkatle tashih etdim ve bazı eksiklerini de tamamladım. Vaktile tabı olunurken formalarının tashihi ile bizzat tekayyüd edüb oğraşamamış olduğumdan pek hatalı çıkmışdı. Bu şiirler içinde de gerek benim indimde gerekse karilerim nazarında en ziyade kıymetli olanlarını ikinci defa olarak seçdim, ayırdım ve hâşiyeler talik edüb izahat verdim. Şimdide unvanlarını zikir edeceğim. Bunlardan hangi parçaları tercih buyurur iseniz emin olunuz ki onların kıymeti benim nazarımda dahi artar efendim. Yalnız şu mühim mülâhazayı arz etmek isterim ki sanayii nefise'şua batından edebiyat, mutlaka lisanı beyan ile alâkadar ve ona muhtac olduğu cihetle bendeniz şivei lisan bahsinde ve zevki milliye taallûk eden hususatın ve tasarrufatın hepsinde tamamile muhafazakârım. Değersiz şiirlerimde benim hoşuma giden bir şey varsa o da ruhumun heyecanlarını sözle ifade edebilmek için temiz munis ve asil İstanbul Türkcesini en güzel vastai beyan olarak kullanabilmiş olduğumdur.

"Serabı Ömrüm" deki şiirlerin bir kısmı parmak hisabı üzere tertib edilmiş ve tamamen İstanbul şivesile yazılmış manzumelerdir. Bunlar şekli zahirileri itibarile bizim saz şairlerinin "Koşma" ve "Divan" larına aynen benzer ise de mahiyetleri itibarile her medenî milletin şiirlerine benzer ki aynen Fransızcaya ve İngilizceye terceme edilmeleri mümkindir ve bazıları da nazmen terceme edilmişdir. Tamamen âşık tarzında yazılmış bir iki parça da vardır. Hattâ onların âşıklar tarafından sazlarla okunduğunu bazı dostlarım bugünlerde aldığım mektublarda bana naklediyorlar. Bundan takriben on sekiz sene evvel de "Kozan oğlu" imzasile Celâl Nuri Beyin "İleri" mecmuasına uzun bir mektub yazan bir zat, Kozan taraflarında benim "Divan" unvanlı şiirimin bir âşık tarafından saz ile taganni edildiğini bizzat dinlemiş ve nakletmişdi.

Mecmuamda "Koşma" lardan "Bir Mechuleye", "Udun Tesiri", "Garib Bir Hâlet", "Bir Anı Yeis" ve divanlardan "Fikret'in Necib Ruhuna", "Harab Mâbed", "Gözlerin" ve "Divan" unvanlı manzumelerle "Şamı Gariban" teveccühi umumiye mazhar olmuşdur. İzcilere ithaf etmiş olduğum uzun manzume de öyledir. Eseri âlinize bunlardan bir iki parça intihabı münasibdir Efendim. Bunları takib eden sekiz parça kadar "Nefes" var. Bunlar bizim şuarayı sofiyemiz indinde makbul ve mültezem olan usul ve şeraite tevfikan yani "Klâsik" olan tarzı mâruf üzere yazılmışdır. Bendeniz felsefe ve tasavvuf ile ötedenberi meşgul bulunduğumdan tasavvuf bahsinde kılükal ile iktifa etmek istemedim. Zevkından da nasib almak arzusile iradet gösterüb turuku aliyeden bir ikisine — edeb ve erkân üzere — intisab etmişdim. Asıl maksadım da bir hakikat aramak idi. Binaenaleyh bu "Nefes" ler sırf taklid eseri değildir. "Gel derviş beri gel yabana gitme" mısraile başlıyan manzume, alelıtlak Hikmeti Sofiyenin sarih bir beyannamesidir. Diğerleri dahi öyle. Bu nevi manzumeler bililtizam Bektaşi "Nefes" leri üslûbile yazılmışdır.

Mecmuai âcizanemin ikinci kısmı vezni aruz üzere gençliğimde yazmış bulunduğum bazı şiirlerdir. Bu sebebden dolayı pek tabiîdir ki ifade etmek istediğim efkâr ve hissiyatı hakkile ifade edememiş olduğum birçoklarında zahir bir kusuru beyandır. Bununla beraber takriben otuz yaşlarında iken yazmış olduğum "Gelibolu'da Hamze Bey Sahili" unvanlı manzume umumî bir teveccüh ve şöhret kazanmış ve bilhassa Abdülhak Hamid Bey merhumun nazarı tahsinine mazhar olmuşdu. Bundan maada "Serabı Ömrüm" ve "Fecri Evvelin" ve daha bazı parçalar müntehebat mecmualarına geçmişdir. "Sfenks" unvanlı manzumem aziz dostum şairi Maderzad merhum Sama Beyin takdiri üzerine basılmış ve edibi muhterem Recai Zâde merhumun hüsni teveccühünü kazanmışdı. Üstadı muhterem, Safa Bey vasıtasile beni davet etmiş. Görüşdüğümüz zeman iltifat ve teşvikatile beni çok taltif etmişdi. Kitabın nihayetinde uzun kasidem son eserlerimden olduğu için aruz veznile yazmış bulunduğum manzumatın hepsine kudreti beyan ve selâseti ifadece faik ve her vechile usulüne ve nümunesine mutabıkdır. Türkce şiiri her üslûbda ve tarzda yazabilmek hoşuma giden bir hünerdir.

Muhterem Efendim, bu uzun izahat ve tafsilât ile zâtı âlinizi maatteessüf tasdia mecbur oldum. Kusuruma bakmayınız. Bütün bu tafsilât sizi bazı zahmetlerden kurtarmak içündir. Mecmuai eş'arımda nazarı tenkidinize arzetmek için isimlerini zikrettiğim bazı parçalar hakkında kitabın o sahifelerine hâşiyeler tâlik etdim. Bu, kıymetli zemanınızı israf etdirmemek gibi bir niyeti halisaneye mebnidir.

Ben bu şiirleri kimseye beğendirmek ümidi ve niyeti ile yazmadım. Hayatım pek heyecanlı geçdi. Öksüz büyüdüm. Fıtratan pek hassas ve mehasini tabiate pek küçük yaşımdanberi hayran ve meftun idim. İnsanlarla münasebatımda evvelâ çok meveddetperver ve dostluğa inanır ve insanları sever bir ademdim, fakat çok sitem gördüm, çok haksızlıklara maruz oldum. Bu felâketler mizacımı biraz bozdu. Sert, titiz, kavgacı yapdı. Fakat kinci ve garazkâr yapamadı, yoksa ben esasen konuşkan, daima neşeli ve her hususda nikb'in bir adem idim. Bugün hâlâ öyleyim. Issız, âsude güzel sahillerde kanaatkâr, müsterih, ser âzâde halimden memnun dolaşıyorum. Fakat beyhude değil, Gelibolu'da Hamze Bey sahilinde hür ve bahtiyar dolaşan ve tabiatın kucağında yaşıyan ve büyüyen masum çocukluğumu ve o zemanki "benliğimi" ve mâneviyetimi arıyorum ve daha kaç sene böyle yaşıyab'leceğimi bilmediğim için her gördüğüm yere ve her tanıdığım kimseye ve benimle alâkadar olan şeylere şimdi hasret duyuyorum ki eğer bu derin hasreti sözle ifade edebilse idim dünyanın en büyük şairlerinden biri olurdum. İşte onun için ve yalnız bir vesika olarak size o çocukluk zemanında alınmış bir diğer fotoğraf takdim etdim ki tab' olunmak için değil beni daha iyi anlayabilesiniz diye arz olunmuştur. Ben o zeman en çok şairliğe müstaid bir hassas çocukdum. İstanbul havası ve medeniyeti ve terbiyesi ve cemiyeti o serkeş ve vahşi ve hırçın fakat iyi kalbli ve hassas çocuğun mizacına muvafık bir muhit değilmiş. Bütün sıkıntılar ve başıma gelen felâketler hep bundandır. Yani mizacımın muhiti içtimaiye uymamasından ve kendini tamamile uyduramamasındandır. Mamafih bu mukadderat, benim ist'dadı şairaneme pek zarar vermedi "Kara Sevda" unvanlı bir şiirimin nihayetinde dediğim gibi :

Hey Riza dilşadım cevri felekden
Zevk aldım o yolda söz söylemekden
Sürudı hicranı vird eylemekden
Şiir oldu dilimde gönül ezası.

İstidadıma muhiti içtimainin bir yardımı olabildi ise onu ancak bahtiyarane bir eseri tesadüfe atf etmek doğru olur. Gençliğim büyük bir heyecan ve uyanıklık devrine tesadüf etdi. Ben Mektebi Mülkiye'de iken, yani "1888" ve "1890" senelerinde Ziya Paşa'ların, Namık Kemal'lerin, Abdülhak Hâmid'lerin bir kıt'ası hattâ bir beyti bizim vicdanımızda kıyametler koparır idi. Bize Murad Bey, tarih dersi verir ve hiç kimseden sakınmıyarak Fransa İhtilâlini dahi kemâli belâgatle takrir eder, anlatırdı. Üstadı Ekrem, yalnız edebiyat dersi değil, edeb ve nezaket

dersi dahi verirdi. Biz bütün gençler, o zeman heyecan içinde yaşıyorduk. Büyük ümidler besliyorduk. O devir hakikaten büyük bir devirdi. Ve benim öyle bir zemanda on sekiz yirmi yaşlarında bir genç, Türkçeyi, Fransızcayı ve Farisî'yi iyice bilir şakird olarak İstanbul'da Mektebi Mülkiye'de bulunuşum elbette hoş bir tesadüf eseridir. Ben o büyük şairlerin devrinde yetişmiş ve o devirde şiddetli heyecanlar içinde biraz şair olarak yetişmiş olmakla bahtiyarım. Edebiyat ve kitabet derslerinden birinci çıkmıştım. O üstadların tesiri olmasa idi, hele Abdülhak Hâmid olmasa idi belki yalnız güzel şiirler okumak zevkile iktifa ederdim de şiir yazmak hevesine kapılmazdım. Fakat onlara üzendim ve diğerlerinden ziyade Hâmid'in sihiri tesirine tutuldum. Ona herkesden ziyade medyunum. Bazı âsarını şiddetle tenkid etmiş olduğum halde şair olarak onu hepsinden üstünden tutarım. Kendisine nekadar medyun olduğumu da bir manzume ile itiraf etdim ve onu merhumun vefatından takriben dört sene evvel takdim eyledim idi. Henüz matbu olmadığı içün size de bir suretini "yine minnetdarlığıma bir vesika olarak" arz ediyorum. Fakat ben bu hususda herkese medyunum. Bende hassas mizacımdan başka sermaye yokdur ve kat'iyen itikadım şudur ki benim şairliğim kemâli sıdku ihlâs ile gönlümün tercemanı olabilmek hünerinden ibaretdir. Benim kadar ihlası, terbiyei fikriye ve kudreti beyanı olan herkes benim kadar şair olabilir. Dünyanın büyük şairlerine nisbetle bizim mertebemiz pek küçükdür.

Muhterem Efendim, bu arz etdiğim vesikaları ve fotoğrafları istediğiniz gibi tasarruf buyurursunuz. Hâmid'e hürmeten yazmış olduğum bu manzume henüz bir yerde basılmamışdır sanıyorum. Ve bir vesika olarak takdim ediyorum efendim.

MÜREBBİİ VİCDANIM VE ÜSTADIM ABDÜLHAK HÂMİD'E

Şair, tabiatin sihiri hüsnüne
Çılgın sevincine derin hüznüne
Âciz bir şairim, ben ki ruhumda
Halka neş'e veren tab'ı şuhumda
Hâmid!. koca Hâmid, sen o esrara
Bir cihan sığdırdın boş bir mezara
Tutulmuş sayıklar bir divanedir
Suret virmek ister, söz behanedir
Sözle anlatılmaz duygular vardır
Sırrına erilmez kaygular vardır
Bir suret, bir mâna, bir lisan verdin
Duygusuz ölüme duygu can verdin[1]

[1] Makber ulu şairinin bu iki eserde izhar ve isbat etmiş olduğu belâgatı beyane telmih etmek istedim. Merhumi müşarünileyhin bana göndermiş olduğu fotoğrafın zahrına titrek eliyle yazmış olduğu beyit* buna cevab idi. Onun bir fotoğrafını çıkartdım, bir suretini leffen takdim ediyorum ki bu zarfın içinde üç fotoğraf ile şu mufassal ve perişan mektubumu göndermiş oluyorum. Tercemei hal, mecmuai eşatmnla beraber ayrıca bir tomar olarak posta ile irsal olunmuştur. efendim.

Bu kâğıdları böyle müsvedde halinde takdim ettiğimi af buyurunuz. Tebyizi için vakit zayetmek istemedim. Hastalık da bir iki gün bendenizi tatil etti.

* "Bana kim derki bu genclikdir bu vahud ihtiyarlikdır.
Senin takdirine şayeste olmak bahtiyarlikdır".

Başında taşırken şu kâinatı
Elem hasreti sırrı mematı

Mezar çukuruna gitdin eğildin
Sen benden çok iyi anladın bildin!.

Yanaşdım çukurun ben de başına
Nefhı ruh etdin sen mezar taşına

Lâkin mertebene hiç yetemedim
Ben kendi gönlümü söyletemedim

Şu birkaç şi'ri de şevkınle yazdım
Sen var olmasaydın, ben olamazdım!..

Bâki arzı meveddet ederim Efendim.

6 Kânunisâni 1939
Rıza Tevfik

§

Edibî Nihrir ve fazılı muhterem efendim,

Son iltifatnameniz beni çok sevindirdi. Kemâli hürmetle takdim etmiş olduğum kâğıdlarla "Serabı Ömrüm" ün sâlimen vüsuli benim içün bir bişaretdir. Nezaketinize teşekkürler ederim efendim.

Hüsni suret ve hüsni niyetle başlamış olduğunuz işi azm ve himmetle bitireceğinize bendeniz eminim. Deruhde etmiş bulunduğunuz bu hayırlı işi derecei ehemmiyetini tamamile idrâk edenlerden olduğum içün de bu uğurda zâtı fazılanenize kemâli şevk ve ihlas ile hizmet etmeği bir vazifei hamiyyet telâkki etmişimdir. Vâkıa benim hizmetim ve bütün emsâlimin hizmeti — milletimiz namına edebiyat sahasında bina etmekde bulunduğumuz bir âbidei tarihiyeye — kuvvetimizin yetdiği kadar malezimei inşaiye taşımak kabilinden bir himmeti cüz'iyedir. Ve böyle mühim teşebbüsatda teberrüken bir iki parça taş taşımak herkes nazarında ve herkes içün müstahsen görülen ufak işlerdendir. Bu kadarcık bir işden kaçınan hasisüttabi ve mürüvvetsiz kimselerden müteessir olmakda haklısınız. Fakat müteessir olmayınız, lâkin şu hareketlerine hayret etmemek mümkin değildir. Siz onların isimlerini — bina etmekde bulunduğunuz — o âbidei tarihiyenin kaidesine hâk ve kayd etmek suretile onlara istikbal ufuklarında bir varlık vermek istemişsiniz ve bu hareketi nazügânenize karşı himmetsizlik, hiç olmazsa küfranı nimetdir.

Zâtı fazilanenizin kadir ve kıymetini hakkile bilenler böyle mühim bir eseri tarihi'nin tertib ve te'lifini ancak sizden reca eden urefai ehbabdır. Onlar bu hizmeti hâmiyeti size havale etmekle emaneti hakkan ehline tevdi eylemişlerdir. Eslâfı kiramımızın güzel eş'arı, musib efkârı ve zarif küftarı sahihan en kıymetli emanetlerdendir. Bu mühim iş, Fatin merhumdan beri filhakika âdemini bekliyordu ve şübhe yok ki bu işin bir ehli bulunabilmiş olsa idi — bir asırdanberi gelüb geçen şair ve nâzımların tercemei halleri ile eserleri zabt edilmiş — ve Fatin Efendi merhumun eserine bir zeyil yazılmış olurdu. O zemandanberi bu işi başarabilecek bir edib zuhûr edemedi demiyorum, böyle bir hizmeti şevk ve zevk ve merak ile ya-

pacak bir edib ortaya çıkubda böyle bir fidakârlığı göze aldırmadı, demek istiyorum. Bugün bu vazifenin himmeti âliyenize kalmış olması size şeref ve bize nimet olmakla beraber büsbütün hikmetden hâli bir eseri tesadüf değildir efendim..

Bundan evvelki mektubumda —bilerek ve düşünerek — arz etmiş olduğum vechile, o bir asırdanberi gelüb geçen şairlerimizin mâneviyetini ve zevkini bugün sahihan sizden iyi bilen ve anlayan bir edib kalmamışdır, olsa bile her vechile sizin mertebenizde bir âdem değildir. Muasırinimiz arasında öyle bir kimse zuhûr etmiş olsa idi elbette şimdiye kadar adını olsun işitmiş bulunurduk.

Sinnim yetmişi geçti ve yarım asırdanberi âlemi matbuatın bir onmadık dellâlıyım. Sözü uzatmak istemiyorum, lâkin bir misâl arz edeceğim, çünki sırası ve fürsat demi gelmişdir.

Bundan epiyce bir zeman evvel "yani 1334 de" tabedilmiş olan bir eseri âlinizi İstanbul'dan getirtmişdim. İki sene oluyor ki dikkatle okudum. Bu kitab "Hersekli Ârif Hikmet" Beyin divanı idi. Buna yazmış olduğunuz mukaddimei mühimmede merhumun şahsiyeti mâneviyesini okadar mizacına mutabık ve şemaili sahihasına muvafık olarak tasvire muvaffak olmuşsunuz ki bu hüner, ihyayi emvat kabilinden muhal bir iş olmakla beraber bu hususdaki muvaffakıyetinizi takdir etmemek mümkin değildir. Merhumun heykeli mesabesinde olan o mukaddime edebiyatımız tarihi için en muteber bir vesikadır. Böyle bir şey yazabilmek için yalnız edebiyatımızı bilmek kâfi değil, bizzat Hersekli merhumu da lâyikile bilmek lâzımdır. Halbuki o ademin yanına yanaşmak her yiğitin harcı değildi.

Ben, merhumı iyi tanımışdım. Pek aziz dostum esbak Adliye mektubcusu Şevket Bey merhum, bizi görüşdürmüşdü. Hersekli merhum ile daima pervasız fakat hürmetkârane bir suretde mubahaselere ve bazan münakaşalara girişmiş bulunduğum için benden hoşlanmamışdı. Fakat birçok defalar mektubcu merhumun evinde hembezmi ülfet olmuşduk. Merhum tarzı kadim üzere şiir söyliyen bakıyetüsselefin en mühimi idi. Pek beğendiği ve kalenderane edâyı beyanını taklid etdiği Nailii Kadim dahi dahili hisab olmak üzere ben Hersekli'yi pek sütude ve beliğ bir üslûb ile mümtaz bir şairi serefraz olarak takdir edenlerdenim, hele eslâf arasında hâkimane şiir söyliyenlerin en talikullisan ve selisülbeyan olanı o "Derebeği oğlu derebeği" idi. Şübhe yok ki kurunı vusta kibarlarının mükemmel bir nümunesi idi. Üslûbı beyanının mütehakkimane edâsını tamamen "Emir Hüsrevi Dehlevi" ninkine benzedirim. Moğolların istilâsından Hindistan'a iltica eden ecdadı Dehli'de makam tutan ve yerleşüb kalan Türk padişahlarından idi. Bunlar hakikaten pervasız söz söylemeğe ve emir vermeğe alışmış, hiç bir kerre de itiraz işitmemiş âdemlerdendir. Ârif Hikmet merhum da o nevi kibar zâdelerdendi. Vâkıa bedmest, hodrav, müstebid ve hatırşiken olması sebebile hali beğenilir ve kahrı her zeman çekilir bir adem değildi. Fakat celâllı ve dürüşt olduğu kadar da doğru ve dürüst, afif ve merd bir ademdi. Faziletleri de vardı. Haddizatında değerli, münevver, âdil bir zat idi. Hak rahmet eylesin!..

Siz, bu mühim çehreyi o kadar muvaffakiyetle yani aslına muvafık olarak tasvire muvaffak olmuşsunuz ki her ne zeman o kitabınızın mukaddimesini okusam — merhum Naima'nın tasvir etdiği yeniçeri ağası Bektaş ağanın iri cüssesini ve gadub çehresini andıran — Hersekli Ârif Hikmet Bey merhumun şahsen karşımda durduğunu ıyan görür gibi olurum ve sizin munis sesinizi ve temiz ve zarif Türkcenizi işitiyormuşum gibi huzurı mâneviyetinizle iktisabı zevk ederim. Karilerinizin hayalinde böyle cilvelere, böyle neş'elere vücud vermek, en büyük hünerdir efendim.

Sözü uzatdım, fakat "Fatin'e ancak zâtı âliniz adamakıllı bir zeyl yazabilirsiniz" dedim ise sizin gibi kırk senelik bir aziz dosta müdahane etmek içün değil, onun kabiliyeti edibbiyesini ne sebeb ve ne yüzden takdir etmekde olduğunu mümkin olabildiği kadar anlatmak içün uzatdım efendim.

İltifatnamei âlinizde bir arzu izhar buyurmuşsunuz: Tercemei halimi ve mufassal meveddetnamemi eseri âlinize tamamen dercetmek istiyormuşsunuz. Bu hususda hakkı tasarruf bi'lâ kaydü şart sizindir efendim. Zevkı edebînize ve irfanınıza derecei itimadımı sarahaten beyan eden mülâhazatı muhlisanemi kısmen olsun eseri âlinize aynen derc etmeniz bana bir hıssai şeref bahş etmek demek olacağından lûtfunuza teşekkür etmekten başka bir diyeceğim yokdur. İntihab edilecek olan eş'arı âcizaneme gelince — evvelki mektubumda da arz etmiş olduğum vechile — bendeniz onların içinde en ziyade teveccüh kazanmış olan üç beş parça manzumeye işaret etmişdim, maksadım hepsini tavsiye değildi. Bunların içinden ancak münasib olan bir veyahud iki parçayı seçmek hak ve salâhiyetini — hasbeledeb — zâtı fazılanenize terk etmek idi. Bu babda maruzatım bundan ibaretdir. Siz lûtfen intihab buyurunuz. Her hangisini intihab ederseniz benim nazarımda onun kıymeti artar.

Şimdi matbu olan âsarı âcizanemin isimlerini bervechi âti arz ediyorum efendim. Bu tafsilâtı istediğiniz gibi ihtisar edebilirsiniz.

İlk eserim "Tetes Houroufis" unvaniyle Fransızca olarak yazılmış bir kitabdır ki "1908" Nisanında telif olunmuş ve "1909" da Hollanda'nın "Leyden" şehrinde tabolunmuşdı. Paris Kütübhanei Millîsi mahfuzatı arasında "Hurufî" tarikatine müteallik bazı yazma risaleler bulunmuş ve fakat tamamiyle bu mezhebi batınının ahkâmı itikadiyesi anlaşılamamış idi. O vakit berhayat bulunan müsteşrikı şehîr "Barbier de Meynard" bu gizli mezhebe dair benim aziz dostum müteveffa Profesör "Bravone" dan izahat istemiş ve bir şerh yazmasını reca etmişdi. Profesör Bravon bendenizi tavsiye etmiş. Bendeniz de deruhde etdim, yazub gönderdim. Kembriç Darülfünunu ulemasından bir zümrei müsteşrikîn bu kitabımı müsteşrikı fazıl müteveffa "Mister Kib" in vakfetmiş olduğu para ile ve onun namını tizkâr için tabedilmekde bulunan silsilei kütübün dokuzuncu cildi olarak tabı etmişlerdi.

İkinci kitabım "Felsefe Dersleri" dir. "1330" senei rumiyesinde İstanbul'da Kader Matbaasında basılmışdı. Darülfünun'da tedris etmekde bulunduğum Felsefei Umumiye dersleridir. "565" sahifelik bir kitabdır ve ancak birinci kısmıdır.

Üçüncü kıtabım "Kamusı Felsefe" unvaniyle ve Maarif Nezareti marifetiyle Matbaai Âmire'de basılmış bir eserdir. Bütün ıstılahatı felsefiyenin Arabca, Yunanca, Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca mukabillerini tâyin ettikden sonra o tâbirata tallûk eden mesaili felsefiye hakkında şark ve garb feylesoflarının efkâr ve mülâhazatına ve münakaşatına dair hayli tafsilât verir bir kitabdır. Maatteessüf nâkıs kalmışdır. Ancak bin iki yüz sahifesi tabedilmişdi. Halbuki her cildi sekiz yüz sahife olarak tamamı on on bir cild teşkil edebilecekdi. Harbi Umumî'de Maarif Nâzırı esbakı Şükri Beyin zemanı idaresinde teşekkül eden Istılah Encümenine bunun için davet olunmuş ve günü güne telifine çalışmışdım. Terceme değil sırf şahsî bir eserdir.

Dördüncü eserim "Hâmidnâme" dir. Büyük dostum Abdülhak Hâmid Bey merhumun yalnız "Makber", "Ölü" ve "Balâdan Sesler" unvanlı eserlerini vesilei tenkid ederek efkâr ve akaidi felsefiyesinin Avrupa şuarayı meşhuresinden ne derecelere kadar mülhem olduğunu tahkik ve isbat niyeti ile yazılmış altı yüz küsur sahifelik bir kitabdır. "1334" senei rumiyesinde [Milâdî 1919] da İstanbul'da basılmışdır.

Beşinci eserim "Ömer Hayyam'ın Felsefesi" hakkındadır. Bu şairi meşhurun itikadatı felsefiyesi, birçok meşahîri şuaranın efkârı felsefiyesi ile kıyas olunmuşdur. Bu eserin tercemei hal kısmını Hüseyin Daniş Bey yazmışdır. Bu kitab da bundan yirmi sene evvel İstanbul'da İkbal Kütübhanesi marifetile tabolunmuşdu.

Altıncısı "Serabı Ömrüm" namiyle "1934" de Kıbrıs adasında basılmış mecmuai eş'arımdır ki bu âne kadar söylemiş olduğum şiirlerin ancak bir kısmı müntahabını arz eder.

Bu eserlerden maada Edebiyatı Türkiye ve Sofiye'ye ve bazı Şuarayı İranîye'ye müteallik bir hayli makalâtım var ki İstanbul gazetelerinde basılmış fakat henüz kitab şeklinde tedvin olunamamışdır. Basılmamış eserlerim de vardır. Bunların en mühimleri felsefiyata müteallikdir. Muhterem efendim.

Emri âlinizi yerine getirmek içün bu tafsilâtı verdim. Şübhesiz bu uzun sözler zâtı âliniz içündir. Siz bu sahifelerden dört cümle alub kitabınıza dercetseniz de olur. Yani tafsilât halk içün değil, zâti fazılanenize bu eserlerin mahiyeti ve mevzuu hakkında etraflı bir fikir ve malûmat vermek içündir. «خدما صنا دع ما كدر» efendim.

Şayed bendenizden bir hizmet memul ise lûtfen emri âlinizi bekler ve şevk ile ifasına çalışacağımı temin ederim efendim.

Cünye 31 Kânunisânî 1939

Muhlisiniz
Rıza Tevfik

Hamiş :

Zâtı âlinizi bekletmemek içün şu maruzatımı böyle kıyafetsiz bir müsvedde halinde takdime cesaret etdim. Kusurumun af buyrulmasını mürüvvetinizden reca ederim, efendim.

⁂

En değerli şairlerimizden olan feylesofun şiirleri ve ilmî eserleri hakkında söz söylemeğe hacet varsa "güneşin nurını tarife ne hacet vardır" mısraını irad ile iktifa ederim.

⁂

Feylesofun kendi kalemile tashih ve ihda etdiği "Serabı Ömrüm" unvanlı eş'ar mecmuasından naklolundu :

GELİBOLU'DA HAMZE BEY SAHİLİ VE AYAZMA İÇÜN[1]

O yerlerde güneş mahmurı fikret bir peridir ki
Doğar sevdalı akşamlar nigâhı vapesininden
O yerlerde saba bir bestekâr serseridir ki
Perişan nağmeler perran olur gûya enininden

Mübarekdir o topraklar, gaza etmiş, şehid olmuş
O sahilden en evvel yol açub tekbir alan erler
Mezarlar napedid olmuş, ağaclar heb kadid olmuş
Meali ayeti fethi bugün maziden ezberler

Vukuatın bulub tarihini tenvir eder gûya
Nigâhı âteşini her gece bir necmi şebtabın
Kefen berser çıkub ervah içinden ka'rı nayabın
Uzun bir sergüzeşti pür şeref takrir eder gûya

Durur ulviyeti islâm cami'd kıblegâhında
Temevvüc eyler avazı zafer pişinde mihrabın
Olur nurı tecellâ ruşena cevvi siyahında
Denizden rengi fosforisi aksetdikce mehtabın

Mübarekdir o topraklar, ibadethaneler vardır
Ki beş asrın vukuatı serilmiş âstininde
Verir aksi sada gezdikce çok viraneler vardır
Ki mamuriyetin tarihi medfundur zemininde

[1] Yirmi beş yaşımda iken yazmış olduğum bu manzume, büyük dostum merhum Abdülhak Hâmdi'in nazarı tahsinine mazhar olmuş ve sonradan umumî bir tevecüh kazanmışdı. R. T.

Nazar camid görür, lâkin derunı şiiri pür ahenk
O taşlıklar ki muzlimdir, hayaletlerle malidir
Düşüb deryaye mevca mevc olan mehtabı rengârenk
O zulmet gehde her şeb mültemi fecri şimalidir

Uyur sumtı leyali gündüzün umkunda deryanın
Mücella satlı bazan cilvegâhı mahü mahidir
Uzaklar heb serab olmuş vücudi lâtenahidir
Tefekkürler verir, mübhem durur ufkunda deryanın

Henüz gün doğmadan sisler gezer engin fezasında
Değildir aksi tesiri sadâ, bir ağlayan vardır
O vahşî sahili tahdid eden taşlar hizasında
Tükenmez giryeler ilham eden bir çağlıyan vardır

O meddü cezr kim mahsus olur her şeb nesiminde
Leyalin nefhai biruhıdır, âsude, hab âlud
O yüksek taşların didarı mahmurı nesiminde
Bütün geçmiş zemanın nazrei lâkaydıdır meşhud

Neler görmüş neler, yadındadır fersude ahcarın
Aceb kaç defa sahil bezmgâhü rezmgâh olmuş
Tekâsüf eylemiş akşamları edvarü a'sarın
Bu gün mâbedlerin divarı sertaser siyah olmuş

Yazılmışdır şuunı hilkatin her yerde mânası
O senkistanı pür ibret mezarlık taşlarındandır
Zemininde biten vahşî çiçekler insan âzası
Çemenzarında şebnemler bütün göz yaşlarındandır

Okurdum bir hakikat sahnei dünyade gördükce
Hurafatı hayatı muntabi taşlarda, izlerde
Süreksiz ömrümün timsalini rüyade gördükce
Gezerdi fikri çalâkim nihayetsiz denizlerde

Denizler pek küçük yaşdan beri mir'atı endişem
Denizler her zeman cevlângehi fikrü hayalimdir
Gehi rakid, gehi pür cuş o hayran olduğum âlem
Benim timsâli ömrümdür, hayatımdır, mealimdir

Denizlerdir bana bir başa varlık gösteren mir'at
Serabı zindegide, neşei rüyayi hestide
Nesimi subh ile bidar olur ufkunda ilhamat
Zemanı hicrü hasretde, demi pür şevki mestide

Uyurken kumrular hamuşii deycurı hailde
Leyali günci tenhayî o taşlıklarda çağlardı
Serin bir yerde bir âsuda menba vardı sahilde
Onun dehlizi tarikinde daim bir kız ağlardı

Dökülmüşdür şebi yelda onun geysuyı tarından
Seher bir nazrei mahmurıdır ufkı recellâye
Olub şellâleler peyda surudı tarümarından
Şafak vaktinde akseyler savahilden "musallâ" ye

Sekiz yıl ben o hüzn efza temaşagâhı ibretde
Dolaşdım şadü âvare, bugün dilhaste, mehcurum
Arar dalgın nigâhım âşina bir çehre hilkatde
O taşlıklarda zahirdir, onun hüsniyle meshurum

O sahiller ki hâlâ gûşume geçmiş zeman söyler
Sahaifdir kopub kalmış kitabı hâtıratımdan
Verir aksi sadâ her dalgası bir dasitan söyler
Yıkılmış kâinatımdan, hayal olmuş hayatımdan

*
**

FİKRET'İN RUHUNA[1]

"Hususî bir ziyaret"

Dediler ki ıssız kalan türbende
O cennet bağının hakine ben de
Dediler ki sana emel bağlıyan
Bermürad olurmuş, ben de bir zeman
Şu hicran yılının son beharında
Gün doğmadan evvel ben mezarında
Seni andım bütün gam çekenlerle
Vahşi güller açmış, görmeğe geldim
Hasretle yüzümü sürmeğe geldim
Kabrinde diz çöküb bir dem ağlıyan
Ağlayub mürade irmeğe geldim
Jaleler titrerken çemenzarında
Matem çiçekleri dirmeğe geldim
Aşkı Hak uğruna yaş dökenlerle

[1] Bu mersiyeyı genc bir İngiliz şairi, kemali muvaffakiyyetle İngilizceye nazmen terceme etmişdir. R. T.

Sarı gonce veren şu dikenlerle
Yadın ölüm gibi bir sırrı mübhem
Ruhumda ne füsun eyledin bilmem
Taşına bir çelenk örmeğe geldim
Neşei sevda mı bu hissi elem
Bu gün sana gönül vermeğe geldim

Bebek 24 Ağustos 1331

⁂

GÖZLERİN[1]

Ruhumda gizli bir emel mi arar
Aklıma gelmedik bilmece sorar
Nigâhın gönlüme ey peri peyker
Karanlıklar gibi yığılır çöker
Huzurunda bazan benliğim erir
Bazan da ne olmaz ümidler verir
Gamzende zahir, ey ömrümün varı
Neşreder âleme rengi beharı
Sihirdir şübhesiz bütün bu şeyler
Bana aşk ilinden efsane söyler
Gözlerime bakub dalan gözlerin
Beni hulyalara salan gözlerin
Leyali hasretin hüznüni döker
İçimde yer edüb kalan gözlerin
Tavrın hulusumdan şübhe gösterir
Sabrü kararımı alan gözlerin
Füsuni hüsnünün bütün esrarı
Koyu menekşeye çalan gözlerin
Bakışın zihnimi perişan eyler
Aşka inanmıyan yalan gözlerin

10 Mayıs 1333 Amavudköyü

---

[1] Bu şiirimi pek beğenen Amerikalı şairlerden maruf bir kadın, nazmen İngilizceye terceme ve Nevyorkda şuara kulübünde inşad etmiş ve alkışlanmışdı. R. T.

RUHI

Ali Ruhi [Bey] hakkında büyük kardeşi Haleb mektubcusu Zeynülâbidin Reşid [Bey] den malûmat istedim. Gönderdiği cevabı aynen derceyledim:

"Biraderim Ali Ruhi, Darbaz Zâde Veys Paşanın oğludur. Bağdad'da peymane bedesti âlemi şuhud olmuşdur. İsmi, şairi meşhur Nevres Efendi tarafından "Ali Nazir 1270" tesmiye kılınmışdı ki ebced hisabile tarihi tevellüdüdür.

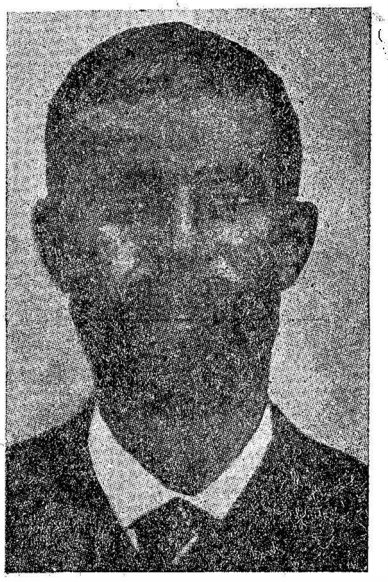

Daiyei teferrüdle beraber kalender meşreb idi. Tabiatinde ezdad ictima itmiş gibidir.

انشئه

Meslekimden bende memnunum kî etmem iltifat
Mesnedi ikbal içün asrın Gemü Dârasına

nazmı, halü kal ve mişvarına muvafıkdır.

Matbu divançesinden [Lemeat] maada birçok âsarı manzumesi ve natemam tezkiretüşşuarası, şühedayi bahriyuna iltihak etmek üzere Japonya'ya giderken emaneten bırakdığı pedermande birkaç yüz cild yazma kitablarımızla beraber ne oldu bilmem.

Nevres Efendi "Şiir, atse gibidir. İnsan her, istediği zeman ansırmak kabil olamayacağı gibi her istediği vakit şiir söylemek de mümkin değildir idi. Lâkin bu kavl "atse mevzun geliyor ağzımdan" diyen ve bilbedahe, irticalen şiir söyliyen şuarayı bename karşı pek de şayanı kabul addolunamaz. Ali Ruhi içün lâkırdı etmekle şiir söylemek müsavi idi.

Bulunduğu işler, ehibbasınca malûm olacağından anden bahse lüzum görmedim.

28 Mayıs 1318"

"ZEYL"

"Ali Ruhi, Sırb muharebesinde Hoca Şakir Efendinin[1] gönüllü bölüğünde idi. Nişan aldı. Avdetinde şehremaneti mektubî kalemine, badehu — Bayezid'deki kaçıncı dairei belediye ise — [Birinci] o daire baş kitabetine tâyin olundu. Birkaç sene hüsni hizmet eyledi. Mafevki, madunı kendisinden umumiyet üzere memnun idiler. 1297 senesinde terki memuriyetle ilaahirilömür Mekkei Mükerreme'de mücaviret içün kalkdı gitdi. Gitmezden evvel pederden istizan itdi. Peder cevab olarak « ..... یکسم رسی » beytini yazmış idi. Peder merhumun dediği çıkdı. Hac zemanına kadar bile duramayub gitmesiyle gelmesi bir oldu. Teehhül etmemişdi. Mebadisinde hususî muallimlerden okumuş, pederile Deriseadete avdetinde civariyet münasibetiyle Fatih camii şerifinde halkai tedrisine devam etmediği hoca ve turuku aliyyeden intisab itmediği bir tarikat kalınamışdır. Ulumı riyaziyede behresi vardı. Kâzım Paşa merhum gibi nesri külfetli yazar, nazmı külfetsiz söylerdi. 3 Haziran 1318".

***

Damad Halil [Paşa] Zâde Damad Mahmud Paşaya[1] yazdığı kasidede Hicaz'e gidüb gelişini şöyle naklediyor :

İdeyim zâtına izharı zamir olmaz ise
Mucibi derdü südaü sebebî kerhü nüfur
İki yıl akdemi gitdim idi Beytullahe
İderek fikrimi tahsili kemâle mahsur
Nagehan cuşü huruş eyledi tufanı kaza
Aradan eylemeden bir iki üç mah mürur
Beni seylâbı kader tâ buraya atdı yine
Pederim Kantarei merkden etdikde ubur
Yeri vardır ne kadar eyler isem nalevü âh
Âh kim oldu heba ol seferi duradûr
Sahai pür hatarı hayret içinde kaldım
Bad ber desti emel payi taleb pür nasur
Garazım arzı cefayı feleki gecrevdir
Tinetim yoksa tezellülle değildir meftur..

***

[1] En liyakatli ulemadandır. Sırb muharebesinde üçüncü ilmiye taburu binbaşılığında bulundu. Aleksanaçın — Cumaya tesadüf eden — fethi gününde büyük kilisenin kürsisine çıkub Padişah namına hutbe okudu. 1898 [24 remazan 1315] de vefat itdi. Fatih türbesi haziresine defnolundu.

[2] Tercemei hali 55 inci sahifededir.

Japonya İmparatoruna imtiyaz nişanı götürmek ve bahriye mektebinden çıkan mühendislere uzak denizleri göstermek üzere yaverandan Miriliva Osman Paşanın[1] kumandanlığı ile hareket eden Ertuğrul firkateyni, Japonya'ya muvasaletle vazifei mevdua ifa olundukdan sonra avdet esnasında 1890 senesi Eylûlünün 19 uncu Cuma gecesi tayfun fırtınasının şiddetinden Osima adası önünde kaya üzerine düşüb gark olmuşdur. Osman Paşa ve sefinenin suvarisi Ali Bey ile beraber boğulan beş yüz zabit ve nefer[2] arasında Ali Ruhi'nin de bulunduğu o vakit işidilmişdi.

Ali Kemal "Ömrüm" de :

"... Biçare Ali Ruhi, vak'anivis sıfatile Osman Paşanın [Amiral] maiyetinde Ertuğrul ile Japonya'ya gitmişdi. Bu gemi, o kazayı fecia oğradığı vakit o da ka'rı nayabı ademi boyladı".

Süreyya [Bey], "Sicilli Osmani" de :

"... Seyahat arzusiyle Japonya'ya Ertuğrul ile azimet ederek [1308 H.] de Osman Paşaya refiki âhiret oldu" diyorlar.

Ali Ruhi'nin İstanbul'dan ayrıldığı sıralarda Eşref merhum — kehaneti şairane gösterircesine — şu kıt'ayı söylemişdir :

"Mücavir kalmak üzre hacce gitmişken Ali Ruhi
Kudüs'den kaçdı geldi geçmeden emma beş on gün de
Uzandı bu sefer biçarenin canı sıkılmışdır
Çıkar ruhı . . . tünden korkarım deryanın üstünde".

"Âsarı Müfide" kütübhanesi külliyatı arasında bastırdığımız Abdülhak Hâmid'in mektublarından birine[3] yazdığı haşiyede Süleyman Nazif :

"... Ertuğrul sefinei namüradının vekayii seyrü seferini zabt ve tahrir hizmetile ve kendi arzusile Ali Ruhi Bey de — ebhanı muhitanın girdablarına namzed olan — o geminin mürettebatına katılmışdı.

Singapor'da mübtelâ olduğu maraz, biçare şairi, karaya ve bir hastahaneye iltica etmeğe mecbur etdi ve orada vatanından binlerce mil dûr ve mehcur, garib ve bikes, sükûnzarı ebediye tevdii ruh edüb kaldı" demişdir.

Bu malûmatı nereden aldığını sorduğumda "Japonya'ya giderken hastalanub Singapor hastahanesine yatırıldığını Eşref'den işitdiğini ve Ertuğrul mağruklarının esamisi miyanında Ruhi'nin isminin bulunmaması da Eşref'in sözünü müeyyid olduğunu söyledi.

Eşref'in nakli, doğru olub olmadığı şayanı mülâhazadır. Mağrukin arasında Ali Ruhi'nin isminin bulunmaması, Eşref'in naklini mutlaka teyid etmez. İsminin

[1] Bahriye Nazırı Hasan [Paşa] nın damadı.

[2] 6 zabit ve 57 nefer kurtulmuşdur.

[3] Cild 1 Sahife 144

bulunmaması, onun gemi zabıtan ve efradından olmamasına isnad edilebilir. Her halde hakikat, tamamile münkeşif değildir.

***

Mukaddimede[1] söylediğim vechile Ali Ruhi'nin "Tezkiretüşşüara" sı — henüz doğmadan ölenler gibi — yazılub ortaya konmadan yok olmuşdur.

Ruhi, tezkireyi ilân etdiği sıralarda Muallim Naci, "Tercemanı Haikkat" e yazdığı fıkrada demişdir ki :

"... Geçenlerde tertibini deruhde ve ilân eylemiş olduğu Tezkiretüşşüara'nın şimdiye kadar uc göstermemiş olması dahi Ruhi'nin hali rindanesi âsarından olmağile kendisine "âlemi üzmektedir Ruhi, bu ihmalin senin" yollu tarizlerde bulunanlar az değildir.

§ Ruhi gibi erbabı istidadın yazabilecekleri âsarı ceyyidenin kuvvede kalmasına ne kadar teessüf olunursa bunların fiile çıkmasile dahi o kadar iftihar olunmak tabiîdir.

"Cihande var ise mesud olan çalışkandır
Olur karini sefalet çalışmamakla kişi
Tariki bade perestî (!) harabezare çıkar
Bırak şu mesleki irfane uymıyan revişi"

Recai Zâde Ekrem [Bey] merhum, Abdülhak Hâmid'e cevaben yazdığı 30 Temmuz 1300 tarihli mektubda demişdir ki :

"... Senin tercemei halin ile Şinasi ve Ziya manzumeleri Ruhi Beye gönderilmiş. Lâkin Ruhi Bey, o tezkireyi meydana getiremiyecek gibi görünüyor. Öyle bir encümeni edeb teşkil etmek kolay değil. Güzelce bir şey olsun denirse gücdür. Çalışmak, düşünmek, oğraşmak, yazmak, bozmak, yine yazmak, aramak, usanmamak isterki o da bir rindi sağarkeşi lâübalinin kârı değildir[2]".

***

---

1 Sahife 10

2 Süleyman Nazif "Bir kaç tahmis" namile "Serveti fünun" a [23 kânuni evvel 1926] yazdığı mekalede diyor ki:

"... Ali Ruhi [Bey] in tezkirei şuarası ne tabı olundu, hattâ ne cem. Gönderilen âsar dahi tezkire sahibi şairin ittihali garibanesinden evvel dağılub gitmişdi. Merhumun tasavvur ve üstadı Ekrem'in arzu etdiği yolda bir tezkirei şuarayı fudalâyi ihvanımızdan İbnülemin Mahmud Kemal [Bey] otuz seneyi mütecaviz zaman sarfederek ve geceli gündüzlü çalışarak vücude getirmeğe muvaffak oldu ise de tabü neşrine imkân hali ve mali teveccüh etmedi. Kütübhanei irfanımızın müellim mahrumiyetlerinden biri de, uzun tetebbülerin ve zahmetlerin mahsuli binaziri olan bu "Kemalüşşuara" müsveddesinin tabı edilmemesi ve müellifin evrakı arasında çürüyüb gitmesidir".

Bu eseri ben, — envai mevani ile — arzu etdiğim yolda vücude getiremedim ki, başkaları "Üstadı Ekrem'in arzu etdiği yolda bir tezkirei şuara" addetsünler. Süleyman Nazif merhum beni pek ziyade seven ve lüzumundan fazla hürmet eden bir âdem olduğu için — takdir ve tevkir va-

Büyük kardeşinin "peymane bedesti âlemi şuhud...", Naci'nin "tariki bade peresti harabezare çıkar" ve Recai Zâdenin "bir rindi sağar keşi lâübali" tarzındaki imâlarına göre Ali Ruhi merhumun meykeşandan olduğu anlaşılıyor.

Hilkaten bir yerde karar ve bir kararında sebat edemeyen ve "Huda dur etmesün bir lâhza hali bikararımdan" temennisinde bulunan garibülhal bir şair olmasına bade perestlik de inzimam edince büsbütün pusulasını şaşırmış, hangi yola gitdiğini bilememişdir. Kendinin temenni etdiği vechile tamamen bikarar olmuşdur. Bikararlığın neticesi olarak maişetcede sıkıntıya oğramışdır.

SULTAN ABDÜLHAMİD'E TAKDİM ETDİĞİ KASİDEDE DİYOR Kİ :

"Böyle mi eyler idim medhini emma tahrir
Âh olsaydı eğer bende safayı vicdan
Hiç kabil midir ol dilde safa kim her dem
Ola muğber şüdei jengi gumumu hırman
O kadar ezdi beni darbei kahrı feleğin
Eyledi suretimi sanki heyulâde nihan
Elli yıl sayei şahanede hizmet ederek
Pederim Veys kulun olmuş idi ed'iyehan
Mütesarrıf iken üç yıl oluyor Kayseri'de
Üstüne ev yıkılub oldu yolunda kurban
Şimdi ben ruhı mücerred gibi tenha kaldım
Oldu eczayı teni bahtü ümidim rizan
Bikarar eyliyerek girdişi nahemvarı
Vatanımda beni seyyaha çevirdi devran
Destgirii inayetle bütün eylediler
Hâkdan payei ikbale tarakki akran
Yüreğim gayreti akran ile kan ağlamada
Ne kadar halk yanında yüzüm olsa handân
Kalırım çahı melâletde zarurî çıkamam

---

disinde — söylediği sözler, eserimin kıymetinden ziyade kendi kıymeti kadirşinasanesini isbat eder. Hakikat, böyle olmakla beraber diğer bir hakikati de ortaya koymak icab eder ki beni, başkaları gibi hazıra konmadım. Cisimleri gibi isimleride günden güne nabud olan şairleri — Nazifin dediği gibi — "Otuz seneyi mütecaviz zeman" değilse de senelerce oğraşarak ve para ve emek sarfederek meydane çıkardım. Mezahim ve müşkilâtın her dürlüsüne tesadüf etdim, hâlâ etmekdeyim.

Ben, mihnete katlanub da yazmasam birtakım kıymetli âdemlerin isimleri ve eserleri büsbütün mahvolacak. Ailemizin şiarı muhsusı olan tevazuu, bir iki dakika terk ederek söyledim ki — Her dürlü kusurile beraber — böyle bir eseri bugün benden başka vücude getirecek kimse kalmamışdır. Bundan dolayı memnun değil, son derece mükedder olmakdayım.

Reseni âtıfetin olmaz ise çare resan
İltifat eyle bana lûtfederek Sultanım
Olayım ben dahi sayende senin bir Hassan".

Babasının vefatından üç sene sonra takdim eylediği anlaşılan bu kaside üzerine ne yapıldığını ve kasidenin takdiminden vefatına kadar geçen altı sene içinde ne işle meşgûl olduğunu bilmiyoruz. Evvelce uhdesinde bulunan belediye baş kitabetinde karar itseydi maddeten terakki ederek bir baltaya sap ve mücaviret niyetile gitdiği Mekkei Mükerreme'de kalsaydı mânen feyzyab olurdu.

Nihayet, engin denizleri aşdı. Tâbir caiz ise ecelinin ardına düşdü. Aradığını buldu. Kendi hakkında kendi beytini okuyalım :

"Tedbir ile takdir olamaz kabili tağyir
İcra ider ahkâmını şahinşehi takdir".

Bu, böyle. Fakat "Sui tedbire ne yapsun takdir" hikmetini de unutmıyalım.

*
**

Ali Kemal, "Ömrüm" de diyor ki :

"... Bu kafilei şuaranın bir rükni de Ali Ruhi Beydi. Ali Ruhi Bey, onların hakikaten en muktediri idi. O derecede ki eski vadide emsalsiz bir şair idi. "Lemeat" unvanile bir mecmuai eş'ar neşreylemişdi.

Hâr isem de çekme benden dameni ihsanını
Hârden ey gül hazer kıl kim tutar damanını

Matlaı musannaı o mecmuanın en güzel sözlerinden biridir. Naci Efendi, Ali Ruhi'yi pek ziyade beğendiği ve sevdiği için bu divançeye şu takrizi yazmışdı :

"Ey Ruhii ervah füruzun lemeatı
Yansan da seni hafızalar saklıyacakdır
Gönlüm gibi âlemde hezaran dili rişen
Her beytini bir lemai hikmet sayacakdır".

Ruhi de daima muallimin peşinde dolaşırdı. Hattâ Beykoz'da düğününde bile hazır bulunarak şu kıt'ayı söylemişdi :

"Bu kasrı dilpezirde Nacii nüktedan
Oldiyse çok mu saliki isri peyemberin
Olmakdadır araisi manay cilvegâh
Her beyti bir düğün evidir ol sühanverin".

Ahmed Râsim, "Muharrir, Şair, Edib" de diyor ki :

"... Ali Ruhi, asabî, hoşgû idi. Yüzündeki Bağdad çıbanının enli nedbesi, sakalının bir kısmını kazınış, yanağının bir kısmını yiyüb çökertmiş olmakla berabet

vechen sevimli idi. Bir gün "Gülşen" nüshalarından birinde münderic armudî dizilmiş bir manzumeyi görünce "bunlar şair değil, manav" diyerek cümlemizi güldürmüşdü.

Râsim, bir gün sokakda giderken arkasından Ruhi'nin koşarcasına geldiğini söylerken "Zekâyı harikulâdesile beraber o zekâye yakışan biraz kaçıklığı olduğunu bildiğim içün birdenbire çıldırdığına hükmetdim" diyor.

***

"Lemeat" 63 küçük sahifedir. 1302 de Mihran matbaasında basılmışdır. Muallim Naci "Tercemanı Hakikat" e yazdığı makalede diyor ki :

"... Şairi ilâhî Ali Ruhi Bey biraderimiz bu kerre bir hayli eş'arı müntehabesini cem ile "Lemeat" unvanı altında neşretmişdir. "Lemeat" ın câmi olduğu beş yüz bu kadar beytin herbiri, nazımının ulüvvi tab'ına, cevdeti fikrine adilâne şehadet ve şairin kıyametedek bekayı namına hizmet edecekdir. Ruhi, yalnız şu beyitleri söylemiş de sükût etmiş bir adem olsaydı sühan şinasanı rüzgâr, yine kendisinin bir büyük şair olduğunu ikrar ederlerdi :

"Yokdur bilen cihane gelenlerde mebdei
Bilmez meadı bezmi fenadan giden dahi
Bir keşfeden hakayıkı ekvanı var mıdır
Zannım budur ki zandadır erbabı fen dahi".

"Lemeat" ı teşkil eden âsar, seraser kıymetdardır. Sahibi ise üdebayı hazırai Osmaniye içün hakikaten medarı iftihardır".

"Lemeat" hakkında Alay Beyi Zâde Naci merhum[1] şu kıt'ayı yazmışdır :

"Kelâmından kemâlin oldu zahir
Sezayı ihtiram olmaz mı nâmın
Hayatı taze verdin cismi nazma
Kelâmın ruhıdır ruhî kelâmın".

***

GAZEL

Bu rütbe dillere düşdün gönül terane misin
Ağızdan ağza gezersin aceb fesane misin
Bu dilnevazlığın ey hadenki naz nedir
Hazin hazin çekilen âhı âşikane misin
Nedir bu vecdi hazinin eman eman ey aşk

[1] Tercemei hali 1051 inci sahifededir.

Seher enini misin, giryei şebane misin
Ne meşrebinde sadakat, ne mesleğinde sebat
A bi vefa, nesin ömrüm müsün, zemane misin
Duyan sözünden olur meşrebinde neşvepezir
Bu feyzi has ile Ruhi şerab hane misin

⁂

Vareste olmak istiyen âdem melâlden
Ayrılmasun işinde rehi itidalden
Azminde sabit olmalıdır kâmcuy olan
Hırman olur nasibei âdem kelâlden
Gafletle etme ömri azizi havaye sarf
İkaz eyle kendini habü hayalden
Bikdik hilâfı hikmet olan türrühatden
Kim müstefid olur sühani bimealden
Ey sahibi cemal, kemâlinden eyle bahs
Maksad kemaldir bize ancak cemalden
Ruhi eğerçi neşve dilersen humarsız
Ayrılma bezmi suhbeti ehli kemalden

⁂

Cihanı yakdı o talatle yarı can olalı
Cihan bir öyle belâ görmedi cihan olalı
Belâ belâ diye aşkınle subesu gezerim
O nar naire efruzı hanüman olalı
Anılmaz oldu esatiri evvelini cünun
Cünunı aşk ile ben halka dasitan olalı
Hadenki âhımıza çerhı eyledik âmac
Mehabbet oklarına sinemiz nişan olalı
Tenezzül eylemez oldum cihane ey Ruhi
Yerim rıyyazı tareb zarı kudsiyan olalı

⁂

Hoca Hayret[1] hakkında :

Kufli ırzın Hayret, açılmış müjengi... ile
Gözlerin de açılur الصبر مفتاح الفرج
Çobi hecvimle seni tedib ederdim ey deni
Gelmeseydi hatıra « ليس على الاعمى حرج »

[1] Tercemei hali 577 inci sahifededir.

RUMİ

Mehmed Muhyiddin Rumi [Paşa], Ergani Madeni Emanetinde, Ergani, Urfa ve Mardin mutasarrıflıklarında ve Edirne Maliye Müfettişliğinde bulundu. Rumeli Beylerbeyliği pâyesini ihraz eyledi. 6 Mayıs 1889 [6 Remazan 1306] da vefat etdi. Sultan Mahmud türbesi haziresine defnolundu. Sağır idi.

57 küçük sahifeden mürekkeb olan divançesi, Fatih'de Millet Kütübhanesindedir. Tercemei haline dair fazla malûmat bulunamadı. Manzumeleri, pek kıymetli şeyler değildir.

*
**

GAZEL

Her dem ki yâr bezme gelüb badenuş olur
Uşşakı, şevki makdimine pürhuruş olur
Akşam olunca şaşaasın mahv edüb felek
Dudi siyahi âhım ile kisvepuş olur
Çıksa figanü zarım eğer çerhi atlasa
Hanendegâhı bezmi muallâ hamuş olur
Tağyire cahı saltanetin şahı halini
Hattı sıvadı âzamı hüsn cüyuşe olur
Rumi, bu bezmi dilşikeni âlemi gamin
Nuş eyleyen şerabını bi aklü huş olur

*
**

Nagehan ketmi ademden zahir olmuşdur cihan
Lacerem eyler cihan bir ande ricat nagehan
كل شئ هالك müşir hudusi âlemi
Desti kudretde muvakkatdır sebatı inüan
ابدع ماكان e imkân göstereydi sunı hak
Dairen madar olur mu idi bu kevnü mekân
Gec mevalidi selasın bahsini ibretle bak
Mahvü isbatı vücud eyler şuunatı zeman
Rumiya eyler nazar, durmaz döner, hizmet eder
Daima hükmi meşiyetde zeminü âsüman

RÜŞDÎ

Süleyman Rüşdî [Efendi], Nazilli civarında Karacasu karyesi ehalisindendir. "Yemez Zâde Süleyman Bey" nâmile mâruf idi.

En meşhur efelerden iken Şeyh Abdullah Selâhii Uşşakî halifelerinden Nazilli'li Mehmed Zühdî [Efendi] den ahzi feyz etdi. Meşayihi Uşşakıye'nin kibarı sırasına geçdi, şaki iken said oldu.

Sultan Mahmud, İstanbul'a davet etdi, görüşdü. 1855 [1272 H.] de vefat etdi. Karacasu'da medfundur.

Manzumeleri, mütesavvifanedir. Divani ve silsilei Uşakıyeye dair iki manzum eseri olduğu işitilmişdir.

*
**

MUHAMMES

Davetim var zahida meydanı aşka gelmeli
Cildi gafletden çıkub uryanı aşka gelmeli
Cânü dilden gûş edüb irfanı aşka gelmeli
Gelmeli şahım deyu sultanı aşka gelmeli
Anlayub aşk hikmetin divanı aşka gelmeli

Vadii zühdi geçüb gel aşk ile can bulmağa
Marifet kesbeyleyüb ikrarü iman bulmağa
Cümle eşyada hicabsız sırrı cânân bulmağa
Nefsü rabbi anlayub esrarı irfan bulmağa
Bi tevekkuf can atub cânânı aşka gelmeli

Masivayi, cânü dilden bilmiyen âdem midir
Can verüb cânânı aşkı bulmıyan âdem midir
من عرف dersini bu demde bilmiyen âdem midir
Bezmi aşka vadedüb de gelmiyen âdem midir
Anlayub bu neş'eyi insan aşka gelmeli

Bildiğin terkeyleyüb kim bilmeli bilmişleri
Bezmi vahdetde vücudi vahıdi bulmuşları

Fehmedüb bu aşkı hem o yâre yâr olmuşları
Anla sultanım bu demde hoş şikâr olmuşları
Yâr olub anlar ile yaranı aşka gelmeli

Gûş edüb bu Rüşdî'nin mantuku gevher barını
Cânü dilden fehmedüb bu nüktei güftarını
Tahtı (ba) de fark ol, ol noktanın esrarını
Görmek istersen güzel cânânımın didarını
Baş açık, yalın ayak divanı aşka gelmeli

*
**

Bir temaşa eyledim gevnü mekânı noktadır
Anladım remzi hakayıkdan cihanı noktadır
Cennetü niranü berzah çerhi gerdunü zemin
Mihrü mahü encümanın asümanı noktadır

RÜŞDİ

İbrahim Rüşdî [Bey], Nüvvabdan Mehmed Şevki [Efendi] nin oğludur. 1849 [1265 H.] de İstanbul'da doğdu.

Rüşdî mektebinde ve bir müddet de medresede okudu. 1864 [1281 H.] de Maliye dairesinde esham kalemine girdi. Trabzon ve Akkâ Tahrirat Kalemlerinde ve Bahriye Nâzırı Kayseriyeli Ahmed [Paşa] nın möhürdarlığında bulundu.

1877 [1294 H.] de Şehremanetine intisab ve tedricen terakki ederek birinci belediye dairesi baş kitabetile müdir muavinliğine, 1905 [6 Safer 1323] de Beşinci Belediye Dairesi Müdirliğine, 1907 [25 Cümadelâhire 1325] de Şehremaneti Meclisi Âzalığına, 1908 [17 Şaban 1326] da meclisin baş kitabetine tâyin olundu. Umumî tensikatda kadro haricine çıkarıldı. Muahharen tekaüd edildi.

1921 [8 Zilkade 1339] da sektei kalbiyeden vefat etdi. Kadıköyü'nde Mahmud Baba kabristanına defnolundu.

Vefatından iki gün evvel kardaşımla Şehzadebaşı'ndan geçerken tesadüf edildikde — daima ihtilât etdiği — komşularından Mahmud Esad [Efendi] nin ve Pertev Paşanın hafidi Aziz [Bey] in irtihallerinden sonra garib kaldığını, bizimle buluşub görüşerek kesbi teselli etmeğe muvaffak olamamakda bulunduğunu söyliverek izharı teessür ve kendinin unutulmamasını — bir tavrı hazin ile — reca etmişdi. Biz de müteessir olmuşduk. Meğer ademceğiz veda ediyormuş.

Vefatında yaşı yetmiş beşe yetmiş iken lihyesini telvin ve kıyafetini tezyin eder, bir genc şeklü halinde sokaklarda dolaşırdı. "Pir olub çekmekdeyim hâlâ cevan[1] sevdasını" demesi, yalnız şairane bir hayal değil, tamamile hakikat idi. Niçe sevda maceralarını nakleder, nakilden bile hallenir, kahkahalarla gülerdi. Terbiyeli, nazük bir zat idi.

[1] "Pir" e tekabül etmek için o kelimeyi kullanmışdır. Çekdiği, sevdayı cevanan değil, sevdayı misvan idi.

Son senelerinde "Tekmili tekemmülât ve tasviri tasavvurat" unvanı acibile mensur bir eser neşretmişdi. Birbirlerine nazları geçen Mahmud Esad ve Aziz merhumlar, bu unvane itiraz vadisinde lâtifelerle eserin müessirini bazan müteessir ederlerdi.

Mecmuai eş'arı tabolunmamışdır. Nazımları — emsaline nisbetle — düzgündür.

***

GAZEL

Kimse fasletmiş değildir bu gönül dâvasını
Pir olub çekmekdeyim hâlâ cevan sevdasını
Fıtratımda var bir ulviyet ki etmem rabtı kalb
Görmeyince dilberin âlemde müstesnasını
Gaşy eder nazü hıramü işvesi ol dilkeşin
Bin cihanı zevka virmem vusleti hulyasını
Tutmadı bir gûhü sahrada mekân âhuyi naz
Girdi cevlangâh edindi gönlümün sahrasını
Yüz sürüb arz eyle razı aşkını olsun habir
Rüşdî red etmez o âfet âşıkı şeydasını

***

Âdemiyetden, hakikatden fikirler münharif
Birbirinin zıddü makusi emeller muhtelif
Rengü simaler muğayir, unsur etmez imtizac
Harbü darbü kahrü zulm ile bu âlem müttasıf
İlmü fennin, dinü emrin olmayor tesiri hiç
İhtirasata bütün enzarı dikkat münatif
Beklemek beyhudedir gitmez cihanden ihtilâf
Ben eminim gelmemiş gelmez daha bir mütelif
Hüsni bir yerde görürsün kubha olmuş münkalib
Kâinatın hüsnü kubhi olmamışdır münkeşif
Rüşdî hayretden rehayab olmadı aklın senin
Aczini, esrarı ekvanı bilüb ol mu'terif

***

Ey goncei ter vaktü zemanındır açıl, aç
Çöz bağını ol sırma saçın omuzuna dök saç
Her tarı hamın gözlere bir gevheri girdab

Her kâküli zerrinin olur başlara bir tac
Envarı şefak humreti didarına hayran
Huran behişt işve vü reftarına muhtac
Bir handei pünhan ile etdin beni meshur
Bir gizli nigâhınla kılub kalbimi âmac
Bu cazibeler kalbe girer gözle görünmez
Bu cazibeler Rüşdî eder aklımı tarac

RÜŞDÎ

Hasan Rüşdî, Müderris İsmail Hakkı [Efendi] nin oğludur. 1869 [1285 H.] da Ermenak'da doğdu.

Rüşdî mektebinden sonra, Konya'da medresede bir müddet okudu. İstanbul'a geldi. Fazılı meşhur Âtıf [Bey] merhumun dersinde bulundu. Mektebi Mülkiye'ye girdi. Son sınıfda iken hükûmet aleyhine manzume yazmasından dolayı 1895 [Mayıs 1311] de Umumî habishanede üç sene bırakıldıkdan sonra Ermenak'a gönderildi. Bir yolunu bulub yine İstanbul'a geldi, bu defa da İzmir'e sürüldü. İdadî ve Sanayi mekteblerinde muallimlik etdi.

Meşrutiyetin ilânından sonra Midilli İdad'îsine edebiyat muallimi oldu. Muahharen Akhisar ve Alaşehir'de de muallimlik etdikden sonra Konya Erkek Lisesi edebiyat ve felsefe, Kız Muallim mektebi edebiyat muallimliğine tâyin ve 20 Mart 1930 da Konya Müzesi müdir muavinliğine tâyin ve muahharen tekaüd edildi.

19 Kânunisâni 1936 da vefat etdi. İşretle kendini harab edenlerdendir.

Eşref merhumla müşaareleri varsa da aralarında pek çok fark vardır. Sadüddin Nüzhet ve Mehmed Ferid'in "Konya Vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı" adlı eserlerinde tercemei hali ve manzumeleri mündericdir. Öğretmen Memduh Yavuz Süslü de, hayat ve eserleri hakkında bir kitab neşretmişdir.

*
**

GAZEL

Sana dil verdim ise yık da harab et mi dedim
Narı hicre yüreğim yak da kebab et mi dedim
Gez de zevk eyle afifane demişsem sana ben
Rükaba bezmine git nûşi şerab et mi dedim

Mihneti aşka olan sabrımı bildirdim ise
Duzehi fırkate yak böyle azab et mi dedim
Dili bi cürmümi kıldımsa mutii hükmün
Ruzü şeb durma bana cevrü itab et mi dedim
Bendei aşki sitemperverin oldumsa beni
Ayak altında bırak ez de türab et mi dedim
Sana Rüşdî elemi fırkate sabreyle dedim
Yarı şekva yoluna gir de şitab et mi dedim

⁂

KIT'A

Tarzı tedrisime beyhude kabahat bulma
Tutmadın rağbetü gayret yolunu sen oğlum
İyi dinle, iyi anla, iyi hıfzet yoksa
Hab yapub ilmi sana yutturaram ben oğlum

⁂

Bilirim mevkiimi ben şuaradan değilim[1]
Edemez aczini inkâr temiz vicdanlar
Severim şairi, söz nazmına aşkım vardır
Sevdiği kimseyi taklidi sever insanlar

⁂

Nuru hürriyeti neşr eyledi cümhuriyet
Her kesin çeşmü seri devleti taban buldı
Bir zemanlar çekinüb gösteremezken başını
Açılub şimdi benim kel kafa meydan buldı

---

[1] Aferin Rüşdi, her kes senin gibi haddini bilse, hakikati söylese edebiyata selâh gelir!

SABİT

Abdülkerim Sabit [Bey], İstanbul payelulerinden Trabzon naibi Şerif Mahmud Beyin oğludur. 1863 [1280 H.] de İstanbul'da doğdu.

Hususî suretde biraz okudukdan sonra Galatasaray Sultanî mektebine girdi. Tahsilini bitirmeden çıkdı. Hariciye Terceme Odası hulefalığında, şehbenderliklerde, Batum baş şehbenderliğinde, Hariciye Nezareti İstişare Odası muavinliğinde bulundu. Muavinlikden tekaüd edildi.

1913 [27 Zilkade 1331] de vefat etdi. Edirne Kapusu kabristanına defnolundu.

"Sabahı İnşirah", "İmdadülmidad", "Şükufezar" namındaki eserleri matbudur.

Muallim Naci peyrevlerindendir. Süleyman Nazif merhum, "Utarid" isimli mecmuaya[1] yazdığı mekalede, Abdülkerim Sabit'i, babası naib ve kendi babası mutasarrıf iken 1879 [1296] da Mardin'de tanıdığını söyledikden sonra diyor ki :

"... Zinde, cevval, bedayiperest bir genc idi. Daima okur, yazar, kanun çalar, resim yapar, ata biner, revolver talimi eder. Pederi veya arkadaşlariyle tavla oynar, hâsılı bir dakika boş durmazdı. İşret, müstesna olmak üzere menhiyat ve memnuatdan hiç bir fiile meylini hissetmedim. Fakat vâesefaki o yaşda [17 yaşında] işret eder ve bu itiyadı sui istimal derecesine vardırır idi. Maamafih hiç bir gün serhoş olduğunu görmedim. § İstidadı edebisini hüsni tenmiye edemiyerek yalnız işrete olan inhimakini ibtilâ derecesine isal etdi. [Otuz üç sene sonra İstanbul'da görüşdüklerini nakletdikden sonra] zeman, o zinde ve cevval vücudü nekadar hırpalamış ve harab etmişdi. Hayatı uzviye ve fikriyesinin en feyyaz bir deminde ayrılmış olduğum arkadaşımı ra'şan ve perişan bir halde mezarına müheyyayı sükût görmekle dilhun oldum. § Cismen o kadar harab olmuşken garibdir ki şuurunda ve hafızasında vehn ve zaafdan eser yokdu. § Hanesi iki defa muhterik olarak nesi

[1] Numero: 15.

varsa mahvolub gitmiş. Eşyasından ziyade evrakının ziyaina acıyordu. Bu mülâkatdan takriben bir ay sonra vefat etdi".

⁂

GAZEL

Nalekârı firkatım çeşmanımı pür nem görün
Giryei ahenksazı matemi elzem görün
Hüznü gam etmiş tecessüm heyetim olmuş pedid
Halimi teftiş edin dehşetli bir matem görün
Fartı istığrakı tasvir eyliyor vicdanı zar
Dinleyin muhrik figânı, ateşin bir dem görün
Münkirini aşka karşı göster ey meh ruyini
Seyridin ey kâfiranı aşk bir âlem görün
Dağdarı hasretim bineşve şimdi gönlüm ah
Yarı görsün ol zeman vicdanımı hurrem görün

⁂

HEYHAT[1]

Heyhatıma yok mu âh gayat
Ey masdarı hadisatü afat

Daim mi hayat ile bu heyhat
Yetmez mi bu cansikâr heyhat

Eyler beni naümid hergâh
Çekdiklerimi bilir de billâh

Vicdanımı sanki bilmiyor âh
Gafil görünür nigâr heyhat

Mümkin mi değil husuli amal
Ben söylemem işte söylesün hal

Gönlüm olacak mı böyle pamal
Beyhude ımı intizar heyhat

Vuslet! Ne güzel mekaldir bu
Mazur tut ihtimaldir bu

Efkâre gelir hayaldir bu
Sen söyle sitem şiar heyhat

Gönlümde var aşkı cavidanî
Çeksün mü benim gibi cevanî

Hakîde bu fikri asümanî
Aguşuna bir mezar heyhat

Meşmuli nigâh olursa şayed
Dersin sanırım şu talii bed

Son habıgehim olan o meşhed
Olmuş mu şehidi yar heyhat

---

[1] Meduḥ Harabatiye [Naci] nazire.

SABRÎ

Esseyyid Mehmed Emin Sabrî [Efendi], 1768 [1182 H.] de Mora'nın Anabolu kasabasında doğdu. "Karayılan Zâde" denmekle mârufdur.

Dört yaşında iken çiçek illetinden âma oldu. Mora valileri Seyyid Mustafa ve Mehmed [Paşa] lara takdim etdiği kasidelerde "Remedden dü çeşmi" nin rahnedar ve "Genclikde alil" olduğunu söylüyor.

Tersane Nâzırı Mora'lı Ali [Efendi] ye gönderdiği kasidede :

"Talibi kesbi kemalâtü fünunum emma
Ateşi zaafı basr canımı eyler suzan"

diyor.

Hemşehrilerinden Abdurrahman Sami [Paşa] nın, — matbu divanının başına dercedilen — makalesinde "Anadolu Nakibüleşrafı olduğu" gösteriliyor.

Mora'lı Ali [Efendi] ye yazdığı kasidelerden birinde :

"Bir hizmet ile maksadımı hâsıl et benim
Olsun kemâli merhametin halime medar"

ve

"Kıl bendeni bir hizmet ile naili matlab
Etsün keremin hali perişanıma imdad"

diyerek bir hizmet reca ediyor, Nakibüleşraflığından bahsetmiyor.

1813 [1229 H.] de Anabolu'da vefat etdi.

Mufassal divanı ziyaa oğramışdır. Muhtasar divanı, İsmail Paşa Zâde şair Hakkı [Bey] in[1] ihtariyle Sahhaflar Şeyhi Zâde Esad [Efendi] nin[1] kütübhanesinde bulunarak akribasından Eşref [Bey] tarafından 1882 [1299 H.] de Bursa'da tabetdirilmişdir, "80" sahifedir. Nihayetinde Eşref [Bey] in bir makalesi mündericdir.

Sami [Paşa], — yukarıda bahsedilen — makalede diyor ki :

"... Kerimünneseb, Şerifülhaseb, asil ve atik, şuat nacabetle berik ve medi tarik olduğu haysiyetle meyli şehevatı hevadan rûgerdan ve sermayei saadeti dareyn tahsiline devan olub reyeanı ömrü esnalarında mücaleseti ulema ve urefa ve mükareneti üdeba ve zürefaya devam ve riayetle verzişi ilmü irfana rağbet

[1] Tercemei halleri 321, 481 inci sahifelerdedir.

ve muaveneti aklü tabiatle kesbi hünerü marifet ve tehzibi ahlâku siret ederek istikmali nefse muvaffak ve mertebei belâgatde sanii Ferezdak denmeğe elyak oldise de şu divançede olan âsâr, evâili ömründe vakten bivaktin sebti ceridei rüzgâr etdiği güftar olub muahharen tertib etmiş olduğu divanı mükemmel iki derarii elfazı bârika ve yevakiti mezamini raika ile mükellel idi, nasılsa şimdi nâpedid olarak irtihalinden altmış sene sonra ekaribinden Eşref [Bey] cüstücusiyle hüveyda olan işbu nüshai muhtasarı berayı zikri cemil arzayi tab'u temsil...".

Bu âma şairin yazma ve basma divanlarını tedkik etdim. Niçe gözlü şairden daha görgülü olduğunu gördüm. Kasideleri, gazellerinden daha iyidir. Serbevvabini dergâhi Âli Ebubekir [Bey] e verdiği kasidenin — aşağıya nakledilen — beyitleri, takdire şayandır. "Şermeder rengi tebessüm lebi handanından" mısraı, âdeta nedimanedir.

Âma Emin Sabri, — âma ابوالعلاءالمعری gibi — görmeden bedayii tasvir ediyor. Sözlerine — kıymeti hakikiyesinden ziyade — kıymet verdiren de bu cihetdir.

Eşref [Bey] in makalesinde "Tuhfei Vehbi" ye Türkce, Fürsce, Rumca nazireler yazdığı beyan olunuyor.

Kütübhanemde "Tuhfei Sabri an lisanı Bulgarî" unvanlı manzum bir lûgat mevcuddur. Hangi memleketde, hangi tarihde basldığı ve nazımının hüviyeti yazılmamış ise de Anabolu'lu Sabrî'ye aid olması melhuzdur.

Bir de — nâzımı işaret edilmiyen — "Tuhfei Rumî" isimli matbu ve manzum bir lûgat vardır. Mukaddimesinde Tahir Ömer Zâde Hâlis [Efendi] nin[1] Fransızca manzum lûgatinden bahsedilmesine göre Sabrî'nin vefatından hayli zeman sonra yazıldığı anlaşılıyor. Bunun da nerede, hangi tarihde tabolunduğu gösterilmemişdir.

***

GAZEL

Hayfa o gül'izar hezar âşina imiş
Her gördüğüne mail olur bivefa imiş
Âyinei tasavvurum oldu şikeste hayf
Mihrü mahabbeti o mehin suretâ imiş
Bigânelerle tarhı tekellüfden anladık
Üftadegâna kârı hemişe cefa imiş
Kâr etmedi sımahı dili sahtı dilbere
Bu suzinak nağmelerim hep heba imiş
Sabrî yeter şikâyeti dildar tâ bekey
Bildik o mesti nazı muradı fida imiş

***

[1] Tercemei hali 524 üncü sahifededir.

Her kimin cânü dili aşk ile suzan olmaz
Pertevi şem'ai maksudu füruzan olmaz
Etmeyen canını şehrahı mahabbetde fida
Kuyi maksuda varub vâsılı cânân olmaz
Cevheri merdî nihadında gerekdir yohsa
İzzü cah ile birader, kişi insan olmaz
Görmeyince seni ey goncei bağı nahvet
Benim aşüfte dilim gül gibi handan olmaz
Her kim azâd olur çunü çiraden Sabrî
Bu güzergâhda azürdei hırman olmaz

***

Ebubekir [Bey] e yazdığı kasideden :

Şairim, sihraverim, danişverim emma çisud
Tab'ımı bahtı siyeh her lâhza dilâzar eder
Kameti samanımı lâm'eyler alâmı düyun
Zihnimi şuğli maaş azürdei ekdar eder
Bahusus kim jajhâyânı nifakın sözleri
Sinei pür suzumu tâb üfkeni âzar eder
Talii varun, sipihri vajgûn, fartı düyun
Mahasal bu bendei üfkendeyi nâçar eder
Hecvederdim talii nasazı emma neyleyim
Tab'ı pakim meşkı etvarı sefehden âr eder
Kabiliyet mânii izzü şerefdir âdeme
Marifet halli ukudı matlebı düşvar eder
Bu maarif hanei âlemde erbabı hüner
Dembedem peygulei hayretde ahüzar eder
Kande bir deccal siyret, div fıtrat var ise
Sagarı âmalini devri felek serşar eder

SABRÎ

Sabrî [Bey], Tarikati Nakşibendiye meşayihinden Kalkandelen'li Mustafa Ruhî [Efendi] nin oğludur. 1862 [Muharrem 1279] da Kalkandelen'de doğdu.

On iki yaşında iken — babasının teşkil eylediği — asakiri muavine sırasında Sırb ve Rus harblerine iştirak etdi.

1883 [1300 H.] de padişah, babasını davet eylediğinden birlikde İstanbul'a geldi. Sarayda şehzadegân mektebinde üç sene okudukdan sonra Yıldız kütübhanesine memur edildi. Kitabcı başı Hasbi [Efendi] den taallüm etdi.

İlânı meşrutiyetden sonra kütübhaneye müdir oldu. Kütübhanenin, Darülfünuna devri üzerine Âsarı İslâmiye Şubesi memurluğuna tâyin ve bilâhare tekaüd edildi.

Şimdi kütübhanelerde çalışan tasnif heyetinde müstahdemdir.

Hüsni ahlâk ve daniş erbabından olan bu zat, tercemei haline dair verdiği varakada: "Ekseri, sene, velâdet, vefat tarihleri olarak bir divançe teşkil edecek kadar — kelâmı mevzun kabilinden — gazel ve saireden bazıları gazetelerde ve resaili mevkutede intişar etmişdir." diyor.

***

Dünya ki bütün vari ile zıllü hayaldir
Mahkûmi zevaldir
Yok neşesi, çokdur gamı me'vayi melâldir
Bir dari cidaldir
Hayfa yine aldanmada ikbaline insan
Bilmez ki o nâdan
İkbali de, idbarı da efsane misâldir
Yok aslı masaldır

Evlâdü ıyal, mal, menal fitnedir elbet
Ayet ile müsbet
Dil verme sakın herbiri badii süaldir
Hep vizrü vebaldir
Enına yine dünya ki bütün ehli hüdaye
Danayı Hudaye
Bir mektebi feyzâveri irfanü kemaldir
Tahsili halâldir
Bunda kul eğer ârifi nefsi olamazsa
Hakkı bilemezse
Âbidse de ukbade o mehcuri visaldir
Mahrumı cemâldir
Bil kendini Sabrî sakın ayrılma recadan
Sen babı rızadan
Bir hulkı dahi halikının kahrü celâldir
Tağyiri muhaldir

Beşiktaş, 10 Receb 1349

SADÎ

İsa Zâde Seyyid Mehmed Sadüddin [Efendi], Mekke payelulerinden Seyyid Mehmed Selim [Efendi] nin oğludur. 1803 [1218 H.] de İstanbul'da doğdu.

Selim [Efendi] nin babası mevaliden Ârif [Efendi], onun babası mevaliden Abdullah [Efendi], onun da babası Yahya Sadüddin [Efendi] dirki Şeyhulislâm Ebüssüud [Efendi] nin hafidinin oğludur. Abdullah [Efendi] nin annesi, Bosna'lı İsa [Efendi] nin kızıdır ki "İsa Zâde" lik bundan münbaisdir.

Mehmed Sadüddin [Efendi] nin baba cihetinden sadrı esbak Rum Mehmed [Paşa], Şeyhulislâm Hoca Sadüddin ve Sunullah [Efendi] lere de ittisali vardır. Şeyhulislâm Mekki Zâde Mustafa Âsım [Efendi] nin de akribasındandır. Âsım [Efendi] nin varisi olmadığı cihetle vefatında emvalinin beytülmale intikalinden bir müddet sonra Sadüddin [Efendi] nin veraseti Sultan Abdülmecid'e ihbar olunması üzerine hissası verilerek rizasının tahsiline irade sâdır oldu.

Sadüddin [Efendi] tahsili ilme devam ederek icazet aldı. Kuruçeşme'de komşusu olan ulemadan Şefekat [Efendi] den Farisî okudu[1]. Ecdadının meslekine iktifaen tariki ilme girüb tedricen haremeyin pâyesini ihraz eyledi.

1832 [1248 H.] de — ridaan karabeti olan — tarikati rüfaiyyeden Eyyub'da Yahya Zâde dergâhı Şeyhi Hasib [Efendi] ye intisab etdi. Sadî'ye tarikatinden de inabe aldı.

Tebdili hava içün Çamlıca'da bulunduğu esnade 1865 [24 Cümadelûlâ 1282] de vefat etdi. Eyub'da ceddi Ebüssuud merhumun ayak ucuna defnolundu. Mezar taşındaki kitabe, damadı Vahdetî [Efendi] nin yazısıdır.

Sadüddin [Efendi] nin afif, mütevazi, ilmi fıkıhda mahir, fennî nücume vâkıf, güzel sözlü bir zat olduğu menkuldür. Divançesi — torununun oğlu — şair Suuddedir. Manzumelerinden bazıları, vaktile "Terakki" ve "Hazinei Fünun" risalelerine dercedilmişdi. Gazellerinde "Sadî" mahlâsını kullanmışdır.

*
**

GAZEL

Zinet efza olınada gülruyı buldukca kemal
Andelib âsa gören âh etmemek emri muhal

[1] Tercemei hali 811 inci sahifede muharrer Kemâl [Paşa] da, Şefekat [Efendi] den farisi okuduğundan Sadüddin [Efendi] ile aralarında meveddet hâsıl olmuşdur.

Ruzü şeb hasretkeşi ruhsarı cânândır gönül
Her gece tâ subhadek eyler temennayi visal
Hüsnüne nisbet senin mihr ile meh, bi nuru fer
Âşıkı, suzan eder ateş misâl ol vechi âl
Hattu halin ârızı âle taravet bahşolub
Matlaı ebrulerin uşşaka bir ferhunda hal
Mucizi hüsnünde bu halet nedir ey nev edâ
Tutii gûya iken Sadî ana hayranü lâl

*
**

Dünya gamını çekmeyen âbad olamaz mı
Dil vermeyicek dilbere dilşad olamaz mı
Her demde görüb yarını ağyarın elinde
Ol senk dili yıkmağa Ferhad olamaz mı

*
**

Padişehdir tahtı dilde bir şehi nazük mizac
Aldı tigi gamzesi hubanı âlemden harac

SADÎ

Hafız Ahmed Sadî [Efendi], Konya'lı Mustafa [Efendi] namında birinin oğludur. Edremid civarında "Havran" köyünde doğdu.

"Emir Hafız" ve "Emir Hoca" namlariyle mârufdur. Balıkesir müftisi Ali Şuuri [Efendi] den taallüm ederek icazet aldı ve talebeyi tedris edüb icazet verdi. Uzun müddet Edremid müftiliğinde bulundu.

1882 [1299 H.] de vefat etdi. Havran'da medfundur.

Akaidden "Enamilürresail" ve bunun şerhi olan "Delâilülmesail" ve ikisinin tevsîan tercemesi olan "Hamailülmesail" ile "Mir'atı Hâşiye" si matbudur. "Divanı Gülzarı Hafız Sadî" tesmiye etdiği divanı 1867 [1284 H.] de Matbaai Âmire'de basıldı. 147 büyük sahifelidir.

Nazımları, umumen sofiyanedir. Fakat her sahifede zaafı telife tesadüf olunur. Sanihatını hakkile ifade edememişdir. Kelâmın hakkını verememişdir. Kelimeleri, yerinde kullanamamışdır. Kendi tâbiriyle "Kilki pür hefevatından sakıt olan sakatat" mebzuldür.

Divanının mukaddimesinde "Hatiatında mazur görülmesini ve ruhunun duayı hayır ile şâd" edilmesini reca ediyor. Arzusı vechile hatiatından iğmaz ve mağfireti ilâhiyeye nailiyetini niyaz eyleriz.

Nakşibendii Halidî tarikına mensub olduğu nazımlarından anlaşılıyor.

"Karesi Meşahîri" namındaki eserde deniliyor ki :

"Halü vakti müsaid, vâkur bir zat idi. Arabca söyler ve yazardı. Herkesi ilzam etmeği sever ve uzun bahislere girerdi."

*
**

MUHAMMES

Bir sözüm vardır sana eyle kabul
Habı gafletden uyan hakka kul ol
Kande dersen dergehi Rahmana yol
Sende iste, sende ara, sende bul
Vechine bak hazretinde daim ol

Bu fena külhane bakma yare var
Harı zarı dünyeden gülzare bak

Taşra çıkma yarı sende ara var
Sende iste....
Vechine bak....

Al melâmet hırkasın seccade et
Secdegâhı tende Hakka secde et
Kâbei ruhini sana kıble et
Sende iste....
Vechine bak....

« من عرف » den ders oku bil kendini
Metni zati hakka şerh bil zatını
Ger dilersen bulasın sen Rabbini
Sende iste....
Vechine bak....

Sadiya feryadına noldu sebeb
Çün senin zarın bana verdi aceb
Aslını sen eyler isen ger taleb
Sende iste, sende ara, sende bul
Vechine bak hazretinde daim ol

SADÎ

Mehmed Sadî [Bey], Kireçkapusu gümrüğü arayıcı başısı Hacı Ali [Efendi]nin oğludur. 1839 [1255 H.] de İstanbul'da doğdu.

Sıbyan mektebinde okudukdan sonra biraz Arabî taallüm eyledi. Muahharen Darülmaarif'e girdi. Şehadetnâme aldı.

1857 [Şaban 1273] de Hariciye Mektubî Kalemine memur oldu. 1860 [1276 H.] de Füad [Paşa] nın maiyyetinde Suriye'ye gitdi.

1862 [1279 H.] de Rüsumat Meclisi Kalemine nakil ve 1869 [1286 H.] da Meclis Baş Kitabetine terfi edildi.

Muahharen Rüsumat Meclisi Âzalığına, Suriye vilâyeti Rüsumat Müfettişliğine, tekrar Rüsumat Âzalığına, âzalık inzımamiyle duhan müskirat, harir ve evrakı sahiha mesalihi umumiyesi ve rüsum idarei merkeziyesi baş kitabetlerine tâyin kılındı. Rüsumı sittenin Düyunı Umumiyei Osmaniye varidatı muhassasa idaresine ilhakında baş kitabetde ibka ve 18884 [24 Şaban 1301] de memuriyetinin unvanı mektubculuğuna tahvil olundu. 1896 [7 Cümadelâhire 1314] de memuriyeti ilga ve bilâhare cemiyeti rüsumiye âzalığına nasbedildi.

Rütbesi, tedricen Ûla sınıfı evveline terfi kılındı. İkinci rütbe Mecidî, üçüncü rütbe Osmanî nişanlarını ve gümüş iftihar madalyasını ihraz eyledi.

1902 [1320 Rebiulâhırının 10 uncu gecesi] vefat etdi. Beylerbeyi'nde Nakkaş kabristanına defnedildi.

Boyu kısaca, zaif, yüzü küçük, kısa kır sakallı idi. Musikiye vâkıf ve beste tanzimine muktedir olduğu, şarkı mecmualarında görülen eserlerinden anlaşılıyor.

***

NAZİRE

Tarzı i'cazın cihan teslim eder eş'arımın
Ejderi Musa mı vaz'ı kilki sihrâsarımın
Eylemez mahiyetin idrak aklü basıre
Berkı hâtifdir misâli şulei efkârımın
Mevridi ilhamı feyzafeyzi mânadır dilim
Mağzı esrarı hikemdir noktası güftarının
Kühne mazmuna tenezzül eylemez üstadı tab

Yapdığı her beyti gör mamurdur mimarımın[1]
Mesti mes'udı harabatî olam dersen eğer
Katresin nuş eyle Sadî sagarı serşarımın

*
**

"ACEM AŞİRAN" MAKAMINDAN BESTELEDİĞİ BİR ŞARKI

Sevdi dil bir dilberi yektayi nâz — Nâzperverlikde almış imtiyaz
Şivesi, reftarı gayet dilnevaz — Nâzperverlikde almış imtiyaz

NEKARAT

Görmedim ben böyle şuhi işvebaz — Böyle dilber, böyle işve, böyle naz
Bir iren bezmi neşat âbadına — Bir daha eğlence almaz yâdına
Muktedir her işvenin icadına — Nâzperverlikde almış imtiyaz
Görmedim..... — Böyle dilber....
Bağı ruhsarı irem gülzarıdır — Lâlü zülfi goncesi ezharıdır
Sadi'yi meftun eden reftarıdır — Nâzperverlikde almış imtiyaz
Görmedim..... — Böyle dilber....

---

1 "Yapdığın her beyti mamuru gören üstadı tab
Zanneder kim kühne mazmunlar tecessüm eylemiş!".

SADÎ

Sadî [Efendi], Harputludur[1]. Harputlu Hacı Hafız Yusüf [Efendi] nin oğludur.

Küçük yaşında İstanbul'a geldi. Tahsili ilim etdi. Selânik'de Mektebi Osmanî müdiriyetine tâyin olundu. Bir zeman sonra infisal eyledi.

Drama ve Siroz sancaklarında polis komiserliğinde bulundu. Canilerle oğraşmak canını sıkdığından mesleki sabıkına döndü.

Siroz'da birkaç sene tedrisat ile meşgul oldu[2]. Üsküb hapishanesi müdiriyeti ve nüfus kitabeti gibi hizmetlerde bulundu.

Bilâhare Kosova vilâyeti dahilinde Senice livası tahrirat müdiriyetine nasbedildi. Balkan Harbi esnasında Senice kasabası Sırblılar tarafından işgal olunması

1 Üskübde Rüfaî Şeyhi Sadüddin Sırrı [Efendi] nin "Ceridei Sofiye" ye yazdığı mekalede "Harputlu idi. Sirozda müddeti medide oturduğu cihetle "Siroziyim" derdi" deniliyor.

Sadînin ehibbasından ve tahrirat müdürlerinden Ahmed Sırrı [Efendi] "Malatyalı" olduğunu söylerdi.

İzmir Evkaf Müdiri Sirozlu Bay Esad "Sadi'nin üç baba yukarısı Lofcalıdır. Bir müddet Siroz'da bulunduktan sonra ceddi Diyarbakır'a gitmiş, orada evlenerek bilâhara Siroz'a dönüb tavattun etmişdir" dedi.

Sadî "Ceridei Sofiye: Numero 60" a yazdığı "Vesilei rahmet" unvanlı manzumenin notunda "Hadikatülevliya: Sahife 175 de yirmi dördüncü mertebede müselsel Harputî merhum, bu hakirin pederi âli kadirleridir" diyor. Gösterdiği sahifede babasına aid kayid şudur: "Mevlâna Şeyh Hacı Yusüf Harputî Hazretleri, Şeyh Süleyman'ı Kadimî Hazretlerinin mucizelerindendir."

"Vesilei Rahmet"

"Hacı Hafız Şeyh Yusüf Fazlii âli güher
Hüsni siret, hüsni suret, hüsni savtü hüsni hat
Yazdığı yüzlerce Kur'an-ı Kerim'in vakfına
Eyledi kırk yıl imamat, hem hitabet şevk ile
Kalbi pâkinden silindi cümle nakşı masiva
Vecdü istigrakü irşadında feyz âra idi
Gitdi Beytullaha yüz sürdü ikinci defada
Hac yolunda oldu bir gurbet şehidi akibet
Hangi hâki pâki medfen etdi bilmem cismine
Fitkatiyle döndü matem zare piri kâmilin
Kabri pâki, kalbigâhım oldu Sadi tâ ebed
Zühdü takvada yegâne zat idi bîiştibah
Camii âlelmebasin, fadılı feyz iktinah
Bezli külli ihtimam eylerdi ol âli nigâh
Menzili maksuda doğru böyle etdi kat'ı rah
Nakşbend oldu deruni pâkine hubbi ilâh
Manevî almışdı kudsiyet içinde izzü cah
Ah deresnayi avdet etdi firdevsi penah
Validi şefkat pedidim, mürşidim, üstadım ah
Ah bilseydim ederdim ol mekamı kıblegâh
Va diriga camiü mihrabü minber harukah
Göz yaşımla ben de ferzendane verdim intibah."

3 Siroz'lu Bay Esadın ifadesine nazaran Siroz rüşdî ve idadîsinde ve Bulgar mektebinde türkce muallimi idi. Bulgar hükûmetinden verilen bir nişan, mahallî hükûmetinin nazarı dikkatini celbederek takib ve muallimliklerden azledilmişdir.

üzerine tevkif olundu. Altı ay mevkuf ve ekmek parasına muhtac bir halde kaldıkdan sonra kaçdı. İstanbul'a geldi.

Senice'nin işgalinde gaib olan refikasının İzmir'de bulunduğunu haber alarak oraya gitdi. Darülmuallimata muallim oldu. Bazı zevatın çocuklarına ders verdi, bu suretle temini maişet etdi.

1916 [1335 senei hicriyesi evailinde] İzmir'de kalb hastalığından evfat etdi. Kalkandelenli Sabri[1], şu tarihi söyledi :

"Geldi bir muhlisi tarih dedi âh
İntikal etdi muallim Sadî[2]"

Yaşı yetmişe yakın idi. Bıyığı mülevven, esmer, tıknazca, orta boylu, terbiyeli idi. Vaktile "Deli şair" imzasiyle "Tercemanı Hakikat" gazetesine şiirler yazardı. Selânik'de intişar eden "Asır" ve "Mütalea" gazetelerinde aile manzumeleri, "Çocuklara Rehber" isimli risalede ve "Ceridei Sofiye" de şiirleri mündericdir. Selânik'de "Goncei Edeb" ve Üsküb'da "Yıldız" unvanlı iki edebî mecmua neşretdi. "Açık Türkce" namında alfabeye dair bir risalesi vardır.

Sadî, Siroz'da iken tercemei halini istedim, göndermedi. İstanbul'da bulunduğu sırada —Siroz'da tanışıb sevişdikleri— Tahrirat Müdiri Ahmed Sırrı'nın delâletiyle Babıâli'de ziyaretime geldi[3]. Uzun uzadı görüşdük. Vaktiyle tercemei halini göndermediğiçün zarifane tevbih etdim, mütebessimane sükût etdi. Mütealiben İzmir'e gitdiğinden bir daha görüşülemedi.

Ahmed Sırrı'nın hemdemi olmasına göre, Sadî hakkında "Hemdeminden bellidir bir rindi demkeş olduğu" mısraını irad etmek muvafık olur.

Şu beş on satırlık malûmatı toplamak içün ne kadar zahmet çekdim. Günün birinde lâzım olacağını düşünerek vaktiyle istediğim tercemei halini "Deli şair" gönderseydi şimdi ben zahmet çekmezdim. O da ahlafa kendini lâyıkile tanıtmış olurdu.

Ne maksatla olursa olsun namını tarihe geçirmek istiyenler, şahıslarına ve eserlerine dair istenilen malûmatı vermeğe mecburdurlar. Vermezlerse tarihin hakkını iza etmiş olurlar. Hakikat budur. Fakat hakikate kim kulak verir?

***

GAZEL

Âlemin haline oldukca ben âgâh, acırım
Halkın efkârına gâhi gülerim gâh acırım
Kimi gülşen kimi beytülhazen ıtlak ediyor

[1] Tercemei hali 1524 üncü sahifededir.

[2] 1332 senei maliyesi.

[3] 1913 [19 receb 1331].

Şu güzergâha nigâh eylerim eyvah acırım
Biri tedbire sataşmış çalışır subhu mesa
Biri takdire dayanmış durur Allah acırım
Ağlarım her ne zeman gelse meserret dilime
Acımam öldüğüme doğduğuma âh acırım
Bir tefekkür de mi yok âkıbeti halimizi
Yetişir keşmekeşi dehri fenahah acırım
Yanarım ben de benim bihüde gû olduğuma
Mütehayyir kalırım kendime billâh acırım
Hükema kavli, teselli dihi vicdan olamaz
Lûtfı hak olmaz ise âdeme hemrah acırım

*
**

"BİR KÖYLÜ KIZIN GÖNÜLLÜ OLARAK HARBE GİDEN YAVUKLUSUNA"

Sular çağlar, kuşlar öter güzelim
Ben ağlarım hasretinle burada
Bir kuş olsam uçsam budur emelim
Görebilsem ne haldesin orada

Güneş doğar şu dağları yaldızlar
Benim doğmaz ümidimin güneşi
Güleş olur, seyre çıkar hep kızlar
Ben neyleyim sensiz seyri, güleşi

Sabah olur herkes iner ovaya
Sen inmezsin, ciğerciğim yakarım
Akşam olur kuşlar döner yuvaya
Sen dönmezsin, hazin hazin bakarım

Gönül seni arar, can seni özler
Gizli gizli ağlar seni beklerim
Gözlerim yollarda hep seni gözler
Yüreciğim dağlar seni beklerim

Mektub geldi köye müjde yayıldı
Nişan vermiş sana devlet yaşasun
Anan baban ferahından bayıldı
Şanlı gazı yaşa millet yaşasun

SADIK

Cafer Sadık [Paşa], İşkodra dahilinde Peklin kasabası hanedanından Süleyman Paşanın oğludur. Peklin'de biraz okudukdan sonra İşkodra'ya gitdi, Murtaza Safî [Efendi] den ve diğer ulemadan taallüm etdi. Muahharen beldesine döndü.

1820 [1236 H.] de Peklin müdiriyetine tâyin olundu. Muharebelere iştirak etmesine mükâfaten mirimiranlık rütbesi verildi. Maçin, İnebahtı, Karltili mutasarıflıklarında bulundu.

1833 [1249 H.] de İstanbul'a geldi, Sultan Mahmud'un iltifatına nail oldu. Avdetinde 1834 [1250 H.] de vefat etdi. Peklin'de — ceddinin yapdırdığı — Eski camiin haziresine defnolundu.

Kardeşi İbrahim Fehmi [Bey[1]] in söylediği tarih :

"Mirmiranı kiramdan daderim Cafer Paşa
Azmi ukba eyledi rahmet kıla Rabbi gafur
Mahlâsı Sadık idi münşi ve hem şair idi
Tam idi zihnü zekâsı hiç bulunmazdı kusur
Zindegânı mansıbından aharülemr azlolub
Cahı dünyayı tasarruf etmede geldi fütur
Hemnişini Caferi Tayyar ola firdevsde
Hazreti Haydar şefii ola hem yevmülnüşur
Âh ederken daderi Fehmi gelüb hatif dedi
Adn ola mesken ana, tarihidir: Darülhuzur"

Cafer Sadık [Paşa] nın şiir ve inşaya âşina, hayrata ve hasenata mail, kerimülahlâk olduğu menkuldür.

***

GAZEL

Bu cihanda kimine mihnetü gam vermişler
Kimine zevkü safa, haylü haşem vermişler

[1] Tercemei hali 381 inci sahifededir.

Yârimin yanına gitmiş yine bir iki rakib
Hezeyan söyliyerek hayli elem vermişler
Benden ol vahşi cevan öyle kaçarkim gûya
Bana meyl etmemeğe ana kasem vermişler
Dün gece meclisi uşşakda bir hal olmuş
Zahidin destine bir sâgari cem vermişler
Sadika âli Ali matbahı in'amından
Hamdü lillâh bize envai niam vermişler

SADIK VİCDANÎ

Ebu Rıdvan Mustafa Sadık Vicdanî, Kastamoni İstinaf Mahkemesi Baş Kitabetinden mütekaid Zağfranbollu Mustafa Sadık [Efendi] nin oğludur.

29 Teşrinisâni 1864 [28 Cümadelâhire 1281] de Zağfranbolu'da doğdu.

Kastamoni Rüşdî mektebinde iki sene okudu. Babasının kalemine girdi. Zabıt kâtibi, bidayet âza mülâzimi oldukdan sonra Vilâyet Mektubî Kalemi ser müsevvidliğine, muahharen mümeyyizliğine tâyin olundu.

Ahmed Mahir [Efendi] nin[1] dersine devam etdi. İcazet aldı. Hocası tarafından "Ebu Rıdvan[2]" künyesi verildi.

Kastamoni'de telgraf baş müdiri bulunan bir casusun, saraya gönderdiği jurnal ve —vâki olan isti'lâma— valinin tasdiki hâvi verdiği cevab üzerine dağıtılan vilâyet erkân ve memurini sırasında Diyarıbekir mektubî mümeyyizliğine naklolundu ise de gitmek istemediğinden Görice Tahrirat Müdirliğine tahvil kılındı.

Üç sene sonra Kosova vilâyeti İdare Meclisi Baş Kitabetine, muhtelif tarihlerde Basra, Manastır, Trabzon, Ankara ve Bursa vilâyetleri mektubculuklarına, en sonra Aydın Tasfiye Komisyonu Âzalığına tâyin olundu. Bilâhare tekaüd edildi.

21 Teşrinievvel 1939 [8 Remazan 1358] de vefat etdi. Merkez Efendi kabristanına defnolundu.

*
**

Mektubcu iken vilâyet resmî gazetelerinin muharrirliğini ifa etdi. İstanbul'da ve vilâyetlerde münteşir gazete ve mecmualara dinî, ahlâkî, içtimaî makaleler ve manzumeler yazdı.

---

[1] Tercemei hali 897 nci sahifededir.

[2] Vicdanînin vefat eden çocuğunun ismidir.

Manzumelerinden bazılarını ihtiva eden "Perişan[1]", "Nağamatı Vicdaniye", "Berkı Kaza" ile "Tomarı Turukı Aliyye" ve "Hazreti Muhammed Niçün Çok Evlendi" gibi basılmış, basılmamış, büyük ve küçük "34" eseri vardır.

***

Vaktile Selânik'de intişar eden "Mütalea" gazetesinde[2] merhumun "Nefs" unvanlı mutasavvıfane ve fadılâne bir makalesini okumuş ve —muaveneti kalemiyede bulunduğum— o gazeteye takdirkârane bir makale yazmış idim[3]. Bu vesile ile tanışdık. İstanbul'da bulunduğu zamanlarda çok görüşdük.

Okuduğunu anlamış, nazım ve nesirde kalemini istediği gibi kullanmağa iktidar hâsıl etmiş olduğuna eserleri şahiddir. Ciddî eserleri gibi lâtife ve mizah vadisinde yazdığı yazılar da güzeldir.

Meşrutiyetin ilânından biraz sonra —her ne maksada müstenid ise— bir aralık gayet genc ve yakışıklı jandarmalar kullanıldığından Sadık Vicdanî şu kıt'ayı söylemişdi :

"Sana zan eyleme küskünlük ile — Önüne her geleni yutdururum
Söylerim ehli kıyam olduğunu — Seni jandarmalara tutdururum".

Bunu o devrin ekâbirinden bazılarına okuduğumda benim eserim olduğuna hüküm ettikleri gibi diğer okuyucular da Eşref merhuma isnad etmişlerdi.

***

GAZEL

Ol dem ki can sıkıntısı âram rüba olur
Canı gam âşinaye helahil deva olur
Ey gam dokunma canıma, nezri visali yar
Belki sehamı kahrile mahvü heba olur
Bir dem a nuri dide, şu ağuşı hasrete
Gelsen cihanü can o zeman ruşena olur
Emma rakibi sahte vekarın nümayişi
Her dem belânümayi dili mübtelâ olur
Bakmaz hamide kaddine suret nümaların

---

[1] Bu eser için Muallim Naci'nin söylediği kıt'a:

"Sadık mı olmaz kendine bir şairi mahir demek — Vicdanîi hoş meşrebin âsârı cemiyetlidir
Mecmuai âsârını kerre tedkik eyleyin — İsmi "Perişan" dır, fakat efkârı cemiyetlidir."

[2] Numero: 47.

[3] Numero: 50.

Bir dil ki neşvedarı rahikı safa olur
Sofi, sokulma yanıma, alsam selâmını
Dil badema harem gehi zırku riya olur
Görsem o naşinide edâ vü hıramını
Gamler zemini dilde sahihan düta olur
Verme halel ki zevkü keyfine âşinaların
Her ferdi merdi sana bin belâ olur
Feyfayı gamde kalsa da vicdanîi gamin
Feyzi sühanle her gazeli nev edâ olur

⁂

NAZİRE

Güzelsin her ilâhî şairin ulvî hayalinden
Güzelsin âşıkın aşkile mahfi hasbi halinden
Güzelsin nevbaharın sureti neşvünemasından
Güzelsin bir kızın tesiri firkatle melâlinden
Bütün gün lem'a rizi şevkü rüyetdir ki didarın
Güzelsin herkesin ümmidi istikbâlü halinden
Kitabı ahseni takvime bir dibacesin mutlak
İbaretsin güzel! Her şiri âlînin mealinden
Güzelsin hâsılı nevbavei gülzarşı Vicdanî
Rebiin nadretinden, âşıkın subhı visalinden

⁂

KIT'A

Ârif ol, nefsini bil, gönlüne bak, kendini gör
Sonra Allahını bilmek sana âsan olsun
Başka yerde arama hakkı gönül hak evidir
Kendine gel ki o hak sende nümayan olsun

⁂

Dilim, serairi aşkı derunı söyliyemez
Lisanı hal benim tercemanı hâlimdir
Gözüm sahaifi âsarı kudrete hayran
Gönül o hayret ile bizebanı hâlimdir

SADULLAH

Sadullah [Efendi], Hacı Bayramı Veli قدس سره evlâdından ve Ankara ulemasından Müderris Zâde Abdülkerim [Efendi] nin oğludur.

Tahsili ilim etdikden sonra niyabet mesleğine girdi. İki defa Ayaş niyabetine ve mükerreren Ankara nekabetine tâyin olundu.

Muahharen İstanbul'a geldi. Sütlüce ve Hasköy nahiyelerine naib oldu. O esnada mühendishane hocası İshak [Efendi] den hendese ve müneccimi evvel Rakım [Efendi] den, daha sonra Torak Paşa Zâde İbrahim [Bey] den ilmi nücum taallüm etdi.

1824 [1240 H.] de Ankara'ya döndü. 1826 [1242 H.] de Ankara müftiliğine, 1842 [1258 H.] de Beypazarı, Kalecik ve Çankırı niyabetlerine nasbedildi.

Bilâhare niyabetden çekildi. Ankara'da oturdu. 1856 [1272 H.] de vefat etdi.

Hali hayatında "Fatin Tezkiresi" ne yazılan tercemei halinde "Âlim ve fadıl bir şairi kâmil olub müretteb bir kıt'a divanı belâgat unvanı dahi vardır" deniliyor.

Millet kütübhanesinde bir mecmuanın başına Sadullah [Efendi] şu satırları yazmışdır :

"Bu mecmuai mergube, musikişinasandan bir üstadı maarif nihadın olub badehu füdalayı asrının serbülendi Ebülkemal Müderris Zâde emmim Ârif [Efendi] nin[1] yedi tasarrufuna girüb merhum ve mağfurünleh dahi hattı anberîn nukatlariyle vafir beste ve semaiyat ve şarkıyatı mesmuasını tahrir eyleyüb bade vefatihi bu fakiri hakir Sadullahı pür taksir dahi mesmuum olan şarkıyat ve beste ve semaiyatı tahrir eylemişimdir. Fenni musikide bu kadar cemiyetli mecmua enderi nâdir bulunmağla nefaisden olduğu pedidardır."

Şu kayde göre kendinin de musikişinasandan olduğu anlaşılıyor.

Oğlu Mustafa Pertev [Efendi], Ankara nüfus mukayyidi ve muahharen kadı olub babasından biraz sonra vefat eyledi. Bu da şiire mensub ise de eseri yokdur.

⁂

"Fatin Tezkiresi" ndeki gazeli :

Kim ki mağrur olur kuvvetine fil gibi
İntikamın zuafa eyler ebabil gibi
Âteşü âb ile pür havfü reca et de dilin

[1] Tercemei hâli "Fatin Tezkiresi" nde mukayyeddir.

Yak yakıl Kâbe'de büthanede kandil gibi
Sürmedan gibi cilâbahşı uyun ol halka
Ru siyeh olma göze girmek içün mil gibi
Bositani emeli halkı edersen ıska
Artar efzayişin âlemde senin Nil gibi
Seri ebnayı zeman üzere dönenler sadâ
Piçü tab olmak olur âdeti mendil gibi

⁂

Hulûs isminde vardır hankahı dilde bir mürşid
Olur maksuduna vâsıl tutanlar destü damanın

⁂

Şevku şadii kudumı etdi teskin giryemi
Öyle reftar ile geldi kim akan sular durur

⁂

Camu mey, sâki vü mutrib ande, rindan pür safa
Şehr'de meyhanedir dört canibi mâmur olan

⁂

Kangı dilber ki beni görse hemen nazlanur
Rütbei hüsni bu anlar deyu tannazlanur

SADULLAH

Sadullah Rami [Paşa], meşhur vezirlerden Ayaş'lı Müfti Zâde Esad Muhlis [Paşa] nın[1] oğludur. 1838 [1 Remazan 1254] de[2] Erzurum'da doğdu.

Rüşdî mektebinde okudu. Hususî muallimlerden akaid, fıkıh, edebiyatı şarkiye ve garbiye, serveti milel, hikmeti tabiiye, kimya, Arabî, Farisî ve Fransızca tahsil eyledi.

1853 [1269 H.] de Maliye Varidat Kalemine girdi. Üç sene sonra Babıâli Terceme Odasına nakledildi. 1866 [1283 H.] de mezahib kalemi müdiriyetine tâyin kılındı. O sırada neşrolunan kırmızı kitabda münderic evrakın tercemesine yardım etdi.

1868 [26 Muharrem 1285] de Şûrayı Devlet Maarif Dairesi Baş Muavinliğine ve maarifi umumiye nizamnamesi lâyihasının tanziminde vâki olan hizmetine mükâfaten 1869 [1 Safer 1286] da Şûrayı Devlet Âzalığına ve 1870 [1287 H.] de Şûrayı Devlet Baş Kitabetine nasbolundu.

Sadullah [Bey] in liyakat ve hüsni siretini takdir eden Reis Yusüf Kâmil [Paşa], onu Baş Kitabete inha etmesi üzerine Sadrıâzam Âli [Paşa], Sadullah [Bey] in kudreti kalemiyesi, baş kitabet vazifesini ifaye müsaid olmadığını imâ etmesi üzerine Kâmil [Paşa], onun yazdığı mazbata ve tezkire müsveddelerinden birkaç danesini getirterek sadrıâzama okutmuş ve inhasını derhal tervic ettirmişdir.

1871 [1288 H.] de matbuat müdirliği inzımamiyle Divanı Hümayun tercemanlığına, 1874 [5 Rebiulevvel 1291] de Divanı Hümayun Âmedciliğine, 1874 [18 Cümadelûlâ 1291] de — Meclisi Vükelâye dahil olmak üzere — Defteri Hâkani Nezaretine, 1876 [1293 H.] de Mahkemei Temyiz Riyasetine, altı ay sonra Ti-

[1] Tercemei hâli 972 nci sahifededir.

[2] Resmî tercemei halinde böyle mukayyed olduğu halde "Sadullah Paşa, yahud mezardan sada" isimli eserde "15 cümadelâhire 1254-7 temmuz 1838" olarak gösterilmişdir.

caret Nezaretine, Sultan Murad'ın cülusunda 1876 [7 Cümadelûlâ 1293] de Mabeyin Baş Kitabetine tâyin kılındı.

Hal'i müteakiben infisal eyledi. Sultan Abdülhâmid — huzuruna kabul etdiği esnada — biraderine etdiği hizmetden memnun olduğunu ve kendini yine Ticaret Nezaretine tâyin edeceğini tebşir etdiği halde birkaç gün sonra 1876 [27 Şaban 1293] de Bulgaristan meselesini tahkik içün Filibe'ye gönderilen fevkalâde komisyon riyasetine tâyin olundu.

1877 [27 Rebiulâhır 1294] de — büyük elçi unvaniyle — Berlin sefaretine tâyin edildi. Ayastefanos sulh mükalemesinde ve Berlin kongresinde ikinci murahhas sıfatile bulundu.

Sultan Abdülhâmid ile Almanya İmparatoru Birinci Vilhelm arasında nişan teatisinde teyidi meveddete hizmet etmesine mükâfaten 1881 [24 Muharrem 1299] de rütbei vezaret tevcih kılındı. 1883 [13 Cümadelûlâ 1300] de Viyana sefaretine naklolundu.

Murassa Osmanî, birinci rütbe Mecidi, Almanya'nın Eğl Ruj, Rusya'nın Sentan, Avusturya'nın Fransuva Jozef, İtalya'nın Kurun Ditali nişanlarının birinci ve Yunan'ın Sovör nişanının şövalye rütbesini ihraz eyledi.

Sefarethanede hamam odasında havagazı borusunu ağzına almak suretiyle intihare tesaddi etdi. Ayılmaksızın dört gün yaşıyarak 1891 Kânunisânisinin 18 inci [7 Cümadelâhire 1308] gecesi vefat eyledi. Nâşı İstanbul'a getirildi. Sultan Mahmud türbesi haziresine defnolundu.

Mehmed Galib [Bey], "Sadullah Paşa, yahud mezardan sadâ" namiyle Paşanın ağzından yazdığı risalede[1] "Müştakı bulunduğum vatanımı görmek istedim ise de teşebbüsatı vâkıam müsmir olmadı ve bu muvaffakiyetsizlik birçok ahzan ve ekdarı ve binnetice intiharı istilzam etdi" ve diğer sahifede[2] "İntihar olduğuna asla şübhe edilmiyen şu hali feciin esbabı gerçi malûm olamamış..." diyor.

"Viyana sefiri Sadullah Paşa kullarının sebebi intiharı hakkındaki malûmatı kemteranem bervechi âti arzolunur" mukaddimesiyle ve "Viyana sefareti seniyesi ikinci kâtibi Esad[3] kulları" imzasiyle Sultan Abdülhamid'e takdim kılınan arizada sebebi intihar, uzun uzadı iş'ar olunmuş ise de burada izahına lüzum görülmedi.

Tarihi tağlit ve ibham etmemek içün yalnız şu kadar söylemek icab eder ki şeref ve haysiyetini hayatına tercih eden o namuslu âdemin — başkalarınca ahvali tabiiyeden sayılan — bir hareketinin neticei meşumesi olan haml ve onun tahmil etdiği hacl, hayatdan tecerrüdünü istilzam ve ehillâsını dûçarı âlam etmişdir.

*
**

[1] Sahife 103.
[2] 123.
[3] Merhumun yeğeni.

Sadullah [Paşa], talâkati lisaniye ve fazileti hulkiye ve ilmiye erbabından nâdirülemsâl bir zat idi.

Pek eski eviddasından babam Mehmed Emin Paşa merhum, onun meziyyetlerinden ve hukukperverliğinden daima bahsederdi.

İstidad ve ehliyet sahiblerini himaye etmekle mâruf olan Yusüf Kâmil [Paşa]nın huzurunda kardeşi Said [Bey] le birlikde bulundukları esnada Paşa —ceryan eden bir bahs üzerine— "Sadullah Bey, babanızın ilmü marifeti sana", "Said Bey, kibrii azameti de sana intikal etmişdir" diyerek babalarının mirasını iki oğlu arasında adilâne taksim etdiğini Sadullah [Paşa] dan naklen —muhiblerinden— Reji Komiseri Nuri [Bey[1]] söylerdi.

Merhumun, elde pek az eseri vardır. Görebildiklerim La Marti'nin "Göl" manzumesinin tercemesi ve "19 uncu asır" manzumesi ile —kendine isnad olunan— bir kıt'a ve mensur eserleri de "Şarlo Tenburg Sarayı", "1878 Paris Ekspozisyonu" ve "Berlin Mektubları" ndan ibaretdir. Diğer şiir ve nesirleri de bulunmak muhtemildir.

Şahsî işlere dair Nuri [Bey] de pek çok mektubu vardı, hepsi mahvoldu. Nuri merhum, bu mektublardan birkaç danesini bana vermişdi.

Ebuzziya "Nümunei Edebiyat" da diyor ki:

"Sadullah Paşa, Şinasi ve Ziya Paşa ve Kemal Bey gibi edebiyatı cedidemizin müessislerinden maduddur. Bu dört zat arasında mesleki edebiyatca hiç bir fark görülemez. Yani tarzı cedidi edebiyatımızdaki ictihadları bir ve cinsi harikulâdeleri şahıslarına münhasırdır. Şurası müesellemdir ki müşarünileyhimden herbiri zeman ve mekân ve meslek icabatından olarak neşriyatca ya pek ileri gitmiş ve yahud pek çok şey yazdığı halde neşriyatca pek çok imsak mecburiyetinde bulunmuşdur. Demek isteriz ki kesreti âsarı miyarı iktidar addetmeğe ve istidlâlâtımızı o noktai nazardan yürütmeğe kalkışır isek isabet eylemiş olmayız. Çünki bir âdemin mahiyeti efkâr ve güftarını tâyin içün iki kelimeden ibaret bir cümlesi kifayet eder: خير الكلام ماقل ودل müşarünileyhin âsarından nümune olarak dercetdiğimiz muharreratdaki şivei mahsusı heman nakabili taklid sehli mümtenilerden ve münakah ve muciz yazmakdaki iktidarı ise herkese müyesser olamıyan hasaisi edebiyedendir".

*
**

Sultan Murad'ın baş kitabetine tâyin olunması üzerine —vükelâdan olması sebebiyle ve bazı mülâhaza ile— itizar eylediğinden Hüseyin Avni [Paşa], hiddet ve şiddet ile "haydi efendim haydi" diyerek âdeta icbar etdiği mervidir.

Kendi arzusunun hilâfına tâyin kılındığı bu memuriyet, biçareye baisi nekbet oldu, vatandan uzak bulunduruldu.

[1] Tercemei hali 1252 nci sahifededir.

Sultan Abdülhâmid'in bendei hası olan esbak Paris sefiri Münir [Paşa], Viyana'da görüşdükleri sırada Sadullah [Paşa] nın İstanbul'a kemâli iştiyakından ve o sebeble dûçar olduğu âlâmdan bahsetdikde Padişah "Sadullah Paşa liyakatli âdemdir ve bana hain değildir. Viyana sefareti mühimdir, bir münasib sefir bulalım da onu İstanbul'a getirelim" demiş ve getirmeğe karar vermiş olduğu halde az zeman sonra intihar vuku bulmuşdur.

Merhumun, Cevdet [Paşa] ya yazdığı aşağıdaki mektub[1] daüssılaya mübtelâ olduğunu gösteren bir feryadı hazindir :

"Maruzı hakiranemdir"

Nazarımda güli rana görünür harı vatan Var kıyas et ne imiş verdi çemenzarı vatan

Beytini tekrar etdikce pişgâhımda Boğaziçi'nin hadareti ulviye ve kemalâtı tabiiyesinden ziyade İstanbul'un havayı ceyyidi lâtifini teneffüs ede ede ciğer parelerini öpmek hissinden mütahassıl bir levhai matemnisar inkişaf ediyor. Atebei padişahiye mezuniyetim hakkında vukubulan istirhamatı adidemin semeredar olmayışı ve verilen cevablarla teşşefii sadretmek ise mahlûkatı uhreviyeye muhtas olduğu cihetle biran evvel avdeti muhal olan o diyarı mechule seyahati istememek elimden gelmiyor. Eğer hünkâra karşı afvı gayri mümkin bir günah işlemişsem haber versünler de sefaretden, alâyiş ve tantanadan feragat ederek vücudı harabâlûdumı siyah denizlerin tâ ka'rı nayabına sokayım. Eğer böyle değilse müsaade buyurulsun da bir kerre İstanbul'a canımı atayım ve müsul olmak şerefini istida ile şehriyarı âlicahın ayakları altında sirişki masumiyetimi nisar ederek canlarına, tahtlarına düşmen olmadığımı ve bilâkis millet ve devletin ve bahusus zatı hümayunlarının en sadık bir çakeri minnetdarı bulunduğumu arzedeyim. Bu hicran, bu mahrumiyeti vatan, ailemden bunca vakitlik müfarakat, beynimi kızgın demirler kadar yakıyor. Bilmem ki ne kabahat etdim. Eğer evlâdlarımın bendenizden sonra makhur ve merdud olmıyacaklarını bilsem ve ruhı magduruma lânet etmiyeceklerini yakinen anlasam zatı şahaneyi hiçbir tadarrut cangüdaz ile meşagıli kesirei devlet arasında tasdi etmem ve Azraili davet ederim. Merhamet ve inayet buyursunlar, İstanbul'a muvasalatımdan itibaren boynuma lâle, kollarıma kelepçe taksunlar, ayaklarıma demir urdunsunlar. Fakat şükûfei vatanı istişmam etdirmeden ve nuri didelerimin çeşmanı mazlûmanelerine nigeran olduğum halde teslimi ruh etmek nimeti yegânesini bu kullarından dirig buyurmasınlar. Yoksa

بوم و بت مزند طارم افراسیاب پرده‌داری میکند در قصر قیصر عنکبوت

Beytini tekrar edecek beşeriyet yine bu beşeriyetdir. Baki biran evvel haberi müjde eserin irsalini istigham ile tahiyatı mahsusi ubudiyetkâranemin kabulünü istida eylerim olbabda... 18 mayıs 1301 Bendei Hakir Sadullah"

***

GÖL[2]

Tâ key bu şitab her kenare Hiç meddine yok mudur nihaye
Yeldayı ezelde serserisin Aramü rücudan birisin

[1] Suretini Yıldız evrakı arasında görüb istinsah etmişdim.

[2] Bu manzumeyi, merhum muallim Cudî, daha şairane, daha mahirane tereceme etmişdir.

Bir dem olamaz mı ömri nasaz
Ey göl! Nazar et ki bir yıl akdem
Bu taş ki bus eder miyahın
Şimdi bana bir neşimeni hayf
Böyle yine inleyüb dururdun
Yüzler sürer idi keffi müştak
Yâdında mı bir gece ö âfet
Çıkmışdı benimle mahitabe
Olmuşdum anınla duş berduş
Tenhaca safayı ab ederdik
Ses gelmez iken semavü madan
Sandalcıların kürek sadâsı
Âhenkle çekerler idi birden
Nagâh çıkub hazin bir ses
Aksi ile oldulardı hiyre
Yani ki o gülfemi hoş avaz
Ey çerh, tevakkuf et zeman ver
Bir kâm alayım şu bahtı nevden
Bahtsız bu cihanda var hayli
Bu zümreye devrin eyle tahsis
Mes'udları eyle gel feramuş
Beyhude taleb eman zemandan
Sür'atle kaçar zeman benden
Fecretdi zalâmı leyli tarac
Fevt olmaya fürsat edelim zevk
Yok âdeme bu cihanda mersa
Durmaz geçeriz çü zılli zail
Ey dehri hasud bu haleti sekr
Bizden olacak mı durü mehcur
Aya bir eser kalur mı andan
Ol dehir ki mucib hem de salib
Ey ey ezelü âdemkehi hâk
Eyyamı ki bel'edüb gidersin
Gasbeylediğin demi meserret
Ey göl ki sefayı kalbü cansın
Ey bağrı delik mahuf garlar
Âsude nişin rüzgârsız
Bari siz edin bu leyleyi yâd
Ey manzarası güzel buhayre
Her hali sükûnü şiddetinde

Ummanı dehirde lenger endaz
Yârimdi bana bu yerde hemdem
Arâmgehi iken o mahın
Mehcure medar şiveni hayf
Yalçın kayalara baş ururdun
Ol paye ki kıblegâhı uşşak
Ol hüsni melek, peri kıyafet
Bir sandal içinde seyri âbe
Aşk âlemi içre mestü medhuş
Zevkı demi mahitab ederdik
Hâli iken her taraf sadadan
Bu halvetin idi hoş nevası
Bu şevk ile mevcezen idin sen
Emsâlin işitmemişdi hiç kes
Etrafü savahili buhayre
Feryade şu yolda etdi ağaz :
Ey saati sad aman eman ver
Bu leyli neşatı tiz revden
Mevt anlara tatlı bir temenni
İhlâk ile derdden eyle tahlis
Bu demdeki ayşdır anlara nuş
Kabil mi vefa o bî emandan
Âheste rev ol ben ana derken
Meş'al keşi mihri safhai âc
Bu bezmi visale verelim şevk
Yok dehre kenar hiç hayfa
Dehr ise misâli nehri sail
Müstesidi desti aşkı pür mekr
Ol sür'at ile ki ruzi gam dûr
Nabud olacak mı bu cihandan
Hayf olmayacak mı redde talib
Ey maziyü hufrei hevilnâk
Söyle bize neyleyüb nidersin
Etmez mi bu semte artık avdet
Korkunc kayalar ki bîzebansın
Zindana şebih pişezarlar
Mecrayı feyuzı nevbaharsız
Kim kahrı dehirden ola azad
Aşk ehline bibedel mesire
Etrafı besimi suretinde

Eşcarı hazin edâlarında
Lerzan esüb geçen sabada
Simin cebin olan kamerde
Dûr etme bu meclisi hayalden
Etdikce riyah burda seyran
Eltafı revayihi nesimin
Hâsıl burada ne ise menus
Nakleyleyeler ki burda bir gün

Avihte ser kayalarında
Etrafdan akseden sadada
Kim aksi yüzünde nur perde
Lillâh sıyanet et zevalden
Etrafdaki neysitani nalân
Eknafü havalii besimin
Sem'ü basaru meşame mahsûs
Hem bezmi safadı iki düşkün

*
**

"ON DOKUZUNCU ASIR"

İrişdi evci kemalâta nurı idrakât
Yetişdi rütbei imkâne kısmı mümteniat
Besait oldu mürekkeb, mürekkeb oldu basit
Bedahet oldu tecarible hayli mechulât
Mecaz oldu hakikat, hakikat oldu mecaz
Yıkıldı belki esasından eski malûmat
Mebahisi felekü arzü hikmetü kimya
Değil vesvisi ezhanü vehmü temsilât
Mesaili nazari'ye tecarib oldu sened
İrişdi haddi yakine fusuli zanniyat
Ukuli zahire said fezayı ecrame
Kuvayı cazibe kanunı payei mirkat
Nüfusı fâkire nazil kırarei arza
Delili mebhası tekvin defayini tabakat
Hava vü berku ziya vü buharü mıknatıs
Yedi tasarrufi insanda unsurı harekât
Ziya hayalen iken şimdi bilfiil sa'i
Zılâl zail iken şimdi ziveri mir'at
Sada, hisabı mesafatda muhbiri sadık
Buhar, zulmeti tenvirde ebdaı âyat
Cihatı erbeaya berk nakili ahbar
Buhar, bahrüber üstünde Hızrı nakliyat
Tefahür eylemesün mü bu asr, a'sara
Kısaltdı budü mekânü zemanı muhtereat
Ne kaldı çeşmei hayvan, en daruyı Söhrab
Ne kaldı nüshai efsun, ne hükmi tılsimat
Ne kaldı sadı tavali, ne kaldı nahsı kırân

Ne kaldı remlü kehanet, ne kaldı cifriyat
Ne var hümada saadet, ne var şeameti bum
Mukayyed aslı iradata cümle mec'ûlât
Ne Atlas âlemi hâmil, ne Zühre faili kül
Değil ukuli Felâtun usuli tekvinat
Ne kaldı zannı tenasüh, ne kaldı narı mecus
Değil ukule ekanim kıblei hacat
Esası hikmeti asr oldu vahdeti Bari
Taammüm eyledi aslül usuli mutekadat
Bulur gider ciheti vahdetin umum milel
Vücudı vahdeti müsbit olunca makulât
Hududu hakkı vezaif muayyenü sabit
Ne kaldı cebrü tagallüb ve ne de keyfiyat
Hukukî şahsü tasarruf mâsun taarruzdan
Verildi âlemi ımrane başka tensikat
Ne Amr Zeydin esiri, ne Zeydi Amre veli
Müessis üssi müsavata nassı mevzuat
Münevver eyledi ezhanı intişarı ulûm
Mükemmel eyledi noksanı feyzi matbuat
Meğarib oldu dirîga metalii irfan
Ne kaldı şühreti Rumü Areb, ne Mısrü Herat
Zeman, zemanî terakki cihan cihanı ulûm
Olur mu cehl ile kabil bekayı cem'iyat

*
**

KIT'A

Ressamei semen bedenin bak şu vaz'ına
Hayretle kendi hüsnüni tasvire başlamış
Taklidi gayri kabili iken nurı kudretin
Kız, nüshai vücudüni tanzire başlamış

SADÜDDİN

Hüseyin Sadüddin Nüzhet Ergun, Yemen'de vefat eden Kolağası Ali [Efendi] nin oğludur. 1901 de Bursa'da doğdu. Annesi Sadiye [Hanım], Yenişehir Fener Sadî Dergâhı Şeyhi Şair Mehmed Vehbi [Efendi] nin kızıdır. Anne cihetinden bütün akribası, Sadîye tarikatine mensubdur. Annesinin dayıları Şeyh Lûtfi ve Muhiddin [Efendi] lerin de basılmamış divanları vardır.

Sadüddin, Üsküdar'da İttihad ve Terakki mektebinde, Üsküdar Sultanî'sinde okudu. Darülfünun Edebiyat Fakültesine devam etdi, mezun oldu.

Üsküdar'da Sadîye tarikatinden Halâcbaba dergâhı şeyhi dayısı Ahmed Ferid[1] [Efendi] vefat ettiğinden Üsküdarlıların Babı Meşihate yazdıkları mazbata üzerine — hilâfı usul olarak[2] — dergâhın şeyhliği, henüz yedi yaşında bulunan Sadüddin'e tevcih edildi[3]. Vekâletine Koska'da Abdüsselâm dergâhı şeyhi Yahya [Efendi] ve onun vefatı üzerine Şeyh Ali Fakrî [Efendi[4]] nasbolundu.

Sadüddin, Dairei Meşihatde imtihan edilerek şeyhliğe liyakati anlaşıldı[5]. Şeyh Ali Fakrî'den tac ve hırka giyerek 1921 de — tâbiri mahsusı ile — postnişini irşad oldu. Üsküdar'lı Talâd, şu tarihi söyledi.

---

1 Tercemei hali 397 nci sahifededir.

2 Bizzat Sadüddin böyle diyor.

3 Tekkelerin ilgasına sebeb olan hallerin birincisi, — uzun müddet terbiyei nefse ve tasfiyei batına, tahsili halü kemale ve sair şeraiti mühimmeye mütevakkıf olan — feşihatin, babadan evlâda, yahud akribadan bir naehle intikalidir. Şeyhlik, mağaza ve dükkân, hamam ve han değildir ki evlâd ve a'kaba intikal etsün. Ulumı zahire gibi ulumı batına da maddî ve manevi çalışanlara intikal eder.

4 Tercemei hali 361 inci sahifededir.

5 Lâtife: Sadüddin, imtihancılara mutlaka bir şey göstermişdir ki şab iken şeyhliğe liyakati anlaşılmışdır. Şair olmak itibariyle bir nüktei pür letâfet ve şeyh olmak cihetiyle de büyük bir keramet göstermiş olacak.

"Bugün seccadei irşade geçdi: Tarikat ehlinin bir serbülendi
Dedi tarihini derviş Talâd Cenabı şeyh Sadüddin Efendi"
1340

Ali Fakrî, tarikatde "Vefi" mahlâsını ve Sadîye'den başka Rüfaî ve Nakşibendî tarikatlerinden de icazetnâme verdi[1].

Bir âyin günü Talâd merhumla dergâha gitmişdik. Meczubei meşhure Üsküdar'lı Safvet [Hanım], şeyh efendinin yanına oturmuşdu. Dervişler, kemâli vecdü hâlet ile zikrederlerken Safvet, alâimi taaccüb göstererek yüksek sesle, "Ben, kabak dolmasını düşünüyorum. Şu abdallar ne yapıyorlar" demişdi de şeyh efendi bıyık altından gülmüşdü, biz üstünden gülmüşdük.

Dergâhların seddi üzerine muallimlik mesleğine girdi. Konya erkek ve kız muallim mektebleri, Konya lisesi ve orta muallim mektebi, Erenköy kız, Kadıköy erkek lisesi edebiyat muallimliklerinde bulundu. Muahharen İstanbul âsarıatika müzesi kütübhaneciliğine tâyin olundu.

Evvelce musiki ile de tevaggul ederek Harbiye Nezareti mümeyyizliğinden mütekaid bestekâr Şeyh Said [Efendi] den hayli ilâhî meşketdi. Manzumelerini, Darülfünun'da talebe iken yazdı. Bunların bir kısmı Millî Mecmua'da intişar eyledi. Muallim oldukdan sonra müellifliğe başladı.

BASILMIŞ ESERLERİ

1 — Konya Vilâyeti Halkiyat ve Harsiyatı [Müşterekdir]. 2 — Halk Şairleri. 3 — Gevherî. 4 — Türk Edebiyatı Tarihi ve Nümuneleri. 5 — Bektaşi Şairleri. 6 — Pir Sultan Abdal. 7 — Mezar Kitabeleri. 8 — Mevlâna. 9 — Şeyh Galib. 10 — Neşatî. 11 — Subuhî. 12 — Bahayî. 13 — Fehim. 14 — Rami Paşa. 15 — Âşık. 16 — Kâtibî. 17 — Kuloğlu. 18 — Gedayî. 19 — Hengâmî. 20 — Silleli Sürurî. 21 — Namık Kemal. 22 — Samih Rifat. 23 — Cenab Şehabüddin. 24 — Bâki. 25 — Âşık Ömer. 26 — Karaca Oğlan. 27 — Edebiyat ve Edebiyat Tarihi Özü. 28 — Halk Edebiyatı Antolojisi. 29 — Türk Şairleri[2].

***

GAZEL

Ne âdemden haberim var, ne vücudi bilirim
Yalnız çehrei maksuda sücudi bilirim
Ben o meftunı nihanhanei Sinayım ki

[1] Bu da lâtife: Şeyh Ali, fakrî olmayub da gani olsayd: kim bilir daha neler yirecekdi.

[2] Bu eserde, Son Asır Şairlerini, benim nâçiz eserimden nakil etmekde ve ismimi göstermektedir.

Turı sinemde yanan narı vedudi bilirim
Beni cânâna nigâhımla sakın gamzetme
Şer'i Ahmed'deki her kaydü hududi bilirim
Şevki ruhsar ile pervanei aşkım ki müdam
Şulei barika endazı şühudi bilirim
Haydariyyüssiyerim seyrü sülûküm yokdur
Bana öğretme o evradu dürudi bilirim

*
**

KERVAN

Ey yolcu! geçdiğin bu yollar bilsen
Ne kadar çetindir, ne kadar uzun
Bu yalçın yerlerde durmaz koşarken
Gözünle gördüğün gönlüne vursun

*
**

Sakın geri dönme gitdiğin yoldan
Önünde deniz var, arkanda kuyu
Bu öyle coşgun ki taşıyor her an
Onunsa kalmamış bir damla suyu

*
**

İşitmiyor musun şu göçen kervan
Çölden uzaklaşdı, yaylada durdu
Serabe kanmadı hayata koşan
Çiçekli bir yerde çadırlar kurdu

SAFA

İsmail Safa [Bey], Hicaz vilâyeti mektubcusu Behcet [Efendi] nin[1] büyük oğludur. 1867 [14 Zilkade 1283] de Mekkei Mükerreme'de doğdu.

Babasının vefatını müteakiben İstanbul'a geldi. İmtihanla Darüşşafaka'nın ikinci sınıfına kaydolundu. Şahadetnâme aldıkdan sonra beş altı ay kadar Evkaf Nezareti Masarifat Kalemine ve muahharen Telgraf Nezareti muhabere, daha sonra Meclis Kalemine devam etdi. Sermüsevvid oldu.

1888 de Muallim Naci'nin istifası üzerine Mülkiye İdadisi edebiyat muallimliğine tâyin olundu. Şiirler neşretdi. İsmini herkese tanıtdı. "Mirsad" mecmuasının başmuharrirliğini ifa etdi, Mecmuada "Kâmil" imzasile intişar eden bir gazel — o sırada sadaretden azledilen — Kıbrıs'lı Kâmil [Paşa] ya dair telmihatı hâvi olduğunu casuslar, saraya ihbar etmişler. Mecmuanın sahibi ve başmuharriri sarayda iki gün istintak edildikden sonra serbest bırakıldılar. Fakat mecmua ilga edildi.

Verem, biçare şaire musallat oldu. Birkaç ay Midilli'de tebdili hava etdi. Sonra İstanbul'a döndü. Hastalık bir müddet tevakkuf devresine girdi.

İngiltere devleti, Transuval muharebesini kazandığından tebrik için — erbabı kalemden terekkûb eden bir heyetle — sefarethaneye gitdi. Tebrikciler, tevkif olundular. Sefirin tavassutu ile kurtuldular. Arkadaşlardan bazıları, Safa'nın Gedikpaşa'daki ikametgâhında birleşerek hükûmet aleyhinde konuşurlar ve hafiyeler tarafından tecessüs olunurlardı. Bunların birkaçı vilâyetlere tebid olundukları sırada Safa da 1900 [Nisan 1316] de "2500" kuruş maaşla Sıvas'da ikamete memur edildi.

---

[1] Tercemei hâlleri 177 ve 797 nci sahifelerdedir.

Sıvas'ın soğuk havasından müteessir olarak illeti iştidad etdi. 1901 [Zilhicce 1318] de vefat eyledi. Nalbandlarbaşı mevkiinde Garibler mezarlığına defnedildi[1]. Zâdei tab'ı olan.:

"Kurtar beni kahrü şiddetinden Fevtimde zemin ile zemanın
Toprakda vücudümi bırakma At haricine şu âsümanın"

kıt'asına — o zeman menfiyyen Sıvas İdadîsi muallimliğinde bulunan — ve bilâhare meb'us olan Şükrî [Efendi] :

"Taltifine zair eyle himmet Muhtacı dua olan Safa'nın"

beytini ilâve ederek mezar taşına yazıldı.

***

Küçük kardeşi Bay Ali Kâmi, "Hissiyat" a mukaddime olarak yazdığı tercemei halde diyor ki :

"... Merhum, kesirülahbab idi. Kendisini herkes severdi. Safiyeti kalbi, samimiyeti vicdanı muhatabının vicdanını da tasfiye edebilecek derecede idi.

§ Açık ve bülend nasiyesi, kumral saçları, mavi gözleri, sevimli lihyesi ile çehresi ruha küşayiş verirdi. Zihnen daima meşgul olduğundan dalgınlığı arkadaşları arasında darbı mesel olacak dereceyi bulmuşdu".

Kendini pek sevenlerden Adana'lı Hakkı[2] ve damadı Mersin meb'usu Ârif Hikmet merhumlar, Safayi safiyülkalbin dalgınlıklarından bazılarını kaydedüb bana vermişlerdi. Birkaçını nakletdim :

İdadî mektebinde okutduğu edebiyatdan hiç bir şey anlamıyan bazı talebesine hiddetlendikce "eşek misin, a birader" dermiş.

Bir gün araba ile mektebe gidüb içeri girerken şemsiyesini arabada bırakdığına zahib olarak elindeki şemsiye ile arabacıya işaret ederek "şemsiyemi getir" demiş.

Tramvayda bilet parasını vermek içün çantasından çıkardığı bir kuruşu cebine koyub çantayı biletciye vermiş.

Köprüden geçerken — para alan ve bozanların oturdukları — barakanın önünde durarak iki kuruş uzatmış, "ikilik Bafra tütünü veriniz" demiş.

Araba ile bir yere giderken arabacıya "Sap" demiş. O da "Taş Kasaba mı" diye sorması üzerine "Sap, kasab eyi bir kafiyei mukayyede oldu. Artık nereye saparsan sap" demiş.

[1] İlânı meşrutiyetden sonra Sıvas Valisi olan Midhat [Paşa] nın damadı Refik [Bey] tarafından kabri, hükûmet dairesi karşısındaki İzzet Paşa ve 1925 de Ali Ağa camileri hazirelerine nakledildiği ve nakil esnasında mezar taşının zayi olduğu işidilmişdi.

[2] Tercemei hali 490 ıncı sahifededir.

Taşradan gelen sevdiklerinden biriyle ilk mülâkatda ilk söz olarak "Birader, ne vakit gideceksin" demiş.

*
**

BASILAN ESERLERİ

1 — Mağdurei Sevda. 2 — Sünuhat - Tercii bend. 3 — Mensiyat. 4 — Hissiyat ve Eş'arı Vefa. 5 — İntakı Hakkın Tahmisi. 6 — خدما صفا. 7 — Muhakemei Edebiyye.

*
**

Muallim Naci, — tevcihi vecih olarak — Safa'ya "Şairi Maderzad" unvanını verdi. Ona da lâyık olan bu unvan idi. Şiirlerinde tekellüfden eser görülmez. Her duyduğunu kemâli sühuletle duyurur, ciddiyat ve hezliyat sahasında kalemini istediği gibi kullanılır. Şiiri nesrinden, nesri şiirinden güzeldir. Bedbaht şair, yetim olarak büyüdü. Yetimlere muhtas olan mihnetlerle yetişdi. Kederlerle yaşadı.

"Ruhumda her belâye tahammül sebatı var
Cismim şedaide mütehammil bina değil"

diyerek elemler içinde öldü.

Zavallı âdemin talihsizliği ölümünden sonra da devam edüb gidiyor. Bir gece müteveffa bir şair için yapılan ihtifalde Peyami Safa'ya da söylemişdim :

Onun otuz üç senelik hayatında ortaya koyduğu nefis şiirleri, kendinden pek çok yaşlı ve mes'ud bazı şairlerin vücude getiremedikleri, onun şiir âlemindeki yüksek mevkiine yetişemedikleri halde namlarına yapılan ihtifallerden onu da hissedar etmek, hayatında safa göremiyen Safa'nın mahzun ruhunu biraz sevindirmek kimsenin hatırına gelmedi, galiba bundan sonra da gelmiyecek...

*
**

Merhumun "Zavallı İhtiyar" unvanlı manzumesinin başına, Ebüzziya, şu doğru sözleri yazmışdır[1] :

"İsmail Safa, ne hassas şairdir, ne ruhnevaz şiirler söyler. Şiiriyle ihsas eyler. Gönüllerde ne hisler tevlid eder. Anın şiirinden aldığım lezzeti, lezaizi ruhnevazeneyi bu devrei nevini edebde hiç bir şair nevresidenin, nevresidei irfanü edebden birinin âsarında bulamam. O, hiç bir neşidesinde infialâtı vicdaniyeden başka bir hisse, hele fikiri san'ata tâbi olmaz. O, sanihatında tertibe, intizama riayet, bediin, beyanın kavaninine ve tâbiri aharla terceman vicdanü irfan olan lisan ve kaleme bedi ve beyan namiyle musallat olmuş iki hâkimi belâgat fermanın zevabıt ve kavaidine itaat etmez. Çünki şairi maderzaddır. Çünki mutlakulvicdandır. Anın sükûtı bile bir şiiri pürmanadır. Güftarı ise o şiri pürmananın sadasıdır. O, size bir tesadüfüni, ya istima etdiği bir vak'ayı veya mazbuta olan bir fıkrayı ve yahud

[1] Mecmuai Ebüzziya: No. 81.

bir zadei tefekkürü o, kendine mahsus olan şivei celi talâttuf, o, mahsusatından olan üslûbı tehi tekellüf ile nazmeyler. Siz, o nazmı okurken o tesadüfün, o vak'anın, o fıkranın, o zadei tefekkürün gûya ötedenberi habiri, agâhı, vâkıfı, âşinası kesilirsiniz. Hâdise neden ibaret ise pişi nazarınızda sureti cere yan veya cismü can bulur. Siz, anı okumaz, belki görürsünüz. Benim bildiğime kalırsa belâgat budur. Tebliğ ve tasvir böyle olur. Manzum olsun, mensur olsun, söz böyle söylenir, yazı böyle yazılır. Burhane ihtiyac görenlere Safa'nın "Zavallı İhtiyar" ı en celi şahiddir ki anı gördükden sonra başka burhan aramak zaiddir. İşte anı burada ashabı irfan ve iz'ana irae ediyorum. Okurlarsa anda benim idrâkinden âciz olduğum daha niçe mezayayı ulviyye bulub çıkaracaklarından eminim."

***

KİTABULLAH

Bir şahika balâsına inseydi kitabın
Ey kahiri mübdi
Eylerdi serapa cebeli, havfi itabın
Haşi, mütesaddi
Yarab ne müessir, ne selâsetli beyandır
Kevserleri mi cennetinin pür galeyandır
Emvat kıyam eylemede mahaşerallah
Gayyayı gadub âteşi duzehde ıyandır
Kur'an ola hâlü harekâtında delilin
Ahkâmına gafil beşer ahkâmına ram ol
Fermanı hakikatdir o düsturı celilin
Fermanına ram ol da zaferyabı meram ol
Ahkâmı: siyaset, hikemiyat, edebiyat
Envaı meziyyat
Âyatı güzininde ider cümle mesail
Telkini fezail
Her surede sazende nevadır peri Cibril
Her yaprağına dinse sezadır peri Cibril
Her satrına bir mikhalei çeşmi süruşan
Her noktasına kurrei peygamberi zişan
Sayende azaldı zulümatı beşeriyet
Benzer mi furuğun sönük envarına bedrin
Caiz sana dinse güneşi Leylei Kadrin
Ey nurı hidayet
Ey hutbei kudsiye, eya naziletülarş
Nasut nüzulinle ziyadarı Muhammed
Ey nur nümayi dili bidarı Muhammed
Ey safhası âyinei didarı Muhammed

Ey nağmei lâhut
Âlem sana mebhut

2 Remazan 1316

*
**

GAZEL

Geçer ömrüm safadan, şevkden, dilhahdan hâli
Değil dünyaye karşı gönlüm istikrahdan hâli
Cihanın sun matemle, süruri gamle tev'emdir
Değildir bezmi nuşanuşi işret âhdan hâli
Kimin mebnayi ikbâli, kimin bünyanı âmali
Kazagâhı felekde sadmei nagâhdan hâli
Gazanferler dahi lağzide payı çahı gafletdir
Bu vadii desais kalmamış rubahdan hâli
Neden kâfi değildir halk içün rehberliği aklın
Niçün hamunı hilkat olmıyor gümrahdan hâli
Hakayık münkeşifdir dembedem mirsadı irfana
Gerekdir kalmamak âfakı istiknahdan hâli
Kim olmuş vâkıfı esrarı vahdet, hangi dem kalmış
Bu künbed pürsiş لارب الاالله dan hâli
Bu mevcudat hep âyinei yekdiğer olmuşdur
Kamer kalmaz güneşden, arz kalmaz mahdan hâli
Safa eyvah der, âh eylerim her lahni aşkımda
Lisanı şirim olmaz âhdan, eyvahdan hâli

10 Haziran 1313

*
**

Nizam vermek içün zülfe yar, şane arar
Yine dağıtmak içün fikrimi behane arar
Gönül ki şeş ciheti dehri valihane arar
Bakar bedayıa, senden o bir nişane arar
Bırak saçında barınsın zavallı gönlüm âh
Garib kuşlara dönmüşdür, âşiyane arar
Senin bu teşnei lâlin, bu âşıkı hâlin
Ararsa gülşeni hüsnünde âbü dane arar
Belâyı aşkına düşdü sonunda işte Safa
Ne arzusu var Allahdan, daha ne arar

11 Temmuz 1307

SÂFÎ

Mustafa Sâfi [Bey], Tosya'lı Reşid [Efendi[1]] Zâde Mehmed Emin Nüzhet [Efendi] nin[2] oğludur. Babası Yanya Defterdarı iken 1862 [1278 H.] de orada doğdu.

Fudalâdan Abdürrahim ilmi ve şair âlimlerden Köy sancaklı Abdülkadir [Efendi] lerden ulûmı edebiye ve Farisî okudu.

1880 [1297 H.] de Üsküdar Bidayet Mahkemesi Zabıt Kitabetine, muahharen — serasker dairesi reisi Muhtar [Efendi] nin[3] delâletile — Askerî Tekaüd Sandığı Tahrirat Kalemine tâyin olundu. Bu kalemde üç dört sene bulundukdan sonra Trablusıgarb Fırkai Askeriyesi mühimme kitabetine nasbedildi.

İstanbul'dan ayrılışı ruzihızıra tesadüf etdi. Harem iskelesinden vapura bindirilirken — eski arkadaşlarından — Üsküdar'lı Talât'la müştereken şu kıt'ayı söylediler:

"Devran beni me'vayı kadimimden ayırdı
Oldukları gün Hızr ile İlyas mülâki[4]
İmdadı taleb eylemedik kendilerinden
Vuslatda olanlar ne bilir hâli firakı".

Dört seneye yakın Trablusıgarb'de kaldı. Hastalığından dolayı istifa ve İstanbul'a avdet etdi.

---

[1] Ulemadan Mehmed [Efendi] nin oğludur. Kazalarda naiblikde bulundukdan sonra İstanbul'a geldi. Oğlu ile haccetdi. 1842 [1258 H.] de vefat etdi. Şairdir, fakat elde eseri yokdur.

[2] 1821 [1237 H.] de İstanbul'da doğdu. Sadrıesbak Sarım, Mehmed Ali ve Mustafa Nailî Paşalara divan Kâtibi oldu. Defterdarlıklarda, rüsumat nazırlığında ve divanı muhasebat azalığıyle başkitabetinde bulundu. 1867 [1284 H.] de vefat etdi. Tereke memurları tarafından eş'ar mecmuasının diğer evrak ile beraber zayi edildiğini ve müahharan mahkeme evrakı arasında aranmış ise de bulunamadığını Talât merhum söyledi.

[3] Tercemei hali 985 inci sahifededir.

[4] Bu beyit, Safî'nindir.

Damad Mahmud Celâlüddin [Paşa] nın[1] meclisine devama başladı, nedim oldu. Paşa, — Herselcli Ârif Hikmet'in delâletile — ayda beş altun maaş tahsis eyledi.

Biçare şair, « شارب اللیل والنهار » tarifine tamamiyle masadak olduğundan saikai bedmesti ile bazan taşkınlık ederdi. Hattâ Paşanın Pendik'deki köşkünde bulunduğu sırada bir gece yanına birkaç uşak alub meyhaneye gitmiş. Vakit geçdiği için kapanmış olan meyhaneyi zorla açdırmış. İçmeğe başlamış. Meyhaneci, söylenmeğe başladığından Safii mest, cuşu huruş edüb, "Ben, Damad Mahmud Paşanın nedimiyim. Seni şöyle ederim, böyle yaparım" diyerek üstüne hücum etmiş. Jandarmalar yetişüb vukuı muhakkak olan bir faciaya mümanaat ve Paşaya şikâyet etmişler. Paşa, — Talât vasıtasile — Sâfi'ye muvakkaten yol vermiş.

Birkaç gün sonra görüşdüğümüzde Paşa, vak'ayı anlatdı. Uslu bir şair olduğu halde bedmestlik saikasiyle böyle nabeca bir hareketde bulunması üzerine yol vermeğe mecbur olduğunu, fakat bir müddet sonra getireceğini söyledi. Dört beş gün sonra yine Talât vesatatiyle yanına aldı.

Sâfi, gûya tevsii maişet etmek üzere — Paşanın tasvibiye — Üsküdar'da attar dükkânı açdı. Paşa, aşağıdaki tarihi söyledî, haftalık "Malûmat[2]" gazetesiyle neşredildi :

"Ey talibi keramet
Gir mecmeri dükkâne

Tatiri kâm edersin
Gel dinle pendimi tut

Bir ârifi dil agâh
Satmakda deste deste

Kimdir bu söyle tarih
Sâfii pak tıynet

Vey raz cuyi Bari
Yak udı kalbi zari

Tenviri cam edersin
Al feyzi Girdigârı

Etmiş bu cayı fergâh
İrfanü kâmkârî

Asaf muindir "Allah
Attarı Üsküdarî"

1316

Bu dükkânın açılması, Paşanın tarih söylemesi, zahiren öteberi almak üzere dükkâna gelüb gitmesi ve bazı şairlerin dükkânda oturmaları, casusların nazarı dikkatini celbederek verdikleri jurnal üzerine dükkân kapatıldı. "Nazımülhikem" denilen Hamdi[3], jurnalı kendi verüb bu suretle Sâfi'yi maaşa nail etdiğini kemâli iftihar ile ikrar eylediği[4] Talât merhumdan mesmudur.

[1] Tercemi hali 55 inci sahifededir.

[2] 21 remazan 1316 No. 170.

[3] Tercemei hali 536 ncı sahifededir.

[4] Burada "Şecaat arzederken merdi kıbti sirkatin söyler" mısraını irad eylemek ne kadar münasibdir.

1316 Remazanının sonlarında bir gece Hersekli Ârif Hikmet'in evinde bulunduğumuz sırada Sâfi, kardeşi Ali Cevad [Bey] le[1] beraber geldi. Taşraya gönderilmekde olduğunu gizlice hikmete söyledi. Birkaç gün sonra "2500" kuruş maaşla Haleb vilâyeti mektubî muavinliğine tâyin olundu[2].

1901 [2 Rebiülevvel 1319] da Haleb'de vefat etdi. "Cübeyle" makberesine defnolundu. Manastırlı Rifat [Bey[3]] mezar taşına yazılmak üzere şu tarihi söyledi :

"Kalender şairi yektası asrın — Edibi lâübali mir Sâfi
Tükendi bâdei zevkı hayatı — Ecel camın nihayet gördü kâfi
Çıkub Cem söyledi tarihi fevtin — Sâfayı cennete azmetdi Sâfi[4]"

*
**

"Üsküdar'lı Sâfi" namile mârufdur. Uzunca boylu, kumral sakallı, kalınca sesli, zaif, yakışıklı idi. Şiirleri pek güzeldir. Şair demeğe bihakkin lâyıkdır.

Eserleri : "İslâmı Hazreti Ömer", "Cidali Sâdi Bamüddei", "Şiri Sâfi[5]".

Muallim Naci — 1303 de Ebüzziya matbaasında basılan "Cidali Sâdi Bamüddei" ye yazdığı takrizde — diyor ki :

"... Erbabı şebabımızdan şiir ve inşaye şiddetli intisabı olanlar beyninde ülülelbabın şayanı intihabı bulunan Üsküdarlı Sâfi Efendi, bu kerre Gülistanın "Cidali Sadi bâ müddei" serlâvhalı kısmını gayet şairane bir suretde nazmetmişdir. Safi Efendi, herkesin malûmu olacak derecede şöhret almış bir şair olmadığı halde şuarayı meşhuremizden çoğuna tab'an ve iktidaren tefavvuk etmiş bir gençdir[6]. İtikadı âcizanemize göre "Cidali Sadi" yi o kadar dilnişin bir suretde silki nazma çekmişdir ki sinnen akranı olanlar değil, kibren kendisini şuaradan saymamak istiyenler dahi güclük çekerler. Bundan başka Sâfi Efendi, en ziyade sezavarı itina olan hüsni ahlâk cihetiyle dahi gencler miyanında şayanı istisnadır."

Süleyman Nazif, "Edebiyatımızda Gazel" unvanlı makalede[7] diyor ki :

"... Üsküdarlı Safi merhum da Naci devrinde yetişmiş gazelseraların güzidegânındandır. Bir takriz münasebetiyle Namık Kemal'in yazmış olduğu

Aferin tab'ı safi Safiye — Kim eder nazlar kavafiye

Medihai cihan kıymetine bu Üsküdar'lı şair, cidden ihrazı liyakat etmişdi. Vadisinde bu şairi kimse taklid edemez. § Eşarının kısmı azamı, hayatı gibi ve hayatiyle beraber perişan olmuşdur."

*
**

[1] Askeri kaymakamlardandır. Meşrutiyetin ilânından sonra emsalile beraber nefi ve avdetinde tekaüd edildi. 1914 de vefat etdi. Karacaahmed kabristanına defnolundu. Tarih ve coğrafyaya dair matbu eserleri vardır.

[2] Halebe giderken Mahmud [Paşa] tarafından kendi vasıtasiyle Sâfiye kırk fransız altını verildiğini Talât söyledi.

[3] Tercemei hali 1479uncu sahifededir.

[4] Rifatın, yazısiyle bana gönderdiği nüsha nezdimdedir.

[5] Eşarının bir kısmını hâvidir. 23 küçük saifeden ibaretdir.

[6] Safi, o vakit 24, 25 yaşında idi.

[7] Peyamı Sabah 12 Haziran 1338.

Sâfi'nin tercemei halini —pek eski arkadaşı olan— Üsküdar'lı Talât merhumdan istemişdim, yazdığı 1 Safer 1321 tarihli tezkirede diyor ki :

"... Hatır nişanımdır, unutmam. 1 mayıs 1318 çarşamba günü idi. Babıâli tarikiyle Köprüye inerken efendimizle teşerrüf etmiş idim. Merhum Sâfiden açılmış idi. Bir tercemei hâli yazılmak emr.ir buyruldu. Kulunuz da vadeyledim. O gece Sâfiyi cihanı manada gördüm. Uzun bir mülâkatı maneviye, bir müsahabei ruhaniye. Ertesi gün tercemei halini yazmağa başladım. Hattâ efendimizle sureti mülâkatımızdan bahs ile epice yazdım. Araya her gün olduğu gibi bitmez tükenmez meşagil girdi. İtmam edemedim, müteessifim. Pek güzel buyuruluyor: "Biz, geçmişleri aramazsak gelecekler de bizi aramaz". Doğrudur. Böyledir.

Geçmişlerin eylemez isek ruhunu şad — Etmez gelecekler de bizi elbet yad
Mahmud Kemâliddin buyurdu böyle — Hak feyzini eylesün hemişe müzdad

§ Bir tercemei hâl varakai resmiyesine de destres olamadık. Sâfi'nin şahsı manevisini gösterebilecek suretde malûmat ve tafsilât verilmesini kulunuz da arzu ederim, emma bu kadar kâfidir[1] zannederim".

*
**

Sâfi'ye verdiği resminin arkasına Damad Mahmud [Paşa] bu beyti yazmışdır :

"Sâfi Beye beyhude değil nisbetim Âsaf
Suretde de, siretde de safiliğimizdendir"

*
**

GAZEL

Can verdiğim ifayı uhud etmek içündir
Mahvolduğum isbatı vücud etmek içündir
Ecsad gibi menzili süfliye tenezzül
Ervah gibi arşa suud etmek içündir
Gözler ruhi canane nigâh etmeğe memur
Serler kademi yare sücud etmek içündir
Sed çekdiğim imkânı huzuzatına karşı
Hep nefsime tâyini hudud etmek içündir
Sermesti müdam olduğu Sâfii nizarın
Terki elemi bûdü nebûd etmek içündir

*
**

Sana ol hal ile ol kâküli fettan yaraşır
Bana sevda ile ahvali perişan yaraşır
Sana hande, bana girye ezelî kısmetdir

---

1 Talât merhumun tercemei hale dair verdiği malûmat, bir kaç satırdan ibarettir.

Güle gülmek yaraşır bülbüle efgan yaraşır
Hangi mâmur dile celbi sürur eyliyeyim
Böyle viran gönüle mihnetü ahzan yaraşır
Zineti cismini bir cameye tahsis etme
Ne giyersen sana ey husrevi huban yaraşır
Aşkıdır gönlüme zinet verecek ol şuhun
Kalbi Sâfi olana cevheri iman yaraşır

*
**

KIT'A

Terki gafletse ey gönül maksad — Zevkı vahdetse müntehayı emel
Barigâhı Cenabı Mevlâyı — Arama âsümanda kendine gel

*
**

Vereli gönlümi sana ey şuh — Âh kendimce çok düşündüm çok
Alabilsem de gönlümi senden — Seni gönlümden almanın yolu yok

*
**

Bir gazelin bir beyti :

Sabahı mahşer olub da açınca gözlerimi
Yine seni sorarım ben yine seni ararım[1]

---

1 "Şiri Sâfi" de münderic bir gazelin ebyatındandır. Kenarına "tercemedir" işaret edilmiştir. Tercemei hâli 993 üncü sahifede yazılmış olan Muhiddin Raifin

"Ararım hep onu Muhyi sorarım hep onu ben — Açar açmaz gözümü subhı kıyametde bile"

beytile hem meâldir.

SÂFÎ

Ahmed Sâfi [Bey], mutasarrıflıklarda bulunmuş olan İbrahim [Bey] in oğludur. 1851 [22 Rebiülevvel 1267] de İstanbul'da doğdu.

Valide Rüşdî mektebinde okudu. Babasile Rumeli'ye ve Anadolu'ya gitdi. 1865 [Receb 1282] de Maliye istikraz odasına memur oldu. Tokadî Zâde Ahmed [Efendi] den[1] Arabî ve İran müctehidlerinden Mirza İsmail'den Farisî okudu.

Rus muharebesinde İplikhane ve askerî müsafirhaneleri baş kitabetlerinde ve muharebeden sonra Selânik Fırkai Askeriyesi Baş Kitabetinde, Menteşe ve Tavas âşar ve ağnam memuriyetlerinde, mülkiye tekaüd sandığı mektubî kaleminde, mazulin kısmî mümeyyiz ve müdirliğinde bulundu. 1913 [17 Mayıs 1329] da tekaüd edildi. Ücretle Defterihakani dairesine devam etdi.

Bir müddet de Sahhaflar çarşısında bir dükkân tutarak orada kitablarını satdı. Bilâhare, dükkânda kalan kitabları topdan elden çıkardı.

İrtihalinden bir sene evvel Düzdariye'de Özbekler dergâhında Cuma geceleri Mesnevî okutdu. Mazulin kaleminde de kâtiblerden arzu edenlere Farisî okuturdu.

Tebdili hava içün Sarıyer'de oğlu malûl binbaşılardan İbrahim [Bey] in evinde bulunduğu esnada 1926 [12 Zilkide 1344] de vefat etdi. Vasiyeti mucibince Anadolukavağı'nda büyük şehidlikde — Püskülsüz namile mâruf — Hoca Sadık [Efendi] nin civarına defnolundu.

Orta boylu, biyaz ve kısa sakallı, gözlüklü, esmer, vücudü ve gözleri zaif, mütevazı, halim, müstakim, beşuş, mütedeyyin, daniş ehli idi. Meşayihi Halidiye'den İsmet [Efendi] merhuma müntesib idi.

"Sefinei Evliyayı Ebrar" sahibi Hüseyin Vessaf merhuma yazdığı bir tezkirede "Fakir, dünyada izaai hayatı müstear eyledim. "Hakkı batıldan etmedik temyiz Hezeyan ile geçdi ömri aziz" diyor.

Üç lisanda tahrire muktedir olduğu ve neşrolunan makale ve manzumelerden bazılarına imza koymadığı menkuldür. Bazı takrirleri, müstefidleri tarafından toplanub, "Şule" ve "Mecmuam" namlarile iki risale neşredilmişdir. Divanı basılmamışdır. On sekiz cildden mürekkeb ve kırk anbar kabilinden "Sefinei Sâfî" isimli basılmamış bir eseri de vardır. Hakkında lüzumundan fazla hürmet gösterdiği cihetle benim tercemei halimi ve bazı manzum sözlerimi de o esere derc etmişdi. Şimdi Divanla, Sefine'nin nerede bulunduğunu bilmiyorum.

*
**

[1] Sultan Abdülhamid devrinde Anadolu kadıaskeri olmuşdur.

GAZEL

Hunabı dildi meclisimizde şerabımız
Reşkeyledi sirşkimize her hababımız
Sâki şarabı lâline canlar fida fakat
Vaslın dilerdik olmasa mâni hicabımız
Çeşmi siyahı lûtfuna mazhar olaydık âh
Mâmur olurdu hanei kalbi harabımız
Biz zerreyiz rücu ederiz meh cemâline
Sensin semâyı dilde bizim âfitabımız
Çekmekdeyiz cefayı nigârı hazin hazin
Tahmir olundu aşk ile Sâfi turabımız

*
**

HAZRETİ MEVLÂNA'NIN GAZELİNE NAZİRE

باوجود شاهد من سرّ سلمان یافتم
می ژلعلش نوش کردم آب حیوان یافتم

آن حیات دل ز وردم که مقصود منست
منت عیسا ندارم خضر عرفان یافتم

آشنای ذل بلطفش حاصل آمد دردرون
چون تجلی شد مرا آن روی جانان یافتم

درهٔ ناچیز بودم ز آفتاب حسن او
مهر وش در دل ز رویش نور رخشان یافتم

پادشاه ملك معنی در جهان معرفت
آن بهاءالدین که نقشش در دل جان یافتم

صقل آیینهٔ دل که مرا حاصل شده است
پردهٔ ظلمت درید و نور عرفان یافتم

نطرهٔ آن بحر معنای حقیقت را که هست
می ژند موج صفا صافی نهادان یافتم

SÂFİ

Şeyh Mustafa Sâfi [Efendi], Diyarıbekir müftisi Salih [Efendi] nin oğludur. Takriben 1784 [1199 H.] de Diyarıbekir'de doğdu.

Dokuz yaşında Kur'anı Kerimi hıfzetdi. Babasından şerhi akaide kadar okudukdan sonra İstanbul'a geldi. Ders vekili Akşehir'li Ömer [Efendi] nin dersine devam ederek icazet aldı. Neşri ilim etmek için İstanbul'da oturmak fikrinde iken rüyade Çerkeş'li Şeyh Mustafa [Efendi] tarafından davet olunmasile Çerkeş'e gitdi, şeyhe intisab ve üç senede tekmili sülûk etdi.

Sılai rahm için Diyarıbekir'e gitdi. Avdetinden evvel şeyhi vefat eylediğinden halifesi Geredeli Halil [Efendi] hilâfet verdi. Hicaz'e azimet etdi.

Döndükden sonra Bolu'da Semerkand medresesinde neşri marifet ve medresenin kurbindeki camide de tarikati Şabaniye üzere icrayı âyin eyledi.

Sultan Mahmud, vilâyetlerdeki meşayihle beraber Mustafa Sâfi [Efendi] yi de sarı hümayuna davet etdi. Huzura girdiğinde diğer şeyhler gibi merasime riayet etmiyerek "selâmün aleyküm" deyüb bir tarafa oturdu. Bu hareketinden padişah, pek ziyade mahzuz olub hakkında hürmet gösterdi ve yüz bin kuruş verdi. Şeyhi Sâfi, bu parayı İstanbul muhtacinine dağıtdı.

1847 [1263 Muharreminin onuncu gecesi] 63 yaşında vefat etdi. Bolu'da Aktaş dergâhına defnolundu.

Vaktiyle Sahhaflar çarşısında tesadüf edüb aldığım evrakda şeyhin tercemei haliyle bazı ilâhiyat ve nuutı ve 1846 [1262 H.] de yirmi iki yaşında vefat eden oğlu Mehmed Faik [Efendi] nin hayli manzumesi mündericdir.

***

GAZEL

Mahremi esrarı aşkız izzü cahı neyleriz
Maliki gencuri vaslız mülki şahı neyleriz
Kılmışız ifna vücudi masıvayı serbeser
Nazırı didarı dostuz mihrü mahı neyleriz
Çün beka tahtında yarı bâki ile hemdemiz
Bu fena bezminde fâni tahtgâhı neyleriz
Biz garikı bahrı tevhidiz ezelden tâ ebed

Kûşegiri vahdetiz başka penahı neyleriz
Şimdilik âramgeh oldu bize mülki adem
Âlemi kevnü mekânde barigâhı neyleriz
Hemnişini sâkii bezmi elestiz ey Sâfi
Zahidi efsürde dil veş hanikahı neyleriz

*
**

Halin perişandır gönül
Derdin nümayandır gönül
Gönül seni gönül seni

Âh nideyim gönül seni
Âh nideyim gönül seni
Kande bulam cânân seni

Fırkatde kaldın ruzü şeb
Aşk oldu zarına sebeb
Gönül...

Çekdin kati cevrü taab
Âh...
Kande...

Suzü küdaz oldu işin
Yıkdı cihanı suzişin
Gönül...

Sevdaye oğradı başın
Âh...
Kande...

Fırkat oduna yana gör
Huni ciğerle kana gör
Gönül...

Vuslet demini ana gör
Âh...
Kande...

Ez cânü dil girdin yola
Satdın cihanı bir pula
Gönül...

Âh eylesen daim nola
Âh...
Kande...

Oldun esiri zülfünün
Divanesisin vaslının
Gönül...

Mesti harabı lâlinin
Âh...
Kande...

Âhü figanın ta seher
Yakdı derunum serteser
Gönül...

Âfaka saldı suzi ter
Âh...
Kande...

Oldun Sâfi'yi bineva
Bir gün olur derde deva
Gönül seni gönül seni

Hep varını eyle fida
Âh nideyim gönül seni
Kande bulam cânân seni

SAFVET

Mustafa Safvet [Efendi], Galata'da Arab Camii imamı Mehmed [Efendi] nin oğludur. 1794 [1209 Recebinin 5 inci gecesi] Galata'da doğdu.

Biraz okudukdan sonra yorgancı esnafından oldu. Kethuda Zâde Ârif [Efendi] den[1] naklen "Menakıbı Kethuda Zâde" isimli eserde "İstanbul'da Yüksekkaldırım'da semti olan şairi meşhur Safvet Efendi, baş musahib şuaradan Hatif Efendinin sofalısı, yani uşağı idi. Hem hizmet eder, hem fazlü hüner öğrenür idi. Sofalıya o vakit Bostancı dahi derlerdi" deniliyor.

Safvet'in yorgancılığı, Hatif [Efendi] ye intisabından evvel mi, yahud sonra mı olduğu malûm değildir. Fakat Hatif'in dairesine devam etmekle beraber yorgancılıkla da iştigal etmiş olması melhuzdur.

Cevdet [Paşa[1]] tarihinde[2] İsmail Ferruh [Efendi] nin Ortaköy'deki yalısında toplanan cemiyeti ilmiyeden bahsetdiği sırada diyor ki :

"Asrımızda İstanbul'un en meşhur şairlerinden olan merhum Safvet [Efendi], Farisî okumak üzere cemiyete müracaat eyledikde — çünki bu cemiyet, tederrüse talib olanları talim etmeği, yahud ettirmeği müteahhid idi — anı talime Ferruh [Efendi] tarafından Fehim [Efendi[1]] memur edilmekle Safvet [Efendi] dahi bu vasıta ile tahsili edebiyat eylemişdir".

Safvet'in cemiyete müracaatı da yorgancılığından evvel, yahut sonra olduğu anlaşılamadısa da yorgancılığı kâtibliğe tahvil eyledikden sonra cemiyete müracaat etmiş olması muhtemildir.

Safvet, yorgancı iken, ayağını yorganına göre uzatarak dükkânında oturmaz, ekseren Galata meyhanelerinde birtakım serhoşlarla birleşerek işret ederdi. O sıralarda "Tophaneli Seydi" namında yakışıklı bir delikanlıya abayı yakdı, onun sevdasiyle san'atini ve dükkânını değil, kendini de unutdu.

Mora seferi esnasında tersane gemicileri, tesadüf etdikleri delikanlıları yakalamakda olduklarından "Seydi" yi de tutub gemiye sokdular. Bu kara haberi alınca zavallı âşık. derya gibi coşdu. Kaleme, kâğıda sarılarak müstezad bir kaside tanzim ve kapudanı derya Husrev [Paşa] ya takdim etdi. Fakat mahbubuna bedel cevabı red aldı.

Husrev [Paşa], muahharen kasideyi — sözden anlayan — vüzeradan birine gösterdikde o zat "Herif, pek güzel söylemiş, mahbubunu vermeliydiniz" demesiyle

[1] Tercemei halleri 34, 236, 379 uncu sahifelerdedir.

[2] Cild 12 Sahife 213.

Kapudan Paşa, "Verecekdim, emma hâdisi şerif[1] ile istediğinden redde mecbur oldum" cevabını verdi.

Bu kaside, o esnada Tophane ruznamçeciliğinde bulunan Lebib [Efendi] nin[2] nazarı dikkatini celbeylediğinden nâzımını aratdı. Safvet namında yirmi dokuz yaşında, serhoş bir yorgancı olduğu anlaşıldı. Celbeyledi, görüşdüler. Safvet'den hoşlanarak kendi evinde oturmasını teklif etdi. Safvet, muvafakat etdiğinden Efendinin Tophane'deki evine yerleşdi ve ruznamçe kalemine kaydedildi. 1822 [1238 H.]

İşte o kaside sayesinde yorgancılığı kâtibliğe, meyhaneyi kalem odasına tahvil eyledi. Lebib [Efendi], hangi memuriyete tâyin olundise Safveti maiyyetinde bulundurdu.

Kiramı eslâfın meziyetleri kabili inkâr değildir. Lebib [Efendi], kadirşinas bir merdi meziyetkâr olduğundan Safveti, düşdüğü girdabı sefalhetden çıkarub insanlar arasına sokdu. Böyle yapmasaydı biçare şair, emsâli gibi meyhane köşelerinde, yahud bimarhane bucaklarında mahvolur giderdi.

1833 [1249 H.] de tersane ruznamçeciliğine tâyin ve üç dört sene sonra azledildi. Vakanivis Lûtfi [Efendi[2]] dedi ki :

"Musa Safveti Paşa, tersane müsteşarlığında bulunduğu esnada hizmetinden memnun olmayarak Safvet'i azletdirdi. O da şu beyti söyledi :

Varsa yerden çıkıyor inmiyor esma gökden
Şimdi Firavn olanın nâmına Musa derler".

1841 [1257 H.] de karantine ikinci kitabetine, sekiz ay sonra baş kitabetine nasbolundu. 1843 [Remazan 1259] da hacegânlık, bir sene sonra sâlise rütbesi tevcih kılındı. 1846 [1262 H.] tekaüd edildi.

1366 [1283 H.] de vefat etdi. Yeni Kapu Mevlevîhanesi Şeyhi Abdülbâki Dede merhumun dervişlerinden olduğu için Mevlevîhane kabristanında aşçıbaşı Silâhdar Zâde Sadık Dede'nin civarına defnolundu.

Lebib [Efendi] nin tarihi :

"Hayf Safvet gibi mahir şairi — Etdi fermanı ecel âhır nihan
Mahir üstadı cihan pira idi — Görse de nâdir görür mislin cihan
Gevherin tarihi ilân eyledi — Cennet olmuş Safvet'e valâ mekân".

Ricali ilmiyeden Tırnakcı Zâde Ziver [Bey] in tarihi :

"Yahu diyicek piri sühan devrane — Hanendei mersiye gelüb meydane
Encamı duada etdi tarhı tarih — Safvet ola ukbade karin Hassane".

***

[1] « العفو زكات الظفر » e eyle ziavet Ver yerine ruhsat.

[2] Tercemei halleri 868, 890 ıncı sahifelerdedir.

Hersekli merhum, "Safvet orta boylu, kır sakallı münevver bir zat idi" dedi.

Safvet'e hacegânlık rütbesi tevcih olunduğuna dair Lebib [Efendi] nin söylediği tarih manzumesinin bazı ebyatı :

"Kıymeti ağırdır ol gevher şinası danişin
Rütbei zâtı şerifi doğrusu çok şey değer
Kurudur kanın hasudun pek yerinde söz bulur
Nevzeminü dilküşadır yapdığı eş'arı ter
Noktalar sanma melâhatbahş olub eş'arına
Hurdei mazmundan mânaya ekmişdir biber
Maverayı Kafa gitse tevriye ilham ile
Durbini kuvveti endişesi elbet seçer
Zâdei tab'ı gibi tıflı edibe lâcerem
Olmadılar Fıtnatü Vehbi dahi mader, peder
Ol nihâli gülşeni fazlü kemâlin midhati
Hamei tab'ı sühan piraları bülbül eder".

"Pamuk" lâkabile mâruf Emin [Efendi[1]] kendi manzumelerini ihtiva eden mecmuaya Safvet'in bir gazelini de yazarak kenarına şöyle işaret etmişdir :

"Safvet Efendi, karantine baş kitabetinden mütekaid, ekser Fatih civarında icar ile ikamet eder, hoş suhbet, şuhmeşreb, müsince bir zat idi. Şiveli eş'arı vardır. Fakat zâyi olmuşdur".

Lebib [Efendi] nin kızının ve Mabeyin müşiri Ferid Paşanın oğlu ulemayı ricalden İzzüddin [Bey] merhumdan işitdim: Lebib [Efendi], "Safvet'in ilmi de olsaydı fevkında şair bulmak kabil olamazdı" dermiş.

Bundan bahsetdiğimde vak'anivis Lûtfi [Efendi] dedi ki :

"Safvet'i pek iyi tanırım. Tabiati şiriyesi yolunda idi. Evet, Lebib Efendi "Safvet'in ilmi de olsaydı pek büyük şair olurdu" derdi. Fakat Safvet o kadar da ilimsiz değildi. Çünki cehl ile öyle güzel sözler söylenemez".

*
**

İzzüddin [Bey], Safvet'e dair bana yazdığı tezkirede diyor ki :

"Evaili halinde bir kerre teehhül etmiş ise de pek az müddet sonra zevcesi vefat, yahud iftirak etmiş ve evlâdı olmamışdır".

Bir kız kardeşi olduğu Mustafa Reşid [Paşa] ya takdim eylediği şu kıt'adan anlaşılıyor :

"Asafa, oğlum Hüseyni binbaşı etdir deyu
Vırlamakdan anamı ağlatdı hemşirem acuz
Matlabi matuheye yoksa bugünlerde cevaz
Safvet'e artık evinde rahat etmek lâyecuz".

*
**

[1] Tercemei hali 293 üncü sahifededir.

Ekser erbabı marifet gibi Safvet'in de zaruret içinde ezildiği eserlerinden istidlâl olunmaktadır. Manzumelerinin bir kısmında borcundan, ihtiyacından bahsediyor.

Meselâ Mustafa Reşid [Paşa] ya takdim etdiği "Kasidei Dariye" de :

"Çeribaşısıyım erbabı düyunun şimdi
Eyledi çingene borcu başıma darımı dar"

Maliye Nâzırı Musa Safveti [Paşa] ya verdiği kasidede :

"Düyunum şöyle dursun olmadım bir çergeye mâlik
Beni çingâne bahtım oynatır maymun gibi el'an".

Çengel oğlu Tahir [Paşa] ya yazdığı kasidede :

"Deynimin kesreti var kılleti mahiye ile
Talüm etdi beni düşmeni âramü huzur"

diyor.

Mikdarı pek az olan tekaüd maaşiyle geçinemediğinden kibare sunduğu sene, rütbe, memuriyet tarihlerine ve kasidelere verilen caizelerle maişetini biraz genişletirdi.

Cevdet [Paşa] nın vezaretle Haleb valiliğine tâyininde yazdığı tarihlere dair tezkiresinde Safvet, "İhsan ve istihsane müterakkıb" olduğunu zımnen değil, sarahaten beyan ediyor[1].

*
**

Safvet, bir aralık ekâbire medhiye takdiminden vazgeçmesiyle yaranı sebebini sorarlar. "Vaktile sadrıâzamlardan birine bir kaside takdim etdim. Kemâli takdirle okudu. Ağzımı cevherle doldurdu. Kasideme lâyık olduğu derecede mukabele edemediğinden dolayı itizar etdi. Şimdi kibar dediğiniz heriflere medhiye yazayım da caize yerine ağzıma mı.... sunlar" cevabını verir.

*
**

Safvet'in en güzel eserlerinden biri —aşağıya yazılan— "Beranje" manzumesidir. Ebüzziya merhum, "Nümunei Edebiyat" da bunun üç beytini nakletdiğinden tamamını görmek istedim. Baş urmadığım yer kalmadı. Ehibbadan iki üç zat, manzumenin ancak iki üç beytini okuyabildiler.

"Kemalülhikme[2]" de söylediğim vechile bu manzumeden Ârif Hikmet'e bahsetdim. "Şinasi ile Safvet'e giderdik. Bize eş'arını okurdu. "Beranje" manzumesini

[1] Hoca Paşa merhum "İhsan ve istihan" ile şairi, şirinmezak mı etdi, yoksa "Şimdi buldum bal alacak çiçeği" mi dedi, bilmiyoruz.

[2] Herseklinin tercemei halile menakıbını havidir. "Tercemanı Hakikat" gazetesinde tefrika edildikten sonra —hasılatı donanma cemiyetine verilmek üzere— kitab şeklinde basılmışdır.

de okumuşdu. Hoşuma gitdiğinden ezberlemişdim. Emma aradan kırk yıl geçdi, bilmem tahattur edebilir miyim? Manzumenin garib bir fıkrası da vardır" dedi. Fıkrayı nakletdi. Manzumeyi de — düşünmeksizin — okudu. "Hatırımda bu kadar kalmış, belki noksandır" dedi. Onun vefatından hayli zeman sonra Sahhaflarda tesadüf etdiğim bir mecmuada manzumeyi buldum. Koca Hikmet'in bir harfinde bile hata etmediğini gördüm.

Fıkra şudur: Safvet'in — manzumede söylediği gibi — "Ekmekci Asvador, bakkal Yani" kabilinden esnafla alışı eksik olmazsa da verişi seyrek olur, borcu artar, eksilmezdi.

İfrarkârane muameleleri, kendini — âkil iken — âleme deli tanıtdıran Ahmed Vefik [Paşa] Deavi nâzırı iken bir bakkal, Safvet'in borcunu vermediğinden şikâyet eder. Nâzır, borclu şairin beytine bir mübaşir saldırır. Safvet, ihtiyarlığından ve rahatsızlığından bahs ile kapuya gidemeyeceğini söyler. Mübaşir, "Gitmezseniz nâzır beni koğar, ekmeğimden olurum" der. Şairin gayreti galeyan ederek bir sürücü beygiri getirtir, mübaşirle beraber kapuya gider.

Nâzır, hiddetle isticvaba başlayınca Safvet, "Ben mütekaidim. Maaş aldıkca esnafa veriyorum. Bakkala olan borcumu da elime para geçince vereceğim. Borcumu inkâr etmedim ki beni celb ve tevbih ediyorsunuz" der. Nâzır, habsini emreder.

Biçare mahbus, gardiyandan kalem, kâğıd ister. O vakit Mabeyin kitabetinde bulunan Ziya Beye [Paşa] dûçar olduğu musibeti yazar, istimdad eder.

Ziya [Bey], derhal ceybi hümayundan bir mikdar para alır, Safvet'e göndererir, habisden halâs eder.

O sıralarda vefat eden şair Beranje hakkında hükûmet ve ehali tarafından gösterilen hürmet, İstanbul gazetelerine de akseder. Safvet, zahirde Fransız şairinin vefatına tarih, hakikatde Osmanlı şairlerinden musibete oğrayanlara mersiye olmak üzere bir manzume yazar.

Bu manzume, Paris'de bir şairin cenazesine gösterilen ihtiramatı kadirşinasane ile İstanbul'da — beş on kuruşluk bir borcu ödemekden âciz ve derdi ihtiyacla canlı cenaze hükmünde bulunan — mâruf ve müsin bir şair hakkında reva görülen tahkiratı meziyyet naşinasanenin husule getirdiği teessüratı mütehayyifaneyi tasvir ediyor.

[**Mülâhaza** —.Deavi nazırı, ihkakı hakka memur olduğiçün Safvetin zaruret ve şeyhuhat gibi mazıretlerini ve şairiyet ve marufiyet gibi meziyetlerini nazarı itibare alarak müddeiyi defedemezdi. Def etseydi kavaidi adaleti ihlâl ve vazifesini sui istimal etmiş olurdu. Bu cihet, tariz ve taarruzdan salimdir.

Fakat deynini mukir ve şahsı maruf ve mütemen olan Safvet gibi bir müddea aleyhe — kanunun müsaadesi dairesinde — mühlet vererek borcunu ifa etdirmek, yahud kefalete rabt ile — cürmi meşhud halinde tutulan caniler gibi — derhal mahbese sokmamak mümkin olabilirdi, Adaleti gibi ilmi de malûm olan Ahmed Vefik [Efendi] elbette bilirdi ki: hukuku ibadı istifada ihmal, memnu ise de imhal, indezzarure mücevvezdir.]

*
**

Safvet'in yetişdiği devirde erbabı kalemden sayılanlar arasında bile derdini nazmen anlatabilecek babayiğit nâdir olduğu halde genc bir yorgancının "Seydi kasidesi" gibi lâfzı ve mânası düzgün bir eser vücude getirmesi, kapudanı derya gibi o asırda her istediğini yapmağa kadir bir veziri kahirden — âtiye niyaz edercesine — mahbubunun iadesini istemek suretiyle cesareti âşıkane göstermesi, bu kasidenin, daldığı sefahet ve sefalet girdabından halâsına ve münevver insanlar sırasına katılmasına sebeb olması nazarı dikkatimi celb etdiğinden Safvet'in tercemei halini tedkika ve eserlerini aramağa lüzum gördüm.

Seydi fıkrasını ilk defa İzzüddin [Bey] merhumdan işiderek kasideyi senelerce arardım, onunla beraber sair eserlerini de buldum.

Tercemei halini ve bazı eş'arını hâvi olarak «كمال الصوة» namile bir risale yazdım[1].

Safvet'in eserleri matbu, hattâ mazbut olmadığiçün namı, ahlâfa mechul kalmışdır. "Arusi dünya" unvanına lâyık olan beldei tayyibemizde — mezar taşları ve bazı âsarı kadime gibi — her gün maaliftihar kırılan, yıkılan yadigârı ecdaddan çeşmeler üstündeki kitabelerin sonundaki "Safvet" isminin hangi şaire aid olduğunu, üdeba ve şuaramızın ve son senelerde — maşallah — sayısı yüzleri geçen sayın müverrihlerimizin nevcevanlarına değil, yaşlılarına da sorsak şafi bir cevab alamıyacağınızı ben — tecribe ile — biliyorum.

Fakat eslafın bu derece ihmal edilmesine karşı ne diyeceğimi bilmiyorum.

«قصهٔ درد جدایی چو نویسم کمال
دل جدا ناله کند، خامه جدا، نامه جدا»...

*
**

Möhründe "Hafızülkur'an Safvet Mustafa" mısraı mahkûkdur.

*
**

GAZEL[2]

Yokdur vefası, merhameti şuh şenlerin
Mevlâm yaveri ola aşka düşenlerin
Kim hazmü ihtiyatı düşünmezse gam çeker
Çok görmüşüz mazarratını hüsni zanların
Girdabı bahrı yese düşürdü sefinesin
Gördük kesretin aklına yelken edenlerin
Bilmem havası bağı fenanın değişdi mi

[1] Diğer naçiz eserlerim gibi bu risale de basılmıyarak kütübhanemin loş bir köşesinde kalmışdır.
[2] Üç beyti tayedildi.

Kadri ziyadedir güli terden dikenlerin
Savbı sevaba azmedenin kat'eder yolun
Nefsi cesur ekberidir yol kesenlerin
Şemşiri inkisara siper etme kendini
Olma karini zalimi hatır şikenlerin
Safvet ubeydi olduğumuz piri mevlevi
Hünkârıdır cemii cünudı erenlerin

⁂

"BERANJE"

Beranje misli yok şair imiş iklimi Paris'de
Göçüb gitmiş bekaya bezmgâhı zindegâniden
Değil ancak hünerverler, ehali matem etmişler
Cüda olduk deyu böyle fasihi bimüdaniden
Cenaze masrafı olmak içün ita olunmuşdur
Nice yüz bin frank savbı krali kadrdaniden
Bu ikrama, bu lûtfa şairi islâm elyakken
Hakaretler görür anlar ealiden, edaniden
Ne gamler çekmiş eslâfı yazarsam hüzün eder iras
Vukufı tamı varken hepsinin ilmi maaniden
Sığındım bedterinden Hakka şimdi ehli irfanın
Sözün etmezler ısga olsa da a'lem Saganiden
Değil kim arpalık, cüz'i maişet vermedi eyvah
Musannif[1] Âsım etmişken niyazi ibni Samaniden[2]
Fakat İzmir'e molla oldu ol nihriri bihemta
Cemii fende malûmatı çokdu Kastalâniden
Gidüb menfada göçdü ah İzzet tab'ı kalmazken
Tevarihü gazelde Vehbii ulâ vü saniden
Hüner Fazıl Beyi âmâ edüb hayli dilendirdi
Mukaddem zevkı sahbayı görürken sim avaniden
Kederle âbı ateşnake urmuş kendini yakmış
Humarı işret almış intikamın âh Kâni'den
Acuzı dehr eder mahkûmı har nazende tab'anı
Bulur şahid bu dâva hemseri Fıtnatla Âniden
O menhuse diriga düşmeni merdanı irfandır
Halâs olmuşları azdır cefayı Asümaniden

---

1 "Mütercim" deseydi daha muvafık olurdu.
2 Şeyhülislâm Samanî zade Ömer Hulûsi Efendi.

Şikeste bir çanak bulmaz acı su içmeğe rindan[1]
Hoşabı nab[2] içer cühhal ke'si Mertebaniden[3]
Nasıl amacı mihnet olduğun Raminin anlarsın
Biraz nakletse hamem ıstılahı Daltabaniden
Heman babında maymun oynadır çingâne nadanın
Felek varestedir insafü rahmi Müslimaniden
Zavallı Safvet'in kurtulmadı gitdi giribanı
Dü desti Asvador etmekciden, bakkal Yani'den
Yine hamdeylerim ursa buca mevci meşakkatle
Yanaşdım sahili pîrîye hengâmı Cevaniden
Gömüldü yerlere misli define genc iken gitdi
Demadem dem uranlar kâse genci Husrevaniden
Duam oldur bekada امرؤالقيس ile haşrolsun
Sünuh etdi şu himmet canına bu abdi Caniden
O dâna yerde yatdıkca ede Hak cümlemiz mahfuz
Deayi nazıriyle[4] her belâyı nagehaniden
Ehali sali İsa'dan dise tarihini şayan
Bulunmaz zat idi hakka Beranje göçdü fâniden

*
**

"SEYDİ KASİDESİ"

Beylik gemiye düşdü kaza ile bir âfet — Pek yosma kıyafet
Şaşırdı bütün puslayı erbabı mahabbet — Hak vire selâmet
Başdan kıça endamı dilaramı güzeldir — Bi aybü ileldir
Şirane nigâhında nihüfte nice halet — Tarife ne hacet
Kâfir Meniş eyyam reisi hayli rakiban — Manendei korsan

[1] Mecmualarımdan birinde şöyle yazılmıştır: "Kırık bir meşrebe bulmaz..."
[2] Mecmualarımdan birinde şöyle yazılmıştır: "Şerabı nab..."
[3] "Mertebani" nin ne olduğunu —ondan yiyüb içmeyenlere anlatmak— zamanımızda ona bulmakdan zordur.
[4] Manastırlı Naili*, Safvete karşı bir manzume yazmışdır. Lâkin elde yalnız şu birkaç beyti kalmışdır.

Deavi nazırı Ahmed Vefika Hak vire tevfik
İbadullah umurun doğrusu eyler idi tahkik
. . . . . .
Huzurunda ne hâkim nutka kadirdi ne de batrik
Söz atmış öyle merdi kâmile ibtali hak etmiş
Tahakküm eyleyüb Safvet gibi bazı koca zındık

* Tercemei hali 1078 inci sahifededir.

Bu fırtınadan eyledi tahsili meserret
Ey hace donadır seni manendei arma
Bilmez kamara ol kameri evci melâhet
Ol baldırı simine pranga ne dimekdir
Bir tepmeye oğrar iden âdem buna cür'et
Etse bu heva ile gönül aklına yelken
Sandal olamaz arızi dilcuyine nisbet
Tunus Trabulus mu Cezayir mi nedir bu
"Seydi" gibi yârim ide kalyonda ikamet
Uşşak gönüllü âlemin gayri açarlar
Böyle donadır işte donanmasını devlet
Etdi iki başdan paçariz halimi takdir
Çeksün o sanem firkate de sağari firkat
Gam mevci beni niçe karantilere sokdu
Orsaboça eyler idim ol şuh ile ülfet
Ah açdı sefer, lânet ola Rumı pelide
Çeşmin karadub ol yüzü ağ etdi azimet
Her ağza alarga yanaşur sanma piyade
Limanı recaye ata gör lengeri rikkat
Derler kapudandır gemisin kurtaran âkil
Sancağı eman altına gire, eyle şefaat
Tahlise çatardım o cevanı bana kalsa
Çekdirmese ben zare bocurgadı felâket
Nuh ömrünü ita ede Mevlâ sana Paşa
Âdanı ede garkai girdabı hezimet
Sen Hustevi derya keremü Hatem atâsın
« العفو زكات الظفر » e eyle riayet
Ecnadına İlyas nebi mangadaş olsun
Zatın edesin işte budur daveti Safvet

Yarab ne rezalet
Pek üstüne varma
Lâzım mı işaret
Uşşaka kürekdir
Bilmem ne cesaret
Dahleyemem ben
Hurşidi letâfet
Vallahi gadir bu
Yaklaşdı kıyamet
Zannetme kaçarlar
Birencü meşakkat
Kâr etmedi tedbir
Gönlüm çeke hasret
Bu hartada yokdu
Göz etdi isabet
Deryayi sefide
Allaha emanet
Lâf etme ziyade
Feryadını dinlet
Eski mesel ey dil
Belki ola şefkat
Paşa dümen alsa
Mensur olur elbet
Sen bin sene yaşa
Tufanı musibet
Şeyhülvüzerasın
Vir yarıma ruhsat
Hızr arkadaş olsun
Nusret ile avdet[1]

*
**

BEYİT

Bürüdi sebzei bigâne güli marifeti
Hindibaya galebe etdi bu bağın teresi

---

[1] Seydi'nin donanma ile beraber avdetinde Safvet:

"Lûtfi feleki zalimü gaddereyi gördüm Etmişdi sefer geldi o mehpareyi gördüm"

matlâlı bir murabba tanzim etmidir.

SAİD

Sadullah Said [Efendi], Diyarıbekir hanedanından Hacı Fethi Zâde Said Ağa'nın oğludur. 1759 [1173 H.] da Diyarıbekir'de doğdu.

1780 [1195 H.] senesine kadar memleketinde kaldı. Tahsili ilim etdi. Muahharen İstanbul'a geldi. Diyarıbekir hanedanından Güranlı Zâde Ali, 1814 [1230 H.] de Moralı Rüstem Ağa Zâde Derviş ve 1816 [1232 H.] de Ankara ve Çankırı valisi Mehmed Said Galib [Paşa] ların maiyetlerinde kullanıldı.

Erzurum valisi ve Şark seraskeri Rauf [Paşa] nın emrile Sünbül Zâde Vehbi'nin "Sühan" kasidesini tanzir eyledi. Derviş [Paşa] sadrıâzam olunca İstanbul'a geldi. Maden emini Halil Hamid [Paşa] Zâde Nurullah [Paşa] nın divan kitabetine tâyin kılındı.

1821 [1237 H.] de Mısır'a gitdi. Mehmed Ali [Paşa] nın iltifatına mazhar ve bin kuruş maaşla tabıhanei mısrî baş müsahhihliğine memur oldu. 1828 [1244 H.] de mezunen Diyarıbekir'e gitdi. Yine Mısır'a döndü.

1831 [1247 H.] de Mısır'da vefat etdi. Uzun boylu, esmer, zarif idi. Basılmamış divanı ve Bulak matbaasında basılmış manzum risaleleri vardır. Bunlardan Mısır'da Cihadiye askerinin teşkiline dair :

"Talimi Cihadiyeyi zannetme bayağı
Seyret ne usul ile atar yekser ayağı"

matlâlı ve 33 küçük sahifeli matbu Tercii muaşşeri kütübhanemde mevcuddur. Lebibi Amidi'nin, Üçüncü Sultan Mustafa'nın cülûsuna kadar yazdığı "Fihristi Selâtini Osmaniye" ye ikinci Sultan Mahmud'a kadar zeyl yazdığı mervidir. Mısır'da baş musahhihliğinde son tashih eylediği eser, Nabi'nn Siyerinebevî zeylinin ilk kısmıdır.

"Fatin Tezkiresi" nde :

"Hayali murı hattınla dönüb dil vadii Nemle
Süleymanım haridarı visalin olayım nemle"

matlâlı nahoş bir gazeli mündericdir.

Terciin nihayetinde :

"Görseydi Said'in bu güzel nazmını Hassan
Elbette olurdu o dahi buna senahan
Her kimdeki var hüsnünü farketmeğe iz'an
Elbette olur medhine bişübhe şitaban"

diyor, kendine hüsni zannediyor. Halbuki nazmını, ne Hassan tahsin eder, ne de erbabı "iz'an" sözlerinde "hüsün" görüb "medhine şitaban" olur.

⁂

GAZEL

Ey dil, cihan bu cayı meşakkat değil midir
İbretnümayı safhai hikmet değil midir
Âdem yazık ki dil vere dehrin bu haline
Mihman feribi darı felâket değil midir
Amed şüdi cihanın efendi bu vechile
İnsaf olunsa herkese ibret değil midir
Barı cefayı cerha tahammül ki eyleriz
Hep iktızayı hali cehalet değil midir
Etmek husuli matlab içün halka serfüru
Ehli hüner kıtında rezalet değil midir
Minnet Hudaye ehli hünerden sayılmışız
Cehlin cihanda hali musibet değil midir
Oldun havayı nefsine tâbi yeter Said
Bu masıyet verası nedamet değil midir

⁂

Olmaz hele bir vechile pejmürde Saidâ
Bir gülşeni dil kim ola şadabı tevekkül

SAİD

Said [Bey], Birinci Sultan Abdülhamid'in müsahiblerinden Haleb'li Hızır Ağa Zâde Mehmed Ârif Ağa'nın oğludur. İstanbul'da doğdu. "Hızır Ağa Zâde" namile marufdur[1].

Enderunda kilârı hassa ağaları sınıfına ilhak olundu. Tahsili ilme gayretle nazım ve nesirde akranına tefevvuk etdi. Arkadaşlarından bazılarına Arabî ve Farisî okutdu. Babası gibi kendinin de sadâsı gayet güzel olduğundan rikâbı hümayun çavuşları ve hassa müezzinleri zümresine dahil oldu.

"Vakayi letaifi enderun" da Hicrî 1231 senesi [1815] vakayii sırasında Sultan Mahmud'un Bebek kasrına gitdiğinden bahsolunurken :

"...badehu biraz da saz ile eğlenmek tensib ve ağalardan Hızır Ağa zade Said Bey Efendinin zadei tab'ı bimenendi âlem pesendi olan güfte ağaze olunmak tergib olıcak

Şabım nice ben olmayım eltafına meftun Şadii cihan lûtfi hümayununa merhum

şarkısını kendusi okuduğu usul ve ahenge makrun ve mealü mezayası pesendidei hümayun olmağla miri mumaileyhi çavuşlara mülâzim etdikleri badi taltifi eshabı derun oldu".

Ve 1236 senesi [1820] vakayiinde de :

"Zurefayı şuaradan kilârde kâin Hızır Ağa zade Said Beyin sadası hazin ve edâsı güzin olduğundan ba irade çavuşlara mülâzim ve tahsili ilmi musikiye müdavim olmuşdu. Müddeti mezkûreden beru makamatda mehareti kâmile peyda ve o cihetle güfte ve bestede memduhi âlâ ve edna olduğundan beş on günün zarfında fincancılar kethüdalığı ile çerağ olan çavuş Mustafa Ağanın yerine unvanı serhengiyi ihraz eyledi".

deniliyor.

1827 [1243 H.] de padişahın Rami çiftliğinde ikamet etdiği esnada oraya gitmeğe şişmanlığı mâni olduğundan ve Yenisaray'da kalmasına müsaade olundu. "Âlüftei ülfeti ehibba ve lezzetyabı suhbeti elibba olduğundan tekü tenha duramayub[2]" 1828 [1244 H.] de vâki olan istidası üzerine senevî "5000" kuruş nanpare ile çerağ ve akribasından tersane Emini Hacı Ali [Bey] in sahabetiyle refahete nail oldu.

---

1 Kendi de

"Sebzi hatt ruhunle eğlenirim Hızır Ağa zadeyim yeşillenirim" diyor.

2 Ahmed Atâ [Bey] in yazdığı tercemei halinden.

Hüsrev [Paşa] nın seraskerliğinde 1830 [1246 H.] da Sofya'da toplanan sipahi alaylarının müdirliğine tâyin olundu. 1831 [1247 H.] de Serdarıekrem Ağa Hüseyin [Paşa] ile Anadolu'ya gönderilen ordunun alaylarından bazılarının idaresine memur edildi.

İstanbul'a avdetinde darbhane nâzırı Ali Rıza [Efendi] ye intisab etdi. Akdağ madeninin muayenesine memur oldu[1]. Vazifesini bitirdikden sonra döndü. 1835 [1251 H.] de yine o zatın himmetiyle hacegândan oldu.

Hâmisi olan Ali Rıza [Efendi] nin 1836 [24 Remazan 1252] de Ayasofya camiinde minber dibinde uşağı tarafından şehid edilmesi üzerine — o akşam merhumun iftarına davetli olan — Said [Bey] şiddeti teessürle hasta oldu.

Damad Halil Rifat [Paşa], ilmü edeb erbabına mail olduğundan Hızır Ağa zâdeyi himaye ve suhbetinden istifade ederek ikdarına himmet etmek niyetinde iken iki uğursuz, Said'in şeametinden[2] bahs ile Paşanın teveccühünü izale etdiler. Bu sırada Pertev[3] ve Âkif[3] [Paşa] lar da iltifat gösterdiklerinden meclislerine devama başladı. Aleyhinde onlara da sözler söylendiğini, iltifatın azalmasından anlıyarak büsbütün muztarib oldu.

Bir gece evinin[4] önünden geçen yangın tulumbası yere düşerek hâsıl olan gürültüden uyandı. Pek ziyade korkdu. Bu hâdise de ıztırabını teşdid ederek birkaç gün sonra vefat etdi. 1836 [1252 H.]. Bahariye kabristanına defnolundu.

Ahmed Ata [Bey[3]], — Cümadelulâ 1281 de 30 büyük sahifeden mürekkeb olarak — Matbaai Âmire'de basılan divançenin başına ve enderun tarihine — birbirinden pek az farklı olarak — yazdığı tercemei halde diyor ki :

"... bir şairi mahir olduğu misüllû ruhı hafif, tab'ı lâtif, edası zarif, lisanı hasif, nüktedan ve âtif, maidei ikramı akribasına müheyya bir zarı şinası elif olduğundan meclisi müzdeham gâlı hayli zürefa olub ekser müşaare edildiği halde mumaileyh, şiiri pek de mühimseyüb ahyanen tab'ı maarif neb'ından cereyan eden abızülâlı kalemiyesi makbuli tab'ı urefa ise de hıfzü zabtına ademi takeyyüdle tedvinine rağbet etmediğinden ehibbayı sadıkasından Tayyar zade Ahmed Atâ, bağı fanii cihanın köşe ve bucağından cem'ü tedarük edebildiği ezharı eş'arı, Ramiz Paşa zade müteveffa İzzet Bey, istima ve taleb eylediğine binaen mukaddema ita olunmuş ise de şairin ahvalini layıkiyle tahkika ve bakiyei âsarını

---

[1] Şişmanlığından dolayı Rami çiftliğine gidemeyen bir şairin, Sofya'ya ve Anadolu'ya kadar gitmesine taaccüb olunur. Aceba bu hal, muktazayı şairiyet midir, yoksa evvelce ehli naz idi de sonra ehli niyaz mı oldu? Yahud vaktiyle şişman idi de bilâhare za'fa mı oğradı?

[2] Ali Rıza Efendi merhuma nisbetinin, şehadeti intac eylediğini o meş'um herifler, şeamete şahid addetmiş olsalar gerek.

[3] Tercemei halleri 1312, 80, 124 üncü sahifelerdedir.

[4] "Babıâli kurbinde Lala Hayrüddin mahallesinde Soğuk Çeşmenin karşı sırasında caddede haremde alt üst aldı oda ve iki ufak sandık odası ve divanhaneler ve selâmlıkda üst katda ve orta katda birer oda ve üç uşak odası ve ahur ve matbah ve havli ve bir mikdar bağçe ve harem ve selâmlıkda Kırkçeşme suyu ve bir tatlu kuyusu olan Hızır Ağa zade Said Bey merhumun zevcesi hanımın hanesi satılık olub isteklu olanlar mahallei mezkûre imamı efendiden sual eylemeleri" Ceridei Havadis 17 şevval 1266.

telfika himmet etmediğinden başka bazılarını kendi tab'ına tevfikan mahvü isbat ve bir mukaddimei mu'tellelülibarat ile tab'u neşretdirmesine[1] bunca yıllar mertebei uhuvveti sebkat eden mahabbet, rıza dadei ruhsat olmamağla bu defa noksanı tekmil ile şairin lisanından sudûr eylediği suretde teberrüken tab'u temsil olunmasına sarfı makdur kılınmışdır".

Ahmed Atâ [Bey], tarihine yazdığı tercemei halde eş'arın "biraz müntehabîlerini" derceylediğini söyliyorsa da divançenin muhteveyatını tamamile nakleylemişdir.

Atâ [Bey], divana yazdığı tercemei halde "Mumaileyh, mebadi ve mekasıdı şiir ve inşayı ârif ve mezayayı kütübi edebiyeye vâkıf olub, Nedimi Kadimin dununda ve saraylı Vasıf'ın fevkında inşadı eş'ar eylediği..." diyor. Vasıf'ın :

O gülendam bir al şale bürünsün yürüsün
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün"

beytini, bir de Said'in :

"Bağı âlemde şeha su gibi hükmün yürüsün
Önüne sed olanı Hak, yüzü üstü sürüsün"

beytini okuyanlar, kimin "fevk" de, kimin aşağıda olduğunu derhal anlarlar. Fakat Said'in de güzel sözleri vardır.

*
**

GAZEL

Ne dünya var, ne ukba var, ne hübbi cah var dilde
Heman bir nalişi ya Hazreti Allah var dilde
Nedendir bendeki suziş nihani ben de bilmem âh
Aceb âşık mı oldum gizli gizli âh var dilde[2]
Furugı gün gibi meydanda ismi Şemsi Tebrizi
Ziya bahşı reki canım olan bir mah var dilde
Dolaşma eğri büğri vadii gafletde ey âşık
Gidersen gel diyarı yâre doğru rah var dilde
Hilâfım yok kelâmımda Resulullah hakkiçün
Saidâ bu tecelli, kâh yoksa kâh var dilde

*
**

[1] "34" küçük sahifedir. 5 zilhicce 1252 de Babı Seraskeri matbaasında basılmışdır.
[2] Güzel beyit.

Söylemem derdimi hem derdim olan ahe bile
Belki sinemdeki şu nalei cangâhe bile
Kendi bişübhe bilür razı derunı yoksa
Ehli dil söyleyemez derdini Allahe bile

⁂

Sermayı gamde sineye dağ yak da zevka bak
Ateş kenarı kış gününün lâlezarıdır

⁂

Bana bigâne gönlüm yare kendi âşina oldu
Beni terk etdi emma etdiği gayet beca oldu

SAİD

Mehmed Said [Paşa] Divan Efendisi Zâde Diyarıbekir'li Süleyman Nazif [Efendi] nin[1] oğludur. 1832 [1248 H.] de Diyarıbekir'de doğdu. Bir sene sonra babası vefat etdi, yetim olarak büyüdü. Tahsili ilim etdi.

1849 [1265 H.] da Diyarıbekir Tahrirat Kalemine devama başladı. 1857 [1273 H.] de Hacegânlık rütbesi verildi. 1861 [1277 H.] de Vilâyet Tahrirat Baş Kitabetine, beş sene sonra mektubcu muavinliğine, 1868 [1285 H.] de mektubculuğa ve 1872 [1289 H.] de Mirmiranlık rütbesiyle Mamuretilâziz mutasarrıflığına tâyin olundu.

Süleyman Nazif[1] merhumdan babası hakkında malûmat istedim, verdiği muhtırada diyor ki :

"Mahmud Nedim Paşa, ilk sadaretinde Diyarıbekir valisi müşir İsmail Paşayı azil ile yerine tâyin etdiği müşir Rauf Paşaya "Diyarıbekir mektubcusu Said Efendi yerli ve İsmail Paşanın yetiştirmesi olduğu için azil ile yerine diğerini intihab" etmesini tavsiye eder. Rauf Paşa, İstanbul'dan hareket etmeden Mahmud Nedim Paşa, sadaretden sukut etdiğinden halefi Midhat Paşa, İsmail Paşayı Diyarıbekir'de ibka etmiş ve pederim de bittabi azilden kurtulmuşdur. Midhat Paşa, Bağdad'a giderken Diyarıbekir'den geçmiş ve mektubculuğa yeni tâyin edilen pederimi takdir ile refakatini tercih edüb etmiyeceğini sormuşdu. Pederim teşekkürle beraber veliyyinimeti olan İsmail Paşanın vazifeperver ve sadık bir mektubcuya ihtiyacını derpiş ederek ruyi imtina göstermişdir. Mithat Paşa, sadarete gelince pederimi — Diyarıbekir vilâyetine tâbi bir liva haline ifrağ olunan — Mamuretülâziz mutasarrıflığına intihab etdi ve halefi mütercim Rüşdî Paşa zemanında icra olundu."

1874 [1291 H.] de Maraş mutasarrıflığına tahvil olundu. Süleyman Nazif diyor ki :

"Midhat Paşanın sadareti ulâsını tebrik eden mektubuna babam kıt'a ile ibtidar eder :

"Barekâllah ey şehinşahın veziri âzamı
Sanekâllah ey cihanın muktedayı ekremi

[1] Tercemei halleri 1110, 1118 inci sahifelerdedir.

Zati pakindir Süleymanı zemanın Âsafı
Şükrü lillâh Ehremen destinden aldın hatemi"

O zeman Mahmud Nedim Paşanın şiddetle aleyhinde bulunan efkârı umumiye, şu iki beyti hüsni telâkki ve Babıâli'de bazı zevat istinsah ederek suretini tamim eder.

Namık Paşa Zâde Cemil Paşa, bu iki beyti derhal Mahmud Nedim Paşaya yetişdirir. Paşanın okudukdan sonra "benden alacağı olsun" sözünden başka bir şey dememiş olduğu yine Cemil Paşadan mervidir. Cemil Paşayı kaymakamlığındanberi babam tanır ve severdi. Hattâ mütekaiden hizmeti devletden çekildikden sonra Haleb merkez mutasarrıflığına inha etmişken Mahmud Nedim Paşanın Dahiliye Nezaretine ve Said Paşanın sadaretine müsadif bir zemanda olduğu için tervic edilmemişdi.

Babam, Maraş mutasarrıflığında bulunuyordu. Maraş'ın âbü havası ve lâsiyyema şiddeti bürudeti ile imtizac edemediğinden bir tabib raporu ahzü takdim etmiş ve terfii rütbe ve sınıf ile Musul mutasarrıflığına tâyini Babıâlice takarrür eylemişdi. Arza gideceği sırada Mahmud Nedim Paşa sadrıâzam olur ve derhal Haleb valisine "Maraş mutasarrıfı Said Paşanın arızai vücudiyesi hasebiyle vuku bulan istifası bilkabul yerine Münib Paşa tâyin edilmişdir" mealinde bir telgrafnâme çeker. Netice, pederimin "11180" kuruşluk bir maaşdan mahrumiyetle bimaaş ve nevmid Diyarıbekir'e avdeti oldu".

İnfisalinden üç ay sonra "6500" kuruş maaşla Mardin mutasarrıflığına tâvin ve muahharen Muş mutasarrıflığına tahvil kılındı. 1878 [1295 H.] de istifa ve Diyarıbekir'e avdet etdi. Müteakiben Dersim ıslahatına memur olan Ali Şefik [Bey] in ve bir ay sonra Cizre ıslahına memur Müşir İzzet Paşanın muavinliğine nasbedildi. Bu memuriyet, dört ay sonra nihayet bulduğundan Siird ve 1879 [1296 H.] da —ikinci defa— Mardin mutasarrıflığına tâyin kılındı.

Süleyman Nazif, diyor ki :

"Pederim, Siird mutasarrıflığına nasbolunmuşdu. Berlin Kongresinin vilâyatı malûme için devlete kabul etdirdiği ıslahatı icraye memur komiserlerden Âbidin Beyle [Paşa] Manas Efendiye —mutasarrıflık uhdesinde kalmak üzere— teşrik edilmişdi. Babam, derebeyliğin hasmı biemanı ve ıslahata bunları tagallüpgâhlarından teb'id ile başlamak lüzumuna kani idi. İşe bu suretle başlanmış ve Siird sancağı dahilindeki azılı beyler ve ağalardan bazıları Haleb ve Sıvas gibi yerlere nakledilmiş iken Babıâli harekâtı tâdil ve biraz sonra da menfileri rütbeler, nişanlarla techiz ve teslih ederek memleketlerine yeniden taslit etdi. Bu hususda Rusya'nın büyük bir hissesi olduğunu pederimin vefatından sonra Diyarıbekir İngiltere Konsolos Vekili Tomas Boyacıyan Efendiden işitdim. Pederim bu sırada yine Mardin'e tâyin kılındı. Hayatı memuriyetde artık lezzet kalmadığından birkaç kerre

çekilmek istedise de Diyarıbekir valisi Müşir İzzet Paşanın ibramile idamei hizmet etdi.

İzzet Paşa, pederimin Rumeli Beylerbeğliği pâyesile taltifini inha etmiş. Bu inhanâme, Midhat Paşanın esnayı muhakemesinde Mahmud Nedim Paşanın yerine vâsıl olmağla saraya müracaat ederek "Mardin mutasarrıfı Said Paşa, Diyarıbekir'li ve nüfuzlu olub ötedenberi Midhat Paşaya mensub ve yetiştirmelerinden bulunmağla muhakemeye icrayı tesir edebilecek suretde o havalideki aşairi ifsad etmesi melhuz idüğünden Rumeli'de ikamete memur edilerek oralardan uzaklaşdırılmasını" arzetmiş[1]. Müşir İsmail Paşa şefaat ve kefalet ile iradei seniyyeyi tehir ettirmişdir.

Pederim, tam elli yaşında iken tekaüdünü istida etdi. Arza gideceği sırada Abdurrahman Paşa, Başvekil olmuşdu. Pederimin çekdiği telgrafnâmeye telgrafnâme ile cevab vererek tebrikine teşekkürle beraber tekaüdünün muamelesini tehir etdiğini bildirdi. Dahiliye Nâzırı Mahmud Nedim Paşa ile hayli oğraşdıkdan sonra Hakkâri valiliğine tâyinini arzetmişken o sırada infisali vâki olmuş ve yerine gelen Said Paşa, diğerini tâyin ettirmişdir.

Birkaç ay sonra 1882 [1299 H.] de ihtiyarı tekaüd etdi. Otuz senelik devrei istihdamında mazul kaldığı müddet, cemedilse bir seneyi doldurmazken ve esasen sefahet ve israfdan müteneffir iken hayatı memuriyete veda etdiği gün "800" lirayı mütecaviz senedli, faizli borcu vardı.

Kâmil Paşanın ilk sadaretinde Müşir İsmail Paşanın tavsiyesile Musul valiliğine intihab edildise de musahbanı şehriyarîden birisinin eski efendisi olan bir zatın arzedilmesi hakkındaki irade üzerine bu da olmadı[2].

1887 [Receb 1304] de Rumeli Beylerbeğliği pâyesi tevcih olundu. 1891 [1307 H.] de sevki ıstırar ile Muş mutasarrıflığını — ikinci defa olarak — kabul etdi. İkinci rütbe Mecidî nişanı verildi. Muş'da 19 ay kaldıkdan sonra hastalandı. İstidası üzerine — üçüncü defa — Mardin mutasarrıflığına tahvil edildi. Hastalığı, iltihabı kasabatı rie ile şekerin ihtilâtı idi.

Mardin'de üç ay ifayi hizmet etdikden sonra 1307 Teşrinisânisinin 18 inci 1891 [1309 H.] de Pazartesi günü vefat eyledi. Yalnız on dört lirası vardı. Rükûbuna mahsus ester ile bazı eşyasını satarak cenazesini bunların esmaniyle kaldırdık ve aileye maaşı kanunî tahsis edilinceye kadar borc harc geçindik.

Pederim, arasıra — kendini eğlendirmek için — şiir ile iştigal ederdi. Sonraları seyrekleşdirmişdi. Vezaifi resmiyeyi ifaye mahsus saatlerin haricindeki vakitlerde ulûmı saire ve en çok riyaziye ile iştigal ederdi.

---

[1] "Benden alacağı olsun" diyen "Ehremen" bak insana neler yapıyor,
"Ehli kinden istiaze eyler erbabı ukul".

[2] Olmaz. Çünki namuslu ve liyakatli ademdir.

"Eslâf" de münderic tercemei halini Faik Reşid [Bey merhuma] ben vermişdim, merhum şu satırları ilâve etmişdir :

"... Muharriri âciz 98 ve 99 tarihlerinde Diyarıbekir Maarif müdiriyetinde bulunduğum zeman riyaziyatda behrei kâmil ashabından olan Maarif müfettişinin muavenetile bir iki fendeki tahsilini ikmal etmişdir".

Bu Maarif müfettişi, babama arasıra gelir ve bazan suhbetlerine mebahisi riyaziyede karışırdı. Fakat babam, daha evvel telif etmiş olduğu ulûmı riyziye külliyatından hesab ve cebir ilimlerine aid aksamı 1295 ve 96 senelerinde itmam etmişdi. Hattı destiyle mevcud yegâne nüshası elyevm mücelled olarak müze kütübhanesinde ve merhumun ailesi tarafından vakfedilmiş olan kitabları arasında mahfuzdur. Faik Reşad Beyin yazdığı "Muavenet" vâki ise bu fiilin faili, Maarif müfettişi olmadığına eminim.

Ulûmı riyaziyeyi, tahsile, Mamuretilâziz mutasarrıfı iken ibtida ve Maraş'da erkânı harbiye zabitanından Salim [Bey] in delâlet ve tedrisi ile tahsilini ikmal etmişdi. Medarisi islâmiyedeki ulûmı mürettebeyi Diyarıbekir'in en muktedir ulemasından tederrüs ederek icazet almış ve vermiş idi. İlk defa Mardin mutasarrıfı bulunduğu zeman oradaki Kasımpadişah medresesi müderrisi Ahmed Hilmi Efendiye ulûmı riyaziye talim etmişdir. Bilâhare Diyarıbekir'e müftü olan bu zat, babamın hakkı talimine izharı şükran ederdi. İlmi kıraatle hututı mütenevviadan da mücaz ve müciz idi. 1283 de Diyarıbekir'de bir papazdan Fransızca taallümüne başlıyarak bu lisan ile yazılmış âsardan meal istihrac edebilecek derecede mümarese ve vukuf hâsıl etmişdi".

Faik Reşad [Bey], "Eslâf" da diyor ki :

"... Said Paşanın şiiri mutavassıt derecede, fakat hâkimanedir. Kendisi şiir ile pek az iştigal ederdi. Bu cihetle nesri nazmından akva ve binaenaleyh kendisine "şair" denilmekden ziyade "münşi" denilmek daha becadır. Eğerçi telifatında meselâ "dedi" yerine "söyledi" gibi şiveye muhalif sözler görülürse de müddeti ömrünü Diyarıbekir ve havalisinde geçirdiği cihetle mazur görülmektedir".

***

Diyarıbekrî müteveffa Ali Emirî, Said [Paşa] nın medhine dair tanzim eylediği kaside de — kendine mahsus şivei garib ile — şu beyitleri de irad ediyor :

"Çıkmamışdır böyle bir sahib kemâli binazir
Kandiharü Isfahan'dan Kûfe'den, Beyrut'dan
Hasu âmı sureti biruha döndü halkının
Ruh idi ayrıldı gûya Mer'aşü Harput'dan"

***

ESERLERİ

« مرآة العبر » — Hilkatı beşerden itibaren vakayii umumiyeyi hâvidir. Dokuz cildi basılmışdır.

« ميزان الادب », "«Divançei Eş'ar», « بصرة الانسان », « محة الامثال », "Mir'atu hatv», «Hulâsai Mantık».

⁂

Pek müstakim ve afif, umuru idarede muktedir bir zat idi. "Müstakim ol Hazreti Allah, utandırmaz seni" nakaratlı manzumesi, iffet ve istikamete olan irtibatını isbat eder. Bu manzume, Ziya [Paşa] nın — saikai yeis ve infial ile söylediği — "İstikamet mahzı cinnetdir bu mülkü millete" mısrai samiahıraşını ihtiva eden manzumesine reddiye ad olunabilir.

⁂

Mardin'de vefatından yirmi gün kadar evvel söylediği gazel :

Kendim yanarım aşk ile gayre zararım yok
Ser tâ bekadem ateşim emma şererim yok
Yarı ararım devrederek hane behane
Yar ise benim haneme gelmiş haberim yok
Bir sırrı hafi, ruhumu almış yedi zabta
Zahirdeki arayişi hüsne nazarım yok
Etmez bu şüunun bana tesir, gumumu
Mir'atı tecellii Hudayım kederim yok
Baş eğmemişim kimseye dünya için asla
Dünyada Said anın için derdi serim yok

⁂

Kabiliyet bitecelli şâmili eşya değil
Her asâ ejdernüma, her el Yedi Beyza değil
Gizli kalmaz sui âmali isaet ehlinin
Dehrde her gûş asam, her dide nabina değil
Elverir çek dizgini ey râkibi esbi gurur
Arsai penha senin zannın gibi tenha değil
Bende mi bilmem tebeddül gülşeni âlemdemi
Bülbüli eski gibi hoşgû, güli bûya değil
Ben mi dostu düşmeni fark eylemezdim bir zeman
Yoksa şimdi gördüğüm dünya mı ol dünya değil
Her temaşa ârife vechi hakikat gösterir
Bu şüunun cilvegâhı âlemi rüya değil
Badezin her kâkülün sevdasına düşmez Said
Şimdi öğrenmiş cihanın halini şeyda değil

SAİD

Mehmed Said [Bey], Ahmed Kemal [Paşa] nın[1] oğludur. 1848 [5 Safer 1264] de İstanbul'da doğdu.

Tahsili marifet etdi. Hariciye Mektubî Kalemine memur edildi. 1868 [8 Temmuz 1284] de "4000" kuruş maaşla Şûrayı Devlet birinci sınıf muavinliğine, 1868 [25 Şubat 1284] de "5000" kuruş maaşla Şûrayı Devlet Adliye Dairesi Baş Kitabetine nasbedildi.

Said [Bey] diyor ki[2] :

"... Adliye Dairesi Baş Kitabetinde iken Sadullah Paşa, Şûrayı Devlet âzalığına tâyin olunub münhal olan Baş Kitabete — gerek Sadullah Paşanın[1] ve gerek o vakit dairei mezbure âzasından bulunan Kadri Paşa merhumun talebi kat'ilerine mebni — abdi âciz tâyin olundum. Galiba "yirmi yaşında bir çocuğun 5000 kuruş maaş ile Daire Baş Kitabetine nasbı nasıl caiz olur" zeminlerinde hayli büyük zevat taraflarından itirazat vuku bulmuşsa da Sadullah ve Kadri Paşaların nasılsa fakirden enseb o hizmete kimse bulunamıyacağı beyanile gösterdikleri iltizam ve Şûrayı Devlet Baş Kâtibi Mahmud Paşanın[1] Âli Paşa nezdinde etdiği ikdam, itirazatı vâkıayı hükümsüz bırakmışdır."

Namık [Paşa] nın riyaseti esnasında 1873 [15 Mart 1288] de "4000" kuruş maaşla tekrar muavinliğe, 1872 [9 Temmuz 1288] de Yusûf Kâmil [Paşa] nın[1] riyasetinde Muhakemat Dairesi Baş Kitabetine, 1874 [8 Ağustos 1290] de "2373" kuruş maaşla Hariciye Matbuat Kalemi Müdür Muavinliğine tâyin kılındı.

Hüseyin Avni [Paşa] nın sadaretinde tercemanlıkda bulundu. 1875 [9 Kânunievvel 1291] de "5000" kuruş maaşla Hariciye Matbuat Kalemi Müdiriyetine nasbedildi.

Said [Bey], "Vakit" gazetesine[3] vâki olan beyanatı sırasında diyor ki :

"Çocukluğumla ahdi şebabımın beynindeki evkatım Almanya'da güzar[4] ve Alman mekteblerinin hüsni tedrisatı, pek genc olduğum halde bana bahşı metaneti efkâr eyledi. Hattâ bu metaneti efkârın tesiratı vatanıma avdetimde elsinei selâsede az zeman içinde kesbi meleke etmekliğime medar oldu.

---

[1] Tercemei halleri 811. 1566, 207, 781 inci sahifelerdedir.

[2] "Sadullah Paşa, yahud mezardan nida" muharririne yazdığı tezkire, sahife 16.

[3] 22 Teşrinievvel 1336.

[4] Babasının Berlin sefaretinde bulunduğu esnada.

Hayatımda cümlei ikdamatımın bir kısmı azimi neşriyat cihetine matufdur. O vakitler gazeteciliğin mebdeinde bulunduğumuz halde yevmî iki gazete çıkarmak gibi garaibden addolunacak bir hizmeti neşriyeyi bilâ fütur ifa etdim. O vakitki teamülün zıddına olarak ben, gazetelerimde haricî politikaya dair mübahasatı çokca bulundurduğumdan halkı haricî politika ile ülfete ben alışdırdım desem caizdir. Diğer tarafdan da "Jurnal dö Konstantinople" iye Fransızca makaleler yazarak aleyhimizde neşriyatda bulunan Avrupa gazetelerine cevab verirdim. Hüseyin Avni Paşa, beni matbuat kalemine memur etmişdi. Garibdir ki zuhûr eden matbuat münazeatında daima hürriyeti matbuatı iltizam etmekliğime rağmen istibdadı mücessem olan Mahmud Nedim Paşa, beni nezdine celb ile vükelânın gazetelerden şikâyetine çokluk ehemmiyet verilmemesini ve gazetelerin tadil ve ilgası tarafına gidilmemesini ve tenbihat ile idarei maslâhat olunmasını emrederdi. Fakat bu emirler hafi tutulur ve vükelâ meclisinde "daima matbuata sabahat gösteren Said [Bey] e evamiri lâzıme verildiği ve tenbihat müessir olmazsa hizmetinden ihrac olunacağı" söylenirdi. Nihayet Matbuat müdiri Arzuman Efendinin şeyhuhati hasebiyle işden çekilmesi üzerine Matbuat müdiri oldum. Benim bu memuriyetim bütün gazeteler tarafından büyük bir meserretle karşılandı. Başda Basiretci Ali Efendi olmak üzere yerli ve ecnebi gazeteciler müctemian sadaret dairesine gidüb beyanı teşekkürat etdiler. Hattâ bir ajans muhbiri Avrupa'ya "Devleti Osmaniye, hürriyeti matbuatı ilân etdi" diye bir telgraf bile çekmişdi".

1876 [22 Şubat 1291] da "8925" kuruş maaşla Hariciye Kitabetine, 1885 [31 Kânunievvel 1301] de "5000" kuruş maaşla Şûrayı Devlet Muhakemat Dairesi âzalığına tâyin olundu.

"Vakit" gazetesine[1] yazdığı hâtıratda beyan eylediği vechile Divanı Hümayun tercemanı Münir Bey [Paşa] hakkında — eski Vakit gazetesinde — "Sarayı hümayundan terceman ve sair agavat gelüb hizmet etmişlerdir" kabilinden muhakkirane sözler söylemesi üzerine kurenadan Emin [Bey] tarafından iradei seniye ile babasına gönderilen tezkirede kendine nasihatda bulunulması iş'ar kılınmış ve Said [Bey], babası tarafından yazdığı cevabda memuriyetde olmayub gazetecilikle ve tedrisat ile müştagil bulunduğundan devlet memurlarının yekdiğerine karşı mükellef oldukları riayetlere ittiba mecburiyetinde olmadığı arzedilmişdir. Emin [Bey] den gelen tezkirede Said [Bey] in bir memuriyetde bulunmaması, zâtı şahanece kendinin memuriyet istememekde zannedilmesinden münbais olub ehliyet ve liyakati müsellemesiyle mütenasib bir memuriyete kariben tâyin olunacağının kendine tebliği iş'ar ve üç hafta sonra âzalığa memur edilmişdir[2].

1889 [19 Kânunisâni 1304] da "7500" kuruş maaşla — yeni teşkil olunan — Şûrayı Devlet Bidayet Mahkemesi Riyasetine tâyin ve maaşı 1899 [26 Temmuz 1315] da "10000" kuruşa iblâğ olundu.

Galatasaray Sultanîsinde ve Mülkiye mektebinde hayli müddet usuli kitabet ve terceme ve Hukuk mektebinde "Hukuk Esasiye ve Hukuk İdarei Mülkiye" tedris etdi.

---

[1] 31 Kânunuevvel 133.

[2] Azalığa — tahkir etmek istediği — tercemanın sayesinde nail olmuş demektir.

"Vakit" deki hâtıratında diyor ki:

"Bir kaç seneler bu ders, pek ziyade revnak ve letafetle makbuliyeti ammeyi kazandı. Fakat sonra iş yine fenalaştı. O da diğer bir Münir Paşa yüzünden oldu. O Münir Paşa da Maliye Nezaretinde bulunmuş ve sonra Dahiliye Nezaretine gelmiş olan Münir Paşadır. Bu Münir Paşa, diğer hemnamının başka dürlüsü bir kukla idi. Hukuku Esasiye dersinde Fransa İhtilâli Kebiri esnasında meşahirden birinin şer'i islâma dair tetebbuat icra olunurken bir hükmi şer'iyi pek pesend eylemesinden dolayı "Ey Arebi âlişan, aşkolsun sana ki adaletin tâ kendini bulmuşsun" dive Peygamber Efendimize hitab etmesini bilmünasebe söylemişdim. Münir Paşa, kemali cehlinden bunu tahkiri peygamber addetmiş ve gazetelerden bunu nakledenleri mabeyne arzeylemişdir. Şûrayı Devlet riyasetine mabeynden gelen tezkirede mesalihi mühimmei memuriyeti, mekteblerde tedrisat ile iştigale müsaid olamıyacağından memuriyeti resmiyesi meşagiline sarfı evkat eylemek üzere vermekde olduğu derslerin haricden münasib zatlara ihalesi iradei seniye iknzasından olduğu bildirilmişdir. Benim mekâtibden ihracım, sui sirayet edüb haftasında Ekrem Bey mektebi Sultani ve Mülkiyeden ve on gün sonra Midhat Efendi Mektebi Hukukda vermekde olduğu tarih dersinden iskat edildiler. Füad Paşa merhum Üçler mahallesinde kâin Şücaüddin mabedini tamirea tedid ve orada kendisine türbe bina etmesi üzerine şöyle bir tarih yapmışdı:

Dedi üçler çikub tarihi ziba kilki baniden Füad Paşa Şücaüddinin etdi mabedin bünyad

Biz de üçümüz bir yere gelüb bu tarihe şöyle bir nazire yapdık:

Dedi üçler çıkub tarihi biza kilki kâtibden Saidü Ekremü Midhat koğuldu hep mekâtibden

Ertesi günkü gazetede bu tarih manzum âli olunca derhal saraya çeğrıldım. Koğulmak tabiri fimabad lisana alınmamak üzere Şûrayı Devletdeki "5000" kuruş maaşım "7500" kuruşa iblâğ olunduğu gibi cebi hümayûndan dahi şehrî yirmi lira tahsis buyurulduğu ve hattâ bu yirmi lirayı her ay gelsün buradan alsun tabiriyle bir zamimei iltifat lâhik olduğu Başkâtib Süreyya Paşa tarafından tebşiren beyan edildi".

Encümeni vükelâdan takdim edilen mazbata üzerine 1899 da Yemen'e nefyolundu.

MAZBATANIN SURETİ

"Kasideci zade Ziya Efendinin[1] ahvali mefsedet iştimaline dair verilen ihbarnamede efendii mumaileyhin, Avrupa'da hilâfeti uzmayi osmaniye ve saltanatı seniyye aleyhinde neşrolunmakda olan evrakı muzırraya delâlet ve muvenet ve matbuatı muzırrayı memaliki şahanede neşre cür'et etmekde bulunduğu arzı beyan olunması üzerine Zabtiye Nezaretince olbabda icra olunan taharriyat sırasında mumaileyhin kayınbiraderi olan Şûrayı Devlet bidayet mahkemesi azasından Ferdi [Beyin] hanesinde bir çok evrakı muzırra bulunarak bunların kâmilen mumaileyh Ziya [Efendi] ve Ferdi Bey ile Mahkemei Mezkûre Reisi Said [Bey] taraflarından müştereken tertib ve tahrir olunduğu ikrarlariyle mütebeyyen ve sabit olmakla evrakı mezkûre miyanei bendegânemizde mütalea ve ber mantuki emrü fermanı hümayunı hazreti hilâfetpenahi icabı biletraf teemmül ve müzakere olundukda evrakı mezkûre münderecatından anlaşıldığına göre eşhası merkumenin makamı akdesi hazreti hilâfetpenahiye mücerred hissiyatı adavetkârane beslemekde ve bu hissiyatı takiben gerek buraca ve gerek Avrupa matbuatınca neşriyat ve işaatı faside ve müftereyatı habasetkârî ve melanet şiariye cür'et ederek âmali mefsedetkârilerinin husulüne çalışmakda oldukları gibi bu melanetlere dahi kanaat etmiyerek idarei dahiliye ve hariciyei devleti aliyeyi işkâl

[1] Ricali ilmiyeden ve o esnada Şehremaneti azasından idi.

ve bedhahanı saltanatı seniyyeye mucibi kılükal olacak yollara insilâk velhasıl envai efkârı mefsedetamiz ve sunufı ilkaat ve müftereyatı fitneengiz takib eylemekde oldukları ve lisanı ubudiyet ve hamiyet ve musadakat ve islâmiyete yakışmıyan tefevvühatı müstehcenede bulundukları tahtı itiraf ve ikrarlarında olmasiyle bu mekule eşirra ve fesedenin cezayı sezalarını görmemeleri emsalini tezyid edeceği cihetle bunların icrayı mücazatı hikmeti hükûmet iktizasından bulunmuş olduğundan hukuki mukaddesei saltanatı seniyyeyi ve asayişi memleket ve menfaati devleti muhafazatan haiz ve hâmil oldukları rütbe ve nişanların refiyle bir daha hizmeti devletde istihdam olunmamak üzere silki memuriyetden tardlariyle ceza kanunnamei hümayununun 55 inci ve 58 inci maddeleri zeyillerinin bazı fıkratının temas etdiği vechile bilâmüddetin mahbusen kal'abend edilmek üzere heman Fizan veya Taife nefyü iclâ edilmeleri ve sicilli ahval kayidlerine dahi bu suretle şerh ve kaydolunması tezekkür edilmiş ise de olbabda ve katıbei ahvalde emrü ferman hazreti veliyyülemr efendimizindir. 16 Receb 1317 8 Teşrinisani 1315"[1] Yıldız evrakında tesadüf etmedim.

Sadrıazam	Adliye Nazırı	Şûrayı Devlet Reisi	TophaneMüşiri
Rifat	Abdurrahman	Said	Zeki

Sokak başlarına yapışdırılmak üzere —makamı saltanatdan istifayı mutazammın Sultan Abdülhâmid namına— Said [Bey] in birtakım varakalar yazdığı ve sarayda isticvab olundukda Kasideci Zâde tarafından yazdırıldığını ve kendi kâtib olduğundan istenilen her şeyi para mukabilinde yazacağını söylediği o vakit işidilmişdi. Bilâhare Yıldız evrakı arasında kendi yazısile acibülmeâl müsveddeler görüldü. Vaktile işidilen varakaların, bunlar olduğu şübhesizdir.

Meşrutiyetin ilânını müteakiben İstanbul'a geldi. 1908 [14 Kânunievvel 1324] de "10000" kuruş maaşla Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesi riyasetine tâyin olundu. Bir müddet sonra —muvakkat bütce mucibince— maaşı "7500" kuruşa indirildi. Umumî tensikatda riyasetde ibka kılındı. Yaş kanununa ittibaan 1914 [3 Şubat 1329] da tekaüd edildi.

1921 [5 Receb 1339 · 15 Mart 1337] de vefat etdi. Süleymaniye camii haziresinde babasının yanına defnolundu.

***

Said [Bey], "Resimli Kitab" a[2] "İlk Gördüğüm Kitab" unvanile yazdığı makalede diyor ki :

ه ی دولت ا کر مسجد آذینه بسازد یا طاق فرود آید ویا قبله کج آید

Medlûlü üzere bedbahtî, küçük yaşımdanberi hakkımda daii envai sahtî olduğu gibi nihayet istibdadın son sademelerine hedef eylediğinden Yemende dokuz sene kal'abendi zulmu bidad ve ilânı meşrutiyetle âzad olduğum herkesce malûmdur. Pençei kahrı istibdadda çekdiğim azab ve ıztırab bihaddü hisab olub ancak tesiri manevice dokuz sene hiçbir kitab okumaklığıma ruhsat verilmemesi, azabların en şedidi addolunsa becadır..."

[1] Menfanın Yemen'e tahvil edilmiş olmasına göre irade, ayrıca tebliğ olunmuşdur. Fakat ona Yıldız evrakında tesadüf etmedim.

[2] Numero 23.

Merhum, emsalimin fevkinde hürmetini gördüğüm ve emsalinin fevkinde hürmet gösterdiğim bir zatıkemalât simat olduğu içün kemâli teessür ve teessüf ile söylerim ki hakkında "envaı sahtî" yi davet eden kendidir.

"Nikü bedi sanma ki benden gelir Her ne gelirse sana senden gelir"

beyti, ona hitaben irad olunmak her suretle muvafıl dır.

Nefyine sebeb olan yazılar ve padişaha "ahvali devlet hakkında alenî jurnalcılık" serlâvhasile takdim etdiği varakalar ve sair arizalar ile manzumeler, makaleler, muhayyel mazbatalar, nefsine zorla belâ davet etdiğini gösteriyor.

"Ben istediğimi söyleyim ve yapayım. Lâkin bana istemediğim bir şey söylenmesün ve yapılmasun" fikrinde bulunmak, her halde doğru bir hareket değildir. Malûmdur ki istediğini söyliyen, istemediğini işidir. İstediğini yapana, istemediğini yaparlar.

Said [Bey] in padişaha ve halka karşı yazdığı yazıların ekseri doğrudur. Bilhassa "Alenî Jurnalcılık" unvanlı arizaların muhteveyatı, mahzı hakikatdir. Hakikati söylemek ise pek büyük meziyetdir. Fakat her vakit her hakikat söylenemiyor.

Bahusus arzı hakikat eden zatın, arzedilen zat indinde tezkiyesi bozuk olub da maruzatı vâkıa, samimiyetden müberra ve agraz ve menafii şahsiyeye müstenid addediliyorsa sui tesiri mucib ve envaı hatarı calib olur.

Bir gün beni, Şûrayı Devletde makamına davet etdi. Yanında âzadan — hafiyelikle mâruf — biri vardı. Ona hitaben hakkımda envaı medayihde bulundu. "Âsafı Halil unvan sadrı zişan hazretlerine[1] teşrifat memurları tarafından bugünlerde takdimi iktıza eden bir istirhamnamenin lâyihasıdır" namile yazdığı makalenin — ki zülfi yare dokunur niçe sekteli nükteyi hâvidir — hazırladığı nüshasını "yadigâr olmak üzere" kaydile bana ihda ve münderecatından yanındaki âdeme malûmat ita etdi. Ben de bu lâyihayı takliden vilâyat kapu kethüdaları tarafından bir mazbata yazacağımı söyledim. Kendine mahsus tavırlar ve handeler ile teşvikatda bulundu. Bu hâdiseden birkaç gün sonra Yemen'e nefyolundu. Musahabe esnasında yanımızda bulunan hafiyenin, hakkımda gammazlık etmesinden günlerce endişeye daldım.

***

Said [Bey], tab'an hezl ve mizaha mail ve cür'etde de faikulemasil olduğu gibi padişahın mizacını da pek iyi bildiğinden zarurete oğradıkca bir şey yazub padişahı vehme düşürerek bir mikdar âtiye koparmağı âdet edinmişdir.

Meselâ intihabı memurin komisyonu tarafından tanzim eylediği mazbatayı tab'a teşebbüs etmesi üzerine bundan vazgeçmesi ferman ve âtiye ihsan edilmişdir. Buna dair takdim etdiği arizada "... Mazbata lâyihasını Filibe'de tabetdirmek üzere Ebüzziya'ya müracaat etmiş idisem de muahharen şayan buyurulan inayeti se-

[1] O esnada makamı sadaretde Halil Rifat Paşa merhum bulunuyordu.

niye üzerine bu tasavvurdan külliyen sarfı nazar etdiğimi ve bendelerinden ruhsat almaksızın Ebüzziya'nın bir harf bile o mazbatadan basması mümkin olamıyacağını arzeylerim" demişdir[1].

Bir aralık Mütemayiz rütbesinden itibaren rütbeli olan devlet memurlarının tercemei hallerini ihtiva etmek üzere "Teracimi Ahvali Muasırin" namile bir eser tertibine mübaşeret ederek tercemei halleriyle resimlerinin ve —ileride temettuu ile beraber iade edilmek şartile— masarifi tab'iye olarak ikişer liranın gönderilmesi hakkında vilâyetdeki memurlara tamimen birer mektub göndermişdir. Memurların ekseri, istenilen tercemei hal ve resim ile iki lirayı yollamışlardır[2]. Bu teşebbüs, o vaktin tâbiriyle "vâsılı sem'i âli" olunca eserin müsveddatı celb ve "Buna mukabil ne istidası varsa arzı irade buyurulduğundan bervechi zir arzı müstedayat" etmişdir:

1 — "Mahsusen resimler içün Almanya'ya âdemler izamı gibi tekelliiflü masraflar ihtiyar olunduğundan ianatın[3] tazmini",

2 — "Hiçbir masraf kendine aid olmamak üzere açıkdan her cild içün ikişer yüz lira ita etmeğe müteaddid talibler zuhûr eylediğinden bu mahrumiyetine mukabil bir âtiyei mükemmelei veliülni'amı itası",

3 — "Böyle şeylerle ademi iştigal içün ceybi hümayundan ihsan buyurulmakda olan yirmi lira maaşın kırk liraya iblâğı".

Padişahın vehim ve vesvesesi, bu dürlü teşebbüsat ve müstedayata revac vermişdir. Para çarpmak içün herkes bir yol bulmuşdur.

Said [Bey], memleketin nâdiren yetiştirdiği erbabı kemaldendir. Bu sebeble emsâlinin fevkinde âtıfet görmesi, bütün kadirşinasanca mültezemdir. Bahusus niçe rezil ve cahil, müstevfa maaşlara ve ihsanlara nail olurken —irfanı memlekete hizmet eden— bir âlimin lûtfu inayet görmesi, müntesibini ilmi büsbütün mesrur ve müteşekkir edecek hallerdendir.

Fakat memurların, memuriyet, rütbe ve nişan tarihlerini ve maaşlarının mikdarını göstermekden ibaret olan resmî tercemei hallerine dair yazılacak bir kitabın

---

[1] Sultan Abdülhamid merhum, bu arizanın arkasına "Kayd ın Cümadevvel 1316" işaret etmişdir.

[2] O esnada taşrada bulunan babam Mehmed Emin Paşa merhume de yazması üzerine tercemei hal ile resmin, yahud —maksadı aslî olan— paranın verilmesini bana bildirdiğinden istediği şeyleri Said [Bey] e verdim. Pek eski arkadaşlarından olan babamın resmine bakarak fazailinden bahsetdi ve bu mühim işde benden yardım istiyeceğini söyledi. O sıralarda gazetelere yazı yazmakda olduğumdan bu esere dair "Tercemanı Hakikat" gazetesine sitayişkârane bir makale dercetdirdim. Ertesi gün beni davetle "Eserin tab'ı biraz teahhur edecek gibi görünüyor. Parayı iade edeyim, tab'a başlanınca verirsiniz" diverek verdiğim iki lirayı iade etdi. Benden başkasına, verdikleri parayı iade etdiği işidilmedi. Bu eseri, aradan yıllar geçdikden sonra Yıldız evrakı arasında gördüm, hatırinei evraka tevdi etdirdim. İçinde babamın da tercemei haliyle resmi mevcud idi.

[3] İanatdan maksad, memurlardan topladığı ikişer liradır

— ki daha mufassal ve mükemmeli Babıâli ve devair sicilli ahval idarelerinde mevcuddur — ne hükmü olabilir ki Padişah, buna ehemmiyet versün de neşretdirmemek için muharririn ne istediğini sorsun ve — hakkı sükût olarak — bahşayışde bulunsun.

Padişah, çiyden nem, simden sem kapan mütevehhimlerin şahı olmasaydı erbabı kalem — çocuğu ummacı ile korkutmak kabilinden olan — bu dürlü teşebbüsata kıyam edemezdi.

Said [Bey], bir aralık da "Mugayiri sadakat hiçbir halü hareketi meydana konulamıyacağı bedihî olduğu halde bütün bütün mehcurı ihsanü iltifat tutulmak nakabili tahammül bir hal olduğunu ve artık terki vatandan eslem bir tarik bulunamıyacağını evvelce arzetdiğinden ve o maruzu cevabsız kaldığından bu ademi cevabın mânası, vatandan mündefi olmak ise Mısır'a azımetine müsaade buyurulmasını" arzetmişdir.

Padişah, böyle sözlerden pirelenir. Bir vehmi mücessem olmayub da "istediği yere gitsün" deseydi bittabi bir yere gitmezdi. Farzı muhal olarak gitseydi, "Mısır'a pirince giderken evdeki bulgurdan olduk" meseli, muvafıkı hali olurdu.

*
**

Vaktile "Vakit" gazetesinin başmuharriri iken hükûmete ve eşhasa dair yazdığı nükte engiz ve mizah âmiz makaleler, mütecavizane fıkralar, her dürlü tehlükeyi göze aldırdığını, yahud hiçbir tehlüke tasavvur etmediğini gösterir.

Meselâ, "Vakit" in 29 Rebiulâhır 1300 tarihli nüshasına dercetdiği aşağıdaki fıkra, ne acib ve garib bir maddedir :

"Raviyanı ahbar ve nakilêni âsâr ve muhaddisanı rüzgâr şövle bir garibeyi bugünlerde destaviz mahafili kibar ve sıgar ediyorlar. Sahibi azamet ve itibar ve fakat küçük yaşındanberu tavazula şühret şair bir zatı pürvekar, geçenlerde bir cariye istifraş ve bu vechile hanesinde ihlâli ayşü maaş etmekle haremini kemali enduh ve kedere düçar ve zevcinin hemşiresine müracaatle tazallumı hal etmeğe rehini ıztırar ve hemşiresi dahi terahhumla biraderine icrayi nüshu pend ve biçare zevceyi mihnetden tahlis ile kâm peyvend etmek için biraderinin odasına girerken kendi oğlunu, biraderiyle germii bazarı dadüsitadde görmeğin zavallı hatun, cariyeyi, mariyeyi feramuş edüb bihuş düşmüşdür. Bunun üzerine bütün hane halkı vaveylâya başlayub hemşirezadesiyle irtikâbı ef'ali rezileye cür'et eden habisin yüzüne tükürmüşlerse de öyle ef'alde derecatı aliyatı maharete vâsıl ve eski üstadların halkai tedrisünde bulunub şakirdi kâmil olmuş bir zata öyle terzilât kârgeri tesir olmadığından « بين الاحباب تسقط الآداب » mantuku akribaye maaziyadetin şamil olduğunu işrab zeminlerinde şakşakazenliklerle def'i hengâmei rezalet etmiştir. Bu zat, kim olduğunu ve bu işin içindeki müstamelin ahvail sairei mahsusasını ve tanzimat dairesine halel getirecek ahvalü ef'alden çekinmiyen bir zatın nizamat ve muamelâtı memlekete ne kadar vukuf ve riayeti olmak lâzım geleceği yolunda mülâhazatı mütecessisini hakayıku kafaya zevatı tahkikatı intimadan bekler ve şimdilik bu kadarcık malûmat irasiyle iktifa ve karilerin afivlerini reca ederiz."[1]

[1] Bu fıkranın kendi hakkında yazıldığına kanaat eden zat, padişaha takdim etdiği şikâyetnamede "İzahı, lisanı edebe sığmıyacak öyle bir bühtanı azimi tertib ve neşredenler, atebei ulyaya nisbet ve ubudiyetini çekemiyen garazkârlar olub maahaza şu ane kadar hayatı müstearından aziz tutduğu ırz ve namusunun şu suretle pamalı erbabı ağraz olması aklı şuurunu mahvü ifna ederek bu hal ile bir

Bilfarz böyle bir hareketi şenia vukubulmuş olsa bile —cilvegâhı edeb olmak lâzım gelen— gazeteye derci, pek müstehcen bir cüretdir.

***

1295 Şabanının 17 nci Cuma günü [1879] Said [Bey], Sirkeci iskelesinden Vakit matbaasına doğru gelirken Ahmed Midhat [Efendi], karşısına çıkarak selâm verdikden sonra "Dur, birader" diyerek "Tercemanı Hakikat" ile neşrolunan iki şarkıya "Vakit" de iki nazire yapılarak altına kendi isminin konmasının sebebini sormasile "Namus mu, adam sen de, ben şaka etdim" demişdir. [Nazirelerde Midhat [Efendi] nin sarhoşluk ve fuhşiyat ile melûf olduğu gösterilmişdir.] Bunun üzerine Midhat, Said'e bir tokat urmuşdur ki şiddetinden yüzüstü kapanacak hale gelmişdir. Müteakiben beline iki baston indirmişdir. Halk yetişerek Midhat'ı tutmuş ve Said, zabtiye aramağa gitmişse de Cuma olduğundan zabtiyeye vermekde faide olmadığını düşünerek darb aleyhinde ikamei dâva etmişdir. Mahkemei cezada muhakemeleri icra olunarak hüküm verilmek üzere iken pek çok ahibba tavassut ederek barışdırmışlardır.

Ferağnamede Said [Bey], ahibba tavassut ederek Midhat [Efendi] tarafından tarziye verilmek üzere dâvadan fariğ olmasını reca etdiklerini ve Midhat ise tarziye vermiyeceğini, fakat uluvvi cenab ibraziyle dâvadan fariğ olmak kendine cesban olacağını ifade eylediğinden kendi de onun cesban gördüğü uluvvi cenabı ibraz ile dâvadan ferağat etdiğini söylemişdir.

***

Said [Bey], zarif, nüktedan, mazmun perdaz, seriülintikal, hezlü mizaha âşüftedil, bir merdi danişmend idi. Zarif sözlerden, ince nüktelerden neşveyab olurdu. Nasirliği şairliğine galib ve manzum âsarı maduddur. En ciddî nazımlarında, hattâ Şûrayı Devlet Bidayet Mahkemesinde icra etdiği muhakemelerde sırası gelince hezlü mizahdan men'i nefs edememişdir.

Aramızda yaşca ve mertebece pek çok fark olduğu halde hakkımda ibrazı hürmet ve meveddet ederdi. Kalemen ve lisanen mülâtefe ederdik. Menfadan geldikden sonra bir gün Babıâli yokuşundaki kitabcı dükkânlarının birinin önünde durmuş, camekândaki kitablara bakıyordu. "Kitab çok emma ehli kitab yok" dedim. Arkasına dönüb de beni görünce ızharı beşaşet etdi. Pek hoşuna giden o sözü nakarat gibi tekrar eyledi.

---

işe yaramak ve daha doğrusu yaşamak kabil olamıyacağından bilcümle azayı ailesinin celbiyle isticzab ve tahkik olunarak hâşâ sünnme hâşâ isnad olunan fiili kabiha dair emarei cüziye olsun bulunursa idama kadar kâffei mücazatı kanuniyeyi kabule hazır olduğu ve aksi takdirde bunu ilân eden ve yazdıran haklarında kanunun tayin etdiği mücazatın icrasiyle namuşunun iadesi içün tahti muhakemeye alınmalarını" istida etmişdir.

Bir gün Babıâli'de tesadüf etdim. Beni görmediğini gördüğüm halde lâtifeye vesile olmak içün — onun üslûbunu takliden — bir serzenişnâme yazdım. Meşrebine muhalif olarak lâtifeyi ciddî telâkki ederek derhal aşağıdaki cevabnameyi gönderdi :

"Tacı seri mefharetim efendim,

İnfialnâmei valâlarını okurken gözlerime inanmıyacağım geldi. Huda alîm ve dânadır hakipayi âlilerini görmedim. Daima mazharı teveccühatı âliyeleri olmakla müftehir bir bendelerine durub dururken mevhum bir sebebi iğbirar bulmak ve bir yarı kadimine alenen iğbirar göstermek cinnetini nasıl reva gördükleri havsalai idraki kemteraneme sığmıyor. Her ne ise ve her halde afvi samilerine dehalet ederim."

Şubat 1324 Bendei kadimleri

Said

⁂

ESERLERİ

"Fazaili Ahlâkiye", "Garaibi Âdatı Akvam", "Galatatı Terceme", "Sefirler ve Şehbenderler", "Darülkütüb — Mütenevvi makalât ve fıkaratı hâvidir", "Mehakim", "Teşebbüsatı Cürmiye", "Hukuku Düvel", "Vazaifi Adliyei Etıbba", "Teşhiri İzmihlâl — İntihabı memurin komisyonunun mazbatasıdır", "Usuli Mes'uliyeti Vükelâ", "Usuli Maişeti İnsan", "Münazara — Ahmed Midhat'la müşterekdir", "Hukuku Siyasiyei Osmaniye".

Maarif Nezareti namına tertibine mübaşeret eylediği "Fransızca'dan Türkceye Kamus" un 22 formasını neşredebilmişdir.

⁂

"Servetifünun[1]" idaresinin sualine Said [Bey] in verdiği cevabdan :

"... Cehil düşmeni ve maarif âşıkı olan ve mülkümüzde maarifi cedidenin vazıı esası bulunan pederim Kemal Paşa merhum, pek küçük yasımda tahsilime sayeylediğine mebni arabiyatda oldukca mükemmel ders gördüğüm gibi Hoca Mecid Efendi[2] merhumdan makamatı haririnin hayli mikdarını okudum. Çalışkanlığımdan pek hoşnud olan pederim, farisiyi bizzat tedris eyleyüb binnisbe kalil bir zeman içinde Şevket'in kasaidi meşhuresini okumağa ve bilâtaabin istihracı maaniye muktedir olduğumu gören pederim, gezdiğim yerlerde dahi eğlence makamında yine arabî ve farisî kitablar okumaklığımı arzu ederek arabiden "Binbir gece" ve farisiden « دمنه وكليله » hikâyelerini verdi. Beşer onar sahife koparub bir gün birini, ertesi gün diğerini cebime vaz ile gezdiğim yerlerde tatlı tatlı okur idim. Hahişi mütalea o zemandan başlayub "okumaksızın geçirilen vaktı izaa olunmuş vakıtdır" mütaleasına ibtinaen sinni piride bile hiçbir yerde, hiçbir mesirede, hiçbir eğlence mahallinde dahi kitabsız eğlenemem. Ders almak suretinde olan tahsilimi ikmaletmekliğimle beraber hüsni tesadüf olarak pederim

[1] 18 Teşrinievvel 1335.

[2] Efadılı ulemadandır. 1880 [22 Muharrem 1297] de vefat etdi.

Berlin sefiri nasbolunduğu ve maarifi şarkiyede biraz daha ilerlemekliğim için muvakkaten beni İstanbul'da bırakmışsa da anın azimetinden bir sene sonra validem vefat eylediği cihetle beni Berlin'e aldırmış ve derhal mektebe vermişdir. Zaten bir mikdar fransızca öğrenmeğe başlamış olmakla beraber • vakıt fransızcam zaif idise de Almanya mekteblerinde fransızcaya pek ziyade ehemmiyet verilmekde olmakla Fransız meşahîrinin en meşhur eserlerini biletraf okutdular. § Jurnalizm âlemine Kemalin maiyetinde olarak "Tasviri efkâr" gazetesile girüb ve muahharan "İstanbul" « حقائق الوقايع » "Vakıt" "Tarik" gazetelerine başmuharrirlik eylediğim gibi "Şark" unvanile Beyoğlunda bir gazete neşretdim. § Şiirü lisanda mesleğim, hürriyetperverlik ve rastgûluk olub rastgûluk cihetı pek çok düşmen peyda etmekliğime sebeb olmasiyle söylediğim bir gazelde

"Rastgûlukda inad eyliyen ehli kalemin Değme âsarı pesendidei yâran olmaz"

diye feryad etmişdim. Suveri gûnagûn ile devri istibdadın hakkında reva gördüğü mezalimi ve akibet oğradığım dokuz sene kal'abendlik hêlâsı dahi yine o rastgûluğun netayicinden olub menfada yaptığım ve muahharan Sabah gazetesile neşreylediğim hasbihal tarzındaki manzumede "Zabtolunmaz..."[1] demiş olmaklığım, pek çok kimsenin hoşuna gitmiş olduğundan ahibbadan iltifatnameler aldım."Tarik" gazetesinde iken pek çok mübahasat meydanlarına girüb lehülhamd her mebhasda galebeye nailiyetim dahi niçe erbabı kalemin husumetlerini dai olduğuna binaen yine o hasbihalde "Cümle ihvanı kitabet..." beytiyle o cihetı göstermişdim. Zulmü istibdad, ben menfada iken kitablarımı müsadere edüb hem pederimden kalan kitablar ve hem çocukluğumdanberi yegâne sermaye olarak topladığım eserler, bir rivayete göre Çemberlitaş hamamının külhanında ihrak olunmuş ve diğer bir rivayete göre Beşiktaşdan çuvallarla denize ilka edilmişdir. Ulûmı hukukiye ile seneleree tevaggulümün semeresi olarak iki sene sayü ikdam ile lisanımızı nakleylediğim "Hukuku cezaiye" dahi o miyanda adem âbade gitmişdir. Gazetelerde namı müstear kullanmadığım gibi imza vaz'ına dahi hacet görmeyüb başmuharrirlik sıfatile ve âlemin malûmu olan selikai kitabetimle neşriyatda bulunur idim. Fıkaratı lâtifeden olarak bir gün Midhat Efendi ve Muallim Naci ile bir mahalde üçümüz musahabet ederken Naci "Ben Said Beyin kitabetini zirinde imza vazolunmuş gibi tanırım" dedikde Midhat Efendi "Hata ediyorsun, imza taklid olunur emma o kitabet taklid olunmaz" diye mukabele eylemişdir. Kuvvei istidadiyenin en feveranlı zemanlarında bile "Teşhiri izmihlâl" i namını ketmeksizin meydana vazetdim".

*
**

Vefatı esnasında "İkdam" gazetesine[2] yazılan fıkradan :

Kemal Paşa Zade Said Bey, kudemayi meşahîri muharririmizden idi. Memleketimizin hayatı irfanı edebinde bir gazete muharriri sıfatiyle pek çok mesaisi ve faaliyeti sebketmiş ve namı şühret kazanmış bir münşi ve muharrir idi. Yazdığı âsarda usuli inşa ve edebe fevkalâde itina ettiğinden gazete sütunlarında görülen makalâtı dahi üslûb noktai nazarından bir hususiyeti, bir ihtimamı haiz idi. Eski "Tarik" ve eski "Vakit" gazetelerinin baş sütunlarında "İcmali ahval" unvanı umumisi altında yazmış olduğu baş makalelerde üslûba ne derece itina etmiş olduğu tamamen görülür. Merhumun üslûbu biraz çetin ve müselsel ibaret ve uzun cümleler ile biraz ziyade bezenmiş olmakla beraber yine tasîde ve metin bir üslûb idi. Edebiyat ve lisan bahislerine dahi pek ziyade alâkadarlık gösterüb bu vadide dahi kalem oynatmış ve bu mesaile aid mebahis hakkında birçok münakaşatda bulunmuşdur. Fransızca terceme bahsinde pek ziyade itinakâr olub fransızca kelimeleri ve tabiratın lisanımızda mukabillerini bulmağa pek ziyade dikkat eder idi. "Galatatı terceme" namiyle yazmış olduğu eserde bu husus için ne derece itina ve gayret eylediği tamamen meşhud olur."

---

[1] Manzume, aşağıda mündericdir.

[2] 7 Receb 1339.

Ali Kemal, "Sabah" gazetesine[1] yazdığı makalede diyor ki :

"Said Bey, bu milletin siyasiyatında değilse de edebiyatında, hayatı fikriyesinde büyük bir mevki ihraz etmiş müstesna bir sima idi. Müteaddid lisanlara aşina idi. Matbuatımızda uzun müddet hizmet eylemişdi. Bizde gazeteciliğin, muharrirliğin bir piri sayılırdı. Devri Hamidide heman her mübahasai edebiyemize şetaretle ve muvaffakiyetle karışmışdı. Hasmını ilzamdan ziyade iğdab eylemekde yekta idi. Münakaşalarına ufak tefek, lâkin müessi hecviyeler karışdırırdı. Beliğ bir nasir değildi, lâkin hezlgû bir şair idi. Aynı devirde "Tercemanı hakikat" in başmuharrirliğini ifa eden Ahmed Midhat Efendiye fürsat düştükçe dokunmakdan mahzuz olurdu. Böyle bir münakaşada efendi merhum için

Canı isterse tercemanlık ider — Öyle olmazsa bedzebanlık ider
Gâh yahşi, gehi yamanlık idet — Meslekü ittıradı hak getire

demişti. Doğruyu söylemek lâzım ise neşriyatında olduğu gibi mübahasalarında dahi Said Bey, Midhat Efendiden geri idi. Ekseriya hecvü tezyif ile hasmına galebe çalmak yolunu tutardı. Bir kerre de galiba yine "Vakit" de Hâmid Beyin Terceman'da neşreyledği "Gece Yarısı" unvanlı şiirindeki:

Nezdi Baride ey seki esvak — Belki benden daha muallâsın

gibi fikirleri şiddetle muaheze etmişdi. "Jaket" "paket" inden, tek gözlüğünden, hasılı alafrangalığından dolayı

Şapkasın açdım izinsiz kâhkülün koklatmadı
Zalim[2] ibrazı "rezon" la resmi pardon istiyor

gibi selmihatla tahkirlere bile kalkışmışdı. Lâkin hatimede "Eşber" müellifinden

Mir Said bahsde naehl imiş meğer — İbni Kemal sandık Ebucehl imiş meğer

diye edibane bir cevab aldı, mülzem oldu. § Şiirle i mahdud bir dereceyi aşmazdı. Ekseriyetle kıt'alardan, beyitlerden ibaret idi. Nadiren hezlden, hecivden be i idi. Kör bir dilenci lisanından söylediği şu sözler gibi:

Sadakayle beni dilşad eden ehli hayr — Vakıâ ben göremezsem de Huda görmez mi.

§ Üsküdar'lı Salim Bey merhume söylediği bir nazireyi tanziri daha ciddî idi :

Durma ahmak gibi dolabını tedvire çalış — Sıdk ile iş göremezsen rehi tezvire çalış.

Düşmenleri ve hattâ dostları, merhuma "lâstik" lâkabını verdikleri için bu sözleri intıkı hak, tarifi nefs, itirafı hakikat kabilinden saya lardı. Said Bey de bu sui zanna kızmaz gibi görünürdü. § Lisanımızı Türkleştirmek, sadeleştirmek fikrinde idi.

Hattâ Ruso'dan terceme eylediği "Fazaili ahlâkiye" ye yazdığı mukaddimede:

Arabca istiyen urbana gitsün — Acemce istiyen Irana gitsün
Ki biz Türküz bize türkî gerekdir — Bunu fehmetmiyen cahil demektir

demişti. Maamafih yazılarında seci ve kafiyeye, sanayii lâfziyeye o derece ibtilâ gösterirdi ki ekseriya "pür tumturaklı hoş eda" alem yürütürdü. Bilhassa tercemelerinde bu muğlâk vadiye dökülürdü. Mekteb-i Mülkiye'de kitabeti resmiye muallimi idi. Talebesine "olduğundan, bulunduğundan, idügüne" gibi battal vasıtalardan maada bir marifet öğretmezdi. Bahusus pek ziyade iltizamı sükût eylerdi. Mevzuunu fevkalhad tahdid eylediği tedrisatına aid mahdud sözlerle iktifa eylerdi. Diğer hocalar gibi ilmî, edebî

[1] 8 Receb 1339.

[2] Aslında "kâfir" dir. Beyt, Said'in değildir.

izahata, mütaleata kalkışmazdı. Maamafih neşriyatına bakılırsa gerek edebiyatımızda gerek bilhassa Fransa edebiyatında büyük bir vukufa malik idi. Efkârı siyasiye itibariyle de müterakki idi. Daima mizahı, ciddiyata karıştırırdı. Devri Hamid Hanide Ebuzziya merhumla birlikde menkûb oldular ve nefyedildiler, emma bu nekbet de ciddî bir saikaya mebni değildi. Hakanı mağfur, meslek ve ıttıradları olmıyan bu zatların dolablarından usanmıştı. Ancak Ebuzziyayı Konyaya müteffehen göndermekle iktifa etdiği halde her nedense[1] biçare Said Beyi Yemen ellerine kadar sürmüşdü. Meşrutiet ilân edildiği vakit menfasından avdet edebildi. Etdikden sonra gerek "Galatatı tercome" nin mabadine devam ederek, gerek "Yeni Gazete" ye bazı makaleler yazarak hayatı matbuata iştirak etmek istedi. Emma zaman çok değişmiş olduğu için tıbkı Midhat Efendi merhum gibi muvaffak olamadı, sıusdu ve çekildi. Ahmed Midhat Efendi gibi Said Bey de cidden hürriyeti fikriye ashasından değ idi, Ebuzziya da öyle idi. Bu rical, hangi tarafı kavi görürlerse o tarafa boyun eğerlerdi. Bu itiyad, bu ahlâk iledir ki Abdülhamid Hanı tarikı istibdadda istihlâf eden Cemiyeti Mukaddeseye[2] asla muarız olmadılar. Bilâkis .... uzakdan uzun müddet hürmetler beslediğimiz, fazlükemallerinden her halde müstefid olduğumuz bu üç zatı da yakından tanıyınca mebhut olduk. Çünki seciye ve irfan itibariyle pek zayıf bulduk. Meselâ Ahmed Midhat Efendi ki bu millete kalemen en büyük hizmetde bulunduğu için göğsünü gere gere yeni devre fazlını isbat etdirebilirdi. O tezellüle hiç mecbur değildi. Gerek Said Bey ve gerek Ebuzziya da bir dereceye kadar böyle yapabilirlerdi. Maamafih ahlâfını bu fuzalâyı eslâfa borçları büyükdür".

Ahmed Râsim, "Vakit" gazetesine[3] yazdığı makalede diyor ki :

"....Bendeki zannı galib odur ki bizde siyasî başmuharrirlik, kalemi lâyık olduğu kuvvet ve durendişi ile ibtida Said Bey merhumun parmaklarında görünmüşdür. Bahusus siyasî diplomatik ıstılahat ve kelimatın vaz'u isbatında, gazetelerimizde bir lisanı siyasî teşkilinde hizmeti azimesi vardır."

Yine o, "Muharrir buya" namındaki eserinde diyor ki :

"....Eski "Vakit" ve "Tarik" gazetelerinin bir hayli zeman başmuharrirliğinde bulunmuş ve makalâtı siyasiye ve ilmiyesi, bizde heman ilk defa olarak Hukuk Düvele dair âsarı ciddiyesi, Galatasaray Lisesi ile Mektebi Hukukdaki tedrisatı fazılânesi, lisan hakkında tetkikatı âlimanesi, fransızcadaki vukufı küllîsi ile bir şühreti fevkalâde kazanmış idi. Yaz, kış ayağına lâstik giymek mutadı olduğu için "Lâstik Said Bey" diye ayrıca bir lâkabı da var idi".

*
**

Said [Bey] in "Ahvali devlet hakkında alenî jurnalcılık - ikinci jurnal" serlevhasiyle Sultan Abdülhâmid merhuma takdim etdiği ariza[4] :

---

1 Neden Yemen ellerine sürüldüğü yukarda söylenmişdi.

2 İttihad ve Terakki Cemiyeti.

3 9 receb 1939.

4 Bunumla diğer arizayı 1346 Remazanında mukaddema Harbiye dairesi, şimdi Üniversite olan binanın önünde çamur içinde buldum. Meşrutiyetin evalinde Yıldız evrakı o dairenin kapısındaki köşklerden birine naklolunmuşdu. Harbiye Nazırı Enver [Paşa] bilâhare jurnalları ve resmi evrakı yakdırmışdı. Yanık kâğıdları rüzgâr, evimin bahçesine kadar getirmişdi. Arizalar nasılsa bir köşede kalmış ve yıllar geçdikten sonra sair evrak ile sokağa atılmış.

"Padişahım,

Devleti aliyelerinin oğradığı beliyata sebebi aslî, naehil memurlar istihdamı maddesi olub hidematı mühimmei devletin eydii naehlânda bulunması, tedabiri musibei hümayunlarını semeresiz bırakacağı acaba nekadar adî, niçün teemmül buyurulmuyor? Zâtı mealisematı şehriyarilerine nekadar adî âdem var ise anları tavsiye eyliyorlar. Reviyeti seniyeleri, her şeyi hüsni temyize kâfi ve vafi iken en mühim hizmetlerde vukuf, dirayet, halâşınâlık gibi hasaisden bilkülliye âri âdemler bulunmasına esdikayı şahaneleri dilhun ve mütehayyirdirler. Zira bilfarz Bulgaristan işlerine dair ittihaz buyurulan tedabiri herkes takdir ederken o tedabirin mukaddimatı icraatı ..... Paşa gibi lisan bilmez, politikadan anlamaz bir.... ne mi ihale buyrulmalıydı? Jurnallarda ve sair vesaiti neşriyede maarifce terakkiye şiddeti ihtiyacımızdan her gün bahisler ediliir iken maarif nezareti..... Paşa gibi okuyub yazması yok denilmeğe lâyık bir ..... mi ihale buyrulmalıydı? Serapa müşkilât içinde bulunan umuri maliyemiz, hüsni ıslâh etmek değil, yeniden tertib eylemek derecesinde tedbirlere müftekir iken Maliye Nezareti ..... Paşa gibi tablakârlıkdan bozma, dürüst lâkırdı söylemekden âciz bir bi ..... ne mi ihale buyrulmalıydı? Şu tadad etdiğim âdemleri sairlerine takdimen beyan eylemekliğim, bunlardaki ehliyetsizliğin pek gözlere çarpacak halde olmasından ve hakkı şahanelerinde büyük küçük herkesin itirazatı gûna gûnunu davet eylemesinden nâşi bilhassa isticlâbı nazarı dikkati hümayunları maksadı sadakat küsteranesine müstenid olub inşallah bundan sonraki jurnallarda sırsile vükelânın ve sair devlet memurlarının ahvalinden bahsetmekliğim mukarrerdir. Sadrıâzam, asdikayi kudemiy bendegândan ve vaktile hakikaten umuri mülkiyece hizmet etmiş zevatdan ise de bugünkü günde devletimizi muhtac olduğu ciddî ve mühim tedbirlerin ittihazına şeyhuhati ve ademi kifayeti sebeblerile muvaffak olamayacağını herkesden evvel kendisi tasdik eder zannındayım. Ferman Efendimizindir."

6 Nisan 1312 Bendeleri Said

***

Tertib etdiğim "Hututı Meşahîr" mecmuasına yazdığı manzume :

Bir eser yazmağı mecmuanıza ister idim
Bulmuş olsaydım eğer tab'a muvafıkca zemin
Edebiyatü maarifdeki hali hazır
Ben gibi siz gibi âdemleri etmez mi hazin
Bulamam böyle demi serdii ye'sü gamde
Size takdime seza goncei hubii rengin
Verakı mihrü vefayı kim okur kim dinler
Diye şekva idiyorlar idi eslâfı güzin

Görseler şimdi bu ahvali ne dirlerdi aceb
Ne verak var, ne vefa var, ne esası temkin
Itizarından ibaret size maruzı Said
Afvile hüsni kabul eyleyin ey İbni Emin

22 Teşrinisâni 1313 Âcezi ibad
Şûrayı Devlet Bidayet Mahkemesi Reisi
Said

*
**

San'a kal'asında mahbusiyetinin sonlarında söylediği manzume :

Eski bir nazmı[1] tehatturle düşüb ikdame ben
Eyledim tanzirini bir nev zemini name ben
Zabtolunmaz at gibi urdun beni yerden yere
Nesrü nazmından neler çekdim senin ey hame ben
Cümle ihvanı kitabet hasmı can olmuş bana
Hep salâhan olduğumdan sahnei aklame ben
Öyle nahs âludı eyyamım ki aybolmaz bana
Enhası eyyam dirsem en büyük bayrame ben
Değmez âdanın bana artık silâhı fitnesi
Şehri San'ada çekildim girdim istihkâme ben
Hazırım âmadeyim gelsün heman peyki ecel
Bakmam öyle az çok isticarü istikdame ben
Fen, tedenni eylemiş yapmaz güzel bir resmimi
Gerçi çok ısrarü ilhah eyledim ressame ben
Her ne hizmetde bulundisem felek yâr olmadı
Doğmuşum devletce naşayeste istihdame ben
Hayli yıl hâkimlik etdim adl ile insaf ile
Benzemezdim emre tâbi dalkavuk hükkâme ben
Çok bulundum san'atı neşriyede âczim ile
Haylice hizmetler etdim ümmeti islâme ben
Sıtü namım serteser oldu cihane münteşir
Etmemişken rağbet asla iştiharı name ben
Hep emellerden imiş dehrin gumumu mihneti
Duş olunca anladım dünyayı ye'si tame ben
Tâ küçüklükden beri etdi beni zarü zebun

[1] Nevres ile veliyyi nimeti Ali Rıza [Paşa] dan hangisine aid olduğuna dair bin söz söylenen, hakikatde o kadar söze tahammülü olmıyan güzel meşhurdur ki matlaı şudur:

"Devri lâlinde baş eğmem bâdei gülfame ben Sayei pîri muganda minnet etmem came ben"

İtimad etmem kıyamet kopsa bahtı dame ben
Oldu berbadı zaruret saiki semti belâ
Yoksa uymazdım cihande değme bir ibrame ben
Hırka puşı keyfi vali vü muşir oldum yazık
Belki yüzlerce fakire geydirirken came ben
Nesrü nazmımda belâgatdir hakikat badezin
Artık olmam mültefit tecnis ile ihame ben
Yok nesakdır çünki bence ruzu şeb, subhü mesa
Dikkat etmez oldum artık gerdişi eyyame ben
Gafleti sui karin ile şaşırdım kaldım âh
Yoksa düşmezdim kolaylıkla şu müz'ic dame ben
Kimseye etmem temelluk, kimseye çakmam hulûs
Büt perest olmam perestiş eylemem esname ben
Hasreti dilsuzı evlâd eyleyor nalân beni
Kendi nefsimce alışdım mihnetü âlame ben
Daima eylerken istihmamü tathiri beden
Tam dokuz yıl geçdi kat'a gitmedim hammame ben
Ger mukadderse halâsım hak eder ihsan deyüb
Bir gün olsun sapmadım vadii istirhame ben
İstedim tahrirü tadad eylemek âlâmımı
Bulmadım haddü nihayet cedveli erkame ben
Şiddeti tazyikden yıllarca imkân bulmadım
Halini evlâdımın tahkikü isti'lâme ben
Oğramaz hiç kimse hattâ semtime tahzirden
Kande kaldı fürce bulmak halimi ifhame ben
Mahrec olsun mahbese ister hayat ister memat
Tabiî havfü hiras olmam düşüb evhame ben
Bir kitabü bir verak vermezler insaf eyleyüb
Subhumı fikrimle isal eyler oldum şame ben
Devletü millet utansun böyle istibdadden
Eyledikce bunda gayret ömrümi itmame ben
Derdimi andıkca efzun olmada hissi azab
Ol sebebden şimdi mecbur oldum isti'came ben
Şühret âfet olduğun bilsün cihan artık Said
Bir misâli ibret oldum işte hasü âme ben

*
**

Durma ahmak gibi dolabını tedvire çalış
Sıdk ile iş göremezsen rehi tezvire çalış
Kesreti mal ile fahrü şeref olmaz hâsıl

İlmini, fazlını, irfanını teksire çalış
Nuri iman lemean eyler iken sinemde
Sen işin yok ise zahid beni tekfire çalış
Ortalık ehli tasannu'la lebaleb doldu
Ey kalem anların ahvalini teşhire çalış
Ola matrudı derin ehli nifaku gıybet
Nakılı meclis olan müfsidi tekdire çalış
Tarzı İran ile Urbanı bırak eslafe
Türk isen Türk'e yarar şivede tahrire çalış
Mesleki Salime[1] salik olarak sen de Said
Peyrev ol Avni[2] Beyin şiirini tenzire çalış

---

[1] Üsküdarlı Salim [Bey].

[2] Yenişehir Fenarlı Hüseyin Hâşim'in, Hâşim'in namı müstearı. Tercemei hâli 557 nci sahifede.

SAİD

Mehmed Said [Efendi], İzmir Müftisi Hacı Ahmed Şevki [Efendi] nin oğludur. 1825 [1268 H.] de İzmir'de doğdu.

İbtidaî ve Rüşdî mekteblerinde okudukdan sonra ulûmı diniyenin mebadisini babasile İzmir ulemasından Abdullah [Efendi] den taallüm etdi. Muahharen İstanbul'a gelerek Hoca Şevket ve Hafız Şakir [Efendi] lerden tahsilini ikmal eyledi. Müteakiben İzmir'e avdetle resmî vilâyet gazetesine müdir ve baş muharrir oldu. Daha sonra Darülmuallimin müdirliğine ve İzmir İdadîsi ve Debistanı İraniyan Arabî ve Farisî muallimliğine tâyin olundu.

Babasının 1886 [1303 H.] da vefatı üzerine İzmir müftiliğine intihab edildi. Yirmi iki sene o hizmetde bulundu. İzmir'de birçok zate icazeti ilmiye verdi. Bazı zevate de «ادب الدين والدنيا», "Makamatı Hariri", "Molla Cami Divanı" okutdu. İstanbul pâyesini ve üçüncü rütbe Osmanî ve Mecidî nişanlarını ihraz eyledi.

Meşrutiyetin ilânında ehalinin ısrarı üzerine İzmir meb'usu oldu. Bir sene sonra istifa etmesi üzerine müftiliğe oğlu Rahmetullah [Efendi] getirildi.

1922 [3 Muharrem 1340] de İzmir'de vefat etdi.

Gazetelerde dinî, ilmî, edebî makaleleri vardır. Bunlardan ekserinin Arabî ve ecnebi cerideler tarafından terceme edildiği "Âhenk" gazetesinde[1] muharrerdir. 1296 da Ziya [Paşa] nın terkibi bendine söylediği nazire basılmışdır.

"Âhenk" den nakledilen âtideki münacatından başka manzum ve mensur eserini görmedim. Yine o gazeteye dercolunan :

"Ne nesri hikmet âralar, ne nazmı nükte pîralar
Çıkardım meşheri dehre dili hikmet nisarımdan"

fahriyesine ve "Gayri matbu birçok eş'ar ve makalâtı mevcuddur" denilmesine göre merhumun "dili hikmet nisarından meşheri dehre niçe nesri hikmet âra ve nazmı

nükte pîra" çıkarmış olduğu anlaşılıyor. Çıkardığı "nazmı nüktepîralar" aşağıdaki sözler kabilinden ise diyecek yok.

***

"Terkibi bend" inden :

Çeşmim keder âmizi âmâ eyleme yareb
Mahrumı temaşayi lika eyleme yareb
Kıl gönlümü bir nüshai esrarı hakayık
Mecmuai tasviri heva eyleme yareb
Sabit kadem et dairei sıdku vefada
Mağlûbı hava, ucbü riya eyleme yareb
Göster neredir bana haremgâhı savabı
Gümkeştei vadii hata eyleme yareb
Sermesti menahiyim eman mazharı afvet
Rüsvaşüdei ruzı ceza eyleme yareb
Müstağrıkı deryayı safa et dili zarı
Lagzidei girdabı belâ eyleme yareb
Pâk eyle haremhanei kalbini Said'in
Alûdei çirkâbı riya eyleme yareb
Üftadenim ahvalime Rabbim nigeran ol
Hemvare bu gümrahına tevfik resan ol

SAİD

Mehmed Said [Efendi], Malatya ulemasından Hacı Hüseyin [Efendi] nin oğludur. 1873 [1290 H.] de Malatya'da doğdu.

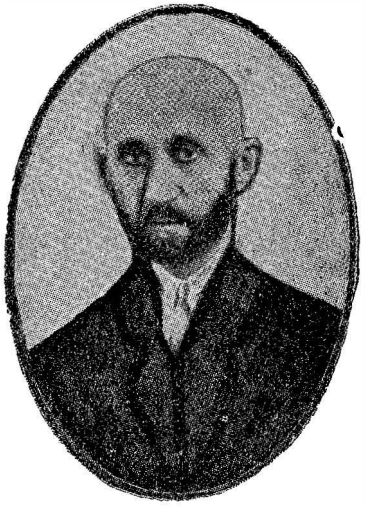

Babasından ve sair muallimlerden tederrüs etdikden sonra İstanbul'a geldi. Hukuk mektebine girdi. 1897 [22 Rebiülevvel 1315] de aliyyülâlâ derecede şehadetnâme aldı. Medrese derslerini de Meşihat müsteşarı Abdülkadir Raşid [Efendi] den okuyarak 1899 [13 Cümadelâhire 1317] da mezun oldu.

1894 [Mart 1310] de "67" kuruş maaşla Meşihat Mektubî Kalemi Müsevvidliğine memur edildi. Yedi buçuk sene sonra Meclisi Tedkikatı Şer'iye Kalemi Müdiriyetine ve muahharen — ilâvei memuriyet olarak — sicilli ahval şubesi müdiriyetine, muhtelif tarihlerde Meşihat Mektubî Kalemi Mümeyyizliğine, Meclisi Tedkikat Başkitabetine, ilâveten Şûrayı ilmiye âzalığına, Evkaf Nezareti Hukuk müşavirliğine, 1911 [5 Eylûl 1327] de "6000" kuruş maaşla Meşihat müsteşarlığına, ilâveten Şûrayı ilmiye ve encümeni intihab riyasetlerine, 1914 [20 Mart 1330] de "12000" kuruş maaşla Haremi şerifi nebevî meşihati celilesine tâyin kılındı. 1916 [16 Teşrinisâni 1332] da infisal eyledi.

İbtida vekâleten ve 1918 [6 Eylûl 1334] de "6000" kuruş maaşla Meşihat müsteşarlığnaı nasb ve 1919 [8 Mart 1335] de azledildi. 1920 [29 Eylûl 1336] da "6000" kuruş maaşla kadıaskerliğe tâyin olundu. 1924 [9 Kânunisâni 1339] da kadıaskerliğin lâğviyle açıkda kaldı. Son kadıasker odur. Kendi talebile 1925 [2 Temmuz 1341] de "3226" kuruş maaşla tekaüd edildi.

23 Nisan 1939 [2 Rebiülevvel 1358] da vefat etdi. Merkez Efendi kabristanına defnolundu.

Merhum ile bir gün âsarı nazmiyesinden bahsolunurken "Evaili şebabında Çerkeş Şeyhi Zâde Tevfik Efendinin kasaid mecmuası Malatya'ya geldi, okudum. Şiir söylemek ulemaya muayyebatdan değilmiş, diyerek şiir söylemek için bana da heves geldi" dedi. Bu halde Çerkeş Şeyhi Zâde, tarikı şiirde mürşidi olmuş.

Gençliğindenberi söylediği manzumeler ve tarihler iki defa yangında yanmış, elde birkaç parça kalmış. Arabî kasidelerinin ekseri mahfuzdur.

Said [Efendi], halim, uslu, liyakatli, mütedeyyin, üç lisanda nazım ve nesre muktedir, esmer, zayıf ve nahif idi.

⁂

HARBİ UMUMÎ HAKKINDA

Nev'i beşerin yandı başı mahzı şer oldu
Hayrı unutub kendine kendi zarar oldu
İblis ile hempa olarak derbeder oldu
Milyonlar ile eşrefi mahlûk heder oldu

Toplarla yıkıldı niçe kıymetli ocaklar
Alûdei hun oldu bütün sırma saçaklar
Sahraları doldurdu kesik kolla bacaklar
Kan ırmağına haki fena rehgüzer oldu

Bilmem ne kadardır ezilen parçalanan baş
Seylâbelere benzedi gözlerden akan yaş
Titretmededir her tarafı danei dehaş
Mamurelerin pek çoğu zirüzeber oldu

Dullarla, yetimlerle bütün doldu mebani
Mihnet zededir sağ kalanın pîrü cevani
Yokdur işiden sayhai enduhu figânı
Gûya ki kulaklar da misâli hacer oldu

Âmali tagallüb mü sebeb bunca cidale
Düsturı tekâmül mü denür harbü kıtale
Yer yok mu şu dünyada bizim ince hilâle
Ol nuru mu itfaya cihan balü per oldu

Ey asrımızın aklına küskün ukalâsı
Hak fikri ile hikmete düşmen hükeması
Çıkmakda semavata bugün girye sadâsı
Biçare beşer tiri belâye siper oldu

Dünyayı kavurmakda iken ateşi vahşet
Yaldızlı desatirini yırtsun medeniyet

Çıksun aradan lâfzı adaletle fazilet
Sinem bu felâketler ile pür şerer oldu

*
**

İhtiyarı tekaüd eyledikden sonra :

Çekdim elimi gerdişi dolâbı fenadan
Varesteyim âlâmı tekazayı kazadan
Âzadeserim dağdağai çunü çeraden
Kurtuldu gönül mezlâkai reybü riyadan

Geçmişdi hayatım niçe gafletle mukaddem
Zihnimde gezerdi niçe bin fikri muazzam
Rencide ederdi beni vaziyeti âlem
Beynim yorulurdu adedi derdü devadan

Elminnetülillâh bugün sarsarı âmal
Pamal edemez sünbülü reyhanımı pamal
Bir geldi terazudeki idbar ile ikbal
Geçdim lebi ikbale konan havfü recadan

Pişü pese baksam görünür dideme gülzar
Sinemde açıldı niçe bin revzeni esrar
Takdis ederim Rabbı kereme kârımı herbar
Çıkdım çıkalı vartai girdabı sivadan

Her zerreden avazei tevhidi işitdim
Her dairede nağmei temcidi işitdim
Yükseldi yerim surei tahmidi işitdim
Gonce deheni hazreti mahbubı Hudadan

Ey hâtırai fahirei Kubbei Hadra
Her saat olursun dili zarımda hüveyda
Duydukca cıvarındaki kudsiyeti hâlâ
İmdad umarım şehperi müşkini sabadan
Esdikce nesimi seheri ruhumu okşar
Hem ruhumu, hem sinei meftuhumu okşar
Pür ra'şe ağaclar dili mecruhumu okşar
"Hu" sayhasını gûş ederim abü havadan

Sahnı çemenü Ravzai hâbidei ahdar
Güllerle donanmış geliyor bûyi muattar

Yer yer ötüyor kuşları da şöyle safaver
Sermest olurum zemzemei savtü sadadan

Bir Na't ile nalende müezzin hele dinle
Arşa yetişir naleleri dinle de inle
Dergâhı Ulûhiyete coşkun emelinle
El kaldırarak muğtenim ol feyzi duadan

Bak Marmara'ya kisvei ra'naya bürünmüş
Her mevcesi bir ra'şei yektaya bürünmüş
Yatmış adalar neşeli rüyaya bürünmüş
Etrafa letâfet yağıyor semti semâdan

İşte doğuyor nazlı güneş pür zerü ziver
Yaldızlarını artırıyor lâhzada haver
Salkım saçak olmuş kaçıyor ebri münevver
Bin şekle temessül ediyor levnü ziyadan

Pür şa'şaadır bariz olan levhai garra
Bir hareli atlas gibidir şimdi şu derya
Üstünde uçan kuşlar okur namei sedva
Sevdaye düşer lezzet alan seyri fezadan

Yelkenli kayıklar kelebekler gibi cevval
Takib ediyor anları da haylice sandal
Pür neşe vapurlar koşuyor rehrevi ikbal
Ötmekde düdükler duyulan zevku safadan

Erbabı mesai yola çıkmış mütelâşi
Herkes gidiyor bir tarafa râkibü maşi
Bir saili dembestede gayet mütehaşi
İmdad umuyor nalei pejmürde edâdan

SAİM

Yahya Saim Ozanoğlu, Erzurum'lu mültezim Osman [Ağa] Zâde esbak Erzurum meb'usu Ziya [Bey] in oğludur. 1898 de İstanbul'da doğdu.

Galatasaray Sultanîsinde, Darülfünun edebiyat şubesinde okuyub mezun oldu. Muallimlik meslekine girdi. Hâlâ mekteblerde tedrisatda bulunmaktadır.

Bazı edebî mecmualarla senelerce manzumeler neşretdi. Basılmış, basılmamış eserleri vardır.

⁂

ESKİ BİR GAZELİ

Gönül bir katre hun olsun perişan ağlasın gülsün
Uyansın habı mestiden o cânân ağlasın gülsün
Düşünsün bir zeman dalgın, gümüş destinde âyine
Uzun kirpikli gözlerden düşen kan ağlasın gülsün
Gezinsin şanlı meclislerde bin bir nazü işveyle
Güneşler, mahler pişinde hayran ağlasın gülsün
Bakışlar şulekâr olsun, dudaklar ahdan solsun
Kadehler şivekâr ellerde raksan ağlasın gülsün
Safa bezminde bir âhu kapılsın rengi ahenge
Süzülmüş gonce damen, sine uryan ağlasın gülsün
Değüb tâ ruhı mehtabe bu çılgın seslerin Yahya
Kenarı meclisi meyde süruşan ağlasın gülsün

⁂

BİR "TÜRKÜ" SÜNDEN

Hey! Koca dağ başında duman eksik olur mu
Yanar, yanar kül olur, ateşi kemik olur mu
Nicedir bekliyorum, böyle beylik olur mu
Hasret oldu gözlerim yüzünün güneşine

Elde yiğit çok olur ne yaman iç mi, el mi
İç gönül bağlarından şu buluşum güzel mi
Güneşden daha parlak, kızıl saçın tel tel mi
Gözlerim hasret oldu kalbinin ateşine

SALÂHUDDİN

Ali Salâhuddin Yeğitoğlu, Mülga Maarif Nezareti Teftiş ve Muayene Encümeni âzalığından mütekaid Hüseyin Hüsni [Bey] in oğludur. 1877 [Şaban 1294] de İstanbul'da doğdu.

Kadırga Rüşdî mektebinde ve İstanbul Mülkî İdadîsinde okuyarak şehadetnâme aldı. Hususî suretde Arabî ve Farisî tahsil etdi. Fransızca da okudu.

Teftiş ve Muayene Encümeni Kalemine girdi. Ayasofya ve Bayezid Rüşdî'lerinde yazı ve Türkce talim etdi. Kütübhaneler müfettişliğinde, tedrisatı taliye ve âliye mümeyyizliklerinde, Bezmiâlem, İstanbul, Davudpaşa Sultanîleri, Darülmuallimin ve Pertevniyal Lisesi Arabî, Farisî, Türkce ve Edebiyat muallimliklerinde bulundu. Teşrinievvel 1936 da kendi ihtiyarile tekaüd edildi.

Talebim üzerine yazdığı tercemei halinde diyor ki :

"... Mehasini ahlâk namında matbu bir eserim vardır. Çaryarı güzin ile on iki tarikat pîranının, Üveysülkarani, İmamı Âzam ve Şeyhi Ekber'in mehamid ve medayihini mutazammın «روضة الاخلاص» isimli manzum bir eser yazdım, münasib bir zemanda tabetdireceğim. Şurada burada intişar eden eş'arımdan maada külliyatı eş'arım da henüz tabedilemedi. Bunun bir kısmı "Aşkın Sesi" namile tabolundu. 1936 da İbni Farız divanını —Şarih Abdülganii Nablusiye tâbi olarak— terceme ve şerhetdim".

31 Kânunievvel 1939 [19 Zilkide 1358] de Gureba hastahanesinde vefat etdi. Merkez Efendi kabristanına defnolundu.

Merhum, erbabı danişden idi. Arab ve Fürs lisanlarını iyi anlıyanlardan ve o lisanlarda nazım ve nesre muktedir olanlardan idi.

***

GAZEL

Gönülde nefhai ruhun meşamı kalmışdır
O demlerin ne sabahı, ne şamı kalmışdır
Giden gelenlere bakmaz, gelen de her gidene
Mahabbetin kuru bir şekli, namı kalmışdır
Gülünden ayrı düşen bir nihâle döndü gönül
O gülşenin de bugün bir mekamı kalmışdır
Hezar daldı sükûte, derin hayalâta
Nesime gizlice reddi selâmı kalmışdır
Yerinde yeller eser şimdi bezmi yâranın
Ne camı cem, ne de zevkı müdamı kalmışdır
O huşyare sual etme namı Mecnunı
Cihanda kendisi yoksa garamı kalmışdır
Dirahtı matlabın esmarı hoşgüvarından
Bizim de kısmeti nâçize hamı kalmışdır
Gönülde, dilde Salâhi o şeyhi ekberimin
Gıdayı can nefahtü kelâmı kalmışdır

İbnilfarızın dört beyitinin tahmisi :

انتم حیاتی وظلی انتم سمائی وظلی انتم حمائی وحولی
انتم فروضی و نفلی انتم حدیثی و شغلی
یا منیتی فی حیاتی یا غنیتی فی مماتی بالله منکم صلاتی
یا قبلتی فی صلاتی اذا وقفت اصلی
حدیثکم عذب عینی فراقکم هول حینی هل عندکم بان آتی
جمالکم نصب عینی الیه وجهت کلی
بالله انتم امیری سرالنسیم سمیری قدفاح منکم عبیری
وسرکم فی ضمیری والقلب طورالتجلی

GAZEL

روی و مرا صفحهٔ پاکیزه کتابست این صفحه زهی شرح اسرار خطابست
باد سحر از آتش گل آه کشیدست از سوز دل عاشق همه در عرق شرابست

در مذهب ما مهرو وفا رسم قدیمست
از ما تغافل گذری این چه عتابست

سرگشتگی ما ز هوای سر آن زلف
دلتشنگی ما ز لب لعل مذابست

در منزل هستی منشین بگذر ازین بند
آنجا که شود دانه کمینگاه عذابست

دیوانهٔ دیوان ازل رهبر من شد
آنجا که خرد آمده رهیاب حجابست

بسملگه ما قرب حریم حرم یار
این دادن جان رقص کنان عشق لبابست

آن نفخهٔ باقی چه روان بخش صلاحی
زان رو دل من هم نفسی نای ورابست

SALİM

Süleyman Salim [Bey], Evkaf bina emini İstanbul'lu Said [Efendi] nin oğludur. 1844 [18 Receb 1260] de Üsküdar'da doğdu. Sadrı esbak Sofî Mehmed Paşa ahfadındandır "Üsküdar'lı" namile mârufdur.

On yaşına kadar Sıbyan mektebinde, dört sene Üsküdar Rüşdî'sinde okuduktdan sonra 1858 [1274 H.] de Maliye Nezareti Evrak Odasına girdi. Camilerde Arabî ve hususî muallimlerden Farisî ve Mesnevî ile aruz tedrrüs etdi.

1869 [1286 H.] de eshamı umumiye dairesi bank muhasebesine, 1870 [1287 H.] de düyun idarei umumiyesi tahrirat odası müsevvidliğine nakledildi. Kalemdeki "1000" kuruş maaşına muvakkaten "500" kuruş zam ile 1878 [1295 H.] de maliyede teşekkül eden ıslahat komisyonunun umurı tahririyesine memur oldu. 1880 [1 Safer 1297] de maliye mektubî kaleminin düyun idarei umumiyesi şubesinin birinci sınıf hulefalığına terfi ve 1880 [4 Rebiülevvel 1297] de Saniye rütbesi tevcih kılındı. 1893 [11 Cümadelûlâ 1311] de "1250" kuruş maaşla maliye mektubî merkez masası mümeyyiz muavinliğine tâyin olundu.

1894 [30 Receb 1311] de vefat etdi. Üsküdar'da Tunus bağında Karaca Ahmed'e giden caddeye defnolundu.

Eviddasından Üsküdar'lı Talât [Bey] şu tarihi söyledi :

"Mihnetinden rüzgârın, şiveninden âlemin
Görmedik hâli zemanın âh bir an salimin
Ağladık Allah bir Talât dedik tarihini
Kabrini pürnur ide Mevlâ Süleyman Salimin".

Mevlevî tarikına mensub idi. Ehibbası "Mehasini ahlâkiyle mahbubı kulub idi" derlerdi.

Ahmed Râsim, "İstibdadı edebîde birkaç şahsiyeti marufe" unvanile "Yenigün" gazetesine yazdığı makalede :

"... Salim Bey, nazik, halûk, her mânasile centilmen bir zat idi. Darüşşafaka'da kitabet hocalığı etdiği sırada tanımış idim. Zaifce, kıranta, âdeta çıtı pıtı idi. Nezaketi halini :

"Ne halkdan incinelim biz ne halkı incidelim
Ne dilfikârımız olsun, ne dilfikâr olalım"[1]

beyti muarrifdir" diyor.

Vefatından üç sene evvel — o zeman şuarasının müntahab eserleriyle fotoğrafilerini cem etmek teşebbüsünde bulunan — şuaradan birine yazdığı cevabda :

"... Âlemi edebiyatı uzakdan olsun görmek şerefine nail olmuşlardan bile olmadığımı herkesden evvel kendim itiraf eylediğim için bendenizden âsar taleb etmeğe tenezzül buyrulacağını asla tahattür etmez idim. Senede iki defa bir gazel söylemeğe ancak muvaffak olabildiğim halde birtakım bedayi perveranı asrın âsarı sırasında "oldukca biz de şairiz" diye söz bulundurmak istemek doğrusu pek büyük cür'etdir..." diyor.

Eş'arı, ekseriyetle mutasavvifane ve hâkimanedir.

"Dilin esrarı aşkullahdan agâh edüb Salim
Anı ram et Hudaya, nefsine ram olmasun dersen"

gibi ârifane ve :

"Varub bir lâhzacık âyineye arzeyle endamın
Ne dilcû kametin var servi nâzım bak da hayran ol"

gibi âşıkane sözleri nâdir değildir.

Az söylemiş ise de üstadane söylemişdir. Kaşki her şairim diyen, onun gibi az, fakat onun gibi güzel söyleseydi. Teessüf olunur ki divanının tab'ına imkân bulunamıyarak 1918 [1336 H.] de yanmışdır. Gazellerinden bazıları "Hazinei Fünun" da mündericdir.

Hammer tarihi mütercimi Atâ [Bey], "Bir Temenni" unvaniyle yazdığı fıkrada[2] diyor ki :

"Üsküdar'lı Salim Bey merhum, Ziya Paşa, Kâzım Paşa, Hersekli Ârif Hikmet Bey, Yenişehir'li Avni Bey, Muallim Naci devri nazmının en mütehayyiz şuarasından idi. Divanı basılamadı. Hiç olmazsa bundan bir müntehabat çıkarılmasını oğlu Salâhuddin Bey ile — ki mukaddema mektubîi maliye kalemi ve şimdi beytülmal idaresi hulefasındandır — biddefeat konuşmuş idim. On seneye kadar sansürden çekindik. O vakitdenberi de, bunun için gözden çıkarılan yirmi ve şimdiki kâğıd fiatine göre yüz lira kadar bir masrafın cebden çıkarılmasına imkân bulunamadı. İlk fürsata muntazır idik. Bundan sonrası bakınız ne fecidir. Geçenki

[1] Beyit, birinci mısra "Ne halkı incidelim biz ne halkden incinelim" şeklinde olarak Salim [Bey] indir.

[2] "Âti" 21 Nisan 1334.

Üsküdar yangınında zavallı Salâhuddin Beyin hanesi, olanca esasi beyti tûmei lehib olduğu sırada Salim merhumun bütün eş'arı da münkalibi remad olmuşdur."

***

Aşk olalıdan beri dilde füzun
Âhım olur kubbei çerha sütun
Şöyle yanar ateşe cismi zebun
Bir şerrin söndüremez bahri hun
احرق قلبی بحراراته
آه من العشق و حالاته

Eyledi pader kiliü serder heva
Ağladı ahvalime arzu semâ
Nakledecek olsam uzar macera
Etmediği kalmadı aşkın bana
احرق ....
آه ....

Aşk ne emreylese etmekdeyim
Hangi yola git dise gitmekdeyim
Habli itaatı pek itmekdeyim
Aşk deyüb aşk işitmekdeyim
احرق ....
آه ....

Aşk ile bitabü mecal olmuşum
Aşk ile divane misâl olmuşum
Bestei zenciri hayal olmuşum
Bilmeyorum ben de, ne hal olmuşum[1]
احرق ....
آه ....

Aşkın olan mazhari ünsiyeti
Uykuda hattâ bulamaz rahati
Şerha gelir mi nusahi illeti
Akla sığışmaz nüketü hikmeti
احرق ....
آه ....

Aşk tecelli edemez herkese
Nay hem âhenk olamaz her sese
Bakmaz eder ehlini pişü pese
Çaha atar, nare yakar istese
احرق ....
آه ....

Eyledi mecnun niçe âkilleri
Eyledi âkil niçe bakilleri
Âteşine pute edüb dilleri
Yakdı eritdi niçe kâmilleri
احرق ....
آه ....

Kesmez eder hanceri pulâdı aşk
Valideden ayırır evlâdı aşk
Hiçe sayar nale vü feryadı aşk
Düşdü bir ateş ki dile adı aşk
احرق ....
آه ....

Kûrei haddade çevirdi teni
Yakdı şerariyle gülü gülşeni
Neyle halâs eyleyim ey dil seni
Ben kaçarım aşk bırakmaz beni
احرق ....
آه ....

Saati nüh tas sipihri berin
Banki eninimden olur pürtanin
Bana eya Salimi zarü hazin
Virdi zeban oldu bu beyti güzin
احرق قلبی بحراراته
آه من العشق و حالاته

***

[1] Mehazda bu mısra sehven yazılmamışdı, ben tanzim ve ilâve etdim. « آه من السهو و آفاته »

GAZEL

Bir ârifin ki fikri Hudadan cüda değil
Mutlak ana mehabbeti dünya reva değil
Verme vücud nefsine ey mukbili zaim
İkbaledir perestişi halkın sana değil
Bilmem o meyle kangı gönül neş'edar olur
Sâkisinin hitabı ki حذ ماصفا değil
Her gördüğün müdahine olma firifte
Gûş et bu kavli safsatalı müddea değil
Bir gülnihâlin ol ki hezarı, hazanı yok
Bir âşinayı bul ki hezar âşina değil
Mızmarı aşk, farisini şehsüvar eder
Salim esiri tevseni nefsü heva değil
Bigânedir vücudı kabayı behişt ile
Bir âdemin ki melcei Âli Aba değil

*
**

Cevri merhumun gazeli lâtifine naziredir ki son eseridir :

Gülden dahi o şuhı letâfetnüma lâtif
Sertabepa lâtif yaratmış Huda lâtif
Endamı dilpeziri ne rütbe lâtif ise
Tarzı hıramı dilkeşi andan daha lâtif
Bir bezme geldi ah nasıl bezm idi o bezm
Her bezm olur mu öyle aceb dilküşa lâtif
Sâki küşade ru, lebi mina neşat riz
Ser germi neşve, yar mülâyim, hava lâtif
Bülbüllerinde virdi seher hiyzi ya Vedud
Mutriblerinde banki dilâvizi ya lâtif
Salim hayali dilber iken söyleden beni
Olmaz mı böyle bir gazeli bibeha lâtif

SAMİ

Mustafa Sami [Efendi], İstanbul'da doğdu. Defterdar Mektubî Kalemine girdi. Hamamlar, ihtisab ve bir müddet de bazı vüzeranın kitabetlerinde bulundukdan sonra Viyana sefareti kitabetine tâyin kılındı. Avdetinde Âmedî Kalemi hulefalığına ve 1838 [1245 H.] de Paris sefareti başkitabetine nasbolundu. O sene saferinin ikinci günü hareket etdi.

Muahharen posta ve 1840 [Cümadelâhire 1256] da Takvimhane Nezaretine tâyin ve 1841 [Rebiülevvel 1257] de azledildi. Beş sene ma'zul kaldıkdan sonra 1846 [1262 H.] da Ziraat Meclisi âzalığına, bir müddet sonra Viyana maslahatgüzarlığına, 1846 [Şevval 1262] da Berlin, 1850 [1266 H.] de Tahran sefaretlerine nasbolundu. 1852 [1268 H.] de İstanbul'a döndü.

1855 [1271 H.] de vefat etdi. Haydarpaşa kabristanına defnolundu.

"Avrupa Risalesi" namındaki eseri, "40" sahifeden ibaretdir. Cümadelûlâ 1256 da "Takvimi Vakayi" matbaasında basıldı.

Avrupa'da bir lisan öğrenemediğinin sebebini risalesinde şöyle anlatıyor:

"... Mutlaka Avrupa lisanlarından birinin taalümü lâbüd bulunmuş olub iktızayi talii siyahundan dolayı Avrupa'da müddeti ikameti âcizanemde ekser evkatım keyifsizlikle geçmiş olmasile lâyıkı üzere lisan tahsiline dahi destres olamadığıma..."

Vak'anüvis Lütfi [Efendi], tarihinde[1] diyor ki:

"Sami [Efendi], Gümrük emini Tahir Beyin mühürdarlığından Âmedî hulefalığına tâyin olunub Fethi Paşa maiyetile Paris sefareti serkâtibi olarak bir müddet Avrupa'da bulunmuş ve iyabü zehabında ve Avrupa'da bulunduğu müddetde meşhudatını mübeyyin "Avrupa Risalesi" namile kaleme aldığı risalei muhtasarası neşir ve ilân kılınmış idi. Reşid Paşa merhuma intisabı ve Avrupa'da iken tanzimatı Hayriye'nin tervici yolunda bulunarak tanzimatın hini icrasında Âmedî odasında dahi hayli işlerde bulunmuş ve halkın ta'nü teşniinden ve tabayii zemaneden gafletle önüne gelene usul ve âdatı melûfeyi zem ve takbih ve Avrupa'nın âdetlerini ezcanü dil nakil ve tasrih gibi mübalâtsız sözleri Takvimhane nâzırı iken azlini mucib olmuş ve o şâyia sebebile bir hayli zeman boşda kalarak dûçarı fakru zaruret oldukdan ve bir aralık bazı sefaretlerde bulundukdan sonra vefat etmişdir. Mecmuai fakiranemde kendi kalemile muharrer na'ti şerifi baisi gufranı olsa gerek.

[1] Cild 1 sahife 8.

Şiir ve inşadda behredar ve nemki mecalisi kibar, hisset şiar, محدب الظهر ; kasirülkame[1] bir şahsı hoş güftar idi.

Hisseti tab'ına fıkrai âtiye delâlet eder. Şöyle ki : Mumaileyh Berlin sefiri bulunduğu zeman beğlikci Şevket [Paşa] merhum, Paris'den avdetinde Berlin'de Devleti Âliye sefarethanesine akşam'dan sonra hini müsafiretinde Sami [Efendi], sefarethanede bulunmayub kapıcı karşılayarak kabul odasında mumları yakub Şevket [Paşa] yı oturtduğunu müteakib Sami [Efendi], gitdiği mahalden gelerek Şevket [Paşa] yı odada gördükde hoşamed resminin ayakdan icrasiyle beraber telâşından kısacık boyuyla sıçrıyarak eteğiyle mumları söndürüb yalnız bir tanesini ibka eylemiş olduğunu muharriri fakir Şevket [Paşa] dan işitmişimdir. نجا والله عن سأمها وسيئاتها ».

"Avrupa Risalesi" nde Avrupa'da ulûmu fününun terakkisinden bahsetdiği sırada "İrsi sahibimiz olan ilmü kemal eğer kemafissabık memaliki islâmiye ehalisine tamim olunsa Cenabı hakkın —mahza ümmetliğiyle mübahi olduğumuz— Habibi ekremi hürmetine hava ve hakimize ihsan buyurduğu feyzü bereket cihetiyle..." demesine ve na'ti şerif tanzim etmesine göre esasen mütedeyyin ve bazan mütelevvin olduğu anlaşılıyor ki —Lûtfi [Efendi] nin dediği gibi— "Mübalâtsız sözleri" hükûmetin infialini mucib olarak memuriyetden mehcuriyetini ve halkın şütumı galiza ve husumeti şedidesini istilzam etmişdir. Bahusus şairler, uzun hecviyelerle lâ'nü ta'n eylemişlerdir. O cümleden İsmail [Paşa] Zâde Üsküdar'lı Hakkı [Bey] dehşetli bir hecviye tanzim etmişdir ki en hafif beyitlerinden birkaçı naklolundu :

Faciri iblis siret, masdarı her mel'anet
Rayet arayı dalâlet, rehnümayı hasirin
Destgiri gebrü tersi kâfiri küfr intisab
Kıbtii efrenc kıyafet, kâselisi müşrikin
§ İki dünyası harab olduğun ilân içün
Bumı küfr olmuş serinde âşiyansazü mekin
Etse hınzire isabet, gılzati şekli eğer
Derdü yesinden ederdi gûhu sahra da enin
§ Facira, bimezheba, divü mecusî sireta
Ey yezidi fil peyker, eskali ruyi zemin
§ Mülhidi ifrit heykel, yani Sami kim odur
Peyrevi Nemrudı müşrik, kâfiri duzeh karin
§ Gayri yetdi söz, duaya başla durma Hakkıya
Böyledir çünki selefde tarzı üstadı güzin
Tâki ol kâfir cihanda ruyi rahat görmeyüb
Munisi olsun gumumü gussavü âhü enin

[1] Bu kıyafetde olur mu elçi — Mashara olmak içün mi gitmiş
Viyana, Berlin, Paris, Tahran — Halkı görmüş de taaccüb etmiş

Lebib [Efendi] de --Hakkı [Bey] i takdir ve tevkir vesilesile— bir manzume söyliyerek Sami'yi hırpalamışdır. Bu beyitler, o manzumedendir :

Hecv emma kim midadı zerle tahrire seza
Hecv emma kim olur sad medhiden balâ nişin
§ Duzeh etdin dört yanın âdayi fahri âlemin
Düşmenin tâ canına değdi o nazmı ateşîn
Tigi ateşbarı nazmın yakdı canın düşmenin
Haline yansun yakılsun daim ol facir lâin
Mülhidin namusunu sad çak etdi himmetin
Seyfi gayretmiş meğer destindeki şemşiri kin
§ Kıtai takrizi saffetden bilür ol nakesin
Her nedense hakkına az olduğun merdi fatin

Safvet de :

Hecvedüb elhak mayıs Sami'yi daldırmış .... ka
Hakkı ateş zeban hak gûy imiş sad âferin

beyiti ile başlıyan bir kıt'a söyliyerek hecve iştirak etmişdir ki Lebib [Efendi] nin "Kıt'ai takrizi Safvet" dediği odur.

***

"Fatin Tezkiresi" ndeki gazeli :

Bir derde dûçarım ki mudavada bulunmaz
Bir hastai hicrim ki tesellâda bulunmaz
Kıl nahüni takdire havale el uzatma
Her ukdei tedbir temennada bulunmaz
Gül, bülbülü bülbül de dikenden müteezzi
Bu bağda hiç kayidden azade bulunmaz
Jenki kederi âlemi gafil bilir ancak
Âyinei sâfı dili dânada bulunmaz
Miftahı teşekkürdür anın Halika Sami
Gencinei ümid bu şekvada bulunmaz

SAMİ

Sami [Paşa] nın tertibini tasavvur etdiği "Serküzeşti Sami[1]" namındaki eserine mebde olmak üzere vefatından iki sene evvel yazdığı tercemei halinin nâkıs nüshası "Resimli Gazete" ye[2] dercolunmuşdu. Oğlu Galib [Bey] merhum tarafından — tarihe kaydedilmek içün — tevdi kılınan tam nüshanın suretini vak'a nüvis Lûtfi [Efendi] bana vermişdi. Bununla iktifa etmiyerek Paşanın oğullarından esbak Basra valisi Abdürrahman Hasan [Bey] den malûmat istedim. Yazdığı makale, "Serküzeşti Sami" nin şerhi hükmünde olduğundan —bazı satırlarını tay ile — diğer kısmını aynen nakleyledim.

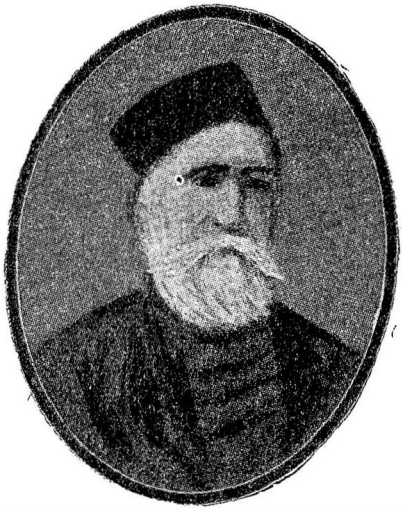

***

"Abdürrahman Sami [Paşa], müderrislik rütbesini haiz ve İstanbul'da Karagümrük'de medfun pir Nurüddini Cerrahi Hazretlerinin tarikına mensub olduğu halde Mora'ya intikal ile kürsii eyalet olan Tarapoliçe'de hankah tesis eden Bursa ulemasından Abdullâtif [Efendi] nin mahdumu şeyh Abdürrahman [Efendi] Zâde eşşeyh elhac Abdülbâki [Efendi] nin mahdumu eşşeyh elhac Ahmed Necib [Efendi] nin oğludur[3]. Tarihi velâdeti 1795 [1210 H.] olduğunu söylerdi. Fakat söylerken tebessüm ederdi. Doğrusu 1792 [1207 H.] dir.

[1] Hasan [Bey] bana gönderdiği bir mektubda diyor ki:

"Peder, sergüzeştini kendi yazmak istedi. Uzun müddet tasavvuriyle vakit geçirdi. Mükemmel olsun, Mora ve Mısır vukuatı mühimmesini teferrütiyle cami olsun isterdi. Bir zaman da Mısır hazinei evrakına müracaat teşebbüsiyle geçdi. Bu teşebbüs de akim kaldı. Nihayet arzu etdiği suretle bir sergüzeşt yazamaksızın irtihal etdi. Sergüzeşte ünmuzec olmak üzere iki üç sahifelik bir yazısı vardır ki evrakı miyanın Necib [Paşa] merhumda kalmıştır zan ederim".

[2] No. 3—19 teşrinievvel 1311.

[3] Oğlu Subhi [Paşa], mazuliyet maaşı tahsisinden dolayı sadrıazam Esad Paşaya yazdığı tezkerede "Eğri fatihi Sultan Mehmed Hânın zemanı saltanatında maruf olan ceddim Koca Memi Bey ve Girid fethinde şehid olan hafidi Mehmed Paşadan beru âbai bendeganem ecdadı şehinşahiye şerefi hizmet ve fidakâri ve sadakatle tarihlerde maruf oldukları ...." diyor.

Gençliğinde hanesinde muallimi mahsusu vardı. Lâkin asıl feyzini pederinden almışdır. On beş yaşında iken bir beyit söylemiş. Muallimi de "Sabih" mahlâsını vermiş. Fakat pederi, "Bu mahlâs, nasara kokuyor. Mahlâsın Sami olsun" demiş ve bu mahlâsla tanılmışdır. Tevsii malûmatı ve inkişafı irfanı, kendi mesai ve tetebbüatı semeresidir. Lûgâti arabiyede pek kuvvetli müstahric idi. Mısır'da iken ulema ile daima temasda bulunmuş ve anler nezdinde mahbubı kulub olmuş idi. Daimî teveggulü, kütübi islâmiye idi. Kendini ziyaretden hâli olmayan hoca efendilere kitab okutdurur, dinler ve anlarla bahsetmek ve münakaşada bulunmak en büyük zevkı idi. Selâseti beyana mâlik ve tesavvufa mail, mümtaz bir münşi idi. Üslûbı beyaniyle yeni bir çığır açmış ve salâhı lisanı Osmanîye hizmet etmişdir. Telifkerdesi olan «رموز لحكم» bir nümunei edebdir. Şiire de nisbeti vardır.

Mısır'da pek yorgun düşdüğünden tebdili heva ve irahai kuva maksadiyle Avrupa'ya seyahatinde hernekadar Fransızcaya yabancı değilse de mümaresesinin ademi kifayetine mebni Mısır'lı Ermeni Nobarı terceman olarak nezdine almışdı. Bir gün Tiyerle mükâlemesinde kendi beyanatiyle Tiyer'in cevablarını telif edemediğinden sebebini Nobar'dan istizah etdiğinde "Avrupa malûmatına tevfikan, sözleri mahv ve isbat etmek zarurîdir" demesiyle "Sen, fikir talim etmek içün nezdimde bulunmıyorsun" diyerek tardetmişdir. Derhal ikametgâhına kapanarak altı ay Fransızca tahsiliyle uğraşmış ve andan sonra tercemana ihtiyacdan vareste kalmışdır. Bu Nobar, Hidivi Mısır İsmail [Paşa] zamanında Mısır istikrazatına tevassut ederek dellâliye namile iki milyon lira temettü edüb kesbi servet eden Nobar [Paşa] dır.

Mora isyanı bütün dehşetiyle kuvveden fiile çıkdı. Erbabı isyan, Tarapoliçe'yi istilâ etdiler. Şeyh Necib [Efendi], hali esaretde çok zeman yaşamadı. Elli iki yaşında göçdü. Reisi aile, mahdumu Sami [Efendi] kaldı. Medarı maişetleri, kasaba haricindeki mamelkleri olduğundan bunlar kâmilen zabtü müsadere edilince aile, elîm bir zaruret içine düşdü. Bu elemi maddiye hankahdaki mescidin ezan mevkiine çan asılması gibi bir elemi manevî de munzam oldu. Bir gün o çan çalındığında müşarünileyh ziyade müteessir olub orada ezanı Muhammedî tilâveti kendine müyesser olmasını niyaz etdi. Mora isyanını tenkile memur olan Mısır'lı İbrahim [Paşa]ile Mora'ya gitdiklerinde Tarapoliçe'yi fethetdikleri gün ezanı şerif tilâvet etdi. Ailede hali zaruret, seneler geçdikce kesbi şiddet ederek 1826 [1241 H.] de bir dereceye vardı ki ailenin "Lohusa" isminde kadim ve sadık bir Rum kadın hizmetcisi, ötede beride çamaşır yıkıyarak kazandığı beş on kuruşla ailenin ekmek parasına muavenet ederdi. Yedi adalılardan bir gemici, Rumlara vermiş olduğu zahirenin esmanını istifaya muvaffak olamamışdı. Hizmetci Lohusa, gemiciye "Şeyh Necib [Efendi] ailesini matlûbuna mukabil beraber al, nereye götürürsen paranı vereceklerine ben şübhe etmem. Fakat vermedikleri takdirde bir şey zâyi etmiş olmıyacaksın" fikrini verir. İngiliz konsolosunun vesatatiyle bir gemi zahire daha verilmek ve rehin bırakılmak şartiyle Rumlar, teklifi kabul ederler. Sami [Efendi] nin pek genc yaşda bulunan iki küçük biraderi Hayrullah ve Mahmud [Efendi] ler,

aileyi büsbütün sönüb mahvolmakdan kurtarmak içün rehin olarak Rumlar nezdinde kalmak fidakârlığını kabul ederler. Gemi'nin hedefi seyri İskenderi'ye imiş, oraya çıkdılar. Ailenin sureti muvasalatını Mehmed Ali [Paşa] ya bildirdiler. Ailenin muazzezen Kahire'ye gönderilmesi ve gemicinin matlûbunun tesviyesi, fakat bir gemi zahire göndermek, eşkıyaye zahire vermek olacağından mümkin olamıyacağı emrini verdi. Bu vak'a, Hicretin 1241 senesinde olduğu biraderine yazdığı mersiyede tasrih edilmişdir :

"Sene kırk birde edüb Mısra kazaen hicret
Olıcak çünki rehayabı esaret Bâki"

""Kazaen Hicret" denilmesi, gemicinin tesadüfüne işaretdir.

Sami [Efendi] ye, ailesiyle Kahire'ye muvasalatında Mehmed Ali [Paşa] nın, Mora ihtilâlinin esbabını ve kesbetdiği hal ve şekli telhisan yazmasına dair emrini tebliğ etdiler, yazdı. Şayanı takdir görüldüğünden Bulak matbaası müdirliğine tâyin olundu. O sırada Mehmed Ali, Mora isyanının tenkiline memur edildiğinden İbrahim [Paşa] nın maiyetinde ordu ile birlikde Sami [Efendi] de Mora'ya müteveccih oldu.

İbrahim, [Paşa], Mora'yı fethetmiş iken İngiltere ve Fransa ve Rusya devletleri müştereken donanma göndererek Mora'nın ehli islâmdan tahliyesini ve Mısır ordusunun Mısır'a iadesini tebliğ etdiler. Bu dadüsited arasında Sami [Efendi] nin Rumlar nezdinde rehin olan iki biraderi mubadelei üsera suretiyle tahlis edilmişlerdir. 1827 [1243 H.] de ordu ile birlikde Mısır'a avdet eylediler.

Mehmed Ali [Paşa], müşarünileyhi divan muavinliğine aldıkdan ve bazı mühim memuriyetlerde istihdam etdikden sonra 1829 [1245 H.] de Mısır vakayi nezaretiyle beraber meclis âzalığına tâyin etdi. 1831 [1247 H.] de baş muavinlik memuriyetini ve miriliva rütbesini ihraz eyledi. O zemanlar, Mısır kabinesi âzasına nâzır denilmez, muavin denilirdi. Baş muavinlik, reis vükelâ makamıdır. Mısır'da yalnız rütbei askeriye vardı, rütbei mülkiye mechul idi. Müşarünileyh, baş muavinlikde uzun müddet kalmamışdır. Mehmed Ali, kendini sarayında ve kurbinde daim temas halinde bulundurmağı emel etmiş ve öylece yapmışdır. Müşarünileyhin tâbiriyle o zeman Mısır, Devleti Âliye'nin gazabına dûçar ve vukuatı gayrı merziye nümudar olmakda bulunmasına nazaran İstanbul ile olan muamelâtda muhalif fikirlerde bulunmasının baş muavinlikden çekilmesine sebeb olduğu da mevsukan mervidir.

1841 [1257 H.] ve 1842 [1258 H.] de mükâleme memuriyetiyle birkaç defa İstanbul'a gelüb dönmüş ve bir defasında Said [Paşa[1]] ile birlikde azimet ve avdet etmişdir. 1843 [1259 H.] de feriklik rütbesini ihraz etdi.

Tazyikatı fikriye, kendini çok yorgun düşürmüşdü. Tebdili hava hakkındaki kararı etibba, Mehmed Ali'ye arz olundukda vehleten verdiği cevab "İstanbul'a

[1] Mehmed Ali [Paşa] nın oğlu, Mısır valisi

göndermem" sözü oldu. Müreffehen Avrupa'ya gönderdi. 1844 [1260 H.] evailinde İtalya'ya geçmiş ve Ligorna ve Toskana şehirlerinde bir müddetcik bulunarak Toskana'dan Paris'e gitmişdir. Üç sene müddet Paris'den Londra'ya ve Londra'dan Paris'e Mehmed Ali sayesinde refahet içinde seyahat ve vücudce istifade ederek iadei sıhhate muvaffak olmuşdur.

Mustafa Reşid [Paşa], o sırada Paris'de sefir idi. Reşid [Paşa], gencliğinde eniştesi Ali [Paşa] nın Mora'ya vali tâyininde kitabet hizmetiyle Tarapoliçe'ye beraber gelmiş ve Sami [Efendi] ile birlikde Şeyh Necib [Efendi] den taallümde bulunmuşlar idi. Bu suretle aralarındaki rabıta kavî ve hukuk kadim olduğundan ekseren birlikde bulunur ve emniyetle hasbıhaller ederek gurbet tesirini unudur idi.

Paris'de Kıral Lui Filib'in en mümtaz diplomatları olan Tiyer ve Kizo ile ictima eder ve Londra'da Palmerston ile görüşür idi. Tiyer'le hususî bir ülfetde şu muhavere sebketmişdir :

Tiyer — Tütün içer misiniz?
Sami — Hayır.
Tiyer — O halde afyon yutarsınız.
Sami — Hayır.
Tiyer — Nargile?
Sami — Hayır.

— Nasıl olur, bir Türk'ün bu üç ibtilâyı cemetmese bile birine olsun mübtelâ olmamasına güç inanılır değil mi?

— Burnunuzun ucundaki Türkleri tanımadığınızı gördükce Çin'den bahsetmenize taaccüb etsem beni mazur tutarsınız değil mi?

Bu muhavereyi naklederdi. Bir de resmî bir baloda ziyade ayakda kaldığından tenha bir odaya çekilüb yorgunluk almak içün dizüstü oturduğunda oradan bir çift geçerken kadın, erkeğe "Baksana bu âdemin dizden aşağı ayakları yok" demesi üzerine heman ayaklarını uzatdığını hiç unutmaz ekser söyler ve gülerdi.

Bir mülâkatında Palmerston, "İstanbul'dan ne haber var" demiş. "Tanzimat tesisatına ve ıslahat tatbikatına çalışıyorlar, İstanbul'dan güzel haberler var" dediğinde "Evet, bu mesai güzeldir ve lâkin menfaati şahsiyenin menfaati umumiye içinde olduğu kanaati ve bu kanaatin tatbiki seciyesi tamim edilmedikce mesainizin hiçbiri semere veremez. Hükümdar ve zimamdarlar kendilerini bu babda misâl göstermelidirler" mânasını ifham eden sözler irad eylediğini hiç unutmaz ve bu mânayı nasihat yolunda telkinden hali kalmaz idi.

Avrupa'da bulunduğu müddetce Mehmed Ali ile hususî muhabere ederdi. Mehmed Ali, kendi ihtiyarına bırakarak avdeti zemanını sordukca iadei sıhhati lüzumuna mebni temdidi seyahatine müsaade istirham ederdi. Bu suretle Avrupa seyahati üç sene imtidad etdi. Muhabere evrakı mahdumu damad Necib [Paşa] tarafından Prens Halim [Paşa] ya verilmiş olduğundan elde edilememişdir.

Mahdumlarından biri, Avrupada temdidi seyahatle üç sene iğtirab etmek istemesinin sebebini sorduğunda "Mehmed Ali'nin pençesinden kurtulmak" demişdir. Avrupa'dan avdetinde Mehmed Ali kucaklayıb, "Sami, sen ne bana, ne de Sultan Mahmud'a hizmet etdin. Milletine hizmet etdin" demişdir. O esnada hâdisatın tesiriyle Mehmed Ali'de zihin yorgunluğu bariz suretde görülmeğe başlamışdı. Bazı mühim işler içün kendine müracaat etdiklerinde "Başım rahatsızdır, Sami'yi görün" dediği vâki olmuşdur. Bir zeman sonra kuvayı dimagıyesi büsbütün bozuldu. Büyük oğlu İbrahim [Paşa] Mısır'a tevellâ etdi. İki üç ay esiri firaş olarak vefat etdi. Abbas [Paşa] vali oldu. Sami ve Kâmil [Paşa] larla Subhi ve Kâni [Bey] leri ve diğer bazı zevatı Mısır'dan çıkardı. İhraca sebebi aslî, Mehmed Ali'nin havassı ümenassı ve Mısırca sahibi nüfuz bulunmuş olmalarıdır. Abbas [Paşa] nın büyük pederine husumeti olduğundan sahibi nüfuz olan ümenasını Mısır'da alıkoyamazdı. Bir de Sami [Paşa] yı Mısır'dan ihracı Mehmed Ali'ye olan nisbeti hususiyesinden dolayıdır. Belki de mevkii siyasisi yeni valiye biraz da ağır gelmişdir. Tırhala'da ve Rumeli müfettişliğinde iken Abbas [Paşa] ile muhabere ederdi. Şahsı hakkında Abbas [Paşa] nın iğbirarı yokdu. Mısır'dan mufarekatinde işlerinin tesviyesi içün biraderi Hayrullah [Paşa] yı ve iki zevcesiyle yeni tevellüd etmiş oğulları Abdülhalim ve Abdürrahman Hasan [Bey] leri bırakmışdı. İki sene kaldılar. Abbas Paşa, çocukları valideleriyle birlikde hususî vapur tahsis ederek muazzezen İstanbul'a göndermişdir.

Sami [Paşa] 1849 [1265 H.] da Tırhala mutasarrıflığına tâyin olundu. Mısır'dan doğruca —İstanbul'a oğramaksızın— Tırhala'ya gitmişdir. 1850 [1266 H.] de muvakkaten İstanbul'a geldi. Mustafa Reşid [Paşa] sadaretde idi. Sami [Paşa] nın Sarım [Paşa] ya da mahabbeti kaviyyesi vardı. Reşid [Paşa] ile hususî bir mülâkatda "Sizden daha ziyade iltifata intizar ederken memulüme nail olamadığımı görüyorum" demiş. Reşid [Paşa] da "Hukukı kadimemizi düşündükce sizin Sarım [Paşa] yı bana tercih etmeniz beni rencide ediyor" cevabiyle mukabele etmişdir. Sami [Paşa] "Reca ederim, insaf ediniz. Beni tanırsınız, aceba bu kadar biidrak miyim. Evet Sarım [Paşa] ile samimî ülfetim vardır. Fakat size nasıl tercih edebilirim? Eğer riyakârlığıma zahib oluyorsanız riya irtikâbına müstaid olsam riyayı Sarım [Paşa] içün değil, mevkiiniz hasebiyle sizin içün irtikâb ederdim. Sarım [Paşa] yı size tercih etdiğim sözüne nasıl inanıyorsunuz?" demiş ve mükâleme, beyinlerinde safvet hâsıl etdiğinden 1850 [Muharrem 1267] de rütbei vezaretle umum Rumeli müfettişliğine tâyin olunmuşdur.

O senenin zilkidesinde teftişde iken Bosna eyâleti tevcih kılındı. Bosna'ya gitmek istemediğinden[1] ailesini görmek üzere bilistizan İstanbul'a geldi. Taşrada de-

[1] Sami [Paşa] "Sergüzeşt" de "Bosna eyaleti tevcih buyuruldu. Tuna nehri vapurlariyle gitmek üzere Dersadete gelindikde Trabzon valiliğine tahvil olunub gidildi" diyor, Bosna'ya gitmek istemediğini söylemiyor.

vamı memuriyet arzusunda değildi. Mısır'da Mehmed Ali'nin maiyetinde iken millî bir meslek ittihaz ederek çok defa Mehmed Ali'ye muhalif bir fikirde bulunduğuna Sultan Abdülmecid Han vâkıf ve kendine müteveccih olduğundan bu teveccüh, Reşid [Paşa] nın fikrinde bir hissi rekabet uyandırdı. Sami [Paşa] yı taşra memuriyetlerinde bulundurmağı iltizam etdi. 1851 [Zilhicce 1267] de Trabzon valiliğine tahvil olundu. Trabzon'da ancak beş ay kalub 1852 [Cümadelâhire 1268] de istifa etdi. Babıâli sükût etdi. İstifayı tekid etdi, ısga olunmadı. Doğruca Mabeyni Hümayun Başkitabetine müracaat etdiğinden Sultan Abdülmecid, İstanbul'a celbine irade isdar etdi. O senenin remazanında Vidin valiliğine nasbolundu. Harb alâimi görünmeğe başladığından ve Vidin serhad olub kesbi ehemmiyet etdiğinden bu memuriyeti reddedemezdi.

1853 [1269 H.] de harb, fiilen zuhûr etdi, Vidin karşısından Ulah ve Buğdan'a asker geçirildi. Harekatı askeriye ehemmiyetle başladı. İdarei memleket için Bükreş'e kethudası Bekir [Paşa] yı[1] vekil gönderdi. Harbin nihayetine kadar üç sene Vidin'de kaldı. 1855 [1271 H.] de Âli [Paşa], Paris konferansından akdı sulh ile Tuna nehri vapuriyle Vidin önünden geçdiğinde Sami [Paşa] görüşmüş ve sulhdan sonra artık Vidin'de kalamayacağını söylemişdir.

1856 [12 Zilkide 1272] de Meclisi Tanzimat âzalığı tevcih kılındı. 1857 [1273 H.] evailinde Edirne valiliğine nasbolundu. Henüz düveli müttefika askerleri avdet etmediğinden Edirne'de Fransız askerleri bulunmakda idi. Sekiz ay Edirne'de kaldıkdan ve Fransız askerlerinin arkası alındıkdan sonra müracaatı üzerine yine Meclisi Tanzimat âzalığına tahvil edildi.

1857 [21 Receb 1273] de Maarifi Umumiye Nezaretine tâyin kılındı. Girid'in Rum ehalisi, vali Veliyüddin [Paşa] dan şikâyet etmek behanesiyle isyan etmişler idi. Babıâli, Sami [Paşa] nın, Mora ihtilâlinin mebdeinden müntehasına kadar buhranı isyan içinde kalmış ve Rum ihtilâlcilerinin her dürlü ahvaline ve Eteriya cemiyetlerinin hafayasına vâkıf bulunmuş olduğundan Girid valiliğine tâyini lüzumunu arz etdi. Bu şekilde esbabı mucibe ile vâki olan arzı ne Abdülmecid Han red edebilir, ne de Sami [Paşa], bu memuriyetden ictinab eyleyebilirdi. Padişah, Paşanın taşra memuriyetlerine çıkmasını arzu etmediğini bildiğinden Maarifi Umumiye Nezaretine inzımamen Girid valiliğine tâyinini ve avdetine kadar Nezaretin vekâletle idaresini irade ederek yeniden eseri teveccüh gösterdi. Nezarete müsteşar Hayrullah Efendi vekil tâyin olunarak Paşa Girid'e gitdi. Dokuz ay kalarak def'i isyana muvaffakiyetle avdet etdi. İmtiyaz nişanı ile taltif edildi.

1861 [Zilhicce 1277] de tebeddüli saltanet vâki olub padişahı nevcah, eski maceralarla alâkadar olmadığından ve Abdülmecid Han ve Reşid [Paşa] gibi Sami [Paşa] yı tanımadığından Kemal [Efendi] mükâfatı mensubiyet olarak 1862 [22 Cümadelûlâ 1278] de Maarif Nezaretine tâyin kılındı.

[1] Şair Yenişehirli Avni [Bey] in babasıdır.

Mısır valisi Said [Paşa] nın, Sami [Paşa] ya mehabbeti mahsusası vardı. Kendine daima "Baba Sami" diye hitab ederdi. Sami [Paşa] nın mazuliyet maaşına inhisar eden maişetinde dûçarı müzayaka olduğunu bildiğinden Mısır hazinesinden şehri "20000" kuruş tahsis etdi ve Taşkasab'daki konağı[1] iştirasında Mısır sarrafı Kiğork Beyden istikraz etdiği meblâğ faizleriyle beş bin liraya vardığı halde bu deynini de tesviye ve kendini Mısır'a davet eyledi. 1863 [1279 H.] de mahdumları Abdülhalim ve Hasan [Bey] ler beraberinde olarak Mısır'a gitdi. İskenderiye'de top atılarak istikbal ve Re'süttin sarayına müsafir edildi. Kahire'ye muvasalatında ikametine Kasrünnüzhe sarayı tahsis ve izaz olundu. O günlerde Said [Paşa], mahdumu Tosun [Paşa] nın on üçüncü senei velâdeti gününün tes'idi merasimini ifa etmek üzere intihab eylediği Said içinde Saidiye kalesinde bulunuyordu. Sami [Paşa] yı oraya davetle görüşdüler. Said [Paşa], oradan İskenderiye'ye azimetle bir hafta kaldıkdan sonra Kahire'ye gelecek idi. İskenderiye'de vefat etdi.

İsmail [Paşa], Mısır'a tevellâ etdi. Fermanını almak içün İstanbul'a azimet ve avdetinde zatı şahanenin Mısır'a geleceğini tebşir ederek bir müddet daha Mısır'da alıkoydu. Sultan Abdülaziz, Mısır'a geldi. Sami [Paşa] müsule nail olarak Meclisi Vâlâ âzalığına tâyin kılındı.

Abdülmecid Han ve Reşid [Paşa] ve Mısır valisi Said [Paşa] irtihal etmiş ve hâdisatı zeman yeni bir çığıra girüb Sami [Paşa] nın Mısır'da ve İstanbul'da bulunduğu zamanın ahvali metruk ve mensi kalmış olduğundan ve sinni de tekaddüm etdiğinden artık kendisi içün meşagili devletde bir hissei müessire kalamazdı.

Meclisi Vâlâ'nın lâğviyle Şûrayı Devlet teşkil edildiği zeman 1868 [Muharrem 1285 H.] da Mecalisi Âliye'ye memur edildi. Fakat haftada iki defa teşkil edilen vükelâ meclislerine dahil değildi. İbtidaları on beş günde bazan ayda bir tezkirei mahsusa ile davet olunurdu. Zeman geçdikce davetler seyrekleşdi. Kendisinden başka Mecalisi Âliye'ye memur kimse yokdu. Nihayetülemir memuriyet, mülga halini aldı. Fakat muhassas olan "15000" kuruş maaş âhırı ömrüne kadar verildi. 1877 [Muharrem 1294 H.] de Meclisi Âyan âzalığına tâyin olundu".

Mübtelâ olduğu zatürrieden kurtulamayarak 1881 [1298 Cümadelâhiresinin 24 üncü gecesi] vefat etdi. Techiz ve tekfin masrafı Sultan Abdülhamid merhum tarafından verilerek Sultan Mahmud türbesi haziresine defnolundu.

*
**

[1] Bu konak, Şeyhülislâm, Sıdkı zade Ahmed Reşid [Efendi] nindir. Son zemanlarda yalnız bir salonu kalmışdı ki hakikaten bedayii âsardan idi. Tavanının ve divarlarının zineti pek dilrüba idi. Yusûf Kâmil [Paşa] merhumun vekilharcı Ali [Ağa] nın tahtı taasarrufunda iken bir kerre ziyaret etmişdim. Meşrutiyetin ilânından sonra zuhûr eden yangınlardan birinde yandı. Tavan ve divarları teşkil eden elvahı menhuteyi almak istediği halde sökülüp nakli —kühneliğinden dolayı— kabil olamayacağı erbabı fen tarafından ihtar olunduğunu Prens Said Halim [Paşa] merhum söylerdi.

Vakit gazetesine[1] yazılan fıkradan :

"Şeyhülüdeba Sami [Paşa] seksen dokuz[2] yaşında olduğu halde âzimi darbeka olmuşdur. Müşarünileyhin âsarı manzume ve mensuresi hakikaten dilnişin ve dilrüba ve sinni ilerledikce kuvveti tab'ı ile selikasında terakki görülmüş olması dikkate sezadır. Müşarünileyh vaktiyle kudemayı üdeba meslekinde tehzizi hamei şiirü inşa ederek geçirmiş olduğu edvarı edebiyenin her birinde beynelüdeba muhafazai mevkii serefrazî etmiş ve on, on beş senedenberi edebiyatımızda meşhud olan inkılâbı küllî ile beraber edebiyatı cedidemiz dahi kendisini erkânı cedidesi miyanında vücudleriyle iftihar olunanlar sırasından çıkaramamışdır."

***

Abdülhak Hâmid'in manzumesi :

Matem itsün ulema vü üdeba — Oldu mercileri âlemde heba
Yok idi misli ki gülsün rukaba — Ağlasunlar zuafa vü gureba
İrtihal eyledi Sami Paşa

Her sözü samia dersi ibret — Piri tedbir idi berna gayret
Merd idi merdi melâik siret — Uçdu ol nuru semavî suret
İrtihal eyledi Sami Paşa

Hali malûmı ne lâzım ilâm — Çekilen gaile beynelislâm
Anı kılmışdı esiri âlam — Acıdı haline hem cümle enam
İrtihal eyledi Sami Paşa

Hasridi asrı kemâlü hikmet — Gitdi maziye o âli himmet
Kıldı müstakbele birçok hizmet — Ruhı kudsîsine yüz bin rahmet
İrtihal eyledi Sami Paşa

Şiirü inşadeki âsarı ıyan — Fazlı olmazsa da muhtacî beyan
Söylerim ben yine giryan giryan — Etmesünler o edibi nisyan
İrtihal eyledi Sami Paşa

Varsa telife bu gün cür'etimiz — Mektebindendir anın neş'etimiz
Yoksa yetmezdi buna rüyetimiz — Neylesün şimdi bizim heyetimiz
İrtihal eyledi Sami Paşa

Uçdı gerçi o güli Sübhanî — Bağı âlemde kalub reyhanî
Bulunur bülbüli hoş elhani — Hakka vâsıl demedir ruhanî
İrtihal eyledi Sami Paşa

---

[1] 25 Cümadelâhire 1298.

[2] Velâdet tarihine göre vefatında doksan bir yaşında idi.

Tesliyet ben vireceksem hâşa — Bana ger derdimi etsem ifşa
Olur evlâdı teselli bahşa — Âhü feryad ede şirü inşa
İrtihal eyledi Sami Paşa[1]

*
**

Bu manzume de Abdülhak Hâmid'indir :

Bir gün ki eyliyordu tekarrüb nihayete
Gitdim mezarını nineciğimin ziyarete
Bir yer o, maderi vatanın en güzel yeri
Yıldızlı çamlıca, vatana mihri maderî
Bir türbe, bir harabe ile anda komşudur
Sami Paşa konağı, bu yangın yeri odur
Sami Paşa harabesi, mazi mesiresi
Zahirdi bir tarafda Selâmi haziresi
Olmuşdu komşuluk bize badii iktiran
Bir mektebi edebdi bu virane bir zeman
Bir asrı muhteşem buradan eylemiş mürur
Cevval idi bu mazlamede bir beyaz nur
Bir ihtiyar melek ki bugün tairi irem
Üstadımız o piri muallâ vü muhterem
Baksam da hâmidane atayayi fıtrete
Medyunı şükrü mahmidetim ben o hazrete
Cennet mekân mekârimi ahlâk sahibi
Kâni değildi ders ile iflâha talibi
Eylerdi hem de halini ıslaha itina
Bigâne ben o sayede olmuşdum âşina
Seksen yaşında şahikalar tayederdi o
Yağmur yağardı seller akardı giderdi o
Olmaktı maksadı yalnız vâsılı İlâh
Bilmem tahassüriyle mi yanmış bu hanıkah
Her çıkdığı zemanda gelir halka ihtilâc
Öpmekde destü payını merazayı ihtiyac
Nâzırdı Hak göziyle o ebnayi âdeme
Hâkim gibiydi köşkü de afakı âleme

---

1 Sana lâyık göremem Hâmid Bey — Böyle manzume nasıl yazdın sen?
Şire nisbet edemez kimse bunu — Nasıl isnad edeyim sana ben?

Allâmei zeman idi, o binazir idi[1]
Hak rahmet eylesün o büyük bir vezir idi

***

İsmail [Paşa] Zâde Üsküdar'lı Hakkı [Bey] in[2] tarih manzumesi :

Göçdü kutbülvüzera idi cihanda hayfa
Serveri ehli safa Hazreti Sami Paşa
Lûtfı mahsus idi fazl ehline ol düstürun
Dergehi idi mutafı şuara vü ulema
Bû Ali fehmü hikem masdarı âsarı edeb
Mehhazi külli fünun ârifi esrarı Huda
Zühdü takva ile manendi Cüneydü zünnun
Feyzi irfan ile sanii Cenabı Molla
Şivei nesrine meftun idi ruhı Vessaf
Pertevi nazmına dilşifte hurşidi sema
Ruhı Restu vü Felâtuna olur hayret balış
Bahsü tahkiki رموز الحكم i sertapa
Fazl ile mislini hiç görmedi mihrü malı
Nice kan ağlamasun çeşmi felek subhu mesa
Eylesün ruhunı sermesti rahiki cennet
Hazreti müu'imü kayyumu kadirü dâna
Fevti erbabı dili eyledi zarü nalân
Siyyema bendesi Hakkıyı idüb biseriipa
Verüb evlâd ile ahfadına ömri bihad
Göre her birini Hak devletü iclâle seza
Kudsiyan şeş cihete kıldı nida tarihin
Sami Paşaya behişti ede meva Mevlâ

***

Merhumun bazı mektublariyle şiirlerini, oğullarından Damad Necib [Paşa] bastırmışdı. Diğer kısmı oğullarında ve Necib [Paşa] nın —Mediha Sultandan mütevelled— oğlu Sami [Bey] de kalarak neşredilememişdir. « رموز الحكم » namındaki eseri matbudur.

[1] Namık Kemal'in Magosa'dan Abdülhak Hâmid'e yazdığı namei mestanede "Zor nikâh sahibinin ve edibi Sami ve münşii kâmil veya kendi itikadlarınca şeyhülre'isi efadıl hazarat veya haşaratının reylerine ittıba değil, sözlerini okumak bile senin için tenezzüldür" demişdi, Hâmid ise ne diyor!

[2] Tercemei hali 481 inci sahifededir.

Fazileti ilmiyesi müsellem ve meşagili resmiyesi müsaid olduğu halde müteaddid eser vücude getirmemişdir. İlminden şifahen istifade edildiği gibi tahriren de edilmeli idi.

Evlâdı umumen erbabı liyakatdendir. Bahusus büyük oğlu Subhi [Paşa] merhum, ulemayı benamdan ve Sezai, Ayetullah Subhi ve Hamdullah Subhi [Bey] ler en mâruf üdebayı kiramdandırlar.

***

Sadrı esbak Yusuf Kâmil [Paşa], akribasından babam Mehmed Emin [Paşa] yı hengâmı sabavetinde takdim etdikde — ilmi kıyafede de mahir olan — Sami [Paşa] "Bu çocuğu diğer akriba ve bendegânınıza kıyas etmeyiniz, tahsil ve terbiyesine itina buyurunuz, yüzünden pek çok hayır görürsünüz" demiş, Kâmil [Paşa] merhum da bu ihtarı hüsni telâkki etmişdir. Hayrat ve hasanatının kısmı âzamında babam, delili kâmil olmuşdur. Müamelâtı resmiyede kemâli iffet ve istikamet ile Paşanın namusunu sıyanet etmişdir. Cenabı Hak, üçüne de rahmet eylesün.

***

Sadrı esbak Fuad [Paşa] ya :

Ey zairi sahib nefes — Hubbi sivadan meyli kes
Dünyada kalmaz hiç kes — Allah bes bâki heves
Her ten biter bir derd ile — Geh germ ile geh serd ile
Uğraşınağa her ferd ile — Değmez bu dünyayı ehas
Ben de Fuadı asr idim — Fassı nigini sadr idim
Nakşı hümayun satr idim — Gösterdi çarh ruyi abes
Dilhasta oldum bir zeman — Tedric ile bitdi tüvan
Uçdu nihayet mürgi can — Çünki harab oldu kafes
Söndü çerağı âfiyet — Zulmetde kaldı şeş cihet
Açıldı subhı âhiret — Envarı Hakdan muktebes
Buldum o dem Sübhanımı — Arzeyledim isyanımı
Matlûb edüb gufranımı — Rahmetle oldum dadres
Ya Rab bu abdı rusiyah — Etdimse de yüz bin günah
Dergâhını kıldım penah — Afvindir ancak mültemes
Tarihdir ismi Gafur — Lâbüd eder sırrı zuhûr
Affolunur her bir kusur — Allah bes bâki heves

***

GAZEL

Dilsitanım rıhlet etdi sabrü samanım gibi
Etmedi bir lâhza âram âhü efganım gibi

Akdı gurbet semtine cular gibi oldu revan
Fırkatinden çağlıyan eşki firavanım gibi
Mürgi canım etdi terki âşiyan emma aceb
Öyle pervaz etdi kim ömri şitabanım gibi
Her demi vaslın devayı derdi aşk zannettiğim
Bir hayal imiş meğer hulyayı dermanım gibi
Rıhletinde mukeşan giryan, perişan idi âh
Dilharab olmuşdı Sami kalbi viranım gibi

SAMİ

Mehmed Sami [Bey], —rütbesi nezi ve Bağdad'a nefyedilerek orada vefat eden— Müşir Süleyman [Paşa] nın oğludur. 1866 [1283 H.] de İstanbul'da doğdu.

İbtidaî ve Rüşdî mekteblerinde okuduktan sonra Mektebi Mülkiye'ye girdi. 1889 da şehadetnâme aldı.

1890 [1 Mart 1306] da Bursa Mülkî İdadîsi müdiriyetine ve coğrafya ve ilmi heyet muallimliğine tâyin olundu. 1891 [22 Kânunisâni 1306] da Bağdad İdadî müdiriyetine memur edildiyse de istidası üzerine Bursa'da kaldı. Babasını ziyaret içün mezunen Bağdad'a gitdiği esnada Fransızca ve Tarihi Umumî muallimlikleri inzimamiyle Bağdad İddaî mektebi müdiriyetine nasbedildi. Babasının vefatı üzerine İstanbul'a gelmek içün mezuniyet istihsal etdi. 1893 [3 Temmuz 1309] de Hudavendigâr vilâyeti maarif müdiriyetine ve mülkî idadîsi ahlâk, kimya ve edebiyat muallimliğine tâyin olundu. Muaharen Cezairi Bahrisefid maarif müdiriyetinde, maarif nezareti merkez maarif, mekâtibi ibtidaîye idaresi müdiriyetlerinde, Meclisi Kebiri Maarif âzalığında, mekâtibi âliye idaresi müdiriyetinde, ilmi terbiye ve tedris müfettişliğini de ifa etmek üzere meclisi maarif âzayı daimeliğinde, ilâveten Darülfünun müdiri umumîliğinde bulundu. Son memuriyeti telif ve terceme hey'eti âzalığıdır.

Dört gün zatürrieden muztarib olarak 1917 [10 Zilhicce 1335] de vefat etdi. Birbuçuk ay evvel Tevfik namına söylediği manzumenin nihayetinde :

"Bilir misin ki hayatımdan artık iğrendim
Yanında bir yer açarsan bu en büyük nimet"

demişdi. Arzusı vechile Eyub'de Tevfik Fikret'in yanına defnolundu.

Hal ve tavrı, yaşı ile mütenasib değildi, fazla yaşlı görünürdü. Kulakları işitmediğinden musahabe müşkil olurdu. Edebiyat sahasında, bilhassa "Serveti Fü-

nun" sahifelerinde "Süleyman Nesib" namile tanınmışdır. Mütedeyyin, halim, müeddeb, hayırhah ve şefik olduğunda âşinaları müttefikdirler.

Vefatından sonra namına tertib ve neşrolunan kitabdaki makalesinde Abdülfeyyaz Tevfik :

"Sami, ruhan, neslen, dinen her zeman bu memleketin hakikî âdemi kalmış. garbin muhiti irfanına dalan gözleri safiyeti imanını asla kaybetmemişdir".

Cenab Şihabüddin :

"Dehrîliğin pek çok ruhlara sirayet etdiği bir devirde mütefennin ve heman heman âlim bir arkadaşımızı saim ve musalli görmek hiç de vicdan hıraş bir manzara değildi[1]. § Asrımız "Mazannei kiram" asrı olsa idi Sami, hiç şübhem yok, onların arasında ihrazı mekam ederdi[2]."

Doktor Rıza Tevfik :

"Münevverülfikir, iyi tahsil görmüş, hayli okumuş bir âdem olmakla beraber sıdku hulûs ile dindar ve âmil idi[3]" diyorlar.

⁂

ESERLERİ

İlmi Terbiyei Etfal — Terceme ve telfik suretiyle vücude getirilmişdir. Frobel ve Pistaloci usullerinde talim ve terbiye derslerinin tercemesi. Bu iki eser matbudur. "Serveti Fünun" da manzumeleri mündericdir. Pedagociye dair bir tercemesi ve ikmal ve ıslah etmediği "Muhtasar Kamusı Felsefe" basılmamışdır. Eş'arı da bir arada tabolunmamışdır.

⁂

HAKİKAT

Yıllarca hakikat diye ruhı beşeriyet
Bir nur aramış ka'rı semavatü zeminde
Yıllarca, asırlarca fakat nurı hakikat
Kalmış yine ziri tetukı muhteşeminde

Bir lemai ümmid ile bazan şebi efkâr
Yanmış ve tutuşmuş gibi derken yine sönmüş
Çarpışmış ezelden beri iman ile inkâr
Varlık bile, vicdan bile bir hiçliğe dönmüş

---

1 Dehrilik ne kadar sirayet ederse etsün her devirde "mütefennin ve âlim olan, musalli ve saim" olur.

2 Her asır, "Mazannei kiram" asrıdır. Cenab'ın, kimseye hüsnizan etmediği anlaşılıyor.

3 Asıl "münevverülfikir, iyi tahsil görmüş, hayli okumuş olan" âdemler "sıdku hulus ile dindar ve amil" olurlar.

Ey zulmeti âsar ile gümrah olan insan
Ey kardaşım, ey kalbi elemdide vü mecruh
Gel! arşı hakikat sana, her dem sana meftuh

Gel! nuru hakikat sana, her dem sana tâban
Gel! kendine bak işte hakikat sen o, varsın
Nefsinde pedidar o hakikat ki ararsın

⁂

GAZEL

Bugün bilmem nedendir çokce uçmuş rengi ruhsarın
Gözünde zılli bitabîsi var bir leyli bidarın
Olurdum kail âlamı cihan gönlümde toplansa
Ben olsaydım celisin, gamkisarın, tesliyetkârın
Vücudün matlai şevku saadetken reva olmaz
Ki kalbü hatırın pamali olsun derdü ekdarın
Öpüb şemmetdiğim zülfünde pünhandır bütün ruhu
Henüz koklanmamış, mechuli âlem kalmış ezharın
Heb esharı baharın musikisinden dilâradır
Senin ilhamı raksan etdiren âhengi reftarın
Vatan berduşı aşkım tâ o günlerden ki hulyama
Bir ufkı bigerandan nakli eş'ar etdi enzarın
Güzellikden güzel bir sırrı hilkat var cemâlinde
Güzellik sevdiğim bizzat olur meftunı didarın

⁂

KIT'A

Milletin itimadı lâzımsa — Mülke hükmeyliyen hükûmet içün
Farzolur heyeti hükûmete de — Ayni bir itimad millet içün

SAMİ

San'ada kadı iken vefat eden Şeyh Ahmed Fevzi [Efendi] Zâde Manisalı Mehmed Âsım [Efendi] nin oğludur. 1879 da [1296 Rebiülevvelinin 12 nci gecesi] doğdu.

Mukaddimatı ulûmı Manisa'da tahsil etdikden sonra İstanbul'a geldi. Fatih müderrislerinden Hüseyin [Efendi] nin dersine devam ederek icazetnâme aldı. Çanakkale'ye gidüb tarikatı Uşşakıyeden Şeyh Ahmed Şücauddin'e intisab etdi ve "Niyazi" mahlâsı verildi. Diğer tariklerden de mücaz ve Kasımpaşa'da Yahyakethuda dergâhı şeyhi oldu.

31 Temmuz 1934 [19 Rebiülâhır 1353] de vefat etdi. Edirnekapusı kabristanına defnolundu. İlmi tasavvufa vâkıf, mütedeyyin ve ehli daniş idi.

Bir gün Beyoğlu'na gitmek üzere tramvaya bindim. Boş yer yokdu. Sami ile — tanımadığım ve müslim, yahud hıristiyan olduğunu anlayamadığım — garibülhal bir genc şahıs, yerlerini bana vermek istediler. O sırada Sami'nin yanındaki âdem indi, yerine oturdum. Genc, ikide birde Sami'ye bakarak, "yol görünüyor, gideceksin" mealinde sözlerle ve hafif sesle terennüm etmeğe başladı. Bir meseleden dolayı Sami, iki gün sonra yola çıkarıldı. Beraeti tahakkuk etdiğinden bir müddet sonra geri getirildi. Muahharen görüşdüğümüzde bu hale ikimiz de taaccüb etdik.

***

BASILAN ESERLERİ

1 — « هدية العاشقين ». 2 — « اوراد المقربين » salâvatı şerife mecmuasıdır. 3 — « سلوك الخلوتية والنقشبه » Arabca ve Türkcedir. 4 — "Müntehabatı Samiye". 5 — "Mevlûdı Mücteba" manzumdur. 6 — « معيار الاوليا ». 7 — "Mebnayı İslâm". 8 — « اسرار الطالبين ». 9 — « تحفة العشاقيه » nin altı zeyl ilâvesiyle tercemesidir. 10 — "Mir'atı Eyyam".

BASILMIYANLAR

11 — « خلاصة الرضى » kâfiye şerhi, Arabca. 12 — Surei İhlâs Tefsiri. 13 — « الدرة المكنونيه » kasidei nuniye şerhi, Arabca. 14 — « موهبة المتعالى » kasidei emali şerhi, Arabca. 15 — « توجيهات الآيات » ayatı müteşabihe tevilleri, Arabca. 16 —

« كنزالعارفين » manzum, Türkce. 17 — « كنزالعاشقين » manzum, Türkce. 18 — « سرارالتوحيد » yirmi dört mertebe tevhidden bâhisdir, Türkce. 19 — Varidatı Samiye «في سرالاسف». 20 — Muhiddini Arabî'nin "Memleketi Rabbaniye" tercemesi. 21 — Yahya'yı Şirvanî'nin « اسرارالطالبين » namındaki risalesinin tercemesi. 22 — Mir'atı Marifet. 23 — Usuli Tefsir Risalesi. 24 — Fıkhı kübra, Fıkhı bâtından bâhisdir, Arabca. 25 — Divanı Şeyh Sami. 26 — Rabıta, sırrı ihrak, şuunı ezel risaleleri.

GAZEL

Ey vücudı gaybı mutlak kenzi mahfii amâ
Künhi zatı kudsüne yok ibtidaü intiha
Kahiri cümle mezahirdir sıfatı akdesin
Devri imkân mihveridir mihri esmayı ulâ
Cümle eşya sureti bahri müsemma serteser
Vahdeti zatın anın her zerresinden ruşena
Kudretinde zerrei makhurdur kevnü mekân
Zevkı illâyı bulan nefyi sivada dedi lâ
Mihveri bürci taayyün aksi aynı âfitab
Âfitabın tâbıdır zılli vücud suret nüma
Erişüb mahvi vücud künhi şuhude Samiya
Kenzi istiğrak içinde bula göre sırrı beka

SAMİ

Eski edebî mecmualarda, bilhassa "Hazinei Fünun" da "Ç. Sami" imzasiyle manzumeler görürdüm. Bu zatın —kendine "Çörçöp" namını veren— muhterem Dr. Sami olduğunu kırk sene sonra öğrendim. Ciddiyatda olduğu gibi hezlü mizah vadisinde de kalemini istediği gibi kullanan ve matbuat âleminde kesbi kıdem eden bu şair doktoru, bu nâçiz eserde bulundurmak arzu etdim. Vâki olan talebüzerine yazdığı tercemei hali aynen dercetdim.

***

"Rumî 1293 [1876] da Şumlu'da doğmuşum. Pederim, İhlevne'de şehiden vefat eden oranın askerî kumandanı ve Bosna kordon alayı kaymakamı Gelibolu'lu Mustafa [Bey] dir. Tarihi şehadeti 1294 [1877 H.] dedir. Yetimliğimin tesliyetini validemin validesi Ali Paşa halilesi Emine Hanımın aguşı şefekatinde buldum.

İlk mekteblerim, Piriştine'deki ve Üsküdar'da Emirâhur'daki Rüstem Paşa ibtidaî mektebleri oldu. Bir müddet Galata lisesinde de tahsilde bulundukdan sonra Tıbbiyyei Askeriye'ye girdim. 1320 [1902] de doktor yüzbaşısı olarak çıkdım.

Edebiyat ile oğraşmam, pek genc yaşda başlar. Bu da garib bir maceradır: Akribamdan zengin bir ailenin bir oğlu vardı. Erken evlendirilmiş, bir iki sene sonra da refikasını gaib eylemişdi. Onlara gitdikce bu zatın, âsarı edebiye itibariyle zengince olan kütübhanesini karışdırır ve mahdum beyin "Makber" i tanziren karaladığı acibeleri dinlemeğe mecbur olurdum.

Şuarayı marufemizden biri[1] ilk yazdığı eş'arı okuya okuya evdeki ayvazı verem etmiş. Ben daha bahtiyar imişim, bu şair taslağı karinimi dinleye dinleye evzanla ünsiyet peyda etdim.

[1] Ziya [Paşa].

Hayatda pek ciddî şeylere de gülmek, tmetim icabatındandır. İnsanlığın pek iğrenc hodpesendisine, pek gülünc gururuna güldüğüm kadar fezaili mevhumesine de gülerim. İşte bu genc hısım da cebren denecek bir tarzda bana okumağa çalışdığı o garibelerle vesilei handem oluyordu. Bir gün bana, "Evet, gülüyorsun, çünki anlamıyor ve duymuyorsun. Şiir ve nazım, bu senin nasibin değil. Bunun için rakik bir ruh, hassas bir kalb ister. Teşrih ve tebliğinde de bir san'atkâr kabiliyeti lâzım" dedi.

Rakik bir ruhum, hassas bir kalbim yokdu. Lâkin san'atkâr olamamak aczini kolay kolay kabul edemedim. Dinlemek zahmeti mukabilinde badıhava öğrendiğim aruz ile bu şair geçinen zatın eş'arını tehzile başladım. İşte nazımlığımın sebeb ve başlangıcı!.. O zemandanberi en gülünmiyecek şeylere güldüm ve hâlâ gülüyorum."

⁂

BİR MÜSTEZAD

Gelibolu, denize karşı

Bin mevcei nazende öper sahili her bar — Bir vaz'ı şegafle
Her bir kaya bir lânei sevda eder izhar — Puşidei kefle
Bir duhteri zer turre gibi mihri beharan — Pür hande eder naz
Sislerle şevahikden uçar göklere elvan — Lerzendevü tannaz
Eyler bütün eşvakı seher bir sarı ebrin — Sathında tecessüm
Envar arasından görünür çehresi fecrin — Reyyanı tebessüm
Aksiyle bu elvahı garamın koca umman — Bir gülşeni rengîn
Yelkenler o yerlerde birer sakitü lerzan — Pervanei berfîn

⁂

KASİDE

Eski Bahriye hastahanesi için

Zehi darüşşifa inşası pek şahane olmuşdur
Kasım Paşade zibü zineti tersane olmuşdur
Halici reşki firdevs etmede şiriyeti hüsni
Lebi deryade gûya bir düri yekdane olmuşdur
Hele merkezdeki saatli burci heybet efzası
Sema pervaz olan ervah içün kâşane olmuşdur
Zümrüdden nişan vermekdedir pişindeki saha
Nesimi ıtırnake gülistanı şane olmuşdur
Uzaklardan temaşası dili sirabı sekr eyler
Yedi icazı san'atde aceb peymane olmuşdur
Fakat... ol rütbe pisdir dahilen kim der gören âdem

Bu yer emrazü eskame mekânü lâne olmuşdur
Derü divarı görmüş kahrını bin dürlü ihmalin
Düşüb hiçîi nisyane bugün virane olmuşdur
Memerri uhrevî dinmekliğe şayestedir hali
Şifa ümmidi ağuşunda bir efsane olmuşdur
Bakan yok, aldıran yok, okşayan yok, rahmeden yokdur
Zavallı hastegâne sıhhatı bigâne olmuşdur
Yatar her köşesinde bir sürü ecsadı mahmume
Ecel bu ateşe bir duzehi pervane olmuşdur
Kûlahı Hızr mı bilmem giyüb gaybe karışmışdır
Bulunmaz mevkiinde sertabib paşa ne olmuşdur
Muavin Bey mülevves vechini tathirden âciz
Anahtarlar cebinde bir salar divane olmuşdur
Nizamü intizamı ol kadar muhtel ki huddamı
İtabı raksına âhenk tutar çingâne olmuşdur
Lâtifeyle hakikat söylesen de hükmü yok Sami
Sözün ağyâr içün eğlencelik Kestane olmuşdur

⁂

GAZEL

Varlığı her kişinin kendisine az görünür
Daima komşuya komşu tavuğu kaz görünür
Tok olanlar bilemez çekdiğini aç kalanın
Sırtı pek kimseye ahvali şita yaz görünür
Az gelir anlamayan şahsa davul gumgumesi
Müdriki zevka ise sivri sinek saz görünür
Aşdırır dağları gerdunesine ehli yesar
Müflise menzili maksud ulaşılmaz görünür
Hoş yaşar mihneti âlemde bulan Sami safa
Âşıka sevdiğinin her sitemi naz görünür

⁂

KIT'A

Kalkmış benimle ölçmeğe boy sersemin biri
Aklınca yavegûluğu divane şan sanır
Bildir habise haddini ey gilki mucizim
İtden sakınma kendini şiri jeyan sanır

SAMİH

Mehmed Samih [Efendi], Üsküdar'da medfun Şeyh Nasuhi hazretlerinin ahfadından Vekayii şer'iye kâtibi İbrahim İffet [Efendi] nin torunu ve Rumeli Sadareti Vekayii şer'iye kâtibi Çavuşzâde Abdülaziz [Efendi] nin oğludur. "Nasuhizâde" namile mârufdır.

Tahsili ilim etdikden sonra 1846 [1262 H.] da tarikı tedrise idhal ve babasının maiyetinde kitabetle istihdam olundu. Muahharen Kudüs, İzmir niyabetlerinde, İzmir Hukuk riyasetinde, Girid niyabetinde, Medinei Münevvere mevleviyetinde bulundu. İkmali müddetle Medine'den avdetinde 1894 [1312 H.] de Cidde'de vefat etdi.

Hattı talikde mahir, nazım ve nesre kadir, hüsni ahlâk sahibi olduğu menkuldür. "Fatin Tezkiresi" nde bir gazeli mündericdir. Elimizde on gazeli mevcuddur. Diğer âsarı nazmiyesi kim bilir nerede kaldı.

⁂

GAZEL

Ol zemandan kim ne inü an, ne dünya var idi
Mihri zatımdan spihri feyz pür envar idi
Mümkinat olmazdan evvel saha pirayı vücud
Dil rikâbdarı semendi Ahmedi Muhtar idi
Mürgi dil, tâ etmeden Cibril tahriki cenah
Ravzai aşkı Habibullahda tayyar idi
Bagü ragı ruzgâr azadei ezhar iken
Dil hezarı zar, gülzar, izarı yar idi
Olmadan İsa henüz mehdi vücude cilveker
Tıflı dil intakı Hakla natıkı esrar idi
Ziveri gül bisteri hâb olmadan ashabı kehf
Çeşmi dil seyran gehi esrarda bidar idi
Olmadan ruhı Kelim arayişi divanı Hak
Turı mânada gönül, Samih tecelli zar idi

⁂

Dağı ateştabı dilden renk alır gülzarı dehr
Dudı âhı sineden suzan olur ezharı dehr
De'bi aşkı şöyle tahsil eylesün pervaneden
Bülbüli feryad hani nushai esharı dehr
Bir gazali vadii vahşiye döndü âkıbet
Ülfet etmez oldu şimdi yârı gec reftarı dehr
Çok mudur ger olmadıysa dil imaretyabı şevk
Hatırı mamurı viran eylemekdir kârı dehr
Samiha bu nevzemini nazma lâyıkdır eğer
Bir nazire söylese Hakkiyi hoş güftarı dehr

SAMİH RİFAT

Mustafa Samih [Bey], askerî kaymakamlardan Rifat [Bey] in oğludur. 1874 [1291 H.] de İstanbul'da doğdu.

Kocamustafa Paşa Rüşdî mektebinde ve Darüttedris'de okudukdan sonra hususî suretde tahsile devam etdi.

1892 [1 Mart 1308] de Kantar idaresi rüsumı munzama kâtibi refakatine memur oldu. Muhtelif tarihlerde Şehremaneti aklâmında istihdam olundu.

1899 [14 Temmuz 1315] de "1000" kuruş maaşla Matbuatı Dahiliye Kalemi hulefalığına ve muahharen başkaca "1000" kuruş ücretle Matbuatı Dahiliye kontrol memurluğuna nasbedildi. 1905 [15 Eylûl 1321] de Dahiliye Nezaretinde Tesrii Muamelât Komisyonu Kaleminin mümeyyizliğine tâyin ve Meşrutiyetin ilânını müteakıben komisyonun lâğvinde memuriyetinin unvanı, Dahiliye Mektubî Kalemi mümeyyizliğine tahvil olundu. O sırada bir müddet Mercan İdadîsi edebiyat ve kitabet muallimliğini ifa etdi.

İkdam, Malûmat ve Sabah gazetelerinde muharrir ve matbuat kontrol memuru iken dört senede Ulâ sınıfı sânisi rütbesini ihraz ve ricali devlet sırasına iltihak etdi.

1908 [24 Şubat 1324] de Biga mutasarrıflığı vekâletine memur edildi. Müteakıben Biga meb'usluğuna intihab olundu, istifa etdi. İki ay sonra Biga mutasarrıflığına esaleten tâyin kılındı. Karesi mutasarrıflığında, iki defa Konya valiliğinde, Dahiliye müsteşarlığında, Trabzon, Erzurum valiliklerinde bulundu. Inkılâbdan sonra Maarif Vekâleti telif ve terceme dairesi âzalığına, muahharen reisliğine ve Maarif Vekâleti müsteşarlığına nasbolundu. Bilâhare Çanakkale meb'usu oldu.

3 Kânunievvel 1932 [4 Şaban 1351] de Ankara'da vefat etdi. Cebeci kabristanına defnolundu.

Evvelce kara sakallı, uzun boylu, esmerce, yakışıklı idi. Kıymetli şair ve edib-lerdendir. Eski ve yeni tarzlarda pek güzel şiirler yazarak edebî mecmua ve gazete-

lerle neşretmişdir. Her zemanın icabatını takdir ve tevkir eden ve "Nabza göre şerbet eyler ita" mısraına masadak olan ezkiyadan idi. Meşrutiyetin ilânını müteakiben "İttifak" unvanlı bir gazete çıkardı. Yazdığı makalelerle o devirdeki hallü akid erbabının teveccühüni kazandı. Az zemanda müsteşarlığa, valiliğe yükseldi. Devri lâhikde de makbul ve meb'us oldu. Tarih ve dil encümenlerinde yararlıklar gösterdi.

Musikiye vâkıf ve tanburzen olduğunu işidirdim. Fakat dinlemedim. Ve aramızda buna dair bir bahis de geçmedi. Büyük kardeşi Ali Rifat [Bey] in musikide ve udzenlikde mehareti kâmile sahibi olduğunu bilirim, çünki dinledim.

Hakkımda her zeman hürmet gösterirdi. Ankara'dan geldikce Bulgurlu'da otururdu. Mesafenin uzunluğundan dolayı buluşub görüşmek müşkildi. Bu sebeb le tercemei halini ve manzumelerini bizzat istiyemedim, mektub gönderdim, cevab vermedi. Merhum Filorina'lı Nâzım'ı memur etdim, Bulgurlu'ya gitdi. Samih'in, mektubuma derhal cevab veremediğinden dolayı pek ziyade mahcub olduğunu ve tercemei halini yazub kemâli teşekkürle evime getireceğini temhid ve hürmet ve mahabbetini teyid eylediğini tebliğ etdi.

Biçare şair, tercemei halini —galiba— öbür dünyadan göndermek, yahud getirmek üzere bu dünyadan gitdi, bizi mükedder etdi. Tercemei hali de böyle ruhsuz oldu.

⁂

RÜBAÎ

Elbet yücelir arşı berinden sayen
Ey mihri Hüda nur idi cismü mayen
Ukbada penah olmak içün ümmetine
Dünyada zemine düşmemişdir sayen

⁂

GAZEL

Yâr oldu ıyan naz ile şuhan arasında
Gün doğdu bu şeb encümi tâban arasında
Keysusuna titrer yemi eşkimde nigâhım
Sahil arayan kuş gibi tufan arasında
Gönlüm nasıl olmaz güli ruhsarına bülbül
Yokdur eşi ezhar gülistan arasında
Ol arizü ebruyı gören münkiri didar
İmana gelir seyf ile Kur'an arasında
Düşdüm yola bilmem ne tarafdır rehi maksud
Hayretzedeyim gûhü beyaban arasında

Eyvah sen ey ömri şitaban geçeceksin
Heb vehmü teselli ile hırman arasında
Samih yine bir taze gazel eyledim inşad
Kalsun bu da evrakı perişan arasında

⁂

Cânânına arzı mahabbet eden bir avcı resmine :

Düşme ey sayyadı sevdavî nigâh
Yâre takriri mahabbet kaydıne
Böyle bir dildarı meclûb eylemek
Benzemez sahrada âhu saydine

⁂

Harbden sonra :

ONUN SAZI

— Rahmetli oğlum Hâtif'in muazzez hâtırasına —

Bir dere boyunda yüksecik bir çam
Kol atmış bir yıkık damın üstüne
Derdli bir anacık çıkar her akşam
Diker gözlerini çamın üstüne
Oturur kıyıda, düşünür... Ağlar
Dal budak seçilmez bir ana kadar
Tarlası çorakdır, bağçesi kırac
Bırakıb gidemez, fakat kalsa ac
Şehid oğlunundur bu öksüz ağac
Demiş: Yurd kurtulsun kimsesiz ana
Tek bir yavrusunu vermiş vatana

Oğlunun dikdiği fidan bir dalmış
Büyümüş, yaşarmış, dal budak salmış
Sazı bir dalında asılı kalmış
Kırık tellerine vurdukca rüzgâr
Saz ağlar, zavallı anacık ağlar

Bulgurlu, 10 Teşrinisâni 1931

SAMİH FETHİ

Samih Fethi[1], Sıvas eşrafından Ahmed Fethi [Bey] in oğludur[2]. 1885 [Cümadelâhire 1302 — 23 Şubat 1300] de — babası, İstinaf Mahkemesi Ceza Dairesi Reisi iken — Diyarıbekir'de doğdu.

Gümülcine ve Vefa İdadî'lerine bir müddet devam etdi. Hususî muallimden Arabî ve babasından Farisî okudu. Babasının vefatı üzerine tekevvün eden miras dâvalarını hal içün Sıvas'a gitdi. 1902 de Hukuk mektebine girmek üzere tekrar İstanbul'a geldi. Edebî mecmualara manzum ve mensur yazılar yazmağa ve genc ediblerle düşüb kalkmağa başladı. Arkadaşlarından bir kısmının habs ve nefy olunması üzerine Sıvas'a savuşdu. Vali Reşid Âkif [Paşa] ya[3] intisab etdi. Muhaberatı mühimme ve mahremane kâtibliğiyle Mektubî Kalemine girdi. Vilâyetin resmî gazetesine de başmuharrir oldu. Sanayi ve İdadî mekteblerinde Türkce ve tarih okutdu. Bana gönderdiği tercemei halde diyor ki :

"Meşrutiyetin ilânını müteakiben İstanbul'a geldim. Reşid Âkif [Paşa] nın — âyan âzalığına tâyin olunmamakdan müteessir ve münkesir olarak — Mısır'a azimetinde refakatinde bulundum. İttihad ve Terakkî erkânile Paşa arasında cereyan eden

[1] Samihden mükerreren tercemei halini istedim. Nihayet aşağıdaki tezkire ile gönderdi: "Veliyyi nimeti irfanımız efendimiz

بعث بعد الموت sırrına kalemi mesiha demi necibaneleriyle iren bahtiyarlar arasına نسيان قبل الموت cilvesine mazhar olan bu fakiri kembidaayı da idhal etmeği lûtfen düşündüğünüzden dolayı şükranımı atebei faziletinize bir kerre daha ilâ ve bir resmimle üç parça eseri mâna nedarımı takdime ictira eyledim. Emir ve irade veliyyi nimeti irfanımız efendimizindir. 22/6/1939 bendei kadim Samih Fethi".

[2] Fethi [Bey], Birinci Sultan Abdülhamid'in kızı Hibetullah Sultanı tezevvüc eden Alâüddin [Paşa] nın torunudur. Alâüddin [Paşa] da Üçüncü Sultan Mustafa'nın kızlarından Hadice Sultanın zevci Seyyid Ahmed [Paşa] nın oğludur. Onun babası Süleyman [Paşa], onunki Amasya valisi Seyyid Ahmed [Paşa], onunki de Bostancıbaşı Mehmed [Ağa] dır ki Raşid tarihinde mezkûrdur.

[3] Tercemei hali 1437 nci sahifededir.

hararetli muhaberede yine kâtiblik yapdım. Ve Paşanın münakaşadan muzaffer çıkdığını Enver ve Talât Beylerin [Paşaların] tarziye verdiklerini görmek zevkine erdim, İstanbul'a döndüm".

1909 [Temmuz 1325] da —bilmusabaka— birinci belediye dairesi muhasebe baş kitabetine ve birbuçuk sene sonra Üsküb lisesi edebiyat muallimliğine tâyin olundu. Diğer muallimler gibi maaşının tenzil edilmesinden dolayı istifa etdi. İstanbul'a geldi. "Tasviri Efkâr" ve "Tercemanı Hakikat" gazetelerine "S..." imzasiyle, "Serveti Fünun" a "Bedrüddin Mumtaz" namı müsteariyle, "İctihad" ve "Rubab" mecmualarına kendi imzasiyle makaleler ve manzumeler yazdı.

Samsun, Amasya Tahrirat Müdirliklerinde, Remadiye, Yalvac kaymakamlıklarında, Çorum ve Kayseri mutasarrıflıklarında bulundu. Millî Mücadele başlayarak Sıvas Kongresi mün'akid olduğu sıralarda Sıvas meb'usu intihab olundu.

Muahharen Üsküdar mutasarrıflığına tâyin edilerek 1922 [7 Teşrinisâni 1338] e kadar ifayı vazife etdikden sonra siyasî ve idarî hayatdan çekilerek kalemiyle geçinmeğe çalışdı. Son senelerde "M. Turhan Tan" imzasile "Cumhuriyet" ve "Tan" gazetelerine makaleler yazdı. Artık nazm ile meşgul olmadı. Basılan "19" eserinin çoğu, tarihe müstenid romandır. Bunlardan başka muhtelif gazetelerde tefrika suretiyle intişar eden ve kitab halinde basılmıyan "20" romanı olduğunu tercemei halinde söylemişdir.

Uzun müddet hasta oldu. 25 Kânunievvel 1939 [13 Zilkide 1358] de vefat etdi. Edirne kapısında şehidliğe defnolundu.

***

Reşid Âkif [Paşa] ile edebî muhabere etdiğimiz sıralarda Samih Fethi, bana Sıvas'dan mektublar yazar, hürmetler ve mahabbetler gösterirdi. Meşrutiyetin ilk günlerinde Dahiliye Nezaretine tâyin olunan Paşa ile İstanbul'a geldiğinde görüşmüşdük. Daima riayetini görürdüm. Kıymetşinas, terbiyeli, nazük, gayur, bir kalem sahibi idi. Güzel yazardı. Vaktiyle şiir söylerdi. Sonraları tarihciliğe döküldü. Tarihe benzer romanlar, romana benzer tarihler yazdı. Bir de müftülenam imiş gibi her tarafdan irad olunan tarihî, edebî, ilmî, fennî suallere gazete sütunlarında cevab vermeğe davranırdı. "Yeni Mecmua" nın liyakatli bir muharririne de söylediğim vechile bazan benim mesleğime, mesleki savaba muhalif şeyler yazardı. Hukukı kadimeye ve hakkındaki mahabbetime istinaden itab ederdim. "Yazılarımın ilmî bir kıymeti yokdur. Temini maişet içün yazılmış şeylerdir" demekden ve kusurunu itirafdan çekinmezdi, liyakatini hazmederdi.

Her halde memleketin irfanına —gücü yetdiği kadar— hizmet eden himmetli, gayretli bir âdem idi. Ne faide ki birçok emsâli gibi:

"Ayşü nuş eyle bugün anma gammi ferdayi
Sana ısmarladılar mı bu yalan dünyayi"

beytinin medlûliyle amel ve onun zehrnak tesiriyle hayatına irası halel ederek vaktinden evvel dünyadan elini çekdi ve muhiblerine elem çekdirdi.

GAZEL

Güzeller şivesin üftadei didar olandan sor
Figan mânasını efsun saçub dildar olandan sor
Fida cânâna derken ne anlar gafilân andan
O zevkı cangüdazı yâr içün berdar olandan sor
Sürünmek itilâdır hâki pâki rahı dilberde
Bu sırrı subhai ya aşk ile seyyar olandan sor
Zelil olmaz denir nurı fazilet gerçi âlemde
Siyeh bahtii fadlî cehl elinde har olandan sor
Nedir çekdiklerin Samih bilinmez bezmi şadide
Gönül ateşlerin bikes kalub nâçar olandan sor

Mayıs 1325

"İKİNCİ RAMZES İÇÜN"

— Mumyası ve heykeli önünde —

Bir zılli perişan gibi pejmürdevü hasir
Bir mahfazanın havzai kahrında muhakkar
Ey inledilen, eğlenilen meyyiti mamur!

Ey en ebedî şühreti tarih ile mağrur
Her hatvede bir şanı müselselle mübeşşer
Dünyaları tahribe koşan şevketi zahir!

Ey hıttalara hevli âdem eyleyub isar
Faniyyetine karşı kalan tâbii evham!
Bir şey arayan taşları intak ile ismen

Ey fıtratın ahkâmını tağyir ile cismen
Bir ömri müebbed dilenen sahibi ehram!
Ey bir emeli mudhike dilbeste hükümdar!

Gerdunei iclâlini binlerce esirin
Hep duşı alilinde bilâhissi terehhum
Ey zevkı seven debdebe perdazı müheykel!

Ey nuhbei ikbali kalan şimdi şu heykel!
Ruhun ne kadar kim bilir etmekde teellüm
Serbestîi tenkidi ile nesli ahîrin?

Şubat 1324

⁂

KIT'A

Mihri hüsnün didede, mehtabı aşkın sinede
Minnet etmem var iken sen şemse de, pervine de
İsterim düşsün o sengin kalbine buhranı aşk
Seyrederken gözlerin endamını âyinede!

SEBATÎ

Hafız Mehmed Sebahüddin [Efendi], Dağıstan'da Şeki muzafatından Kotkaşini karyesi ehalisinden ve erbabı ilimden Abdülkerim namında bir zatın oğludur. 1846 [1262 H.] de doğdu.

1850 [1266 H.] de Kars'a hicret etdiler. Orada babası ve anası vefat eylediğinden Erzurum'a gitdi. Arabî ve Farisî okudu. Kur'anı Kerimi hıfzetdi.

1867 [1284 H.] de Amasya'ya nakli mekân eyledi. Şeyh Mir Hamze Nigârî'den[1] tekrar emsileye başlıyarak tasavvurat ve tasdikata kadar okudu. Şeyh, oğlu Seracüddin'in vefatı üzerine dersi kesdiğinden —şerefi suhbet ve teveccühi ile mübahi olduğum— eazımı ulema ve hükemadan Seyyid Mir Hasenülhüseynî'nin dersine devam ederek icazetnâme aldı.

Amasya'da medfun meşayihi Nakşibendiyei Halidiye'nin ekâbirinden Mevlâna İsmail Şirvanî Hazretlerinin[2] damadı İsa Ruhi [Efendi] den tefsir ve hadis ve usul tederrüs eyledi. Otuz yedi sene Hazreti Şeyhin türbedarlığında ve türbenin imametinde bulundu.

1905 [20 Zilhicce 1321] de vefat etdi. Türbenin civarına defnolundu.

Divanını 1891 [1309 H.] de İstanbul'da bin zahmetle basdırdı. Fukarayı sabirinden, aşk ve şevk erbabından, sulehadan, safdilândan, bir merdi cezbenâk idi. Bir bahar mevsiminde birlikde Yakacık'daki sayfiyemize gitmişdik. Bülbüllerin feryadı, çiçeklerin letâfeti ona tesir ederek mütemadiyen şiirler okur, kâh ağlar, kâh gülerdi. Biz de onun hâlü kalinden müteessir olurduk.

Türbedarlıkdan aldığı beş on kuruşla ailesini iaşe edemediğinden Amasya evkafında münhal olan bir cihetin aidatı cüziyesini kendine tahsis etdirmek içün son defa İstanbul'a geldi, uzun zeman oturdu. Zaruret saikasiyle çekmediği çille kalmadı. Her dürlü teşebbüsata rağmen maksadı hâsıl olmıyarak Amasya'ya döndü.

Büyük oğlu Ali Haver, fartı zaruret içinde askerî mektebi tıbbiyeyi ikmal etdi. Tabib yüzbaşısı oldu. Babasının vefatında küçük kardeşlerini iaşe ve terbiye etmeğe çalışırken Balkan Harbinde Yanya tarafına memur edildi. Pek genc iken ziyaa oğradı. Salih, sabur, gayur, müstakim, müstaid olan şu biçareyi tahattur etdikce müteessir olurum.

⁂

[1] Tercemei hali 1208 inci sahifededir.

[2] Fudelâyi meşhureden sadrı esbak Şirvanî Zade Mehmed Rüşdi [Paşa] nın babasıdır.

GAZEL

Başında derdi sevda sinemde narı hasret
Düşdüm çehi firaka oldum nizarı hasret
Kıldı beni perişan, üftade zarü giryan
Derda ki derdi hicran, hayfa ki harı hasret
Kaddim kemane döndü tiri müjenden ayru
Bükdü belim tiz elden şiddetle barı hasret
Gel gel figane bülbül ağaz kıl benimle
Sen mübtelâyı hicran, ben bikararı hasret
Görseydi bezmi vaslın bir kerre çeşmi âşık
Razı olurdu çekse ger sad hezarı hasret
Leylü nehar sensiz yeksan iken gözümde
Her anı bir yıl oldu leylü neharı hasret
Ey badı subhü şamî ver yardan peyamı
Mir'atı dilden eyle ref'i gubarı hasret
Dil verme kılükale sâki getir piyale
Döndürdü cismi nâle derdi humarı hasret
Sabru sebate sây et ey bülvefa Sebatî
Geldikde peyki vuslat eyler firarı hasret

*
**

Bivefa yokdur cihanda bu peri rular gibi
Kıldılar aklın perişan tarı geysular gibi
Buca kim sevdayı zülfün çekdim ol siminberin
Öpmedim bir gez ızarın âh ol mular gibi
Kaşları tigi kazadır gözleri cellâdı can
Ev yıkan olmaz cihanda çar ebrular gibi
Ol kadar tesir kıldı narı hicrin cane kim
Eşki çeşmim çağladı ey mahru cular gibi
Bari sen kıl merhamet hali dili biçareye
Senkdil olma Sebatî sen de mehrular gibi

SELÂM

Mehmed Tahir Selâm [Bey], Çavuş başı Mehmed Said [Efendi] nin ikinci oğludur[1]. İstanbul'da doğdu.

Pek genc iken Sadaret Mektubî Kalemine memur edildi. Bir taraftan tahsili ilme çalışdı. Tedricen terakki ederek Mektubî Kaleminde ser halife oldu.

Uzun müddet sadaret mektubculuğunda bulundu. 1822 [1238 H.] de çavuşbaşılık, 1825, 1832, 1833, 1843 [1241, 1248, 1249, 1259 H.] de dört defa baş muhasebecilik, muahharen büyük rıznamçecilik mansıblarını ihraz eyledi.

1840 [Cümadelûlâ 1256] Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye âzalığına, 1842 [1258 H.] de rütbei ulâ ile Deavi Nezaretine tâyin ve 1843 [Şevval 1259] de azledildi.

1844 [1260 Remazanının 12 nci gecesi] vefat eyledi. Bağçe kapusunda babasının yanına defnolundu. Bilâhare yolun tesviyesinde ikisinin de kemikleri Eyub'de Tokmak Tepeye nakledildi.

Ehibbasından bir zatın söylediği tarih :

"Ağlar iken düçeşmim tarihin inşad etdi
Tahir Selâm Bey bugün darüsselâme gitdi"

Yine o zatın :

"Dünyede halkı bırakdı firkate
Tahir Selâm Bey gitdi cennete"

"Ceridei Havadis[2]" de deniliyor ki :

"Badessahur savma niyet eylemişken bir hınckırık tutmakla hayli zahmet verdiğinden bazı söz anlar tebaası, def'i içün azıcık su içmesini ifade eylediklerinde niyet [oruca] etdiğine mebni kabul etmemiş ve o aralık bazıları dahi hekim getir-

[1] "Ceridei Havadis" de "tahminen sinni haddi semanini" bulduğu söyleniyor. Velâdet tarihi mazbut olmadığıçün kaç yaşında vefat eylediği malûm değilse de her halde seksene ermemiştir. Zira babası 1197 de vefat ve büyük kardeşi sadrı eshak Rauf [Paşa] 1194 de tevellüd eylemesine göre Tahir Selâm [Bey] in 1197 ile 1194 seneleri arasında doğmuş ve 65, 66 yaşlarında vefat etmiş olması lâzım gelir.

[2] 15 remazan 1260 numero 196.

meğe gitmiş ise de hekim gelinceye kadar kendisi hayatı mukadderini itmam etmiş idüği işidilmişdir.

§ Müşarünileyh, mütekebbiranı saire gibi müterediddanı dairesine ليت و عسى ile imrarı subhü mesa etdirmez ve hususiyle ashabı niyaz ve ümide «كاردباستخوان رسيد» dedirtmez idi. O makulelerin husuli mes'uline gayret ve elden geldiği ve dili döndüğü kadar himmet ile haklarında icrayı şimei mürüvvet edegeldiğinden bu tâkı lâciverdîde sureti hasenei cevanmerdî ile hüsni sıyt peyda ve namını âlemde olvechile ibka etmişdir.

§ Mazul ve mansub olduğu müddetce ihtilası fürsat etdikce erbabiyle müzakereye derkâr ve ol vadide de eser ve san'ata heveskâr olduğundan fıkıhdan Kuduriyi şerh etmiş ve edebiyatdan "Mekamatı Harırî" ve «مرزبان الادب»[1] i erbabı anlayacak gibi terceme eylemişdir. İnşası selis ve nazmı nesrinden nefis, kudemayı kibar ve mürüvvet şinasanı rüzgârdan bir zâtı enfesi maarif enis idi[2]".

***

Tahir Selâm [Bey] in Türkce ve Fürsce eş'arını ihtiva eden divaniyle münşeatını Sahhaflar Şeyhi Zâde Es'ad [Efendi[3]] ve onun divanını da Tahir Selâm [Bey] tertib eylemişdir. Selâmın divanı, Fatih'de Millet kütübhanesinde ve Es'ad'ın divanı da benim kütübhanemdedir ve Es'ad [Efendi] nin yazısile musahhahdır.

***

Şeyhülislâm Ârif Hikmet [Bey[3]], Sahhaflar Şeyhi Zâde Es'ad [Efendi], Ziver [Paşa] ve Tahir Selâm [Bey] birbirinin gazellerini tanzir etmek itiyadında bulunduklarından Tahir Selâm'ın kendi yazısile olan nazireleriyle tahmislerinden 13 adedi kütübhanemdedir.

***

Yenişehir'li Hüseyin Hâşim[3] merhum, Üsküdar'lı Talât merhumdan naklen Tahir Selâm'ın "Gül gibi pür taravet olmuşsun" mısraile başlıyan gazelinin iki beytini okudu. "Gül gibi pür taravet ve rengü buden ibaret olan" o iki beyti pek beğendim, gazelin tamamını görmek istedim. Aradım ve aratdım. Bulmakdan meyus olunca evvelâ ben, — âcizane — bir nazire söylemeğe cüret etdim ve "Letâfeti suhani ehli tab'a söyletsek" mealine tevfikan meclisimize devam eden şairlere de

---

[1] Basılmışdır.

[2] Gazetede bu satırları müteakiben "Ceridei Havadisin müşterilerinden olduğundan zatından ziyadesiyle memnun ve bu vecih ile fevti vukuundan gayetle müteessir ve dilhun olduğumuz Cenabı Hakka malûmdur" deniliyor. Demek ki ceridenin müşterilerinden olmasaydı cerideciler "Zatından ziyadesiyle memnun ve fevti vukuundan gayetle dilhun" olmıyacaklardı. Ne tuhaf şey!

[3] Tercemei halleri 321, 620 ve 557 nci sahifelerdedir.

birer nazire söyletdim[1]. Bilâhare gazelin tamamı bulundu. En güzel beyitlerinin —evvelce ele geçen— birinci ile ikinciden ibaret olduğunu gördüm.

⁂

GAZEL

Gül gibi pür taravet olmuşsun
Seni ey nevnihal görmiyeli
Sende evvel yok idi bu vahşet
Bir nigâh etmiyorsun uşşaka
Hâlü kalinden anladım ki Selâm

Rengü buden ibaret olmuşsun
Büyümüş serv kamet olmuşsun
Şimdi âhu tabiat olmuşsun
Hele pek bimürüvvet olmuşsun
Mazharı feyzi izzet olmuşsun

⁂

Feyzi tebessümün güli gülzarı güldürür
Belki hilâfı âde hasü hârı güldürür
Çeşmanü ebrüvanı kılub ittihadı tam
İmavü gamzelerle dili zarı güldürür
Taklid eder zemaneye etvarını o şuh
Uşşakı zârı ağladır ağyârı güldürür
Güldükce ziri izarı âli çıkurlanub
Ân yerleriyle cezbei ruhsarı güldürür
Berceste kilki turfa edadan çıkub Selâm
Bu nevzemin gazel ruhı eş'arı güldürür

⁂

رنك شكسته دلها خودرا برون نمايد
از پردهٔ زجاجی دریای خون نمايد
شيرينیٔ هوسها فرهاد كرد مارا
نيرنك اين فسانه صد بيستون نمايد
آن جا كه جلوه كردد بال همای حسنش
عنقای آتشين بر داغ درون نمايد
اين مهر وماه كردون درپيش پاك كوهر
بلور دورين است نقش فسون نمايد
كلك سلام ناچار لوح سخن نكارد
تك نقطه چون سويدا از قلب نون نمايد

---

[1] Diyarbekrî müteveffa Ali Emiri [Efendi], zadei tab'ı olan
"Ne herzeler yazıyor ah bir alay mecnun "Fazilet" ehline her bir kelâmı dağı derun"
beytini tecessüm etdiren mecmualarından birine —vâki olan recası üzerine verdiğim— bir kısım nezairi dercetdiği sırada nazireleri benim söyletdiğimden ve kendine benim verdiğimden bahsetmemişdir.
Bursalı Tahir merhum "Osmanlı müellifleri" nde [cild 2 sahife 299] diyor ki:
...Bu gazel, vefatından 64 sene sonra İbnülemin Mahmud Kemal Beyin teklifiyle birçok şuara tarafından tanzir olunmuşdur".

SELİM

Mehmed Selim İnal, zemanının en faziletli ricalinden Seyyid Mehmed Emin [Paşa] nın oğludur. 1885 [26 Remazan 1302] de babasının Yakacık'daki sayfiyesinde doğdu.

İstanbul'da Bayezid İbtidaî ve Rüşdî ve Mercan İdadî mekteblerinde ikmali tahsil etdikden sonra — bilmüsabaka — Mülkiye mektebine girdi. Her sene imtihanlarda muvaffak olarak 1907 [Haziran 1323] de şehadetnâme aldı.

Az bir müddet Tahriratı Hariciye Kaleminde bulundu. Meşrutiyetin ilânından sonra açılan müsabaka imtihanına girerek "1000" kuruş maaşla Meclisi meb'usan müsevvidi oldu. Vazifesinde gösterdiği ikdam ve ehliyet ve muhitine ilka etdiği emniyet sebebiyle herkesin riayet ve mahabbetini celbetdi. Kavanin kalemi mümeyyizliğine tâyin olundu.

İstanbul Meb'usan meclisinin ilgasında bir müddet açıkda kaldıkdan sonra — o vakit reji meclisi âzasından bulunan — muhterem Bay Nuri'nin delâleti insaniyetkâranesiyle tütün rejisi idaresine intisab ederek Cibali fabrikasında bir buçuk sene kadar kâtiblik ve muhasiblik etdi. Tütün rejisinin hükûmete intikal tarihi olan Mart 1925 de İdarei Umumiyede Meclisi İdare Kalemi Müdir Muavinliğine ve beş ay sonra teşkilâtın tebdilinde Meclisi İdare Baş Kâtibliğine, 1930 da Meclisi İdare'nin lâğvinde Müdirler Encümeni Kalemi Müdirliğine nasbedildi. 1932 de inhisarların birleşdirildiğinde yine o vazifede ibka olundu.

***

Haddini bilmek, hodfüruşlukdan, hodpesendlikden sakınmak, « بك بيضه و صد هزار دعوى » mealine masadak olmakdan kaçınmak, ailemizin şiarı mahsusı olmasa kardeşim hakkında — lâyık olduğu derecede — senakârlederdim. Pek o kadar istihkakı olmıyan bazı âdemleri bu esere derc ve senalarına dair hayli söz harc etdiğim

halde — hakikaten hak sahibi olan — bir selimülfikrin hakkını vermezsem Hak nezdinde de muateb olacağımı düşünerek birkaç söz söylemeğe mecbur oldum.

Selim, Türk, Arab ve İran edebiyatının gavamızına vâkıfdır. Her vadide sür'at ve metanet ile şiir ve nesir yazmağa kadirdir. Hayli manzum eseri varsa da kendi, hiç birini neşre lâyık görmemişdir.

Bildiğini iyi bilenlerden, okuduğunu anlayub anlatanlardandır. Onun ilim ve fazileti, kendini tanıyanlarca müsellemdir. Babasının ilmî ve hulkî faziletlerine vâris olduğunu daima isbat etmekdedir. Memuriyet âleminde — büyük, küçük — her ferd, onu namusı mücessem olarak tanımışdır.

Yirmi sene evvel dûçar olduğu ve hâlâ tahtı tesirinde bulunduğu hastalık ve geçirdiği dehşetli ameliye, onu candan da, cihandan da bezdirmemiş, kuvayı maddiye ve maneviyesini rahnedar ederek tahsili marifet yolundaki sâyü gayretine sekte vermemiş olsaydı bugün daha kıymetli bir âdem olabilirdi.

Bir kıt'asında diyor ki :

"Ezkiyadan sayılırdım evvel — Kalmadı bende zekâ da, can da
Çekdiğim illeti gûnagûnı — Çekse ahmak kesilir şeytan da"

***

Açıldıkca nigâhı ibretim derdim füzun oldı
Füzun oldukca derdim gözlerim mecrayı hun oldı

Çoğaldı hayretim idrakü irfanım çoğaldıkca
Dimağım inkişaf etdikce maruzı cunun oldı

Olub suretnemayı nahs rengârenk mihnetler
Karardıkca karardı bahtı süflî kırgûn oldı

Yetişmezmiş gibi kendi cefayı talii dunum
Muhitin iztırabatı bana derdi derun oldı

Dil agâhîvü bidarî ile ruh zerdü pür derdim
Dili nazükterim rencidei reybül menun oldı

Ne şevku neşve beklersin aceb benden sen ey gafil
Şüunı şiven averden gönül zarü zebun oldı

Ben ifşa eylemezdim âh sevdayı süveydayı
Hüveyda etmeğe badi havayı hep uyun oldı

Ealiden, tenezzül görmeyince, oldı rugerdan
Deni dünya bu yüzden maili eşhası dun oldı

Bu udvanlar, bu kavgalar beni âdemle tev'emdir
Cedelgâhı cihanda hangi dem sulhü sükûn oldı

Seriri devletü ikbali dehrin serfırazanı
Serildi yerlere bak serserii sernügûn oldı

Secayası fesad alûd olan akvamı, edvarın
Karini inkıraz oldu, esatiri kurun oldı

Değil çeşmi serair bine mahfi siyreti âdem
Vücuhi zahire seyret ki mir'atı butun oldı

Hakikat olmadı bariz, güruhi feylesofanın
Bütün ekvali evhamü hayalâtü zunun oldı

Kalub sırrı hayatın keşfü derkinden Selim âciz
Sükûti valihanem sanki telhisi mütun oldı

16 Eylûl 1937

GAZEL

Ne şührete mütemayil, ne male muntazırım
Safayı hatıra, âramı bale muntazırım

O rütbe kalmadı takat teni nizarımda
Eniniçün bile ya Reb mecale muntazırım

Kemale oldu reside melâli kalbi hazin
Husuli şevka, zevali melâle muntazırım

Yeter bu abdi zaife celâl cilveleri
Tecellii lemeatı cemâle muntazırım

Bana ne faide var kılü kali âlemden
Füyuzı aşk ile ben vecdü hale muntazırım

Şikeste sagarı ümmid elimde, şişe tehi
Selim! neşve dinen bir hayale muntazırım

⁂

Doğar benim güneşim sen olunca hande nisar
Senin yüzünde bana runümna safayı behar

Şükûfelerde senin hüsnüni görür didem
Bana terennüm eder aşkını nevayı hezar

Nesim, buyi lâtifinle ruh bahşadır
Sular, cemâli taravetnümana âyinedar

Zeminde zahir olan sen, semada peyda sen
Hulâsa senden ibaret şu kâinat ey yâr

Sen olmasan azeba ben olur muyum? heyhat
Vücudüm etmede herdem vücudini ikrar

Bakar mı ayni vefa gayri yare gafletle
Likayı yare mukabil hayaldir ağyâr

Güli yegânei gülizarı kalbi zarımsın
Öter garamın ile hep Selimi zarü nizar

⁂

Fotoğrafisinin altına yazdığı kıt'a :

TASVİRİ HÂLİM

Yüzümde yesi amikın eserleri bariz,
Gözümde neyyiri aşkın sönük şuaatı..
Sözüm harabei efkârımın döküntüleri,
Özüm mesaibi dehrin şikeste mir'atı..

⁂

Büyük şairlerimizden muhterem Halil Nihad'ın "Ağac" namındaki mühim manzumesini dinledikden sonra :

Etdi îlâ ruhumı şiri süveyda makesin
Arşı âlâdan gelir gûya senin âli sesin

Tam otuz yıl böyle bir ses hasretiyle inledim
Ruhumun feryadını şimdi sesinden dinledim

Dinledikce inledim, zevkı elemle ağladım
Çağladıkca sen coşub ben de seninle çağladım

Bir ilâhî nağmedir, feryadı kudsîdir sözün
Sözlerinde münceli pakizevü safı özün

İhtizazı sazı dil mıdrabı hamenden alır
Gûş eden âhengi kilkin vecde müstağrak kalır

Şahı Tubade terennüm eyliyen bir andelib
Hamei icazına bence budur vasfı musib

Sahnı sinemdir mesiri feyzi hissiyatının
Aksini seyr eyle gel gönlümde ulviyatının

Varlığım bir katredir ummanı irfanında bak
Cuşişi derya verir bir katreye isterse Hak

Mazharı lûtfı hitabın şahsı esfeldir, eğer
Duymayorsa umkı ruhunda teheyyücden eser

Yanmıyan âdem, Halilim, yandığın ateş ile
Nurı nerden anlıya, ya yanmayı nerden bile..

Sen Nihad'ım asrının şehdanei irfanısın
Gösterir her hâlü kalin bir fazilet kânısın

Susma, sen söyle hakikat, şivei tehzil ile
Ehli idrakü basiret dinlesün tebcil ile

Zaten ilkayı mahabbet eylemişdin sen bana
Cânü dilden şimdi meftunum, Halilim, ben sana

Leylei teşrifin oldu âşıka leyli visal
Ol şebi pür nur edeydi ruzı haşre ittısal

Bağrı pek yanmış fazilet âşıkı bir âdemim
Uymadı âhengi dehre bir zeman zirü bemim

İltifatından Selimi zar, hiç dur olmasun
"Gördüğünden kimseler âlemde mehcur olmasun".

6 Mart 1940

SENİH

Süleyman Senih [Efendi], Hacegânı Nakşbendî'den Şeyh Emin Agâh[1] Hazretlerinin Hafide Zâdesi ve Istablı Âmire payelûlarından ve Bursa Hanedanından Mehmed Şerif [Ağa] nın oğludur. 1822 [13 Remazan 1238] de Bursa'da Veli Şemsüddin mahallesinde doğdu.

1837 [1253 H.] de İstanbul'a geldi. Bir müddet Divanı Hümayun Kalemine ve Maarifi Adliye mektebine ve —büyük kardeşi eski Âyandan Rıza [Efendi] nin serasker mektubculuğunda bulunduğu esnada— Mektubî Kalemine devam eyledi.

1843 [1259 H.] de Sadaret Mektubî Odasına memur ve sırasiyle hocalık, Rabia, Salise ve daha sonra Sâniye rütbelerine nail ve Âmedî Odası namzedlerinin birincisi oldu.

1853 [Muharrem 1270] de Rıza [Efendi] nin Anadolu harb ordusu müşteşarlığına tâyininde tahrirat başkitabetiyle Erzurum, Kars ve Kâğızman havalisine gitdi. Avdetinde yine Sadaret Mektubî Odasına devam etdi. 1862 [1279 H.] de teşkil olunan mühimme odası müdiriyetine, 1864 [1281 H.] de Mütemayiz rütbesi ve "10000" kuruş maaş ile Tuna vilâyeti mektubculuğuna tâyin kılındı. Vali Midhat [Paşa] ile geçinemediğinden infisal eyledi.

Bir müddet sonra Babıseraskerî Mektubî Kalemi müdiriyetine, Dârı Şûrayı Askerî Başkitabetine, mektubculuğa, muharebe esnasında Nizam Dairesi âzalığına ve Makamı Seraskerî Riyasetine nasbolundu. Riyaset uhdesinde olduğu halde surre eminliğine tâyin edildi, farizai haccı edâ etdi.

1886 [1303 H.] de Riyasetden Askerî Tekaüd Sandığı Nezaretine tahvil edildi. Nezaret, bilâhare Mülkiye Tekaüd Sandığı Nâzırı Taşcızâde Tevfik [Paşa] ya ilâveten tevcih olundu.

1900 [1 Rebiülâhır 1318] de Göztepe'deki köşkünde vefat etdi. Selimiye dergâhı haziresine defnedildi.

Merhum, uzun boylu, kısa ve biyaz sakallı, zaif, tarikı mevleviye mensub, salâhı hal ve sıdku istikamet ile mâruf ricalden idi.

Selef tarzında şiir söylerdi. Güzel sözleri vardır. "134" büyük sahifeden mürekkeb olan divanı 1859 [1275 H.] da Takvimhanei Âmire'de basılmışdır. O zemandan vefatına kadar geçen "43" senede yazdığı manzumeler tabolunmamışdır.

[1] Üsküdar'da Selimiye dergâhı haziresinde medfun kibarı nakşiyeden Ali Behcetii Konevii hazretlerinin mürşididir.

Meşahîrin yazılarını ihtiva etmek üzere vaktiyle tertib etdiğim mecmuaya birkaç satır yazı yazmasını — büyük biraderi vesatatiyle — reca etmişdim. Bir tahmis ile — gürizgâh olarak — şu satırları yazmışdı:

"Bir müddetdir şiir ve inşa ile ademi iştigalinden naşi işbu mecmuai belâgat âraya tahrire seza bir şey tahattur edememişdim. Esbak Bağdad velii âlisi olub 59 tarihinde Şam valiliğine nakil ile 1261 senesi orada vefat eden ve möhründe mahkûk "Hakipayı sakii Kevser Ali" mısraının evveline ol zeman canibi müstemendanemden "oldu vâsıl bezmgâhi Haydare" mısraı ilâve olunarak mecmuı beytin cevahiri hurufı sali irtihaline tarih olan verizi kemalât semir Ali Riza [Paşa] hazretlerinin "Devri lâlinde baş eğmem badei külfame ben" mısraiyle başlıyan ve Bağdad'dan Şam'a azimetlerinden üç sene mukaddem nazmyledikleri rivayet olunan gazeli meşhurlarını mukaddema birkaç kereler mütalea ve istima eylemiş iken geçen bir gün hoş sada ve elhan bir zatın kıraet ve taksim eylemesi:

Yakdın ey ateş zeni âram, yanmış gönlümi Nerheves kıldın şu kendinden usanmış gönlümi

müeddasınca bu defa tab'ı efsürde ve çerağı mürdei naçizaneme ezseri nev suz efza ve füruğ üfken olmasiyle şu halin peyvestei haddi kemal olan şevki tesiriyle heman merhumı müşarünileyhin ruhaniyeti âliyesine bittevessül gazelibibedeli mezkûrun tahmisine ibtidar olunarak heyeti mecmuasından hâsıl olan manzumenin vakti piride bir ferzendi nevzade nailiyet gibi addolunması bu mahalle tahririne vesilei cür'et olmuşdur.

12 şevval 1316 Senih".

*
**

MUHAMMES

Garib bülbüli hicrim çemenden ayrıldım
Çemen ne, sen gibi gonce dehenden ayrıldım
Görür müsün beni ey şuh kanden ayrıldım
Diyarı gurbete düşdüm vatandan ayrıldım
Vatan gözümde değil âh senden ayrıldım

Kâni şu dem ki vatan bana cayü mesken idi
Seninle azmgehim geştızarü gülşen idi
Hulâsa neşei bezminle hatırım şen idi
Diyarı . . . . . .
Vatan . . . . . .

Cüdayim işte sana hemnişinü hemdem iken
Bak, oldum ülfete bigâne, ünse mahrem iken
Vatanda yani senin suhbetinle hurrem iken
Diyarı . . . . . .
Vatan . . . . . .

Firakdır beni bu şehirde garib kılan
Dili şikistemi bisabrü naşekib kılan
Yine kavuşdura bu hasreti nasib kılan
Diyarı . . . . . .
Vatan . . . . . .

Dili Senih ki şevkı vatanla malidir
Veli cemâlin anın revnakı hayalidir
Okur bu matlaı kim şimdi hasbihalidir
Diyarı gurbete düşdüm vatandan ayrıldım
Vatan gözümde değil âh senden ayrıldım

⁂

GAZEL

Şevkı rühsar ile dil encümeni yârei gelür
Sanki bülbüldür o gül seyrine gülzare gelür
Gece doğdı sanırım mihri cihan ârayı
Her ne şeb bezmigehi şevka o mehpare gelür
Fartı mestii meyi nazü edâdandır heb
Eseri hâb kim ol nerkisi bimare gelür
O kadar hûşrübadır o peri hüsn ile kim
Seyri didarına âkil giden âvare gelür
Mazharı feyz olur ol bendeki sıdk ile Senih
Asitanı keremi hazreti hünkâre gelür

⁂

RÜBAÎ

Hergez kurarım ki bir karar eyliyeyim
Kim terki belâyı aşkı yâr eyliyeyim
Emma ki teemmül eylerim diğer bâr
Âşıklığı terkedib ne kâr eyliyeyim

⁂

KIT'A

Oldum mülâzimi deri aşkın niçe zeman
Sen kimsin ey garib deyu biç sorulmadım.

Şayanı iltifat değilsem efendim âh
Bir âşina nigâha de mi lâyık olmadım[1]

⁂

BEYİT

Cefalarla beni öyle usandırdın ki canımdan
Seni terk idebilsem bir dahi hiç yâr sevmezdim

---

[1] Bu kıt'a, Senih divanının 130 uncu ve Şeref [Hanım] Divanının 104 üncü sahifesinde münderiçdir. Hangisinin eseri olduğunu anlamak, kendilerinden sormağa mütevakkıfdır!

SEZAİ

Yahya Sezai [Efendi], Mora'da Kuron, Moton ve Trapoliçe havalisi müftisi şehid hafız Abdülhalim [Efendi] nin[1] oğludur. 1816 [1232 H.] de Trapoliçe'de doğdu.

1820 [1236 H.] de Mora fethinde babası Yunanlılar tarafından yakıldı. Birer gözleri imha ve evleri yağma edilen annesi ve teyzesi ile İstanbul'a hicret etdi. Tahsili ilme çalışdı.

1835 [1251 H.] de babı seraskeri eklâmından birine girdi. 1844 [1260 H.] de Girid isyanında ordu kitabetine, müehharan Boğaz şehri, 1846 [1262 H.] da Midilli tahrirat ve mal kitabetine tâyin olundu.

İki sene sonra İstanbul'a geldi. Reşid [Paşa] Zâde Damad Ali Galib [Paşa] nın divan efendiliğinde ve ilâveten Hakkâri, Bozcaada, Kudüs, Filibe sancağı ve Trabzon vilâyeti, daha sonra Van iyaleti, Manisa, Aydın, Tırnova sancakları Kapu kethudalıklarında ve Darbhane maden memuriyetinde bulundu.

1856 [1272 H.] da "7500" kuruş maaşla Evkafı Hümayun Nezareti Mektubculuğuna, daha sonra "6500" kuruş maaşla Cezairi Bahrisefid ve Kıbrıs Kapu Kethudalığına nasbedildi.

1877 [23 Cümadelâhıre 1294] de vefat etdi. Üsküdar'da Karaca Ahmed türbesinin arka divarı hizasında aile kabristanına defnolundu.

Küçük oğlu Ahmed Hikmet [Bey[2]] gönderdiği varakada diyor ki:

"Merhum, gençliğinde ehli dil ve mecbuli hava iken Ali Galib [Paşa] nın divan efendiliğinde bir bezmi işretde yaranından biriyle vâki olan mübahasei şedide, muhatabının rencişi kalbine bais olmasına nedamet ederek daha o akşam hanesine avdetinde duhteri inebi tatlik ve levazımı mastabai işretden ne kadar kadeh ve sebu var ise cümlesini kırub atmış ve o zemana kadar nazmeylediği — hevesat ve gara-

[1] Tercemei hali 521 inci sahifededir.

[2] "Müfti oğlu" künyesiyle edebî yazılar yazdı. Hariciye Nezaretinden neş'etle mülga Hilâfet sekretirliğinde ve muahharen Hariciye Vekâleti müsteşarlığında bulundu. 20 mayıs 1927 [18 zilkade 1346] de vefat etdi. Maçka'da Şeyh kabristanına defnolundu. Defni esnasında — hazır bulunan — üdeba ve şuaraya hitaben "merhumun en büyük meziyyeti Hüsni hulki idi" dedim. Abdülhak Hâmid "en büyük meziyet de hüsni hulkdan ibaretdir" cevabını verdi.

Merhum, bu esere tercemei halinin dercini mükerreren reca etdi. Eser, şair ve nâzımlara mahsus olduğu için nasirlerin derci sadede tevafuk etmiyeceğinden bahisle itizar etdim. Arzusı mümkin mertebe hâsıl olmak arzusiyle şu satırları yazdım.

miyata aid — eş'arını ihrak eylemişdir[1]. Bu tarihden sonra nazmeylediği eş'ar da aşkı hakikîyi terennüm etmişdir.

Şeyh İsmetdir bugün, gelsün duyan dergâhına
Kutbı feyzü gavsı âlem, düşme istiknahına
Gezme Allahı seversen serseri, âşık isen
İşte mir'atı huda, bak şahid ol Allahına

kıt'asile tebcil eylediği Sultan Selim'de meşayihi Nakşibendiyei Halidiyeden İsmet [Efendi] ye intisab ve bilâhare ihrazı hilâfet eylemişdir.

§ Gayrı matbu divançesinde münacat, naat, gazel, muhammes, tahmis, kaside, şarkı olarak yüz kadar manzume mündericdir.

§ Pederimi altı yaşımda kaybetdiğimden takdîri irfanına muktedir değilim. Kendini bilenlerden işitdiğime göre zemanının zurefa ve nükteperdazanı miyanında sayılırmış. Bir ihtiyar zat, pederimin vaktile makamı arabandan bestelenen:

Göğe bakar, göz yaşımı dökerim
Gördükce ben seni boynum bükerim
Ateşinden aşkın artık ürkerim
Gördükce ben seni boynum bükerim

şarkısını söylerken beni ağlatmışdı".

***

GAZEL

Mübtelâyi derdi aşka sorma derman istemez
Ârifi billâh olan tedbir lokman istemez
Nuş edenler desti kâmilden şarabı vahdeti
Bir dahi semti fenada bezmi irfan istemez
Âlemi lâhute pervaz eyleyen ehli safa
Taci İskender değil, tahtı Süleyman istemez
Neylesün zevkı behişti âşıkı sıdku vefa
Duş olan didarı yare hurü gılman istemez
Renkü boyi yar ile bağı derunun zeyn eden
Bin behar olsa yine seyri gülistan istemez

***

[1] Nekadar aleti işret varsa Kırub atmakla savab etmişdir
Fakat eş'arını ihrak ederek Vadii cürme koşub gitmişdir.

Nuru vahdetle muzayyadır gönül
Zata mir'atı mücellâdır gönül
Reffolunmuş lâmekânın fevkına
Cümlei arşı muallâdır gönül
Âlemi zulmet içinde muhtefi
Bir tecelligâhı Mevlâdır gönül
Kevseri aşk ile artmış safveti
Mesti bipervayı sevdadır gönül
Ey Sezai pür safavü muhteşem
Şahı aşka kasrı valâdır gönül

*
**

Reseni aşkı takub gerdeni teslimimize
Bir gün elbet giderek biz dahi Mansur oluruz

*
**

Terkeyleme ağyârı, ağyâr ile bul yâri
Bildinse bu bazarı, kâr eyleyecek sensin

*
**

Çıkmadım balâsına asla bu kasrı devletin
Biesas olduğunu ben duyduğum gündenberi

SEYRANÎ

Seyranî Mehmed, Everek kasabasının Uruza mahallesi imamı Cafer [Efendi] nin oğludur. 1805 [1220 H.] de o mahallede doğdu.

İki sene kadar medresede okudu. Sultan Abdülmecid devrinde İstanbul'a geldi. Bazı zevatı hecvetdi. Cezalandırılmak üzere arandığı esnada hemşehrlerinden birinin delâletiyle memleketine kaçdı. Ondan sonra aruza tatbikan şiir söylemeğe başladı. Musikideki kabiliyetsizliğine rağmen kırık telli sazını bazan omuzunda taşırdı. Hayatı sefaletle geçerdi.

Divanını tertib ve neşreden Everek'li Müftizâde Hazim [Efendi], mukaddimede diyor ki :

"Fıtratındaki gına, zalim ve kızgın sefaletleri soğukkanlılıkla karşılamağa sevketmiş ve bir tahammüli dervişane ile yoksulluğun ıstırabatını yenmişdir. Şeffaf ve rengin şarabın bardaklara boşalmasından çıkan şarıltıları, güneş renkli altunların kasalara dökülmesinden mütevellid şangırtılara tercih etmişdir."

Evereğin en ıssız sokağında bir evde otururdu. 1866 [1283 H.] de vefat etdi. Everek'de eski kabristan üstüne yapılan mekteb binasının bir tarafına defnolundu. Mezarına taş dikilmedi.

Seyranî hakkında avam arasında efsaneler deveran etmekde olduğu divanın mukaddimesinde muharrerdir. Hayatının sonlarında "asabî heyecanlar geçirdiği, buhranlar içinde çalkandığı zeman tuhaf şekillere" girmiş. Avam, bu şekillerden de dürlü dürlü mâna çıkarırlarmış.

Yine mukaddimede deniliyor ki :

"Şairliği hak vergisidir. Birçok şairle tokuşmuş, anları mat etmiş, sazlarını toplıyarak etek öpdürmüş, söz erlerini halkın tâbirince debizitmişdir [mağlûb etmişdir]. Tetebbüatının kısalığına, hattâ aksaklığına rağmen en mühim mesaili ictimaiye ve ahlâkiyeyi halledecek kadar keskin bir nazara mâlik idi. Anadoluca yüksek bir şahsiyeti şiriyesi vardır. Şiirlerinden birkaç parça ezberlememiş bir âdeme tesadüf edilemez. Pek yaman ve iğneli hecivleri vardır."

"Sanihatı Seyranî" unvaniyle 1922 [1340 H.] de nazımlarının bir kısmı basılmışdır, çoğu hece vezniyle söylenmişdir.

Tarikı nakşibendîye müntesib olduğunu :

"Behaüddin Muhammedden, o pîri nakşi bendimden
Yetişdi fikrime ruhanî himmet dil pesendimden"

beyti gösteriyor. Emma nakşibendî yoluna giden bir âdemin — Müftizâde'nin söy-

lediği vechile — "Şeffaf ve rengîn şarab" a mübtelâ olmak yolsuzluğunda bulunması kabil olamıyacağından Seyranî'nin yolunu şaşıran ve tarikı nakşibendî zanniyle çıkmaz yollarda seyreden gümrahlardan olduğu anlaşılıyor. « محں تحکم بالظاهر »

*
**

GAZEL

Rumuzı aşkı hallet ki bu zihnin kavrasun Turı
Hitabı Hakkı, Musa'yı, onu cezbeyleyen nurı
Benim bu muzmeri mafizzamirim ukdesin hallet
Süleymane niçün tercih ederler o hakir murı
Ne hikmet ehli irfanın çalınsa meclisinde
Müsavi addederler erganına savti tanburı
Niçün kurban edilmişler Nesimi, Şeyhi ekberler
Kim öldürdü enelhak zakiri Hallâcı Mansurı
Yanarken ud veş izhar eder hoşbuyi Seyranî
Buhar ile ederler feth babı dârı zünburı

*
**

Ey sevdiğim artık yeter
Ateşlerden daha beter
İrdin güzellik çağına
Bizi hüsnün ayağına
Sağlıkdır her işin başı
Âferin ey çeşmim yaşı
Güzel senin hüsnün sebeb
Cennetden mi çıkdın aceb
Güzellerin çok gencisin
Aşk ipine zevk incisin

Bana yosma bakışın var
Âşıkları yakışın var
Bağladın zülfün bağına
Nal mıh gibi çakışın var
Sabırdır ekmeği, aşı
Yar yoluna akışın var
Olub gören eyler taleb
Tavvus gibi nakışın var
Seyranî'ye birincisin
Güzel delüb takışın var

*
**

Hicranlar mı çökdü içime benim
Mezarım olsaydı kâşki vatanım
Aşkın mızrağını engine saldım
Unutdum kendimi deryaye daldım
Seyranî'nin yâre dönmez yolları
Sert esiyor bana seher yelleri

Göz yaşımı kimse silmez ağlarım
Sılamdan hiç haber gelmez ağlarım
Diyarı gurbetde ben garib kaldım
Kimseler halimden bilmez ağlarım
Başına zindandır Haleb çölleri
Taliim yüzüme gülmez ağlarım

SIDDIK

Mehmed Sıddık [Bey], Meşreb Zâde Hafidi Şeyhulislâm Mehmed Ârif [Efendi] nin oğludur. 1830 [1246 H.] de İstanbul'da doğdu.

1834 [1250 H.] de —emsâli gibi henüz beşikden çıkdığı sırada— müderrisini kiram zümresine ilhak olundu[1].

"Fatin Tezkiresi" nde :

"Ulemayı zülkadri velihtiramdan ve hâlâ darı şûrayı askerî âzayı kiramından Şehrî Hafız Efendiden tahsili ulûmı âliyeye sa'y ve himmetle fartı zekâ ve istidadı bi hemtaları muktezasınca yedi sekiz sene müddetde ilmen emri me'zuniyete kesbi liyakat eylemiş ise de tekmili nüsahi ilmiyyei mutade etmek usulüne riayetle ilelân Efendii müşarünileyhin meclisi maarif enisi derslerine müdavimet eylemekde bulunduğu..."[2] diyor.

Babasının makamı meşihate tâyininde 1854 [Cümadelâhire 1270] de Galata kadısı, 1854 [Şaban 1270] de Mekkei Mükerreme, 1855 [Rebiulâhır 1272] de İstanbul, 1857 [Rebiulâhır 1274] de Anadolu Kadı askerliği pâyesi ve Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye Âzası oldu.

1858 [1275 H.] de babası hasta olarak vücudünün bir uzvı şişdiği sıralarda Meclisi Valâ âzalığından çıkarıldığından "Babamın ..... şağı şişmeseydi benim ..... mi çıkarırlardı" dediği, o devre yetişen ricalden işidilmişdir[3].

[1] Vatanımızda ilmi ve ulemayı inkıraza oğratan esbabı mühlikeden biri de ekâbirin, bilhassa ricali ilmiyenin kundakdaki çocuklarına rütbei ilmiyye verilmesidir. Ötede bir biçare, elli yıl okur ve okutur, Envai mezahim ve müşkilât ile en küçük bir rütbeye pek, az bir maaşa nail olabilir. Beride kibardan birinin henüz doğan veledine —velâdet hediyesi olarak— rütbei limiye rüusu ve avaidi verilir. Bu gaddarane hareketden erbabı marifet meyus olur. Meyusiyet de ilmin ve erbabının inkırazını intac eder.

[2] Fatin, bu satırları yazdığı sırada Sıddık [Bey] in babası, Şeyhülislâm idi.

[3] Sadrı esbak Füad Paşanın münasebetsiz bir süaline, Sıddık [Bey] in müskit ve mantıkî bir cevabı vardır. Fakat süal gibi cevab de perdebirunane olduğu için naklini münasib görmedim.

1861 [Cümadelûla 1278] de Rumeli Kadı askerliği pâyesi tevcih olundu. 1865 [Cümadelûlâ 1282], 1872 [1 Muharrem 1289], 1878 [Muharrem 1295] de üç defa bilfiil Rumeli Kadı askeri oldu. Son Kadı askerliğinde felce oğradı.

1878 [27 Receb 1295] de mir'ac gecesi vefat etdi. Üsküdar'da Miskinler civarındaki kabristana defnolundu.

KABİR TAŞINDAKİ KİTABE

هوالحی لا یزال

"Bu merkadi mağfiret meşhunı aden âşiyan Hekimzâde Ali Paşa neslinden ve sabika haizi mekamı ifta Sıdkı Zâde Ahmed Reşid [Efendi[1]] hafidi ve Şeyhülislamı esbak Ârif Efendinin necli saidi olub defa'i salise Rumeli sadaretinde irtihali darı naim eden Mehmed Sıddık Bey Efendinin kabri şerifidir.

علیه رحمة واسعة بحرمة سورة الفاتحه
لیلة لمعراج ۱۲۹۵»

Fatin tezkiresinde :

"Mecmaı ilmü kemal bir şairi mahiri bimisâl olub[2] bir mikdar eş'arı belâgat şiarı ve küftarı fesahat disarı vardır. Zâtı âlisinin lütfü ata ve kemali cud ve seha ile müanven ve araste ve hulkı hasen ve nezaketi tab'ı müstahsen ile müzeyyen ve piraste olduğu cümle indinde malûm ve muayyendir[3]".

Süreyya, "Sicilli Osmanî" de :

"Müstakim, ceriyüllisan, vasiatülilim, hakgû, afif, sahi, şair idi" diyor.

5 Zilkıde 1292 tarihli "Ceridei Havadis" de vefatından bahsedilirken "Pederi kadar ilmü fazl ile müştehir olmıyarak tahsili, zadegân rütbesinde ise de pedetleri gibi hakşinas olmağla iki defa kadıaskerlikde faslü rüyeti dâvada isbatı liyakat etmiş ve bu cihetle âhiren iktisabı nam eylemişdi" denilüb iki gün sonra vefatı haberinin yanlış olduğu ilân edilmişdir.

Esbak mabeyin baş kâtibi Âtıf [Bey], "Hatıre" de diyor ki :

"... Ben, Meclisi Valâ zabıt kitabetinde iken Sıddık Bey dahi âzadan olmağla bazı meşhur ulemazadeler tavrü tarzında hafifülmizac olduğunu bilirdim. Kabili kabul eş'arı da vardır derler. Ben, bir gazelini gördüm[4] ve suretini aldım. Âli Pa-

[1] Zevcesi Âdilşah [Hanım] Hekimoğlu Ali [Paşa] zade İsmail Ziyaî [Bey] in oğlu sudûrdan Abdullah [Bey] in kızıdır.

[2] Fatin'in şu tevcihini dinliyenler, hep bir ağızdan "Zehi tasavvuru batıl, zehi hayali muhal" deseler becadır.

[3] *Fatin bu satırları yazdığı sırada Sıddık [Bey] in babası mesnedi meşihatde bulunuyordu.*

[4] Buraya derc etdiğim o gazeli, bana Atıf [Bey] verdi.

şaya hulus olmak üzere söylemiş olduğu şu mısra "Bir veliyyüniamın bendeliğidir fali" hatırımdadır.

Miri müşarünileyh, bir gün dairesinde müsafirleriyle musahabet eyler iken ricali ilmiyeden Seyfüddin [Efendi] gelir. O dahi Mir Sıddıka muallimlik etmiş imiş, müsahabe ve mülâtafe esnasında ana teveccüh ile "Kürdlerin kuyruğu vardır, derler. Aceba hoca efendi, sizin de var mıdır?" sualine, sair müsafirlerin yanında hocanın bittâbi canı sıkılarak, "Evet efendim vardır, emma benimki önümdedir" diye cevab verdiği meşhurdur. Mir Sıddık, hiffetiyle beraber hatırşinas ve mültefit ve sahibi mürüvvet idi. Sonra beyin hastalığına dûçar olub o hal ile vefat etdi. Edhem [Paşa] nın sadaretinde tebrik içün Kantarcılar'daki konağına gitmiş idim. Sıddık [Bey] de geldi. Muarefe olduğu halde beni tanıyamayub — bulunduğumuz odadan görünen — Süleymaniye camiini dahi fark edemiyerek benden süal etmişdi".

***

GAZEL

Buldum ağyârdan ol yâri geçen gün hali
Eyledim arzu beyan şerm ile mafilbâli
Nalişü suziş olur vasla medarı akva
Hali bülbül ile pervanedir istidlâli
Dane zanneyleyerek mürgi dilim oldu şikâr
Damı geysuyi siyehkâre düşürdi hali
Mezhebi rindde mazul olamaz hat ile yar
Dinlemem hükmi savab üstüne kılü kali
Nikü bed fark olunur sanma hafi ey Sıddik
Akseder âyinei âleme heb eşkâli
Bakıcak taliime hamdola mes'ud buldum
Bir veliyyülniamin bendeliğidir fali
Muhyii devletü mülk hazreti nazır paşa
Namı valâsı gibi zatı mukaddes Âli
Sahni sıhhatde muammer ede ol daveri Hak
Müstezad ola hemişe şerefü ikbali

***

"Fatin Tezkiresi" ndeki gazel :

Safayı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim
Cefayı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim
Bu rüzgârda yokdur bize enisü celis
Hevayı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim

Tanini şühretimizle pür oldu kubbei çarh
Verayı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim
Fütade oldu gönül damı zülfi canane
Belâyı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim
İlâc bulmadı asla tabib derdimize
Devayı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim
Cihanda görmedim ehli safayı ey Sıddik
Vefayı aşkı kim anlar kiminle söyleşelim

⁂

Babasının mezar taşına yazdığı tarih :

Hayf kim Ârif Efendii maarifperverin
Kıldı mahzun âlemi darı bekaye rıhleti
Ben ise ferzendi ihyakerdesi iken anın
Hiç tesir eylemez mi bana derdi fırkati
Zatı bihemtası ol allâmenin hayli zeman
Mesnedi fetvanın olmuş idi zibü zineti
Cürmü taksiratını affeyleyüb Mevlâ anın
Eyleye sirab anı Hakkın zülâli rahmeti
Eylerim Sıddik bu tarih ile ben arzı niyaz
Validim merhuma Rabbim mesken ide cenneti

1275

SIDKI

Hasirî Zâde Şeyh Süleyman Sıdkı [Efendi], Südlice'de tarikati Sadiyeden Hasirî Zâde tekkesinin bânisi olan Şeyh Mustafa İzzi [Efendi] nin oğludur. Annesi, Eyub'de Taşlıburun tekkesi şeyhi Süleyman Sıdkı [Efendi] nin kızı Saliha hatundır. 1796 [1211 H.] de Südlice'de doğdu. "Şeyh Sülün Efendi" namile mâruftur.

Tahsili ilim etdi ve mütaleadan fariğ olmadı. 1823 [1239 H.] de babasının irtihalinde mekamı meşihate geçdi. On dört sene meşihatde bulundu.

Çarşanba'da Mürad molla dergâhı şeyhi Mehmed Mürad [Efendi] den mesnevî okuyarak icazet ve tarikatı nakşbendiye'den hilâfet aldı. Mevlevî tarikına da intisab etdi. Mevlevî sikkesi giyerek kendi tekkesinde dervişlerine — mevlevî dedegânı gibi — sikke giydirmeğe mezun oldu.

Henüz genc olduğu halde emsâli arasında temayüz etdiğinden Sultan Mahmud, birkaç defa dergâha gelerek şeyh ile görüşdi ve tekkeyi müceddeden yapdırdı. Şeyhi, Rüfaî, Bedevî, Sa'dî meşayihi üzerine mümeyiz ve şeyhulmeşayih namile reis tâyin etdi, ferman verdi.

1837 [1253 H.] de vefat etdi. Dergâhın ittisalinde babasının türbesine defnedildi.

Uhdesinde kürsi şeyhliği de bulunduğundan mevaıza dair makalâtı ve divançesi vardır.

*
**

GAZEL

Harimi vaslına ağyâre yol buldurmadan geç git
Sunub uşşaka zehrıabı sitem öldürmeden geç git
Sakın badı hazanı âhı serdim itmesün tesir
Efendim verdi zibayı rühun soldurmadan geç git
Düşüb damı sivaye kalma, bal aç seyri lâhute
Gözetle mürgi ruhun şehperin yoldurmadan geç git
Şerabı bezmi bâkiden gönül sermestü şeyda ol
Bu sahbahanei gamden sebu doldurmadan geç git
Hezarı nağme senci gülsîtanı aşkı ey Sıdkı
Nevayı suznaki âhına güldürmeden geç git[1]

*
**

[1] Kafiyelerden birkaçı bozuktur.

Gönül envarı hurşidi hakikatden münevverdir
Anınçün sırrı remzi allemelesmaye mazhardir
Hıcab ancak yine kendi özündür yoksa ey zahid
Tecelliyatı vahdet serteser âlemde azherdir
Heman sen mürgi canın lânesazı bağı teslim et
Gelür gam çekme asla rızkı maksumun mukadderdir
Tecellii celâl eylerse meyusi ata olma
Teselliyatı envarı cemal elbet mukarrerdir
Gel imdi haki payı şeyhi kuhli dide kıl Sıdkî
Tarikı aşkı Hakda rehnümadır sana rehberdir

*
**

شود حال دل پرخون عیان از برهٔ نامم
چو وی نامه سبقت می کند بر نامه پیغامم

مرا پیمانه بی لعل لب چون چشمهٔ خونست
حباب باد چون بخاله ریزد ازلب جامم

شرار آتش دل کشت بی توشمع بزم امشب
کباب خونچکان شد چشم زارم رفت آرامم

کنم امید آن شهباز قدسی دام ما افتد
زدود آه آتشناك سازم خلقهٔ دامم

پیام یار صدق روشنی بخشد دل تنکم
خیال تاب رخسارش شفق شد تیرهٔ شامم

SIDKI

Mehmed Sıdkı [Efendi], Antakya müftisi Ahmed [Efendi] nin oğludur. 1788 [1203 H.] de Antakya'da doğdu. Ecdadı sâdâtı hüseyniyedendir. Birbirinden intikal suretiyle müftilikde bulundular.

Zemanında tedris olunan aklî ve naklî ulûmı tahsil eyledi. Yirmi iki yaşında "Kürd Hoca" namile mâruf Hacı Hasan [Efendi] den icazet aldı. Sabahları dershanesinde talebeyi tedris eder ve ikindiden sonra camii kebirde tefsir okuturdu. Bir tefsir yazmağa başladısa da ikmaline muvaffak olamadı.

Ahkâmı şer'iyeyi tebliğ ve muhafazaya pek ziyade itina eden bir âlimi sadık idi. Mısırlıların Antakya'ya tecavüzlerinde gösterdiği atvarı salabetkâraneden, bahusus devlet tarafdarlığını iltizam eylemesinden dolayı İbrahim [Paşa] Akkâ'ya nefyetdi. Orada iki sene kalebend edildi.

Selim [Paşa] nın Akkâ'yı istirdadı sırasında habisden kurtuldu. İstirdade dair yazdığı kasidenin kendine aid beyitleri şunlardır :

"Mukaddem hasbihali âcizanem zikredüb sonra
Serencamım beyan etsem gerek cüz'îce icmali
Eben anced şerifü hadimi ilmi şerifiz
Bizimdir beldede cahi nekabet, mesnedi ifta
Ve lâkin öyle şeylerden geçüb âzade olmuşdum
Ne denlu emrü teklif etdiler, etmişdim istiğna
Pedermande maişetle kanaat eyledim, oldum
Mürabit münzevi tedrisi dersi has ile tenha
Devamı dinü devlet daiyanından idim sade
Refahü rahatım şirazesi manzum idi rana
Gelüb nâgâh İbrahim Paşa istedi üç kez
Çekindim itizar etdim, evimden çıkmadım kat'a
Söz anlar bir dekayık âşina sahib hüner sanmış
Beni alub mukarriblerden etmek istemiş gûya
Maazallah ki kurbi haini devlet ne mümkindir
Fehimü âkıbet endiş olan âdemlere tav'a
O zalim vad ile celbetmeden meyus olub âhır
Vaidatiyle tahvif eyleyüb çekmiş idi cebra
Velâkin aksi matlûbatı üzre olmuşum salik

Ne setretdise keşfetdim ne sır etmiş ise ifşa
Perişan etdi İbrahim Paşa zulm ile halim
Maaşım, rahatim mecmuasin berbad edüb hayfa
İkiyüz elli dördün mahı gufranı sıyamında
Olundum hışmü zulmiyle karakol habsine ilka
Palanlu bârgire bindirüb nefyitdiler sonra
Şitanın berfü baraniyle oldum yolda pek rüsva
İrişdim kal'ai Akkâ'ya bin dürlü meşakkatle
Heman zindani limane beni indirdiler kahra
Ayakdaş etdiler bir çifte zenciri mukaffelde
Beni bir türki metrukül emane kıldılar hempa
İkiyüz elli altı salinin mahı sıyamında
Selim Paşayı valâşan irişdi geldi ezderya
Bihamdillâh âzad oldum esiri kaydi mısrîden
Fakat bir ben değil beş yüz kadar mahbusi ahensa".

Haleb valisi Süleyman Refet [Paşa] ya yazdığı kasidede de nefyini hikâye etmektedir.

Rusya muharebesinde — Abdülmecid isminin adedince 164 vecih ile hisab olunmak ve her vechinden bir tarih çıkmak üzere — tanzim eylediği kasidei tarihiye, şeyhülislâm Ârif Hikmet [Bey] vesatatiyle arzolunarak "1500" kuruş maaş tahsis ve "faziletlû" unvaniyle müftilik uhdesine tevcih olundı ve padişahın selâmı tebliğ edildi.

1860 [Şaban 1276] da Antakya'da vefat etdi. Salâbeti diniye ve fazileti ilmiye ile marufdır. Ammenin hüsni zannına mazhar olduğu içün hastalar — ümidi şifa ile — kabrinden toprak alub içerlermiş. Bazı ilmî meseleyi halledemiyen talebesine rüyada görünüb halledermiş.

Möhrüne "Muhammed seyyidimdir ben de ana çakeri sadık" mısraını hakketdirmişdir. Şiirde mahlâsı "Sıdkı" dır.

Süleyman Refet [Paşa] nın Haleb valiliğinde bulunduğu esnada yazdırdığı bir mektubda divan kâtibinin "faziletlû" yerine "mekrimetlû" unvanını kullanmasından dolayı reddiye olarak yazdığı manzume, üdeba arasında badii iştihar olmuşdur.

Kızının oğlu — Antakya'da Nakib camii müderrisi — Civelek Zâde Tahir [Efendi] tarafından otuz sekiz sene evvel gönderilen kırk elli parça kaside, gazel, tarih, destan gibi eserleri içinde "Mekrimetlû" manzumesi derecesinde güzel bir eser göremedim. Bunların arasında,

"Revzeni meykededen kesmez ayağın bir dem
Baş açık duhteri rez maili zenbare hava"

gibi tuhaf ve :

"Döndü çarhım çarhı gerdun olmadan gerdan henüz
Kârhanem işleyübdür yapmadan dükkân henüz

gibi acib sözler de vardır.

*
**

Resmî unvanı mekâtibi cedidüttahrir :

Resmî unvanı mekâtibi cedidüttahrir
Arazı rütbeye nisbetle olunmuş tasvir
Yine haysiyeti zatiye olunmaz tenkir
Hakkı haysiyetimizden eğer oldunsa habir
Mekrimetlû yazılur mu bize ey kilki debir

Öyle bir sade müderris değiliz, nihririz
Ak sakallı hocayız ilmü hünerde piriz
Aklü nakli bilürüz muktedirüttefsiriz
Yapmışız Hazreti Kur'ana mufassal tefsir
Mekrimetlû . . . . . .

Halka tebliğ ile ferman şehi kevneyni
Vüzerayı şehi dünyaye şebihzi ayni
Emrü nehy eyleyerek faslederiz mabeyni
Olmuşuz şer'ile fetvaye buyurmakda vezir
Mekrimetlû . . . . . .

Etmişiz niçe mekamatı ulûmı tahkik
Şerhü izahı mezayaya havaşı talik
Hâsılı varid olub Hazreti Hakdan tevfik
Olmuşuz devleti ilmiyei ulyada müşir
Mekrimetlû . . . . . .

Biz bu devletde cevahir gibi kıymetlu idik
Nezdi erbabı fezailde faziletlu idik
İmdi bu rağbet ile neşrde himmetlu idik
Haliya evci faziletde iken bitaksir
Mekrimetlû . . . . . .

Bizdeki sıhhatı aslu nesebü şiirü edeb
İffetü sıdkü dirayet geru dursunlar heb
Etmişiz gayreti diniye ile ilmi taleb

Kavlimiz tabekıyamet turkı dine gafir
Mekrimetlû . . . . . .

Enbiya vârisiyiz, murisimiz Fahri rüsül
Rehnümayız kılavuzladığımız hayri sübül
Sıdk ile tezkiyemiz düzgün olub indelkül
Olduk ahkâmı ilâhiye seririnde karir
Mekrimetlû . . . . . .

Mekrimet cümle beni âdeme vermiş Mevlâ
Ki buyurmuşdur ezelden ولقد كرمنا
ورفعنا ile fazl ehlini kılmış i'lâ
Kadri iykanı akaidce olunsak tevkir
Mekrimetlû . . . . . .

Fark olunmaz mı esatizü tilâmizi ulûm
Kâmil âsarı kemâlinden olur mu mahrum
Kesbi esbabı husus etdiğimiz heb malûm
Ne reva kim olalım kaydi umumîde esir

Mekrimetlû . . . . . .
İndi unvanı faziletden aşağı ulema
Mekrimet kapdı niçe ismi müderris cühelâ
Kadri resmî ile fahreylemeyiz biz asla
Bizdeki vasfı ilâhice olunsa tâbir
Mekrimetlû . . . . . .

Kadrimiz görse idin bezmi müşiranîde
Siyyema haki deri re'feti Yezdanîde
Biz de Asaflanuruz cenbi Süleymanîde
Arşı belkisi kemalâtı biz etdik teshir
Mekrimetlû . . . . . .

Açalım bahsimizi valii valâşane
Yani ol daveri allâmei kıymetdane
Bizi tenzil edecek mi bu yeni unvane
Çok iyaletde bizi fazl ile etmiş teşhir
Mekrimetlû . . . . . .

Müşterek mekrimeti istemeyiz âr ederiz
Arımızdan o gelen kâğıdı inkâr ederiz

Şairiz hazımamız yok heman iş'ar ederiz
Hakkımız hürmet iken lâyık olur mu tagyir
Mekrimetlû . . . . . .

Kâtibi hazreti divanı veliyyünniami
Keser elbette senin gibi pürüzlü kalemi
Sen kitabetde mekadirce değilsin acemi
Yıkılan gönlümüzi eyle bu def'a tamir
Mekrimetlû yazılur mu bize ey kilki debir

***

Sundu bana sakii hummarı aşk
Dolu dolu bâdei esrarı aşk
Bilmez iken nidügün âsarı aşk
Aldı beni haleti düşvarı aşk
آه من العشق وحالاته احرق قلبي بحراراته

Girdi gönül bir sanemin dinine
Tapdı anın sureti rengînine
Piri muganın uyub âyinine
Kıldı siyeh zülfünü zünnarı aşk
. . . . احرق . . . . آه

Gerçi zelilim, değilim lâyıkın
Aşk veli hil'atidir Halikın
Âşıkının âşıkının âşıkının
Kâfir olur eyliyen inkârı aşk
. . . . احرق . . . . آه

Aşk ne yeman hal imiş eyvah meded
Muhrik imiş müşkil imiş âh meded
Kalmadı sabrım meded Allah meded
Yakdı tutuşdurdu beni nârı aşk
. . . . احرق . . . . آه

Aşkdürür tası dili çinleden
Aşkdürür sineleri inleden
Sıdkıyı gâh epsem edüb dinleden
Velvelei gulgulei zârı aşk
. . . . احرق . . . . آه

Urgunudur şahı celâlin gönül
Durgunudur mahı cemâlin gönül
Yorgunudur rahı visalin gönül
دور شد از قافله سالار عشق
آه . . . . . احرق . . . . .

Sanma erer aşka heveskâr olan
Kisesi pür dirhemü dinar olan
Etmeli ey hace haridar olan
Nakdi dilü can ile bazarı aşk
آه من العشق وحالاته احرق قلبی بحراراته

SIDKI

İskeçeli Sıdkı [Bey], memurinden İbrahim Hilmi [Bey] in oğludur. 1882 de İskeçe'de doğdu.

İskeçe'de ve İstanbul'da okudukdan sonra Hukuk Mektebine girdi. "İrtika", "Musavviri Fünun ve Edeb", "Terakki" ve haftalık "Malûmat" mecmualarına yazı yazmağa başladı.

1906 da Erzurum'a, müteakiben Hinnis'e nefyolundu. Hukuk Mektebi muallimlerinden Nâzım [Paşa] Erzurum valiliğine tâyin edilince Sıdkı, istimdad etdi. Onun delâletiyle "Hadaseti sinni merhameti şehriyariyi celbetdi" denilerek affolundu. İstanbul'da kalmamak ve yazı yazmamak şartlariyle Gümülcüne'ye gönderildi.

Bana gönderdiği tercemei halinde diyor ki :

"Sebebini hâlâ idrak edemediğim nefi hâdisesi, saraya karşı müdhiş bir kin uyandırdı. Gümülcüne mutasarrıfı Mazhar Müfid Beyin [meb'us] irşadiyle İttihad ve Terakkiye intisab etdim. Meşrutiyetin ilânı üzerine Selânikğe aldırıldım. "Kâinat" gazetesini Drama ve Selânik'de neşretdim. "Zeman" gazetesinde çalışdım. 1910 da edebiyat muallimlikleri müsabakasına girdim, kazandım. Edirne Sultanîsine tâyin edildim. Umumî harbi müteakiben Edirne'de teşekkül eden "Trakya - Paşaili Müdafaai Hukuk" cemiyetinin mesaisine iştirak etdim. Yunanlılar tarafından idama mahkm olduğumdan Bulgaristan'a iltica etdim".

Eskicuma mekâtibi islâmiye müdirliğinde, Bezmiâlem, İstanbul Kız liselerinde, terfian Edirne Sultanîsinde edebiyat muallimliğinde bulundu. Bilâhare kendi talebivle İstanbul'a nakil ve Kadıköy Erkek Orta Mektebi edebiyat muallimliğ.ne ve müdir muavinliğine tâyin kılındı.

19 Mayıs 1932 [14 Muharrem 1351] de vefat etdi. Karaca Ahmed kabristanına defnolundu.

"Hüsni Melûl", "Mezar", "Leylâk", "Ömri Harab", "Serab", "Muhaciret" namlarındaki eserleri neşredildi. "Kara Günler" ve "Meric Ağlarken" adlı eserleri basılmadı.

Tercemei halinde, on yaşında iken babasının ezberletdiği "Tuhfei Vehbî" nin yardımiyle on iki yaşında şeklen hatasız manzumeler yazdığını ve Müstecabîzâde İsmet'den[1] çok istifade etdiğini söylüyor.

*
**

KAMER VE TUNCA

Altınla bezenmiş gibisin tâbı kamerden
Gel söyle güzel Tunca mürurun nerelerden?
Nurun akıyor bence güneş doğduğu yerden
Aksin duyulur meşcerelerden, derelerden
Sen milleti ma'sume için ruhı revansın..

Sahilleri dâmânını bus etdiği yurdun
Koynunda ne pür neş'e, ne pür şan otururdun
Emvacını, elhanını her gün duyururdun
Bigâne nazarlar sanıyorlardı uyurdun
Bidarı emelsin, ebedî hâkimi cansın..

Yıldızlarının fevkı hayalinde semâper
Bir beldei hulya yaratan şûlesi ister
Benden sana âvare — semâvat ile hemser —
Bir giryei hissîye, ebedbeste ve muğber
Ben şairi dilhaste ve sen şiiri cihansın..

Her leylei zalmâda kamerler eritirken
Bir nurı müzab uçmada afak üzerinden
Arda'yla Mericdir koparan ruhı yerinden
Onlar iki hemşirei hissin ki derinden
Sevdalarının hüsni hariminde nihansın..

*
**

"Mezardan" :

RESMİNİN KARŞISINDA

Sevdalı nigâhındaki safiyyeti mâna
Hâlâ o güzel ruhunu takrire müekkel

[1] Tercemei hali 717 nci sahifededir.

Hâlâ o nazarlardaki bin fikri muhayyel
Takrire müekkel o güzel ruhunu hâlâ...

Âh, anlıyorum, âşıkıyım ben o cemâlin
Sarsar dili mecruhumu hâlâ o nazarlar
Hüsnündeki ulviyyet üful eyledi lâkin
Hâlâ o nazarlar dili mecruhumu sarsar

Müdhiş helecanlar beni öldürmede her gün
Öldürmede her gün beni müdhiş helecanlar
Ruhum yine bir meyli telâki ile ağlar
Kâfi ebediyyen bana yalnız o görünsün..

Hüsnündeki ulviyyet üful eyledi lâkin
Safiyyeti ruhundaki mânaları bâki
Safiyeti ruhumla eder her gece ruhun
Bir mahşeri hûnîni teessürde telâkî..

SIDKI

Kesriye'li Mehmed Sıdkı Akozan, Şarkî Karahisar'da Çubukcu oğullarından — Kesriye müftisi namile yâdolunan — Hoca Ahmed Hamdi [Efendi] nin oğludur. 1890 da Kesriye'de doğdu.

İlk ve orta tahsili Makedonya'da ve âli tahsili İstanbul Darülfünunı Edebiyat Şubesinde yapdı. Mülga Maarif Nezaretine intisab etdi. Teşkil olunan İstanbul Maarif Müdiriyeti Kalemine devam etdi. İlâveten Fatih Rüşdîsi kavaid ve lisanı Osmanî muallimliğine tâyin edildi. Daha sonra Üsküdar'da Selimi Salis nümune mektebi devrei âliye sınıfları seyyar ve Barbaros nümune mektebi muallimliklerinde bulundu. Bilâhare Darülfünun Edebiyat Fakültesi Başkitabetine nasbolundu. Beyoğlu Rum lisesi edebiyat muallimliğini de ifa etmektedir.

Muhtelif mecmua ve gazetelere yazı yazmışdır. Mizah gazetelerinde de "S. Şinaver" imzasile mizahî manzumeleri intişar etmişdir. Basılan manzum ve mensur eserleri şunlardır :

"Divançei Şinaver", "Zayıat", "Salâyı Cihad", "Lâmia", "Dul Kadın", "Oğlumun Defteri", "Kervan", "Avengi Yaran", "İleri Geri", "Dikenler", "Küllükname".

*
**

Bir manzumesinde :

"Düşmedim körpe edibler gibi şöhret peşine
Kimseden istemedim kartıma parlak unvan"

diyor. Bazı insanlar, şöhretden kaçarlar, şöhret onların arkasından koşar. Bazı âdemlerden şöhret kaçar, onları arkasından koşdurur ve koşuşlarına güler. Hakikati bilenler ise, ne koşandan kaçar, ne kaçanın ardından koşar.

Diğer bir manzumesinde de :

"Dostlar züğürt görüb bana sermaye verdiler
Şair diye konuklayarak pâye verdiler"

diyor. Sermaye verilir ve alınır. Fakat pâye verilmez, alınır. İnsanların verdiği pâye, onların mahabbet, yahud husumetlerine tâbidir. Severlerse verirler, sevmezlerse verdiklerini bir ande nez etmeğe kalkışırlar. Bizzat ve bilistihkak ihraz edilen pâye, ne mahabbetle daim, ne de adavetle zaildir. İşte Kesriyeli de "Dostların züğürt görüb sermaye ve konuklayarak pâye" verdikleri güruhdan değil, eser verüb pâye almağa çalışanlardandır.

***

"BOĞAZDA MEHTAB"

Yine meltemlere hasretle kucak açdı deniz
Yine hulyalı sular çökdü bu sahillere diz

Takdı bir neşeli akşam boğazın sazına tel
Bir iniş olmak için değdi bu yapraklara el

Dinledim Göksu civarında gurubun sesini
Geceler söyledi cünbüşlerin efsanesini

Dinledim san'ata kudret veren hanendeleri
Sesi mızrabla boğan cezbeli sazendeleri

Geçmiş âlemlerin âhiyle çömelmiş ağlar
Gün gören eski kadınlar gibi viran yalılar

Seyrederken gece mehtabı tehassüsle Bebek
Yine raksetdi saraylar, fakat ürkek ürkek

Göksuyun, şimdi Küçüksuyle açıkken arası
Yaşayor burda Nedim'in ebedî hâtırası

Burda örmüşdü kadın hâreli yaşmaklara sim
Burda geymişdi şiir tacını rahmetli Nedim

Örtdü sislerle uzaklarda Emirgân yüzünü
Söylemiş bülbül, açan güllere en son sözünü

Bu temaşanın önünde içini çekdi Boğaz
Dedi şair, kırılan sazlara bir mersiye yaz

Boğazın şiirini sordum dediler belki yazar
Şu böğürtlenli yamaclarda yeşil saçlı hisar

Benzedi şiirime mehtabı güzel Kanlıca'nın
Beni mest eyledi ruyası bu fettan gecenin
1936

*
**

"YOLCU"

Selinden kaçarken azgın sağnağın
Yolunu sis basdı aşdığın dağın
Geçdiğin yollarda kaldı uğrağın
Söyle, yolcu, şimdi nerde durağın

*
**

Dedin ki çözüldü bu eskimiş yağ
Alnımın teriyle suladığım bağ
Ayağıma urdu dikenden bir ağ
Yutkundum önünde viran kaynağın

*
**

Dediler yazgındır boynunu büken
Aşk imiş gönlüne bu derdi eken
Saçların ağarmış niçin pek erken
Hicranla mı geçdi senin de çağın?

*
**

Kaygın nedir, söyle; eşin mi kayıb
Neden geziyorsun sen garib, garib..
Sana da mı vuslat olmadı nasib
Boş mu kaldı yolcu öksüz kucağın?

*
**

Sırtın mı pek değil, elin mi yufka
Gözlerin yaşarmış, dalıyor ufka
Dilinin mecali kalmamış nutka
Dalında mı yoksa soldu yaprağın

*
**

Bu uzun bir yoldur gelmiyor ucu
Sen de mi yoruldun dönelim yolcu

SIDKI MARDİN

Yusüf Sıdkı Mardin, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Medenî Hukuk Profesörü Ebülulâ Mardin'in[1] ve Bedriye [Hanım] ın[2] oğludur. 16 Mart 1916 da İstanbul'da doğdu.

Feyziye ve Şişli Terakki mekteblerinde okudukdan sonra 1926 da Rober Koleje girdi. 1936 da pek iyi derece ile diploma aldı. Galatasaray Lisesinde de imtihan vererek İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine kaydolundu. Oradaki tahsilini de bitirmek üzeredir.

On sekiz yaşında iken "Bir Ad Bulamadım" adlı ilk şiir kitabını neşretdi. 1935 de arkadaşı Muhtar Fehmi ile "Yücel" isimli edebî mecmuayı tesis eyledi. Yine o arkadaşiyle Amerikalıların "The Woman of Andros" namındaki meşhur romanını Türkceye çevirdi.

Teşrinievvel 1936 dan Mart 1938 e kadar renkli ve resimli "Boğaziçi" mecmuasını çıkardı. Şiirlerinin bir kısmını bu mecmua ile "Yücel" de neşretdi. Uzak Şark edebiyatı üzerindeki tedkiklerinin Çin ve Japon şiirlerine aid kısmı "Yücel" dedir. Geçen sene Amerika'ya seyahat etdi.

Kendi lisanını iyi bildiği gibi İngiliz, Fransız ve Alman lisanlarını da söyleyüb yazan erbabı liyakatdendir.

Yusüf Sıdkı, baba ve ana cihetinden ilim ocağı olan iki fadıl ailenin necli necibi olduğunu her halükaliyle göstermektedir. İleride daha ziyade gösterecekdir.

---

1 « احياءالعلوم » ve « نوابغ الكلم » mütercimi Kadıasker Mardinli Yusüf Sıdkı [Efendi] merhumun oğlu ve niçe talibi ilmin babasıdır. Fazileti ilmiye ve hulkiyesi, fazilet erbabınca musaddakdır.

2 Zemanının efadılı ulemasından sayılan Şeyhülislâm Turşucuzade Ahmed Muhtar [Efendi] merhumun oğlu, esbak adliye nazırı, meşahiri hukukiyundan Necmüddin [Molla] Kocataş'ın kızıdır. Pek muhterem kadınlarımızdandır.

Bence her şeyin fevkında olan hüsni hulk, ondan münceli olduğu içün daima takdir ve tevkir ederim. Dört sene evvel Hicaz'e gitdiğim esnada bittesadüf Mısır'a kadar refakat etdik. Henüz çocuk denilecek bir yaşda bulunduğu halde ibraz etdiği âsarı nezahet ve nezaket nazarı dikkatimi celbetdi. Hilmi, sükûnunu, hadşinaslığını, liyakatini yaşiyle mütenasib görmedim. Malûm ya «پس طور عجب لازمهٔ عهد شبابست» fehvasınca delikanlılar coşgun oluyorlar. Habbelerini kubbe, katralarını derya sanıyorlar. Yusüf, bu güruhdan olmadığı içün de şayanı tahsindir.

Vaktile kabili hitab addolunan üç beş kişiyle bir araya gelinüb de zarif sözler söylendiği zeman hepsi en ince noktalarına kadar anlar, neşveyab olurlardı. Şimdi üdeba ve zurafadan sanılan âdemlerle konuşulurken pek açık nükteleri bile — şerhsiz, izahsız — anlatmak kabil olmuyor. İnce bir şair olan Yusüf, en ince nükteleri ve maksadları da derhal anlıyor. İlmü irfaniyle aziz vatanına büyük hizmetler arzına muvaffak olacağı memuldur.

***

İNSAN

Dünya ki o yorgun koca tarla
Üstünde vücud sanki sapandır
Ruhun seni bir gaye yapandır
Etrafını gör, kendini anla
Bir ferde değil, şührete asla
İnsan dediğin Hakka tapandır[1]

***

KELEBEKLER

Akşam gibi vadiye inerken tepelerden
Sevdamıza bir beste fısıldardı çiçekler
Bilmem ki neden bizlere bahsetdi kederden
Gülden güle hasretle uçan mor kelebekler

Onlarda da var mıydı o sevda denilen ok
Onlar da bilir miydi ki bir sevgili azdı
Solmazsa gülün kıymeti olmaz bukadar çok
Sevda geçecek olmasa sevda olamazdı

***

BEYKOZ'DA

Beykoz'da dolaştım geçen akşam yapayalnız
Eşsiz Boğaz'ın gökde yanan aksine bakdım

[1] Aferin!

Her insana bigâne ve her derde uzakdım
Rüya gibi bir ülkede sâkin, heyecansız

Birlikde geçen günleri bir hüzün ile andım
Rüzgârla uğuldarken uzun gölgeli yollar
Görfezde ağaçlar, silinen ismini saklar
Dallarda öten bülbülü duydum seni sandım

*
**

YAPRAK GİBİ

"Dönsek yeniden aşka!" hayır, geçdi o günler
Ruhumda bir iz kalmadı son hâtıramızdan
Hasret yeli sarsınca kırık gönlümü yer yer
Sevda kuru yaprak gibi uçmuş aramızdan

SİRET

Hüseyin[1] Siret Özsever, Zabtiye Nezareti Müsteşarı Yorgancı Zâde Tevfik [Efendi] nin[2] torunu ve Zabtiye Mektubcısı Süleyman Mazhar [Bey] le[3] salihatdan Çerkes Fatma İclâl [Hanım] ın oğludur. 1872 [Muharrem 1289] de Küçükbebek'de doğdu.

Şehzadebaşı civarında Taş mektebde ve Aksaray'da medresei Hayriye'de iki sene okudukdan sonra kız kardeşinin zevci Ömer Vasfı [Bey] in babası başmabeyinci Osman [Bey] in delâletiyle bairadei seniye meccanen leylî olarak Mülkiye mektebine kaydolundu. İdadî kısmını bitirdi. Âli kısımda da bir sene bulundukdan sonra zatürrieye tutulduğundan ailesi mektebden çıkardı. Âfiyet kesbeyledikden sonra Mülkiye mektebine dönmeyüb Moda'da frerlerin mektebinde iki sene Fransızca tahsil etdi.

O sıralarda hariciye mektubcısı olan Münir [Paşa] nın delâletiyle Hariciye Mektubî Kalemine maaşsız olarak girdi. Muahharen Nafıa muhasebecisi Sadi [Bey] "150" kuruş maaşla Nafıa Terceme Kalemine memur etdirdi.

Siret, tercemei halinin en mühim kısmını, bana şöyle takrir etdi:

"1899 da — ilmî, mülkî ve askerî ricalden — bazı zevat, meşrutiyetin iadeten tesisi için teşebbüsatda bulunmağa karar verdiler. Süferayı sabıkadan Ali Galib

---

[1] Velâdetinde ceddinin ismi olan "Hamdullah" tesmiye edildiği halde Tevfik Fikret, "Bu, abdal ismidir, adın "Hüseyin" olsun demiş, Siret de kabul etmişdir. Sabıka "Hamdullah" olan Hüseyin, bereket versin ki şair sözüne uyub da "Siret" i değiştirmemişdir!

[2] Babası yorgancıdır. Nükte göstereenlerden, mizac âşna bir zat olduğiçün asrın kibarı indinde mergub idi. 1879 [1296 H.] da vefat etdi. Yahya Efendi kabristanında medfundur.

[3] 1875 [2 remezan 1292] de vefat etdi. Babasının yanında medfundur. Vilâyetlerin teşkilinde ilk defa Bursa mektubcısı oldu. Annesi Fatma [Hanım], Şehsüvar zade Hamdullah [Paşa] nın oğlu Derviş [Bey] in kızıdır. Hamdullah [Paşa], sadrı esbak Muhsın zade Abdullah [Paşa] nın damadıdır.

[Bey] in Rumeli Hisarı'ndaki evinde Arnavud İsmail Kemal, İsmail Safa [Beyler] ve Ubeydullah [Efendi] ile toplandık.

O esnada Boerlerle İngilizler, Afrika'da muharebeye başladıklarından ve İngilizler, Kırım muharebesinde bizimle birlikde harb etdiklerinden İngiltere'nin muzafferiyeti temenni edilecek olursa Sultan Abdülhâmid'in İngilizlere karşı ittihaz etdiği hasmane siyasete milletin iştirak eylemediği gösterlimiş olacağını ve bu nümayişin İngiltere kabinesince hüsni tesir hâsıl edeceğini İsmail Kemal [Bey] söylemesiyle İngiltere sefaretine gidilmesi takarrür etdi. Ben, İsmail Safa, Übeydullah, Zehavi Zâde Cemil Sıdkı ve — bilâhare âyandan iken idam edilen — Abdülhâmid Zehravî ile genclerden sekiz on kişi[1] müctemian sefarethaneye giderek — üdebadan ve erbabı matbuatdan — yetmiş kadar zatın imzalarını muhtevi ve İngiltere devletinin muzafferiyatını mütemenni bir varakayı sefire tevdi eyledik, hürmetine mazhar olduk.

İki gün sonra ben, Übeydullah ve diğer birkaç zat tevkif ve Yıldız'da çadır köşkünde istintak edildik. Oradan Beşiktaş karakolhanesine gönderilerek üç gün habsolundukdan sonra bir sabah yine Yıldız'a götürüldük. Sefir Sir Okonor'un teşebbüsiyle Padişah, bizi afvetdi.

On beş gün sonra saraya çağrıldım. O vakit mabeyn kâtiblerinden olan esbak başkâtib Cevad [Bey] vesatatiyle Selânik mektubculuğu teklif edildi. Hiçbir memuriyet kabul olunmamasına arkadaşlar arasında karar verilmiş olduğundan resmî kitabete ademi vukufumu söyliyerek mektubculuğu kabul etmedim. Padişahın "Anlıyorum. Ben, onu Bitlis vilâyeti dahilinde bir kaza tahrirat kitabetine gönderirim de orada usuli kitabeti öğrenir" dediğini tebliğ etdiler.

On beş yirmi gün sonra Meclisi Vükelâ kararıyle 17 Şubat 1315 de Hısnımansur kazası tahrirat kitabetine tâyin ve ızam olundum. Yukarıda söylediğim akribamdan Ali Galib [Bey] [Âyandan], o dehşetli zemanda beni vapura kadar teşyi etdi. Samsun'a muvasalatımda mutasarrıf Hamdi [Bey] de — kendini tanımadığım halde muhafazama memur edilen iki polisin muhalefetine rağmen — beni arabasına alarak civardaki çiftliğine götürdü. İki gece müsafir ve tatyibi hatır etdi.

Kışın en şiddetli zemanında yirmi günde Mezraaya vâsıl oldum. Bir hafta sonra Malatya tarikiyle Hısnımansura gitdim. Ertesi sene tebdili hava hakkında verdiğim istidaname vilâyetce tervic olunduğundan Mezraada oturdum. Üç ay sonra menfama dönmek üzere Malatya'ya gitdim. Esbak Amasya meb'usu İsmail Hakkı [Paşa] nın tavsiyesiyle redif Binbaşısı Kâmil ve Yüzbaşı Refet [Beyler] yanıma iki kürd katdılar, yirmi dört günde Mersine vardık. İngiltere konsoloshanesine müracaat etdim. Konsolos tarafından İngiliz vapuruna irkâb ve İskenderiye'ye isal olundum. Kahire'ye gitdim.

[1] Bunları igra ve başlarını derde ilka eden İsmail Kemal'in niçün birlikde sefarethaneye gitmediğini Siret söylemedi. Başkasını igra kolay, nefsi tehlükeye ilka zor olduğu için gitmediği anlaşılıyor.

Korfo'da ikamet eden Damad Mahmud Celâlüddin [Paşa] nın[1] daveti üzerine Hoca Kadri [Efendi] ile birlikde Brendizi tarikıyle Korfo adasına gitdik. Ben, bir hafta sonra Paris'e gitdim.

Mısır'dan bir büyük zatın[2] gönderdiği jurnal üzerine üçümüzde İstanbul hükûmetince idama mahkûm edildik. İdam kararını, İstanbul'dan gelen "İkdam" gazetesinde okuduk.

Muahharen — İngiltere'de Folkiston da neşrolunan — "Osmanlı" gazetesine baş muharrir oldum.

Meşrutiyetin ilânını müteakiben —dokuz senedenberi dur olduğum — İstanbul'a avdet eyledim. Hudavendigâr valisi Tevfik [Bey] in inhasiyle vilâyet mektubculuğuna tâyin ve Azmi [Bey] in valiliğinde azledildim.

Gazi Ahmed Muhtar [Paşa] nın sadaretinde matbuatı dahiliye ve muahharen — kendi talebimle — sadaret hazinei evrak müdiriyetlerine tâyin olundum. Bir ay sonra Babıâli vak'asının zuhûrunda evimi basdılar. Tevfik Fikret'in evinde ihtifa etdikden sonra Rus vapuriyle Marsilya'ya gitdim. Harbi umumide Selânik ve İsviçre'de bulundum.

Mütarekeden sonra İstanbul'a döndüm. Beşiktaş'da Gazi Osman Paşa mektebi sultanisinde edebiyat muallimliğine, bilâhare "7500" kuruş maaşla hariciye mektubculuğuna nasbolundum. Bir müddet sonra hariciye nezaretinin teşkilâtı fesh ve mektubculuk lâğvedildi. Tevfik [Paşa] nın sadaretinde hariciye nâzırı Safa [Bey] in teklif etdiği matbuatı umumiye müdiriyetini "5000" kuruş maaşla kabul etdim. İnkılâbda Babıâli'nin ilgası üzerine açıkda kaldım. Şimdi Darüşşafaka'da tarihi edebiyat ve Alman mektebinde edebiyat tedris etmekdeyim.

Eş'arımın bir kısmı "Leyali Gürizan", "Bağ Bozumu", "Kıvılcımlı Kül", "Üstadın Şairi", "Kargalar" namlariyle basıldı. "Anadolu Mektubları" adlı eserimden birkaç mektub "Mecmuai Ebuzziya" da intişar etdi. Edebiyat hâtıralarım„ "Geçmiş Günler" namı altında dört cilddir, basılacakdır. Diğer birkaç eserim de vardır.

Fransızca, Fürsce ve Türkcenin recüli racili ve Arabcanın tam mânasiyle cahiliyim".

***

[1] Tercemei hali "55" inci sahifededir.

[2] O zatdan gelen telgrafda "Damad Mahmud [Paşa] ile Hoca Kadrinin remazanda Yıldız civarına dinamit vaz'ını kararlaşdırdıkları ve dinamit getirmek içün Avrupa'ya Siret nam şahsı gönderdikleri istihbar edildiği" bildirilmesi üzerine "Bu iş'ar, daha evvelce Atina'dan alınan ahbar ile müeyyed olduğu gibi erbabı fesadın tertibatı melânetkârilerine neşriyatı vakıaları da bir delili vazıh ve bu cihetle bunlar, tervici fikri mel'ânet içün suikasde cür'et eden anarşistlerden mâdud bulunduğundan devletlerce anarşistlere karşı Roma Kongresinde ittihaz edilen mukarreratın bu eşhası muzırra hakkında tatbiki içün teşebbüsatı müessire icrası ve bir taraftan da haklarında muamelei kanuniye ifa edilmek üzere adliyede müteşekkil komisyona tevdii keyfiyet kılınması" Mabeyn Başkitabetinden 11 remazan 1319 tarihli tezkire ile makamı sadarete iş'ar olunmuşdur.

Siret'le — on dörder, on beşer yaşlarında birer çocuk iken — Mülkiye mektebinde buluşduk. Aziz ve fadıl kardeşim Ahmed Tevfik merhumla benim gibi o da herkesle ihtilât etmez, görüşdüğü arkadaşlarla da uzun uzadı sözlere girişmez, lâübaliyane davranmaz, gülüb eğlenmez, yaşlı başlı insanlar gibi muhterizane hareket ederdi.

Onun hüsni siret ve hüsni suretini o vakit bir hissi masumane ile takdir etdiğim gibi aradan yarım asra yakın zeman geçdikden sonra da — yine samimî bir hissi mukaddirane ile — şu kıt'ayı inşad ediyorum :

"Gencliğinde bir mücessem şiir idi
Şimdi yalnız sözleri şiiri nefis
Pek küçük yaşda tanışdık, şahidim
Semtine oğratmadı şahsı habis".

Mektebin — talebesi en galebelik olan — ikinci sınıfın arka sıralarında yanyana otururduk. Namık Kemal'in "İbret" gazetesindeki makalelerini gizlice okur, bazan bana da okutdururdu. Şiir ile de meşgul olurdu. Onun ileride değerli bir şair ve — yazılarını okuduğu zatlar gibi — siyasetle mütevaggil olacağını daha o vakit anlamışdım.

Aradan yıllar geçdi. Saikai şairiyetle sahai siyasete atıldı. Genc yaşında menfalarda çilleler çekdi. Mısır'a ve Avrupa'ya kaçdı. Senelerce aziz yurdundan, biçare annesinden uzak yaşadı. Oğradığı mihnetler, hayatına maddî ve manevî zaaf iras etdi. Fakat şairliğine kuvvet verdi.

Onun şiirinden ve şairliğinden uzun uzadı bahsetmek — tâbiri mâruf ile — malmu ilâm kabilinden beyhude bir gayretdir. Siret ismi yâdolundukca — senelerin taakubiyle — hüsnüni kaybetmiş ise de hissini tamamiyle muhafaza, yahud hüsnüni hissine terketmiş olan — bir şiiri müşahhas gözönüne gelir.

Zeman geçdikce her şey, bittabi, letâfet ve kuvvetini zayi eder. Fakat o, yaşlandıkca — bazı emsâli gibi — sözlerinde letâfet ve kuvvet artıyor. En ince hisler, en ruh nevaz seslerle terennüm ediyor.

Siret, şair olarak tulû etdi, şair olarak gurub edecekdir...

***

NAATI ŞERİF

Ey mihri lâyezalin mehtabı müsteniri
Envarı kibriyaye sensin yegâne mazhar
Zatınla zatı akdes olmuşdu zarfü mazruf
Dillerde ismi pâkin Allah ile beraber
Sensin nebii ümmi ârif kemâli Hakkı
Ârif kemâli zatın yalnız Hudayı enver

Mir'ati Hak nümasın tevhid ile mücellâ
Kim anda hüsni mutlak nurunla cilve eyler
Uşşakı zarı varken bihad o Kibriyanın
Maşukı münferidsin mevlâye ey peyamber
Asrı saadetinde gelmek nasib olaydı
Görmüş olurdu billâh, Allahı görmiyenler
Hakkın yanında mehtab sönmüş çerağa benzer
Leylâ misâli huban payinde zılli kemter
Ey yar, kâinate şâmil fuyuzı sevda
Aşkınla müncelidir bizzat İlâhı ekber
Bin yıl çalışsa âbid, mabuduna irişmez
Vuslat sarayı hakka aşkın yegâne rehber
Encümle mah gökde bir levhai muallâ
Kim حجة الوداعی ihtar ederdi manzar
Namı bülendin ey yar menkuşı arşı izzet
Ayatı zülcelâlin çeb çevre hale küster
Münkirlerin yüzünde narı cahim alevriz
Vechinde müminiinin tabende nuri akmer
Vahdetgehimde her şeb sensin enisi ruhum
Tenha seninle kalmak bir zevkı vuslat aver
Miracım oldu canan, rüyade iltifatın
Lûtfet cemâli pakin bidar iken de göster
Olsam gubarı payın Mevlâye yol bulurdum
Derdim habibinin ben pamaliyim seraser
Maşukı bîrakibin müştakıyım ki bende
Payi saadetinden vardır mübarek izler
Ben hakisarı aşkı dûr etme devletinden
Senden budur İlâhî maksudı abdı ahkar
Boynum bükük yüzümde ağlardı seyyiatım
Takbil ederdi payın gözler yaşım mükerrer
Mahbubı müctebasın sultanı enbiyasın
Uşşaka rehnümasın sen ey şefii mahşer
Siret ne söyleyim ben, meddahı Kibriyadır
Tavûsife muktedir mi mehtabı girmi ahter

*
**

GAZEL

Çekmedim ömrümün alamını gurbetde bile
Sönecek sanma bu ateş ebediyetde bile

Hüsnünün neşesi güllerde güler rengârenk
Aşkının cilvesi var feyzi tabiatde bile
Öyle bir hüsni ezel âşıkıyım vechini ben
Göremezsem yanarım narına cennetde bile
Öyle meshurı leyali gamı hicranım ki
Ararım hicrini giryan şebi vuslatda bile
Hangi firkatzede eflâke kıvılcım saçmış
Eseri mihri nümayan gece zulmetde bile
Bahre zencir salub dağlara çıkmış mehtab
Veriyor dersi cünun Kayse mehabbetde bile
Görebilsem onu rüyade uyanmam tâ haşr
İstemem neşei uhrayı kıyametde bile

21 Mart 1937

*
**

Seni gördüğüm gün kendimden geçdim
Ben aşk şarabını gözünden içdim
Behar güllerinden bir seni seçdim
Güzelsin ne yeman âfeti cansın
Daha el değmemiş bir nevcevansın

Açık saçık göğsün emel bağçesi
Gülgoncelerinin buseden sesi
Mehtabden gömleğin vuslat gecesi
Sensin benim gülüm, bağım, bülbülüm
Senden ayrılamam, ayrılık ölüm

Bülbülün olub da bağında kalsam
Mahremiyetinin zevkına dalsam
Gizli vadilerden buseler çalsam
Ne ateşi cansın, cennet kucağın
Bir kerre koklayım geçmeden çağın

Uzat dudağını hararetim var
Bana koynunu aç ibadetim var
Belki de benim bir kabahatim var
Kucağın mâbedim, kaşın mihrabım
Rahlem dizlerindir, hüsnün kitabım.

17 Temmuz 1930

*
**

KIT'A[1]

Bir hamei nâçiz ile tasvir ne mümkin
Üstadı edeb Hazreti Mahmud Kemali
Bir leyli mükevkebdeki mehtabe müşabih
Beynelüdeba zatının envarı kemâli
9 Teşrinisâni 1932

---

[1] Şairin ısrariyle buraya dercetmeğe mecbur oldum. «من آنم که من دانم»

SIRRI

Selim Sırrı [Paşa], Tepedelenli Ali [Paşa] Zâde Veliyüddin [Paşa] nın oğludur. 1800 [1215 H.] de Yanya'da doğdu.

Babasının imatesinden sonra 1822 [1238 H.] de İstanbul'a getirildi. Devletin usul ve adâbına göre yetiştirilmek üzere Erzurum valisi ve şark seraskeri Rauf [Paşa] nın maiyetine memur edildi. Bir müddet sonra İstanbul'a döndü. Hacegânlık rütbesi tevcih ve müstevfa maaş tahsis kılındı.

Andolu'da ve Rumeli'de voyvodalık ve mütesellimlik hizmetlerinde bulundu. 1829 [1245 H.] de maliye tezkireciliğine nasbedilerek menasıbı divaniye ashabından oldu. Muahharen feshane nezaretine, 1839 [1255 H.] de İzmir muhassıllığına, Beyrut ve Vidin taraflarında bazı mühim işlerin tahkikına ve 1845 [1261 H.] de — Erzurum iyaletinde de tanzimat usulünün icrası takarrür etdiğinden — yeni maliye usulünün tanzimi içün rütbei ulâ tevcihiyle iyalet defterdarlığına tâyin olundu. Defterdarlıkdan infisalinde muhasebei maliye meclisi âzalığına, 1846 [1262 H.] da Ayvalık kaymakamlığına nasb ve rütbei ulâ sınıfı evveli tevcih olundu. Birkaç ay sonra azledildi.

1847 [1263 H.] de rütbei vezaretle Belgrad muhafızı oldu. Yolda sıtmaya ve Belgrad'a vardığında hummaye tutularak az zeman sonra vefat etdi[1]. Belgrad kalesinin yukarısında eslâfının yanına defnolundu.

1 Şaban 1263 tarihli "Takvimi Vakayi" de deniliyor ki :

"... Müşarünileyh, sevkı tabiatiyle şiir ve inşa âşina olduğundan — pesendidei zurafa olan — Halim giray sultanın "Didelerim" redifindeki gazeli gazel edâsına nazire olmak üzere zadei hüsni tab'ı olan :

Alınca kaşların ey meh hayale didelerim
Bakar mı gayri felekde hilâle didelerim

matlaı, indeşşuara rehini teslimü kabul ve — kitabetle hayli şühreti olan — Ömer Rasim Efendi merhumun münşeatında da tahriki hamei tesvid ve tahrir eylediği

1 "Sicilli Osmani" de Belgrad muhafızlığına tayini rebiülevvel 1264, vefatı şaban 1264 olarak gösterilmiş ise de yanlışdır. Tayin ve vefat seneleri 1263 dür. Vefat etdiği ay da "şaban" değildir. 3 receb 1263 tarihli "Takvimi Vakayi" de "Selim Paşanın hulûli eceliyle vefatı haberi gelmiş idüği işidilmişdir" denilmesine göre "receb" den evvel vefat etdiği anlaşılıyor.

dibace[1] dahi miyanı münşiyanda müsellem ve makbul olmakla o makule bazı güzel âsarı vardır. Müşarünileyh, zatında kişi zâde olub herkesle hüsni amiziş ve zindegânide meleke ve ifadei meram ve idarei kelâmda fezleke ashabından olarak fetaneti fıtrısi derkâr ve sinni ise ancak 47, 48 sularına varmış olub ol müddetce haylice de germü serdi rüzgârı görmüş olduğundan ahvali âleme âşina denmeğe sezavar olmakla ömri vefa etmiş ve kullanılmış olsaydı, işe yarayacağı aşikâr idi. Müşerref olduğu vezaret, senki mezarına yazılmakdan ibaret olub hayf ki nail olduğu rütbe ve nimetin zevku halâvetinden şirin mezakı gâm olmağa âlemde bir pare inüsaadei vaktü eyyam görmeden çarçabuk merareti mevt ile telh bahşı dimağı gâm ve ol vechile güm nam olması, doğrusu halkı, hakkında destzeni teessüf ve efsus etmişdir."

Şeyhülislâm Ârif Hikmet [Bey], — tekmil ve tanzim etmediği — tezkiresinde diyor ki :

"Tepedelenli Ali [Paşa] Zâde Veli [Paşa] nın ortanca oğlu, hâlâ maliye tezkirecisi Selim Sırrı [Bey] dir. Suhanşinaslığı ve suhansazlığı etem ve zekâ ve dirayet ve maarif ve fıtnatı müsellemdir. سلمه الله تعالى ".

"Fatin" tezkiresinde "haylice eş'arı güzidesi vardır" ve Lûtfî tarihinde "talî-kullisan, şiir ve inşaye âşina, fatin ve zeki bir zatı mahbubüllika idi" deniliyor.

***

"Fatin Tezkiresi" ndeki gazeli :

Dağlar yadigârı hicrindir
Habı rahat görür mü tâ besabah
Bağı mihnetde çeşmi giryanım
Görünen dağ sanma sinemde
Kal eden canı âşıkı zarı
Gönül ey mihri bürci hüsni beha
Mesti sahbayı vaslolan Sırrı

Sinede bergüzarı hicrindir
Dide, şeb zindedarı hicrindir
Menbaı cuyibarı hicrindir
Güli âl sarı hicrindir
Putei gamda narı hicrindir
Zerreveş bikararı hicrindir
Mübtelâyı humarı hicrindir

***

Bivücud olmasa ger şivei ruhaniyet
Bilinürdi ne imiş kudreti insaniyet
Şiddeti tâbı taab vermemiş olsa mihrin
Mülteca olmaz idi sayede iskâniyet
Ne bilür badiye peyma, medeniyet zevkın
Ona rencidei uzma gibidir kâniyet
Âdeme ilmü hüner, fazlü zekâ lâzımdır

[1] Ömer Rasim [Efendi] nin 1352 nci sahifesindeki tercemei halinde bu dibaceden bahsolunmuşdu.

Yohsa hayvan gibidir olmasa irfaniyet
Çekegör Sırrı özün encümeni kesretden
Var iken şahrehi menzili vahdaniyet

⁂

KIT'A

Ey talibi Hak, subhu mesa Hak yolun ara
Sayetme gerekdir irile vuslatı yâre
Meydanı mahabbetde iken olma avâre
Ârif isen العارف یکفیه الاشاره

SIRRI

Rahile Sırrı [Hanım], Diyarıbekir hanedanından Ahmed [Bey] in kızıdır. 1814 [1230 H.] de Diyarıbekir'de doğdu. Tahsili marifet etdi. Tahir [Ağa] Zâde Bekir [Ağa] ile evlendi.

1870 [1287 H.] de oğullariyle beraber Bağdad'a, daha sonra Müntefiğe gitdi. Irak havalisindeki merakidi ziyaret ederek 1873 [1290 H.] de Diyarıbekir'e döndü. Birkaç ay sonra İstanbul'a geldi.

Bir beyti sadrı esbak Yusüf Kâmil [Paşa] nın takdirini mucib olarak Sırrı [Hanım] aratdırıldı. Keremkârlığı ve kadirşinaslığı meşhur olan Paşanın — erbabı danişe melce olan — konuğında dört sene müsafir edildi. Paşanın ve — ümmülhasanat olan — refikası Prenses Zeyneb [Hanımefendi] nin iltifat ve âtıfetine ve şehrin şuarası tarafından riayete mazhar oldu.

1877 [1294 H.] de vefat etdi. Edirne kapusu haricinde Otakcılar mahallesinde Kadirî dergâhının haziresine defnolundu. Şeyh Mustafa Cami namında birinin söylediği aşağıdaki tarih, üst tarafı olan üç adî beyit ile mezar taşına yazılmışdır :

"Eyledi müddeti tarihi vücudün itmam
Vah ki şaire Sırrı Bacı sırroldu bugün".

Bu da Cami'nindir :

"Can idi şaire Sırrı Bacı Hakka yürüdü"

tarikata müntesib idi.

Divan teşkil edecek kadar eş'arı varsa da tedvin olunmamışdır. "Harabat" da bazı âsarı mündericdir. Oğlu Emin [Efendi] nin kızı Hayriye [Hanım] ın mukaddema bana ariyeten verdiği mecmuada merhumenin hayli manzumesi muharrerdir.

Kızının vefatında tanzim eylediği :

"Benim gönlüm kızıl gül goncesi veş tobtolu kandır
Açılmak ihtiyar etmez eğer yüz bin bahar olsa"

maktalı tercii bendi, Diyarıbekir'de her mecmuada mestur ve herkesce mazbut olduğu işidilmişdir.

***

GAZEL

Şahbazı kuds olan mestur şeklin göstürür[1]
Mahremi sultan ekser dûr şeklin göstürür
Saykal ol mir'atı kalbe masiva fikrin bırak
Jenk olunca ayine meksur şeklin göstürür
Ser çekerse tâ semaye suzi dilden dûdi âh
Mahitab olur felekde nur şeklin göstürür
Dehri duni bisebate dil viren divaneye
Mesti bibaki elest mahmur şeklin göstürür
Ayni ibretle alan her bir varakdan bir sebak
Nevbehar eyyamıdır zünbur şeklin göstürür
Tâ ezel Sırrı hakikatden dili, agâh olan
Başü can terkin kılub Mansur şeklin göstürür

*
**

Mürği dil pervaze geldi lâneler ağlar bana
Çıkdı zünnarım bu kez humhaneler ağlar bana
Âşinalar tanı senk endaz[2] olurlar her taraf
Vâkıf olsa halime bigâneler ağlar bana
Ketmi güc, izharı güc bir derde oldum mübtelâ
Darusın bilmez tabib kâşaneler ağlar bana
Kâsei mizabı sâkiden içüb mest olmuşum
Halime agâh olan mestaneler ağlar bana
Sırrı bir viranede bir gence irdin misli yok
Hasbihalim söylesem divaneler ağlar bana

---

[1] Gösterir,

[2] "Senk endazi taan olurlar" demek olacak

SIRRI

Selim Sırrı [Paşa], Kandiyeli Helvacı Zâde Salih [Efendi] nin oğludur. 1844 [1260 H.] de Kandiye'de doğdu.

Kandiye ulemasından Cevrî [Efendi] den teallüm etdi. 1860 [1277 H.] de Hanya'ya gitdi. Evkaf kitabetinde bulundu. O zeman sarıklı idi. Mualiharen İstanbul'a geldi. Bir müddet sonra Yenişehiri fenare gitdi. Meclis kitabetinde istihdam olundu.

Tepedelenli Zâde İsmail Rahmi ve Hasan Tahsin [Paşa] ların divan efendiliğinde ve sadrı esbak Edhem [Paşa] Yanya valisi iken hususî kitabetinde bulundu.

1867 [1284 H.] de Yanya vilâyeti mektubculuğu muavinliğine nasb olundu. Edhem [Paşa] Yanya'dan İstanbul'a avdet ederken İzmir valisi Hekim İsmail [Paşa] liyakatli bir kâtibe ihtiyacı olduğundan bahsetmesiyle Edhem [Paşa] Sırrı [Efendi] yi tavsiye etdi. İsmail [Paşa] nın inhasiyle Aydın vilâyeti mektubculuğu muavinliğine tahvil kılındı. İsmail [Paşa] nın küçük kızı Leylâ [Hanım] la[1] izdivac etdi.

1869 [1286 H.] de Pizren valiliğinin teşkilinden sonra mektubculuğuna tâyin olundu. Orada birkaç sene kaldıkdan sonra İstanbul'a geldi. 1872 [1289 H.] de Tuna vilâyeti mektubculuğuna, 1876 [1293 H.] de Bihke, Rumeli beylerbeyliği pâyesiyle İzvornik, daha sonra Vidin mutasarrıflıklarına nasbedildi.

Mezunen İstanbul'da bulunduğu esnada — Rusya devletiyle akdedilen — mukavele mucibince Şumnı ve Varna istihkâmlarının esliha ve mühimmatının tahliyesi içün komiser nasbolundu.

Muahharen Karesi mutasarrıfı, 1879 [1296 H.] da Trabzon valisi oldu. İnfisal ederek İstanbul'a geldikden birkaç ay sonra Kastamoni, — ikinci defa —

[1] Tercemei hali 874 üncü sahifededir.

Trabzon, Ankara, Sıvas, Adana, Bağdad vilâyetlerine tâyin ve erazii seniye komisyonu riyaseti de tefviz olundu.

Vidin mutasarrıfı iken askere erzak yetişdirmekdeki gayretini Pilevne kumandanı Gazi Osman [Paşa] takdir ederek o vakitden beri hakkında teveccüh ve meveddet ibraz ederdi. Sırrı [Paşa] Bağdad valiliğine tâyin olunduğu sırada öyle mühim bir vilâyet valisinin vezir olması lâzım geleceğini Osman [Paşa], padişaha arzetdiğinden rütbei vezaret tevcih kılındı.

Muahharen — ikinci defa — Diyarbekir valisi oldu. Birinci rütbe Osmanî ve Mecidî nişanlarını ihraz eyledi.

Mübtelâ olduğu kalb illetinin tedavisi için mezunen İstanbul'a geldi. Hastalığının imtidadından dolayı valilikden münfasıl oldu.

1895 [1313 Cümadelâhiresinin 24 üncü gecesi] vefat eyledi.

Sultan Mahmud türbesi haziresine defnolundu[1].

***

BASILAN ESERLERİ

1 — "Sırrı Kur'an". 2 — "Sırrı Fürkan". 3 — "Sırrı İnsan". 4 — "Sırrıtenzil". 5 — "Sırrı İstiva". 6 — «احسن القصص». 7 — «نقد الكلام فى عقائد الاسلام». 7 — "Şerhi Akaid ve Haşiyelerinin Tercemesi". 8 — [redacted]yeti Bâri". 9 — «آراء الملل» 10 — "Ruh". 11 — «نور الهدى لمن اهتدى». 12 — "Tabakat ve Âdabı Müfessirîn". 13 — "Mektubatı Sırrı Paşa". 14 — "Galatat". 15 — "Nümunei Adalet". 16 — "Lek Dokakin[2]".

***

Sırrı [Paşa], hangi vilâyetde bulunduysa nafi eserler vücude getirmeğe çalışdı. Yollar yapdırdı. Bağdad valisi iken Hindîye seddinin inşasında ve Hille kanalının açılmasında büyük himmeti görüldü. O vakit menfiyyen Bağdad'ad bulunan Süleyman [Paşa] kanal için şu tarihi söyledi :

"O servetce şehir olan Irakın
Çöl olub bunca büstanü mezari'
Furat, mecrayı tebdil eylemişdi
Ehali ahü feryad ide dursun
Edinmez idi hiç kimse vazife
Cenabı Sırrı Paşayı mihamdan
Befarı himmeti valii âli
Harab olmuşdu kısmı bîmisali
Dağılmış idi zürrau ehali
Bütün mamurelerler kalmışdı hâli
Emir vermekde olsun Babıâli
Vülâtı salife çün laübali
Dokuz mah akdemi olunca vali
Açıldı o sene Hille kanali".

1308

***

[1] O zamanlar gazetelere yazı yazardım. Merhumun fezailine dair "Tercemanı hakikat" gazetesine bir mekale derc etdirmişdim.

[2] Arnavudların ahlâk ve âdâtı kadimesi hakkındadır.

Sırrı Paşanın hiddet ve şiddeti meşhurdur. Nesri, naznına faikdir. Zaten âsarı nazmiyesi azdır. Rik'a yazısı güzel ve kendine mahsus bir tarzdadır. Vilâyetlerde maiyyetinde bulunanlardan bazıları yazısını ve nesrini taklid etmişlerdir.

Ben de yazısını ve nesrini pek beğenirdim. Muhabere etmek ve o güzel yazısiyle mektublarına nail olmak arzusunda bulunurdum. Henüz çocuk denilecek bir yaşda olduğum halde «الجاهل جـور» müeddasınca bir mektubla dört eseri tıflânemi göndermek cüretinde bulundum. İltifatkârane bir cevabla mukabele etmesi, cür'etimi arttırdığından — fürsat düşdükce — mektub yazar, cevab alırdım.

Tedavi için İstanbul'a geldiği esnade — Üsküdar'da Paşa limanında ikamet eylediği — yalıya gitdim. Birçok müsafir vardı. Oğlu muhterem Yusûf Razi, geldi, hepimizi Paşanın yanına götürdü. İlk defa gördüğüm bu zat, huzzarın çoğuna "Sizi tanıyamadım, kimsiniz?" dedi. Onlar da kim olduklarını anlatdılar. Bana mükerreren dikkatle bakdı, fakat bir şey söylemedi. Avdetde her kesden sonraya kaldım. Kendimi takdim etdim. Kemali taaccüble izharı beşaşet etdi. İltifatda bulundu. Meğer mektublarıma bakarak beni saçlı sakallı, yaşlı başlı bir âdem tasavvur edermiş. Karşısında çocuk denilecek kadar bir genc görünce teaccüb etmiş. Keyfiyet diğer mülâkatda anlaşıldı.

Bana gönderdiği mektublardan biri :

"Âferin ey edibi sühan âferin!

Yine andelibi hameniz bir nevayı Hariri edâ ile âzanı büleğayı pür giriv itdi. Bu edaye sadberki gül fida olsun.

Medayihiniz — nefaseti müedda cihetiyle — احسن القصص ın hakkını edâ etdi, — selâmeti edâ cihetiyle de — tefsirin kadrini ilâ etdi. Her iki cihetle de sâyınız meşkûrdur.

Nesri dürer barınıza ıkdı süreyyayı, nazmı âbdarınıza sair nücumı zehrayı felek nisar etse yine o ruhülbeyandan bir harfin bile hakkını ödeyemez. Öyle ise sühani dilkeşinizin caizesi de nakdi canı müştak olsun. هذا هو الحق Âmid 16 Eylûl 1308

Muhlisin
Sırrı Giridî"

***

Merhum, Trabzon valisi iken mektubculuğunda bulunan Zeynelabidin Reşid [Bey[1]] bana gönderdiği mektublarda diyor ki :

"... Sırrı [Paşa] nın nesrini nazmına tercih buyuruyorsunuz. Mehafili ikbaldekilerin devesi gibi bir vadide gider. Tab'ında cevelân yok. Balon gibi âsümane çıkmıyor. Karun gibi yedi kat yerin dibine inmiyor. Kalemi yılan gibi iktızasında ıslık çalmıyor. İcabında akreb gibi sokmuor. Andelibi sad gûna elhan gibi nağamatı gûnagûn ile samia nevazı ehli hal olmuyor.

[1] Tercemei hali 1444 üncü sahifededir.

Bülbül olmuş tercemanı hamemin Dilküşadır dasitanı hamemin

medlûlüne masadak değil. Pür tumturakı nahoş edâ. Nesakı vâhidde basit ifade. جلجلوتيه gibi celbi kalb itmiyor. « منطقيه كثير و فاوس مافيش » kabilinden bir şey.

§ Merhum, muhatab ittihaz etdiği ve muhabere ve muhavere eylediği âdemlerin kabiliyetlerini ve kendisiyle hâsıl etdikleri münasebetin derecatını tefekkür etmiyerek yazardı. Muhatab külliyen hatırından çıkardı. Mektubun bir mecmuaya kaydolunacak derecede güzel olmasına dikkat ederdi. Mektublaşdığı âdemler, kendisiyle görüşdüğü zeman mektublarında kullandığı lisane muvafık kendisinden bir muamele görmezlerdi. Binaenaleyh mektubları bürudeti ve belki nefreti davet ederdi.

§ Ben, birine bir şey gösterüb de nevakısını, hatiatını ihtar ve ıslah etmezse dost addetmem, kalben münkesir olurum. Sırrı [Paşa] merhum ise bilâkis ihtardan fevkalâde münfail olurdu ve o âdemle kat'ı ülfet edüb görüşmezdi. En garibi söylediği bir gazelin, yahud kaleme aldığı bir müsveddenin hatasını ve kusurunu ihtar edeceğine yemin etdirir ve sonra da ihtardan filhal muğber olarak ve ateşparei gayzu gadab kesilerek, "Bir âdemin zadei tabiati, evlâdı mesabesindedir. Bir âdemin evlâdına huzurunda "kördür, topaldır, çirkindir" demek perde birunane bir hareketdir" deyüb ve ağzını açub gözünü yumarak tecavüzatı lisaniyede bulunurdu. Bu hal, Sırrı [Paşa] nın müsellem olan irfaniyle ve iktidariyle mütenasib değildi. Demek, noksansız insan olmuyor."

***

GAZEL

Giren bu kalibe sanma müsab olub gidiyor
Gelen bu dehri deniye musab olub gidiyor
Yıkar esasını seyli havadisi eyyam
Binayı muhkemi âlem harab olub gidiyor
Televvünatı şüunı cihana aldanma
Semer, şecer, beşer âhır türab olub gidiyor
Görür müsün nice yükseldi dûdı âhımızın
Baharı hüsnüne yârın sehab olub gidiyor
Değildir eşki demadem, erir de cevheri can
Akar ayağına ol servin âb olub gidiyor
Edince âlemi mânaye Sırrı fikrim uruc
Emini vahyı Huda hemrikâb olub gidiyor

1299

***

Görmek dilerse kimse, birden şebü nehari
Seyreylesün ruhunda bu zülfi müşkbari
Olsa eğer hıraman ol servi sim endam
Koymaz gönülde âram reftarı dilşikâri
Nerkis mi görmemişler, sahra nişin mi yoksa
Âhuya benzedenler, çeşmi siyahı yâri
Gül dalına konarken, lâle kadeh sunarken
Eyler yine ne hikmet bülbül, hezarı zari
Pîri mügan ayakda tutsa o nevcevanı
Elden giderdi filhal sofinin ihtiyari
Şimdi hamuş bülbül, ekmamda müstetir gül
Vakti bahar gelsün, dinle sen âhü zari
Sırrı bu heft beyti her kim ederse tanzir
Mısrı kemalin oldur sultanı kâmkâri

SUBHÎ

Hasan Subhî [Efendi], ihmal ve nisyane oğrayan üdebadandır. Babasının ismi ve doğduğu yer ve yıl malûm değildir. İstanbul'lu olması melhuzdur.

Mektebi maarifi aklâmda okudu. İcra kılınan imtihanda liyakati görüldüğünden iradei seniye ile Maarif Nezareti Mektubî Kalemine memur edildi.

1873 [1290 H.] de neşrolunan "Dolab" ismindeki risalei mevkutede "Hüner" redifli gazeli dercedildikden sonra denilior ki :

"Müşarünileyh Subhii mağfur, hakikaten gülşeni asrın edibi lebibi mertebesine vâsıl bir goncei nevküşade olub daha sinni on dokuz yirmi iken lisanı letâfet resanı farsinin kavaidini mübeyyin "Gencinei Hüner" ve hisaba müteallik bir de "Keşfülhisab" namlariyle iki risale te'lif ve tertib ve bir hayli dahi manzum ve mensur âsarı nefise inşad ve inşa eylemiş ve sinni, danişi kadar vâsılı kemal olmaksızın yani otuzu bulmaksızın badı hazan âbadı felek, taraveti hayatını soldurub berkü barını döküb nahli canını ziveri külkeşti me'va etmişdir. رحمه الله عليه merhumun kütübhanei ruzgârı bikarare yadigâr bırakdığı bazı âsarı "Dolab" ın en muazzez gözlerine konulacağı misillû tercemei hali dahi tahkik edilmekde olmasiyle bu babda alınacak malûmat, namını rahmetle yâde bais olmak üzere tahrir kılınacakdır. "Gencinei Hüner", Ekrem[1] ve Said[1] ve Namık Kemal[1] ve Halet[1] [Bey] lerin takrizlerini müştemil olarak 1273[2] senesinde tab'olunmuş bir eseri müfid ve muteberdir."

Ebuzziya Tevfik [Bey] "Salnamei Hadika" da[3] "Tercemanı Ahval" gazetesinden bahseylediği sırada diyor ki :

"Kâh Kemal'in ianesi ve hasren —Haleb'de vefat eden— "Gencinei Hüner" nam te'lifi muhtasar müellifi Hasan Subhi'nin kalemi sayesinde bir müddet daha idarei hal ve kale muvaffak oldu. Nihayet merhumun Haleb'e memuriyeti, tercemanın da bütün bütün sükût ve sükûnetini mucib olarak 1283 senesinde tatili hizmet eyledi."

Haleb'e hangi tarihde, hangi memuriyetle gitdiği mechuldür. Cevdet [Paşa]nın[4] Haleb valiliğine tâyininde Leskofçalı Galib [Bey[4]] mektubculuğa ve Halet

---

[1] Tercemei halleri 274, 161[2], 819, 512 nci sahifelerdedir.

[2] Elimizdeki nüsha, şaban 1282 de "Tasviri Efkâr" matbaasında tab'edilmiş olmasına göre iki defa basıldığı anlaşılıyor.

[3] Sahife 71.

[4] Tercemei halleri 238, 441 inci sahifelerdedir.

[Bey] mektubcu muavinliğine memur edildikleri sırada Hasan Subhi [Efendi] nin ve diğer bazı ezkiyanın da birer hizmetle Haleb'e götürülmüş olması muhtemildir.

Haleb'de vefat eylediiğ Ebüzziya'nın yukarıdaki ifadesinden anlaşılıyorsa da vefat tarihi mazbut değildir. 1866 [1283 H.] de vefatı tahmin olunabilirse de bunu müeyyid bir vesika yokdur. Tercemei halinin neşir edileceği "Dolab" da mükerreren ilân kılındığı halde neşrolunmamışdır.

"Keşfülhisab", "Nüshai nadirevü kâmilei fenni hisab" mısraından müsteban olduğuna göre 1277 de yazılmışdır. Bilâhare "Dolab" da tefrika edilmişdir.

"Gencinei Hüner" Farisîdir. "35" küçük sahifeden ibaretdir. Kemal [Paşa] Zâde Said [Bey] yazdığı takrizde :

Oldu hakkaki sezavarı sitayiş bu eser
Bulamaz kimse derununda kusuru kubhî
Cem'ü telif ile etdi vatana bir hizmet
Sahibi fazlü hüner yani cenabı Subhi

kıt'asından namı namisi pirayedihi zebanı tizkâr ve derecei fazlü kemâli muvaffakı telifi olduğu risalei mergube ve makbulesinden zâhir ve aşikâr olan serfirazı nüktedananı zeman ve medarı iftiharı evidda ve ihvan Hasan Subhi Efendinin..."

Recai Zâde Ekrem [Bey] :

"Meşrıkı tab'ı paki Subhiden Doğdu bir âfitabı hüsni eser
Kılsa neşri ziyayı feyz nola Haşredek ruyi dehre sertaser

heveskâranı hüneri maarife faidei zaidesi pedidar ve müellifi Hasan Subhi Efendinin isbatı müddeayı vatanperveri ve hamiyeti fıtriyesine bürhanı bahirülitibar olan işbu eseri lâtif..." diyor.

Ahlâka dair "Tercemei hikâyei zübab" unvanlı risalesi 1282 Recebinde neşrolunan "Mecmuai İbretnüma" adlı risalei mevkutede mündericdir. Mukaddimesi olmadığından hangi lisandan terceme edildiği anlaşılmıyor. İlk satırında "Yaz günlerinde Fransızca "efemer" denilen bir nevi ufak sinek..." demesine nazaran Subhi'nin Fransızca bildiği ve risaleyi o lisandan terceme eylediği tahmin olunabilir.

"Hüner" redifli gazelile Yusûf Kâmil [Paşa[1]] merhumun sadaretine dair tanzim ve Maarif Nâzırı Nevres [Paşa] nın[1] — sureti aşağıya dercedilen tezkire ile — takdim eylediği iki tarihden başka manzumesini görmedim.

Tezkirenin sureti

"Mektebi maarifi aklâm şakirdanından olub bu kerre bilimtihan ibraz eylediği ehliyet ve liyakate binaen ba iradei seniye mektubîi maarif odasına memur buyrulmuş olan Hasan Subhi Efendinin

1. Tercemei halleri 781, 1185 inci sahifelerdedir.

mesnedi celili sadaret uzmayı vukuı teşrifi maali redifi asafanelerinden dolayı inşa etmiş olduğu maa kaside tarihi manzurı maali mevfurı hazreti vekâletpenahileri buyrulmak üzere leffen takdim kılındı. Efendii mumaileyh bendelerinin hadaseti sinnine göre tarihi mezkûrun şayanı tahsin olduğu gibi kendisi zaten agniya zade takımından olmadığı cihetle hakkında bidiriğ buyrulacak inayeti aliye ve taattufatı celilei sadaretpenahilerinin emsali bulunan nevhevesanı şakirdan içün tergib ve teşvikı mucib olacağının arz ve ihtarına mücaseret olundu her halde.... 25 receb 1279, 3 kânunisani 1278 Nevres".

*
**

GAZEL

Zahmı ten fersudı cehle ayni merhemdir hüner
Can verir dil mürdeye İsâi Meryemdir hüner
Bildirir dünya vü mafiha nedir erbabına
Badii kesbi sukufı razı mübhemdir hüner
Kendini tarif içün halk etdi insü cinni Hak
Şübhe yok kim baisi icadı âlemdir hüner
Neş'eyab eyler dili mahzunı nime cür'asi
ماعرفنا bezmine peymanei Cemdir hüner
El uzatmaz eylese Hatem mücevherler nisar
Ârifin engüştine zerrin hatemdir hüner
Ehli daniş serfüru eyler mi dünya şanına
Zümrei sahib kemâle tacı edhemdir hüner
Bir keremdir marifet kim herkes olmaz destres
Ehline lûtfı celili Rabbi ekremdir hüner
Âlem'in fen âşinası muhterem olsa nola
Mucibi efzayişi mıkdarı âdemdir hüner
Bir nefes fevt etme kesbi marifet kıl Subhiya
Cismi insane cihanda ruhı azamdır hüner

*
**

Barekâllah döndü maksudu meram üzre felek
Bir veziri âlem âra geldi sadra hamdola
Dideler ruşen eya zulmet rehini günci gam
Bedri kâmil doğdu âlem hükmüne derbendola
Ol Felâtunı mühimsazı ümurı devletin
İzzetü devletle ömrü tâberuzi vadola
Reyi tesir eyledikce intizamı âleme
Sür'ati tahsiline avni Huda peyvend ola
Peyki devran subesu tebşir eder çü makdemin

Hayrhahan şâd olub âdayı dine derdola
Ben de Subhi söyledim mesrur olub tarihi tam
Kâmili erkânı devlet aldı möhri sa'dola

⁂

Bir Kâmili ehli hüner Verdi mekamı sadra fer
Tutdu cihanı sertaser Avazei hamdü mesar
Kıldım dü tarih yadgâr Subhi beşükri sad hezar
Kâmil Paşayı namdar Oldı benamı ruzgâr

SUZÎ

Ahmed Suzî [Efendi], Şeyh Şemsüddini Sıvasî ahfadındandır. 1765 [1179 H.] de Sıvas'da doğdu. 1783 [1198 H.] de ferizai hacca edâ eyledi. Ceddinin namına muzaf olan Şemsi dergâhı meşihatinde bulundu. 1830 [1246 H.] da Sıvas'da vefat etdi. Dergâha defnolundu.

Receb 1290 da — İstanbul'da Mustafa Efendi matbaasında — basılmış olan divanı 192 büyük sahifeden ve mutasavvıfane manzume ve gazellerden mürekkebdir.

Hazreti Şeyh, divanının sonundaki uzun bir manzumede :

"Gerçi namevzun mühmel çokdürür bunda kelâm"

diyor. Biz de :

"Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz"

deriz.

"Hak tealâ ruhunı şâd eylesün"

⁂

GAZEL

Vermiyenler canını canane olmaz âşina
Varını terketmiyen ihsane olmaz âşina
Her cefaye kıl tahammül kim vefaye iresin
Derdi yâri çekmeyen dermane olmaz âşina
Kulluğunda sıdk ile beste miyan ol yürü
Hizmetini sürmeyen sultane olmaz âşina
Ehli diller içre cana bildiğin terketmeyen
Cahilü nadandürür irfane olmaz âşina
Suzîya dil hanesin tamirü tezyin etmeyen
Şevkı Hak ile gelen mihmane olmaz âşina

⁂

Ârifi agâh olan bidar olur
Dost ile hem, mahremi esrar olur

Hamri vahdetden olur mesti müdam
Hemdemi canan olub hüşyar olur
Zevkeder dildar ile şeb ta seher
Her ne isterse gönülde var olur
Can verüb canan alurlar yerine
Sukı dilde bir aceb bazar olur
Sakii can devreder çün camını
Bezmi Hakda Suzî çün demdar olur

SUAD

Aziz vatanın ince şairlerinden olan muhterem doktor Hüseyin Suad Yalçın'ın — talebim üzerine — gönderdiği tercemei halini aynen nakleyledim :

"1867 [1284 H.] de İstanbul'da Molla Gûrani mahallesinde doğdum. Babamın ismi Ali Rıza[1], anamın Fatma Neyire'dir. İlk mektebim Molla Gûrani mahalle mektebidir. İbtidaî tahsilim Balıkesir'deki İbtidaî mektebindedir. Bir sene sonra İstanbul'a geldik. Bayezid Rüşdîyesine devama başladım. Bir iki sene sonra, Rus muharebesi dolayısiyle, Rumeli'den gelen muhacirleri mekteblere yerleştirmeleri yüzünden mektebsiz kalarak Rüşdîye tahsilimi ikmal edemedim. O zeman 13 yaşında idim. Babamın ısrariyle imtihana girerek Tıbbiye Mülkiyesine dahil oldum. Altı sene sonra tam on dokuz yaşında doktorluk diplomasını aldım ve altı ay sonra da Midilli Belediyesi tababetine tâyin edildim. Üç sene Midilli'de kaldım. Badehu terfian İstanbul üçüncü belediye dairesi tababetine nakledildim. Bir buçuk sene sonra Suriye sıhhiye müfettişliğine tâyin edilerek Şam'a gitdim. On sene orada kaldım, ilk meşrutiyet inkılâbından sonra İstanbul'a geldim. Meclisi kebiri sıhhiye âzalığına intihab edildim. Harbi Umumî'nin sonuna kadar o meclisde bulundum. Âhiren dairenin tasfiye olunması üzerine oradan ayrıldım. Mütareke ve millî cidalden sonra deniz yolları doktorları miyanına dahil oldum. Elyevm Ankara vapuru doktoru bulunuyorum.

ŞİİR VE EDEBİYATA İNTİSABIM

Mekteb tahsillerim esnasında bir gün babamın kitabları arasında bir iki eski divan gözüme ilişdi. Bunları lezzetle okumağa başladım. Fakat itiraf edeyim ki birçok beyitlerin mânalarını anlamıyarak okuyordum. Anlamak için kafamı yorduğum

[1] Sancak mühasebecilerinden.

halde yine anlamıyordum, hiddetleniyordum. Ben bu divanları okuya okuya şiire hevesim geldi. Ben çok gece sabaha kadar oğraşdığım halde mânası ve kafiyesi düzgün bir gazel yazamıyordum. Bu beceriksizlik beni bütün bütün sinirlendirirdi. Daha ziyade oğraşırdım. Nihayet bir gün bir gazel yazabildim. Sıkıla sıkıla komşumuz Şeyh Vasfi'ye gösterdim. Okudu, beğendi. Yalnız bir iki kelimeye itiraz etdi. Gazelimi aldı götürdü. O zeman Muallim Naci'nin idarei edebiyesinde bulunan Tercemanı Hakikat'de gazel neşrolundu. İşte beni ateşleyen bu ilk gazeldir. Bundan sonra hevesim artdıkca artdı. Nihayet bir gün meslek arkadaşım Cenab Şihabüddin bana, "Sahra" isminde küçük bir şiir kitabı verdi. İşte Abdülhak Hâmid'in bu sahrası beni gazelcilikden kurtardı. Ve başka düşüncelere sevketdi. Bundan sonra gazelden sarfı nazar etdim, yeni tarzda şiir yazmaya başladım.

Bir müddet Cenab Şihabüddin ile "Mekteb" risalesine şiirler yazdıkdan sonra 1311, 1312 senesindeki Serveti Fünun hareketi edebiesine iştirak etdik. Orada yeni yazdığım şiirlerimi neşre başladım. Bu esnada Şam sıhhiye müfettişliğine tâyin olunmuşdum. Her hafta Şam'dan Serveti Fünun'a eser gönderirdim. İlk inkılâbdan sonra İstanbul'a geldim. "Gâvei zalim" namı müstear iyle "Kalem" risalesine yazılar yazmaya başladım, bir müddet sonra da temaşa edebiyatına merak sardım. Evvelâ "Kirli çamaşırlar" namiyle bir mudhike telif etdim. Üç sene sonra Darülbedayi heyeti edebiyesine dahil oldum. Orada şu eserleri yazdım :

"Çürük Temel", "Kundak Takımları", "Yamalar", "Kayseri Gülleri", "Acemi Çaylaklar", "San'at Vesikaları", "Zifaf Gecesi", "Harman Sonu", "Bir Nağme", "Çapanoğlu", "Devayı Aşk", "Çifteli Mikroplar", "Hülle".

Bunlardan başka manzum olarak, "Âhiretde Bir Gün", "Ana Karnında Son Gece" namında iki eserim daha vardır. "Âhiretde Bir Gün" haftalarca Darülbedayi'de temsil edildi.

"Lânei Melâl" namında bir de şiir kitabım neşredilmişdir. "Gâvei Zâlim" imzasiyle "Gâve Destanı" da neşir edilmişdir. Âhiren Cümhuriyet gazetesinde "Gâvei Zalim" imzasiyle yazdığım birçok yazılarım vardır ki bunlar henüz kitab şeklinde neşredilmemişdir.

Eski yazılarımdan size iki nümune gönderdim".

***

KUŞLAR VE ŞAPKALAR

Süslen, giyin, ne varsa : Yüzük, iğne, gül... takın
Hakkın senin bu incilerin, ey güzel kadın!

Sür rengi âli işveni, gül, oyna, sürmelen
Dök şiiri nazü şuhunı her lâhza gamzeden

Koş durma, nazü işve, heves, hande hep senin
Açsın kanadlı hisleri pişinde damenin

Yık, yak yolunda varsa : Gönül, sine, kalb, ruh
Saç hande hande gülleri.. Kaç penbe penbe, şuh..

Aç şahbali zülfüni yüksel semalara
Kur âşiyanı hüsnüni, kon itilâlara

Lâkin çıkar o kuşlu, büyük, süslü şapkanı
Üstünde bir yıkık yuvanın kalmasın kanı

Bükmüş başında boynunu bir kuş, bu süs müdür?
Bükmez kadın başında boyun kuş, çiçek, ömür..

Yokdur kırık kanadda çiçek hissi, lerzesi
Kondurma zülfi nazına bir kuş cenazesi

Sök, at, o nâşı şapkaların kabre dönmesin
Zinetse kasdin, işte çiçek, lâne sönmesin

Terket zavallı kuşları dalsın süruduna
Tak taze taze gülleri gülgun vücuduna

***

RÜYA

Gûya kamerin içinde pür nur
Açmışdı o sayelikde, mahmur

Bir gölgede biz o yerde bir gün
Sen iğneye, ben lebinde küskün

Ey suzeni intikamı tatlı
Ağzımda dudakların vuruldum

Ey busei nazı gül kanadlı
Lâkin o kaçan hayale yandım

Bir gülşeni bi hududa girdik
Dallarda ziyalı bir güzellik

Bir penbe çiçek için darıldık
Bir buseye def'aten sarıldık

Öpdüm seni inelendi ruhum

Öldürmedin, işte bak, uyandım

SÜUD

Mehmed Süud, Divanı Hümayun Kuyud Odası mümeyyizi Rıza Safvet [Bey] in[1] oğludur. 1882 [Receb 1299 H.] de Kuruçeşme'de doğdu.

Beşiktaş'da Mektebi Hamidîye devam ederek şehadetnâme aldı. Babasından ve diğer zevatdan Arabî ve Farisî okudu.

1899 [1317 H.] de Divanı Hümayun Mühimme Kalemine girdi. Sülüs ve nesih yazıları babasiyle hattat Beşiktaş'lı Nurî [Efendi] den, daha sonra reisülhattatîn Muhsin Zâde Abdullah [Bey] merhumdan, divanîyi — Divanı Hümayunda yazı muallimi olan — Hacı Kâmil [Efendi] den, divan celisini Sami [Efendi] merhumdan ve tuğrayı — divandaki arkadaşlarından — hattat İsmail Hakkı [Bey] den temeşşuk ederek divan dairesinden hattatlık şehadetnâmesi ve beylikci Nâsır Beyin himmetiyle salise rütbesi verildi.

Divanda on sekiz sene hizmetden sonra 1918 [1336 H.] de Meclisi Âyan kitabetine nakledtdi. Muahharen "1400" kuruş maaşla encümen kâtibi oldu. Medreselerde yazı ve usuli tahrir muallimliğinde de bulundu.

Devairin ilgasında açıkda kaldı. Babıâli caddesindeki küçük bir dükkânda hattatlıkla maişetini temine başladı.

Serpuş tebeddülünde — kabahat külâhı yanlışlıkla Süud'e giydirilerek — habse mahkûm oldu. Bilâhare meb'uslardan şair Halil Nihad'ın delâleti insaniyet mendanesiyle keyfiyet büyük millet meclisince tedkik edildi. İsnad olunan cürmün başkasına ait olduğu tebeyyün etmesiyle hukukunun iadesine karar verildi.

---

[1] Tercemei hali 1405 inci sahifededir.

Süud'un silsilei nesebi — babasının annesi tarafından — Şeyhulislâm Ebüssüud [Efendi] ye müntehidir. Sadrıazam Rum Mehmed [Paşa], Hoca Sadüddin zade şeyhulislâm Mehmed, Sun'ullah ve Behai [Efendiler], Ebüssüud hanedanına mensub olduklarından Süud'un nesebi bu zatlara da teallûk eder.

Annesinin babası, Bağçe kapusunda arpacılar camii imamı ve hatibi, "Arpacılar sofusu" lakabiyle maruf Şeyhulkurra Hacı Ahmed Hıfzı [Efendi] dir ki Hicrî 1307 de Medinei münevvreede vefat etmişdir.

Kânunisâni 1930 da Fatih'de Millet kütübhanesine memur tâyin olundu. Kitabı hayatını orada hatmetmekdedir.

Müretteb divanı vardır. Refikasının vefatında "sernivişt" namiyle — terkibi bend şeklinde — uzun bir manzume ve ustadı Muhsin Zâdenin tercemei hâline dair bir risale yazmışdır. Yenişehir'li Avnî [Bey[1]] merhumun divanını cem'ü tertib ve tercemei hâlini — mukaddime olarak — tahrir etmişdir. Bunlar tab' olunmamışdır. Tarikatı Mevleviye'ye intisabı münasebetiyle mukaddema "Süudülmevlevî imzasiyle hayli eş'arı, mevkut mecmualar ve ceridelerde intişar etmişdir.

Ebüssüud'ün hafidi Süud, "okur, yazar" vasfına bihakkın lâyık olan erbabı danişdendir. Tarzı kadimde her istediği vadide nazma muktedir ve sülüs, celi ve divanî yazılarda mahirdir. Mütedeyyin, müstakim, müeddeb, mütevazı, hodfuruşluktan müctenib bir merdi necibdir.

⁂

TEHASSÜR

Rüyet ümmid ederek bir daha dünyada seni
Ararım her gece mehtabı şebârada seni
Geh semalarda, gehi sahai gabrada seni
Ararım heb ararım zirde, bâlâda seni

Bana her şekli dilâra seni ihtar eyler
Her güzel şey güzelim! hüsnüni tizkâr eyler
Ruhuma badı sehar buyunı isar eyler
Bulurum hisde, hayalâtda, mânada seni

Lemai vechini tasvir eder ezharı behar
Seni her lâhza terennüm eder eş'arı behar
Sanırım senden ibaret bütün âsarı behar
Duyarım zemzemei bülbüli gûyada seni

Münceli âh mehasinde meali hüsnün
Müntabı levhi bedayide kemâli hüsnün
Bence kabil değil ey yâr zevali hüsnün
Okurum her eseri dilkeşü garrada seni

Mihrini sinede hem kuvveti iman bulurum
Derdi hicrane hayalin ile derman bulurum

[1] Tercemei hali 129 uncu sahifededir.

Hasretinle ölürüm, yadın ile can bulurum
Ederim his darebatı dili şeydada seni

28 Eylûl 1335

⁂

GAZEL

Âramü huzure yer mi kaldı
Mefturü harab hatırımda
Dünya denilen şu bezmi gamde
Heyhat sabayı hoş vezandan

Yükselmeğe balü per mi kaldı
Cem'iyetden eser mi kaldı
Bir görmediğim keder mi kaldı
Artık alacak haber mi kaldı

Beyhude ufukları ararsın
Çeşmimde mehasini cihane
Kimden kime eyleyim şikâyet
Bisud Süud, cüstücuyun

Ey göz! doğacak kamer mi kaldı
Tabü hevesi nazar mı kaldı
Âzadei derdi ser mi kaldı
Meydanı vefade er mi kaldı

1 Kânunisâni 1334

⁂

KIT'A

Fahreylediğin akl senin ey koca mecnun
Filhal daha kendini bilmez, o kadar dûn
Mahiyyeti zatiyyesini fark edemezken
İdraki hafayaye nasıl muktedir olsun

Mayıs 1929

⁂

Eden bulur sözü düsturı müştehir ise de
Bu Kerbelâyı musıbetde etmeyen buluyor
Tehi mi gülşeni tende figanı bülbüli can
Hezar goncei ümmid açılmadan soluyor

1 Mart 1335